Filozofická fakulta
Faculty of Arts

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Matej Bel University in Banská Bystrica

Eva HÖHN – Peter POLIAK (eds.)

CUDZIE JAZYKY A KULTÚRY V TEÓRII A PRAXI

FOREIGN LANGUAGES AND CULTURES IN THEORY AND PRACTICE

2016

Katedra európskych kultúrnych štúdií
Department of European Cultural Studies

Cudzie jazyky a kultúry v teórii a praxi
Foreign Languages and Cultures in Theory and Practice

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica

2016

Eva Höhn – Peter Poliak (eds.)
Cudzie jazyky a kultúry v teórii a praxi
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici

Tematické zameranie zborníka/*Thematic focus*:

(Ne-)interkultúrne aspekty kultúrnej globalizácie/
(Non-)intercultural aspects of cultural globalisation
Interkultúrne a interdisciplinárne aspekty jazyka a literatúry/
Intercultural and interdisciplinary aspects of language and literature
Interkultúrna komunikácia v teórii a praxi/
Intercultural communication in theory and practice

Editori/*Editors*:

Mgr. Eva Höhn, PhD.
Mgr. Peter Poliak, PhD.

Recenzenti/*Reviewers*:

prof. Genovaité Kačiuškiené, CSc.
doc. PhDr. Anna Butašová, CSc.
doc. PhDr. Ľudmila Mešková, PhD.

Schválené v edičnej rade Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Approved by the Editorial Board of the Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica.

Publikácia prešla jazykovou úpravou. Za obsah zodpovedajú autori.

The publication was lingustically reviewed. All authors take responsibility for the content of their paper.

ISBN 978-80-557-1188-1

Obsah/*Contents*

ÚVOD/*INTRODUCTION* 8

I. (Ne-)interkultúrne aspekty kultúrnej globalizácie / *(Non-)intercultural Aspects of Cultural Globalisation*

UNIVERZÁLNOSŤ VIZUÁLNEJ REČI V MEDZINÁRODNEJ KOMUNIKÁCII 11
Eva Kapsová

SPÔSOBY FORMOVANIA REGIONÁLNEJ IDENTITY 28
Erich Mistrík

MANIPULATION ET PERSUASION DANS LES SPOTS PUBLICITAIRES FRANÇAIS ET SLOVAQUES 47
Pavol Odaloš, Simona Šedovičová

CULTURE, POLITICS, POLITICAL CULTURE – INTERCONNECTIONS AND *BRIDGES* 65
Monika Banaś

SLOVÁCI V KANADE: NÁRODNÁ A OSOBNÁ IDENTITA V EXILOVEJ A POEXILOVEJ LITERATÚRE 85
Jana Javorčíková, Mária Badinská

IDENTITÉ EUROPÉENNE CULTURELLE OU IDENTITÉ COMMUNE? 99
Jana Pecníková

AMERICAN AND RUSSIAN POLITICAL COMICS: CULTURAL RELEVANCE AND IRRELEVANCE 109
Ruslan Saduov

IRISH LANGUAGE IN DAILY LIFE AND PRACTICE 125
Anna Slatinská

(NE)KOMPATIBILNOSŤ KULTÚR - KULTUROLOGICKÉ A LINGVISTICKÉ KONTEXTY POJMU 133
Ivana Styková

AMERICKÝ GLOBÁLNY HOROR A „HOSTELIZÁCIA“ SLOVENSKA 143
Soňa Svoráková

LINGUISTIC AND CULTURAL INFLUENCE OF ENGLISH ON FRENCH IN THE NAMES OF SHOPS AND OTHER ESTABLISHMENTS IN FRANCE 152
Andrej Timko

ELEMENTS SUR LES POLITIQUES CULTURELLES EN FRANCE 168
Fabrice Thuriot

II. Interkultúrne a interdisciplinárne aspekty jazyka a literatúry/ *Intercultural and Interdisciplinary Aspects of Language and Literature*

WEBOVÁ ALTERNATÍVNA TLAČ NA KOMUNIKAČNO-KULTÚRNOM PRIESEČNÍKU HOVOROVÉHO A VIZUÁLNEHO KÓDU 180
Vladimír Patráš

LE *LANGUAGING* (*LANGAGEMENT*) ET L'INCORPORATION DE LA CULTURE PAR LA LANGUE 197
Didier Bottineau

PRÍČINY INTERDISCIPLINARITY A JEJ DÔSLEDKY V HUMANITNÝCH VEDÁCH 223
Eva Höhn

RELATIONS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE STORY OF KALLIGRAM 237
Zoltán Németh

VIVIAMO IN UNA LINGUA? UN ESEMPIO DI CATEGORIZZAZIONE SOCIALE ATTRAVERSO IL LESSICO: IL VOCABOLO ITALIANO *TRANSALPINO.* 247
Michele Paolini

INTERKULTÚRNY ASPEKT SLOVENSKÝCH A ANGLICKÝCH AKTUALIZOVANÝCH FRAZÉM (NA POZADÍ PUBLICISTICKÝCH TEXTOV KOMENTÁROV) 256
Dagmar Škvareninová

KULTÚRA PREKLADU V MÉDIÁCH – VULGARIZMY V TELEVÍZNYCH FILMOCH A SERIÁLOCH 266
Ľudmila Mešková

KULTÚRNY ASPEKT METAFORICKÝCH MODELOV V ODBORNOM JAZYKU 278
Mária Polčicová

ASPECT VERBAL EN SLOVAQUE UTILISÉ PAR UN APPRENANT FRANCOPHONE 285
Lucia Ráčková

NOMAD STORIES BY THREE CONTEMPORARY WOMEN WRITERS OF HUNGARIAN ORIGIN: MELINDA NADJ ABONJI, ILMA RAKUSA, ILDIKÓ NOÉMI NAGY 295
Magdalena Roguska

ПОНЯТИЕ «ДУША» В ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ (КУЛЬТУРНО - ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ) 307
Alla Borisenkova

III. Interkultúrna komunikácia v teórii a praxi / *Intercultural Communication in Theory and Practice*

UN ASPECT DU MULTILINGUISME: MOTIVATION ET TENDANCES DANS L'APPRENTISSAGE DES LANGUES PAR LES ADULTES LITUANIENS ET LES ÉTRANGERS VIVANT EN LITUANIE 316
Genovaitė Kačiuškienė, Irena Kruopienė

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ: КОНФИГУРАЦИИ АКАДЕМИЧЕСКОГО ПОЛЯ 328
Larisa Nikiforova

INTERKULTÚRNE UČENIE AKO SÚČASŤ GLOBÁLNEHO VZDELÁVANIA 344
Viktória Dolinská, Katarína Országová

USING STUDENT LEARNING JOURNALS TO DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE 351
Anna Zelenková

CULTURAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS 363
Dana Benčiková

PROBLEMS AND PERSPECTIVES IN COMMUNICATION OF CITIZENS AND LOCAL MUNICIPALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC 377
Katarína Vitálišová, Kamila Borseková, Anna Vaňová

ERASMUS+ PROGRAM – PRIESTOR PRE INTERKULTÚRNY DIALÓG MEDZI ŠTUDENTMI VŠETKÝCH VEKOVÝCH KATEGÓRIÍ 388
Žaneta Balážová

VÝZNAM ZNALOSTÍ CUDZÍCH JAZYKOV A KULTÚR PRE ÚČASTNÍKOV AKADEMICKÝCH MOBILÍT 400
Vladimíra Shulginová

HOW INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS FACILITATE BUSINESS RELATIONS AND ENHANCE CUSTOMER SATISFACTION IN THE TOURISM BUSINESS 406
Svetla Nedeva

POSKYTOVÁNÍ ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ POMOCI V AFRICE – ROZDÍLNOST KULTURNÍCH DIMENZÍ V POSKYTOVANÉ PÉČI 415
Monika Nová

Úvod

Hlavným cieľom zborníka z medzinárodnej vedeckej konferencie *Cudzie jazyky a kultúry v teórii a praxi* (21. – 22. apríl 2016), ktorú zorganizovala Katedra európskych kultúrnych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v spolupráci s riaditeľkou výskumného ústavu *Lexiques, Dictionnaires, Informatique (L.D.I.)* Gabriellou le Tallec Lloret z Univerzity Paríž 13/CNRS, je poukázať na proces interdisciplinarity, ktorý sa v posledných rokoch prejavil v oblasti humanitných vied. V oblasti cudzojazyčného vzdelávania sa tento vývoj vyznačuje príklonom k chápaniu cudzieho jazyka v jeho kultúrnom, sociálnom a historickom kontexte. Z tohto dôvodu filologické vedy prekračujú svoje doterajšie výskumné oblasti a zameriavajú sa na širšie historické, kultúrne a sociálne súvislosti.

V našej publikácii chceme predstaviť spektrum výsledkov výskumu, ku ktorým sa v tejto oblasti dospelo, a to nielen na Univerzite Mateja Bela, ale aj na iných univerzitách a v inštitúciách na Slovensku a v zahraničí (vo Francúzsku, v Litve, Poľsku, Rusku, Taliansku, Bulharsku, Maďarsku, Českej republike).

Prelínanie kultúry a cudzieho jazyka je v študijnom programe európske kultúrne štúdiá nevyhnutným javom. Čo by bola kultúra bez jazyka a naopak – jazyk bez kultúry? Z tohto dôvodu sa do našej publikácie dostávajú štúdie a články zamerané nielen na cudzie jazyky a ich kultúry, ale aj na identitu, umenie, interkultúrnosť a pod. Sú rozdelené na tri oblasti:

1. *(Ne) interkultúrne aspekty kultúrnej globalizácie* (t. j. národná a kultúrna identita, verejnoprávne masmédiá, komercializácia, amerikanizácia a iné „izácie“ národných kultúr, interkultúrnosť a jedna národná kultúra).
2. *Interkultúrne a interdisciplinárne aspekty jazyka a literatúry* (t. j. interkultúrne vzťahy v jazyku a literatúre, interkultúrny aspekt prekladu odborného a literárneho textu, dialógov televíznych filmov a seriálov, ako aj terminológie a frazeológie).
3. *Interkultúrna komunikácia v teórii a praxi* (t. j. interkultúrny manažment, interkultúrne kompetencie, bariéry interkultúrnej komunikácie, verbálna a neverbálna komunikácia v interkultúrnych vzťahoch, kultúrna inteligencia, rozpoznávanie a riešenie kritických incidentov na základe kultúrnych dimenzií, interkultúrne kompetencie vo vzdelávaní a pod.).

Autori štúdií a článkov riešili teoretické, ale aj praktické aspekty uvedených oblastí. Je dôležité, aby teória nachádzala svoje uplatnenie v praxi.

Proces interdisciplinarity v humanitných vedách sprevádza metodologická rôznorodosť, čo sa nakoniec prejavuje aj v našej publikácii. Považujeme preto za potrebné hľadať odpovede na otázky teoretických prístupov, z ktorých najviac prichádza z oblasti semiotiky, kultúrnej antropológie, interkultúrnej komunikácie, kultúrnej inteligencie, kontrastívnej lingvistiky a pod. Veríme, že tieto štúdie a články sa stanú impulzom ďalšieho rozvoja tejto problematiky.

Editori Eva Höhn a Peter Poliak

Introduction

On the 21-22 of April 2016, the International Scientific Conference in Foreign Languages and Cultures in Theory and Practice was held at the Department of European Cultural Studies Faculty of Arts, Matej Bel University in cooperation with the Director of Research Institute *Lexiques, Dictionnaires, Informatique* (L. D. I.), Gabrielle Le Tallec Lloret from the University of Paris 13/CNRS. The main objective of this proceeding is to showcase the recent interdisciplinary processes in the humanities. This is characterized by the development of understanding foreign languages in its cultural, social and historical context, especially in education. That is why the philological sciences exceed their traditional scope of research and must also focus on the wider historical, cultural and social associations.

In our publication we present a spectrum of research in this area, not only from Matej Bel University, but also other universities and institutions in Slovakia and abroad (France, Lithuania, Russia, Poland, Italy, Bulgaria, Hungary, Czech Republic).

The blending of culture and foreign language through study programmes in European Cultural Studies is inevitable. The two areas are dependent on each other and what would a language be without culture? Therefore, this publication received articles and studies, not only related to foreign language and culture, but also from art and intercultural relations. They are divided into three areas:

1. *Non-intercultural aspects of cultural globalization* (national and cultural identity, public law, mass media, marketing, and Americanisation of national cultures).
2. *Intercultural and interdisciplinary aspects of language and literature* (i.e. interculturalism in language and literature, intercultural aspect of translations of literary text, dialog from television, movies and serials as well as terminology and phraseology).
3. *Intercultural Communication in Theory and Practice* (i.e. Intercultural management, intercultural competence, barriers to intercultural communication, verbal and nonverbal communication in intercultural relations, cultural intelligence, detection as well as the resolution of critical incidents of cultural dimensions in intercultural competence in education and beyond.)

The authors of the studies and articles address the theoretical and practical aspects of these areas. It is important that the theory was the result of their use in practice.

The interdisciplinary process in the humanities is accompanied by methodological diversity, which is ultimately reflected in our publication. Therefore, we consider it necessary to seek answers to questions of theoretical approaches, most of which comes from the field of semiotics, cultural anthropology, intercultural communication, cultural intelligence, contrastive linguistics and so on. We believe that these studies and articles will become an impulse for further development of this issue.

Eva Höhn and Peter Poliak (eds.)

I.

(NE-)INTERKULTÚRNE ASPEKTY KULTÚRNEJ GLOBALIZÁCIE

(NON-)INTERCULTURAL ASPECTS OF CULTURAL GLOBALISATION

UNIVERZÁLNOSŤ VIZUÁLNEJ REČI V MEDZINÁRODNEJ KOMUNIKÁCII

Eva Kapsová

Abstract

The author Eva Kapsová highlights the importance and possibilities of visual language as a universal means of communication in the international area. The fine art is an essential part of the cultural image (identity) of the community. Direct contact with foreign cultures at home is technically, materially and organizationally quite challenging. The affordable, reliable, and traditional forms of direct contact of the domestic audience with world culture include participation in the International Exhibition of the Biennale type. Current trend in cultural exchange is called "bienalizácia". Biennale of visual art in Venice is an acceptable and current platform of cultural and artistic information exchange. The question arises – due to which strategy is the artistic expression communicatively relevant to an international audience? The article probes some of our successful participations in this international forum.

Key words: visual language, international area, cultural exchange, biennale

Úvod

Považovať vizuálnu tvorbu a výtvarné umenie za univerzálny jazyk, ktorý má potenciál prekonať bariéry v zmysle diferencií národných jazykov a byť východiskom k porozumeniu je síce príjemná, ale viacmenej trúfalá predstava. Pri bližšom skúmaní zrozumiteľnosti, t.j. relevantného výkladu sémantiky komunikovaného obsahu stvárneného výtvarnou formou, podľa dávnejších výskumov má reálny obraz, resp. obraz so známkami mimetizmu či iluzívneho realizmu, ak je ponúknutý na prečítanie v inom než domácom prostredí (t.j. v prostredí vzniku diela autora), menšie šance na pochopenie. Deje sa tak práve kvôli rozličnosti znázornených reálií, ale aj z dôvodu iného vizuálneho a symbolického kódu. Môže sa napríklad ukázať, že všeobecne zrozumiteľnejším sa stáva obraz využívajúci skôr konceptuálnu štruktúru, t.j. reč symbolov vychádzajúcu z archetypálnych základov vyjadrovania a predstavivosti (napr. hieratická štruktúra figurálneho usporiadania, chápanie významu jednotlivých kompozičných plánov, nadväznosť na ich významové uplatnenie a identifikovanie; horizontála vnímaná ako pokoj, vertikála ako stúpanie, väčší prvok ako

dôležitejší, menší prvok ako významovo periférny a pod.).[1] Isté náznaky univerzálneho prežívania určitých štruktúr ako pozitívnych, krásnych atď. dokladajú výskumy v neuroestetike.[2] Aj tu však tieto úvahy koriguje nevyhnutnosť zapojenia kultúrnych kontextov a asociácií do estetického úsudku. Ani konceptuálny typ vyjadrenia teda oproti senzuálno perceptuálnemu nezaručuje prečítanie či porozumenie obrazu bezo zvyšku, ba možno ani len do veľkej miery. Napriek tomu funguje ako prostriedok komunikácie a prežívania špecifických obsahov v závislosti od skúsenosti, erudovanosti momentu nastavenia prijímajúceho a pod. V duchu konceptu otvoreného diela (opera aperta – Umberto Eco, Roland Barthes) je však zrod jeho významu permanentným procesom. Rozrastanie umeleckých postupov a stratégií, liberalizácia a legitímnosť prostriedkov najrozličnejšieho druhu, charakteru a výrazu, zvlášť v uplynulom storočí až do súčasnosti, otvára priestor pre vyslovenie najosobitejších ideí a dáva možnosti pre autentickejšie výpovede. Zároveň v procese tvorby sa študuje a rozvíja samotná vizuálna reč, hľadajú sa možnosti pre definovanie takých tém, ktoré nie sú komunikovateľné tradične. Súčasne vďaka individuálnosti, individualizácii až subjektivizácii tvorby až na hranicu akéhosi *výrazového argotu* (sebavýraz) tento proces nesie so sebou komunikačné riziká a autor do nich vstupujúci si sám pod sebou môže lámať konáre. Umelec musí potrebu individualizácie, za ktorou neraz stojí aj moment vyvolania zámerného prekvapenia, neočakávanosti (ako snáď vedome či podvedome marketingový ťah) vyvažovať nutnosťou prepojenia na jazykovú skúsenosť a disponibilitu recipienta. Šancu prijať posolstvo má výpoveď, ktorej odkaz sa stretne s obsahom vedomia u diváka. Pri skúmaní motivácii pre tvorbu umelca by sme našli rovnaký podiel tých umelcov, pre ktorých je tvorba predovšetkým spôsobom seba- realizácie, saturáciou potreby tvoriť (časť ako sebavýpoveď, časť ako potreba osloviť, robiť pre diváka, osloviť ho prostredníctvom väčšej či menšej miery skrytosti vnútorného apelu pre prijatie ideí, ktoré driemu v mysli tvorcu, najprv ako apriórny pracovný koncept, ale ktoré sa aktivujú

[1] Bližšie pozri napr.: KESNER, Ladislav: Vizuální teorie. Současné anglo-americké myšlení o výtvarních dílech. Jinočany: H&H 1997. Z anglického originálu preložili Lucie Vidmarová a Ladislav Kesner 1997. ISBN 80-86022-17-X. 265 s. Pozri tiež: SCHAPIRO, Mayer: Dokonalosť a koherencia v umení. In: PROFIL súčasného výtvarného umenia, roč. VII, č. 1/2000, s.125-128.

[2] Neorobiológ a neuroestetik Semir Zeki skúmajúci na exaktnej báze mozgové funkcie vo vzťahu k esteticko senzuálnym a umeleckým podnetom dochádza k záveru, že v mozgu existuje presné miesto a dejú sa univerzálne reakcie na podnety krásy. Túto časť mozgu nazýva vizuálny mozog. Pozri napr.: ZEKI, Semir: *Art and theBrain.* In: Daedalus [online] 1998, roč. 127, s.71-103. Dostupné na //www.vislab.ucl.ac.uk/pdf/Daedalus.pdf.

a napokon aj definitívne artikulujú a profilujú sa až v procese tvorby (v zmysle Barthesovského „text sa píše“ a derridovského, že, reč (myšlienky) a písanie sú oddelené, písanie nikdy bezo zvyšku, ale vlastne ani čiastočne nevyjadrí/nevystihne obsah vedomia.

Americký umelec a bádateľ Dan Graham zase hovorí o výhode výtvarného vyjadrovania pred rečou: reč je nespojitá – výtvarný jazyk je spojitý.[3] K paradoxom vývinu vizuálnej reči vo výtvarnej komunikácii patrí *využívanie verbálneho jazyka* a rezignovanie na výlučne výtvarné prostriedky. Tento proces kulminoval v dejinách umenia v období konceptualizmu najmä od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Aj táto umelecká tendencia akoby bola dôkazom nedostatočnosti, či neúplnosti samotnej výtvarnej reči, ale predovšetkým išlo o zdôraznenie záujmu a exponovanie ústrednej, základnej, esenciálnej IDEY výpovede. V ranom konceptualizme sa výlučne textové stratégie postupne menia a neskôr tzv. neokonceptuálne projekty zapájajú do svojej štruktúry predmetné komponenty (vecné reálie – ready mades a pod.) alebo zahŕňajú tiež klasické médiá (maľba, socha/objekt).

Korene legitimizácie a absolutizácie výtvarných prostriedkov zo sveta každodennej reality nachádzame v umeleckom geste Marcela Duchampa a sú príbehom integrovania jeho ready made a s ním postupne i masívne celého radu a hlavne princípu hotovej veci do umeleckého diania a novodobých dejín umenia. Priestor pre túto novodobú stratégiu podľa nášho názoru vznikol na základe toho, že práve deskriptívne prostriedky reflexie skutočnosti (mimetický, realistický obraz) strácali po nástupe fotografie razanciu a sugestivitu a tiež preto, že maliarsky a sochársky výraz s úmyslom verného zachytenia skutočnosti je de facto postavený na abstraktnom kóde a žánrovej konvencii (napr. výtvarné prostriedky maľby - pigmenty, pasty, plátno a rám atď., v prípade sochy – materiál netotožný s denotovanou reáliou a pod.). Prostriedky klasického výtvarného vyjadrovania nie sú realitou samotnou a keď áno, tak v podstate pochádzajú z iného rámca. V konceptuálnom uvažovaní bol realistický *obraz* veci bol nahradený samotnou *autentickou vecou* (v semiotických reláciách to znamená, že znak poukazuje na samého seba). Odveká túžba naplniť ideál mimetického „dvojníka“ bol takýmto elegantným spôsobom zavŕšený. Konceptuálne princípy sa ujali a dosiaľ, ako sa ukazuje nie sú ich možnosti vyčerpané a tak fungujú ako akýsi univerzálny vyjadrovací kód súčasného umenia. Vec – predmet **– ready made** a jeho derivované podoby fungujú ako **komplexný komponent – vyjadrovací prostriedok súčasného globálneho výtvarného medzinárodného jazyka.** Toto je založené na predpoklade, že svet

[3] Bližšie pozri: KAPSOVÁ, Eva: Konceptuálne tendencie vo výtvarnom umení. Banská Bystrica : Akadémia umení, 2002, s.45-46. ISBN 80-89078-04-4.

globalizovane unifikovaných predmetov je dobre známy, zrozumiteľný skrze svoju praktickú funkčnosť pre temer každého jedinca. Tak ako maliarstvo disponuje líniami, farbami, plochami, atď., tak konceptuálny medzinárodný, na ready made princípe založený vyjadrovací štýl disponuje súborom hotových vecí – ako živou prírodou .Vnímanie predmetov sa primárne opiera o perceptuálne kvality, veci samotné sa zachytávajú primárne o zmysly človeka. Zároveň však nesú svoj konceptuálny potenciál – **sú** prostriedkom exponovania idey, ústredného jadra umelcovej výpovede. Takto paradoxne však na základoch týchto perceptuálnych východísk dovedených *ad absolutum* sa vybudoval konceptuálny spôsob uvažovania o svete (auto-výpovede, reflexie i apelatívnosti).

Konceptuálna a postkonceptuálna forma umenia je dnes už prijatý diskurz, čoho legitímnosť najpreukaznejšie, a pritom snáď v istom zmysle aj jednoducho, argumentoval Artur Danto a to vo svojom dokazovaní tzv. Artworld,[4] ako predpoklade i výsledku diania pohybov v umeleckej prevádzke. Umením je to, čo sa dostane do *sveta umenia* – doň okrem sumy diel/ artefaktov patrí celý rad inštitúcií (prehovor, argumentácie, priestory atď.). Prijatie stratégií ready mades a ich derivovaných foriem do sveta umenia umožnilo maximalizáciu kombinatorík. Ready made, apropriovaný predmet, ale neskôr aj jeho mediálne formy ako filmová stopa (found footage) a pod., podmienili nespočetné myšlienkové operácie a mnohorakosť originálnych prejavov. Ready made a koncept však neznamená doslovnosť a prvoplánovosť, naopak poskytuje priestor pre šifru, metaforu, pre „miesta nedopovedanosti“ a tým sa z hľadiska komunikovateľnosti dostáva na rovnakú linku ako pojmové vyjadrovanie. Každodenná skúsenosť prezentovaná a artikulovaná aj prostredníctvom konceptuálneho myslenia a sféry živých predmetov sa stretáva a nachádza styčné body s archetypickou skúsenosťou. Prienik všedného, jedinečného, individualizovaného a personalizovaného, ktoré je prítomné v kódovaní umelcovej myšlienky, so všeobecnou archetypickou esenciálnou skúsenosťou, zakladá možnosť rozvoja internacionálneho umeleckého jazyka. Spoločná antropologicky a kultúrne založená skúsenosť je rámcovaná archetypálnymi predstavami. Tadiaľ vedie cesta komunikovateľnosti a interkultúrnej komunikácie. Takéto volanie a uplatňovanie medzinárodného štýlu však neznamená, že sa zotierajú kultúrne, lokálne, geografické, i osobné špecifiká. Ako sa ukázalo železná opona oddeľujúca kultúru východu a západu nebola v minulosti celkom nepreniknuteľná, aj keď veľmi obmedzene plynuli informácie zo západnej Európy do našich krajín a tiež umenie východu blokované politicky

[4] Bližšie pozri: DANTO Artur Coleman: "The Artworld" In: *Journal of Philosophy* 1964, LXI, s. 571-584.

v možnostiach domácej prezentácie sa svojbytne vyvíjalo v paralelných „podzemných štruktúrach“ ba dokonca tieto obmedzenia sa stali impulzom silného aktuálne existenciálneho akcentu jeho myšlienkových posolstiev.

Charakter umenia z hľadiska štýlu a kódu bol s vývinom západného umenia príbuzný aj keď v časovom posune. Pomery neoslabili autentickosť výrazu aktivovaného práve spoločensko politickými pomermi umeleckej neslobody. Po zmene spoločensko-politických pomerov v našich krajinách (Nežná revolúcia 1989) otvorili priestor pre vývoz umenia na západ a opačne a všeobecnú kultúrnu výmenu. Počiatočný boom záujmu podmienený aj možnosťami subvencovania organizácie výstav síce časom poklesol, ale šance na vzájomnú informovanosť v Európskom priestore (zatiaľ) naďalej ostávajú. Predsa len príkladov na prezentácie východného umenia na západe v renomovaných múzeách umenia by sme nemohli uviesť „vo veľkých číslach“ a boli skôr vzácne. Významnou výstavou, ktorá bola postavená na koncepte predstaviť umenia strednej Európy bola výstava Aspekty/ Pozície. 50 rokov umenia strednej Európy 1949 - 1999 (Museum Moderner Kunst Stiftung Ludwig, Viedeň, 2000). Výstavu zorganizoval a pripravil významný teoretik a kurátor, znalec stredoeurópskeho umenia Lorand Hegyi. Na margo výstavy odzneli otázky akejsi nesúrodosti prezentovaných kultúrnych okruhov, keďže kurátor zaradil do koncepcie výstavy samozrejme aj umenie Rakúska, ktoré z geografického hľadiska do strednej Európy patrí, ale dosiaľ stálo na druhej strane železnej a vyvíjalo sa ako súčasť západnej kultúry. Táto netotožnosť medzi geografickými a kultúrnymi hranicami síce tvorila diskrepanciu v koncepcii danej výstavy, ale súčasne mohla potvrdiť štýlovú príbuznosť v imanentnom vývine umenia východnej a západnej kultúrnej zóny. Hegyi v obhajobe koncepcie výstavy dôvodil aj tým, že napokon charakter podmienok bol rozdielny nielen na západnej a východnej strane, ale aj jednotlivé krajiny strednej Európy sú charakteristické veľmi špecifickými podmienkami a diferencia sa deje tiež vnútri samotného východného bloku. Mať predstavu o jednotnom kultúrnom charaktere totalitnej východnej časti strednej Európy by bolo omylom.[5] Deväťdesiate roky 20. storočia ponúkli aj iný pohľad na možnosti domácej reprezentácie na prestížnej celosvetovej prehliadke výtvarného umenia v Benátkach.

[5] Bližšie pozri: MILLET, Catherin: Mitteleuropa,1949-1999. Lorand Hegyi Rewiews Mitteleuropa. Interview de Lorand Hegyi par Catherine Millet. IN: ART PRESS no.253, s.16-29.

1 Bienále - platforma medzinárodnej spolupráce. Archetypálne a konceptuálne východiská univerzálnej reči výtvarného umenia

Benátske Bienále súčasného umenia (Venice Art Biennale – Biennale of Contemporary Art) sa zvlášť od deväťdesiatych rokov 20. storočia stalo platformou, na ktorej sa odohrávajú vo väčšej, či menšej miere procesy osobitej identifikácie národných či štátnych kultúr, za súčasného akceptovania artikulácie ideí internacionálnym *artspeakom*. **Bienále v Benátkach je jedným z prostredí argumentácie, legitimizácie súčasného výtvarného vyjadrovania a komunikácie v internacionálnom mnohokultúrnom prostredí a zároveň energiou progresívneho posúvania výtvarného umenia/myslenia**.

Predstavenie slovenského umenia sa tu temer vždy stretlo s pozitívnym až nadšeným ohlasom a projekty v rámci tejto celosvetovej prehliadky patrili k najoriginálnejším, najpôsobivejším i najprijateľnejším z hľadiska zreteľnej sémantiky, ktorej pozadím bola všeobecná skúsenosť ukotvená v *každodennosti*. Aj v prípadoch, keď aktuálna výstava reagovala a odkazovala na kultúru, nie na každodennosť, niesol sa tento odkaz akoby „na vlnách“ archetypálnej skúsenosti. Príklady, o ktorých budeme hovoriť, sme si zvolili preto, že nás jednak najviac oslovili, jednak sme mali možnosť osobne ich zhliadnuť a jednak dokladajú archetypálne ukotvenie ich sémantickej a výrazovej štruktúry. Témy uvádzaných projektov v československom pavilóne v Benátkach, stvárňujú a aktualizujú fenomény/ archetypy primárnych potrieb a hodnôt (telo, komunikácia, súdržnosť, domov, príroda, hrdina, kultúrna, skupinová, kmeňová identita ako archetyp sociálnej súdržnosti – solidarity). Rok 1999 sa nesie v znamení **Archetypu/princípu posolstva a komunikácie**. Objavuje sa tu *motív stopy* ako prostriedok posolstva a to v súvislosti s motívom tela, rezonuje archetypálna tendencia konania smerujúca k zapĺňaniu priestoru (horor vacui) spojená s významom znamenia – odkazu pre druhého. Súčasne sa tu tematizuje motív darovania a zdieľania – predzvesť kmeňovej solidarity. V roku 2001 zaznieva archetyp **domova / domu / hniezda**; v roku 2009 **archetyp prírody** – ako existenciálna singulárna aj kolektívna potreba. A napokon v roku 2015 archetyp/ikonografia napredovania/boja **hrdinu/antihrdinu** (spájaný s pohybom vpred a vyššie, s momentom vzopätia).[6]

---

[6] Pavilón bývalej Československej republiky (dnes pavilón Českej a Slovenskej republiky) bol postavený v Benátkach v roku 1926, v centrálnej oblasti parku Giardini. Obe republiky sa obvykle v organizovaní prehliadky striedajú. Po roku 1993, kedy sa Československo rozdelilo a vznikli dva samostatné štáty, výber projektov na Bienále prebiehal po vzájomnej dohode českej a slovenskej strany (buď išlo o nomináciu Ministerstva kultúry alebo Národnej galérie). Pavilón ostal teda prístupný rovnako pre obidve kultúry. Takéto

Atraktívnosť a komunikatívnosť projektov ich väzby na každodennú skúsenosť podporovala ich **interaktívna forma** s patričnou dávkou interaktivity či divadelnosti (inscenovaný priestor do ktorého sa zapája divák) so zapojením momentov každodennosti, bežnej, nonexkluzívnej komunitnej skúsenosti (až na hranicu zdanlivo banálneho). Interaktívnou formou akoby sa odohrávali isté formy rituálu, ktorý by predstavoval optimálne formovanie vzťahu ľudskej kultúry k projektívnej podobe kolektívnych archetypov. „Kultúrne a umelecky skrotený" archetyp sa môže následne podieľať na vytváraní harmonických a konzistentných *duchovných* systémov.[7]

V nasledovnom texte sa pokúsime interpretačne osvetliť zmysel vybraných umeleckých vstúpení z hľadiska fungovania či prítomnosti archetypov v štruktúre nielen samotného diela, ale v štruktúre prenikajúcej do vzťahu s recipientom.

1.2 Archetyp tela. Podpora identity značkovaním. Zdieľanie (*Petra Hanáková a Alexandra Kusá: Slovak art for free*, 1999)

Prvý projekt, ktorý si dovoľujeme uviesť v našom príspevku je projekt dvoch autoriek – vtedy ešte študentiek teórie umenia – mladých kurátoriek **Petry Hanákovej** a **Alexandry Kusej *Slovak art for free*** (Slovenské umenie zadarmo). Projekt spočíval v tom, že počas celého priebehu Bienále (48. ročník, rok 1999) bude v našom pavilóne (resp. v jeho

---

riešenie nebolo z hľadiska nového geopolitického členenia Európy, keď vznikali nove štáty, resp. oddelili sa od pôvodného zoskupenia (napr. Sovietsky zväz alebo Juhoslávia) také samozrejmé. V pôvodných pavilónoch v časti Benátok Giardini ostali Rusi, ako nástupnícky štát ZSSR , ale napríklad Ukrajina či Arménsko alebo tiež krajiny ázijskej časti ZSSR hľadali nové priestory v meste. V článku sledujeme prezentácie prevažne slovenského umenia, v ktorom sa uplatnili konceptuálne prvky medzinárodného štýlu.

V článku opomíname príklady, ktoré mali pomerne sofistikovanú výrazovú štruktúru, pohybovali sa v postkonceptuálnom diskurze , menej preferujúcom zmyslovo emocionálne pôsobenie, uplatňujúcom náročnú šifru intelektuálnej úvahy. Takýmto bol napr. projekt jedného z najvýznamnejších slovenských umelcov 2. polovice 20. storočia Stanislava Filka Quadrophonia/Model sveta. Výstavu pripravil Filko spolu s umelcami Janom Mančuškom a Borisom Ondreičkom na 51. Bienále v roku 2005. Výstava sa stretla, zrejme kvôli náročnejšie vystavanej šifre a diskurzivite, s menším diváckym porozumením.

[7] Podľa Junga je archetyp apriórna, autonómna, dedičná štruktúra ľudského nevedomia bez špecifického obsahu. Obsah nadobúda až v priebehu individuálneho života, kde sa osobná skúsenosť viaže na archetypálne formy. Vlastný formálny archetyp je ukrytým v nevedomí, konkrétny archetypálny obraz sa manifestuje na úrovni vedomia. Archetypy sa môžu objektivizovať v podobe symbolov - archetypálnych obrazov. V dejinách ide o nájdenie vhodnej formy rituálu. Bližšie pozri napr.: Archetyp (psychológia).Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Archetyp_(psychológia).

polovici, druhá časť patrila českej reprezentácii - projektu Veroniky Bromovej) pracovať tatér/ tetovač Roman Rosa, ktorý bude návštevníkom Bienále a záujemcom ponúkať nechať si na svojom tele vytetovať obraz podľa predlohy niektorého zo 44. významných súčasných slovenských umelcov (medzi inými napr. Juraj Bartusz, Pavol Binder, Simona Bubánová, Július Koller, Peter Rónai, Veronika Rónaiová, Vladimír Popovič, Laco Teren, Karol Weisslechner, Jana Želibská, Roman Ondák , Dorota Sadovská a ďalší). Kurátorky spolu s autormi uskutočnili vlastne veľmi vtipnú a „divácky" veľmi vďačnú a vtipnú hru. Návštevník – participant sa odovzdaním sa do rúk umelcovi a tatérovi podujal na „distribúciu" umeleckého diela, ktoré ale primárne bolo len apropriovaním predlohy a rozmnoženinou. Dielko sa dostalo do aktuálnych mechanizmov a sietí šírenia informácie a kombinatorka tela a značky (replika umeleckého diela) súčasne podporila osobitú identifikáciu a telesno – mentálnu identitu *osoby ako jedinečného originálu*. Projekt pracoval s viacerými motívmi i momentmi archetypu. Archetyp tela, resp. telo ako určuje terén personálnej/komunitnej identity. Značkovanie funguje ako súčasť budovania identity. Označenie tela je aktom individualizácie aj kolektívnej identity. Posolstvo/poslanie (šírenie informácie) sa deje nielen skrze prítomnosť v štruktúre umeleckého znaku, ale akčne ako reálny proces, ako misia, ako fyzické šírenie informácie, jej odovzdávanie v reálnom priestore. V tradičnom poňatí je umelecký artefakt oddelený od diváka recipienta, tu sa dielo naopak stáva súčasťou recipienta, recipient nie je len prijímateľom, ale aj šíriteľom, resp. nosičom diela – emitorom. Všetky tri určujúce komponenty komunikačného reťazca *autor – dielo – príjemca* implodujú do jedného bodu.

1.3 Archetyp domova / domu (Ilona Németh: Pozvanie na návštevu, 2001)

Projekt nasledovného Bienále, prekročiac magický dátum prelomu milénií v roku 2001 spočíval v synteticko synkretickom modeli jednej inštalácie, ktorej autormi mali byť kongeniálne dvaja umelci – predstavitelia českého a slovenského umenia. Česká strana nominovala Jiřího Surůvku, slovenská Ilonu Németh. V spolupráci s kurátorkou výstavy Katarínou Rusnákovou sa podarilo realizovať taký tvar opusu, v ktorom vynikla myšlienka inštalácie a umožnila rozvinutie viacerých interpretačných rovín, na základe toho, že oba, vo východisku solitérne a singulárne projekty, sa vzájomne podporovali. Inštalácia, ktorá dostala pomenovanie *Pozvanie na návštevu* spočívala vo vytvorení modelového prostredia príbytku – bytu autorky – Ilony Németh. Do bytu boli funkčne a organicky zakomponované videá a obrazy Jiřího Surůvku. Prototextom pre túto reprezentatívnu inštaláciu bol predchádzajúci

projekt Ilony Németh, realizovaný v Bratislave v roku 2000 s názvom *Part*. Tu išlo o výrez reálnej autentickej časti autorkinho bytu / kus obývačky/, nábytok, sedačka, atď. Súčasne boli do tejto inštalácie zakomponované hlasy členov rodiny, ktoré si mohol vypočuť divák prechádzajúci inštaláciou. Na Bienále autorka v podstate apropriovala túto svoju myšlienku podania obrazu súčasnej rodiny na princípe jej časti – part pro toto – skrze obraz *akoby* svojej domácnosti. Zástupne vytvorila obraz každodennosti radového obyčajného človeka v stredoeurópskom priestore, ktorého podmienky sa navzájom príliš nelíšili.

V Benátskej inštalácii Németh pracovala spôsobom vyššej symbolizácie, symbolom vyššieho radu. Výrez autorkinej obývačky by vyznel v medzinárodnom prostredí a objemom väčšom priestore výrazovo chudobne, príliš obyčajne, málo ozvláštnene. Tieto podmienky posunutia (formalizácie, modelovosti) projektu oproti pôvodnému *Part* zadali samotné priestory československého pavilónu. Projekt musel byť vypracovaný veľkoformátovejšie, veľkorysejšie, akoby všeplatnejšie/univerzálnejšie. Autorke sa to podarilo vytvorením modelu (kurátorka ho nazvala metaforou) bytu, postupom modelovania, formalizácie, štylizácie.[8] Od autentického ready made sa prešlo k simulovanému ready made.[9]

Nosnou ideou bol nielen prvoplánový akoby obraz domácnosti, ale domov súčasníka, v ktorom zohrávajú výraznú úlohu médiá, televízne vysielanie, vysielania na rôznych

---

[8]Autorka stála pred rozhodnutím, ako ideu interaktívnej inštalácie domáceho prostredia ponúknuť medzinárodnému publiku. Autorka chcela zostať pri pôvodnej myšlienke, zároveň ju aj zdôrazniť jednoznačnejšie, ale tiež významovo diferencovanejšie uviesť na medzinárodnej scéne. Rozhodla sa priestor bytu vyjadriť (znázorniť) tak, že ho dala vyrobiť ako model. Tentoraz teda neboli využité výlučne nájdené predmety (ready mades), ale naopak bol vyrobený nábytok, ktorý situáciu bytu evokoval a simuloval.
Teória umenia hovorí v takomto prípade o tzv. simulovanom ready made. Ani toto definovanie však nezodpovedá skutočnosti, lebo inštalácia s nábytkom prezentovala niečo, čo nemá v skutočnosti tvarový alebo významový ekvivalent – denotát. Prezentovala jeho MODEL (predobraz – kvázibyt) v reálne použiteľnej makete, náležitej životnej mierke. Tu sa mohli zdôrazniť niektoré podstatné momenty, v skutočnosti nepravdepodobné až absurdné (televízor v kúpeľni, dva televízory v spálni – akoby zvlášť pre oboch partnerov a pod.; horná plošina bytu, ktorá fungovala ako pódium, významovo napojená na myšlienku života ako reality show). Bližšie pozri: KAPSOVÁ, Eva: O autentickej štylizovanosti privátnych príbehov. Úloha predmetov– rekvizítv umeleckom tvare. In: O Interpretácii umeleckého textu. Autentické a univerzálne v tvorbe a interpretácii umenia. Zborník vedeckých prác ÚLUK. FF UKF Nitra. Nitra 2009, s. 301-320. ISBN:978-80-8094-433-9.

[9]Bližšie pozri napr.: ŠTOFKO, Miloš: Od abstrakcie po živé umenie. Slovník pojmov moderného a postmoderného umenia. Slovart 2007. ISBN:978-80-8085-108-8. Na tému ready made a jeho odnože bližšie pozri s. 238-240.

nosičoch, čomu sa venujú singulárne jednotliví členovia rodiny. Média ako významný nástroj medializácie, šírenia správ a spájania spoločnosti, ale rovnako, a v tomto prípade to odznelo aj ako kritický apel uvádzanej inštalácie – ako činitele rozdeľujúce rodinu ako základnú bunku spoločnosti. Maximálna prítomnosť médií a ich využívanie vedie popri saturovaní individuálnych potrieb členov rodiny, k ich vzájomnému odcudzeniu a k individualizácii. Túto mediálnu parketu (obraz prebujnelej domácej mediality) zabezpečil v inštalácii autorský pendant Ilony Németh – Jiří Surůvka, ktorý svoju tému súčasne podfarbil svojim sarkastickým pohľadom a tak odľahčil (alebo zahustil) inštaláciu. Domov ako priestor na najkontaktnejšiu a najintímnejšiu formu komunikácie je tu ohrozený intervenciou rôznych technologických prostriedkov a masovokomunikačných štruktúr. Rôznorodosť napĺňa rôzne potreby vekovo, gendrovo atď. odlíšených členov malého spoločenstva, zahustene zdieľajúceho jeden priestor – jeden byt, pričom priestor nie je zahustený len fyzicky, ale virtuálne a následne aj skutočne sú jednotliví členovia, rodičia a ich deti oddeľovaní v hlbokých medzerách. Dochádza tak k paradoxu – **telesná blízkosť**, ktorá môže v pozitívnom zmysle predstavovať **zomknutosť** je vnímaná ako **stiesnenosť**, teda ako isté negatívum. Toto negatívum sa v dnešnej (priemernej, štandartnej) rodine kompenzuje médiami (rozhlas, televízia, zvukové nosiče, počítač, atď.) a tento virtuálne **nadstavený priestor umožňuje (akoby) individuálnu slobodu**. Toto kultúrne nastavenie životného štýlu rodiny však môže viesť k jej desocializácii, odcudzeniu, znecitliveniu, či dokonca k rozpadu. Média ktoré zabezpečujú komunikáciu ju vlastne v konečnom dôsledku v priestore rodiny hatia, blokujú.

1.4 Archetyp prírody. Príroda/ krajina ako prirodzené prostredie. Prírodné vs umelé (Roman Ondák, Loop, 2009)

Ďalším príkladom, pri ktorom sa chceme pristaviť a ktorý opäť výrazne zaujal svojou originalitou, odvážnosťou ale i istou ľahkosťou, bol projekt sochárskej inštalácie in situ slovenského výtvarníka Romana Ondáka s názvom *Loop*. Nomináciu jeho projektu sprevádzali rôzne kritické komentáre, diváka a návštevníka Bienále však tieto organizačné aspekty nemuseli zaujímať.[10] Koncept Romana Ondáka je na na prvý pohľad jednoduchý a

[10] Na účasť sa nominoval autor sám, prehliadku nesprevádzal katalóg, iba stručný text Kataríny Bajcurovej, komisárky výstavy za SNG. Roman Ondák je v súčasnosti považovaný za jedného z najvýznamnejších predstaviteľov nekonceptuálnych stratégií. Podľa Igora Zabela sú „jeho diela zrozumiteľné a pôsobivé napriek tomu, že nevyznievajú explicitne ako umelecké diela. Navyše, výtvarník niekedy využíva umenie ako

zrozumiteľný už aj ako výlučne emocionálne a perceptuálne vnímaný objekt. Zároveň ponúka aj viacvrstvové čítanie, o ktoré sa usilovali aj jeho komentátori v odbornej tlači. Jednotlivé pavilóny a s nimi aj náš československý, boli budované a zamerané na to, aby boli vymedzeným prostredím pre národnú reprezentáciu, vytvorili hranice, inštitucionálny priestor v kontexte prostredia a inštitúcie Benátskeho Bienále, predstavovali inštitúciu v inštitúcii. Obvykle sa dosiaľ, prostredníctvom inštitúcie, priestoru, prostredia i architektúry, udržiava umelecká a estetická dištancia medzi realitou a umením, a to aj napriek rôznym a pôvodný obraz umenia narúšajúcim predstavám. Ondák tento imperatív umeleckého a estetického v projekte Loop cieľavedome stieral. Do priestoru pavilónu umiestnil živé dreviny, stromy, trávy, rastliny totožné s vegetáciou udomácnenou v priestore záhrad Giardini. Započal tak významovú hru s nastavením a očakávaním diváka, pre ktorého *inštitúcia pavilónu* funguje ako hranica umenia a neumenia. Krajina v pavilóne bola skutočnou prírodou ale aj prisvojeným princípom archetypu prírody, ktorú predstavuje vegetácia, prirodzený rast aj zánik (rastliny počas niekoľkomesačného „účinkovania“ v pavilóne nielen prekvitali, ale aj prirodzene uschýnali a hynuli), funkčný aj symbolický zároveň tu bol chodník, ktorým návštevníci prechádzali parkom v pavilóne. Umiestnenie vegetácie predstavovalo v diskurze neokonceptuálneho umenia deväťdesiatych rokov 20. storočia princíp simulovaného ready made. Intervenciou prírody (aj keď simulovane) naznačil autor gesto uprednostnenia prírody pred kultúrou, podal výzvu k úvahám spojených so spochybnením funkcie umelého v etape kultúry, ktorá nie je naklonená tajomstvám – ready mades sú tu odhalené ako funkčné prostriedky symbolu. Štatút reálneho sa zasadením do diskurzu umenia vlastne ruší a ony sú prostriedkom symbolických odkazov (čo je primárny prvok, podstata umeleckého správania). Autor navodzuje ilúziu reality (skutočne mnohých divákov na prvý pokus autor „oklamal“). Týmto aktom iluzórnosti/ iluzívnosti znovu potvrdzuje štatút umenia ako fakt kultúry, ale navyše ide ďalej tým, že dosvedčuje **fakt prírody ako vec kultúry** (tvorba prírodných záhrad, lesoparkov je aranžovaním, od prirodzeného vývoja vzdialeným procesom, porasty typu prales sú tiež kultúrne ochraňovaným priestorom, v susedstve človeka by bez tohto

---

prostriedok upriamenia pozornosti divákov či účastníkov na také situácie z každodenného života, ktoré sú zrozumiteľné, pôsobivé, metaforické a poetické samé osebe.“ Z tlačovej správy SNG. Bližšie pozri aj http://kuultur.com/roman-ondak-loop/, online magazine, stiahnuté 13. 8. 2016.

Publikácia venovaná Ondákovej prezentácii vyšla v Nemecku. Bližšie pozri: ONDÁK, ROMAN. Roman Ondak - LOOP. Texts by Giovanni Carmine, Lynne Cooke, Brigitte Huck, Kasper König, Christine Macel, Vivian Rehberg & Kathrin Rhomberg. Cologne 2012. Querformat 27 x 21 cm. 320 S. mit 298 farb. ganzseit. Abb. Gebunden. In engl. Sprache.

kultúrneho dohľadu nemuseli v tejto podobe prežiť). V každom prípade archetyp prírody a s ním parku, záhrady atď. sa v Ondákovom projekte osvedčil ako univerzálny všeoslovujúci motív, s ktorým má návštevník pochádzajúci z rôznych kultúr osobnú skúsenosť.

1.5 **Archetyp a reinterpretácia hrdinu** (Jiří David: Apotheosis, 2015)

Posledným predstaveným príkladom a doposiaľ aktuálnym naposledy prezentovaným opusom v našom pavilóne bol projekt výraznej osobnosti českej scény súčasného umenia Jiřího Davida. Výrazný podiel na úspešnej realizácii projektu mala jeho slovenská kurátorka Katarína Rusnáková[11]. Popis projektu je dobre čitateľný a jeho sémantika sa dá uchopiť pomerne jednoducho. Zároveň však jeho čítanie poskytuje generovanie viacvrstvových konotácií, viažúcich sa na odkazy, ktoré vyplývajú jednak zo sémantiky a výrazu nosných komponentov a jednak z dômyselnej štruktúry – skladby kompozície a napokon aj v bazálnom zakúšaní špecificky vystavaného priestoru/ prostredia – v tvare koridoru alebo *úžiny*, ktorou návštevníci československého pavilónu prechádzali. Opäť tu svoje miesto zohral ready made, resp. jeho osobite upravený princíp. Autor vyšiel z motívov cyklu svetoznámeho českého secesného maliara Alfonsa Muchu – Slovanská epopej. Mucha v tomto dvadsaťdielnom cykle v rade veľkoformátových monumentálnych obrazov, ktoré spracoval v roku 1926 ako osobný projekt bez objednávky, t.j. tvoril celkom slobodne, na základe svojej úvahy, poznania a imaginácie, vtesnal neskororomantické predstavy o úlohe a možnostiach Slovanov v dejinách.[12] Do Muchovho projektu sa zapísala utopická vízia o pozitívnom vklade tohto viacnárodného „kmeňa“ v doterajších dejinách, ktorý zároveň by mohol zohrať úlohu aj v ďalšom vývoji civilizácie. V diele tkvela utopická predstava o možnom budúcom zomknutí sa Slovanov, mýtizovane spájaných s čistými ideami duchovnosti a nenásilia. Muchov projekt vyrastal na ideách oduševnenosti spojených s mladým štátom – povojnovým Československom. Cyklus artikuloval, živil a rozvíjal mýtus vedúcej alebo aspoň, v kontexte európskych národov, rovnocennej úlohy Slovanov. Neskorší vývoj ako vieme nepotvrdil a nenaplnil predstavy romantikov – ani tých z konca 19. storočia, ani tých z modernej doby. Muchove obrazy – vízie sú ilustratívnym (a svojím spôsobom i naivným) krásnym zjavením,

[11] Projekt Bienále bol tak postavený na spolupráci reprezentantov dvoch republík Česka a Slovenska, pritom umeleckú časť reprezentoval výtvarník Jiří David a teoretickú časť slovenská kurátorka Katarína Rusnáková.

[12] Bližšie pozri: BYDŽOVSKÁ, Lenka; SRP, Karel; PETŘÍČEK, Miroslav: *Alfons Mucha - Slovanská epopej*. Praha : Galerie hlavního města Prahy, 2011. 383 s. ISBN 978-80-7010-102-5. Tiež pozri napr.: https://cs.wikipedia.org/wiki/Slovanská epopej.

t.j. ako niečo, čo nemá v sociorealite a v geopolitickom nastavení súdobého ani súčasného sveta opodstatnenie. Jiří David sa v úvahách nad svojím vystúpením v Benátkach opieral najmä o dva impulzy. Jedným bolo vymedzenie „zadania“ hlavného kurátora 56. Benátskeho Bienále Enwezora Okuwai (Nigérijčan žijúci v Nemecku). Téma Bienále znela: All the World´s Future – *Budúcnosť všetkých svetov* a nabádala akoby k predstavám o formujúcej sa budúcnosti vychádzajúcej z dneška, k predstavám o budúcnosti postavenej na príliš zložitej prítomnosti, nevynímajúc z nej žiadnu z krajín a štátov, ktoré v geopolitickom rozdelení sveta stoja dnes aj na antagonistických pozíciách (Turecko vs Arménsko, Rusko vs Ukrajina a pod.). Druhým, osobným a vnútorne citlivo prežívaným impulzom pre Jiřího Davida bola aktuálna situácia konfliktu dvoch slovanských, kedysi blízkych a spätých národov, dnes samostatných štátov – Ruska a Ukrajiny.

Jiří David je umelec, pre ktorého tvorbu je príznačná aktuálnosť výrazu, t.j. reflexia najaktuálnejších problémov jednotlivca a spoločnosti s potenciálom nadčasového posolstva. Svojím projektom *Apotheósis* podstúpil autor nemalé riziko. Projekt ako prvý po dlhom čase v novodobých dejinách oboch republík (po páde železnej opony a po rozdelení Československa, možno aj vôbec doteraz prvý v pavilóne Česka a Slovenska) otváral spoločensko–politickú tému a smeroval k naznačeným postojom. Tie, ktoré si však autor sám usporadúval, nemienil podsúvať, nedeklaroval prvoplánovo. Zrejme nemožno prijať plochú interpretáciu oživenia nikdy nenaplnenej všeslovanskej idey ako rovnováhy voči globalizovanému modelu postavenému na euroamerickom, západnom, národné identity stierajúcom modeli. Umenie, aj keď pracuje vždy v určitom politickom režime, tento artikuluje rozostrene, esteticko umelecky a malo/mohlo by mať nadpolitický, všehumánny étos (ak nejde priamo o umelecký aktivizmus). Jiří David sa podujal na reintepretáciu obrazu Alfonsa Muchu Apoteóza (v Muchovom cykle ide o posledný obraz). David urobil maliarsku repliku obrazu v monochrómnom prevedení. Nešlo však o doslovnú apropriáciu, ale do sémantiky diela autor intervenoval tak, že niektoré zásadné motívy pozmenil, resp. nahradil takými, ktoré reprezentovali súčasné spoločensko kultúrne a umelecké dianie. Zámenou motívov - vložením 25 apokryfov aktivizoval jednak vnímanie diváka a jednak, v duchu postmodernej irónie, spochybnil relativizoval a vylúčil s romanticko utopickou ideou veľkého a spravodlivého slovanstva a dejín afirmatívne súznejúce motívy. Konkrétne išlo o postavy – hrdinov, ktoré sa transformujú do novodobých *aktuálnych hrdinov*, alebo *antihrdinov*, ale

pozmenil aj figurálne symbolické motívy.[13] Idea slovanstva a jeho dejín dostala tak znepokojujúcu trhlinu a nepríjemnú, dezestetizujúcu pachuť. Dezestetizácia bola podporená aj ponurou šedou monochrómiou obrazu, evokujúcou blednúcu pamäť. Dekonštrukciou motívov bola vyslovená dezilúzia z idey/ mýtu jednoty slovanstva. Autor v princípe postupoval podobne ako autori predchádzajúcich ročníkov Bienále, keď využil stratégiu apropriácie – privlastnenia a následnej úpravy hotovej, všeobecne známej veci z našej každodennej či vyššej – kultúrnej skúsenosti. Vlastnoručným odmaľovaním Muchovho obrazu sa David posunul k stratégii simulovaného ready made. Maliarsky a rukodielnym prežívaním Muchom nastolenej témy viedol David s témou, obrazom i autorom pôvodného cyklu tvorivý dekonštruujúci dialóg, ktorý by i sám osebe bol stačil na bienálovú nomináciu. Maliarsku reflexiu však David posunul ešte ďalej tak, že obraz zasadil do inštalácie. Obraz bol umiestnený v zadnom pláne pavilónu a oproti nemu v pomerne malom rozostupe bolo umiestnené zrkadlo veľkosťou totožné s obrazom. Diváci prichádzajúci do pavilónu uvideli ako prvé pred sebou len veľkú bielu plochu (zadná strana zrkadla). Potom mohli prejsť úzkym priestorom vyvolávajúcim stiesnené pocity, ktoré znemožňovali uvidieť naplno Davidov obraz. Súčasne mohli vidieť v zrkadle – ako súčasť maľby – samých seba, spolu

[13] Dvadsaťpäť apokryfov umiestnených na Davidovej maľbe komentuje a depatetizuje pohľad na dianie okolo nás: obrazový motív *kostí* predstavuje pamäť národa; motív *pravdy* alegorizuje dievča zahalené rúškou (snáď v symbolickom význame - aby sa nenainfikovalo lžami); motív *Slovana*- nemá výzor hrdinu ako na Muchovom obraze, ale je fyzicky ochabnutý, má jazvu po apendixe, na krku má *obruč* (alúzia na význam slova Sláv – otrok); motív veľkolepého oslavného venca na Muchovom obraze je zmenený na *veniec z halucinogénnych húb* – lysohlávok; motív *osamelý vlk* je alúziou na terorizmus; *hajlujúci Slovania* – odvrátená stránka pozitívneho patriotizmu; *horiaci dom* – symbol obete. Viaceré postavy zo sveta dejín umenia a ríše legiend otvárajú ďalší vejár asociujúcich významov: portrét nemeckého konceptuálneho umelca *Joseph Beuysa*, srbskej performerky *Mariny Abramović* nesúcej sa na koni; motív americkej zástavy popartového umelca *Jaspera Johnsa*; motív *kňažky* rodiacej Slovana; motív *diabla*, komponovaný vedľa postavy Krista i Davidov *autoportrét* vložený do postavy škriatka. Porovnať originál s Muchovou reinterpretáciou mohol divák vďaka reprodukcii Muchovho obrazu na plagáte a v texte publikácie, ktorá bola súčasťou projektu. Išlo o súbor článkov na tému globalizovanej doby, slovanstva a aktuálnych udalostí z pera významných humanitných vedcov z oblasti sociológie, filozofie, kunsthistórie (Jiří Přibáň, Katarína Rusnáková, Jacques Rancière, Karel Srp, Zygmunt Bauman, Peter Sloterdijk,Miroslav Petříček, Milena Slavická, Timothy Snyder, Susan Buck - Morss, Suzana Milevska, Václav Bělohradský). Publikácia zahŕňala tiež kurátorský text Kataríny Rusnákovej. Bližšie pozri: Apotheosis, Apocalypse, Apocryphon: Deifed Nations, Deified Art / Katarína Rusnáková (autor, editor), Jiří Přibáň (autor). - 1. vyd. - Köln, Nemecko : Verlag der Buchhandlung Walter König, 2015. - ISBN 978-3-86335-730-6. Pozri tiež: All the World´s Futures / Marsilio Editori. - 1. vyd. - Venice, Taliansko : Fondazione La Biennale di Venezia, 2015. - ISBN 978-88-317-21218, s. 139.

so zástupom ďalších návštevníkov, a tak sa mohli zapojiť do apokryfnej dekonštrukcie. Mohli sa podieľať, vždy nanovo s každým návštevníkom a pohybom, na dynamickej reinterpretácii Muchovej témy, vyvolávajúcej otázku o našej osobnej, vlastnej účasti na behu dejín.[14] Projekt vďaka interaktívnej participácii návštevníkov tak nadobudol širšiu a aktuálnu platnosť: Priechod – úžina medzi obrazmi, s ohľadom na stiesnenosť mohli evokovať aj akoby koridor pre migrantov – pútnikov za lepším svetom (do novej vlasti) v dobe klimatického a vojnového ohrozenia. Projekt sa stal súčasťou medzinárodného dialógu o stave umenia a spoločnosti a zaradil sa medzi pätnásť[15] najúspešnejších národných prezentácií.

Záver

Prezentácia umenia českých a slovenských umelcov v československom pavilóne na Bienále súčasného výtvarného umenia v Benátkach je príkladom dobrej a úspešnej interkultúrnej komunikácie. Spoločným znakom vystúpení s medzinárodným dosahom a ohlasom, s témou ukotvenou v domácej, v podstate dosiaľ „monokultúrnej“ kultúre, je vysielanie signálov k porozumeniu a komunikácii – k ceste prijatia spoločne zdieľaných podmienok (sociopriestor). Doterajšie vystúpenia boli nielen projektovanou výzvou ku komunikácii, ale aj reálnou – aj keď modelovo artikulovanou živou skúsenosťou.

Uvedená štúdia je súčasťou grantovej úlohy VEGA č. 1/0461/16 „Re-interpretácia obrazov kultúrnej pamäti v súčasnej estetickej a umeleckej reflexii“ riešenej v roku 2016 - 2018.

[14] K dojmu z návštevy nášho pavilónu prispeli aj špecifické fyzické a klimatické podmienky. Počas horúceho leta 2015 bolo namáhavé stráviť niekoľko minút v rozhorúčenom československom pavilóne s presklenou strechou bez klimatizácie, v neúnosnom dusne, keď sa teplota blížila k 50 stupňom C. Prehliadanie Davidovho obrazu i samého seba v zrkadle , v priestore úzkeho koridoru, spolu so zástupmi ľudí, mohlo asociovať napríklad aj neznesiteľné a kruté podmienky migrantov putujúcich do Európy. Tí sa práve v tomto lete po stovkách i tisíckach denne plavili na člnoch k brehom Talianska. O nemiestny aprílový vtip či provokáciu sa postaral internetový vážne sa tváriaci článok, referujúci o prezentácii tzv. islamského štátu (ISIS) na Bienále. Podľa neho v Benátkach kotvila, akoby plávajúci pavilón, loď ISIS. Bližšie pozri: ISIS to Exhibit Floating Pavilion of Art Destruction at Venice Biennale by The Editors on April 1, 2015. Dostupné na: http://hyperallergic.com/195279/isis-to-exhibit-floating-pavilion-of-art-destruction-at-venice-biennale/.

[15] Bližšie pozri: Jiří David on His “Apotheosis” Installation at the Venice Biennale 2015. By Nicholas Forrest, may 24, 2015. Dostupné na:http.// orogin-www.artinfo.com/news/ story/1165588/ JIRI-DAVID-ON-HIS-APOTHEOSIS-INSTALLATION-AT-THE-VENICE.

Zoznam literatúry:

BYDŽOVSKÁ, Lenka – SRP, Karel – PETŘÍČEK, Miroslav: *Alfons Mucha - Slovanská epopej*. Praha : Galerie hlavního města Prahy, 2011. 383 s. ISBN 978-80-7010-102-5.

DANTO, Artur, Coleman: ,"The Artworld". In: *Journal of Philosophy 1964*, LXI, s. 571-584.

KAPSOVÁ, Eva – FORREST, Nicholas: *Jiří David on His "Apotheosis" Installation at the Venice Biennale 2015*.[online]. [citované: 2015-05-24]. Dostupné na: http.// orogin-www.artinfo.com/news/story/1165588/JIRI-DAVID-ON-HIS-APOTHEOSIS-INSTALLATION-AT-THE-VENICE

KAPSOVÁ, Eva: *Konceptuálne tendencie vo výtvarnom umení*. Banská Bystrica: Akadémia umení, 2002,180 s. ISBN 80-89078-04-4.

KAPSOVÁ, Eva: O autentickej štylizovanosti privátnych príbehov. Úloha predmetov–rekvizít v umeleckom tvare. In: KAPSOVÁ, Eva – REŽNÁ, Miroslava (ed.): *O interpretácii umeleckého textu. Autentické a univerzálne v tvorbe a interpretácii umenia*. *Zborník vedeckých prác ÚLUK*. Nitra: Filozofická fakulta UKF Nitra 2009, s.301-320. ISBN 978-80-8094-433-9.

KESNER, Ladislav: *Vizuální teorie. Současné anglo-americké myšlení o výtvarních dílech.* Jinočany: H&H 1997. Z anglického originálu preložili Lucie Vidmarová a Ladislav Kesner 1997. 265 s. ISBN 80-86022-17-X.

MARSILIO, Ed (ed.): *All the World´s Futures / Marsilio Editori. Venice, Taliansko: Fondazione La Biennale di Venezia*, 2015. 393 s. ISBN 978-88-317-21218.

MILLET, Catherin: *Mitteleuropa, 1949-1999.* Lorand Hegyi Rewiews Mitteleuropa. Interview de Lorand Hegyi par Catherine Millet. IN: ART PRESS no.253, s.16-29.

RUSNÁKOVÁ, Katarína – PŘIBÁŇ, Jiří (ed.): *Apotheosis, Apocalypse, Apocryphon: Deifed Nations, Deified Art* . - 1. vyd. - Köln, Nemecko : Verlag der Buchhandlung Walter König, 2015. 145s. ISBN 978-3-86335-730-6.

RHOMBERG, Kathrin (ed.): *Roman Ondák. LOOP*. Cologne: Walther Koenig, 2012, 298 s. ISBN 9783863350192.

SCHAPIRO, Mayer: Dokonalosť a koherencia v umení. In: *PROFIL súčasného výtvarného umenia*, roč. VII, č. 1/2000, s.125-128.

ŠTOFKO, Miloš: *Od abstrakcie po živé umenie. Slovník pojmov moderného a postmoderného umenia*. Bratislava: Slovart 2007. 311 s. ISBN:978-80-8085-108-8.

ZEKI, Semir: *Art and the Brain.* In: Daedalus [online] 1998, roč. 127, s.71-103. Dostupné na //www.vislab.ucl.ac.uk/pdf/Daedalus.pdf.

Prof. PhDr. Eva Kapsová, CSc.
Ústav literárnej a umeleckej komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa
Nitra
ekapsova@ukf.sk

SPÔSOBY FORMOVANIA REGIONÁLNEJ IDENTITY[1]

Erich Mistrík

Abstract

An individual's identity continuously changes sometimes radically during one's lifetime. Living in a multicultural world makes people self-reflect upon their cultural as well as regional identities and it helps to open one´s mind to other cultures. On the other hand, coming back to one´s birthplace, either mentally or physically strengthens basic building blocks of identity. For showing these processes, the paper uses an example of a lifespan of inhabitant of larger city, but native of a smaller one.

Key words: individual and regional identity, factors forming identity, multicultural

Úvod

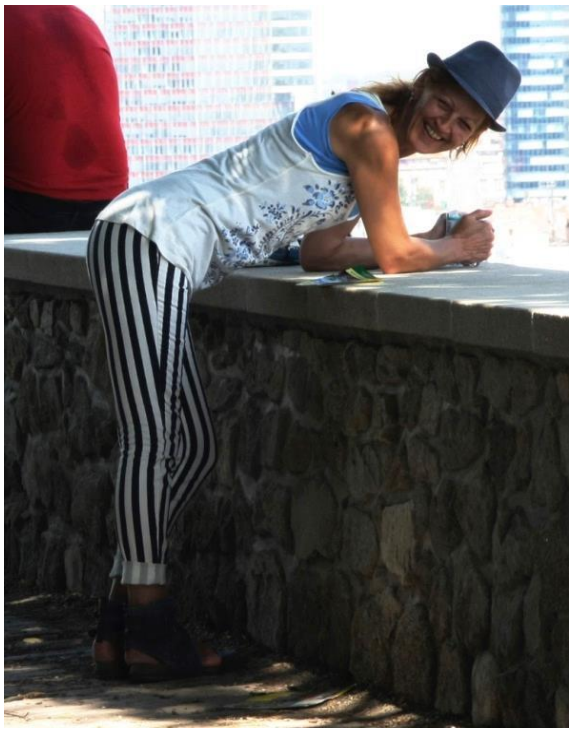

Pohľad do tváre tejto mladej ženy vyvoláva otázky: Na koho hľadí? Komu venuje svoj úsmev? Fotografovi, ktorý práve stlačil spúšť fotoaparátu? Teší ju, že je na výlete na terase

[1] Tento text vznikol v rámci grantu VEGA č. 1/0603/14 Formovanie identity v čase a priestore.

bratislavského hradu, kde vznikla fotografia? Alebo je jej vzťah k fotografovi vysoko pozitívny? Vyplýva tento úprimný úsmev z momentálnej dobrej nálady, či z jej dlhodobého životného pocitu, alebo so situácie, prípadne ho vyvolal vzťah k druhému človeku?

Fotografia je len časťou celej fotografie. Pohľad na celú fotografiu ukazuje, že mladá žena pravdepodobne vôbec nehľadí – ako by sa z výrezu mohlo zdať – na utajeného autora tejto fotografie, ale na muža, ktorý ju fotografuje. Kto je to? Jej manžel? Milenec? Priateľ? Kamarát? Kolega? Okoloidúci, koho poprosila, aby ju odfotografoval, lebo bola na vychádzke sama? Jej uvoľnený postoj, pohľad a úsmev síce môžu vyplývať z príjemnej letnej vychádzky, ale rovnako môžu prameniť vo vzťahu k tomuto mužovi, a tento vzťah by podľa postoja a hlavne podľa úsmevu bol pravdepodobne dosť blízky. Alebo to môže byť vyjadrenie jej pocitu vlastnej atraktívnosti – je to možno sebavedomý úsmev ženy, ktorá sa rada necháva fotografovať, lebo sa presvedčila, že je žiadaná (– týmto mužom? inými mužmi?)

Obrázok 1

Zdroj: E. Mistrík

Identita ako problém

Všetko to súvisí s jej identitou. Jej pocit pohody a radosti zo života môže prameniť z vlastného vnútra (príjemné pocity z vychádzky), zo vzťahu k partnerovi (muž na fotografii), z jej pocitu komickosti situácie (fotografuje ju partner a obidvoch fotografuje ďalší človek), z jej pocitu vlastnej atraktívnosti (ktorý sa možno rodil vo vzťahu k mužom) a pod. **Pocit pohody teda pramení možno rovnako z predstavy o sebe, ako aj z predstavy o svojej úlohe v tejto konkrétnej situácii. Pocit pohody je možno výsledkom pohľadu na samú seba i na svoje vzťahy k okoliu.**

Záhadu jej pohľadu vyriešime, až keď zväčšíme detail tváre ženy. Len vtedy sa ukáže, že zreničky jej očí smerujú k mužovi na fotografii, čiže asi k jej partnerovi, nie k „utajenému“ druhému fotografovi.

Záhada jej pohľadu sa síce vyriešila, ale zostávajú ďalšie nezodpovedané otázky týkajúce sa jej vnímania seba samej. Usmieva sa síce na svojho partnera, ale aký je dôvod? Kvôli svojmu vzťahu k nemu (Som atraktívna. Je mi s ním dobre. Prežívame krásnu životnú etapu...)? Cíti sa s pánom príjemne v horúcom letnom dni a na peknom mieste? Ako bude v budúcnosti hľadieť na fotografiu a aké spomienky v nej táto snímka vyvolá? Pripomenie si svoje pocity, alebo svoj vzťah k partnerovi, alebo náladu momentálnej situácie? Ako a kde sa zrodila jej predstava o sebe samej, ktorá určuje, ako sa v danej situácii cíti?

Iná fotografia, urobená asi kilometer od predchádzajúceho miesta, nám možno niečo napovie.

Obrázok 2
Zdroj: E. Mistrík

Klobúčik položený na stolíku má ten istý tvar, ako klobúčik na hlave mladej ženy a možno iba iné svetlo na fotografii v nás vyvoláva pocit, že má inú farbu. Možno je to ten istý klobúčik. Jednoduchá kytička kvetov vo váze akoby napovedala, že sem, do tejto kaviarne na bratislavských mestských hradbách smeroval pár z predošlej fotografie. Muž venoval žene jednoduché kvety, museli však zrejme rýchlo odísť, lebo ona si zabudla aj kvety aj klobúčik.

Tento opustený stolík z kaviarne nám dotvára predchádzajúcu fotografiu na jednoduchý príbeh muža a ženy. Aj keby to tak nebolo, stolík s dvoma stoličkami, klobúčikom a kvetmi jasne hovorí o partnerskom vzťahu. Aj keby tie kvety dala do vázičky obsluha kaviarne, aj tak (alebo práve preto) podobný stolík v romantickom prostredí, pri ktorom sa ľudia môžu posadiť iba tesne vedľa seba, podobný stolík priláka práve pár, ktorý chce byť spolu.

Obidve fotografie napovedajú, že vo vzťahoch medzi ľuďmi sa dejú dôležité veci. Napovedajú, že ľudia spoluvytvárajú príbehy, že žijeme v príbehoch, že príbehy vidíme aj tam, kde nemáme žiadne informácie, len tušíme, že sa mohol odohrať nejaký príbeh.

Nemusíme si domýšľať, ak sa dozvieme **fakty**. Autor tohto textu (a obidvoch fotografií) vôbec nepozná mladý pár z bratislavského hradu a stolík v kaviarni odfotografoval dva mesiace po prvej fotografii, takže s veľkou pravdepodobnosťou klobúčik ani kvety na stole nesúvisia s touto mladou ženou.

Fakty nám síce zrušili romantický príbeh, ale zostal nám fakt, že medzi mladou ženou a mužom sa dialo niečo, čo prinajmenšom pomáhalo vzniku jej očarujúceho, sebavedomého a úprimného úsmevu. Jej úsmev hovorí jasne – Som sama sebou. Nie som na svete sama, je mi na svete dobre. Prežívam príbeh, ktorý ma baví a túto fotografiu si neskôr rada pozriem.

Fotografia z kaviarne, kde možno vôbec neboli, môže už len nám pripomínať **príbeh** týchto dvoch ľudí.

Kde sa teda zrodilo to, že sa ona cítila sebavedome a príjemne? Akú úlohu bude mať v jej budúcom živote táto fotografia? Ako vníma samú seba a svoj vzťah k partnerovi? Kde a ako sa formovala a premieňa jej identita? Ako je možné, že v tom všetkom vidíme príbehy?

Čo je to identita?

V populárnom vnímaní sa identita chápe totožnosť, ako vzťah, v ktorom je vec stále **rovnaká**, prípadne dve veci sú rovnaké. V takomto chápaní je identita niečo úplne **iné ako odlišnosť**, rozdielnosť.

Rovnako vymedzuje slovo identita aj Slovník súčasného slovenského jazyka – ako „úplnú zhodnosť vo všetkých vlastnostiach“ (Slovník H-L, 2011, 323). Len pri lexikalizovanom spojení „národná identita“ tento slovník rozširuje vysvetlenie identity o „pocit príslušnosti k“ niečomu (v tomto prípade k národu, Slovník H-L, 2011, 324). Etymologický slovník slovenčiny viaže identitu tiež na totožnosť a rovnakosť a slovo samotné odvodzuje od latinského „idem“ a od gréckeho „tautós“, v obidvoch prípadoch znamenajúce „to isté“ (Králik, 2015, 226). Rovnaké významy a korene uvádza aj Websterov slovník – rovnakosť v podstate veci, rovnakosť konštitutívnych charakteristík veci (Merriam Webster´s..., 1993, 575), ako aj Oxfordský slovník anglickej etymológie, ktorý aj anglické slovo „identity“ odvodzuje z latinského „idem“ (Oxford concise..., 2003, 227). Aj iné jazyky, ktoré využívajú slovo „identita“ v rôznych formách, sa odvolávajú na latinský pôvod a podobné významy.

Etymologický slovník latinčiny (Valpy, 188) uvádza význam slova *identidem* ako „teraz a potom“, a jeho pôvod nachádza v slove *idem* – ten istý, pričom uvádza jeho súvis s opakovaním, *idem et idem*.

Vo filozofii je však od vzniku Hegelovej dialektiky zrejmé, že identita a odlišnosť sú len dve stránky toho istého vzťahu, že sú to dva protiklady, ktoré jeden bez druhého nemôžu existovať. Neplatí už Aristotelov princíp vylúčenia tretieho – „Nie je možné, aby to isté a v tom istom vzťahu zároveň patrilo a nepatrilo tomu istému“ (Aristoteles, 1972, 291-292).

Neplatí ani modernejšia podoba tohto princípu, ktorú formuloval J. G. Fichte v tvrdení, že „veta A je A (...) je uznávaná ako celkom istá a rozhodnutá“ (Fichte, 2007, 13).

Podľa G. W. F. Hegela skutočnú informáciu o svete získavame až vtedy, keď si uvedomíme, že „identita sama osebe sa rozpadáva na rôznosť“ (Hegel, 1986 II., 39). Totožnosť so sebou samým totiž súčasne v sebe nesie odlišnosť od niečoho iného, takže identita (totožnosť) so sebou prináša aj rozdielnosť, popiera samú seba.

Dokonca ani identita nezostáva tou istou, nie je stále jednou totožnosťou niečoho so sebou samým. Aj táto totožnosť sa mení, vyvíja, prevracia v odlišnosť a vytvára novú totožnosť. Zvlášť dobre to vidno vo vývoji človeka tak, ako ho opisuje E. H. Erikson. Vývin človeka je postupným hľadaním identity (podľa Eriksona sa to deje v ôsmich stupňoch). Preto identita nezostáva tou istou, ale neustále sa premieňajú dokonca jej podstatné zvláštnosti. E. Erikson tento proces charakterizuje na základe vzťahu vnútra a vonkajška, takže to vnútorné v človeku sa podstatným spôsobom premieňa vo vzťahoch k spoločnosti.

Tento vzťah potvrdila aj skúsenosť multikulturalizmu, keď si človek v súčasnom svete čoraz viac uvedomuje, že sa neustále vymedzuje voči iným kultúram.

Ukázalo sa, že **identita a odlišnosť sú nielen protikladmi, ale sú úzko previazané**. Esencializmus, teda prísne oddelenie identity od odlišnosti a založenie identity na nemennej podstate, sa v dobe medzikultúrnej a globálnej previazanosti ukazuje ako prekážka, dokonca ako nereálna predstava o ľudskom živote. Oveľa bližšie realite sa ukazujú predstavy naznačujúce rôzne vrstvy identity a neustále premeny identity.

Identitu podľa toho môžeme vnímať hlavne v dvoch základných vzťahoch:

- **Charakteristické črty veci alebo človeka, ich špecifickosť**. Uvedomiť si opakovanie určitých charakteristických čŕt je predpokladom pre vnímanie týchto čŕt ako špecifických pre danú vec. Opakovanie je nápadné, preto sa začne vyzdvihovať a považuje sa za niečo, čo inde neexistuje. Ak sa určitá črta predsa len vyskytne v inej veci, ale tam sa už neopakuje, nepovažuje sa za charakteristickú pre tú inú vec, ale len za náhodný fenomén. Tieto charakteristiky sa pritom neustále menia, prechádzajú z jednej veci na druhú, vo veci menia svoju formu, takže identita je premenlivá aj v procesoch opakovania.
- **Odlišnosť od iných vecí, od iných ľudí, odlišnosť veci v rôznych etapách svojej existencie.** Tým, že sa v „našej“ veci niektoré črty opakujú, teda sú pre vec špecifické, tým sa zároveň táto vec odlišuje od iných, kde sú len výsledkom náhodného výskytu, jednorazovým a neopakujúcim sa fenoménom. Odlišnosť sa tiež premieňa tak, ako sa menia povaha veci samej v meniacom sa svete.

V súčasnom multikultúrnom svete sa **premiešali hodnoty z rôznych kultúr**, mnohokrát veľmi vzdialených regionálne i historicky. **Hodnoty uznané tradíciou**, alebo hoci aj mocenskými štruktúrami, **sa dlho neudržia** na vrcholoch hodnotových hierarchií, ale prepadajú sa, prípadne rýchlo menia svoju podobu**. Hranice medzi rôznymi kultúrnymi tradíciami nie sú ostré**, dokonca sú stále menej ostré, pretože dochádza k častému kríženiu rôznych tradícií. Stále viac sa oslabuje istota v podobe tradície, miesta, kam patrím, relatívne stálych referenčných skupín, ako to bolo ešte v 19. storočí.

V takomto svete sa premieňa aj identita a predstavy o vlastnej identite. Ako je preto možné, že v takomto svete neustálych premien, vo svete, kde prakticky neexistujú pevné body, o ktoré by sa človek mohol oprieť – ako je možné, že si v tomto svete človek ešte stále udržuje nejakú identitu, ktorá je nevyhnutným predpokladom pre uchovanie psychického zdravia? Ako je možné, že jednotlivec (ako napr. žena z prvej fotografie) sa stále cíti príjemne a dokáže dlhodobo sledovať svoje životné ciele a túžby (hoci aj tie sa premieňajú, napriek tomu má aj súčasný človek vo svojom živote často pocit kontinuity). **Kde a ako sa formuje identita človeka?**

Formovanie identity na základe vzťahu k regiónu

Kde, ako a na akom základe si človek formuje svoju identitu, ukážeme **na príklade vzťahu k regiónu**. Formovanie vzťahu k regiónu je zložitým mnohovrstvovým a nekončiacim sa procesom, preto ho ukážeme na konkrétnom príklade životného príbehu ženy, ktorá si predstavu o sebe formuje aj na základe toho, z akého regiónu pochádza.

Analýza tohto životného príbehu je súčasťou výskumu formovania regionálnej identity, ktorý uskutočňujeme na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V rámci tohto výskumu skúmame osobnosti **Bytče**, menšieho okresného mesta na severe Slovenska.

Mesto, ktoré má dnes niečo viac ako 11 000 obyvateľov, vyrástlo ako remeselné a jarmočné mestečko v stredoveku. Svoju najväčšiu slávu zažilo v renesancii, keď v bytčianskom Zámku sídlil Juraj Thurzo, ktorý sa stal uhorským palatínom, teda prvým zástupcom rakúskeho cisára v Uhorsku. Do 20. storočia Bytča stratila veľa zo svojej slávy, hoci zostala remeselníckym a trhovým mestečkom a udržala si aj svoju špecifickú urbanistickú a architektonickú podobu. Najmä v poslednom storočí existovala v tieni oveľa väčšieho regionálneho centra, Žiliny, vzdialenej 17 km, ako aj v tieni rovnako vzdialenej a prudko rastúcej priemyselnej Považskej Bystrice. V r. 1996 sa stala sídlom okresu, odvtedy sa

rýchlo rozvíja. Jej pestré prírodné okolie obsahuje množstvo turisticky aj geologicky cenných miest.

V našej časti výskumu sme sa zamerali na korene tých zložiek identity, ktoré nejakým spôsobom súvisia s kultúrou a kultúrnym životom mesta. Uskutočňujeme pološtandardizované rozhovory s osobnosťami, ktoré sa narodili alebo žijú v Bytči a sú buď kľúčové pre kultúrny život v meste, alebo zásadnejším spôsobom a systematicky reflektujú svoje mesto.

Formovanie identity budeme demonštrovať s pomocou životného príbehu a uvažovania jednej z našich respondentiek. Šifrovaným menom ju nazveme Milena. Jej vek je nad 50 rokov.

Milena sa narodila v Bytči, kde do konca svojho detstva žila u rodičov. Vychodila tam aj strednú školu. Svoje detstvo teda prežila v Bytči. Vysokú školu vyštudovala v Bratislave, kde odvtedy, teda celý svoj dospelý život, žije. Od svojho prvého zamestnania pracuje v Bratislave, tu si založila aj rodinu.

Celý čas sa však pravidelne a často vracia do Bytče, zaujíma sa o osudy svojho rodného mesta, sleduje situáciu v ňom, študuje si materiály o Bytči. Jej záujem ďaleko presiahol len nostalgický záujem o miesto, kde prežila detstvo, ale dosahuje aj profesionálne úrovne, pretože časť jej záujmu o mesto súvisí s jej profesionálnou dráhou, s jej odbornosťou.

Vo svojom dospelom a profesionálnom živote nezostala Milena uzatvorená na jedno miesto, obrazne i doslova. Prejavujú sa v ňom charakteristické črty súčasného globalizujúceho sa myslenia a multikultúrneho sveta. Má syna, ktorý sa na vysokej úrovni venuje jednému druhu športu, ktorý vôbec nemá pôvod na Slovensku. Rada cestuje, rada stretáva neznámych ľudí, s ktorými bez problémov nadväzuje kontakty (čomu pomáha aj jej znalosť angličtiny). Napriek tomu, že pochádza z menšieho mesta, cíti sa dobre aj na celkom odlišných miestach, už či je to veľké sídlo ako napr. Oslo v Nórsku, alebo prímorské mestečko Härnosänd vo Švédsku.

Fantáziu Mileny priťahuje rakúska cisárovna Alžbeta Bavorská (1837-1898), ktorú v Rakúsku volali Sisi. Milenu fascinuje životný príbeh Sisy, jej životné ideály, dokonca aj šaty (Milena sa nevenuje profesionálne móde, ani nepovažuje šaty za najdôležitejšie v živote – skôr je to jej zaujatie pre krásne látky, farby a tvary).

Profesia Mileny ju priviedla k hlbšiemu záujmu o prvú svetovú vojnu a o Ľudovíta Štúra. Nebol to len záujem o históriu, ale hlavne o ľudské osudy vo vojne, či o osudy Štúra ako človeka, nielen ako politického činiteľa či ako národného hrdinu. Ani to nebol špeciálny záujem práve o tieto udalosti či osobu – ale jej profesionálny život priniesol tieto témy, tak sa

im istý čas venovala naplno. Keď jej život prinesie iné témy, bude sa zasa venovať im, je schopná koncentrovať svoj záujem na aktuálne témy.

To znamená, že sa jej záujmy a pohľad na svet nie sú rigidné, nedržia sa istých tém, ale priberá nové témy a odkladá témy, ktoré už dokonale prežula. Môže to byť zaujímavé pre formovanie jej identity – bude aj obraz seba samej formovať tak, že sa budú témy meniť, prichádzať, odchádzať?

Ukázalo sa, že sa témy budú meniť, ale určité princípy pretrvávajú.

K polyvalentnosti intelektuálneho života Mileny patrí aj fakt, že si v čase oddychu rada pozrie dokumentárne programy na kanále Discovery – a čo je na prvý pohľad paradoxné, medzi najobľúbenejšie programy patrí rekonštrukcia starých rozbitých áut alebo cyklus Ako to funguje.

Šírka týchto a iných záujmov ukazuje, že rozhľad Mileny sa neohraničuje hranicami jej rodného mesta ani hranicami mesta, kde žije. Neohraničuje sa ani hranicami svojho postavenia v práci (ktoré bolo istý čas relatívne vysoké) alebo svojej rodiny, ale intelektuálne, emocionálne aj predstavivosťou sa rada púšťa do nevychodených priestorov a hľadá nové cesty. Rada objavuje aj neznáme miesta v Bytči, v Bratislave, na Slovensku i vo svete, alebo dokonca v histórii. Túžba objavovať patrí k jej kľúčovým osobnostným charakteristikám, dokonca rada o sebe hovorí ako o objaviteľke.

Detailnejšie charakteristiky Mileny uvádzame preto, lebo je zaujímavé, že sa popri svojom životnom rozbehu a chuti objavovať desiatky rokov pravidelne a často vracia do Bytče a neustále cíti silnú prítomnosť Bytče vo svojom živote. **Jej identita ako ženy-Mileny je založená na pestrosti života a chuti objavovať svet, ale zároveň previazaná s Bytčou**.

Ako je to možné a čo všetko z Bytče vplýva na osobnú identitu Mileny?

Základ Mileninho vzťahu k Bytči je – podľa jej slov – relatívne jednoduchý. Na otázku, či sa cíti ako Bytčianka, odpovedala: „Som z Bytče. Nie som Bytčianka.“ Jasne tým oddelila svoj pôvod od svojej identity. Napriek tomu si svoju identitu neustále konfrontuje so svojím bytčianskym pôvodom. Reflexia Bytče akoby pomáhala Milene **lepšie si uvedomovať** miesto v živote, akoby jej **nastavovala zrkadlo**, kde a prečo sa práve v živote nachádza, aké hodnoty vyznáva, čo je pre ňu dôležité a čo menej.

Svoj bytčiansky pôvod rozvinula trochu širšie: „V Bytči už nikoho nepoznám. Mám tu rodičovský dom a brata.“ (Zámeno „tu“ použila preto, lebo sa náš rozhovor odohrával v Bytči.) Ďalšie doplnenie prinieslo úvahu o situáciách, keď ju pri návratoch do rodného mesta domáci spoznávajú, ale Milena si na väčšinu z nich nespomína. Predpokladá, že dôvodom bude fakt, že domáci obyvatelia žijú stále v tom istom prostredí, kde Milena

vyrástla, takže jej tvár, pohyby, spôsob rozprávania a pod. si rýchlo zaradia do svojej životnej mozaiky ako kamienok, ktorý z mozaiky kedysi vypadol. Ak Milena ich už nespoznáva, tak to bude zrejme preto, lebo ona si svoj život budovala na úplne inom mieste ako novú mozaiku, v ktorej už pôvodní obyvatelia Bytče z jej detstva v podstate nemali miesto – preto ich nemá kam vo svojom živote zaradiť. – Podobný pocit nám vo výskume potvrdil aj iný respondent, ktorý mal 30 rokov a postupne ho jeho profesionálny život vzďaľoval od Bytče. Uviedol, že jeho ľudia stále dobre poznajú, ale on začína zabúdať na mnohých z nich.

Pre identitu Mileny z toho zrejme vyplýva, že si ju musela po odchode z Bytče **nanovo budovať**. Čriepky z detstva v nej síce zostali (a ako uvidíme, nie sú nedôležité), ale jej identita má predsa len inú tvár, ako keby zostala žiť v Bytči. **Identita sa so zmenou miesta pre život radikálne premenila.**

Faktory formujúce identitu

Ktoré faktory vo vzťahu Mileny a Bytče teda formujú jej osobnú identitu Bytčianky/Ne-Bytčianky?

Je ich veľa, vyberieme z rozhovorov len niekoľko kľúčových faktorov, ku ktorým uvedieme niekoľko typických príkladov.

1. Spomienky

Výraznú úlohu zohrávajú spomienky. Nie sú to ani tak spomienky na veľké udalosti, ktoré hýbali Bytčou, ale spomienky na drobné životné situácie.

Ak aj ide o „veľké“ udalosti, ako bola stavba Hričovského kanála na rieke Váh, tak nie kvôli tomu, že vznikla veľká stavba, ale kvôli ľudským a pre Milenu **osobným súvislostiam** tejto stavby. Spomína si na tzv. Kaplnku, čiže na malú kaplnku, ktorá stála na mieste, kadiaľ teraz vedie kanál. Líniu kanála samozrejme nebolo možné meniť, tak staviteľ navrhol vedľa neho, blízko pôvodného miesta Kaplnky postaviť ozdobný múr a vybudovať pre Bytčanov oddychové miesto, podobné pôvodnému. – Milene sa v tejto súvislosti vytvárajú spomienky na trávenie voľného času aj pri Kaplnke, čo dotváralo jej detstvo. Zároveň nezabudne široko oceňovať staviteľa kanála, ktorý tiež pochádzal z Bytče a pri jeho stavbe mu veľmi záležalo, aby sa mesto nepoškodilo a aby sa neporušilo životné i civilizačné prostredie Bytčanov. Tejto snahe prisudzuje Milena vysokú hodnotu. Je to pre ňu dôkaz, že **človek má k niečomu vzťah**. Aj ona má k svojej Bytči vzťah.

Veľkú úlohu pri formovaní jej vzťahu k Bytči zohrávajú drobné každodenné udalosti z detstva. Milena spomína, že „korzovanie“ sa po námestí považovali počas jej detstva Bytčania za zbytočné márnenie času. Keď sa chceli s kamarátkami len tak prejsť, tak si vymysleli, že pôjdu niečo kúpiť, povedzme do drogérie, a potom sa hoci aj s tým pracím práškom prechádzali po námestí. V konfrontácii s bratislavskou tradíciou prechádzok po Korze (dnes už neexistujúcej) je to drobný detail zo života, ktorý **dopĺňa predstavu o sebe samej ako o obyvateľke Bytče**.

Podobne sa formuje aj spomienka, ktorá na prvý pohľad súvisí s priemyslom Bytče – s pobočkou odevného závodu Makyta. V bytčianskej Makyte sa šili odevy pre vtedajšiu Nemeckú spolkovú republiku z nemeckých látok a na základe nemeckých strihov. Šikovné zamestnankyne vraj dokázali ušetriť z látok aj vyniesť z fabriky strihy – takže podľa vyjadrenia Mileny sa celá Bytča obliekala podľa západonemeckých vzorov. Tento detail spomína s určitou hrdosťou, akoby tým označovala istú výnimočnosť Bytče – alebo aspoň jeden výnimočný detail zo svojho detstva. – Ukazuje sa, že do **spomienok a do formovania predstavy o sebe zasahuje snaha vnímať ojedinelé a výnimočné udalosti ako dôležité udalosti**.

2. Pamiatky

Výraznú úlohu v predstavách Mileny, že je stále tesne spätá s Bytčou, zohrávajú pamiatky. **Hrdosť na svoje rodné mesto**, alebo presnejšie by sme mali povedať **– hlboký záujem na svoje rodné mesto** má u Mileny jeden z koreňov v jeho urbanistickom vývine a v zachovaní jeho architektúry. Občas takto Bytču porovnáva s Považskou Bystricou, ktorá nemá nič podobné, ale pre Bytčanov vystupuje ako konkurent, pretože svojim strojárskymi závodmi priemyslom dlho priťahovala viac obyvateľstvo ako Bytča.

Špeciálne miesto v predstavách Mileny majú tri bytčianske stavby.

Prvou z nich je Zámok, ktorý vznikol pôvodne ako vodný hrad, ale Juraj Thurzo ho v 16. storočí dobudoval do súčasnej podoby, ktorá kombinuje pevnostný hrad a rovinatý kaštieľ. Dnes je v ňom umiestnený jeden z najbohatších slovenských archívov. Milena cíti historickú aj umeleckú hodnotu tejto stavby a aj z nej odvodzuje svoje povedomie o architektonickej originálnosti Bytče.

Špeciálne miesto v Mileninom vzťahu k Bytči má unikátny Sobášny palác, ktorý Juraj Thurzo vybudoval pre sobáše svojich siedmich dcér. Hoci palác potom dlho chátral, dnes je veľkoryso zrešaurovaný a pre Milenu patrí k centrálnym bodom jej hrdosti na mesto.

Obrázok 3: Sobášny palác v Bytči
Zdroj: E. Mistrík

Treťou stavbou je synagóga, dnes síce v zdevastovanom stave, ale napriek tomu vzácna budova. Milena dobre pozná osudy synagógy (i predošlých dvoch stavieb) a zvlášť synagógu si necení len pre jej architektonickú hodnotu, ale aj pre jej **kultúrny potenciál** po prípadnej rekonštrukcii.

Mimo týchto stavieb je zdrojom príjemných pocitov Mileny z jej rodného mesta urbanizmus centra, ktorý obsahuje viacero zaujímavých stavieb, ale hlavne – centrálne námestie Bytče s riečkou Petrovičkou, ktoré je s priľahlou ulicou vedúcou k Zámku urbanistickým skvostom. Mnoho z Mileniných spomienok a pocitov sa viaže na toto námestie, akoby krása tohto námestia niekedy dodávala lesk aj vlastným spomienkam (napr. ako dievčatá sa v lete v Petrovičke kúpali).

Vzácne, až unikátne **architektonické pamiatky, urbanizmus mesta**, detaily na architektúre či dokonca dnes už neexistujúce stavby (napr. tzv. Mičurova vila) výrazne podporujú pocit Mileny, že **pocit vlastnej príslušnosti k Bytči má hodnotu**. Pri tom nezáleží len na tom, o akú stavbu ide – hoci v prípade Sobášneho paláca je to unikátna stavba. V prípade Mičurovej vily sa ukazuje, že Milene ide pri formovaní identity skôr o nazeranie na svet, ako by išlo o konkrétne témy, na ktorých sa toto nazeranie nesie. Zbúranie Mičurovej vily síce odmietla, lebo sa zbúrala pamiatka – ale zároveň dokáže pochopiť nevyhnutnosť jej zbúrania kvôli vzniku bezpečnej križovatky na tom mieste, i kvôli tomu, že vila samotná ako stavba vlastne nebola ničím výnimočná.

3. Ľudia

K pocitu Mileny, že jej identita má ukotvenie v Bytči, samozrejme patria **najbližší ľudia** – dnes už len náhrobok rodičov na bytčianskom cintoríne a v Bytči žijúci brat. To je silné a neoddeliteľné puto, ktoré ju viaže. O nich sa bližšie nezmienime, aby sme zachovali anonymitu respondentky.

Mimo nich je však niekoľko osobností, ktoré posilňujú Milenin pocit, že **Bytča je hodnotným mestom**. Nechápe totiž mesto len ako urbanizmus, ale ako **organizmus, ktorý práve ľudia oživujú, bez ľudí by pre ňu nič neznamenal.**.

Jedno z hlavných miest v týchto predstavách samozrejme zohráva osoba Juraja Thurza (1557-1616), ktorý ako palatín dostal Bytču do centra európskej politiky. Juraj Thurzo vystupoval v rozhovoroch so všetkými našimi respondentmi z Bytče ako kľúčová postava pre povedomie o hodnote Bytče.

Dôležitou pre Milenino povedomie príslušnosti k mestu je rodina Popperovcov, a zvlášť podnikateľ Leopold Popper (1845-1923), ktorý doviedol bytčiansky pivovar k vrcholu slávy, postavil synagógu a inými spôsobmi podporoval rozvoj mesta. Milena si váži aj iné bytčianskej osobnosti, napr. maliara Ladislava Treskoňa (1900-1923) a iných. Sama upozornila, že na bytčianskom cintoríne stojí za povšimnutie výrazný náhrobok Ladislava Treskoňa.

Obrázok 4: Náhrobok Ladislava Treskoňa.
Zdroj: E. Mistrík

Tieto osobnosti dotvárajú Milene obraz mesta ako plnohodnotného funkčného organizmu. Nie raz si predstavuje, ako ľudia v meste žili, rozmýšľa nad charakterom stavieb a životom v nich, rozmýšľa nad etnickou a náboženskou skladbou obyvateľstva a pod. Mesto, to je pre ňu kombináciou urbanizmu a ľudských osudov.

Jej **miesto v Bytči nie je len miestom rodáčky, ktorá sa túla po uliciach so svojimi spomienkami, ale aj miestom človeka, ktorý žije (alebo si predstavuje, ako by žil) s ľuďmi tohto mesta v celej jeho histórii.**

Medzi týchto ľudí patrí aj prezident vojnovej Slovenskej republiky, Jozef Tiso (1887-1947), ktorého rodný dom stojí v centre Bytče. Na tejto postave vidno, že vzťah Mileny k svojmu rodnému mestu nevzniká len ako potvrdzovanie kladných hodnôt, či prihlasovanie sa k nejakým hodnotám. Vzťah k mestu je komplikovaný a jeho súčasťou je aj **racionálne i emocionálne zvažovanie pozitív a záporov** jednotlivých osobnosti. Neváži si Bytču preto, že sa v nej narodil Jozef Tiso, ani ju kvôli tomu neodmieta. Radšej chápe Bytču ako miesto, kde tento človek žil a uvažuje o jeho podiele na živote mesta. Ako vzdelaná žena vie, že život nie je čierno-biely a snaží sa Bytču i ľudí v nej vidieť reálne. Určite jej k tomu pomáha viac desaťročí života mimo Bytče – zároveň osobný vzťah k Bytči ju núti neustále sa vracať aj k takýmto zložitým postavám mesta.

4. Príroda

Okolie Bytče je bohaté na prírodné krásy. V rozhovoroch s Milenou i s ďalšími respondentmi sa ukázalo, že vzťah k okolitej prírode je u Bytčanov veľmi silný, pričom zvlášť silný a opakovaný bol vzťah k Súľovským skalám. Len u dvoch ďalších respondentov (30 rokov a 55 rokov) prevažoval vzťah k vnútornému mestu nad vzťahom k prírode, u ostatných bol prinajmenšom vyrovnaný vzťah k urbanizovanému a k prírodným celkom.

Milena svoj vzťah k Bytči silno viaže aj na Súľov, miesto školských, rodinných aj osobných výletov. Milena často chodila a stále chodí na svoje obľúbené Súľovské skaly a Súľovský hrad, čo aj rada v rozhovoroch spomína. Akoby **bytčiansku identitu** neviazala iba na mesto, ale akoby Bytču chápala **ako jeden celok s blízkym regiónom** okolo nej. Asi aj preto sa rozprávanie Mileny nie raz zaoberá širším regiónom – Váhom, Predmierom, Dolným Hričovom, Makovom, Hrabovým a pod., teda riekou i okolitými dedinkami, z ktorých niektoré už sú súčasťou mesta, iné nie.

Vzťah k prírode je u Mileny zrejme silnejší ako u iných respondentov, pretože opakovane a častejšie ako iní oceňuje Petrovičku pretekajúcu centrom mesta ako unikát a ako dôležitú súčasť svojej predstavy o Bytči.

Obrázok 5: Petrovička v Bytči.
Zdroj: E. Mistrík

5. Priemysel

Neočakávane sa pri formovaní základov identity ocitla aj priemyselná výroba v Bytči. Pravdepodobne ide o uvedomenie si toho, že mesto a jeho obyvatelia dokázali niečo významné.

Milena vysoko oceňuje bývalý veľký závod jemnej mechaniky Kinex, spomínanú Makytu, drevospracujúcu Drevoindustriu, pivovar Popper a pod. Hoci táto priemyselná sláva Bytče už zanikla, resp. z nej zostali zvyšky, v predstavách Mileny stále zohrávajú svoju úlohu. Je to zrejme niečo ako postava Juraja Thurza. Zjednodušene možno povedať – toto sme dokázali. Nie je to hrdosť na objemy priemyselnej produkcie, ale **uznanie ľudských výkonov**. Ako príklad môže slúžiť Milenino rozprávanie o bytčianskych pltníkoch, ktorí vozili drevo z okolitých lesov do veľmi vzdialených krajín.

Do vzťahu k rodnému mestu dokonca zasiahlo aj niečo, o čom Milena do nedávna nevedela – postava českého priemyselníka Emila Bojdu (1903-1974), ktorý chcel v Bytči založiť automobilovú výrobu. E. Bojda navrhol nadčasové malé auto Sulov aj malý skúter, komunistický prevrat r. 1948 mu však plány prekazil. Milena sa o tom dozvedela len nedávno, hneď to však posilnilo jej predstavu, že v Bytči sa dialo veľa výnimočných vecí – napriek tomu, že to bol český podnikateľ, ktorý prišiel do mesta len krátko predtým a jeho aktivita trvala iba pár rokov.

Akoby sa priemyselné úspechy ako zdroje identity zmenili na výnimočných ľudí ako zdroje identity.

6. Súčasný život

Hoci Milena už dlho nežije v Bytči, pravidelné návštevy mesta, v minulosti rozhovory s rodičmi, teraz rozhovory s bratom a sledovanie diania v meste cez internet jej umožňujú stále Bytču vnímať ako živý organizmus. Jej predstava o Bytči sa nezastavila v stave, keď z mesta odišla. V jej „bytčianstve“ **necítiť** ani **nostalgiu** za stratenými rokmi mladosti, keď človek spätne skoro všetko vidí ako pekné a radostné. V jej „bytčianstve“ **cítiť reálne zvažovanie povahy, možností a reality súčasného mesta**.

Uvedieme dva príklady, jeden pozitívny, jeden negatívny:

Zmrzlina, ktorú od jari do jesene chodí do Bytče robiť Srb Kurtovič – všetci naši respondenti tvrdili, že je to najlepšia zmrzlina na Slovensku. Hoci si Milena ako vzdelaná a rozhľadená žena uvedomuje, že ide o nepodstatnú drobnosť každodenného života, aj ona niekoľkokrát skonštatovala, že zmrzlina je výborná a že je vraj najlepšia na Slovensku.

V postave Srba sa opakuje efekt ako v postave Čecha Bojdu. Pre Milenu nie je podstatné, odkiaľ ten človek prišiel. Dôležitá je jeho **spätosť s Bytčou**. Možno to zvyšuje pocit výnimočnosti Bytče, možno je to vnímanie hodnoty každého človeka, možno je to neuvedomovaný pocit, že Bytča je fajn, ak umožňuje takéto výkony. Netrúfame si vysloviť, ako to cíti Milena, všimli sme si však, že aj takéto súvislosti dotvárajú jej obraz o meste a podporujú jej záujem o Bytču.

Negatívny príklad – zbúranie tzv. Mičurovej vily a postavenie obchodu Lidl na jej mieste. Milena hodnotí zbúranie vily významného právnika a politika, rodáka z Bytče Martina Mičuru (1883-1946) ako kultúrne barbarstvo. Na prvý pohľad by tento čin mal komplikovať je vzťah k Bytči, a skutočne nepôsobí veľmi pozitívne. Napriek tomu sa aj tu prejavuje u Mileny **reálne zvažovanie pozitív a negatív**. Oceňuje pôsobenie Martina Mičuru, nezabudne zdôrazniť, že bol Bytčan, ocení jeho miesto v bytčianskom živote a v slovenskej politike, ale odmieta barbarstvo v búraní pamiatok. Je smutná, že Mičurova vila zmizla, ale Martin Mičura zostáva v jej predstavách o Bytči ako nemenná súčasť života mesta, pre ktoré veľa urobil, hoci väčšina jeho dôležitého pôsobenia sa odohrala už mimo Bytče.

Procesy formovania identity

Tak ako v prípade Mučirovej vily, aj pri iných faktoch a hodnotách Bytče sa u Mileny aj ďalších našich respondentov, ukázalo, že **reflexia vlastného „bytčianstva“ nebola naivným nostalgickým procesom, ani bezmyšlienkovitým „hurá bytčianstvom“.** Milena

aj ďalší seriózne zvažovali, čo pre nich znamená mesto, všetci ho vnímali v premenách, nie ako status quo, všetci vnímali mesto ako **mesto ľudí**, nielen ako cenný urbanistický celok, všetci ho vnímali v kontexte regiónu.

Miera zastúpenia jednotlivých pohľadov bola samozrejme rôzna. Niekde prevažovala minulosť a politické súvislosti, niekde mikroúroveň rodiny a najbližšieho urbánneho okolia. U iného zasa v histórii prevažovala najbližšia osobná história nad veľkou históriou z dávnych storočí. Všetci respondenti do svojho vzťah k Bytči zapájali svoju **vlastnú aktivitu** v meste alebo pre mesto – buď udalosti z detstva a mladosti, alebo súčasné profesionálne či dobrovoľnícke pôsobenie v Bytči, prípadne aktivity z diaľky v prospech Bytče.

Z rozhovorov s Milenou nie je možné uzavrieť, či má či nemá bytčiansku identitu, aj keď ona sama jednoznačne potvrdila, že nie je Bytčianka. Naším cieľom ani nebolo skúmať, či naši respondenti sa cítia ako Bytčania alebo nie. Dôležité bolo nájsť faktory, ktoré proces identifikácie sa s regiónom (s mestom) ovplyvňujú a procesy, ktoré k takejto identifikácii vedú.

Ukázalo sa, že **byť Bytčiankou/Bytčanom neznamená len prihlásiť sa k mestu. Je to zložitý vzťah k vlastnému detstvu a mladosti, k ľuďom, k urbanistickému a prírodnému prostrediu, k histórii i súčasnosti mesta.** Ukázalo sa, že byť Bytčiankou/Bytčanom sa ani **neviaže na jednu konkrétnu tému – ale skôr na spôsob, akým človek vníma mesto**. (Milena si váži pamiatky, a pritom racionálne zvažuje, že zbúraním Mičurovej vily sa vyriešil jeden dopravný problém v meste. Nejde teda o konkrétne pamiatky v meste, ale o vnímanie mesta ako celostného organizmu.)

Spôsob, akým Milena reflektuje Bytču a svoj vzťah k nej, pôsobí ako uvažovanie o referenčnom systéme pre vlastný život. Pravdepodobne to nie je hľadanie pevného bodu v živote, tých sa v rozhovoroch s Milenou ukázalo dosť. Skôr je to neustále zvažovanie existujúcich referenčných bodov. Akoby neustále preverovala, či to, čo už niekedy prijala, má ešte stále hodnotu, či už zasa niečo iné nemá pre ňu vyššiu hodnotu. Akoby neustále preverovala svoje hodnotové hierarchie a neustále overovala, či sa vo svojej identite cíti dobre, či jej vlastná identita vyhovuje.

Sebareflexia Mileny, jej reflexia Bytče a svojho potenciálneho „bytčianstva“ fungujú tak, že **jej identita nie je statickým, ale dynamickým, premieňajúcim sa systémom. Preto sa zrejme nikdy nemôže uzavrieť**. Je to ako s tou jej vlastnou mozaikou, ktorá sa výrazne odlišuje od mozaík Bytčanov – môžeme povedať, že stále do nej pribúdajú nové kamienky a iné kamienky z nej vypadávajú, prípadne ich Milena premaľuje.

Všetky tieto premeny sa dejú napriek tomu, že Bytča už ponúkla a stále ponúka Milene dostatok podnetov na to, aby sa bez váhania prihlásila k svojmu „bytčianstvu“, Milena to nerobí. Zároveň totiž dostáva veľa podnetov na to, aby o sebe mohla povedať, že je „Bratislavčanka“, že je matka, že je Európanka, že je Slovenka... Bytčianska súčasť jej identity je dosť bohatá, má mnoho vrstiev, je emocionálne i racionálne dosť hlboko zakotvená. Je však len jednou z vrstiev jej osobnosti.

Uvedené **faktory, ktoré formovali Milenin vzťah k Bytči, nie sú suchými faktami, i keď suché fakty v sebe obsahujú. Sú to vo veľkej miere ľudské príbehy, a tieto fakty sú ich súčasťou**. Niektoré fakty aj príbehy pozná Milena len z počutia alebo z literatúry či z médií, iné sama zažila. Príbehy sa premiešali a spoluvytvárajú obraz Bytče ako živého organizmu, ktorý nežije sám od seba. Mesto pre Milenu žije preto, lebo v ňom žili a žijú ľudia. Bez príbehov tak nielen nebude identita, bez nich nebude ani mesto, iba veľká hromada mŕtvych stavieb a priestorov.

Dokonca aj Milenin vzťah k Bytči možno nazvať osobitým príbehom. Má svoj začiatok v jej ranom detstve, má svoj priebeh, svoje stagnácie i svoju neutíchajúci dynamiku, vzostupy i pády, ale ako správny príbeh stále prebieha.

Záver

I keď niektoré z príbehov, ktoré formovali a formujú „bytčianstvo“ Mileny aj iných našich respondentov, sú čisto individuálnymi príbehmi, predsa sa **všetky odohrávali vo vzťahoch medzi ľuďmi**. Nevznikli tak, ako sme uvažovali pri fotografii na úvod – že by sa niekto nejako cítil len sám zo seba. Vždy tam boli aj druhí ľudia a vždy sa pocity z Bytče, predstavy o Bytči, reflexia Bytče, snívanie o Bytči odohrávali za prítomnosti iných ľudí. Jasne to potvrdzovalo aj rozprávanie Mileny. Ani pre ňu nie je Bytča niečím, čo by sa bolo zastavilo jej odchodom do Bratislavy. Aj pre ňu **Bytča naďalej žije a mení sa**. Dnes sa s ňou už ťažšie identifikuje, lebo jej osobná životná mozaika je už iná. Napriek tomu si dovolíme tvrdiť, že **identita dospelej, rozhľadenej a vzdelanej ženy-Mileny v sebe obsahuje jej „bytčianstvo“ z minulosti**. A toto jej „bytčianstvo“ sa stále formuje a mení na základe jej návratov do rodného mesta, na základe jej reflexie Bytče, ale aj na základe jej rozhľadu, ktorý ďaleko presahuje „len“ bytčiansky pohľad.

Zoznam literatúry:

ARISTOTELES: Metafyzika. In: *Antológia z diel filozofov. 2. diel.* J. Martinka (ed.) Bratislava : Pravda, 1972. s. 243-491 (bez ISBN)

FICHTE, Johann, Gottlieb.: *Základ všeho vědosloví*. Praha : OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-190-8

HEGEL, Georg, Wilhelm, Friedrich.: *Logika ako veda II.* Bratislava : Pravda, 1986 (bez ISBN)

KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2015. ISBN 978-80-224-1493-7

Merriam Webster´s Collegiate Dictionary. Tenth Edition. Sringfield: Merriam-Webster Incorporated, 1993. ISBN 0-87779-709-9

Oxford Concise Dictinary of English Etymology. T. F. Hoad (ed.) Oxford: Oxford University, Press, 2003. ISBN 978-0-19-283098-3

Slovník súčasného slovenského jazyka. H-L. Bratislava: Veda, 2011. ISBN 978-80-224-1172-1

VALPY, Francis, Edward, Jackson: *An Etymological Dictionary of the Latin Language.* Londýn: A. J. Valpy, 1828 (bez ISBN)

Prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc.
Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
erich@erichmistrik.sk

MANIPULATION ET PERSUASION DANS LES SPOTS PUBLICITAIRES FRANÇAIS ET SLOVAQUES[1]

Pavol Odaloš – Simona Šedovičová

Abstract

This paper presents the manipulation and persuasion in advertising spots in French and English on the basis of identifying the different persuasive techniques, using different arguments and stereotypes. The result of the paper is to identify and characterize the handling and communication concept of pharmaceutical and shampoo advertising and persuasive communication-advertising concepts of sweets and yogurt.

Key words: manipulation, persuasion, advertising

Remarques préliminaires concernant la terminologie utilisée

Le texte est publié dans le cadre du projet Vega 1/0179/15 «Les conceptions manipulatrices et communicatives dans les discours médiatiques persuasifs slovaques et croates» (sous la responsabilité de P. Odaloš). Il fait suite à d'autres publications (Kolenčíková, 2016 à paraître, Očenáš, 2016a, b à paraître, Odaloš, 2015, 2016 a, b, c à paraître, Patráš, 2016 à paraître).

La présente contribution portera sur la manipulation et la persuasion dans des spots publicitaires présentés en français et en slovaque. Nous identifierons différentes techniques de persuasion, d'argumentation et de recours aux stéréotypes.

Dans notre travail, nous utiliserons la terminologie suivante : le spot/le spot publicitaire, le téléshopping/la publicité téléshopping, la persuasion, la manipulation, la technique de persuasion, l'argument, le stéréotype, la conception manipulatrice et communicative.

Le spot est un bref passage diffusé à la télévision, par exemple un spot publicitaire, un spot de campagne électorale (Krátky slovník slovenského jazyka /KSSJ dans la suite du texte/, 2003, p. 694). Les spots publicitaires observés avaient une durée d'environ

[1] La contribution présente certaines conclusions du projet VEGA 1/0179/15 «Les conceptions manipulatrices et communicatives dans les discours médiatiques persuasifs slovaques et croates». Le travail de révision et de correction linguistique du texte a été effectué par Mgr. François Schmitt, PhD.

30 secondes. Il s'agit d'un type de publicité plus court par rapport aux publicités téléshopping (Odaloš, 2015), dont la durée est en moyenne de 3 à 5 minutes.

Le téléshopping/la publicité téléshopping est une publicité diffusée à la télévision d'où il est possible de commander le produit/l'article présenté par téléphone (Šaling, Ivanová-Šalingová, Maníková, 2003, p. 1250).

La persuasion est l'influence de quelqu'un sur autrui (Grác, 1988).

La manipulation consiste à utiliser déloyalement une personne ou à en abuser. (KSSJ, 2003, p. 314 – 315).

La technique de persuasion est une façon spécifique utilisée pour persuader une ou plusieurs personnes (Odaloš, 2016a, à paraître, voir aussi Čermák, 2009). Les techniques et leurs caractéristiques sont présentées par plusieurs auteurs (Beck, 2007, Edmuller – Wilhelm, 2011, etc.) La technique de persuasion fondée sur l'utilisation d'une argumentation de vérité objective a pour but de persuader. La technique de persuasion fondée sur l'utilisation d'une argumentation de vérité subjective a pour but de manipuler.

L'argument est une preuve donnée pour confirmer la véracité d'une allégation quelconque (Slovník súčasného slovenského jazyka ag, 2006, p. 160).

Le stéréotype est un jugement général d'un groupe sur divers objets, sur lui-même ou sur les autres, qui ne correspond pas toujours ou ne correspond que partiellement à la réalité (Hansen, 2000, p. 321 – 322, cité selon Dolník, 2009, p. 323).

La conception manipulatrice et communicative est une approche communicative par l'intermédiaire de laquelle le manipulateur, en s'appuyant sur des techniques de persuasion, d'arguments de vérité subjective et/ou éventuellement de stéréotypes, utilise le destinataire du message à des fins commerciales ou politiques (Odaloš, 2015).

1 Présentation du procédé de la recherche

Dans un premier temps, nous avons transcrit les spots publicitaires français et slovaques en fonction d'un ensemble de critères. Ensuite, nous avons analysé les publicités à partir des outils terminologiques décrits plus haut.

Nous avons enregistré le texte parlé présentant les informations de base sur le contenu du spot publicitaire. Les données significatives de chaque partie du spot apparaissent également en sous-titres sur l'écran télévisé pendant une courte durée avant de disparaître à mesure que la partie sonore correspondante s'atténue. La partie parlée et le texte écrit sont complétés par l'image. Lorsque la bande-son parlée porte sur une information de base et

qu'elle est intensifiée par le texte écrit, la partie visuelle de la publicité vient appuyer le texte parlé et le texte écrit de manière à compléter le message diffusé. Dans chaque spot publicitaire, l'agencement de chaque type de signes a été conçue de manière à persuader le client potentiel des qualités et de la capacité du produit proposé à résoudre certains de ses problèmes ou à lui rendre la vie plus agréable.

Dans notre analyse de spots publicitaires français et slovaques, nous avons fait la distinction entre deux types de publicités : d'une part, les publicités sur les médicaments et les cosmétiques; d'autre part, les publicités sur les produits alimentaires et les confiseries.

2 Les publicités sur les médicaments et les cosmétiques

Les publicités sur les médicaments et les cosmétiques représentent le premier type de publicités, par exemple les spots français pour le produit Actifed Jour et Nuit (un médicament contre le rhume), Elseve Arginin Resist (un shampooing) ou les spots slovaques pour le médicament Ibalgin 400 (contre la douleur) et Garnier Fructis Goodbye Dammage (un shampooing).

La structure de la composition et du contenu de ces publicités est fondée sur le champs lexical de la douleur, de la dégradation, du refroidissement et de la chute des cheveux. On peut considérer que ce lexique, potentiellement négatif et remplit les conditions sémantiques se prêtant à la dramatisation de l'histoire présentée dans la publicité. Celle-ci comporte deux parties: la première nomme directement ou indirectement le problème (P) et la deuxième propose une solution (SP).

Les textes analysés ci-dessous présentent la partie du texte orale des publicités.

Actifed Jour et Nuit: (P) Vous pensez que le rhume est dû au froid? En réalité 100 % des rhumes sont dus à un virus. Une fois attrapé, il ne se soigne pas et le rhume dure environ une semaine. (SP) Mais grâce à Actifed Jour et Nuit, vous combattez efficacement les symptômes du rhume. Le jour, le comprimé blanc décongestionne le nez. La nuit, le comprimé bleu vous soulage pour mieux dormir. Actifed Jour et Nuit. Mieux connaître le rhume pour mieux le maîtriser.

Ibalgin 400: (P) La douleur est aussi imprévisible que l'orage. (SP) Qu'elle vous affecte au travail ou durant vos loisirs, Ibalgin est là. Il agit directement sur la douleur, traite l'inflammation et vous soulage. Il n'existe qu'un seul Ibalgin. Celui de Zentiva.

Elseve Arginine Resist: (P) Ne laissez pas tomber vos cheveux. (SP) Elseve Arginine Resist. Arginine pour trois actions renforcatrices. Un, nutrition de bulbe. Deux, renfort dès la

racine. Trois, restructuration de la fibre. Les cheveux pussent plus resistants. Elseve Arginine Resist de l'Oreal Paris.

Garnier Fructis Goodbye Dammage: (P) Des cheveux abîmés par la chaleur. Des changements radicaux. C'en est trop! (SP) Fructis Goodbye Dammage de Garnier au keraphyll et aux extraits d'huile d'alma empêche la détérioration des cheveux dès les trois premières utilisations. Crois-moi, tes cheveux seront 10 fois plus résistants, affermis jusqu'aux racines.

2.1 Les publicités pour les médicaments contre le rhume et la douleur sont présentées comme des produits qui éliminent les problèmes médicaux. On a donc surtout recours à une technique de persuasion orientée vers la résolution simple d'un problème qui propose une solution claire et surtout rapide, même si cette solution proposée ne tient pas toujours compte de la complexité des problèmes médicaux dans l'organisme.

La publicité pour Actifed Jour et Nuit

Dans la partie où est présenté le problème, on a d'abord recours à la technique de persuasion rhétorique de la question. L'objectif de cette technique n'est pas de confirmer l'idée présentée mais de la nier. L'idée niée en toutes lettres est que le rhume est dû au froid. Les mots sont confirmés par des images présentant un homme vêtu d'une blouse blanche qui sort d'une chambre froide et explique savamment près d'un tableau à feuilles mobiles l'origine du rhume puis comment lutter contre les virus de grande ampleur. Ajoutons que pour la présentation du problème est aussi utilisée la technique de persuasion par la peur qui a pour but de susciter chez le destinataire de la publicité la peur du virus et entretenir l'inquiétude pour sa santé.

Dans la partie où est présentée la solution au problème, c'est la technique de persuasion orientée vers une solution simple qui est dominante pour présenter Actifed Jour et Nuit comme solution au problème du rhume. Pour soutenir la solution proposée, l'argumentation de vérité objective n'est mentionnée qu'en apparence. L'argumentation ad rem dans le cas du médicament Actifed Jour et Nuit a pour but de persuader le destinataire de la publicité que le rhume n'est pas dû au froid mais est, de manière évidente, causé par un virus. Cependant, la cause médicale du rhume est plus complexe. En effet, les maladies comme le rhume sont considérées comme des infections virales aiguës des voies respiratoires supérieures qui sont probablement liées à l'affaiblissement du système immunitaire par le froid ou le stress (voir www.primar.sme.sk). La publicité nie donc le rapport entre le froid et le rhume alors même que, du point de vue médical, ce lien est évident. D'après cette explication, nous pouvons reclasser l'argumentation de vérité objective en argumentation de

vérité subjective, c'est-à-dire en argumentation ad hominem au sens où il s'agit d'argumenter de telle façon que la personne qui regarde la publicité réagisse positivement. Dans cet exemple, on s'appuie sur le stéréotype selon lequel le rhume qui est causé par le froid se guérit de lui-même mais les maladies causées par un virus nécessitent des médicaments. Ce type d'argumentation de vérité subjective est très proche de l'argumentation ad ignorantiam qui compte sur l'absence d'informations chez le destinataire. L'autre aspect problématique de la publicité est le texte oral qui stipule qu'Actifed Jour et Nuit lutte efficacement contre les symptômes du rhume. Actifed contient du paracétamol qui a des effets analgésiques et antipyrétiques, ou bien encore des antihistaminiques, qui bloquent les effets de l'histamine en atténuant les symptômes tels que l'éternuement ou les larmes. (www.primar.sme.sk). La question est de savoir si on peut considérer comme une véritable victoire contre le rhume le simple fait de soulager la douleur, de faire baisser la température et d'atténuer l'éternuement. Les symptômes ne sont en réalités pas éliminés, mais seulement momentanément interrompus pendant quelques heures avant de se manifester à nouveau progressivement. Il faudra alors à nouveau utiliser le médicament. Les symptômes ne sont que limités temporairement, aussi ne peut-on considérer cette action comme très efficace. L'affirmation soutenue dans la publicité selon lequel le rhume aurait uniquement une origine virale et présentant le médicament en question comme une solution efficace contre les symptômes du rhume n'est que partiellement vraie, voire mensongère. Il s'agit non seulement d'un exemple d'utilisation de l'argumentation de vérité subjective ad hominem mais aussi d'un cas de recours à la technique de persuasion par le mensonge. Les informations présentées oralement sont intensifiées par la technique de persuasion répétitive qui intensifie, grâce au texte écrit, les éléments clés de la publicité. C'est par exemple le cas du slogan suivant tiré du spot, diffusé à l'oral comme à l'écrit: «Mieux connaître le rhume pour mieux le maîtriser».

La publicité pour Ibalgin 400

Dans la partie où est présenté le problème, plus précisément dans la partie sonore, la douleur est identifiée à l'imprévisibilité de l'orage, ce qui confirme l'utilisation de la technique de persuasion fondée sur la peur au sens où la douleur peut nous surprendre n'importe quand et n'importe où. Le texte écrit, en s'appuyant sur la technique de persuasion répétitive, intensifie le mot clé «douleur» quatre fois, non seulement en évoquant la douleur, mais aussi en la spécifiant (Douleur, maux de tête, mal de dos, douleur menstruelle). La partie visuelle concrétise les techniques de persuasion fondées sur la peur et la répétition en utilisant, dans les scènes présentées, des teintes grises, en présentant un temps orageux, en évoquant les douleurs d'une mère serrant les lacets à son fils (mal de dos), celles d'un homme pendant une

réunion de travail (maux de tête) et les souffrances d'une jeune femme pendant une séance de sport (douleur menstruelle).

Dans la partie où est présentée la solution au problème, c'est la technique de persuasion par recours à une solution simple qui est utilisée dans le cas du médicament Ibalgin contre la douleur. Il est intéressant d'observer comment le mot valorisé « faire ses preuves » est utilisé dans cette publicité. Il permet de mettre en valeur le fait que le médicament proposé a déjà soulagé beaucoup de gens et peut encore les aider en cas de besoin. Cela est présenté comme un fait avéré connu de tous. L'expression «Ibalgin, un médicament qui a fait ses preuves» est comparable à l'expression «numèro un sur le marché». C'est un exemple d'utilisation de la technique de persuasion par extrapolation qui aboutit à des conclusions à partir d'un petit nombre de faits. C'est surtout aux utilisateurs de ce médicament de dire s'il a fait ses preuves ou non. En ce qui concerne les médicaments, les créateurs de publicités évitent de faire appel à l'opinion des utilisateurs. Le texte écrit s'appuie la technique de persuasion répétitive par laquelle le mot clé «douleur» s'intensifie par l'addition de nouvelles spécifications de la douleur en plus de celles déjà mentionnées (Maux de tête, Mal aux dents, Mal de dos et douleurs articulaires, douleurs menstruelles.) Dans la partie visuelle, le texte écrit est situé dans des nuages d'orage que dissipe soudain un petit ballon rose sur lequel on peut lire le slogan suivant: «Ibalgin 400, pour retrouver un temps ensoleillé». Dans ce cas-là, c'est la technique de persuasion par contraste qui a été utilisée au moyen de l' opposition orage / temps ensoleillé. On observe également un recours à la technique de persuasion par associations dont le but est de marquer le lien entre Ibalgin, les pastilles de ce médicament étant de couleur rose, et la couleur rose du ballon qui a dissipé les nuages.

L'argumentation justifiant l'efficacité du médicament est de caractère apparemment objectif parce que, d'après la publicité, le médicament agit directement sur la douleur, guérit l'inflammation et soulage. L'argumentation ad rem est fondée sur la guérison de l'inflammation. On appelle inflammation la maladie d'un organe qui se manifeste généralement par un oedème, des douleurs ou de la fièvre (KSSJ, 2003, p. 917). Le verbe «guérir» a deux sens: 1. Se débarrasser de la maladie, recouvrer la santé, 2. éliminer la maladie à l'aide de médicaments, par des moyens curatifs. L'inflammation est soignée par Ibalgin qui appartient à la catégorie thérapeutique «antiinflammatoires non stéroïdiens». Le stéreotype imposé aux consommateurs est que tout ce qui est considéré comme médicament doit traiter ou guérir la maladie. Ibalgin atténue la douleur et différents types d'inflammation, mais n'élimine pas la maladie. Il s'agit donc d'une argumentation ad hominem et non ad rem.

On a à nouveau recours à la technique de persuasion mensongère. Il s'agit bien d'un mensonge, car Ibalgin ne soigne pas l'inflammation, mais l'atténue et affaiblit la douleur pour une durée limitée. La partie visuelle s'appuie aussi sur les techniques de persuasion par associations : les personnes guéries sourient et sont habillées en rose. La conclusion de la publicité intensifie la nature exceptionnelle du médicament dans le texte oral et dans le texte écrit. Il n'existe qu'un seul Ibalgin: la technique de persuasion par répétition intensifie le caractère unique du médicament.

La différence entre le spot français et le spot slovaque réside dans le fait que la bande-son du spot français donne des informations sur l'utilisation du médicament: «le médicament n'est pas conseillé aux personnes de moins de 15 ans, il contient un vasoconstricteur, du paracétamol et un antihistaminique. Ne pas utiliser le médicament avec d'autres médicaments qui en contiennent. Ne pas utiliser le médicament chez les femmes enceintes. Si les symptômes persistent pendant plus de 4 jours, consultez votre médecin». Dans le spot slovaque ce type d'informations se trouve dans le texte écrit sur l'écran et non sous forme sonore. La version française tient davantage compte des besoins du consommateur.

La conception manipulatrice et communicative des publicités pour les médicaments s'appuie sur des techniques de persuasion fondées sur la mise en avant d'un solution simple, faisant appel à la peur et au mensonge au moyen d'une argumentation de vérité subjective et par recours aux stéréotypes. L'objectif est d'informer le destinataire des avantages du médicament pour lutter contre les virus et de le persuader, au moyen de la manipulation, d'acheter le produit présenté.

2.2 Les publicités pour les produits cosmétiques présentent aux destinataires les shampooings comme des produits qui traitent les problèmes des cheveux. Pour cela, on a surtout recours à la technique de persuasion fondée sur la mise en avant d'une solution simple qui représente la solution au problème de la chute des cheveux et à celui de la détérioration des cheveux par la chaleur ou l'influence de notre mode de vie.

La publicité pour Elseve Arginine Resist

La partie où est présenté le problème commence par un appel au consommateur à ne plus accèpter la chute des cheveux. La chute de cheveux est interpretée comme un fait négatif fondé sur le stéréotype représentant la chute des cheveux comme un phénomène négatif menant à la calvitie. On a recours à la technique de persuasion fondée sur la peur exprimée par la jeune femme qui apparaît sur l'écran. Celle-ci se passe la main dans les cheveux d'un air déterminé, montrant ainsi sa volonté de lutter contre ce problème et n'est pas prête à renoncer à ses beaux cheveux longs et épais.

Dans la séquence consacrée à la solution au problème, sont présentées les qualités renforçatrices du shampooing qui nourrit la bulbe et les racines, et reconstruit la fibre. La technique de persuasion utilisée fondée sur une solution simple propose de resoudre les problèmes des cheveux uniquement à l'aide de ce seul produit. Dans la partie écrite de la publicité apparaissant sur l'écran on a recours à la technique de persuasion par répétition de façon à intensifier les effets renforçateurs: «Arginin X3, effets renforçateurs 1. nutrition de la bulbe, 2. renforcement des racines, 3. restructuration de la fibre.» Les effets renforçateurs sont aussi appuyés par la partie visuelle du spot dans laquelle la jeune femme, en jetant ses cheveux de l'un côté à l'autre veut prouver que ses cheveux sont maintenant plus résistants. L'idée est intensifiée par l'image, en noir et blanc, d'une main masculine et d'une main féminine se serrant très fort. Les résultats des effets renforçateurs sont présentés oralement par l'idée que les cheveux poussent de façon plus resistante. La resistance des cheveux est prouvée par le texte écrit indiquant que les cheveux ont renforcé leur résistance de 124%, ce qui est confirmé par le sous-titre: «Test effectué après 10 utilisations du shampooing + démêlant + traitement renforçateur». Pour renforcer l'idée de resistance des cheveux, un homme apparaît sur l'écran et tire la jeune femme par les cheveux. La dernière séquence visuelle montre la femme de derrière, les cheveux sains, longs et brillants lui tombant dans le dos. Il s'agit de la technique de persuasion fondée sur la beauté physique. La séquence visuelle se termine par la présentation de différents produits de soins capilaires dont le shampooing présenté dans le spot. L'image est complétée par le texte oral qui nomme le produit et son fabricant: «Elseve Arginin Resist de L'Oréal Paris». On a aussi accessoirement recours dans ce spot publicitaire à la technique de persuasion par l'utilisation de la terminologie scientifique, par exemple, avec les termes Arginin, test instrumenté, démêlant, traitement renforçateur.

La problématique est fondée sur l'argumentation initiale du refus de la chute des cheveux. Il s'agit de persuader les destinataires du spot publicitaire que toute chute de cheveux est nocive. Mais la verité est que les cheveux se renouvellent aussi grâce à la chute des cheveux, il peut par exemple tomber jusqu'à 50 cheveux par jour. C'est considéré comme un phénomène normal. Seule une chute plus importante des cheveux peut entraîner le dégarnissement du cuir chevelu et la calvitie, car les cheveux ne sont alors plus capables de se renouveler. La volonté d'empêcher la chute des cheveux est l'objet d'une manipulation parce que la chute des cheveux est un processus naturel. Cette manipulation s'appuie sur la technique de persuasion par le mensonge, l'argumentation de vérité subjective ad hominem et le recours aux stéréotypes sur la chute des cheveux, le dégarnissement du cuir chevelu ou la

préoccupation des femmes pour leurs cheveux. Le renforcement accru des cheveux de 124% est aussi mensonger parce que le pourcentage mentionné dans la publicité sur le shampooing, qui apparaît en majuscules, comprend aussi l'utilisation d' autres produits. Or, cette dernière information n'est écrite qu'en minuscules. On peut aussi s'étonner du lien entre le nombre 124% concernant le renforcement des cheveux et les 10 utilisations du shampooing, du démêlant et du traitement renforçateur.

La publicité pour Garnier Fructis Goodbye Dammage

La séquence centrée sur la présentation du problème est consacrée, dans la band-son, aux facteurs qui sont à l'origine des nuisances sur les cheveux : la chaleur et les changements brutaux. Ces craintes sont exprimées par la technique de persuasion fondée sur la peur qui est amplifiée, dans la partie écrite, par la technique de persuasion répétitive avec le texte suivant: «Les cheveux endommagés par la chaleur et les changements radicaux». La partie visuelle intensifie les sensations négatives. La jeune femme, un fer à lisser dans les cheveux décoiffés, tient un séche-cheveux qu'elle retourne contre elle, comme s'il s'agissait d'une arme. Pendant un court instant, l'image de la jeune femme se fige et devient noir et blanc. On a ici recours à la technique de persuasion par contraste dans le but d'intensifier la nature excessive de la situation pour la jeune femme sur l'image. On entend alors en voix off «Surcharge!», et, en parallèle, on voit sur l'image une panne d'éléctricité s'abattre sur la ville. Par hyperbole, on compare un problème personnel à un problème touchant l'ensemble de la société. Le recours à la technique de persuasion fondée sur la peur, la répétition et le contraste a permis d'intensifier le problème lié aux cheveux développé dans la partie visuelle, écrite et sonore de la publicité.

Dans la séquence présentant la solution au problème posé, l'utilisation du shampooing est présentée comme une issue au problème. On a donc recours à la technique de persuasion au moyen d'une solution simple. Il s'agit à nouveau d'une argumentation ad rem par la justification pragmatique de l'effet curatif sur les cheveux. Le shampooing présenté est enrichi en keraphyll et en extrait d'huile d'alma qui, après trois utilisations, traitent et stabilisent des cheveux qui ont été abîmés pendant un an. Le texte oral est intensifié par la technique de persuasion par répétition avec le texte écrit suivant: «Keraphyll. extraction de l'huile d'alma. 3 utilisations.» Mais les effets régénérants ne sont pas les seuls effets immédiats du shampooing. Celui-ci a aussi des effets renforçateur, au sens où il rend les cheveux dix fois plus résistants, de la racine à la pointe. L'effet final du shampooing est intensifié dans la partie visuelle où l'on voit la jeune femme aux beaux cheveux brillants en compagnie d'un jeune homme admirant ses cheveux. Dans la partie visuelle, on a recours à la

technique de persuasion fondée sur le bonheur qui a pour objectif de souligner la satisfaction future de l'utilisateur du shampooing.

Il y a plusieurs aspects problématiques dans cette publicité. Ceux-ci sont liés à l'utilisation de la technique de persuasion par le mensonge. Le mot keraphyll a été créé pour les besoins de la publicité, de plus il s'agit d'une marque commerciale de la société Garnier. Le mot est composé des mots keratine et chlorophyll, extraits végétaux aux effets renforçateurs. Le fait que le shampooing modifie de manière significative la qualité des cheveux dès les trois premières utilisations est également une information trompeuse. L'information est donnée sous forme sonore et écrite. Le texte en minuscules, sans version sonore, indique qu'il est possible d'obtenir les résultats décrits non seulement en utilisant le shampooing mais aussi avec toute une série d'autres produits. L'argumentation ad rem est transformée, par recours à l'utilisation de la technique de persuasion par le mensonge en argumentation ad hominem par l'ajout de la technique de persuasion fondée sur la terminologie scientifique (keraphyll, huile d'alma) et la quantification par les chiffres (p. ex. 124%, 10x, 3 utilisations, des cheveux abîmés pendant un an) qui ne sont justifiés nulle part dans le texte.

La conception manipulatrice et communicative des publicités pour les shampooings est fondée, comme pour les médicaments, sur des techniques de persuasion s'appuyant sur une solution simple, sur la peur et sur le mensonge par l'utilisation d'une argumentation de vérité subjective et par recours aux stéréotypes. Le recours aux techniques de persuasion, à l'argumentation de vérité subjective et aux stéréotypes doit inciter l'utilisateur potentiel, grâce aux techniques de manipulation, à l'achat et à l'expérimentation des produits présentés.

3 Les publicités sur les yaourts et la confiserie

Le deuxième type de publicités étudiées sont les publicités sur les yaourts et la confiserie, par exemple les spots français des magasins U (yaourt de la chaîne de distribution homonyme), ceux pour Prince (biscuit au goût chocolat) ou les spots slovaques pour Activia (yaourt) et pour Kinder (chocolat).

La structure de la composition et du contenu de ces publicités est basée sur le vocabulaire des fruits rouges, sur les ingrédients d'origine naturelle, le prix, la sensation agréable procurée par la consommation du produit, l'équilibre alimentaire, l'aventure, la force, l'énergie, le lait. L'emploi de mots positifs permettent une présentation des qualités des produits. La publicité est uniforme du point de vue de sa composition.

Les textes analysés ci-dessous correspondent aux séquences parlées des publicités.

Le yaourt U: Dans ces 8 yaourts aux fruits rouges U, à seulement 1 euro 70 il y a des ingrédients d'origine naturelle. Ni sirop de glucose, ni arôme artificiel et, ni conservateurs. Et si son prix est si bas c'est parce que nous voulons que ce qui est meilleur ne soit pas plus cher. Un prix aussi bon pour vous. Vous ne le trouverez pas si bas. U le commerce qui profite à tous.

Activia: La bonne sensation commence à l'intérieur. Avec Activia. Mais seulement, quand tu fais mille choses chaque jour et que tu n'as pas de temps pour un vrai repas, la bonne sensation disparaît rapidement. Ça suffit ! Je dois faire quelque chose pour mon ventre. Voilà pourquoi chaque jour je mange Activia. Contrairement aux autres yaourts, Activia contient du bifidus actiregularis. Et n'oublie pas le calcium et les cultures lactiques pour une bonne digestion. La bonne sensation commence à l'intérieur. Avec Activia. Et maintenant avec garantie de remboursement.

Prince: Chaque jour vos enfants s'imaginent qu'ils vivent une grande aventure. Au goûter. Prince apporte à vos enfants la force quand ils en ont besoin. C'est un bon goût de chocolat et plein de céréales. Prince – Quand l'energie devient une force.

Kinder: Maman, on a envie de lait. Et vous voulez un grand verre? Mais si on le renverse? Nous ne voulons pas faire de saleté. Et que diriez-vous d'un lait emballé dans du chocolat? Un grand verre de lait dans chaque Kinder. Voilà pourquoi tout le monde l'aime tellement.

3.1 Les publicités pour les yaourts présentent des produits qui procurent une alimentation saine. C'est la technique de persuasion par association qui est dominante. Elle marque le lien entre, d'une part, le produit et, d'autre part, les goûts et désirs du groupe cible.

La publicité pour les produits U

La publicité pour le yaourt de la chaîne de distribution U fait le lien entre le produit, ses qualités sanitaires et d'autres qualités en recourant à la technique d'association. Ces qualités, ingrédients d'origine naturelle et prix raisonnable, qui sont présentées dans la séquence sonore, sont intensifiées dans les autres séquences de la publicité. Dans la partie écrite, sont surtout spécifiés les types d'ingrédients d'origine naturelle utilisés dans le yaourt: fraise, framboise, cerise, mûre, lait, sucre. Pour bien faire retenir le prix du produit, à l'arrière plan apparaît un grand emballage de yaourts accompagné du chiffre 1,70. Le caractère sain des yaourts est intensifié par l'absence d'ingrédients artificiels et par l'utilisation de la technique de persuasion fondée sur la terminologie scientifique (sirop, arôme, conservateur). La technique de persuasion par répétition est mise en application dans le texte «sirop de

glucose, arôme artificiel, conservateurs» apparaissant brièvement sur l'écran avant d'être détruit par des yaourts sains pendant une brève séquence visuelle. Alors que la partie initiale de la publicité présente les deux qualités du produit, la partie finale est centrée sur le prix. La caractéristique majeure du produit est donc son bas prix. Pendant le déroulement de la publicité, le comparatif est souvent utilisé («pour que ce qui est meilleur ne soit pas plus cher»). Le comparatif est un degré de comparaison qui doit toujours être suivi d'un comparant. Or le comparant n'est pas indiqué dans la publicité. Ainsi, le comparatif est un outil linguistique mis au service de la technique de persuasion fondée sur l'intensité visant à mettre en valeur le produit. On a aussi recours à la technique de persuasion par flatterie qui a pour but d'intensifier la nature exceptionnelle et exclusive du consommateur («Un prix aussi bon pour vous»). Il s'agit d'une expression marketing qui cherche à créer un lien avec le consommateur. Des expressions semblables existent dans d'autres publicités comme, par exemple, «un prix pour les amis». Ce texte peut aussi être interpréter comme un recours à la technique de persuasion par réciprocité par laquelle le consommateur, en échange de cette flatterie, s'engage à acheter le produit présenté. L'expression orale est synchronisée avec la partie visuelle. Nous y voyons d'abord la séquence d'une mère assise sur un banc devant une maison. Ensuite, dans le deuxième passage, sa fille qui se balance sur une balançoire. Les deux séquences contribuent à créer une bonne atmosphère. On a ici recours à la technique de persuasion fondée sur la mise en avant de personnes ordinaires. La mise à l'écran de gens ordinaires et non de célébrités contribue à confirmer la qualité du produit au sens où les gens ordinaires sont plus fiables pour exprimer leur satisfaction à propos de la qualité du yaourt, car ils correspondent mieux au client potentiel, ce qui est renforcé par le texte «Yaourts au lait entier sucrés avec morceaux de fruits rouges. pack de 8 pots de 125g (soit 1 kg). Fabriqué en France». La partie écrite résume les critères quantitatifs et qualitatifs de qualité du yaourt en mettant l'accent sur le lieu de fabrication du produit.

On a affaire dans cette publicité à un haut degré de manipulation. L' allégation selon laquelle il n'est pas possible de trouver un prix plus bas pour un yaourt est explicite. La technique de persuasion par une allégation explicite permet une justification en pratique. Mais la vérification de cette allégation pose problème parce que le yaourt en question n'est fabriqué que pour cette chaîne de distribution. Elle en fixe elle-même le prix qui est identique dans tous les magasins de la chaîne. En outre, ce produit n'est pas vendu d'en d'autres magasins. Cette allégation est donc exacte puisque les prix sont les mêmes partout dans la chaîne, si bien qu'il est impossible de trouver un meilleur prix. Cet argument publicitaire remplit donc aussi bien la condition de l'argumentation ad rem, consistant à argumenter de manière objective,

que celle de l'argumentation ad hominem, c'est-à-dire par argumentation de vérité subjective. L'argumentation ad rem vient du fait qu'il est vraiment impossible de trouver des prix plus bas. L'argumentation ad hominem est liée à l'avantage du prix: 1 kg de yaourt coûte seulement 1,70 euro. La question est de savoir si le yaourt est de bonne qualité. La publicité pour le yaourt U est donc fondée sur le stéréotype du produit à bas prix et du prix avantageux.

La publicité pour Activia

La publicité pour le yaourt Activia est basée sur la technique de persuasion par association consistant à faire le lien entre le yaourt présenté et la sensation agréable lors de sa consommation.

Dans la partie initiale de la publicité, l'idée principale est présentée dans le texte oral et, au moyen de la technique de persuasion par répétition, dans le texte écrit suivant: «La bonne sensation commence à l'intérieur avec Activia». Le texte oral et écrit parlant de sensation agréable est aussi lié à la partie visuelle montrant deux actrices heureuses et souriantes qui dansent. On utilise ici la technique de perusasion faisant appel à des célébrités, le recours à des gens célèbres permettant d'intensifier la qualité du produit présenté.

La partie centrale de la publicité est centrée sur la négligence alimentaire pendant la journée en raison d'une surcharge de travail. Le texte peut être intérpreté de deux manières. On peut y voir l'utilisation de la technique de persuasion fondée sur la peur et le recours à une solution simple. Le fait de se priver de nourriture et d'une sensation agréable est surmonté par la consommation du yaourt et la sensation agréable qu'il procure. Bien plus importante est l'utilisation de la technique de perusasion par association à laquelle s'adjoint la technique de persuasion par extrapolation: le yaourt est désigné comme un repas correct et sa qualité est signalée avant même que le consommateur n'y ait goûté.

La partie finale de la publicité justifie les qualités sanitaires d'Activia. L'argumentation pragmatique ad rem est basée sur la présence du calcium et de cultures lactiques facilitant la digestion. On peut également interpréter le texte de la publicité comme une argumentation non objective ad hominem parce qu' en principe les gens réagissent positivement au mot santé et à la terminologie scientifique. On utilise la technique de persuasion fondée sur la terminologie scientifique en mettant l'accent sur le fait que le yaourt contient du bifidus actiregularis. Danone utilise la bactérie bifidus animalis codée DN 173 010 sous différentes marques commerciales, le plus souvent sous le nom de bifidus actiregularis. Bifidus animalis n'est pas propre à l'organisme humain mais d'origine animale. Pour cette raison, cette bactérie peut aussi avoir des effets négatifs sur l'homme si sa concentration est plus élévée. Tout à la fin de la publicité, l'idée initiale est reprise avec les

mêmes textes, oral et écrit: «La bonne sensation commence à l'intérieur. Avec Activia». On ajoute encore «Et maintenat avec garantie de remboursement» fondé sur le stéréotype selon lequel l'assurance d'être remboursé insite le consommateur à acheter.

La conception persuasive et communicative de la publicité pour les yaourts est basée sur la technique de persuasion par association consistant à faire le lien entre, d'une part, les yaourts et, d'autre part, la qualité de leur contenu et la sensation agréable lors de sa consommation. Ce n'est que marginalement qu'on peut parler de manipulation dans cette publicité (p. ex. Le prix plus bas, bifidus actiregularis), la persuasion ne menant pas à la manipulation. L'application de la technique de persuasion par association et d'autres techniques, dans la plupart des cas par argumentation fondée sur la vérité objective et les stéréotypes, qui met en avant les éléments positifs des produits, doit inciter le consommateur à l'achat.

3.2 Les publicités pour les confiseries présentent des produits qui procurent aux enfants à la fois ce dont ils ont besoin et/ou ce qu'ils veulent. Domine ici la technique de persuasion par association faisant le lien entre le produit et ce que le groupe cible, les enfants, aime. Dans notre cas, il s'agit d'un biscuit au goût de chocolat ou de chocolat contenant du lait.

Publicité pour Prince

La publicité est fondée sur la technique de persuasion par association marquant le lien entre la consommation du biscuit au goût de chocolat et l'énergie que les enfants peuvent en tirer pour l' utiliser pendant l'aventure de la journée ou du goûter.

Le début de la partie orale de la publicité s'appuie sur l'idée selon laquelle les enfants aiment vivre l'aventure, ce qui est prouvé dans la partie visuelle racontant l'histoire de trois enfants assis sur une jetée au bord de l'eau qui imaginent un monstre émergeant de l'eau. Les enfants se transforment en chevaliers qui s'efforcent de battre le monstre. Surgit Prince qui jette à un des garçons un biscuit. Celui-ci en croque un petit morceau, devient plus fort et bat le monstre. L'histoire fantastique prend fin et c'est le retour à la réalité où les enfants, au bord de l'eau, tiennent dans un filet un petit poisson. Au milieu de la séquence publicitaire, la consommation du biscuit est mise en relation avec l'idée de donner de la force aux enfants lorsqu'ils en ont besoin au moyen de la technique de persuasion par association. Le slogan « un bon goût de chocolat et plein de céréales » et des images d'épis de blé servent à promouvoir la qualité du biscuit. L'argumentation utilisée est de type objectif en relation avec les céréales.

Pose problème dans la publicité l'association du bon goût de chocolat avec l'image du chocolat, ou du moins à quelque chose qui, par sa couleur, ressemble à du chocolat. D'après les normes européennes, peut être désigné sous le terme chocolat tout produit contenant, dans le cas du chocolat au lait, au moins 25% de matière sèche de cacao, condition que ne remplit pas le biscuit Prince dans la mesure où la teneur en cacao du produit indiquée n'atteint que 4.1%. Comment interpréter alors l'expression «un bon goût de chocolat»? S'agit-il d'une saveur ressemblant au chocolat ou du véritable goût du chocolat? Le lien entre cette expression et le goût de chocolat n'est pourtant pas expliquée dans la publicité, c'est donc au consommateur qu'il revient d'en expliquer le sens. Il est naturel pour les fabriquants de mettre en valeur la qualité de leurs produits dans les publicités. Dans notre cas, on peut donc s'attendre à ce qu'on ait recours à la technique de persuasion fondée sur le mensonge, l'argumentation non objective et le stéréotype, afin de faire croire au consommateur que tout contenu du biscuit ayant une apparence de chocolat puisse être désigné sous le terme chocolat.

La publicité se termine par le slogan «Prince, quand l'énergie devient force» qui apparaît aussi à l'écrit, ce qui indique le recours à la technique de persuasion par répétition. On a également recours à la technique de persuasion fondée sur l'emploi de la terminologie scientifique avec le terme chocolat dans les expressions mentionnées plus haut marquant le lien entre le goût de chocolat et les céréales avec l'expression «plein de céréales».

Publicité pour Kinder Chocolat

L'objectif de la publicité pour Kinder Chocolat est de faire le lien entre la consommation du chocolat et du lait au moyen de la technique de persuasion par association, dans la mesure où le lait est considéré comme bon pour la santé de l'enfant. La publicité se déroule sous la forme d'un dialogue entre une mère et ses enfants.

Dans la première partie de la publicité, sous forme dialoguée, les enfants, qui ont envie de boire du lait, en demandent d'abord à leur mère. La mère leur demande si elle peut leur verser un grand verre de lait. Parallèlement, apparaît sur l'écran un groupe d'enfants dans une cabane perchée dans un arbre qui crient pour appeler leur mère venant de faire les courses. Dans la partie suivante du dialogue, les enfants répondent à la mère qu'ils ont peur de renverser leurs verres de lait. La mère leur propose alors du lait emballé dans du chocolat. Dans la partie visuelle la mère montre aux enfants le chocolat, le leur offre puis joue avec eux dans la cabane. Il est clair qu'on a affaire ici à la technique de persuasion par association faisant le lien entre le chocolat et le lait, idée qui est intensifiée par le seul texte écrit de la publicité, «Un chocolat plein de lait», au moyen de la technique de persuasion par répétition.

Dans cette publicité, le comportement des enfants, qui réclament du lait et non des sucreries, des boissons sucrées ou du chocolat, est atypique. La crainte de se salir en renversant leur verre de lait exprimée par les enfants est également inhabituelle et ne correspond pas à la manière de pense des enfants. On peut considerer que ce comportement inhabituel prend fin lorsqu'on propose aux enfants du lait emballé dans du chocolat.

L'idée principale de la publicité, un chocolat plein de lait, pose aussi problème. D'après les normes européennes, le chocolat au lait doit contenir au moins 25% de matière sèche de cacao (la part de matière sèche de chocolat s'élève même à 35% pour le chocolat noir) comme nous l'avons mentionné plus haut. Or, le Chocolat Kinder, présenté comme du chocolat au lait, contient au minimum 13% de matière sèche de chocolat. Le lait est un liquide blanc, mais dans le cas du Chocolat Kinder, il s'agit de lait écrémé en poudre. Le but de la publicité est de vanter par avance la qualité du chocolat contenant du lait au moyen de la technique de persuasion par extrapolation («C'est pour cela que tout le monde l'aime»). Mais vanter la qualité du produit relève de la manipulation, car Chocolat Kinder n'est pas du chocolat, même si le terme chocolat est utilisé par recours à la technique de persuasion fondée sur la terminologie scientifique, et ne contient pas non plus de lait sous forme liquide. Cette publicité a donc clairement tendance à recourir à la manipulation qui se manifeste de manière évidente par argumentation non objective ad hominem et se fonde sur le stéréotype du chocolat déjà mentionné.

La conception persuasive et communicative des publicités pour la confiserie est basée sur les techniques de persuasion par association, répétition et recours à la terminologie scientifique. Le recours à ces techniques et à l'argumentation de vérité objective doit inciter le consommateur à acheter et à goûter le produit. On a cependant affaire ici à une manipulation fondée sur des arguments du type «un merveilleux goût de chocolat» et «un chocolat plein de lait». Ce type de manipulation est proche de celui utilisé dans le premier type de publicité analysé.

Conclusion générale

Cette description et cette analyse de publicités pour des médicaments, des shampooings, des yaourts et des produits de confiserie nous permettent de constater l'application de deux conceptions différentes.

La conception manipulatrice et communicative des publicités pour les médicaments et les shampooings repose sur des techniques de persuasion fondées sur le recours à une solution

simple, à l'expression de la peur et au mensonge. Ces techniques s'appuient sur une argumentation de vérité subjective et sur des stéréotypes. Il s'agit, au moyen de la manipulation, d'inciter le consommateur à l'achat du produit .

La conception persuasive et communicative des publicités pour les yaourts et la confiserie est fondée sur des techniques de persuasion par association, extrapolation, intensification, répétition, usage de la terminologie scientifique, ainsi qu'au recours à une argumentation de vérité objective ou à des stéréotypes. Cette conception persuasive et communicative est cependant manipulée par l'argumentation de vérité subjective du type «bifidus actiregularis», «prix plus bas» ou «un bon goût de chocolat/un chocolat plein de lait».

Bibliographie:

BECK, Gloria: *Zakázaná rétorika. 30 manipulativních technik*. Praha: Grada 2015. 266 s. ISBN 978-80-247-1743-2.

ČERMÁK, František: *Základy lingvistické terminologie. Nástin hlavních principů na pozadí obecné teorie vědy.* Praha: Karolinum 1997. 98 s. *ISBN* 80-7066-551-3.

DOLNÍK, Juraj: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda 2009. 376 s. ISBN 978-80-224-1078-6

EDMÜLLER, Andreas – WILHELM, Thomas: *Velká kniha manipulativních technik.* Praha: Grada Publishing 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-3778-2

GRÁC, Ján: *Persuázia. Ovplyvňovanie človeka človekom*. Bratislava: Osveta 1975. 376 s.

HANSEN, Klaus Peter: *Kultur und Kulturwissenschaft.* 2. vyd. Tübingen – Basel: Francke Verlag 2000. 400 s. ISBN 0-07-143959

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a uprav. vyd. Bratislava: Veda, 2003. 975 s. ISBN 80-224-0750-X

KOLENČÍKOVÁ, Natália: Persuazívne techniky v propagačných videách organizácií a inštitúcií orientovaných na študentov. *In: Kulturowe konteksty języka II. Pobierowo 16. – 17. 6. 2016.* Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2016 (v tlači).

OČENÁŠ, Ivan: Manipulácia a kontramanipulácia v mediálnej komunikácii. In: *Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie. 9. medzinárodná vedecká konferencia o komunikácii.* Banská Bystrica 17. – 18. 9. 2015. B. Bystrica. Univerzita Mateja Bela, 2016a (v tlači).

OČENÁŠ, Ivan. Persuazívnosť a manipulatívnosť v reklame na bankové produkty. *In: Kulturowe konteksty języka II. Pobierowo 16. – 17. 6. 2016.* Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2016b (v tlači).

ODALOŠ, Pavol: Teleschopingová reklama ako manipulačno-komunikačná koncepcia. *In: Diskursy trzeciego tysiąclecia III*. Red. B. Afeltowicz – E. Pajewska. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński: 2015, s. 223 – 230. ISBN 978-83-7867-333-0

ODALOŠ, Pavol: Manipulatívnosť a súvzťažnosť persuazívnej techniky populizmu a persuazívnej techniky vytvárania obrazu nepriateľa. In*: Synchronia i diachronia – zbliżenia i dialogi. Języki słowiańskie i ich odmiany.* Toruń, 3 – 4. 9. 2015. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2016a (v tlači).

ODALOŠ, Pavol: Komunikácia a manipulácia. In: *Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie. 9. medzinárodná vedecká konferencia o komunikácii*. Banská Bystrica 17. – 18. 9. 2015. B. Bystrica. Univerzita Mateja Bela, 2016b (v tlači).

ODALOŠ, Pavol: Persuazívnosť pri predstavovaní inštitúcií. *In: Kulturowe konteksty języka II. Pobierowo 16. – 17. 6. 2016.* Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2016c (v tlači).

PATRÁŠ, Vladimír: Argumentovanie v mediálnej komunikácii z krízového prostredia (mainstream verzus alternatívne spravodajstvo). *In: Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie. 9. medzinárodná vedecká konferencia o komunikácii*. Banská Bystrica 17. – 18. 9. 2015. B. Bystrica. Univerzita Mateja Bela, 2016 (v tlači).

Slovník súčasného slovenského jazyka ag. Bratislava. Veda, 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4

ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Veľký slovník cudzích slov.* 3. revid. a dopl. vyd. Bratislava – Prešov: Samo, 2003. 1375 s. ISBN 80-89123-02-3

Dr. h. c. prof. Pavol Odaloš, CSc.
Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Banská Bystrica
pavol.odalos@umb.sk

Bc. Simona Šedovičová
študentka 1. ročníka magisterského štúdia SJ – FJ (PT)
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Banská Bystrica
simona.sedovicova@gmail.com

CULTURE, POLITICS, POLITICAL CULTURE – INTERCONNECTIONS AND *BRIDGES*

Monika Banaś

Abstract

The article discusses the concept of *political culture*, derived from its two basic components: *culture* and *politics*. By referring to selected concepts of culture and politics presented over the centuries by distinguished thinkers, scholars and researchers in humanities (especially in philosophy), this article attempts to identify elements or factors that interweave these two apparently separate spheres. Political culture observed in contemporary postmodern societies raises questions about the changing values, beliefs and goals that shape our individual and collective behaviour.

Keywords: culture, politics, political culture, postmodern societies.

Introduction

Political culture belongs to those terms which, despite numerous attempts undertaken over long centuries to define, seem to constantly slip away. Since the Enlightenment, when the foundation of modern science was reset, it became necessary to define the researched object as a prerequisite of the study. This required not only precise specification of the object, but also a clear exposition of the methods applied during the definition process. Confusion that may occur while discussing *political culture* has two main sources: a multiple views and definitions related to the word *culture* and a multiple views and definitions related to the word *politics.* These terms have been presented in numerous descriptive concepts and with numerous explanatory variants, making the term *political culture* subject to similar ambiguity as its two component word/concepts. This state of affairs leads to the general ambiguity of the discussed subject, which for various scientists will evoke complex designations depending on the disciplinary provenance of a scholar: sociological, anthropological, ethnological, linguistic, etc.

1 Culture – vagueness of the concept

It is hard to explicitly state which of the two components, *culture* or *politics*, occurred first in human consciousness. Both find early expression in ancient thought, where something that was political was also cultural, playing a significant role in shaping social life. The ancient concept of culture as a "convention" placed it in opposition to nature; it provided order and shape to objects formed by forces of nature. Human thought and handicraft took original material and modelled it according to human needs as well as individual and collective intentions. The collection of these mutual ideas, actions, and realisations was defined by Cicero as *cultura mentis et cultura animi*. Although the author of the *Tusculan Disputations* invokes philosophy, yet the definition allows us to indeed recognise the origin of culture:

"(..) as a field, though fertile, cannot yield a harvest without cultivation, no more can the mind without learning; thus each is feeble without the other. But philosophy is the culture of the soul. It draws out vices by the root, prepares the mind to receive seed, and commits to it, and, so to speak, sows in it what, when grown, may bear the most abundant fruit." [1]

In early medieval times, European culture adopted and implemented a set of values stemming from Christianity, which declared the universality of salvation, making the vision of an ideal, eternal life available for everyone. The Christian model of seeing the universe left a fundamental mark on cultural and political structures of Europe, shaping their existence and interactions of its societies. Modern times likewise brought a fundamental change, enabling science to modify the perspective, which had been determined by religion until that time. The Renaissance shift to rationalism, reason and laicism corresponded to a great extent to the ancient heritage and intellectual tradition, which again showed culture as a sphere for shaping the nobility of mind, toughening the virtues and improving the cognitive dispositions of humans. Distinguished supporters of this idea were, among others, Erasmus of Rotterdam (*On teaching plan),* Juan Luis Vives (*On sciences*), Johannes Sturm (*On the good arrangement of*

[1]It is particularly related to the phrase "*Cultura autem animi philosophia est"*, which can be found in *Tusculan Disputations (Tusculanae Disputationes),* book II, *On Bearing Pain*, V, §13, source: Andrew P. Peabody, *Cicero's Tusculan Disputation*, Boston 1886 (pp.195-250), e-version available at www.john-uebersax.com/plato/pain.htm

school), Thomas More (*Utopia*), as well as poets and writers gathered in the French Group "Pleiad" (*Protection and improvement of the French language*).

This period of reformation had a revitalizing impact on the sphere of culture, providing the origins of a pluralistic view on the creations of human thought. The Protestants contesting the Catholic/Papal order gave rise to a belief in the appropriateness of values selected by oneself, which, in this case, was based on an ethos of hard work, modesty, reduced consumption of goods, capital investment and prayer. At this moment the cultural monopoly of Catholicism was broken, opening the door for pluralistic and parallel development of different normative and directive systems.[2]

The Age of Enlightenment was the next milestone in understanding culture, with the views of such distinguished philosophers and scientists as, among others, Samuel von Pufendorf, Denis Diderot, Jean Jacques Rousseau, Voltaire, David Hume, Gottfried Wilhelm Leibniz and Immanuel Kant. "The age of reason" or, in other words, "the age of philosophers" provided a critique that enabled us to believe in unlimited possibilities for human reason and in the perfection of its creations. It also provided the grounds to consider that great ideas can be created in an environment formed not by one particular culture, but by various, often very different and distant cultures.

The Enlightenment's understanding of culture as a set of individual, social material and non-material products broadened the manner of conceptualising the phenomenon described here. It was enriched by such important elements as types of institutions, their ways of functioning, models of building law and its execution, fashion, manners of expression, familiarity with culture and literature or creating inventions and generating technical and civilizational progress. Such an understanding of culture became especially applicable together with Herder's concept of the philosophy of history.[3]According to the German philosopher, language and culture builds the foundations of nations - the most significant human communities; for it is by these two dispositions of language and culture that the ethnic and national bonding of societies took place, which led to the creation of more and more sublime entities.[4]

---

[2] More on this in: I. Berlin, *Pokrzywione drzewo człowieczeństwa (Bent tree of humanity)*, Warsaw 2004.

[3] J. G. Herder, *Pomysły do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego: księga druga (Ideas for a philosophy of the history of mankind: book two)*, Warsaw 2002.

[4] *Rozum i świat. Herder i filozofia XVIII, XIX i XX wieku (Reason and world. Herder and philosophy of the 18th, 19th and 20th century)*, ed. M. Heinz, M. Potępa, Z. Zwoliński, Warsaw 2004.

The ensuing European discourse around the phenomenon of culture was dominated by two voices coming from Great Britain in the second half of the 19th century: Matthew Arnold and Edward Tylor. In the leading works of these authors, *Culture and Anarchy* (Arnold, 1869) and *Primitive Culture* (Tylor,1871), two visions of culture collide: on the one hand, the vision of a goal and the way of self-development of a human, the manner of achieving higher levels of self-awareness (Arnold); on the other hand, the vision of a "complex unity" of equivalent civilisation, covering the gathered knowledge, convictions, art, law, morality, customs and other competences acquired by an individual by way of social interactions (Tylor). These two perspectives shaped the attitude toward the study of culture in the early 20th century, which manifested itself in trends in anthropology and cultural studies as evolutionism, neo-evolutionism, historicism and diffusionism. These and the other proposals for the theoretical explanation of culture and society had both their supporters and opponents. The aforementioned evolutionism was questioned by an American circle of anthropologists gathered around Franz Boas, who opposed linear cycles of social/organisational development, including institutions, forms of interactions or social patterns. Boas claimed that each society underwent stages of development which were unique and specific only to it and thus, would never be identical, even if they were similar to other examples. What happened to evolutionism was also familiar for other concepts or theories trying to gather and systematise knowledge about culture and its noticeable variants or versions. These other accounts also had their supporters or opponents, depending on actual trends and research tendencies; but however various or contentious, the perspective of science had changed, constituting in itself an interesting subject for cultural study and an anthropology of science.

Perhaps the most significant and fundamental turn in perceiving culture took place in the first decades of the 20th century - when the notion of a singular concept of *Culture* had been succeeded by that of plural *cultures.*[5] The monistic concept became obsolete once and for all, giving way to multiple voices of the main anthropologists, who were supported by science and research, e.g. *The chrysanthemum and the sword. Patterns of Japanese culture* by Ruth Benedict or *Mythologiques* of Claud Lévi-Strauss.[6] A few decades later, this pluralistic

[5] A. Zeidler – Janiszewska, *„Kultura" , „kultury", „transkulturowość". Kilka uwag o pojęciach i nie tylko* [w:] *Od logiki do estetyki, ("Culture", "cultures", "transculturalisty". A few remarks about the terms and not only [w:] From logics to aesthetics,* ed. R. Kubicki, P. Zeidler, Poznań 1997.

[6] R. Benedict, *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej (The chrysanthemum and the sword. Patterns of Japanese culture)*, Warsaw 2003, C. Lévi-Strauss *Mythologiques*: *Le Cru et le cuit* 1964, *Du miel aux cendres* 1966, *L'Origine des manières de table* 1968, *L'Homme nu* 1971; see also: M. Mead, *The Study of Contemporary*

approach took an even more pronounced form reflected in the post-modernist trend, which by using the term *cultural supermarket*[7] indicated an almost indefinite plurality of cultural variants created "on current basis" according to individual and collective human needs, trends, crazes or circumstances. The evidence of such a situation can be found in studies and publications of Jean François Lyotard, Clifford Geertz, Pierre Bourdieu, Ulf Hannerz, Julia Kristeva or Iris Young – the representatives of the post-modern social sciences of the second half of the 20th century.[8]

Culture, as a product of civilizational change, becomes at the same time its driver. There is no need to try to decide over the primacy of one or another term (culture versus civilization). However, what might be of importance is to be aware of the multiplicity of views on the world and to consent to their pluralistic existence. This notion is not evident and acceptable to everybody. A division or differentiation of the world into its social, political and cultural dimensions is easily recognizable. The concept and practice of *pluralism* delivers one of the evidences: appreciated and desired in one place, negated, blamed and cursed in another. What could be the consequences of such division or, in other words, such diversification? What kind of mechanisms foster it? What is the geography of this diversification? Which factors condition it? These are some of the many other questions that should be asked while discussing culture in the contemporary post-modern world.

2 Politics – ambiguity of the concept

A similar problem concerning definition and conceptualization of the term applies to *politics*.

In the publication *Political metaphors*, published in Polish, the reader meets various and sometimes quite divergent proposals of describing the essence of this phenomenon.

Western Cultures, Vol. 1, *The Study of Culture at a Distance*, ed. M Mead, R. Métraux, New York, Oxford, 2000.

[7] G. Mathews, *Supermarket kultury. Globalna kultura – jednostkowa tożsamość (Cultural supermarket. Global Culture - Local Identity).*, Warsaw 2005.

[8] J. F. Lyotard, *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy (The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Warsaw 1997; C. Geertz, *After the Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*, Harvard College USA, 1995; P. Bourdieu, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, Columbia University Press 1993; U. Hannerz, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, New York 1992, J. Kristeva, *Soleil noir. Dépression et mélancolie*, Paris 1987; I. Young, *The Ideal of Community and the Politics of Difference* [w:] *Feminism/Postmodernism*, ed. L. Nicholson, New York 1990.

Politics is seen there as an element penetrating, without exception, the majority of the spheres of the human activity: it is a way of organising and regulating the life of a community, it can be understood as a part of a divine plan by becoming a sign of the will of God, it can be the external reflection of a self-image of an acting (individual or collective) entity, a subrational game, knowledge about an experienced world, a theatre, a festival and even a masquerade.[9] However, these are only interpretative proposals of the phenomenon examined here, but even at the very beginning of the reading we may notice, a wide and searching selection of possibilities in understanding politics. This state of the matter, however, is so typical of our post-modern and post-modernist world. Thus, the term *post-politics* should not surprise us. It is used to characterise current forms of inter- and intra-group communication forms, based on de-ideologised messages, constructed by means of provocative expressions, dynamic and fluent narration, able to catch the attention of a potential voter—however, not necessarily inviting him or her to a deeper deliberation over the message.[10]

The complexity of the process of defining *politics*, covering many aspects of contemporary societies, has been evident for decades both in foreign and in Polish political scientific literature. While reviewing selected Polish works on the subject, one may consider that politics is understood as:

1. the art of ruling a country, 2. the art of being chosen, 3. the strategy of maintaining power, 4. gaining or having impact on power, 5. the activity of national institutions, 6. a way of reaching social consensus, 7. the forms of conducting social dialogue, or 8. a set of tools for establishing balance and harmony in a community.[11] The plentitude of understandings of this term and accompanying approaches demonstrates, however, the definitions' inaccuracies. Sometimes they are too wide, sometimes too narrow, but above all, they exemplify an overwhelming tendency to combine politics only with power, and not with management.[12]

---

[9] *Metafory polityki tom 2 (Political metaphors volume 2)*, ed. B. Kaczmarek, Warsaw 2003.

[10]Typical elements, which characterize politics are the following: lack of clear ideology, governing giving way to managing, concentration on effective (individual or collective) image creation, telling attractive "stories", which can acquire, maintain and convince voters to presented opinions; compare: inter alia J. Staniszkis, *O władzy i bezsilności (About power and helplessness)*, Kraków 2008, T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna (Media civilisation)*, Warszawa 2005, E. Mistewicz, M. Karnowski, *Anatomia władzy (The anatomy of power)*, Warszawa 2010, J. Rancière, *Na brzegach politycznego (Politics on the edges)*, Kraków 2008.

[11] S. Opara, *Pojęcie polityki (The term of politics)*[w:] *Podstawowe kategorie polityki (The basic political categories)*, ed. S. Opara, D. Radziszewska- Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2006, pp. 41-44.

[12] Ibidem, p. 45.

With reference to the aforementioned problem, the best solution would be to abstain from providing any definition at all. Instead we could discuss the *sense* of politics, understood for instance as "striving for achieving social objectives with the use of (or aiming to use) the state's instruments and authority".[13] Worth highlighting are the social objectives here—the term, which is often present in the rhetoric related to politics and the state as an acting and dominating actor. However, these two mentioned elements are present even in the ancient thought about politics. For instance, the state in Plato's *Republic*, was rather based on the idea of community, harmony and the well-ordered existence of clearly distinct and specialized groups. In this concept, *politics* was the act of realising public welfare, executed with the help of strict regulations of an authoritarian nature (philosophic-kingship), where the well-being of an individual was subordinated the common good.[14] The Aristotelian concept of politics, however, combined it with the highest welfare which was common both for an individual and for the state, becoming thus a sphere for ethical and moral acts. Politics for Aristotle had in itself a clear ethical feature, as intended, penetrating everything, which was political. If the ethical was missing in some activity, politics disappeared, giving way to harmful practices. In this case, politics, was related to inter-personal relations, organized in the real world.[15] However, in the Middle Ages, a new concept of the political world appeared under the influence of Christianity and determined by divine forces. According to St. Augustine of Hippo, these divinely-ordained forces provide the course of events, shape people's fate, and enable an individual, as a social creature, to realise the fullness of their humanity.[16] St. Thomas Aquinas thinks in a similar way, noticing the relevance of the social, collective life as a place where the fullness of the human spirit can truly emerge. St. Thomas highlights at the same time that as the ability of individuals to communicate between each other, due to language and reason, is a natural consequence of inherent dispositions, similarly, the concept of power comes from the same sources, as it is not possible to shape forms of collective life without ordering their internal structure, and the government (the state) serves this purpose.

[13] Ibidem, p. 45.

[14] Platon (Plato), *Państwo*. *Prawa (Republic. Laws)*, Kęty 2001.

[15] Arystoteles, *Polityka* [w:] *Dzieła wszystkie tom 6 (*Aristotle, *Politics* [w:] *All works volume 6)*, Warsaw 2001, pp. 25 -225.

[16] Św. Augustyn, Dialogi i pisma filozoficzne, tom III (St. Augustine. Dialogues and philosophical letters, volume 3) , Warsaw 1954; P. Brown, *Augustyn z Hippony (Augustine of Hippo)*, Warsaw 1993; W. Ornatowski, *Społeczno-polityczna myśl św. Augustyna (The social and political thought of st. Augustine)*, Warsaw 1965; C. Cremona, *Augustyn z Hippony: rozum i wiara (Augustine of Hippo: reason and faith)*, Warsaw 1993.

The government, in turn, directly connected with the state - should correspond to the concept of a coherent, thoughtful way (a strategy, we would say today) of achieving the goal, envisioned in the common good. This concept is realised by adequate actions, by appropriate management of community life, in which the Aristotelian "zoon politikon", who does not neglect earthly matters, while attending to his salvation.

Caring for common good being superior to the individual interest is also present in the writings of Niccolo Machiavelli, whose politics relates to the secular sphere only, omitting the spiritual sphere. According to this thinker and theorist, the ruler and the reason of state constitute two main *entities,* of subordinating and directing all activities - both individual and collective. A ruler who taking into account this canon can avail himself of various means, even the ones, which are considered as unworthy, as each act will be justified by the ends of maintaining the state. Politics is presented here as the skilful selection and application of any means from the "human" base, uncivilised and "animal", atavist, torn by instincts. He breaks with a noble model of previous eras of aspiring to ideals; his amoral strategy achieves the goal by all means necessary as it is required by the interest of the state (the ruler).

The authoritarian style of acting, approved by Machiavelli, was also endorsed by Thomas Hobbes. He was convinced that human behaviours result from the necessity of satisfying the basic needs characteristic of the "state of nature". Fear, suspicion, hostility and aggression are the feelings that accompany individuals doomed to a continuous state of being alert in order to survive. However, Hobbes sees respite for the human condition and the possibility of improving a sad fate by concluding a social agreement, on the basis of which the state and a sovereign body receive power over individuals in exchange for protection. It is a virtual monopoly of authority, but one which results in returning to the individual an important freedom by "(..) getting rid of intrusive fear of sudden death."[17] Therefore, politics becomes a form of negotiating conditions of necessary agreement, on the basis of which the state undertakes to guarantee safety.

An opposite concept of social agreement was presented by John Locke who derived the human ability to cooperate not from fear and apprehension, but inborn tendencies of humans based on positive social and creative reserves if their nature. This agreement is the effect of voluntary, unforced arrangement between individuals creating a community, and as a later consequence, the state. Its characteristic feature has been concluded as a result of decisions made by the sovereign community, yet the community as a decisive entity has the

[17] A Szahaj, M. Jakubowski, *Filozofia polityki (Philosophy of politics)*, Warsawa 2008, p. 40.

power to define the scope of this agreement. In this case, politics refers to the process of defining conditions of the system, on the basis of which the community decides to give away part of individual rights to the benefit of the state in order to secure free development of individuals (limited only by freedom of other co-accompanying individuals), by creating general institutional and legal structures.

John Stuart Mill argues in a similar tone, seeing individual freedom as a precondition and a source of human development and progress, as limiting a person by rigid rules specified from the top would hamper and damage not only individual but also collective life. Freedom of speech, freedom of entrepreneurship (if it does not hurt other fellow citizens), access to public education, respect for private property and above all, providing women and men with the same rights - these are the main postulates of the English philosopher. In this perspective, *politics* has expanded its scope of phenomena to include economic and educational problems, as well as equality of rights.

Thus, the concept of *politics* began more frequently and more widely to include matters which had so far appeared on the edges of political discourse only. Terms and conditions of a political system, governmental forms and ways of exercising power, methods of creating social order ceased to constitute the only aspects of political analysis. The intellectual trends of the 19th and 20th centuries brought new proposals and approaches to topics that could and should be defined as political. Anarchism, represented by Pierre Proudhon, Max Stirner, Michaił Bakunin or Piotr Kropotkin, although in two variations, individual and collective, highlighted the redundancy of government, perceiving it as harmful, especially in a state form. Destructive operations of the state and its government was a form of despotism imposed on an individual, who was after all, free by the laws of nature. The ruling minority that exercised power on behalf of the state did illegal violence to the majority subordinated to it. Therefore, politics became a form of fight for liberation that should end at the time of overthrowing inequality and establishing anarchistic communes - free, deprived of pressure and the hierarchy of previous communes, and with the same rights for women and men. If “something, which is political” could exist in such a collective, it would be related to production of goods and services, as well as their exchange with other communities, corresponding only to economic matters.

Rejection of hierarchy and the domination of national institutions, which is proposed by anarchists, also occurs in the concept of the open society of Karl Popper, yet not in such an extreme version. Politics is presented here as a type of “social engineering”, which should eliminate evil, injustice and proscribe totalitarian ideas from entering the sphere of practice, in

order to achieve some ideal, common good. Popper's concept of politics means planning the freedom of living and acting individuals within the common liberal space, equipped with adequate institutions and instruments, which favour this idea. Therefore, politics should be rational, applying reason and the critical analysis of the past in order to draw constructive conclusions from everything which has already been experienced and that should serve to plan future in a just and liberal manner. According to the philosopher, human history is not determined in advance, but belongs to the human himself - its author and actor.

The basic instrument of communication in a well-organised society, for which Popper longed, is language, understood in a much broader sense than only as a system of characters and words. A similar thought we find in Jürgen Habermas' writings, where the idea of language as the primary means for achieving social consensus (not compromise) is clearly visible. According to Habermas, a harmoniously functioning coherent society or community can be established only by effective communication, involving all parties of the process. This is the necessary precondition for effective acting, to create democratic spaces able to guarantee the indispensable conditions of development for each individual and every group. In this approach politics would be related to language and forms of communication, which enable mutual understanding, based on four so-called "claims": comprehension, credibility of the speech act, genuineness and normative correctness. [18]A constructive cooperation of individuals able to build a well-organised society, based on dialogue, harmony and respect can only take place and be done in such a manner.

A similar understanding to the essence of politics, communication and consensus as undertaken by Habermas, can be found in Charles Taylor's deliberations on the matters of "identity" and "recognition". The Canadian philosopher claims that self-identification declared by an individual emerges through contacts with subjects and actors present in the cultural, social and political environment and is thus a result of a characteristic *discourse* conducted by these parties. This special milieu not only includes other individuals, closer and more distant, but also other groups, which accompany the individual in his or her (social, cultural, political) existence. Due to this, the individual or group is assigned a place by society on the basis of recognized features. *Politics* in this case is understood as a form of negotiation constantly undertaken between and among the sides. The negotiation process is very often tense: public conflicts over access to material and symbolic goods like capital or prestige.

[18] According to the Habermasian theory of communication actions, J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna (Theory of communicative action. Rationality of acting and social rationality)*, Warsaw 1999.

The role of the state, according to Taylor, is to intervene in the process and support those who are for some reasons disadvantaged, for instance due to their minority status. Thus, politics is related to a special type of arbitration, which is necessary, if the model of a well-organised society would be realised, enabling equal possibilities of development for each individual and group.

3 Political culture – a complex phenomenon

These select concepts of politics shed light on the ways of understanding and creating the political space in which a society functions. However, this space is formed directly by a few key elements. They include law, governmental administrations and systems, entities present on the political scene (individuals and parties), political thought present in the public discourse and action, and political culture. The latter, in a much broader manner than the former elements, constitutes a term enabling many interpretations and references. By political culture we may for instance understand the participation rate of citizens in elections, the language of public discourse, the need (or its lack) to form a civil society, all means of expression in social communication, the image of politicians and political parties, as well as the manner of conducting and resolving disputes, etc.

The multiple elements forming political culture and their heterogeneous nature cause that the analysis of the term becomes multidimensional, multi-level and multi-variant, making it a *dynamic* descriptive category of social reality. This dynamism corresponds both to the space itself and the actors, individuals or groups, involved in mutual interactions, avoiding involvement or excluded from it. The complicated specificity of political culture, its forms, expressions and realisations, constitutes cognitively a very attractive subject of study, both from a theoretical and pragmatic perspective.

Political culture emerged as a term in the scientific discourse relatively late, at the beginning of the 20th century. However, according to the British-Canadian political scientist Frederick M. Barnard, born in former Czechoslovakia, Johann Gottfried Herder provided one of the very first descriptions of political culture, combining it with the national character of a society.[19] The national character formed in the long nation-creating process, hardened by

[19] F. M. Barnard, *Herder on Social and Political Culture. A Selection of Texts Translated, Edited and with an Introduction by F. M. Barnard*, New York 1969, p. 25. In this aspect, Bernard draws special attention to Herder's *Journal of my travels in the year 1769;* see also: F. M. Barnard, *Culture and Political Development: Herder's Suggestive Insights* [in:] "The American Political Science Review", Vol. 63, No. 2, 1969, pp. 379-397,

history, geography, climate, natural and societal environment geopolitics, and also by external and internal actors (entities), becomes a drive for all activities undertaken by a community connected by a special type of bond. As the national character leaves an imprint in forms of community actions, it will also be present in the thought which has inspired these activities.

In Polish political science, the first texts corresponding directly to the term of political culture and its determinants were written by two professors connected with the University of Lviv, Jagiellonian and Warsaw Universities.[20] Józef Milewski and Józef Siemieński, mentioned here, tried to pin down the essence of the phenomenon in the first decades of the 20th century, trying not only to define it, but to indicate its most significant realisations.[21]Both scholars drew attention to several distinctive, even constitutive elements of political culture, such as tradition, values, beliefs, customs, forms of collective functioning –in short, everything which is derivative and a result of historical and social processes, unique for a given region, an area or a culture circle. Such a view was coherent with a general tendency, which occurred in humanities and social sciences, one that undertook issues of collective identity and national self-identifications.

The topic of political culture in its international dimension emerged as a trend in political discourse in the second half of the 1950's. In 1955 at a conference in Princeton devoted to comparative methods used in political science, one of the speakers, Gabriel Almond, stressed the significance and necessity of including cultural aspects in the study of political systems. Why? Because they condition such facts as types of governments (e.g.

---

especially the excerpt devoted to integrating elements of culture *Integrating elements: political culture*, pp. 390-396.

[20] B. Pasierb, *Z tradycji polskiej nauki o polityce (część 1). Nauka o polityce, kultura polityczna przełomu XIX i XX wieku* [*From the tradition of Polish political science (part 1). Political science, political culture from the turn of the 19th and 20th century]* [w:] „Polityka i Społeczeństwo" "Politics and Society" no. 2/2005, Ed. the University of Rzeszów, Rzeszów 2005, p. 119.

[21] J. Milewski, *Wykład o kulturze politycznej (Lecture about political culture)*, Lwów 1912, source: B. Pasierb, *Z tradycji polskiej nauki o polityce (część 2). [From the tradition of Polish political science (part 2)] Józef Milewski (1859–1916)*, „Polityka i Społeczeństwo" ("Politics and Society") no. 3, 2006, p. 96.

Józef Siemieński made a solemn speach „Konstytucja 3 Maja 1791 roku jako wyraz polskiej kultury politycznej" ("The Constitution of 3 May 1971 as the expression of the Polish political culture") in 1916, source: J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski, *Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym (Political culture in democratic society)*, Warsaw 2004, p. 19 see also: J. Siemieński, *Kultura polityczna wieku XVI (Political culture of the 16th century)* [w:] *Kultura staropolska (Old Polish Culture)*, Kraków 1932.

parliamentary, presidential), types of party system (single-party, two- or multi-party) or regime type (e.g. democracy, dictatorship).[22] Almond highlighted at the same time that political culture cannot be identified with culture as such (to be more precise: with civic culture), owing to the fact that it constitutes its own specific part, with a considerable degree of autonomy.[23]Moreover, the scientist indicated a high operational value of the term, *political culture*, perceiving it as a better analytical instrument than *ideology* or *political party*, which were too excessive and too often used till then to describe the political life of a community.[24]

The next decade, the 1960's, brought development and enhancement to the study of political culture. A book *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations* by Gabriel Almond and Sydney Verba took first place among significant publications promoting and indicating a direction for studies. The authors made a comparative analysis of behaviours, or in other words, voting attitudes, observed among the citizens of five countries: the United States of America, the United States of Mexico, Great Britain, the Federal Republic of Germany and the Italian Republic.[25] The writers drew attention to differences in the degree of citizens' commitment in political life, trying to provide an explanation of such a state of affairs.

According to Almond and Verba, the different interests of individuals and varied degree of active participation in the shaping of social and political space of their country results from diverse comprehension of mutual interest. Politics can be treated either as a primary or secondary matter, or be completely marginalised, which reflects citizens' preferences for forms of exercising power – 1.) active participation in political life connected with civic awareness of the cultural, social, economic, political and institutional conditions), 2) "provincial" or "parochial" interest when citizens/individuals remain passive with limited political knowledge and consider hierarchic government structure as something fully natural,) and 3) submissive - characterized by acceptance of authoritarian governments complemented by a complete handing over of power to a decisive entity. The main conclusion drawn from these studies emphasizes a visible correlation between durability of the democratic system and the type of civic culture, including political culture. The American and British cases,

[22] G. Almond, *Comparative Political Systems* [w:] The Journal of Politics, Vol. 3/18, Cambridge University Press 1956, p. 392.

[23] op. cit., p. 396

[24] op. cit., p. 397

[25] G. Almond, S. Verba, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press 1963.

promoting civic activity, exemplify stable democracy, whereas the Mexican or Italian ones show opposite tendencies, featuring a relatively high occurrence of the "provincial" civic attitude. Although the studies performed by Almond and Verba received strong criticism in terms of methodology, yet the publication *The Civic Culture* based on these studies, became important for launching a new revised approach in political research.[26]

The next decades were marked with deepened, extended and intensified studies on political culture. However, one special voice should be highlighted here. It belongs to a British anthropologist, Mary Douglas, who proposed the so called "grid-group" theory for a better comprehension of individual behaviours, also in the scope of widely understood politics. According to Douglas, there are four possible variants shaping intra-group relationships: 1) fairness and equality which corresponds with the egalitarian approach (egalitarianism), 2) affirmation of individualistic attitude shaped to satisfy individual needs (individualism), 3) acceptance of hierarchical social structure with a priority of collective goals (collectivism) or 4) unquestioned submission towards an entity or decisive force (fatalism).[27]

In groups with clear egalitarian features we may observe highly visible external borders with a simultaneous lack of internal ones. Such a condition delivers equal opportunities for individuals to participate in the material and symbolic goods of the group, making it possible for an individual to develop her or his dispositions as a social being. In this case an individual is not assigned to an *a priori* defined social role but can specify and shape it by himself or herself, taking into account the presence of similar needs of other individuals.

The social context characterised by high individualisation is conducive to autocentric actions – it means that individuals are concentrated on themselves, yet their position in a group depends on the ability to gain followers and supporters. Under such conditions, all boundaries or limits that occur are subject to continuous negotiation, a shaping space characterized by high dynamics determined by the number of interactions (the higher the number of strong personalities, the greater dynamism of interactions).

The space which is built collectively has a hierarchic structure and does not allow individuals to take up actions described in two aforementioned cases. Numerous internal regulations and strongly marked external borders cause this space to be highly formalised, and in which space an individual is assigned a specific position. Any violation of binding

[26] B. Walter, *Book Review*, The Journal of Politics, Vol. 27, Feb. 1965, pp.206-209.

[27] M. Douglas, *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, London 1970; see also: *Symbole naturalne. Rozważania o kosmologii*. Kraków 2004.

regulations can lead to exclusion, degradation or stigmatisation of an individual. Justification for such system is the belief in the necessity of social differentiation as the condition of harmonious existence of the whole community. Each individual has a role and a function assigned; changing this ascription by the will of an individual could destabilise the whole system.

The fourth variant from the theory proposed by Douglas refers to the situation in which individuals makes their presence in a group totally, or to a considerable extent contingent upon, an entity/entities which are beyond their control. Functioning in such circumstances requires unquestionable - though not in an ostentatious manner - submission of an individual to a decisive authority. A characteristic feature of this system is a clear "isolationistic" relation, conducive to the alienation of individuals from the environment and from each other, connected with a high degree of insecurity and the lack of mutual trust (or high degree of its limitation).

The grid-group theory, while explaining definite compilations of values present in a given social context, has become a valuable analytical instrument in humanities and social science, including political science. In the last case this theory brought light to a very significant problem constituted by relations between values and decisions made by individuals.

Thus, Douglas' theory became very important to the research regarding political culture. Apart from Douglas, several other names should be stressed here, as well of authors who made a considerable impact in developing the subject of political culture. These include, among others, Donald Devine, Carole Pateman, Ronald Inglehart, Robert Putnam, Lowell Dittmer, Charles Lindblom, Michael Thompson and above all, Karl Popper, whose fundamental works made a lasting impression, forming the manner of describing social reality for many further decades.[28]

[28]Selected works of scholars dealing with the described topic: D. Devine, The Political Culture of the United States: The Mass Influence On Regime Maintenance, Boston 1972; C. Pateman, *Political Culture, Political Structure and Political Change*, British Journal of Political Science, Vol. 1, No. 3 (Jul., 1971), pp. 291-305; R. Inglehart, *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*, The American Political Science Review, Vol. 65, No. 4(Dec., 1971), pp. 991-1017, also: *The Silent Revolution Changing Values And Political Styles Among Western Publics*, Princeton 1977; R. Putnam, *Studying Elite Political Culture: The Case of "Ideology"*, The American Political Science Review, Vol. 65, No. 3 (Sep., 1971), pp. 651-681; C. Lindblom, *Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems*, New York 1977; M. Dittmer, *Political Culture and Political Symbolism: Toward a Theoretical* Synthesis, World Politics, Vol. 29, No. 4 (Jul., 1977), pp. 552-583; M. Thompson, *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value*, Oxford

The notion of political culture, together with extensive research perspective, started to refer to a greater number of the set of phenomena. A significant breakthrough (resembling a *linguistic turn* from the 1960's and 70's) took place in the 70's by redirecting the main stream of analysis from the problem of power (seen as the result of the fight of classes) to broader issues of more social and societal nature (like cooperation, participation, social security etc.). Post-materialism, brought to the scientific discourse from political and cultural science by Ronald Inglehart, developed as a diametrical change in the system of values of high-developed societies. Values corresponding to the traditional order, such as explicit hierarchical structure of community, the family dominated by a man as the main breadwinner and decisive person, material safety, submission to government with severely limited possibility to have impact on its decisions, or fervent religiousness, gave place to new ones which laid the foundation for discussions regarding freedom of speech and expression, the possibility to co-decide in political matters, improvement of life quality by education and specialization, as well as sex equality. In his studies Inglehart identified regularities controlling social and cultural change.[29]Yet, what is important for us is the fact that he referred such change processes to the sphere of politics. The postmaterialistic approach according to Inglehart focuses on:

1) conditions conducive for building the so-called participative democracy,
2) animation of civil movements and initiatives,
3) environmental protection,
4) minority rights, including these of sexual minorities,
5) women's rights, including the right to abortion,
6) individualism in the economic and social sphere, or
7) verification of assumptions on a welfare state.[30]

1979; K. Popper, *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, New York 1972, or republished many times *The Logic of Scientific Discovery* (the first edition from the year 1935, the next one: 1959, 1968, 1972, 1980 and the next one).

[29] R. Inglehart, *Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006*, West European Politics, Vol. 31, pp. 130 – 146, Jan./Mar. 2008.

[30] *The New Political Culture*, (ed.) T. N. Clark, V. Hoffmann-Martinot, Oxford 1998, p. 3-7.

The change of analytical space at the turn of the 1970's and 80's brought the need to name this a newly indicated research area and the phenomena belonging to it. In fact, it happened. *New Political Culture* (NPC) marked that view of scholarly reality by its emergence, which was opposite in relation to the previous one; it redirected a beam of light to those elements of the social world that had not been present or noticed so far. Everything which had been overlooked or invisible or simply of little significance for scholars from previous decades got its own place and name within the NPC.

Conclusion

Selected problems of *political culture* presented in this article shed light on the complexity of the phenomenon which affects all members of society, a community or a group. The delicate and sometimes invisible net of culture and politics constitutes a strong but highly flexible structure for social interactions in which all of us act. Knowing that may help understanding how we perceive and construct our environment and world in its micro, mezzo and macro dimensions.

References:

ALMOND, Gabriel: *Comparative Political Systems* [w:] The Journal of Politics, Vol. 3/18, Cambridge University Press 1956, p. 392.

ALMOND, Gabriel – VERBA, Sidney: *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press 1963.

ARYSTOTELES, *Polityka* [w:] *Dzieła wszystkie tom 6 (*Aristotle, *Politics* [w:] *All works volume 6)*, Warsaw 2001, pp. 25 -225.

BARNARD, F. M.: *Culture and Political Development: Herder's Suggestive Insights* [in:] "The American Political Science Review", Vol. 63, No. 2, 1969, pp. 379-397, especially the excerpt devoted to integrating elements of culture *Integrating elements: political culture*, pp. 390-396.

BARNARD, F. M.: *Herder on Social and Political Culture. A Selection of Texts Translated, Edited and with an Introduction by F. M. Barnard*, New York 1969, p. 25.

BENEDICT, Ruth: *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej (The chrysanthemum and the sword. Patterns of Japanese culture)*, Warsaw 2003.

BERLIN, Isaiah: *Pokrzywione drzewo człowieczeństwa (Bent tree of humanity)*, Warsaw 2004.

BOURDIEU, Pierre: *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, Columbia University Press 1993.

BROWN, Peter: *Augustyn z Hippony (Augustine of Hippo)*, Warsaw 1993.

CREMONA, Carlo: *Augustyn z Hippony: rozum i wiara (Augustine of Hippo: reason and faith)*, Warsaw 1993.

DEVINE, J. Donald: *The Political Culture of the United States: The Mass Influence On Regime Maintenance*, Boston 1972.

DITTMER, Lowell: *Political Culture and Political Symbolism: Toward a Theoretical* Synthesis, World Politics, Vol. 29, No. 4 (Jul., 1977), pp. 552-583.

DOUGLAS, Mary: *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, London 1970.

GARLICKI, J. – NOGA-BOGOMILSKI A.: *Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym (Political culture in democratic society)*, Warsaw 2004, p. 19

GEERTZ, Clifford: *After the Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*, Harvard College USA, 1995.

GOBAN-KLAS, Tomasz: *Cywilizacja medialna (Media civilisation)*, Warszawa 2005.

HABERMAS, Jürgen: *Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna (Theory of communicative action. Rationality of acting and social rationality)*, Warsaw 1999.

HANNERZ, Ulf: *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, New York 1992, J. Kristeva, *Soleil noir. Dépression et mélancolie*, Paris 1987.

HERDER, Johann Gottfried: *Pomysły do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego: księga druga (Ideas for a philosophy of the history of mankind: book two)*, Warsaw 2002.

INGLEHART, Ronald: *Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006*, West European Politics, Vol. 31, pp. 130 – 146, Jan./Mar. 2008.

INGLEHART, Ronald: *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*, The American Political Science Review, Vol. 65, No. 4(Dec., 1971), pp. 991-1017.

LÉVI-STRAUSS, C. : *Mythologiques*: *Le Cru et le cuit* 1964, *Du miel aux cendres* 1966, *L'Origine des manières de table* 1968, *L'Homme nu* 1971.

LINDBLOM, Charles Edward: *Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems*, New York 1977.

LYOTARD, Jean-Francois: *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy (The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Warsaw 1997.

MATHEWS, Gordon: *Supermarket kultury. Globalna kultura – jednostkowa tożsamość* (*Cultural supermarket. Global Culture - Local Identity*), Warsaw 2005.

MEAD, Margaret: *The Study of Contemporary Western Cultures*, Vol. 1, *The Study of Culture at a Distance*, ed. M Mead, R. Métraux, New York, Oxford, 2000.

Metafory polityki tom 2 (Political metaphors volume 2), ed. B. Kaczmarek, Warsaw 2003.

MILEWSKI, Józef: *Wykład o kulturze politycznej (Lecture about political culture)*, Lwów 1912.

MISTEWICZ, Eryk – KARNOWSKI, Michal: *Anatomia władzy (The anatomy of power)*, Warszawa 2010.

OPARA, Stefan: *Pojęcie polityki (The term of politics)*[w:] *Podstawowe kategorie polityki (The basic political categories)*, ed. S. Opara, D. Radziszewska- Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2006, pp. 41-44.

KORNATOWSKI, Wiktor: *Społeczno-polityczna myśl św. Augustyna (The social and political thought of st. Augustine)*, Warsaw 1965.

PASIERB, Bronislaw: *Z tradycji polskiej nauki o polityce (część 1). Nauka o polityce, kultura polityczna przełomu XIX i XX wieku* [*From the tradition of Polish political science (part 1). Political science, political culture from the turn of the 19th and 20th century]* [w:] „Polityka i Społeczeństwo" "Politics and Society" no. 2/2005, Ed. the University of Rzeszów, Rzeszów 2005, p. 119.

PASIERB, Bronislaw: *Z tradycji polskiej nauki o polityce (część 2). [From the tradition of Polish political science (part 2)] Józef Milewski (1859–1916)*, „Polityka i Społeczeństwo" ("Politics and Society") no. 3, 2006, p. 96.

PATEMAN, Carole: *Political Culture, Political Structure and Political Change*, British Journal of Political Science, Vol. 1, No. 3 (Jul., 1971), pp. 291-305.

PEABODY, Andrew Preston: *Cicero's Tusculan Disputation*, Boston 1886 (pp.195-250), e-version available at www.john-uebersax.com/plato/pain.htm

PLATON (Plato): *Państwo*. *Prawa (Republic. Laws)*, Kęty 2001.

POPPER, Karl R.: *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, New York 1972, or republished many times *The Logic of Scientific Discovery* (the first edition from the year 1935, the next one: 1959, 1968, 1972, 1980 and the next one).

PUTNAM, Robert D.: *Studying Elite Political Culture: The Case of "Ideology"*, The American Political Science Review, Vol. 65, No. 3 (Sep., 1971), pp. 651-681.

RANCIÈRE, Jacques: *Na brzegach politycznego (Politics on the edges)*, Kraków 2008.

Rozum i świat. Herder i filozofia XVIII, XIX i XX wieku (Reason and world. Herder and philosophy of the 18th, 19th and 20th century), ed. M. Heinz, M. Potępa, Z. Zwoliński, Warsaw 2004.

SIEMIEŃSKI, Józef: *Kultura polityczna wieku XVI (Political culture of the 16th century)* [w:] Kultura staropolska (Old Polish Culture), Kraków 1932.

STANISZKIS, Jadwiga: O władzy i bezsilności (About power and helplessness), Kraków 2008.

SZAHAJ, Andrzej – JAKUBOWSKI, Marek: *Filozofia polityki (Philosophy of politics),* Warsawa 2008, p. 40.

ŚW. AUGUSTYN: *Dialogi i pisma filozoficzne, tom III* (St. Augustine. Dialogues and philosophical letters, volume 3) , Warsaw 1954.

The New Political Culture, (ed.) T. N. Clark, V. Hoffmann-Martinot, Oxford 1998, p. 3-7.

The Silent Revolution Changing Values And Political Styles Among Western Publics, Princeton 1977.

THOMPSON, Michael: *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value*, Oxford 1979.

WALTER, B.: *Book Review*, The Journal of Politics, Vol. 27, Feb. 1965, pp.206-209.

YOUNG Iris Marion, *The Ideal of Community and the Politics of Difference* [w:] *Feminism/Postmodernism*, ed. L. Nicholson, New York 1990.

ZEIDLER – JANISZEWSKA, Anna: *„Kultura" , „kultury", „transkulturowość". Kilka uwag o pojęciach i nie tylko* [w:] *Od logiki do estetyki, ("Culture", "cultures", "transculturalisty". A few remarks about the terms and not only [w:] From logics to aesthetics,* ed. R. Kubicki, P. Zeidler, Poznań 1997.

Dr hab. Monika Banaś
Jagiellonian University in Kraków
monika.banas@uj.edu.pl

SLOVÁCI V KANADE: NÁRODNÁ A OSOBNÁ IDENTITA V EXILOVEJ A POEXILOVEJ LITERATÚRE

Jana Javorčíková – Mária Badinská

Abstract

The article focuses on the phenomenon of diminishing the national identity as reflected in the literary works written by Slovak immigrants to Canada. The authors provide excessive literary and historical evidence proving that in the course of one hundred and thirty years of the history of Slovak immigration to the North American continent, the intensity of Slovak national identity greatly depended on the circumstances of the immigrants´ arrival to a new country, such as political, social and economic reasons for immigration.

Key words: Slovak immigration, exile, expatriation, identity

Úvod – Slováci vo svete a v Kanade

V súčasnosti žije vo svete 2,8 mil. zahraničných Slovákov[31], najviac na severoamerickom kontinente – v USA sa v súčasnosti eviduje až 1 200 000 zahraničných Slovákov[32] a odhad pre Kanadu je proporcionálne podobne vysoký – až 100 000[33] občanov slovenského pôvodu, definovateľných ako „zahraniční Slováci“. V porovnaní s inými krajinami sveta severoamerický región predstavuje výrazne najpopulárnejšiu destináciu odchádzajúcich Slovákov.

K atraktivite Kanady prispieva jej rozsiahla rozloha (10 miliónov km^2, predstavujúcich dvestokrát zväčšenú rozlohu Slovenska), bohaté a rozmanité nerastné zdroje, nízka hustota obyvateľstva (len 3 osoby na 1 km^2), no najmä dlhodobé dosahovanie jednej z najvyšších

[31] „Zahraničný Slovák“ je osoba, ktorá nie je štátnym občanom Slovenskej republiky, ale má slovenskú národnosť alebo slovenský etnický pôvod a slovenské kultúrno-jazykové povedomie, [...] ktorým sa rozumie aspoň pasívna znalosť slovenského jazyka spolu so základnou orientáciou v slovenských kultúrnych reáliách alebo aktívne prejavy hlásenia sa k slovenskému etnickému spoločenstvu [1].

[32] Štatistický údaj z roku 1990 je 1 882 915 [1].

[33] Štatistický údaj z roku 1991 je 29 350, pričom rozdiel súvisí s odlišnou technikou sčítania v USA a v Kanade – možnosť uvádzať viacnásobnú etnickú/národnú príslušnosť, resp. pôvod [1].

priečok životnej úrovne v súvislosti s aktívnym presadzovaním politiky multikulturalizmu a rešpektu k emigrantom a iným kultúram[34].

Dôvody slovenských emigrantov pre príchod do Kanady, rovnako ako ich vzťah k domovine sa však od prvopočiatkov slovenskej emigrácie v Severnej Amerike v roku 1880 historicky a kultúrne odlišovali. Odborníci (Cabadaj, 2002) rozlišujú najmenej päť kultúrne a politicky rozdielnych emigračných „vĺn“, ktoré mali výrazný vplyv na vnímanie osobnej a národnej identity Slovákov, žijúcich v Kanade.

1 Historický pohľad na emigračné vlny Slovákov do Kanady

Slováci prichádzali do Kanady v emigračných vzorcoch, ktoré spočiatku neboli dôsledne kvantitatívne ani kvalitatívne registrované, postupne sa však začali evidovať v rôznych sekundárnych dokumentoch (napr. kanadských štatistických výkazoch). Na Slovensku po r. 1989 túto činnosť preberá najmä Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí:

- Prvá slovenská emigrácia do Kanady: 1880-1917 (odhad počtu odchádzajúcich: približne 1 500 Slovákov za jeden rok).
- Emigrácia medzi svetovými vojnami, prezývaná aj tzv. „sťahovaví vtáci“ (odhad: približne 35 000 Slovákov).
- Emigrácia po 2. svetovej vojne: prezývaní aj tzv. „politickí a národnostní odídenci“ (odhad: približne 42 000 Čecho/slovákov).
- Emigrácia po r. 1968: tzv. „politická emigrácia“ (nezistené údaje o odchádzajúcich).
- Emigrácia po r. 1989: tzv. „ekonomická (e)migrácia“: (udávaný odhad: približne 100 000 Slovákov[35]).
- Emigrácia po r. 2008: tzv. „bezvízové obdobie“ (udávaný odhad pre rok 2008: približne 100 000 Slovákov) ([2]; Javorčíková, Otrísalová, 2010, s. 327).

[34] Napr. v Kanade funguje samostatné Ministerstvo pre občianstvo, imigráciu a multikulturalizmus; vo viacerých mestách existujú národné a etnické komunitné centrá, napr. Rómske komunitné centrum v Toronte a i.

[35] V r. 1991 v Kanade žilo 100 000 Slovákov, pričom v tomto roku ich do Kanady prišlo 29 350. Pre porovnanie uvádzame aj údaj z roku 2001, kedy v Kanade žilo približne 100 000 Slovákov, pričom v tomto roku ich do Kanady prišlo 50 860 [2].

1.1 Prvá slovenská emigrácia do Kanady (1880-1917) a emigrácia medzi svetovými vojnami (1917-1939) – historické a sociálne kontexty

Po neorganizovanom a často náhodnom období predvojnovej emigrácie[36] za prvú hromadnú emigračnú vlnu Slovákov do Kanady možno považovať medzivojnové obdobie (približne r. 1917-1939), prezývané aj obdobie tzv. „sťahovavých vtákov“. Išlo najmä o ekonomických migrantov, hľadajúcich možnosti lepšieho zárobku, či unikajúcich pred biedou a neúrodou doma a dúfajúcich v skorý návrat naspäť na Slovensko. Z toho vznikol aj názov „sťahovaví vtáci“ – títo emigranti zväčša neplánovali dlhodobo ostať v Kanade, ale verili, že zarobia dosť peňazí na zlepšenie svojej situácie na Slovensku a počítali s návratom (Javorčíková – Otrísalová, 2010, s. 328).

Z análov časopisu *Kanadský Slovák* sa dozvedáme, že „...hromadná emigrácia Slovákov do Kanady začala až po 1. svetovej vojne – po roku 1925, a to najmä preto, lebo Amerika obmedzila kvótu prisťahovalectva zo stredoeurópských štátov, [...keď] „Slovák v túžbe po lepšom živote obrátil svoj zrak smerom k novej, málo známej krajine, Kanade“ [...] a „vysťahovalectvo do Kanady spočiatku dialo sa v malom počte. V neskorších rokoch sa rozrástlo na 1500 slovenských prisťahovalcov ročne. Štatistika udáva, že v r. 1921 v celej Kanade bolo len 1500 slovenských prisťahovalcov“ [3]. C. Baláž ich charakterizuje ako „...drobných roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov [5]. V nasledujúcom období však už možno hovoriť o hromadnej „emigračnej vlne“, nakoľko, ako uvádza periodikum *Kanadský Slovák*, „...v nasledujúcich dvoch desaťročiach [približne medzi rokmi 1917-1937; pozn. J. J.] počet [emigrantov do Kanady] *dramaticky* vzrástol na vyše 35 000“ [3].

Na rozdiel od emigrácie z obdobia pred prvou svetovou vojnou, ako uvádza C. Baláž, v medzivojnovom období do Kanady prichádzali najmä kvalifikovaní a gramotní robotníci, ktorí sa „ ...v 20. a 30. rokoch 20. storočia zamestnávali v priemyselných podnikoch vo východnej časti Kanady“ [5]. P. Cabadaj (2002, s. 7) v tomto období podrobnejšie rozlišuje aj obdobie rokov 1939-1945, ktoré označuje ako „obdobie emigrácie vynútené rozbitím

[36] O. Mihál' uvádza, že prví Slováci prišli do Kanady okolo 1880 (C. Baláž dokonca uvádza 70. roky 19. stor. [5]. Prví Slováci prichádzali najmä z ekonomických dôvodov, pretrvávajúcich až do 1. svetovej vojny. Prichádzali jednotlivo, a preto sa táto emigrácia ešte nedefinovala ako „emigračná vlna“. Ako zaujímavosť uvádzame, že prvý Slovák v Kanade bol Joseph Bellon, prichádzajúci do Toronta v r. 1878 ako drotár, neskôr robotník v fabrike na spracovanie drôtu [5].

Československej republiky, odporom proti hitlerovskému fašizmu a oprávnenými obavami z prenasledovania Židov“.

1.2 Emigrácia po 2. svetovej vojne: „politickí a národnostní odídenci“

Druhú emigračnú vlnu Slovákov do Kanady predstavuje emigrácia po 2. svetovej vojne. P. Cabadaj (2002, str. 7-8) toto obdobie delí na štyri etapy: tzv. „prípravné štádium“ rokov 1945-1950, kedy emigranti prechodne prebývali v susedných krajinách Československa, kým sa rozhodli pre svoju definitívnu destináciu, „pofebruárové“ obdobie rokov 1950-1960, literárne stabilizačné obdobie rokov 1960-1967 a obdobie rokov 1968-1990, kedy sa emigrácia stáva jednoznačným dištinktívnym počinom od politiky a životného štýlu tzv. „východného bloku“.

Bezprostredne po vojne emigranti odchádzali do Kanady najmä z dôvodu vojnového konfliktu, respektíve jeho dôsledkov a po vojne aj z politických dôvodov (napríklad z dôvodu znárodnenia majetku v r. 1948, antisemitských útokov v r. 1945-1950 a i.). Práve posledná uvedená skupina emigrantov, tzv. „židovská“ emigrácia, je zaujímavou a málo preskúmanou oblasťou slovenských dejín – v dôsledku antisemitských nálad a pogromov vo viacerých mestách na Slovensku (napr. Zvolen, Bratislava, Topoľčany)[37] aj v mierovom období rokov 1945-1950 bolo mnohým občanom židovského vierovyznania oficiálne umožnené, resp. odporučené odísť do Izraela, respektíve iných krajín, nezaťažených minulosťou, ku ktorým patrila práve Kanada.

Pretrvávajúcim dôvodom emigrácie stále ostávala aj ekonomická stránka. Dobový zdroj na margo dôvodov emigrácie Slovákov do Kanady píše: „...ako všade inde, teda aj do Kanady, Slováci sa sťahovali najviac z hospodárskych príčin, ale nechýbali ani príčiny politické. Prišli sem najviac s úmyslom zarobiť a vrátiť cestovné, našporiť nejaký ten groš a potom sa vrátiť domov na Slovensko. Osud skrižoval ich plány. Keď sa v Kanade udomácnili a vybadali, že tu sa dá lepšie žiť ako doma, mnohí z nich ani dlho nečakali, ale stiahli za sebou svoje rodiny, čo zavzdalo (*sic.*) príčiny k čulejšiemu spoločenskému a organizačnému životu Slovákov v Kanade“ [3].

Zaujímavosťou je, že niektoré zdroje poukazujú na nepresné údaje o počte Slovákov emigrujúcich do Kanady v tomto období: „...podľa štatistiky z roku 1961, v Kanade je vyše 42 000 obyvateľov slovenského pôvodu. V skutočnosti Slovákov má byť v Kanade okolo 65 000“ [3]. Je tiež potrebné poznamenať, že migračná politika Kanady zaznamenala v 60.

[37] Šmigeľ, Michal. 2016. Z prednášky *Príčiny antisemitizmu na Slovensku.*

rokoch 20. storočia zmenu, keď pri rozhodovaní o prijatí prisťahovalca začala hrať prvoradú úlohu kvalifikácia a málo alebo nevhodne kvalifikovaní emigranti mali sťažený prístup k permanentnej rezidentúre v Kanade.

1.2.1 Emigrácia po r. 1968: tzv. „politická emigrácia“

Smutnou podkapitolou slovenskej emigrácie do Kanady po 2. svetovej vojne je tzv. „politická emigrácia“ po r. 1968. Išlo najmä o kultúrne elity, politických aktivistov, no aj odporcov intervencie vojsk Varšavskej zmluvy z radov bežného obyvateľstva. Potvrdzuje to aj C. Baláž, ktorý uvádza, že „ ...po 2. svetovej vojne sa rady slovenských vysťahovalcov v Kanade rozšírili predovšetkým o príslušníkov slovenskej inteligencie. Po roku 1968 prišli do Kanady slovenskí utečenci z Československa väčšinou so stredným a vysokoškolským vzdelaním“ [5].

1.3 Emigrácia po r. 1989: tzv. „ekonomická (e)migrácia“

Po páde železnej opony v r. 1989 množstvo slovenských intelektuálov a odborníkov využilo možnosť vycestovať do Kanady a profesionálne sa tam uplatniť. C. Baláž uvádza: „Po r. 1991 je prevaha slovenských prisťahovalcov s vysokoškolským vzdelaním. Ročne sa do Kanady prisťahuje priemerne 200 občanov zo Slovenskej republiky, pričom je udelených približne 150 pracovných povolení a 30 povolení na štúdium. V súčasnom období sociálna štruktúra Slovákov a ekonomické podmienky ich života zodpovedajú kanadskej spoločnosti“ [5].

1.4 Emigrácia po r. 2008: tzv. „bezvízové obdobie“

Obdobie prisťahovalectva do Kanady po zrušení víz v r. 2008 si zasluhuje osobitnú pozornosť. Emigrácia po r. 2008 je obdobím zjednodušenia emigrácie do Kanady, ktoré otvorilo možnosť presídlenia do Kanady predovšetkým kvalifikovaným pracovným silám. Dochádza aj k emigrácii v dôsledku zjednodušujúcich zmien v kanadských emigračných zákonoch, napr. Kanada zmenila svoj imigračný zákon v r. 2003 tak, že horná hranica veku uchádzača sa zmenila z 44 na 49 rokov [5]. Od r. 2012 je azylový proces skrátený z 1000 na 45 dní, čo opäť zjednodušuje proces emigrácie a trvalej rezidentúry v Kanade. Zaujímavosťou je, že v dôsledku týchto zmien dochádza aj k rôznym bizarným a nepredvídateľným situáciám – napr. k hromadnej emigrácii slovenských občanov prevažne

rómskeho pôvodu v r. 2014, kedy sa Slovensko nečakane stalo krajinou v EÚ s najvyššou emigráciou do Kanady[38].

Podľa Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky a Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí sa počet Slovákov v Kanade v súčasnosti ustálil na počte 100 000 osôb. Pre porovnanie uvádzame, že podľa Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky sa k českému pôvodu prihlásilo okolo 80 000 a 33 545 opýtaných sa hlásilo k československého pôvodu. C. Baláž dodáva, že „ ...podľa publikovaných údajov, v roku 2006 žilo v Kanade 50 860 obyvateľov slovenského pôvodu, z ktorých 17 545 uvádza slovenčinu ako materinský jazyk. Z tohto počtu doma komunikuje po slovensky 9 995 obyvateľov Kanady. Odhady krajanských organizácií sa pohybujú v rozpätí 40 000 – 120 000 osôb slovenského pôvodu [5].

V nasledujúcej časti štúdie priblížime, akým spôsobom sa jednotlivé emigračné vlny kultúrno-spoločensky a najmä literárne prejavovali vo vzťahu k slovenskej identite a vzťahu k domovine.

2 Literárne kontexty emigrácie do Kanady – reprezentatívni autori a autorky

Prvé dve obdobia slovenskej emigrácie mali veľa spoločného: ako nutný dôsledok neovládania anglického jazyka a nutnosti spolupráce v novej krajine vznikalo azda najviac slovenských spolkov v histórii príchodu Slovákov do Kanady. Postupne sa tieto spontánne akcie inštitucionalizovali a už v r. 1932 bola založená kultúrna organizácia Slovenská liga v Kanade.

V tomto období sa literárne aktivity sústreďovali predovšetkým na novinársku činnosť, samostatná literárna činnosť podľa doterajších výskumov vznikala len v súvislosti s týmito periodikami. Vychádzalo viac ako 20 slovenských časopisov a farských vestníkov, napríklad Slovenský priekopník, Slovak Word (Slovenské slovo), ktoré časom zaniklo, no

[38] 22.11. 2014 Denník *Správy.Pravda.sk* uviedol, že „...počet našich občanov, ktorí sa takto snažia usadiť za oceánom, v prvom polroku dramaticky vzrástol. V počte žiadateľov o azyl v Kanade za prvý polrok 2014 je Slovensko na piatom mieste. Prvé miesto patrí Číne, druhé Pakistanu, nasleduje Columbia a štvrtá je Nigéria. O aké skupiny ide, to štatistiky neuvádzajú. Predpokladá sa, že šťastie v Kanade skúšajú najmä Rómovia.
Štatistiky, ktoré zverejnil kanadský Úrad pre občianstvo a migráciu, evidujú až 260 slovenských žiadateľov za prvý polrok 2014. V porovnaní s minulým rokom ich bolo za prvých šesť mesiacov len 18. Úrad skonštatoval, že v prípade Slovenska ide o vyše 1 300-percentný nárast. Keďže Kanada Slovensko uznáva ako bezpečnú a demokratickú krajinu, väčšinu Slovákov posiela späť“ [4].

vzniklo mnoho nástupníckych periodík, napríklad Slovak in Canada (Slovák v Kanade), The New Homeland (Nová vlasť), The Worker´s voice (Robotnícke slovo), Naše slovo, Hlas ľudu, Slovac National News (Slovenské národné noviny), Naša mládež (vychádzajúca ako príloha The Nations´ Voice), Úvahy, The Nation´s Voice (Hlas národa), The Slovak Pioneer (Slovenský priekopník), Zvesti, Ľudové zvesti, Ekonómia, The Slovakian, Slovenský hlas, Náš život, Domovina, Domobrana, Slovak Heritage Live, Slovenský kuriér, Obežník, Slovenský Montreal, Slovotta a dodnes existujúci The Canadian Slovak (Kanadský Slovák), založený 5. 3. 1942 v Montreali.

Obdobie po 2. svetovej vojne sa vyznačuje úsilím o vznik a obnovu krajanských inštitúcií: napr. v r. 1960 vznikla Matica Slovenská v zahraničí, činná dodnes, po smrti J. C. Hronského vedená Dr. Stanislavom Mečiarom v kanadskom meste Galt, neskôr v Hamiltone. Hlavným prínosom Matice Slovenskej v zahraničí, no i jednotlivcov (napr. Msgr. Františka Fugu) bolo a dodnes je vydávanie publikácií, kníh, brožúr a iných materiálov súvisiacich s propagáciou Slovenska a slovenskej identity (Mihál', s. 188).

Z literárneho hľadiska vznikajú po 2. svetovej vojne prvé výlučne literárne počiny a vyčleňuje sa generácia autorov, predovšetkým básnikov, ktorí reagujú na fenomén emigrácie. Patrí k nim napríklad **Peter Kla**s (1904-1993, emigroval v r. 1945/ v Kanade 1948-1993), autor románu *Satan proti bohu,* 1983, **Jozef Dragoš-Alžbetínčan** (1909-1977, v Kanade 1951-70), autor nábožensky ladených zbierok básní *Nepoškvrnená víťazí* (1954) a *Slávme hviezdy jasné* (1963), **Ľudo Bešeňovský** (nar. 1910, emigroval v r. 1948-1994), autor exilovej zbierky poézie *V putách rodnej zeme,* 1983, **Ján L. Doránsky** (nar. 1911, emigroval v r. 1945, v Kanade 1949-73), autor exilových zbierok poézie *Od splnu po zatmenie,* 1972 a **Bystrík Mária Brázda** (nar. 1948, emigroval po stredoškolských štúdiách), autor próz *Všade je kúsok srdca,* 1978.

Po r. 1968 sa dôvody emigrácie homogenizujú a politizujú. Obdobiu dominuje striktná cenzúra v Československu a zároveň túžba Slovákov v Kanade po „literatúre z domova". Do Kanady v tomto období prichádza skupina intelektuálov, ktorých zaraďujeme ako tzv. „politickú emigráciu", nie však v zmysle priamej umeleckej reakcie na rok 1968, skôr z historického hľadiska ich príchodu do Kanady po r. 1968. Patrí k nim najmä **Jaroslava Blažková** (nar. 1933, emigrovala v 1968), **Ilja Čičvák** (nar. 1939, emigroval v 1968), **Peter Petr**o (nar. 1946, emigroval v 1968), **Mieroslava Tatranská** (emigrovala v 1968, najprv do Francúzska, potom do Kanady), autorka básnickej zbierky *Dotyky a rany,* 1987.

Literárna situácia v období po r. 1989 sa od predchádzajúcich období odlišuje najmä politickou a ekonomickou slobodou, ako aj úsilím o zachovanie slovenskej identity

v čoraz globalizovanejšom svete. V r. 1993, v dôsledku vytvorenia samostatnej slovenskej republiky vzniká The Slovak Canadian Cultural and Heritage Centre ako nástupnícka organizácia Slovak Cultural and Information Centre s podporou Matice slovenskej, ako nezisková organizácia pre záujemcov o slovenskú kultúru (Mihál', s. 205-206).

K autorom, ktorí odchádzajú do Kanady v tomto období patrí **Brigita Hamvašová** (nar. 1942, žije v Kanade od 1994), **Peter Breiner** (nar. 1957, žil v Kanade v r. 1992-2007), **Eva Sporinová** (v Kanade od 2002), autorka *Kanada bez Javorového sirupu*, 2010 [14].

3 Literárna recepcia fenoménu emigrácie (do Kanady)

V kontexte predchádzajúcich historických a literárnych súvislostí, zamerajme sa teraz na umelecké stvárnenie fenoménu odchodu zo starej vlasti a príchodu do novej cez jednotlivé generácie autorov a pokúsme sa o objektivizujúce stanovisko. Obdobie do roku 1918 sa v literatúre exilantov neodrazilo uceleným spôsobom. V období po 2. svetovej vojne však už Slováci v Kanade umelecky aktívne reagujú na fenomén emigrácie a s ním súvisiace prežívanie opustenia vlasti a príchodu do novej, neznámej krajiny, či verbalizovanie dôvodov pre odchod a stvárňujú ich vo svojej tvorbe ako umelecké námety.

Generácia autorov píšúcich bezprostredne po 2. svetovej vojne emigráciu vníma ako nevítaný, no nutný dôsledok vojnou zničeného života v rodnej krajine a domovinu často vykresľujú ako miesto skazy a záhuby bez budúcnosti, kde nemá zmysel ostávať. Napríklad **Peter Klas** v románe *Satan proti Bohu*, situovanej do posledných hodín povstania píše: „...lebo v tejto dakedy kvitnúcej zemi, do ktorej vlastní ľudia privolali nešťastie, bola milosrdná jedine smrť“ (Klas, 2008, s. 138) a akoby jediným východiskom je únik do náboženstva, zmierenie sa s bohom. Zmierenie s Bohom ako jediné riešenie strastiplného života na zemi rezonuje aj v poézii **Jozefa Dragoša-Alžbetínčana** (napr. v básni *Jar v srdciach* odkazuje: „...ľudia odhoďte bremeno hriechov, ako sme striasli jarmo zimy. K výšinám hľaďte, kde sú anjeli, a chváľte Boha radostne s nimi!“ (Dragoš-Alžbetínčan, 2008, s. 36).

Aj básnik **Ľudo Bešeňovský** (nar. 1910, emigroval v r. 1945/v Kanade 1948-94), emigráciu vníma ako traumatizujúcu skúsenosť, na Slovensko spomína s nostalgiou, smútkom, idealizuje ho. Napr. v básni *Slovensko* píše: Je to v nás a nieto na to lieku, to preniesť musí sa, prebolieť do ostatku...“ (Bešeňovský, 2008, s. 26). Kanada/exil je pre neho len materialistické riešenie, srdcom ostáva v „krajine večných krás“ (Bešeňovský, 2008, s. 26), na Slovensku.

Ján L. Doránsky (nar. 1911, emigroval v r. 1945, v Kanade 1949-73), vo svojej poézii reaguje na fakt opustenia domoviny; v jeho poézii je tento fakt trasponovaný do folklorizujúceho tónu („Keď sa Slovák... preč do sveta uberal, v srdci smútok, v oku horkú slzu mal, v oku slzu, že odchádza pred časom, zbohom mati, opustený bedár som...“), či do intelektuálnejšej, stále však rýmovanej poézie (ktorej príkladmi sú básne *Za inšpiráciou, Vyznanie*). V básni *Po invázii*, adresovanej A. Dubčekovi, až krylovským spôsobom reaguje na vstup Varšavských vojsk: „Zbaľ ilúzie, pohrab sny, spod tankov, reformátor, všetko, čo ostalo z tých vysvietených dní v sprznenej zemi pospúšťaných závor“ (Doránsky, 2008, s. 29-35).

Epigramatickým záverom tohto obdobia by mohlo byť konštatovanie, že povojnová generácia slovenských autorov v Kanade si domovinu buď démonizuje ako duchovnú a materiálnu pustatinu alebo folklorizuje alebo až nekriticky idealizuje, a to najmä jej prírodné krásy. Emigrácia je pre nich bolestná skúsenosť, zároveň však nevyhnutnosť. K Slovensku sa obracajú s nostalgickým, až folklorizujúcim tónom, ako k navždy stratenej domovine, čo vzhľadom na politickú situáciu bolo často reálne očakávanie.

Slovenská emigrácia po r. 1968 bola politická najmä dobou svojho odchodu. Azda najznámejšia z autoriek a autorov, **Jaroslava Blažková** vstúpila do slovenskej literatúry v 60. rokoch, ale po svojej emigrácii v roku 1968 do Kanady sa z nej vinou spoločensko-politických okolností na dlhé desaťročia vytratila. Až v druhej polovici 90. rokov sa do slovenského literárneho kontextu nanovo zaradila – zásluhou vydavateľstva Aspekt najprv reedíciami starších kníh a postupne aj novými vydaniami.

O svojej emigrantskej a kanadskej skúsenosti z mesta Guelpha píše memoárovo ladené *Listy z Kanady*. Zacitujme z recenzie: „Do svojho fragmentárneho rozprávania vkladá [Blažková] útržky spomienok na [...] začiatky v Kanade, pripomína si deti, manžela v jeho voľakedajšej podobe, priateľov. Spomína na minulosť, na nepriazeň osudu, ktorý „zmrzačil“ jej život a rozdelil ho na „život pred Kanadou“ a „život po transplantácii“. Jej kniha má silnú estetickú stránku, založenú na odhaľovaní vnútorného života autorky, no zaujímavá je aj vo svojej dokumentárnej línii. Blažková nevtieravo približuje kanadskú realitu, spôsob života jej etnicky rôznorodých obyvateľov, sviatky, aktuálne problémy. [...] Každý list má určitú hlavnú tému, voľne a zľahka rozvíjanú v plynutí myslenia a reči, v reflexiách udalostí a dojmov. Podnetom pre zamyslenia sú trebárs novinová správa, náhodné stretnutie v obchode, kontakt s prírodou. Listy sú žánrovo formalizované, začínajú oslovením a končia podpisom, ktorý Blažková vníma výrazne autoštylizačne: ako spôsob aktuálnej sebacharakteristiky, kontextovo zodpovedajúcej obsahu toho ktorého listu“ (Kršáková, 2006, s. 1).

Zhrňujúco sa dá povedať, že Blažkovej literatúra je intelektuálnejšia, kontemplatívnejšia ako predchádzajúceho literárneho obdobia. Napr. aj jej poviedka *Záhrada rozkoší pozemských* minucióznou observanciou medziľudských vzťahov pripomína kanadskú autorku svetového významu M. Atwoodovú: matka sa snaží preniknúť k synovi, ktorý sa v komplikovanom období hľadania náboženských odpovedí uzatvára do seba a zároveň cestuje po celom svete, v závere uvažuje nad ironiou života: ... [jeho] Boh neprišiel. Naháňal sa za ním cez Arabské more, cez spletence džungle plnej hadov, no Boh sa neukázal. Pretože Boh vo svojej zradnosti možno nikdy nevytiahol päty z Toronta, za celý ten čas bol práve tu... (Blažková, 2008, s. 198). Aj takto odznieva v Blaškovej tvorbe téma emigrácie: ako útek od niečoho, často aj od seba samého, ako hľadanie pochopenia a autenticity bytia.

Peter Petro sa životu v Kanade venuje sériou esejistických príspevkov v časopise *InZine*. Vystupuje tu ako človek otvorený inakosti a veľký obranca humanity a svetoobčianstva, a hoci príchod jeho rodiny do Kanady sa odohral za naozaj dramatických okolností, dokáže v nich vyhľadať aj to komicko-ironické, humorné.

Sumarizačným záverom tohto literárneho obdobia by mohlo byť konštatovanie, že generácia autorov po r. 1968 sa od obdobia 1945-1968 odlišuje najmä pozitívnejším prístupom k fenoménu emigrácie: azda s výnimkou Ilju Čičváka, ktorý tematicky akoby zapadá skôr do ranejšieho obdobia exilovej tvorby Slovákov, generácia Blažkovej a Petra už dokáže emigráciu vnímať aj ako pozitívnu, obohacujúcu skutočnosť.

V podobnom duchu sa nesie aj literatúra súčasných autorov, píšucich v Kanade po r. 1989, ku ktorým patrí **Brigita Hamvašová** (nar. 1942, žije v Kanade od 1994), **Peter Breiner** (nar. 1957, žil v Kanade v r. 1992-2007), **Eva Sporinová** (v Kanade od 2002), a azda aj literatúra „neliterátov“: eseje I. Tóthovej či príručka Jozefa Burzu *Ako sa stať Kanaďanom?* (2005), ktorá sa stala bestsellerom. Ide o autorov, pre ktorých už Kanada nepredstavovala destináciu úniku „od“ niečoho, ale reálnu možnosť voľby, vlastného výberu a to sa autorsky odráža aj v ich tvorbe.

Prečítajme si napríklad z výstižnej recenzie knihy jednej z novších autoriek, **Evy Sporinovej** *Kanada bez javorového sirupu* (Bratislava, nakladateľstvo Adora Lingua, 2010): „Príručka, sprievodca, cestopis, úvahy, sen, alebo realita? Z každého trochu a navyše niečo na pobavenie i zamyslenie“. Tak by sa dala stručne charakterizovať kniha autorky, emigrantky, ktorá svoj pôvodný zámer, napísať klasickú príručku o krajine, zmenila na knihu o ľuďoch, ich pocitoch pri aklimatizácii v cudzej krajine, kanadských špecifikách, prekonávaní kultúrneho šoku, ale i radostiach, trápeniach, úspechoch i sklamaniach. Jej text potvrdil pravdivosť psychologických prieskumov, ktoré rozčlenili privykanie na život

v cudzej krajine do niekoľkých štádií – od medových týždňov (všetko je nové a vzrušujúce, nechýbajú peniaze) po uvedomenie si reality (prvé prekážky pri hľadaní práce, clivota za domovom, stenčovanie financií) a nástup depresie. Vtedy človek váha, či by nebolo lepšie vrátiť sa späť. Zvyčajne po troch rokoch sa prispôsobí, nájde si prácu a dostane pôžičku. O prvé ťažké roky odriekania, šetrenia, vypätia, spomienok a úvah sa podelila autorka, učiteľka ruštiny a angličtiny a banková pracovníčka, ktorá sa s manželom, lekárom, a dvomi deťmi vysťahovala roku 2002 do Calgary. Zaznamenáva najdôležitejšie udalosti od príchodu rodiny do rozľahlého, neznámeho mesta, stretnutia s imigračnými pracovníkmi, zháňaním ubytovania, budovanie nového domova, prípravu detí na kanadskú školu, až po získanie zamestnania. Daň za presťahovanie zaplatili aj deti – v škole sa dokázala prispôsobiť iba mladšia dcéra, starší syn sa musel vrátiť na Slovensko. Hľadanie zamestnania načrtla autorka ako zložitý, v mnohom deprimujúci proces spojený s absolvovaním kurzov, dobrovoľníckej práce až po „víťazstvo“ – prácu v investičnej spoločnosti a vyučovaním ruštiny na univerzite. Okrem rodinných ťažkostí zoznámila čitateľa s Calgary, jeho okolitou prírodou, tradíciami, zvykmi, kuchyňou, kultúrou, ale aj osudmi emigrantov z rozličných krajín a kontinentov. Tento obraz Kanady doplnila aj príbehmi piatich svojich známych emigrantských rodín. Aj mnohožánrovosť Sporinovej textov už naznačuje, že k téme emigrácie pristupuje eklekticky, s humorno-vážnou nadsázkou komentuje tie udalosti, ktoré jej utkveli v pamäti a, na rozdiel od povojnovej generácie autorov si neuzurpuje nárok na absolútnu výpoveď [6].

Z tejto recenzie, ako aj z tvorby individuálnych autorov tohto obdobia zaznieva dôležitá výpoveď: V období po r. 1989 emigrácia, aj v dôsledku globalizácie, zmenšovania vzdialeností, prakticky neexistujúcich jazykových bariér, internetu a mediálnej dostupnosti informácií prestáva byť dramatická, traumatizujúca skúsenosť a to sa odráža aj v jej umeleckom stvárnení. Emigrácia ako termín sa prestáva používať a nahrádza ju slovo vycestovanie, kanadský rezident. Už nemá punc biľagu, príchuť nostalgie alebo hanlivé konotácie človeka bez domova, odídenca bez koreňov. Breiner, Hamvašová a Sporinová stále vnímajú kultúrne rozdiely, tieto však už nie sú dôvodom rozčarovania či straty sebaúcty, skôr bizarnými, komickými detailmi aktívnej generácie backpackerov, ktorí sú schopní opustiť „svoju“ krajinu, dokonca, v prípade P. Breinera i viacero krajín, a žiť tam, kde dokážu svoju existenciu a identitu osobne, spoločensky i profesionálne aktívne prežívať.

Záver

Je dnes dôležité vracať sa späť do minulosti, študovať emigračné vzorce slovenského vysťahovalectva a kultúrny život či literatúru „akýchsi“ emigrantov, o ktorých na Slovensku nikto poriadne nevie?

Emigrácia je jav prítomný v takmer každej dobe a spoločnosti, Slovensko nevynímajúc. Historicky zo Slovenska emigrovalo v priebehu necelých 150 rokov viac ako milión Slovákov a mnohí z nich odchádzali žiť práve do Kanady. Odchádzali jednotlivo, aj v istých charakteristických vlnách, z osobných, politických aj ekonomických dôvodov. Niekedy bola Kanada ich prvá a jediná, inokedy až posledná, núdzová destinácia. Hoci Slováci neboli kultúrne ani nábožensky od Kanaďanov výrazne odlišní, v čase studenej vojny predstavovali pre Kanadu aj bezpečnostné riziko, nehovoriac o finančnej záťaži pre Kanadský sociálny systém (Kanada prispievala emigrantom až v období studenej vojny a tento príspevok skončil až po r. 1989).

Podobne, ako Slováci v minulosti, sa aj súčasní emigranti snažia utiecť z vojnou ničenej krajiny, od politického prenasledovania alebo idú za lepšími ekonomickými podmienkami. Podobne, ako Slováci v minulosti, pre EÚ predstavujú finančnú, ale na rozdiel od Slovákov často aj bezpečnostnú záťaž, vyplývajúcu z ich integrácie do našej spoločnosti. Práve z literatúry exilových autorov sa dozvedáme, ako samotní emigranti vnímali tento proces: ako traumatický (napr. pred a povojnová generácia), ktorá presídlenie pociťuje ako stratu, no Kanada pre nich stále predstavuje funkčnú náhradu domoviny ako „núdzové riešenie“ nesúhlasu s politickou situáciou po r. 1968, či skôr v duchu neskorších presídlencov prichádzajúcich v „slobodných“ rokoch 1989-2016, ako možnosť, výzvu a príležitosť v súvislosti s osobnou zodpovednosťou za svoj úspech alebo neúspech vo svete. Inými slovami, „ ...dynamika súčasnosti si vyžaduje pružne reagovať na nové okolnosti a potreby spoločnosti“ (Šipošová-Kvapil, 2014, s. 5). A práve to umožňuje emigrantská literatúra – nahliadnuť do umelecky stvárneného prežívania individuálnej skúsenosti emigrácie a prostredníctvom nej lepšie spoznať a pochopiť svet a novodobé javy okolo seba.

Zoznam literatúry:

BEŠEŇOVSKÝ, Ľudo: Slovensko. In: *Medzi dvoma domovmi 1. Antológia slovenskej poézie v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, 389 s. ISBN 978-80-89222-56-8.

BLAŽKOVÁ, Jaroslava: Záhrada rozkoší pozemských. In: *Medzi dvoma domovmi 2. Antológia slovenskej krátkej prózy v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, s. 186-198. ISBN 978-80-89222-80-3.

CABADAJ, Peter: *Literárny Slovenský Exil.* Martin : Matica slovenská, 201 s. ISBN80-7090-647-2.

DORÁNSKY, L. Ján: Keď sa Slovák... In: *Medzi dvoma domovmi 1. Antológia slovenskej poézie v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, s. 29-34. ISBN 978-80-89222-56-8.

DORÁNSKY, L. Ján: Po invázii. In *Medzi dvoma domovmi 1. Antológia slovenskej poézie v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, s. 29-34. ISBN 978-80-89222-56-8.

DRAGOŠ-ALŽBETÍNČAN, Jozef: Jar v srdciach. In: *Medzi dvoma domovmi 1. Antológia slovenskej poézie v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, s. 36. ISBN 978-80-89222-56-8.

KLAS, Peter: Satan proti bohu. In: *Medzi dvoma domovmi 2. Antológia slovenskej krátkej prózy v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, s. 135-145. ISBN 978-80-89222-80-3.

KRŠÁKOVÁ, Dana: Kanadské listy Jaroslavy Blažkovej. In: *ASPEKTin - feministický webzin*. ISSN 1225-8982. Uverejnené 8. júna 2006. [online]. [citované: 2016-08-04]. Dostupné na: http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=30&IDclanok=233.

OTRÍSALOVÁ, Lucia –JAVORČÍKOVÁ, Jana: *Migrating Memories – Central Europe in Canada – Literary Anthology.* 2010. Niš : CEACS, 459 s. ISBN 978-86-7746-233-8.

ŠIPOŠOVÁ, Martina – KAVAPIL, Roman. 2014. Konštruktivizmus vo vyučovaní AJ v ZŠ. Bratislava : MPC, 52 s. ISBN 978-80-8052-994-9.

TATRANSKÁ, Mieroslava: Žalujem. In *Medzi dvoma domovmi 1. Antológia slovenskej poézie v zahraničí.* 2008, Bratislava : LIC, s. 69. ISBN 978-80-89222-56-8.

Internetové zdroje:

1] Zahraniční Slováci – o jazyku. In Portál slovake.eu [online]. [citované: 2016-08-06]. Dostupné na: http://slovake.eu/sk/intro/language/slovaks

[2] ÚSŽZ – Počty a odhady. [online]. [citované: 2014-13-01]. Dostupné na: http://www.uszz.sk/sk//pocty-a-odhady/

[3]História KSL. [online]. [citované: 2015-08-11]. Dostupné na: http://www.kanadskyslovak.ca/index.php/sk/ksl/historia-ksl

[4] Do Kanady sa hrnú Slováci... [online]. [citované: 2016-23-05]. Dostupné na: http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/337064-do-kanady-sa-hrnu-slovaci-chcu-tam-azyl/

[5] Ako ďalej, Slováci v Kanade? Slovo z britskej Kolumbie. č. 23. [online]. [citované: 2016-05-05]. Dostupné na: http://www.sk-bc.ca/node/7772

[6] GALOVIČOVÁ, Zuzana: *Kanada bez javorového syrupu – Eva Sporinová – Všedné dni v Calgary.* 2011. [online]. [citované: 2015-08-11]. Dostupné na: http://www.litcentrum.sk/recenzie/kanada-bez-javoroveho-sirupu-eva-sporinova-vsedne-dni-v-calgary

doc. PaedDr.Jana Javorčíková, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Matej Bela
Banská Bystrica
jana.javorcikova@umb.sk

PaedDr. Mária Badinská, PhD.
Katedra medzinárodných vzťahov
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Banská Bystrica
maria.badinska@umb.sk

IDENTITÉ EUROPÉENNE CULTURELLE OU IDENTITÉ COMMUNE?

Jana Pecníková

Abstract

The contribution deals with parallels between cultural concept of identity and European identity concept from the point of view of the community. We focus primarily on defining identity from the cultural tradition perspective. Formation of European identity is influenced mainly by national and regional specifics which create simultaneously collective identity and cultural heritage. The aim of our article is to bring a new view of the concept of culture and its interconnection with European dimension and identity which comprises many cultural aspects.

Key words: identity, Europe, culture, tradition

Introduction

L'idée de l'«Europe» s'inscrit dans la tradition de l'Humanisme, des Lumières, de Hegel ou encore de Husserl. L'Union européenne voulait être un espace de civilisation, un espace caractérisé par le respect des droits de l'homme, par une éthique politique fondée sur les valeurs universelles issues des Lumières. Les Européens d'aujourd'hui, prenant conscience rétrospectivement de l'inanité des affrontements passés, reconnaîtraient leur unité et leur identité commune. Observons que la fin de la guerre froide a réveillé, dans la mémoire des peuples anciennement opprimés à l'Est, le sentiment d'avoir un destin commun avec l'Ouest européen.

Quel est donc le socle commun de l'identité européenne? Pour répondre à cette question, il faut d'abord définir la notion d'«identité» et préciser sur quoi repose l´association entre la tradition chrétienne en Europe et les origines ethniques de chaque Etat européen. Il ne faut pas oublier l'aspect culturel, son influence sur la formation de l'identité européenne culturelle. Il convient donc de trouver les différences entre identité européenne et identité culturelle et répondre à la question suivante : existe-t-il une identité commune à l'ensemble de l'Europe?

1 Le concept d'identité

L'identité existe toujours dans un certain contexte et se définit par rapport à des conditions distinctes. L'identité se rapporte à la manière dont les individus atteignent une certaine connaissance d'eux-mêmes, une sorte de prise de conscience de soi, à l'égard de leur famille, de leur groupe social ou ethnique, de leur langue, de leur culture, de leur affiliation religieuse, de leur engagement politique, s'exprimant souvent par l'idée d' «appartenance» (Dubrulle, 2009).

Parmi les facteurs psychologiques et sociaux on trouve la question essentielle: Qui sommes-nous? Et qui ne sommes-nous pas? On peut définir l'identité comme une expression de domination et de supériorité ou un signe de faiblesse de la personnalité.

L'homme est un animal social qui cherche une appartenance à un groupe – la famille, la tribu, la cité, le pays et il découvre cette appartenance par la langue, les traditions, les habitudes, la culture, etc. L'homme fonde son identité sur son appartenance à la société. *«Du berceau à la tombe il ne peut qu'exister avec les autres, par les autres et souvent aussi contre les autres»* (Dubrulle, 2009, p. 87). La nationalité et la religion sont considérées comme des composantes de l'identité. *«Dans tous les pays d'Europe, le pouvoir développa un arsenal de vrais et de faux concepts de passé historique, de patrimoine commun, (...) , de solidarité contre une domination étrangère»* (Dubrulle, 2009, p. 88).

D'une part, l'association une nation-une patrie-une religion est souvent utilisée pour décrire l´identité nationale, accompagnée par la langue – un élément d'identité. D'autre part, l'identité est le processus de construction de sens à partir d'un attribut culturel, ou d'un ensemble d'attributs culturels. Un même individu peut en avoir plusieurs.

Manuel Castells (1999) propose d'en distinguer trois formes:

1. L'identité légitimante – introduite par les institutions dirigeantes de la société, afin d'étendre et de rationaliser leur domination sur les acteurs sociaux.

Cette identité forme la société civile, un ensemble d'organisations et d'institutions de la «société civile».

2. L'identité – résistance – produite par des acteurs qui se trouvent dans des positions ou des conditions dévalorisées. Elle élabore des configurations de résistance collective contre une oppression qui, sans cela, serait insupportable.

3. L'identité – projet – sur la base du matériel culturel dont elle dispose, quel qu'il soit, construit une identité nouvelle.

«L'identité culturelle plonge ses racines dans l'identité ethnique» (Abou, 2002, p. 34). Et l'homme est un animal constructeur de culture (culture building animal, angl.). C'est-à-dire que la culture est un attribut universel de l'homme. Selon Schmitt (2015, p.27), il ne faut pas confondre nation et culture qui renvoient chacune à des réalités différentes, l'une politique, l'autre anthropologique. Le groupe culturel primaire, c' est ce que les Anciens appelaient « le peuple » et que les anthropoloques appellent «l'ethnie».

Le concept d'ethnie signifie l'homogénité de la race, de la religion, de la langue, des coutumes et des traditions, (...) . *«L'identité est basée sur « trois facteurs fondamentaux: la race, la religion et la langue»* (Abou, 2002, p. 38).

Nous pouvons dire que la politique identitaire de l'UE se réoriente vers la politique identitaire moyenne d'un État-nation: drapeau, hymne, journée de l'Europe, devise et citoyenneté européenne sont des symboles de l'unité. *«L'identité peut être définie comme un corpus de valeurs partagées par l'ensemble d'une collectivité humaine, manifestant représentation et images concrètes de ses valeurs. C'est aussi un ensemble de pratiques et d'usages communs»* (Czarny, 2008, p. 1).

L'Europe se caractérise tant par ses racines chrétiennes que par son présent laïc. *«Le christianisme est devenu la religion majeure de l'Europe civilisée. La religion chrétienne contribue donc certainement, à la définition de l'identité européenne»* (Plantey, 2003, p. 2).

L'Europe est définie comme une terre chrétienne ou le christianisme imprègne nos usages, nos codes, notre morale et même nos paysages par la densité forte d'églises et de cathédrales. Mais l'identité chrétienne n'est plus la seule dans l'Europe du XXIe siècle. L'Europe n'est pas fermée.

2 Identité culturelle

«L'identité culturelle, base de la vie des peuples, jaillit de leur passé et se projette dans l'avenir de sorte qu'elle n'est jamais statique mais à la fois historique et prospective, étant toujours en marche vers son amélioration et son renouvellement.»

Déclaration de Bogotá, 1978[1]

L'identité culturelle ne peut jamais être une frontière, une limite. C'est l'ensemble des modes d' être propres à une société ou à une population donnée, où les sociétés ou les groupes culturels craignent de perdre ou de partager leur spécificité. Cette diversité est la source d'une

[1] Obaton, 1997

richesse insoupçonnée. (La coopération culturelle européenne et les activités liées au domaine de l'éducation, les expositions européennes d' art depuis 1952.)

Il existe une carte d'identité culturelle qui met l'accent sur l'aspect artistique, sur la dimension historique, sur les implications géographiques et touristiques d'un thème déterminé dans l'évolution culturelle en Europe. On peut citer comme exemples les thèmes suivants: les Chemins de Saint-Jacques-de-Compostelle, l'habitat rural, l'influence monastiques, les Routes du baroque, etc.

Dans la langue française, l'ancien usage du mot culture se rapporte au monde de l'agriculture et il désigne le soin porté à la terre et au bétail. Au début du XVIe siècle, ce mot ne désigne plus l'état de l'objet cultivé, mais la pratique en elle-même, et un glissement se réalise progressivement jusqu'à ce que se forme le sens figuré de la «culture», qui permet de caractériser le travail de développement des diverses facultés humaines.

Cette évolution sémantique résulte du mouvement naturel de la langue qui procède d'une part par métonymie (de la culture comme état à la culture comme action), d'autre part par métaphore (de la culture de la terre à la culture de l'esprit).

Ainsi, dans la perspective humaniste et universaliste des philosophes des Lumières, la «culture» vient-elle se surajouter à la nature, en distinguant l'homme de l'animal.

Les langues de l'Europe sont liées à l'identité des États et des peuples. Une centaine de langues, officielles ou non, sont parlées en Europe. On peut dire que la diversité linguistique est une caractéristique essentielle de l'identité européenne.

Les langues européennes sont multiples et ont des histoires très différentes. La plupart appartiennent à la famille indo-européenne, mais, dans cette famille, on distingue les langues latines, les langues germaniques, les langues slaves, les langues baltes, le grec,... . Il faut leur ajouter le hongois, le finlandais, l'estonien et le basque, qui ne sont pas des langues indo-européennes.

Les grandes langues européennes, mais aussi la plupart des langues de moindre diffusion, ont donné naissance à une littérature majeure, dont la diversité est souvent le reflet des grands mouvements littéraires qui ont parcouru l'Europe: par exemple le romantisme, le naturalisme, etc.

L'Europe n'a pas de langue véhiculaire. Des langues de communication ont permis les échanges entre les peuples de l'Europe. Elles ont varié au fil du temps: le grec et le latin pendant l'antiquité et l'anglais maintenant.

Si la diversité culturelle et la diversité linguistique sont au coeur de l'identité européenne, elles ne fonctionnent pas de la même manière. La diversité culturelle met en évidence l'unité européenne, mais la diversité linguistique rend l'unité difficile.

Les langues sont les composants essentiels des identités nationales et souvent régionales de l'Europe. Elles sont des marqueurs identitaires particulièrement puissants et peuvent être sources de repli sur soi. La diversité linguistique agit comme une force centrifuge qui a toujours rendu difficile la permanance de grands empires, on peut dire qu'elle va à l'encontre de l'unité européenne.

3 Multiculturalisme et interculturel

Les deux termes ne sont pas substituables l'un à l'autre et doivent être conservés et pensés ensemble. Pluriculturel, multiculturel signifient seulement l'existence de plusieurs ou de multiples cultures co-présentes dans un même ensemble qui peut aller d'un quartier d'une ville à la planète entière. Elles peuvent être relativement séparées de diverses façons et pour diverses raisons. A l'echelle de la planète entière, la séparation en grandes zones culturelles ou civilisationnelles différentes est géohistorique. Cette vaste multiculturalité civilisationnelle est évidente.

La notion d'interculturel fait davantage partie des cultures qui ont le plus souvent choisi des procédures d'unification culturelle, d'abord à l'intérieur d'elles-mêmes et ensuite dans leur relation aux autres cultures. Les premières pensent que leurs caractéristiques sont supérieures et bonnes aussi pour ces dernières. Mešková (2012, 48) souligne que l'interculturalité dépasse les limites de la multiculturalité. Elle ne considère pas les limites culturelles entre différents groupes comme fixes, mais changeantes et flexibles. D'ailleurs, nous l'avons souligné, il n'y a pas un unique multiculturel, un unique multiculturalisme et un unique interculturel. L'un et l'autre peuvent être eux-mêmes différents, positifs ou négatifs. De plus, s'il peut y avoir soit l'un soit l'autre, il y a le plus souvent l'un et l'autre : en succession, en simultanéité et parfois extrêmement mêlés.

Leurs oppositions et leurs compositions plus ou moins adaptées ne font que refléter les dynamiques issues des deux nécessités opposées: celle de pouvoir se retrouver comme soi (individu, groupe, organistaion,...), celle de pouvoir échanger avec les autres.

4 Identité européenne

«L'identité européenne c'est Athènes et Jérusalem.»

Simone Weil

L'Europe, c'est l'image mythologique d'une jeune fille traversant, sur le dos d'un taureau, la Méditerranée, de Phénicie jusqu'en Crète, répresentation mythologique d'Europe enlevée par Zeus. En réalité, l'Europe présente une grande diversité de langues, de cultures et de religions, parmi lesquelles il faut chercher les relations existantes. (Sur la carte du monde?): *«C'est à dire l'Europe telle que le Général de Gaulle l'a définie: «de l'Atlantique à l'Oural»* (Plantey, 2003, p. 1).

Grâce aux expansions des cultures**,** il n'existe pas de race européenne. Le peuplement de l'Europe a des origines extrêment diverses.

Mais il existe *«une relation directe avec une communauté de destin autour de valeurs partagées comme la solidarité, l'État de droit, le respect pour la diversité, l'attention donnée á la personne et á la dignité humaine»* (Dubrulle, 2009, p. 101).

On peut dire que l'Europe n'a pas d'identité propre. Il n'y pas une seule Europe, mais plusieurs. Elle est un regroupement identitaire : dans un espace aussi marqué par la diversité linguistique, culturelle, économique, il faut accepter des identités multiples et non une identité exclusive.

L'Union européenne voulait être un espace de civilisation, un espace caractérisé par le respect des droits de l'homme, par une éthique politique fondée sur des valeurs universelles issues des Lumières. Les historiens ont cherché à préciser la notion complexe d'identité européenne. L'identité européenne au XXIe siècle peut être définie en partant d'un corpus de valeurs partagées par l'ensemble des sociétés européennes. Il faut donc chercher ces valeurs.

L'identité européenne a été définie au XIXe siècle comme l'expression d'une civilisation ultime, supérieure, ou bien comme une civilisation égale aux autres mais particulière. Elle a été assimilée à la capacité des peuples européens à se moderniser; elle est ressentie comme l'expression de la pluralité des cultures. L'identité européenne se construit volontairement par un mouvement citoyen.

Si l'histoire est une référence insatisfaisante pour fonder l'identité européenne, il existe des créateurs d'identité. L'identité européenne a été produite par les pionniers de l'unité européenne - Robert Schumann, Konrad Adenauer et Jean Monnet.

Il existe maintenant une expression symbolique de l'identité européenne. Le drapeau européen est adopté le 26 mai 1986, *l'Ode à la joie*, prélude de la neuvième symphonie de

Ludwig van Beethoven, devient l'hymne européen en 1985, et la journée de l'Europe est fêtée le 9 mai. Un autre symbole de l'identité européenne est le passeport européen. L'euro en est un autre depuis 1er janvier 1999, mais la monnaie unique n'est pas encore commune à tous les pays de l'Union.

Les capitales européennes: Bruxelles surtout, Luxembourg et Strasbourg sont devenues des lieux de l'dentité européenne en tant que sièges de différentes institutions communautaires. L'identité culturelle de l'Union est au centre de l'article I-3 du projet de Constitution, car il déclare que *l'Union «respecte la richesse de sa diversité culturelle et linguistique, et vieille à la sauvegarde et au développement du patrimoine culturel européenne.»*

La question de l'identité culturelle européenne est un dossier sensible en raison des menaces réelles ou supposées qui pèsent sur la pérennité des cultures européennes du fait de la très forte influence américaine sur le cinéma et les productions télévisées diffusées en Europe.

Le renforcement de l'identité culturelle de l'Union européenne pourrait prendre la forme d'une éducation des jeunes Européens aux langues et cultures de leurs voisins. Il serait souhaitable qu'ils connaissent deux autres langues vivantes pour faciliter la perception des différences culturelles et des richesses des autres cultures européennes.

Le concept de citoyenneté européenne a été inscrit dans le *Traité de Maastricht* en 1992. La citoyenneté au sens global du terme comprend un ensemble de droits et de devoirs. Or, la citoyenneté européenne ne fait qu'énumérer un certain nombre de droits (celui de s'installer et de travailler dans un autre État membre, de voter aux élections municipales et législatives européennes…). Celle-ci n'est pas assimilable à la citoyenneté nationale, dont elle reste dérivée.

Autrement dit, on est citoyen européen parce qu'on est citoyen français, allemand, etc., sans possibilité de l'être de façon autonome.

5 Identité territoriale

Que ce soit au village, en ville ou en banlieue, les habitants se socialisent et interagissent dans leur communauté locale et construisent des réseaux avec des voisins. Cela dit, les identités fondées sur le partage d'un lieu s'entrecroisent avec d'autres sources de sens et de reconnaissance sociale.

Il a y la production de sens d'identité : ma ville, mon école, mon arbre, ma rivière, ma chapelle, etc. C'est une identité défensive, une identité où le connu se protége de l'imprévisibilité de l'inconnu.

Les communautés locales, édifiées par l'action collective et préservées par la mémoire collective, constituent donc, assurément, des sources spécifiques d'identité. Mais, dans la plupart des cas, elles ne sont pas que des réactions défensives aux agressions du désordre mondial et d'un changement aussi rapide qu'incontrôlable.

«Nos identités locales, régionales, et nationales sont, individuellement, trop faibles face à la mondialisation et à l'américanisation de nos modes de vie» (Dubrulle, 2009, p. 88).

Les deux derniers élargissements de 2004 et 2007 ont posé la question des fontières de l'Europe et, partant, de l'identité de celle-ci. Définir cette dernière permettrait sans doute d'identifier les premières. Or, l'identité européenne ne fait pas consensus - témoin, le débat autour de l'héritage chrétien *de «l'Europe qui avait fait rage durant la Convention sur le Traité Constitutionnel de l'UE»* (Truchlewski, 2007, p. 1).

La culture recouvre différents éléments, qu'il s'agisse de celui des valeurs, de la religion… Il faut se garder de tout raisonnement péremptoire concernant l'Europe. En effet, jamais l'histoire n'a démontré l'existence d'une identité européenne homogène ni d'ailleurs son unicité religieuse. L'Islam et le Judaïsme ont eu également leur rôle à jouer dans la construction identitaire de l'Europe. On ne peut dès lors parler d'une ou des cultures européennes.

Il existe certes une culture européenne inscrite dans le processus de séparation des pouvoirs religieux, politique et civil. Les valeurs établies dans la Charte européenne (individualisme, pluralisme, État de droit, démocratie, solidarité…) sont le fruit de l'évolution qu'a connu notre continent au cours du XVIIIe siècle. Néanmoins ces valeurs, nées en Europe, n'en sont plus aujourd'hui l'apanage dans la mesure où elles émergent avec plus ou moins de difficultés à l'échelle mondial.

Conclusion

Nous remarquons qu'il n'y a pas encore d'identité européenne fortement ressentie par les citoyens européens. L'identité européenne a été définie au XIXe siècle comme l'expression d'une civilisation ultime, supérieure, ou bien comme une civilisation égale aux autres mais particulière. Elle a été assimilée à la capacité des peuples européens à se moderniser; elle est ressentie comme l'expression de la pluralité des cultures.

Nous remarquons aussi un réel besoin d'identité commune. La création continue des institutions européennes d'intégration exige un discours sur l'identité. Celui-ci ne vient pas, concurrencé par la revendication d'identités nationales, régionales, linguistiques… comme si ces identités ne pouvaient se fondre dans un tout sans perdre leurs particularités.

Enfin il faut rappeler que l'identité est acquise et non innée. L'identité européenne se construit volontairement par un mouvement citoyen. On ne naît pas européen, on le devient.

Réferences bibliographiques:

ABOU, Sélim: *L'identité culturelle suivi de cultures et droits de l'homme*. Beyrouth : Perrin 2002. 338 p. ISBN *978-22-6201-974-7*.

CASTELLS, Manuel : *Le pouvoir de l'identité*. Paris : Fayard 1999. 538 p. ISBN 978-22-1360-335-3.

CZARNY, Raphael: Existe-t-il une identité européenne ?. In : *Europe, culture et diversité des langues* [online]. [citované 2015-25-04]. Disponible à : http://lyc-sevres.ac-versailles.fr/projet-eee.europe08.php

DUBRULLE, Marc. et.al: *Identités culturelles et citoyenneté européenne*. Bruxelles: P.I.E. Peter Lang s.a. 2009. 151 p. 9789052014555

GROSSER, Alfred: *Les identités difficiles*. Paris : Presses de Sciences Po 1996. 128 p. ISBN 978-27-2461-038-3.

KRISTEVA, Julia. et.al: *Diversité et culture*. Paris: Culturesfrance 2007. 128 p. ISBN 978-23-5476-012-0.

MEŠKOVÁ**,** Ľudmila: Le management interculturel franco-slovaque dans le contexte de l'UE. In : *Management de la diversité culturelle: quels enjeux pour l´Europe*. Thierry Côme et Ľudmila Mešková (eds.), Bruxelles : Bruylant, Collection «Identités et Cultures en Europe. 2012, Vol. 2», pp. 47-55. ISBN 978-2-8027-3560-1.

OBATON, Viviane: *La promotion d'identité culturelle européenne depuis 1946*. Genève : Universtié de Genève 1997 140 s. ISBN 978-29-4017-400-3.

PLANTEY, Alain*: L'identité européenne et ses défis* [online]. [citované 2015-25-04]. Penser l'Europe. 10 p. Disponible à http://www.asmp.fr - Académie des sciences morales et politiques.

SCHMITT, Francois: Les cultures française et slovaque. Analyses comparatives de représentations sociales. Collection Proximités « Didactique ». Louvain-la-Neuve : EME Éditions. 2015, 127 p. ISBN 978-2-8066-3251-7.

TRUCHLEWSKI, Zbigniew: *De l'identité et l'identification européenne*. [online]. [citované 2015-25-04]. Disponible à : http://www.nouvelle-europe.eu/cultures/cultures-europeennes/de-l-identite-a-l-identification-europeenne.html

PhDr. Jana Pecníková, PhD.
Katedra európskych kultúrnych štúdií
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Banská Bystrica
jana.pecnikova@umb.sk

AMERICAN AND RUSSIAN POLITICAL COMICS: CULTURAL RELEVANCE AND IRRELEVANCE

Ruslan Saduov

Abstract

This article contributes to the evolving field of comics research by addressing the existing gap in the analysis of Russian comics. The author compares Russian political comics with its American counterpart through the historical and cultural backgrounds of comics in both countries. The former negative image of comics in Soviet Russia as well as lack of contemporary audience predetermined cultural irrelevance of Russian political comics and its failure despite the attempts to incorporate comics in the national culture.

Key words: American comics, Russian comics, political comics, precedent phenomena, cultural relevance

Introduction

Comics, a phenomenon of culture and art, has never been a focus of academic interest prior to Frederick Coulton's *The Comics* (1947), remaining *"free of organized critical analysis"* (Duncan – Smith, 2009, p. ix) for decades after its birth. Inconsistency of terminology, lack of methodology and procedures make the emerging field vulnerable to criticism. The very concept of "comics" is seen as poorly defined because most definitions are unable to *"attend to the historical specifics of the medium of comics"* (Meskin, 2007, p. 376). Besides, most scholars analyze the US, Western-European, or Japanese examples (Conners, 2005, McKinney, 2008, Brienza, 2016), leaving a significant part of the international comics uncovered. In this article, we address the gap existing in the investigation of Russian political comics by comparing them with the American predecessors, providing cultural backgrounds of both, and drawing conclusions about their current status. In particular, we demonstrate why, unlike the US environment, Russian culture is resentful towards the comics medium and how authors of Russian political comics make attempts to incorporate their products in contemporary culture.

In this paper, we are going to use the definition by comics researcher Scott McCloud (1994), who suggests that the scope of this concept encapsulates *"juxtaposed pictorial and other images in deliberate sequence, intended to convey information and/or produce an*

aesthetic response in the viewer" (p. 9). He also points at the unconventional grammatical function of the noun spelled in the plural form but used with a singular verb (p. 9), a practice we are going to follow in the article. Aware of the nature of the concept as being an umbrella term for "comic book," "graphic novel," "comic strip," etc, as well as the vague boundaries between them, we understand these terms as synonymic to "comics" and use interchangeably. In order for a comics to qualify as a political one, it has to respond to at least one of the following criteria: one or several characters of the comics are famous politicians or they act on their behalf; and the comics is explicitly linked to the contemporary politics.

The ideological capacity of comics was discovered decades ago. Back in 1971, Wolfgang Faust suggested that comics may transmit ideological messages: *"In analyzing comics, one must take account of the connection between entertainment and ideology"* (p. 195). Concerns about the influence of American comics have also been expressed by scholars outside the USA. In *How to Read Donald Duck*, Ariel Dorfman and Armand Mattelart (1991) concluded that Disney's characters impose American lifestyle and way of thinking on children in Chile: *"It is the manner in which the U.S. dreams and redeems itself, and then imposes that dream upon others for its own salvation, which poses the danger for the dependent countries"* (p. 95). Critic Annette Matton (2001) comments on *The 'Nam* comics, which is claimed to be a truthful story about the Vietnam war, as the one following *"the tradition of earlier war comics in supporting the established ideology"* (p. 155). However, comics not only communicates the hidden ideological content, as suggested by the researchers, but can also be used for straightforward political campaigning such as by Barack Obama (2008), Vladimir Putin (2011), the European Commission (2010), etc.

Brantner Cornelia and Katharina Lobinger see politically-motivated comics as *"an example of […] "politainment"* (Brantner – Lobinger, 2014, p. 249), which is understood as *"the blending of politics and entertainment into a new type of political communication"* (Nieland, 2008, p. 3659). Politics entered the comics industry because the *"unconventional and humorous features of the comic books allow for an easier distribution of political messages"* (Brantner – Lobinger, 2014, p. 248), convey a political message in an entertaining way, *"partly hide the political and ideological content"* (ibid, p. 249), and *"attract media attention and coverage, thus providing free publicity"* (ibid, p. 249). The use of the medium for political promotion may also be seen as an intention to influence younger Americans: *"Comics still have a privileged relationship with childhood because it is in childhood that each of us discovered them and learnt to love them"* (Groensteen, 2009, p. 11).

This article gives an overview of American political comics, which emerged only a little later than American comics itself. The second part of the paper follows the same logic, whereby Russian historical and cultural background explains the limited possibilities for the political comics to develop in contemporary Russia. It also analyzes the use of cultural references in the said comics as an attempt to incorporate them into the cultural environment.

1 American Political Comics

1.1 Overview of American Comics

The United States of America is one of the countries where comics enjoys outstanding popularity. Randy Duncan and Matthew Smith (2009) in *The power of Comics: History, Form and Culture*, divide the history of comics development in the USA into the eight eras from Invention in 1842 to Reiteration Era in 1986. Between the two lies a turmulous story of comics proliferation up until retrenchment in 1950s as a result of competition from television, branching out into alternative and small press comic books in 1960s, as well as the era of ambitious comics of the 1980s (*Maus*, *Watchmen*, *The Dark Knight Returns*) (pp. 23-24).

Americans spend their whole lives in the company of the superheroes they read about as children. These heroes are connected with their early memories. Americans carry them through all wars, crises, career twists, and the heroes turn out to be the most stable elements of their lives (Zavyalova, 2010). Affection for superheroes is well-explained by Umberto Eco (2004), who claims that despite super-human powers, the typical hero of American comics is *"not entirely beyond the reach of the reader's self-identification"* (p. 147). Through the images of Clark Kent, the disguised identity of Superman, *"…any accountant in any American city secretly feeds the hope that one day […] there can spring forth a superman who is capable of redeeming years of mediocre existence"* (p. 147). Eco also highlights the pedagogic message in comics: *"Each of these heroes […] could actually […] alter the equilibrium of planetary politics. On the other hand, it is clear that each of these characters is profoundly kind, moral, faithful to human and natural laws"* (p. 162-163).

Comics production is an industry with hundreds of artists and script writers involved, such as world-famous Will Eisner, Scott MacCloud, Bob Kane, Bill Finger, Frank Miller and many others. Comics characters are known to have influenced the daily life of Americans. *Superman Radio Show* managed to defeat the Ku Klux Klan by revealing their rituals and stripping the Klan off its mystique everyone was scared of (Bowers, 2012). Spider-Man changed the US judicial system, when a New Mexico judge was inspired by the electronic

transmitter attached to the superhero to track him down. The Justice ruled that a similar device could help the law-enforcement to confine offenders to their homes as a *"solution to overcrowded prisons"* (Allyn, 2007).

Popeye is one of the most striking examples of the comics power. In the despair of the Great Depression, the US government attempted to substitute the unaffordable meat with cheap iron-rich spinach and *"decided to hire one of America's favorite celebrities, Popeye the Sailor Man"* (Popeye and the Great Spinach Myth) to encourage people to eat spinach. As a result, the spinach sales skyrocketed by a third, and children rated it as their third favorite food right after turkey and ice cream (ibid). It turned out later that the misconception of spinach as being rich in iron was based on a mistake by German chemist, who put a decimal point in the wrong place (Griffiths, 2013), but the effect of comics was obvious nonetheless.

Many comic book stories were borrowed by the film industry. The top list of adaptations includes *The Avengers*, *The Dark Knight*, *Iron Man*, *Captain America*, *Spider-Man*, *Deadpool*, *Guardians of the Galaxy* and many others. The leading online box-office reporting service Box Office Mojo estimates the total income from top 100 adaptations at unprecedented $16.5 trillion (Comic Book Adaptations), which is another proof of comics popularity in the USA.

1.2 American Political Comics From the Early Days

American political comics emerged almost as early as the action comics featuring Superman. President Truman was among the first ones to use the power of comics to his advantage. The autobiographical *The Story of* Harry S. Truman was arguably responsible for the Truman's victory in 1948 presidential election: *"The four-color account of Truman's life highlighted many of his most heroic actions – including his own military service, his watchdog activities on behalf of taxpayers in the United States Senate, and his leading America to the conclusion of World War II – with none of his faults"* (Duncan – Smith, 2009, p. 269). The edition is believed to have convinced the undecided voters, primarily farmers, African Americans, labor unions, and veterans, to choose in favor of Harry Truman over his opponent Thomas Dewey.

Dwight D. Eisenhower, American President from 1953 to 1961 also appreciated the power of comics. He appeared in 85 issues, including the biographical *Young Eisenhower* and *Ike's Story*, as well as collections of comic stories about American presidents *Life Stories of American Presidents* and *Our Presidents from Washington to Eisenhower* (Dwight D.

Eisenhower). John Kennedy made cameo appearances in 221 issues (John F. Kennedy), one of the most notable of them being the story *Superman's Mission for President Kennedy* in *Superman #170* (Cronin, 2014). In a similar way, the Incredible Hulk opens his identity to President Lyndon Johnson (Maguire, 2016, p.55).

In the early days of American political comics, the US presidents appeared in cameo roles as guest stars in Action Comics. They enjoyed the loyalty of superheroes and the image of nation's protectors. In *Superman #309*, the superhero uncovers his secret identity and conveys his full-hearted trust to Kennedy: *After all, if I can't trust the President of the United States, who can I trust?* (Cronin, 2014). The unprecedented popularity of spinach among the US children after it became a part of the *Popeye* story makes us believe that the effect of the cooperation between Kennedy and Superman on the younger generation of Americans could also be significant.

As early as 1940s, Walt Kelly and Al Capp pioneered with political satire in comics (Goldstein, 1992). However, it took decades of discontent with the government policies and the Watergate Scandal to break out in order for the narration to change from positive to negative as in *Captain America and The Falcon #169-176* and even mocking as in *From Beyond the Unknown 17*, whereby aliens from the outer space discuss the improbability of President Nixon's existence: *"It is SCIENTIFICALLY IMPOSSIBLE that there could be a planet like EARTH whose most famous leader is named NEEXON"* (From Beyond the Unknown #17). The post-Nixon age of political comics delivered more pragmatic and true-to-life attitude to top American politicians as human beings with feelings and aspirations. In the famous *The Dark Knight Returns*, Superman plays a political game on behalf of President Reagan (DiPaolo, 2011, p. 163).

In the modern era, the comics industry continues to be fully involved in American politics. Bill Clinton, a comics fan, was among the most favorite political characters making numerous appearances in comics both as a President and an ex-President, providing an example less that typical in the industry (Bill Clinton). The characteristic feature of the period is the interference of 9/11 and global terrorism, which split the comics producers into the supporters of George Bush-Jr. and his opponents (*Savage Dragon #119*). The latest and most popular comics biographies of Barack Obama and John McCain (*Presidential Materials*) were labeled as *"a new form of interrelation between political content and popular culture"* (Brantner – Lobinger, 2014, p. 250) and triggered a new trend among the politicians to promote themselves through the comics environment (*Power Politics* series).

The overview above shows almost a century-long development of political comics in the USA with hundreds of issues and well-established traditions making political comics culturally relevant in America. The relevance is confirmed by the economic success of comics as well as their rapid development. The effect of American political comics, in particular the *Presidential Materials* (2008) featuring Barack Obama and John McCain, could inspire the politicians outside the USA to use the same medium for their own benefit. The boom of Russian political comics after 2008 could also be the result of the influence from across the Atlantic Ocean.

2 Russian Political Comics

2.1 Overview of Russian Comics

"Picture stories" and comics as a genre are still often differentiated in Russia. It is reasonable to make this distinction, because comics in its modern form appeared in the 20th century, whereas the practice of combining pictures and text existed long ago. One of the earliest Russian comics *lubok* was of religious, historical or pornographic content with accompanying text (Shorstkin, Itkina, 1992). Yet, the reasons for differentiating the "picture stories" and comics are rooted in the Soviet Union ideology, which labeled comics *"bourgeois trash"* (Alaniz, 2008, p. 145).

At the same time, the Soviet ideologists were fully aware of the persuasive effect of the genre, and used it for their own purposes. ROSTA windows, propaganda posters of the early Soviet period, were essentially ancestors of *lubok* stories (Mikhalenko, 2015) and enlisted the services of famous Russian poet of the time Vladimir Mayakovski and many other talented artists and writers, who jointly contributed to the popularity of the posters.

Murzilka magazine dating back to 1924 enjoyed popularity and government support up until the fall of the Soviet Union. Though distinct in its stylistic arrangement, it was essentially a comics similar to its American counterpart. It was meant to communicate official ideology and educate younger generation in line with the state policy. At the same time, the magazine has always maintained high quality of its produce by publishing the works of talented Russian writers and poets, including Agniya Barto, Kornei Chukovsky, Samuil Marshak and others (About Murzilka). Other picture-based magazines, such as Tramvai (Tram Car), Veselye Kartnki (Merry Pictures), were also popular up until the dismantling of the ideology, which supported them.

In the years of democratic reforms of perestroika in 1990s, the popularity of the older comics-like magazines dropped as cheap American comics franchises spread in Russia. Surprisingly, the free publishing opportunities did not help comics to conquer the new market: *"The usurpation of the domestic comics market (small as it as) by translated foreign imports such as* Mickey Mouse *drove another nail into the coffin"* (Alaniz, 2008, p. 145). The perception of comics suffered from low-quality, badly and hastily translated editions of less famous comics, and until recently, American comics remained almost completely neglected.

For a long period of time, Russian publishers did not risk to produce quality localizations of American comics. In 2009, *Amfora* pioneered in this niche by publishing the famous *Watchmen* in Russian. Other classic American graphic novels, such as *V for Vendetta, Sin City, Batman: The Dark Knight Returns, The Sandman*, etc followed (Serebryansky – Zlotnitsky, 2014). Most of them were encouraged by the success of Russian box-office of the comics-based movies (ibid). Despite this fact, American comics remains a product for a very limited audience of comics fans and young people revisiting the stories of their favourite comic book adaptations, which makes the publishers choose in favor of the well-known franchises (ibid).

Meanwhile, several publishing houses attempted to produce comic books based on entirely Russian culture. *Bubble* is a leading comics producer in Russia with eight comic book series in a universe of its own: *Besoboi*, *Inok*, *Mayor Grom*, *Krasnaya Furiya*, and others. According to Artyom Gabrelyanov, the head of the publishing house, the business is rapidly developing along with the comics culture on the whole. As of 2014, the company enjoyed a handsome circulation up to 10 thousand copies per series, which is a healthy sign even according to the US standards (Ivanov, 2014).

2.2 Russian Political Comics Today

Russian political comics about State Duma Speaker Boris Gryzlov debuted in 2009 at the onset of the awkward success of the industry we witness today. It remains unclear if the comics was produced independently or in cooperation with the pro-state PR agencies, but the promotional aims of the comics are obvious.

Cornelia Brantner and Katharina Lobinger (2014) view the use of political comics *"as a political campaigning strategy intended to reach the relatively narrow segment of young voters by using messages more closely related to their life-worlds"* (p. 248). The first Russian political comic books were disseminated online for free, obviously, trying to reach out for the

category of young Russians. Below, we describe the four comics produced in the period since 2009: *Super-Putin*, *City Legends*, *Kin Dza Dza Russian State Duma*, *Gryzlov-Man*. The largest series of all is the *City Legends* with 12 volumes, followed by the seven episodes of *Super-Putin* and *Chelovek-Gryzlov* (five episodes and several sub-episodes). *Kin Dza Dza Russian State Duma* consists of only one episode, which makes it smallest example of the four.

2.2.1 Chelovek-Gryzlov (Gryzlov-Man)

Chelovek-Gryzlov, one of the first political comics in Russia, emerged in 2009 featuring State Duma Speaker Boris Gryzlov. The Russian name *Chelovek-Gryzlov (Gryzlov-Man)* was produced by analogy with American superhero comics (cf.: Spider-Man, Batman). The main character, Gryzlov himself, is endowed with superpowers, such as the ability to fly and supernatural strength. The politician remains a State Duma Speaker in daytime and acts as a superhero during the night for the benefit of Russia and its citizens. Gryzlov does not hide any of his identities, and the general public seems to accept a superhero in State Duma. Gryzlov-Man enjoys support and adoration of the people, and his superpowers are considered to be something natural and ordinary.

Gryzlov's main antagonist is named *Cherny Oligarkh (Black Oligarch)* whose whole image is mere black silhouette disguising his face. The various references in the story lead to the conclusion that the real identity of the villain is that of Boris Berezovsky, a millionaire and notorious figure of the turbulent 1990s, who fled to London to oppose the contemporary Russian political system. The comics depicts him as angry and wicked, but incapable and despicable, a stark contrast to Chelovek-Gryzlov. Hence, the comics aims to promote Gryzlov as well as denounce the political and ideological opponent Berezovsky. The pro-governmental stance of Gryzlov is reinforced through the numerous statements, such as the ones proclaiming the support of regular Russian citizens: "This victory evidences the unity of the people and the authority."

2.2.2 Super-Putin

Super-Putin comics emerged in 2011 during the presidential campaign of Vladimir Putin, then Prime-Minister of Russia, narrating about the heroic fits of the Superhero League which consists of several politicians representing a political block. Nicknamed Chelovek kak vse (Man Like Anyone Else) for Putin himself, Nanochelovek (Nano-Man) for

technologically savvy Medvedev, Veliky Otets (The Great Father) for Russia's first president Yeltsin, they are opposed by Novodvorskaya (Velikaya Mat – The Great Mother), a leader of Russian liberal opposition, and Navalny (Tolsty troll – Fat Troll), political activist and blogger.

The plot of almost all the episodes is based on the events of the year 2011, the period of the presidential election campaign. It is remarkable that the comics' main character and incontestable leader of the Superhero League is Putin, the Prime Minister, but not the current President of the Russian Federation Medvedev, who is portrayed as subordinate to Putin. The comics denounces Russian liberal opposition depicting it miserable and ruthless.

The latest episode of *Super-Putin* is devoted to the recent confrontation between Russia and western countries, featuring the historical leaders, such as Bismarck, Queen Victoria, Lenin, and President Lincoln. The episode depicts western countries as intrinsically hostile to Russia, while their contemporary leaders look incompetent and impotent. Vladimir Putin is portrayed a strong leader capable to visit God and prevent the nuclear apocalypse.

2.2.3 Kin Dza Dza Russian State Duma

The plot of the comics parallels with the grotesque planet of Plyuk borrowed from the popular Russian science fiction comedy *Kin Dza Dza*, only that the strange planet is substituted with the State Duma of the Russian Federation. The main character Mironov, the leader of party *Just Russia*, is confronted by the two inhabitants of the planet of State Duma, who can be assumed to be politicians Zhirinovsky and Zuyganov. Mironov attacks the inequality and injustice of the State Duma and suggests honest work for the good of Russian people.

2.2.4 Gorodskie legendy (City Legends)

This comics is the most voluminous one among the four, initiated by the Moscow Mayor's Office in order to promote the reforms inaugurated by Mayor Sobyanin. Each volume contains a separate story, which shows how Sobyanin's administration makes Moscow a better place. Some of them show contemporary Russia, while others put the characters in fictional settings.

2.3 Similarities with American Comics

The given description of the comics suggests that two of them, *Super-Putin* and *Chelovek-Gryzlov*, imitate typical American superhero comics, since their protagonists are portrayed as *"pro-social and selfless"* (Coogan, 2009, p. 77) befitting the *"professed mores of society"* (ibid), and comply with the most distinctive superhero characteristics. Both Super-Putin and Chelovek-Gryzlov wear superhero costumes (kimono for Putin and mantle for Gryzlov), which constitute "iconic representations of the superhero identity" (ibid, p. 79). Their identities are that of politicians and heroes, which is clearly reflected in the nominations of the characters, even though unlike American superheroes, they don't have to hide. Finally, both possess certain powers – the most identifiable element of the genre. Chelovek-Gryzlov, in this respect, is the most typical hero, because he duplicates not only the costume, but also the powers of the Superman.

The two other comics about Moscow Mayor Sobyanin and Russian politician Mironov put the characters in fictional situations in some volumes borrowing elements from typical superhero comics. At large, they aim to depict the daily routine of the politicians and highlight their honesty in comparison to the surrounding inequality. However, just like the two previous comics, these ones divide the world into the Good and the Evil, whereby Sobyanin and Mironov choose to fight for the former.

Despite the long-term attempts to draw attention to the politically-motivated comics, the effect was not lasting. Of all the four comics, only *Super-Putin* survived and continues with a permanent website (http://superputin.win/) and new stories about the latest international events. This evidences that political comics in Russia failed to find its reader for various reasons from unfavorable cultural background, which traditionally defies comics as a medium, to poor promotion campaign. Unlike American industry of political comics, which thrived after the *Presidential Materials* in 2008, similar attempts in Russia were unsuccessful. Currently there are no large-scale projects of political promotion through the comics medium in Russia.

2.4 Russian Political Comics: Increasing Cultural Relevance

It has already been demonstrated that Russian comics (as well as political comics) does not have cultural background to flourish in. The existing traditions of *lubok*, ROSTA windows, and children's "picture stories" are not associated with comics, belittling it to the role of a foreign element in the Russian environment. We may assume that the lack of cultural

relevance of political comics prompted the comics authors to incorporate numerous cultural references into the narration with a view to establish a more reliable bond with the reader. By cultural references we understand the so-called precedent phenomena defined as something which is 1) known to a significant part of a certain linguistic and cultural community; 2) relevant in both cognitive and emotional aspects; 3) being recurrently addressed to by the representatives of that community (Nakhimova, 2004, p. 173). These phenomena do not necessarily stem from the culture of a certain community, but they must be known and used by its members.

The four political comics investigated in this article contain a number of precedent phenomena taken from whatever is popular and well-known in contemporary Russia. Firstly, the names of characters (Chelovek-Gryzlov and Super-Putin) refer to the famous superheroes like Batman, Spider-Man, or Superman, whereas the image of Chelovek-Gryzlov has a striking resemblance to that of the Superman (a mantle, initial letters of his name "BG" emblazoned on his chest, and above all the ability to fly), who is perceived as a typical American superhero.

It is often the plot of the political comics that puts it into the contemporary cultural paradigm. A few comic books refer to motion picture industry as primary source of cultural references. Most of the movies the comics source precedent phenomena from are of the Soviet period. *Kin Dza Dza Russian State Duma*, as it has been mentioned, is based on the famous namesake movie. The *One-Armed Bandit* volume contains a reference to the Soviet movie *The Meeting Place Cannot Be Changed*: "A teper odnoruky! Ya skazal odnoruky!" (Now the one-armed! I said the one-armed!). Though the original motion picture had a "Hunchback" instead of the "one-armed," the reference is still recognizable. The record file of the Superhero League members in *Super-Putin* resembles the one from another Soviet movie *Seventeen Moments of Spring*.

At the same time, it is not only the Soviet-time motion pictures that provide a source for cultural references. One of the volumes of *City Legends* is named *Road Watch*, a reference to the famous *Night Watch*, a Russian book-based blockbuster of the 2000s. References to the *Star Wars* saga are found in the names of *Super-Putin* episodes *The Phantom Menace* and *Attack of the Clones* as well as several images in the same comics. *City Legends* (volumes *Moscow Safari* and *Capital City's Prescription*) borrowed the main character from *House MD*.

Russian songs are also involved in the formation of cultural references. "On pridet i molcha vsyo popravit" (He will come and sort it out without saying a word) is a line from a

famous song by Boris Grebenshchikov used as a motto of Chelovek-Gryzlov. The same comics uses multiple references to the songs of Russian singer and actor Mikhail Boyarski.

Other precedent phenomena are sourced from history, the Internet, and literature. It is worth to mention that in a multicode text like comics precedent phenomena can be found in both pictorial and verbal texts. In some cases it is the image that resembles a well-known cultural phenomenon, while in other instances it is a verbal quote or both verbal and pictorial elements that jointly constitute a cultural reference.

Conclusion

Despite its long history, comics appears to be *"condemned to artistic insignificance"* (Groensteen, 2009, p. 7) and a status of being academically irrelevant. This assumption, however, is erroneous firstly because many comic books are pieces of mastership, and secondly because of the profound influence they may exert on readers. Comics, certainly, deserves to be in the focus of academic research for a number of reasons, such as originality of its art form, historical significance, and communicative potential (Duncan – Smith, 2009, p. 13-17).

As McCloud (1994) puts it, comics achieves *"amplification through simplification"* (p. 30). By making the pictures simpler than real life, the authors of comics may achieve a higher degree of abstraction and concentrate on what is really important. Moreover, a quality comic book is always a combination of verbal and pictorial codes: *"The key to understanding them [comic books] does not lie in the words or pictures alone but in the relationships between them"* (Faust, 1971, p. 195).

This article contributes to the investigation of political comics in the USA and Russia by comparing them and drawing conclusions about their cultural relevance. We can conclude that American political comics is based on the solid ground of the century-old comics culture. The earliest politically-motivated comic books appeared as early as 1940s both criticizing the politicians and supporting them. In the modern era, political promotion through comics has become a trend, triggered by the 2008 *Presidential Materials* featuring the biographies of John McCain and Barack Obama. We believe that successful promotional campaign as well as general interest in comics contributed to the current popularity of political comics in the USA.

The image of comics in Russia is in the diametric opposition to its image in the USA. Rooted in rich tradition of *lubok* art, ROSTA windows, and Soviet children's magazines,

comics is at the early stage of finding its audience and establishing itself as a genre in contemporary Russia. The number of comics fans is marginal, whereas most consumers are motivated by the comics-based motion pictures. Dependent on the success of Hollywood adaptations, Russian publishers have to opt for the well-known franchises. Russian comics industry, led by *Bubble*, is yet to become an influential comics producer.

Due to the unfavorable cultural background, Russian political comics remained popular only for a short period of time. It was used as promotional tool by several politicians, including Vladimir Putin, but despite the handsome amount of issues, the initiative died out. By now, *Super-Putin* remains the only reminder that political comics ever existed in Russia. The authors of political comics attempted to incorporate their series into the national culture through the extensive use of precedent phenomena (cultural references), but this undertaking failed because of the negative attitude towards comics.

At the same time, the leading publishers of international and national comics in Russia claim that the national comics industry is rapidly developing (Ivanov, 2014). In the nearest future, the growing popularity of comics can revive Russian political comics as well. No doubt, this revival will require academic analysis, which would take into account the existing experience in the production of political comics in Russia.

Literature:

About Murzilka. In Murzilka [online]. [cited: 23.07.2016]. Available at: http://www.murzilka.org/home/about-magazine/.

ALANIZ, José: “I Want”: Women in post-Soviet Russian Comics. In *Ulbandus Review*, 2008, roč. 11, s. 142-179. ISSN 0163-450X.

ALLYN, Matt: Spider-Man Created the Electronic Bracelet?! In *Esquire*, 2007 [online]. [cited: 19.07.2016]. Available at: http://www.esquire.com/news-politics/news/a2164/spiderman022007/.

Bill Clinton. In *Comic Vine* [online]. [cited: 23.07.2016]. Available at: http://comicvine.gamespot.com/bill-clinton/4005-11570/.

BOWERS, Richard: *Superman versus the Ku Klux Klan: The True Story of How the Iconic Superhero Battled the Men of Hate*. National Geographic Society, 2012. 160 s. ISBN-10: 1426309155.

BRANTNER, Cornelia – LOBINGER, Katharina: Campaign Comics: The Use of Comic Books for Strategic Political Communication. In *International Journal of Communication*, 2014, roč 8, s. 248–274. ISSN: 1932-8036.

BRIENZA, Casey E.: *Manga in America: Transnational Book Publishing and the Domestication of Japanese Comics*. London: Bloomsbury, 2016. 232 s. ISBN-10: 1472595874.

Comic Book Adaptations. In *Box Office Mojo* [online]. [cited: 21.07.2016]. Available at: http://www.boxofficemojo.com/genres/chart/?id=comicbookadaptation.htm.

CONNERS, Joan L.: Visual Representations of the 2004 Presidential Campaign: Political Cartoons and Popular Culture References. In *American Behavioral Scientist*, 2005, roč. 49, č. 3, s. 479-387. Online ISSN: 1552-3381.

COOGAN, Peter: The Definition of the Superhero. In A Comics Studies Reader. Edited by Jeet Heer, Kent Worcester. Jackson: University Press of Mississippi, 2009. s. 77-93. ISBN 978-1-60473-109-5.

CRONIN, Brian: The Mystery of DC Comics' John F. Kennedy "Superman" Tribute Comic. In *CBR*, 2014 [online]. [cited: 22.07.2016]. Available at: http://www.comicbookresources.com/?page=article&id=57283.

DIPAOLO, Marc: War, Politics and Superheroes: Ethics and Propaganda in Comics and Film. Jefferson, NC, London: McFerland & Company, 2011. 330 s. ISBN 978-0-7864-4718-3.

DORFMAN, Ariel – MATTELART, Armand: *How To Read Donald Duck: Imperialist Ideology in the Disney Comic*. Hungary: International General, 1991. 99 s. ISBN: 0-88477-037-0.

DUNCAN, Randy – SMITH, Matthew J.: *The Power of Comics: History, Form, and Culture*. New York, London: Continuum, 2009. 346 s. ISBN-10: 082642936X.

Dwight D. Eisenhower. In *Comic Vine* [online]. [cited: 22.07.2016]. Available at: http://comicvine.gamespot.com/dwight-d-eisenhower/4005-68094/issues-cover/.

ECO, Umberto: The Myth of Superman. In *Arguing comics: literary masters on a popular medium*. Edited by Jeet Heer, Kent Worcester. Jackson: University Press of Mississippi, 2004. s. 146-164. ISBN 1-57806-687-5.

FAUST, Wolfgang Max: Comics and how to read them. In *Journal of Popular Culture*, 1971, roč. 5, č. 1, s. 195-202. Online ISSN: 1540-5931.

From Beyond the Unknown #17. In Comic Vine [online]. [cited: 23.07.2016]. Available at: http://comicvine.gamespot.com/from-beyond-the-unknown-17-the-impossible-world-na/4000-12240/.

GOLDSTEIN, Kalman: Al Capp and Walt Kelly: Pioneers of Political and Social Satire in the Comics. In *Journal of Popular Culture*, 1992, roč. 25, č. 4, s. 82-95. Online ISSN: 1540-5931.

GRIFFITHS, Sarah: Sorry Popeye, spinach DOESN'T make your muscles big: Expert reveals sailor's love of the food was due to a misplaced decimal point. In *Mail Online*, 2013 [online]. [cited: 21.07.2016]. Available at: http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2354580/Popeyes-legendary-love-spinach-actually-misplaced-decimal-point.html.

GROENSTEEN, Thierry: Why Are Comics Still in Search of Cultural Legitimization? In A Comics Studies Reader. Edited by Jeet Heer, Kent Worcester. Jackson: University Press of Mississippi, 2009. s. 3-11. ISBN 978-1-60473-109-5.

ITKINA, E.I.: Russky risovanny lubok kontsa 18-nachala 20 veka. Moscow: Russkaya kniga, 1992. 256 s. ISBN: 5-268-01386-6.

IVANOV, Maksim: Kak delayut i prodayut komiksy v Rossii: intervju s Artyomom Gabrelyanovym. In *Kanobu*, 2014 [online]. [cited: 23.07.2016]. Available at: http://kanobu.ru/articles/kak-delayut-i-prodayut-komiksyi-v-rossii-intervyu-s-artemom-gabrelyanovyim-368212/.

John F. Kennedy. In *Comic Vine* [online]. [cited: 22.07.2016]. Available at: http://comicvine.gamespot.com/john-f-kennedy/4005-33077/.

MAGUIRE, Lori: The American Military in *The Incredible Hulk* During the Vietnam War. In *The Ages of the Incredible Hulk: Essays on the Green Goliath in Changing Times*. Edited by Joseph J. Darowski. Jefferson, NC: McFarland & Company, 2016. s. 49-62. ISBN 9781476623016.

MATTON, Annette: From Realism to Superheroes in Marvel's *The 'Nam*. In *Comics & Ideology*. Edited by Matthew P. McAllister, Edward H. Sewell, Jr., and Ian Gordon. New York: Peter Lang, 2001. s. 151–176. ISBN-10: 0820452491.

MCCLOUD, Scott: *Understanding Comics: The Invisible Art*. New York: HarperPerennial, 1994. 224 s. ISBN-10: 006097625X.

MCKINNEY, Mark: Representations of History and Politics in French-Language Comics and Graphic Novels: An Introduction. In *History and politics in French-language comics and graphic novels*. Edited by Mark McKinney. University Press of Mississippi, 2008. 272 s. ISBN 978-1-60473-004-3.

MESKIN, Aaron: Defining comics? In *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 2007, roč. 65, č. 4, s. 369-379. Online ISSN: 1540-6245.

MIKHALENKO, N. V.: Plakaty V. V. Mayakovskogo – edinstvo vizualnogo i verbalnogo: ot ‘Segodnyashnego lubka’ k ‘Oknam ROSTA’. In *Rusistica Latviensis 5. Slavica – 2015: filoloģijas pētījumi. LU Akadēmiskais apgāds. Latvijas Universitāte*. Riga, 2015. s. 20-28.

NAKHIMOVA, E. A. Kriteriyakh Vydeleniya Pretsedentnykh Fenomenov v Politicheskikh Tekstakh. In *Linguistics: Ural Linguistic Community Bulletin*, 2004, roč. 13, s. 166-173.

NIELAND, Jörg-Uwe: Politainment. In *The International Encyclopedia of Communication*. Edited by Wolfgang Donsbach. Blackwell Publishing, 2008. s. 3659-3661. ISBN 978-1-4051-3199-5.

Popeye and the Great Spinach Myth. In *Neatorama* [online]. [cited: 21.07.2016]. Available at: http://www.neatorama.com/2015/10/01/Popeye-and-the-Great-Spinach-Myth/.

SEREBRYANSKY, Sergei – ZLOTNITSKY, Dmitri: Bum komiksov v Rossii: mnenie izdateley. In *Mir fantastiki*, 2014 [online]. [cited: 23.07.2016]. Available at: http://www.old.mirf.ru/Articles/print6657.html.

SHORSTKIN, Oleg: Igor Kolgaryov: Komiksy mogut byt seryoznymy. In *Do i posle Rozhdestva Khristova* [online]. [cited: 23.07.2016]. Available at: http://www.doposle.ru/?id=1618.

ZAVYALOVA, Darya: Istoriya komimsa. In *Tsirkul Magazine*, 2010 [online]. [cited: 19.07.2016]. Available at: https://cirkul.info/article/istoriya-komiksa.

doc. Ruslan Saduov
Department of English Philology and Intercultural Communication
Faculty of Romance and Germanic Philology, Bashkir State University
Ufa
Ruslan.Saduov@gmail.com

IRISH LANGUAGE IN DAILY LIFE AND PRACTICE

Anna Slatinská

Abstract

The present paper is devoted to the topic of the Irish language revitalization stressing the fact that the Irish language is an essential part of Irish culture and identity. Specifically, we focus on why it is so important to revitalize the Irish language. The article attempts to explain why the Irish language is such a crucial element of Irish cultural identity. Last but not least, we try to analyze specific examples which could help trigger the revitalization process. Overall the paper deals with specific cases of Irish language use in real life. Finally, we pay attention to the future use of the Irish language as well as to what might happen to the Irish language in the future, bearing in mind how important it is to preserve minority, lesser-used and regional languages in order to maintain linguistic diversity.

Key words: Irish language, identity, cultural identity, language revitalization

Introduction

Many people think that language is primarily about communication, but language does not perform only a communicative function. There is much more to it. We can express our identity through the medium of language. Language and culture are intrinsically linked together. It is not wise to teach language without culture and culture without at least some key facts about the language. Thanks to a language we know who we are and where we are heading. We are also aware of our place in a particular society or community thanks to the language we use. There is a human tendency to be a part of something, be it any form of collective or social identity. When using a specific language, we also define our borders. We can use one language or more languages than our mother tongue(s). The mother tongue is used subconsciously without too much thinking about grammar and vocabulary.

Language defines our national and cultural identity. Therefore, language is not only a medium of communication. Language helps us confirm our roots and express affiliations towards ourselves and other people. It gives us a feeling of belonging or togetherness towards a larger group or community. We consider language as an important element of cultural and national identity expression and cultural distinctiveness in the context of 21st century.

The performance of identity is more salient when it is expressed through regional, lesser-used or minority language(s). As it was mentioned before, language constitutes our identity. It makes us distinct in such a way that it differentiates the users of one language group from another. This can happen on a daily basis, but it can be more visible during particular cultural, festive or sportive activities. These are the occasions for identity manifestation.

1 Irish Language and Identity

We suppose that the Irish language is an invaluable part of the Irish identity. Although the Irish language is more or less a symbolic element of identity, it still makes Ireland distinct. There are many questions as how to revitalize the Irish language. There are many possible answers. The most frequent ones are connected with the issue of culture and roots. The Irish language is regarded as a still vivid part of the Irish culture and heritage of predecessors.

Because of our roots we are connected with our past. The roots enable us to keep the bond with our family or ancestors, simultaneously giving us a sense of unity. Thanks to our identification with the roots we feel belonging to a wider community (Ó Tuama, 1964). It is a very unique feeling. It resembles something abstract we have in common with other members of a wider community.

Identity development is enriched by our roots being a precondition to a healthy identity evolution. Moreover, identity is also described as being Janus-faced – looking to the past and the future at the same time (Watson, 2011). It means that realizing our own roots is crucial to identity formation. The Irish language reflects the real roots of the Irish people. Until the second half of the 19th century the majority of the Irish people spoke their original, autochthonous language. After the Great Hunger (Famine), the language shift accelerated in an unprecedented scale (Nic Pháidín, Ó Cearnchaigh, 2008). Although currently, there are only a few thousand of people using the language on a daily basis, it has not vanished or disappeared. The language is still present in many cultural and artistic forms across the whole island of Ireland as well as abroad, in countries to which the Irish immigrated before and after the Famine exodus (the USA, Britain, Canada, Australia).

It is claimed that the roots ensure sustenance of generations (Ó Tuama, 1964). This can be one of the major reasons why it is so important to revitalize the Irish language and keep it preserved for the future generations. The Irish language makes the people distinct, connecting them with the past and creating vision to the future. Language is a medium of

culture. The Irish language is an essential part of Irish history fostering identity, culture and helping tourism enormously especially in terms of the Gaeltacht households and the Gaeltacht region sustainability.

The Irish language is that part of the Irish identity which is still alive, being performed through different activities and initiatives realized by various institutions and organizations (Údarás na Gaeltachta, Foras na Gaelige, Conradh na Gaelige, NUIG, etc.) in the Republic of Ireland as well as abroad. All the steps undertaken in order to foster the Irish language testify that there is still a vivid interest in the language per se regarding it as part of national and cultural heritage enabling creation of connections with roots and history.

Following the above mentioned facts, the language is more than an instrument for transmitting ideas. It transcends the pure definition of communication. It is more than that. The language tells us a lot about culture. Culture is reflected in language and vice versa. According to the next specific examples concerning the use of the Irish language in practice we assume that there is a unique culture expressed through the medium of the Irish language (storytelling, sean-nós, etc.). This specific culture can be preserved only on the condition that the Irish language will be used as a medium of performance. In such a way the connection with the roots, heritage and unique identity is also expressed. It is usually through the festive occasions when identity through language is conveyed.

2 Irish Language in Practice

In this section we deal with the specific tools for fostering the Irish Language. Irish language enhancement through the medium of storytelling can be an effective way how to revitalize the language. It is also another area for the future research, currently underdeveloped. We suppose that storytelling, Irish-medium schools and activities performed by different organizations and institutions located in Ireland can help trigger the interest of people in the Irish language.

2.1 Storytelling

Storytelling, as the title suggests, is based on oral transmission of the stories which are not read, but transmitted orally from one generation to another. In Ireland these stories are told solely in the Irish language. They are very unique and specific for Ireland. They are a part of the Irish literary tradition (Kollinerová, 2014), a part of folklore. The language´s vitality is enhanced through the medium of storytelling. It is a perfect example or one of the best

practices how to increase students´ interest in the Irish language learning on the condition that the stories are used in an innovative way during the lessons. Telling stories is of paramount importance in the Irish culture and storytellers are highly appreciated in Ireland because they help enhance the Irish language, keep the traditions and preserve the cultural heritage of the Irish people.

As it was mentioned earlier, the stories are told in the Irish language and are solely connected with how the life was when the Irish language was spoken widely in Ireland. The stories of Peig Sayers and old people from the Blasket Islands are very famous in Ireland being a compulsory part of the school curriculum and the school leaving examination.

The oldest Irish myths and legends are a vital part of storytelling. These are archetype stories connected with the Irish culture and life in a specific historical period. It is not only about the story per se and its morale, but it is more about Irish culture and tradition dissemination, simultaneously cultivating the language. In this specific way the story can be create a positive relationship towards the language. The stories, as it was said, are not only about the language acquisition, but also the cultural and linguistic information they convey. To sum up, storytelling is an effective way to gain language competence and a positive approach towards to it. In this way, the Irish language can be used in practice directly through the medium of storytelling in different social contexts like schools, media, cultural tourism, etc.

Storytelling can be very attractive to tourists coming from different European and non-European countries who are looking for something unique, different or extraordinary. Many times the tourists search for something peculiar and what cannot be found anywhere else, something they could try and encounter only in a particular country or within a particular culture. Storytelling can be used in the future as an effective tool to keep the Irish language preserved for posterity. Many organizations in Ireland try to use this potential of language. One of them is *Gaillimh le Gaelige* residing in the city of Galway. *Gaillimh le Gaelige* employees regard the Irish language as a part of a unique identity which can be used in different social context, generating an added value to all the businesses which have incorporated the Irish language in their agenda (Gallimh le Gaelige, 2016).

2.2 Sean-nós

Sean-nós (singing and dancing) are considered to be an inherent part of the Irish culture and identity. They are part of Irish traditions connected with the Irish language.

Although not being favoured by everybody, there is a revival of sean-nós and the increase of interest in sean-nós singing and dancing. The National University of Ireland in the city of Galway (abbr. NUIG) organizes regularly sean-nós singing and dancing not only for academia but also for public in general. There are specific departments such as *The Centre for Irish Studies* and *The Department of the Irish Language (Árás na Gaelige)* which provide information about sean-nós singing and dancing. At the Centre for Irish Studies within NUIG they appoint regularly a sean-nós singer and dancer in residence. Through the medium of sean-nós identity is expressed in a musical way. Sean-nós is a perfect example of how to revitalize the Irish language in practice. Sean-nós are connected with Connemara region and maritime tradition (Quinn, 2005). Sean-nós are part of Irish language folklore and are attended frequently by different age groups.

2.3 Activities of DAHG (Department of Arts, Heritage and the Gaeltacht)

We assume that the activities of DAHG are crucial in Irish language revitalization. The DAHG carries out important work in safeguarding the linguistic and cultural heritage of Ireland for the future. The year 2016 is very unique and special for the Irish people because of the Easter Rising Centenary celebrations. Having this particular period in mind, the DAHG has organized several projects to foster the Irish language and culture. We would like to point out to just a few projects which are of paramount importance. The first one is opening of a new cultural centre at Pearse´s cottage (Pearse as the national hero, one of the victims of the Easter Rising in 1916) which has got a lot to offer not only to residents of the Republic of Ireland but also in terms of cultural tourism.

Moreover, there are courses organized in the Gaeltacht providing attendees with exceptional immersion experience and working with other countries in which the Irish language is supported to a certain extent (the USA, Canada). It is also one of the goals of the *20-Year Strategy for the Irish Language* to support Irish language revitalization through the medium of the Gaeltacht courses (Summer Colleges). Gaeltacht courses not only help students of different age categories in terms of improving their language competencies, but they are also strategic for the enhancement of the local economy or the Gaeltacht households. In this way the Irish language communities as well as language are supported simultaneously. To recap, the Irish language preservation or survival, assumes the fact that the Irish language is an inherent part of Irish culture, goes hand in hand with economy, whereas the support of the Gaeltacht is a key factor.

Another crucial activity performed by DAHG is organization of youth clubs for Irish language practice which are realized outside the classrooms or ordinary teaching hours. It is how the Irish language is taken out from the classrooms helping to develop positive attitudes towards the Irish language, keeping it alive and well among the youth. Youth clubs´ organization is also in accordance with the main objectives of the *20-Year Strategy for the Irish Language* (DAHG, 2016).

2.4 Naíonraí

In the Republic of Ireland there are unique preschool institutions called naíonraí which support the Irish language acquisition from the very early age of a child. They are very popular nowadays creating an added value of ordinary preschool education. The survival of the Irish language presupposes language revival in different spheres of social life. The school environment, starting from preschools, can help trigger the process of the Irish language enhancement. It is also the democratic choice of parents to enroll their children in such a type of preschool institution. We suppose that such a decision can spark not only children´s but also parents ´ interest in the Irish language enhancement. In this way it is also parents who can improve their knowledge in the language. The most important thing is to realize the fact that such a decision can be made any time. It is never too late improve knowledge in any language. Inward and outward motivation can play a huge role in the Irish language preservation.

Although naíonraí play a crucial role in the language revitalization, neither the school nor the community can replace the home as an agency of language reproduction (Romaine, 2011). This is the same with other primary and post-primary institutions called *Gaelscoils* where education is carried out through the medium of the Irish language (as a part of *Gaelscoileanna*). People must see the language as important element of their identity if they want to revitalize it. Revitalizing the language just for the sake of language does not pay. According to J. Fishman (1991) such activities seem to be futile. Therefore, symbolic importance of the Irish language for the Irish identity should be reflected in real use of the language in everyday situations.

Conclusion

Irish language is an important part of the Irish culture and identity. People learn languages for different reasons. The Irish language is not a foreign but a national language,

being a compulsory subject in national curriculum. If the Irish language is taught only for the sake of the language, then the revitalization cannot be successful. But, if there is more inward motivation and enthusiasm in studying the language, generating joy, more and more people would choose Irish-medium schools, cafés, youth clubs, the Gaeltacht courses and gradually also Irish-medium services. There is a lack of professional Irish language teachers, translators and interpreters. The vacancies on the job market are waiting for perspective young people with advance level of Irish. In this way the material benefits could be incurred from the knowledge of the language.

The interest in the Irish language can be increased through the medium of different cultural activities aimed at the Irish language enhancement. In our article we pointed out to just a few of them, but there is a multitude of other activities realized by different Irish organizations and state departments. We mentioned only *Údarás na Gaeltachta, Foras na Gaelige, Gaillimh le Gaelige, NUIG and DAHG*.

The Irish language is regarded as an important element of the Irish national and cultural identity although its symbolic significance prevails. But, if the number of people genuinely interested in using the language on an active basis increases, then it is not late for the language yet. It can still strive, become stronger and be effectively revitalized. There are many initiatives now in the Republic of Ireland to achieve the ambitious goal of reaching societal bilingualism till 2030. Since 2007 the Irish language has become one of the official working languages of the European Union. There is a huge potential in the language.

As far as the Irish language is concerned, we have seen that it can be used in real life through the medium of different cultural forms (sean-nós, storytelling, the Irish language courses, the Irish medium education, etc.) supporting the interconnection of identity, culture and language. We hope that the Irish language will gain more supporters, enthusiasts and genuine Irish speakers in the process of time so that it will stay a vivid part of the Irish national and cultural identity.

References:

KOLLINEROVÁ, Martina: *SÚIL EILE. Jiný úhel pohladu na svět. Revitalizace jazyka v Irsku*. In: Lidé města. Urban people 16. 2014. pp. 407 – 438.

FISHMAN, Joshua: *Reversing Language Shift.Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages.* Clevedon: Multilingual Matters. 1991.

NIC PHAIDIN, Caoilfhionn., Ó CEARNAIGH, Seán: *A New View of the Irish Language*. Dublin: Cois Life. 2008. 271 p. ISBN 978-1-901176-82-7.

QINN, Bob: *Sean-nós Singing and Conamara´s Boats*. In: The Atlantum Irish, 2005. pp. 33-47.

Ó TUAMA, Sean: *The Facts About Irish*. Baile Atha Cliath: An Chead Chlo. 1964. 48 p.

ROMAINE, Suzane: *Irish in the Global Context*. In: A New View of the Irish Language. Dublin: Cois Life. 2008. pp. 11-26. ISBN 978-1-901176-82-7.

WATSON, Iarfhlaith: *The Irish Language and Identity*. In: A New View of the Irish Language. Dublin: Cois Life. 2008. pp. 66-76. ISBN 978-1-901176-82-7.

Gallimh le Gaelige, 2016. [online]. [cited: 2016-03-11].
Availabe at: http://www.gleg.ie/

Mgr. Anna Slatinská, PhD.
Filozofická fakulta UMB
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Banská Bystrica
anna.slatinska@umb.sk

(NE)KOMPATIBILNOSŤ KULTÚR - KULTUROLOGICKÉ A LINGVISTICKÉ KONTEXTY POJMU

Ivana Styková

Abstract

The article focuses on the up-to-date topic of migration and immigration from the so called cultural incompatible environments and "visible differences" in linguistic and literary discourse. The methods of the research are literary history, literary analysis and literary comparative. We follow the findings of domestic and foreign experts. The aim of this article is to clarify the "visible difference" of various cultures, necessity to understand its historical and cultural reasons leading to improve the compatibility of different cultural groups.

Attention is paid to differences in lifestyle, cultural and religious symbols, and social conventions in novels originally written in English with their settings in the exotic environment. For the purposes of our research we have chosen two novels. The first novel *Not without my daughter* by Betty Mahmoody (1987),set in Iran and the second novel *A Thousand splendid suns* by Khaled Hosseini (2007), set in Afghanistan. Despite the fact, that settings of these two novels are from different countries we can observe common cultural traits. Both novels describe lives of women living in countries with the Islam dominance where they have to follow and obey the rules that are for Slovak reader unknown and difficult to understand.

And that is why the translator of exotic novels has to be not only language skilled but also has to identify and accurately translate socio-cultural elements of the literary work. Another key role of a skilled translator is, through the language, to interpret the way of thinking in a particular culture. Thus, the translator becomes a universal and versatile professional. By translating to another language we enrich our literature, culture and give space for a reader to understand "visible difference" of cultures. The article also explores culture-motivated expressions and provides the possible translation solutions.

Key words: cultural (in)compatibility, Islam, culture-motivated expression(s), women, veiling

Úvod

Zjednocujúca sa Európa ako ekvivalent k rôznorodosti, multikultúrnosti a náboženskej rozmanitosti Spojených štátov amerických, narastajúcej obchodnej dominantnosti ázijského kontinentu so šírením svojej kultúry a náboženstiev a narastajúceho vplyvu islamského náboženstva, sa musí vyrovnať s fenoménmi kultúrneho pluralizmu, globalizácie, amerikanizácie a islamizácie. V súčasnosti medzi dominantné kultúry patrí európska kultúra, ktorú označujeme aj ako západnú kultúru a jej základ tvorí kresťanstvo. Ďalej americká kultúra, ktorá je založená na pluralizme, rasovej tolerancii a individualite. A islamská kultúra, ktorá má základy v ortodoxnom vyznávaní náboženstva, mužskej dominancii a striktnej spoločenskej hierarchii.

Ak sa bližšie pozrieme na spomínané základy vybraných kultúr, zistíme, že ide o stereotypy, predsudky a zovšeobecnenia určitých častí sveta, ktoré majú spoločné kultúrne črty. Otázka, ktorá tu vzniká je, či môžeme hovoriť o existencii kultúr, ktoré možno jednoducho pomenovať európska a islamská kultúra. Štáty Európskej únie majú spoločné hodnoty ako sú dôstojnosť, mier, sloboda, rovnosť a demokracia[1]. Môžeme však tvrdiť, že spolu tvoria jednotnú európsku kultúru nakoľko každý štát má svoje vlastné tradície, konvencie, zvyklosti a jazyk? V kontraste k európskym hodnotám sú hodnoty islamského sveta ako pohostinnosť, štedrosť, uctievanie rodiny, česť a kolektivizmus[2]. Samozrejme, že aj v európskych krajinách uznávame rodinu a považujeme sa za pohostinných a priateľských, ale žiaľ prax ukazuje, že ide skôr o akési spoločenské klišé, zatiaľ čo v islamskom svete tieto hodnoty zohrávajú dôležitú rolu a ľudia sa nimi aj skutočne riadia. Tu takisto vzniká otázka existencie jednotnej islamskej kultúry platnej pre všetky krajiny, ktoré považujú islam za svoje národné náboženstvo. Islam sa šíri od juhovýchodnej Ázie (Malajzia, Indonézia), cez južnú (Afganistan) a juhozápadnú Áziu (Pakistan, Irán), blízky východ (Irak, Saudské Arábia) až k severnej Afrike (Egypt, Líbya), pričom každá krajina si ctí svoje vlastné kultúrne tradície. Vzhľadom na túto stručnú analýzu je potrebné prehodnotiť myslenie a vnímanie pojmov európska a islamská kultúra, vzťahy medzi týmito kultúrami navzájom a identifikovať, definovať resp. redefinovať ich základné hodnoty.

---

[1] Ciele, hodnoty a zásady fungovania EÚ. [online]. [citované: 2016-05-01]. Dostupné na: http://eu.euroiuris.sk/pre_pedagogov/ciele_hodnoty_a_zasady_fungovania_eu

[2] HODOROVSKÁ, P. - HOLBOVÁ, V. - BRIŠKOVÁ, M.: Moslimovia vo svete. In: Arabský svet – iná planéta. 2013 – 2014 [online]. [citované: 2016-05-01]. Dostupné na: http://www.1sg.sk/www/data/01/projekty/2013_2014/unicorns/moslimovia/moslimoviavosvete.html

Už spomínaný fenomén globalizácie, amerikanizácie a islamizácie sa dostáva do povedomia cez masové média, ktoré v dnešnej dobe zastávajú významné postavenie v živote človeka. Žijeme v dobe technológií, masmédií a neuveriteľného množstva informácií. Informácie často nahrádzajú vedomosti. Ľudia sa v množstve informácií strácajú, začína byť pre nich náročné zorientovať sa v nich a vyselektovať to, čo je dôležité. Pomoc v pochopení a zorientovaní sa v informáciách poskytuje literatúra a preklad literárnych diel z inonárodných kultúr. Cez literárne diela a ich preklad sme schopní porozumieť rôznym kultúram, náboženstvám, filozofii a odlišnému spôsobu života.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť pohľad do islamskej kultúry a jej vplyv na ostatné kultúry cez romány napísané pôvodne v anglickom jazyku z prostredia Iránu a Afganistanu. Napriek tomu, že dej vybraných románov sa odohráva v inom prostredí, nachádzame v nich rovnaké črty. Obidva romány zobrazujú životy žien, ktoré žijú v islamských krajinách. Ich úlohou je žiť v súlade s pravidlami, ktoré sú pre Európanov žijúcich v otvorenej spoločnosti záhadné, neuveriteľné a ťažko pochopiteľné. Ak chceme prekladať takéto diela, súhlasíme s Alojzom Kenížom, že *„tu nepomôže ani najdokonalejšia znalosť cudzieho jazyka, pomôže jedine poznanie domáceho kultúrneho prostredia a jeho realizácia v písanej a hovorenej podobe"* (Keníž, 2008, s. 39). Prekladaním do iných jazykov obohacujeme našu národnú literatúru, kultúru a vytvárame priestor pre čitateľa na pochopenie zrejmých rozdielov v jednotlivých kultúrach. Vzhľadom na vzrastajúci vplyv globalizácie, amerikanizácie a islamizácie sme vybrali súčasné literárne texty napísané v anglickom jazyku od autorov, ktorých pôvod je iný ako európsky.

1 Islamská kultúra na slovenskom knižnom trhu

Na prelome tisícročí dochádza k šíreniu ešte väčšieho množstva informácií o východných kultúrach a zvyklostiach. Kníhkupectvá sa zapĺňajú ezoterickou literatúrou, americkou motivačnou literatúrou s hlavnou témou úspechu a taktiež vychádza čoraz väčšie množstvo románov s islamskou tematikou, ktorá je pre Európanov stále vzdialená.

V roku 1987 vyšiel román americkej spisovateľky Betty Mahmoody *Bez dcéry neodídem* (do slovenského jazyka preložila Martina Zrubáková, 1991). Na Slovensku vyšiel dva roky po Nežnej revolúcii (1989) a teda ho môžeme považovať za prelomový, nakoľko dovtedy témy zobrazené v tomto románe boli tabu. Neskôr, v roku 1992 vychádza jeho voľné pokračovanie *Z lásky k dieťaťu* (do slovenčiny preložili Slavo Herman, Alojz Keníž, Ján Kvapil a Michal Príbus). V nadväznosti na tieto dva romány vychádza v roku 2013 román

Otcovi som odpustila napísaný Mahtob Mahmoodyovou, dcérou Betty Mahmoodyovej (do slovenského jazyka prekložil Otakar Kořínek, 2014). Tieto romány zobrazujú životy Betty a Mahtob Mahmoodyových. Prvý román je skutočný príbeh autorky, ktorá so svojím iránskym manželom odíde na návštevu do jeho vlasti. Krátka dovolenka sa však mení na takmer dvojročný pobyt, počas ktorého Betty hľadá všetky možné cesty a spôsoby, ako sa dostať aj so svojou štvorročnou dcérou Mahtob späť do USA. Tento román je nielen dramatický a plný napätia, ale poskytuje nahliadnutie očami Američanky do vnútra islamskej spoločnosti, ktorá bola v čase vydania tejto knihy pre Európana tak vzdialená, neznáma, tajomná a dodnes v mnohých prípadoch nepochopiteľná. Druhý román opisuje návrat Betty a Mahtob do Ameriky, znovu prispôsobovanie sa ich pôvodnej kultúre, neustály strach z pomsty jej manžela Moodyho a taktiež opis Bettyných stretnutí s tými, ktorí mali podobný osud. Tretí príbeh je spoveďou už dospelej, vzdelanej a nezávislej Mahtob. Svojimi očami opisuje útek od tyranského otca z vojnou zmietaného Iránu, vplyv tejto skutočnosti na jej život a neschopnosť pohnúť sa vpred až po nájdenie kľúča k šťastnému životu, ktorým je odpustenie.

Ďalším významným spisovateľom je afgánsko-americký doktor Khaled Hosseini. V roku 2003 debutoval románom *Majster šarkanov* (do slovenského jazyka preložila Danica Hollá, 2008). Ďalší román *Tisíc žiarivých sĺnk* vychádza v roku 2007 (do slovenského jazyka preložila Mária Galádová, 2009) a bude nám slúžiť ako podklad pre objasnenie jednotlivých zvykov islamskej kultúry, ich dodržiavanie, odklon, posun od tradície k modernizácii a ich vplyv na iné kultúry. Ide o príbeh dvoch žien, odlišných tak generačne ako aj sociálne, ktorých životy spojí manželstvo s jedným mužom a vojna, ktorá prinútila milióny ľudí utiecť do cudziny. Násilie, strach a nespravodlivé postavenie žien, ale aj viera, nádej, ochrana rodiny a trvalé hodnoty sa konkretizujú v zápase o prežitie. *Tisíc žiarivých sĺnk* je kronikou histórie Afganistanu za posledných tridsať rokov a zároveň dojímavým príbehom o rodine, priateľstve a sile lásky a obety.

Obidvaja spisovatelia, Betty Mahmoodyová and Khaled Hosseini, vo svojich dielach riešia otázky dôstojnosti človeka, najmä ženskej, schopnosti prežiť, urobiť rozhodnutie a niesť zaň zodpovednosť. Napriek tomu, že jedna hrdinka je Američanka a druhé dve Afganky, majú podobné schopnosti a skúsenosti. Rozpovedaním ich príbehov poskytujú pohľad do vzdialených kultúr islamského sveta. Vzhľadom na pôvod autorov môžeme tieto diela považovať za revolučné, inovátorské a pokrokové.

2 (Ne)kompatibilnosť kultúr

Pojem kultúra patrí medzi najfrekventovanejšie slová. Je odvodený z latinského slova colere – cultura a znamená kultivovať. Týka sa rôznych oblastí života človeka ale aj celej spoločnosti. Definície pojmu kultúra sú založené na rozličných teoretických základoch hodnotenia, vnímania a porozumenia ľudskej aktivity. Napríklad v širšom antropologickom zmysle kultúra označuje súbor výsledkov, produktov činnosti ľudí, ktoré sa uplatňujú v ich ďalšej činnosti. V užšom zmysle slova pojem kultúra označuje jednu z oblastí spoločenského života, a to duchovnú (Fobelová, 2000, s. 13). Za synonymum k pojmu kultúra sa považuje civilizácia, ale kultúra je pojem širší. Kultúra sa tradične delí na materiálnu a duchovnú. Symboly spolu s hodnotami, normami, konvenciami, tradíciami, náboženstvom a jazykom patria do kultúry duchovnej. Civilizácia sa spája so spôsobom života, životným štýlom, stotožnením sa s „kultúrou" (Fobelová, 2000, s. 14). V dnešnej dobre rozlišuje tieto dominantné kultúry – európska, americká, moslimská, arabská a židovská. Všetky tieto kultúry je možné identifikovať pomocou ich imidžu alebo tzv. kultúrnych stereotypov. Kultúrny stereotyp je založený na presvedčení (ktoré odzrkadľuje napríklad atribúty kultúry vrátane rasy, etnického pôvodu, náboženstva, sexuálnej orientácie alebo vzhľadu), že každý, kto je členom určitej skupiny, má tendenciu správať sa určitým spôsobom, ktorý je platný pre túto skupinu. Kultúrne stereotypy môžu byť pozitívne a negatívne (Javorčíková, 2014, s. 58).

2.1 Postavenie žien v islamskej kultúre

Jedeným z hlavných stereotypov v islamskej kultúre je, že žena nemá žiadne práva, je utláčaná a týraná mužom. Obidva romány žiaľ potvrdzujú toto tvrdenie. Napríklad v *Tisíc žiarivých sĺnk* je postavenie ženy vysvetlené nasledovne: *„Nauč sa to raz a navždy, dcéra moja: Ako strelka kompasu zakaždým ukáže na sever, tak mužov obviňujúci prst vždy nájde ženu. Vždy! Pamätaj si to, Mariam"* (Hosseini, 2009, s. 10). Mariam je jedna z hlavných hrdiniek, narodila sa ako *harami*[3] – je nelegitímna osoba, a teda nikdy nebude mať zákonné právo na to, na čo ostatní ľudia právo majú – na lásku, rodinu, domov a priazeň spoločnosti (Hosseini, 2007, s. 4). Hosseini často používa zmiešaný jazyk s cieľom zachovať multikultúrny dialóg (Janecová, 2011, s. 35). Jeho romány pôsobia v obidvoch verziách,

[3] harami – bastard, pankhart

origináli a preklade, exoticky a teda zaujímavo. Avšak prílišné používanie kultúrne motivovaných výrazov môže pôsobiť rušivo.

Nielen moslimské ženy, ale aj tie, ktoré žijú alebo žili v zmiešaných manželstvách by mali byť oboznámené s faktom, že podľa islamského práva šária a Koránu ženy v moslimských krajinách sú majetkom muža. Betty Mahmoodyová opisuje a vysvetľuje vo svojom románe, čo znamená byť vydatá za moslima: „[…] *že som ako Moodyho žena zároveň aj jeho majetkom. Mohol si so mnou robiť, čo chcel*" (Mahmoodyová, 1991, s. 57). V nadväznosti na toto: *„Manžel je vlastníkom všetkého; žene nepatrí nič. A do majetku sa rátajú aj deti. Deti z rozvedeného manželstva žijú s otcom."* (Mahmoodyová, 1991, s. 123) Ďalej pokračuje: „[…] *ženy sú otrokmi svojich mužov, že náboženstvo, ale aj vláda od nich žiadajú poslušnosť na každom kroku, čoho príkladom bolo, to ako sa povýšenecky nástojilo na staromódnom a navyše aj nezdravom spôsobe obliekania*" (Mahmoodyová, 1991, s. 37).

2.2 Zásady obliekania pre moslimské ženy

Veľmi špecifický spôsob obliekania je neoddeliteľnou časťou života moslimských žien. Absolventka arabistiky a islamistiky Univerzity Komenského v Bratislave, Emíre Khidayer, ktorá pôsobila ako diplomatka v moslimských krajinách (Egypt, Kuvajt a Irak) vysvetľuje vo svojom románe *Život po arabsky* (2010), že existuje päť dôvodov prečo sa ženy zahaľujú. Prvým je ochrana pred slnkom a vetrom, druhým je nedostatok peňazí, nakoľko nie každá žena si môže dovoliť pravidelne míňať peniaze na kaderníka, tretím je náboženstvo, štvrtý dôvod vyplýva z náboženstva – žena nemá pútať pozornosť žiadneho muža, lebo vo svojej podstate je diablovým nástrojom na zvádzanie muža zo správnej cesty, a posledným je dobrovoľné zahaľovanie pred očami akéhokoľvek muža (Khidayer, 2010, s. 138 – 144).

V nadväznosti na prísny spôsob obliekania Betty Mahmoodyová opisuje jej prvý zážitok z pravidiel zahaľovania sa hneď po pristátí na letisku v Iráne: *„Vedela som, že iránske ženy musia mať ruky, nohy a čelá zakryté, ale prekvapilo ma, že všetky zamestnankyne letiska ako aj väčšina cestujúcich žien boli takmer celé zamotané do čohosi, čo sa, ako mi Moody povedal, volá čador. Je to polmesiacovitý kus látky, ktorý sa ovinie okolo pliec, čela a brady, takže z tváre vidieť iba oči, nos a úst. Výsledkom tejto kreácie je, že sa žena ponáša na mníšku. Zbožnejšie ženy si dokonca nechávali odhalené iba jedno oko. Drobčili po letisku, v jednej ruke držali rozličné tašky a kufre a druhou si pridržiavali pod bradou konce čadoru, ktorého dlhé splývavé pásy sa im pri chôdzi mohutne vzdávali. No najväčšmi ma na nich fascinovalo to, že nosili čador dobrovoľne. Existovali predsa aj iné možnosti, ako sa*

podriadiť neľútostným zásadám tunajšej ženskej módy. No tieto moslimské ženy si vybrali práve čador a obliekali si ho aj napriek neznesiteľnej horúčave ako vrchný kus odevu. Žasla som nad tým, aký silný vplyv má na nich náboženstvo a spoločnosť, v ktorej žijú" (Mahmoodyová, 1991, s. 10 - 11).

V obidvoch verziách, origináli a aj v preklade, vidíme detailný opis a vysvetlenie rôznych kultúrne-motivovaných výrazov. Autorka ďalej uvádza: *„Ten kabát sa volá manto a u nás ho nosia ženy. Šatku nazývame rúsarí. Ak chceš v Iráne vyjsť na ulicu, musíš mať tieto dve veci na sebe"* (Mahmoodyová, 1991, s. 15). A ďalej objasňuje: *„Čo by mi asi tak urobili, keby som si to neobliekla? Zavreli by ma? Položila som túto otázku Moodymu a dostala jednoznačnú lakonickú odpoveď: „Áno"* (Mahmoodyová, 1991, s. 16). Pokiaľ sa nechcela dostať do problémov so zlovestným *pasdar*, špeciálnymi policajnými jednotkami, musela byť vhodne oblečená, nakoľko jednou z úloh tejto organizácie bolo zisťovať, či sú ženy správne oblečené. Pokračuje pre nás ťažko pochopiteľným, dokonca nezmyselným pravidlom: *„Vôbec mi nešlo do hlavy, prečo sa tak nástojí na správnom obliekaní. Ženy bežne dojčili svoje deti na ulici a len pramálo sa starali o to, nakoľko majú odhalený prsník, no dôležité bolo, že mali zakrytú hlavu, bradu, zápästia a členky"* (Mahmoodyová, 1991, s. 33). V kontraste s tým, čo si mnoho Európanov myslí, pravidlá v oblasti zahaľovania sa majú regionálne, finančné a spoločenským statusom viazané variácie. Súhlasíme s Emíre Khidayer, že zahaľovanie sa nie je iba náboženským ale aj spoločenským a kultúrnym symbolom. Ďalším príkladom zahaľovania sa je tzv. *hidžáb*, ktorý sa spomína v románe *Tisíc žiarivých sĺnk*: *„[...] a zobrala si svoj najlepší hidžáb, najlepšiu šatku, akú mala"* (Hosseini, 2009, s. 21). V anglickom origináli: *„[...] wore her best hijab for him"* (Hosseini, 2007, s. 22). Aj keď v originálnej verzii toto slovo nie je vysvetlené, slovenská prekladateľka ho ponecháva ako kultúrne motivovaný výraz a vysvetľuje ho ako šatku. Z jazykového hľadiska sloveso *hadžaba* znamená „skrývať, separovať (sa)". Hidžáb sa používa ako pokrývka hlavy, presnejšie šatka ukrývajúca vlasy. V kontexte Koránu by mal po správnosti znamenať miesto oddeľujúce ženy od mužov, ktorí sú práve v dome na návšteve (Khidayer, 2010, s. 141 – 142).

Pravidlá obliekania nie sú v moslimských krajinách jednotné. V niektorých sú pravidlá prísne, v iných prevládajú odporúčania, ale jedno majú spoločné – zahaľovanie. Môže sa zdať, že v súvislosti s moslimským svetom sa o móde nedá ani hovoriť. No nie je tomu tak. Je to len určitý stereotyp, prípadne predsudok, nakoľko v dnešnej dobe vidíme vplyv moslimského štýlu obliekania sa aj v západnej kultúre. V módnom svete nie sú novinkou predĺžené „topy" alebo tuniky, pašmíny z kašmíru alebo rôzne farebné ornamenty, vzory, výšivky a taktiež rôzne druhy látok. Moslimský štýl obliekania ovplyvňuje západnú módu

a naopak. Dnes môžeme úplne bežne vidieť moslimské ženy v rifliach, košeliach a tričkách, pričom však dodržujú pravidlá zahaľovania sa a nosia *hidžáb* alebo *rúsarí,* ktorými majú zahalené vlasy.

Prekladať takéto výrazy môže byť veľmi náročné. Pre šikovného prekladateľa to však môže byť výzva, nakoľko jednou z jeho úloh je obohacovať národný jazyk rôznymi exotickými výrazmi. Avšak, Alojz Keníž, známy svojím postojom preložiť čo najviac cudzích slov, tvrdí, že: „[…] *profesionálna hrdosť prekladateľa by ho mala viesť k tomu, aby sa pokúsil všetko cudzie, čo mu príde pod ruku, preložiť do materinského jazyka*" (Keníž, 2008, s. 39). Inak sa výsledkom môže stať jazyk, ktorý je „obohatený" predovšetkým najrozmanitejšími exotizmami, kalkami, nepochopenými frazeologickými jednotkami (Keníž, 2008, s. 44). Životy moslimských žien, ich postavenie v spoločnosti, pravidlá obliekania sa a poslušnosť sa pre západnú kultúru môžu zdať zastarané, „stredoveké" a dokonca nelogické. Napriek tomu, že sa islam rýchlo šíri a preniká do európskej kultúry, je naďalej ťažko pochopiteľný.

Literárne texty, ktoré sú preložené do iného národného jazyka, by mohli prispieť k pochopeniu tejto vzdialenej kultúry. Podľa Biloveského prekladaním sa stávajú súčasťou kultúrneho priestoru, do ktorého vniesli nové informácie. A kvalita prekladov vypovedá o pripravenosti prostredia prekladať takéto typy textov (Biloveský, 2011, s. 6). Sociálne, kultúrne a módne trendy sa postupne stávajú súčasťou národnej kultúry. Krajiny by mali robiť všetko pre to, aby postupne nezanikali odlišnosti, osobitosti, zvláštnosti, ktoré sú vlastné národným kultúram či krajinám. Sú ich najcennejším bohatstvom, dedičstvom, ktoré je nutné ďalej rozvíjať (Biloveský, 2011, s. 12). V nadväznosti na prekladateľské riešenia kultúrne motivovaných výrazov navrhujeme ponechať autenticitu, farbu a exotizmus pôvodného textu. Môžu totiž obohatiť čitateľa prekladu a poskytnúť mu ten istý zážitok, ako má čitateľ originálu. A preto navrhujeme používať vnútrotextové vysvetlivky s cieľom zachovať ekvivalentnú konkretizáciu (Levý, 2012, s. 114). Vnútrotextové vysvetlivky pôsobia ako nepatrné vsuvky, ktoré nesú novú kultúrnu informáciu.

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo vysvetliť a objasniť vybrané časti z tzv. islamského životného štýlu. Pozornosť sme venovali sociálnemu statusu žien, hodnotám a spôsobu myslenia, ktoré sú často zobrazované v pravidlách správneho obliekania sa a správania sa a taktiež vplyv týchto rozdielov na inú kultúru. Zdá sa, že dnešná Európa potrebuje definovať

resp. re-definovať svoje hodnoty v kontraste s inými dominantnými kultúrami. Fenomén národnej kultúry sa stáva dôležitou témou a vedie k intenzívnemu premýšľaniu o kultúrnej identite, ktorá má svoje špecifické črty.

Otázka, ktorá vzniká, je, či európske krajiny majú podobné, alebo odlišné hodnoty, či si ponechávajú svoju kultúrnu identitu a nezávislosť, alebo sú globalizované a ovplyvňované americkou a islamskou kultúrou. Iba silné uvedomenie si dôležitosti odlišností a jedinečnosti všetkých aspektov národných kultúr môže zamedziť totálnej implementácii princípu jednej kultúry (Biloveský, 2011, s. 12). Tak ako všetko, aj preklad literárnych textov do národných jazykov má svoje pozitíva a negatíva. Tým, že prekladáme do národných kultúr a literatúr, tým uvádzame inonárodné literatúry doma, kde na jednej strane obohacujeme svoj trh, na druhej strane však ide aj o určitý spôsob obrany, pretože inonárodná literatúra sa etabluje v novom kultúrnom prostredí, často veľmi odlišnom, a funguje v ňom v národnom jazyku (Biloveský, 2011, s. 14).

Zoznam literatúry:

BILOVESKÝ, Vladimír: *Zázraky v orechovej škrupinke – Prekladové konkretizácie tvorby S. W. Hawkinga v slovenskom kultúrnom priestore.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta Humanitných vied 2011. 160 s. ISBN 978-80-557-0249-0.

Ciele, hodnoty a zásady fungovania EÚ. [online]. [citované: 2016-05-01]. Dostupné na: http://eu.euroiuris.sk/pre_pedagogov/ciele_hodnoty_a_zasady_fungovania_eu

FOBELOVÁ, Daniela: *Kultúra v živote človeka*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta Humanitných vied 2000. 96 s. ISBN 80-8055-404-8.

HODOROVSKÁ, P. - HOLBOVÁ, V. - BRIŠKOVÁ, M.: Moslimovia vo svete. In: *Arabský svet – iná planéta*. 2013 – 2014 [online]. [citované: 2016-05-01]. Dostupné na: http://www.1sg.sk/www/data/01/projekty/2013_2014/unicorns/moslimovia/moslimoviavosvete.html

HOSSEINI, Khaled: *A thousand splendid suns*. London: Bloomsbury Publishing Plc 2008. 419 s. ISBN 978-0-7475-8589-3.

HOSSEINI, Khaled: *Tisíc žiarivých slnk*. Bratislava: Ikar 2009. 328 s. ISBN 978-80-551-1865-9.

JANECOVÁ, Emília: Americká šalátová misa v slovenskej prekladovej kuchyni – O preklade americkej etnickej prózy. In: *Tvorivé prekladateľské reflexie – Umelecký preklad v teórii a praxi*. Brno : Tribun EU 2011. s. 28 – 39. ISBN 978-80-7399-352-8.

JAVORČÍKOVÁ, Jana - DOVE, Michael, E: *Exploration in American Life and Culture*. Banská Bystrica : Belianum 2014. 173 s. ISBN 978-80-557-0757-0.

KENÍŽ, Alojz: *Preklad ako hra na invariant a ekvivalenciu*. Bratislava: AnaPress Bratislava 2008. 96 s. ISBN 978-80-89137-38-1.

KHIDAYER, Emíre: *Život po arabsky*. Bratislava : Marenčin PT 2010. 328 s. ISBN 978-80-8114-050-1.

LEVÝ, Jiří: *Umění překladu.* Praha : Apostrof 2012. 367 s. ISBN 978-80-87561-15-1.

MAHMOODY, Betta: *Not without my daughter*. London: Transworld Publishers Ltd 1989. 522 s. ISBN 987-0-552-15216-7.

MAHMOODYOVÁ, Betty – HOFFER, William: *Bez dcéry neodídem*. Bratislava : Ikar 1991. 372 s. ISBN 80-7118-038-6.

Mgr. Ivana Styková
doktorandka – Katedra translatológie
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Banská Bystrica
iva.stykova@gmail.com

AMERICKÝ GLOBÁLNY HOROR A „HOSTELIZÁCIA“ SLOVENSKA

Soňa Svoráková

Abstract

The topic of the paper is the globalizing aspects of American identity in the production of the American film industry, specifically film horror genre, which is due to the use of modern digital technologies and visualizations one of the most favorite genres of contemporary popular culture. This paper was inspired by American film Hostel and the sequel Hostel II, which belong to the horror film category. From the cultural and social aspects both images are the kinds of cultural production, by which the Americans define their identity in cultural practice in relation to the culture of the East. Both of these films from 2005 and 2007 made by an American director Eli Roth, constantly fed the film viewer links pointing to social, cultural, political and economic backwardness of Slovakia and thus the dominance of Western, especially American culture, except for horror and fear, which is the purpose of every horror movie. The adjective "global" is used in this paper as a parody for the worldwide reputation of the American culture that identifies itself as worldwide. The global nature of American culture in this case is not an expression of worldwide reputation of its spiritual and cultural values, but merely the result of economically dominated global market for cultural goods and their distributors. American Cosmopolitanism in both films represents only the global nature of the film props: The plot of both films unfolds in Slovakia, though they were filmed in the Czech Republic, the US and Czech film crews participated in the film production, the characters are Americans, Slovaks (often played by Czech actors), a Dutch businessman, Russian mafia, Slovak extras and an American director.

Key words: American horor film, hostel, cultural identity

Úvod

V úvodnej časti vysvetľujeme základné významy pojmov „horor“ a „hostel“, ktoré sú v príspevku kľúčové. Slovo „horor“ pochádza z latinského *horrere* a znamená zhroziť sa, stuhnúť. Z neho bolo prevzaté anglické horror a starofrancúzske (h)orrour pre označenie prozaického, literárneho alebo filmového diela.[1] Ako žáner sa horor objavuje v Anglicku už v 18. storočí vo forme rozprávaní o stredovekej minulosti opradenej strašidlami, duchmi

[1] Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Horor

a podobne. Priamym predchodcom moderného hororu v literatúre je Edgar Alan Poe (1809-1849). Slovo „hostel“ označuje sociálne zariadenie – typ lacnej ubytovne výhodnej pre prevádzkovateľa aj pre klienta. Izby sú oddelené alebo zmiešané, je tam kúpeľňa a spoločenská miestnosť.[2]

Dej filmu *Hostel* (2005) je založený na príbehu trojice amerických študentov, ktorí cestujú po Európe. Na študentskom internáte, kde sa ubytujú, stretnú mladíka, ktorý im ukazuje dráždivé pornozábery s kráskami a horlivo ich presviedča, že vo východnej Európe, na Slovensku, je raj pre sexuchtivých cudzincov a najmä pre Američanov, z ktorých sú domáce dievčatá celkom unesené. Tým rajom je hostel v Bratislave. Americkí mladíci skutočne pricestujú do ubytovne a večer skončia pri drinkoch uprostred neviazanej zábavy s pôvabnými kráskami. Nemajú najmenšie tušenie, že do pitia im boli namiešané omamné látky a postupne začínajú z ubytovne miznúť. Preberajú sa v podzemí starej opustenej továrne, v temných a špinavých pivniciach, priviazaní reťazami k stoličkám, k stolom alebo zavesení na háky. K nim potom prichádzajú muži – psychopati v dlhých kožených zásterách s čiernymi kúpacími čiapkami na hlave a s chirurgickými maskami, ktorí ich začínajú mučiť. Škála mučiacich nástrojov je rozmanitá – nože a sekery, skalpely, sekáče na mäso, kliešte, elektrické vŕtačky, motorové píly atď. Všade sa povaľujú rozsekané a rozrezané kusy ľudských tiel, ktoré muž s odpudzujúcim zjavom odváža na vozíku, porcuje a hádže do ohňa. Z trojice mladíkov sa jednému podarí zachrániť sa, ale nie nadlho. Doma, v Amerike, ho minulosť dobehne a doslova príde o hlavu, ktorú filmový divák spolu s jednou filmových hrdiniek spoznáva medzi trofejami mafiána Sashu v druhej časti *Hostelu II* (2007). V druhej časti *Hostel II* sa situácia opakuje, len hrdinkami a či skôr obeťami sú tentoraz americké študentky z umeleckej akadémie, cestujúce do Prahy a ktoré do hostelu na Slovensko naláka pri ceste vlakom krásna partnerka mafiánskeho šéfa Sashu.

1 Filozofia strachu

Žáner filmového hororu má v modernej vizuálnej kultúre veľmi silné zastúpenie pokiaľ ide o filmových tvorcov aj divákov. Všeobecne známou príčinou obľuby tohto žánru je zvláštna záľuba diváka „báť sa“. Divák si s obľubou sadá, či už pred filmové plátno alebo k televíznej obrazovke, aby si v prítmí vychutnával psychické a emocionálne napätie dômyselne živo realisticky sugerovanej mediálnej fikcie strachu a hrôzy. Istý filmový divák

[2] Dostupné na: http://slovnik.azet.sk/preklad/anglicko-slovensky/?q=hostel

v jednej ankete k americkému hororu *Texaský masaker motorovou pílou* (1974) uviedol, že keď šiel večer z kina domov, vybavovali sa mu niektoré sekvencie z filmu a on sa cítil akosi „zvláštne dobre“. Divák tak veľmi jednoducho a výstižne charakterizoval našu náklonnosť k prežívaniu strachu. Strach z konfrontácie s neznámymi silami a tušenými nebezpečenstvami patrí k základným charakteristikám ľudskej psychiky; je výsledkom pociťovanej a uvedomovanej bezmocnosti a bezbrannosti, ktoré ho vystavujú napospas utrpeniu a silám zla. Prekonávanie a vyrovnávanie sa so strachom patrí k našim existenciálnym inštinktom a ako také je nevyhnutné. Preto sa od nepamäti ľudia radi boja. Konfrontácii so strachom a sprostredkovanému prežívaniu strachu patrilo vždy veľmi dôležité miesto v mýtoch a v ľudovej slovesnosti; každá kultúra pamätala na strach vo svojich rozprávkach a v baladách spojených s tragickými úmrtiami, s démonickými bytosťami, s tajomnými miestami a zmiznutiami. Konštrukcie transcendentnej hrôzy majú skrátka svoje opodstatnenie v poučení a skúsenosti človeka s neznámym zlom, v nabádaní k predvídavosti, k opatrnosti a k viere v silu dobra, s ktorými je možné naprávať zlo. Každá kultúra a v každej dobe vždy reagovala na tento druh existenciálnych inštinktov, počínajúc ľudovou kultúrou až po moderný obraz nadprirodzenej hrôzy v literatúre, ako ho preslávil geniálny Edgar Alan Poe.

Je do určitej miery zvláštnosťou, že v dejinách filozofického myslenia, na rozdiel od hrôzostrašnej literatúry, bolo existenciálnym stavom človeka, vyvolaných pocitmi strachu a hrôzy, venované tak málo miesta. Vysvetlení je niekoľko; v prvom rade sú v pozadí tejto absencie teórie o ľudskom strachu a hrôze mýty a náboženské kulty. Jednotlivec sa so svojimi pocitmi strachu vyrovnával tak, že sa identifikoval s náboženskou formou spoločenského vedomia; stotožnenie s náboženským kultom predstavuje v spoločenských dejinách najstarší spôsob prekonávania a potláčania pocitov strachu a ohrozenia. Náboženstvo dávalo príslušníkom náboženskej skupiny vnútornú silu potlačiť frustrujúce predstavy každého možného ohrozenia existencie. V druhom rade je nezanedbateľné pôsobenie historicky ustálených spoločenských konvencií, ktoré v priebehu dejín vytvárala a inštitucionalizovala náboženská a svetská moc ako prostriedok svojho sebapotvrdzovania a spoločenskej manipulácie. Inými slovami, otvorene sa priznať v spoločenských prostrediach západnej civilizácie k strachu znamenalo koniec osobnej reputácie a stratu spoločenskej prestíže.

Nový dejinný rámec strachu vytvoril v sociálnom diskurze západnej kultúry fenomén nezákonnosti a delikvencie, ktorý skúmal francúzsky filozof Michel Foucault. Dejiny zločinu, ako ich Foucault popisuje, sú oproti krutosti, ktorej sa dopúšťali trestaní nešťastníci, viac dejinami krutosti jeho trestania. Verejné popravy a hrozné spôsoby mučenia odsúdených delikventov ukončila až éra humanizmu, v ktorej priame spojenie politickej a trestajúcej moci

už neposilňovalo ale skôr oslabovalo ich politickú autoritu a prestíž. Vtedy došlo, podľa Foucaultových analýz, k radikálnemu obratu vo vzťahoch politickej moci k nezákonnosti a delikvencii: zásadné premeny nastali v štruktúre výkonnej moci štátu, v ktorej sa oddelili sudcovia od tých, ktorí mali zločincov prenasledovať a trestať. Foucault, ktorý podrobne skúmal podstatu a spôsob spoločenskej transformácie zločinu a trestu, ukazuje ako sa politická moc zmocňuje oboch modalít ľudského správania, vytvárajúc na ich základe postupne čoraz dômyselnejší a nepreniknuteľnejší systém prostriedkov spoločenského a politického tlaku. Okolo nezákonnosti a delikvencie sa začala vytvárať sieť neznámych a záhadných prepojení. Z hľadiska spoločenského diskurzu bol predtým systém trestania zločincov celkom priamy a otvorený: nebol obostretý nijakými záhadami. Preto, aj napriek všetkej stredovekej krutosti, nevzbudzovali verejné popravy sprevádzané hrôzostrašným mučením zločincov v prítomných davoch pocity strachu a hrôzy, ba ani ľútosti; podľa vtedajších historických záznamov dav pociťoval potrebu pomsty a pohľad na muky spôsobované zločincom v ňom vyvolával pocity spokojnosti a zadosťučinenia. Paradoxne, po ústupe stredovekých spôsobov trestania a inkvizičných tribunálov, ktorý nastal v epoche humanizmu a najmä v časoch európskeho osvietenstva, sú v sociálnom diskurze pocity strachu a hrôzy v spojení s nezákonnosťou a delikvenciou evidentné (Foucault, 2000, s. 38).

Vytváranie spoločenských pravidiel s cieľom ovládať ľudské subjekty prostredníctvom inštitucionálnych metód a diskurzov charakterizuje správanie moci v každom historickom období: Každá moc vytvára vlastný súbor nástrojov na to, akým spôsobom a o čom sa má hovoriť v spoločenskej praxi a aké postoje má spoločnosť zaujímať. S nástupom modernosti v 18. a v 19. storočí spoločnosť a jej inštitúcie postupne medikalizovali a patologizovali aj prejavy ne-rozumu, ktoré sa v oficiálnom diskurze stalo niečím, čo je spoločensky neprijateľné. Od 18. storočia presadzovali osvietenskí myslitelia a filantropovia myšlienku, že duševne chorí nepatria do väzenia. Moc preto z politických a ekonomických dôvodov internovala duševne chorých do uzavretých domov – ústavov a všetku zodpovednosť aj kontrolu nad touto spoločenskou skupinou presunula na lekárov. Ústavy sa v 18. storočí stali pre spoločnosť miestom neurčitého tajomného zla a zdrojom strachu a hrôzy. Aj sadizmus sa podľa Foucaulta zrodil z internácie a nie je to náhoda, že prostredie v literárnom diele markýza de Sade tvoria spoločensky nedostupné miesta ako pevnosť, cela, podzemie alebo kláštor (Foucault, 1993, s.139). Tieto sú sídlom potláčania prirodzených ľudských túžob, menia ne-rozum na šialenstvo, ktoré prepuká do zvrátenosti.

Vo svojich dejinách sexuality[3] Foucault analyzuje jej potláčanie v represívnych mechanizmoch moci, ktoré boli zároveň prostriedkami jej vlády. Moc vytvárala normy, zákonné pravidlá mravnosti a keď sa sexualita stala medicínskou záležitosťou, rozšírila svoj výkon moci aj na ľudské telo, ktoré bolo možné sledovať, kontrolovať a ovládať (Foucault, 1999, s. 144).

V modernej dobe freudovská psychoanalýza pátrajúca v hlbinách ľudského nevedomia odkryla jeho tajomstvo v spojení s libidóznym pudom sebareprodukcie a sebazáchovy, ktorý patril k najčastejšie potláčaným pocitovým stavom ľudskej psychiky. Podľa Freuda je možné pocity, emócie a túžby, ktoré sú potláčané do sféry nevedomia alebo podvedomia, udržať pod kontrolou prostredníctvom vedomia. Foucault, naopak, ukazuje, že potláčanie čohokoľvek v ľudskej psychike sa nestáva potlačeným, ale je hnacou silou ľudských činov, reči, tvorby významov a zaobchádzania so sexualitou. Vyvoláva a podmieňuje reakcie, ktorých dôsledky sú úplne opačné a môžu byť až deštruktívne. Vplyv Freudovej psychoanalýzy sa prejavil fakticky vo všetkých odboroch modernej vedy a zásadným spôsobom ovplyvnil aj filmové teórie, pokiaľ ide o psychologické aspekty vytvárania podmieneného pohľadu filmového diváka.

2 Estetika strachu

Estetickú podstatu ľudského strachu sa pokúsil odhaliť jeden z predchodcov modernej estetiky Edmund Burke. Tento myslitel' chápal strach a hrôzu ako prevládajúci princíp vznešeného (Burke, 1981, s. 58). Skúma ich ako skúsenosť s takými vlastnosťami prirodzeného sveta ako sú napríklad tma a temnota, tajomnosť, čierna farba, sila a moc, vášeň, nádhera, nekonečnosť, veľkoleposť atď. Burke ako dedič anglických empirikov orientoval svoje estetické postrehy na skúsenosť s prirodzeným svetom a príčiny hrôzy a strachu charakterizuje ako súčasť normálneho prirodzeného sveta. Ako však ukázal Foucault, príčiny strachu a hrôzy sú okrem svojej prirodzenej podstaty historicky a spoločensky premenlivé; pre naše hodnotiace vedomie je rozhodujúci diskurz.

Estetický variant, vytesňujúci obraz duševne narušeného subjektu – schizofrenika z normality do estetizovanej abnormality, sa vygeneroval v oficiálnom diskurze o šialenstve až v polovici 20. storočia. Dnes je divák fakticky denne na televíznych obrazovkách konfrontovaný s estetizáciou násilia a s brutálnymi vraždami choromyseľných zločincov, ktoré hollywoodská produkcia filmových hororov premenila na prosperujúcu komoditu.

[3] Foucault, M.: *Vůle k vědení. Dějiny sexuality I*. Praha: Herrmann § synové, 1999.

V kategórii filmového hororu založeného na hrôzostrašných dôsledkoch choromyseľnosti a abnormality pre bezbranné a nič netušiace obete, do ktorej patrí dvojica filmov *Hostel* a *Hostel II* a pre ktoré bol klasickým predobrazom horor Alfreda Hitchcooka *Psycho* (1960).V ňom sa objavuje osobitný druh hrôzy pochádzajúcej z reálneho ohrozenia psychicky ťažko narušeným jedincom, zosobneným filmovou postavou majiteľa motelu Normana Batesa. V postave schizofrenického Normana sa A. Hitchcook inšpiroval v podstate dosť bežným a z lekárskeho hľadiska nevýnimočným oidipovským komplexom, ktorého dlhodobé potláčanie vrcholí jeho absolútnym vnútorným stotožnením sa s osobnosťou matky. Norman Bates, v ktorom vyvolá sexuálnu túžbu krásna žena, berie na seba podobu matky, oblečie si jej šaty, na hlavu si nasadí parochňu a v známej sprchovej scéne v kúpeľni motela dobodá ženu na smrť. Potom sa opäť zmení na chladne uvažujúceho normálneho jedinca presvedčeného, že vraždu spáchala jeho matka. Hitchcookov film *Psycho* bol vzorom pre neskoršie generácie amerických producentov filmových hororov, inšpirovaných choromyseľnými sériovými vrahmi typu Teda Bundyho[4]. Azda len taká umelecky nezávislá osobnosť, akým je režisér Steven Spielberg, autor známeho hororu *Čeľuste* (1975), dokázal tomuto autorsky až zničujúcemu vplyvu odolať.

Podľa anglického spisovateľa Philipa H. Lovecrafta je jednou z podmienok hororového žánru ponúkať svet ešte nepoznanej a neodtajnenej hrôzy. Lovecraft hovorí, že tvorba hororovej poviedky má svoje pravidlá, pričom jednou z podmienok hororového žánru je ponúkať svet ešte nepoznanej a neodtajnenej hrôzy: *„Naozajstná hrôzostrašná poviedka obsahuje viac ako len záhadný zločin, skrvavené kosti alebo strašidlo rinčiace reťazami podľa vžitých predstáv. Musí tu byť prítomná istá atmosféra záhadnej nevysvetliteľnej, dych vyrážajúcej hrôzy z neznámych vonkajších síl; a takáto poviedka musí obsahovať skrytú narážku, vyjadrenú s vážnosťou a výhražnosťou adekvátnou takejto téme; narážku na najstrašnejšie ľudské myšlienky – zlovestné a zvláštne popretie alebo porážku oných ustálených zákonov Prírody, ktoré sú našimi jedinými ochrancami pred náporom chaosu a démonov neprebádaného priestoru.“* (Lovecraft, 1997, s. 9) Takouto črtou sa napríklad vyznačovala aj genialita E. A. Poea; Poe obohatil žáner o ešte nepoznané svety hrôzy. Inými slovami, ide o žáner, v ktorom sa nemôže opakovať to, čo už bolo doterajším poznaním odhalené a odtajnené, čo už nie je záhadné, skrátka, čo už nevyvoláva pocity hrôzy s takou intenzitou. Lovecraft pri analýze románu Emily Bronteovej *Búrlivé výšiny* uvádza, že nejde o reflexiu gotického romantizmu, ako mu je pripisované, ale že je výrazom zhrozenej reakcie

[4] Psychopat Ted Bundy patrí k najznámejším masovým vrahom v dejinách americkej kriminalistiky.

človeka tvárou v tvár neznámemu (Lovecraft, 1997, s. 42). Tento výraz zosobnený v tragických osudoch záhadného byronovského najdúcha a zlosyna Heathcliffa, ktorý ani nie je ľudskou bytosťou, ale skôr démonom a jeho lásky Catherine, je predmetom neustáleho umeleckého záujmu filmových tvorcov. Jeho nové filmové spracovania dosahujú úroveň skutočného a jedinečného umeleckého filmového majstrovstva.

Ide teda o to, s akou invenciou sa k téme hrôzy pristupuje. Po Hitchcookovej klasike charakterizuje originalitu nepoznaného v americkej produkcii filmových hororov čoraz vyšší stupeň estetizácie brutality, morbídnosti a zvrátenosti. Filmy ako *Texaský masaker motorovou pílou* (1974), *Hory majú oči* (1977), *Viem, čo ste robili minulé leto* (1997), *Vreskot* (1996), ktoré boli od 90. rokov uvádzané v našom domácom televíznom vysielaní ukazujú, na akú nízku úroveň klesla americká hororová kinematografia: tvorivá invencia autorov je obmedzená výlučne na objavné a nepoznané spôsoby zabíjania, štvrtenia a kanibalizmu. Vidieť to najmä pri nových pokračovaniach pôvodných snímok. Pokračujúce diely *Vreskotov* sú už iba paródiami, v ktorých vraždiace monštrum s nožom v čiernom háve a v bielej maske s charakteristickou grimasou pôsobí komicky rozpačito: nemotorne naháňa unikajúce obete a pri ich vraždení je čoraz nemohúcejšie. Na tejto pochybnej úrovni sa pohybuje režisér a scenárista *Hostelu* v jednej osobe Eli Roth, ktorého predstava hororového príbehu sa scvrkla na obrazy trápenia a mučenia obetí sadistických klientov – psychopatov. Podobne ako pri predošlých filmoch a ich treťotriednych pokračovaniach pôsobí aj v prípade druhého pokračovania hororu *Hostel II* invencia nepoznaného zla už iba ako slabý odvar; hororovú iskru má filmovému braku dodať viac kusov nakrájaného mäsa a viac krvi, teda viac červenej farby alebo kečupu. Invenčne chudobné obrazy mučenia v pivnici v druhej časti majú tiež podporiť krvavé scény ženských psychopatov odkazujúce na slovenskú Báthoryčku.

Obidva filmy Eliho Rotha *Hostel* (2005) *a Hostel II* (2007), mimochodom, podľa recenzií označené za podpriemerný filmový brak[5], a to aj napriek ich produkčnému zastrešeniu menom slávneho Quentina Tarantina, sú však pozoruhodné z iného aspektu, a to z aspektu vytvárania podmieneného pohľadu amerického filmového diváka. Obidva horory sú určené západnému a najmä domácemu americkému publiku, ktorému ponúka režisér nový zdroj strachu a hrôzy z neznámeho nebezpečenstva číhajúceho vo východnej Európe, kdesi

[5] Dostupné na: http://www.kinema.sk/recenzia/26462/hostel-2-hostel-part-ii.htm
Lučivianský, M.: Hostel II. In: *Cinemaview*. [online]. [citované: 2016-04-10]
Dostupné na: http://www.cinemaview.sk/clanok/798/detail/hostel-2

v Bratislave. Vo filme sa o hlavnom meste Slovenska hovorí ako o „[...] *zapadákove, plnom krásnych dievčat, ktoré sú z cudzincov ako vyjavené; idú hlavne po Američanoch, stačí len prízvuk a samé si ich nájdu“*. Krajina, v ktorej sa nalákaní mladí Američania ocitnú, pôsobí skutočne ponuro až strašidelne: opustená a ľudoprázdna vlaková stanica Poričany (v Česku), primitívne sa škľabiaci štrbavý šofér v montérkovej bunde so zanedbaným výzorom, staré, asi päťdesiatročné Žiguli (ruský Fiat), na recepcii bratislavského hostelu beží čiernobiely televízor – veľká stará debna s maličkou obrazovkou, aké sa vyrábali v 50. rokoch. V pozadí všetkých nasledujúcich sekvencií figurujú umelo vykonštruované obrazy sociálnej a kultúrnej zaostalosti Slovenska: V meste prepadáva turistov tlupa päť- až desaťročných cigánskych detí, ktoré si pýtajú doláre alebo cigaretu, z kultúrnych pamätihodností je turistom k dispozícii návšteva Múzea tortúry (mučiarne). Zábery na prostredie mesta sú zostavené výlučne z pohľadov na historickú časť – staré stredoveké veduty s dominantným kostolom a s vežou, úzke kľukaté uličky s kamennou dlažbou, ošarpané rozpadávajúce sa múry a kusy opadanej omietky. Film je doslova prehliadkou starých vyslúžených áut a starých vládnych limuzín spred takmer päťdesiatich rokov.

V druhom pokračovaní je obraz zaostalosti Slovenska vizuálne vystupňovaný na maximálnu možnú mieru: Atmosféru dokresľuje opäť obraz miestnej chudoby a zaostalosti – akýsi „jarmočný večer“ v exteriéri blízko temného lesa. Nechýba ani temná vodná hladina so starou strašidelnou budovou. V jednej časti je pódium s ľudovou hudbou, počuť slovensko-moravské melódie, na parkete pripomínajúcom boxerský ring sa krúti niekoľko tanečných párov v ľudových krojoch. Všade naokolo visia alebo sú na jarmočných pultoch porozkladané rozličné stredoveké bodno-rezné nástroje: meče, nože, mačety, sekery... Popred kamery sa motajú mladé dvojice v krojoch, nemajú na sebe žiadne súčasné oblečenie a už vôbec nie žiadne rifle; táto módna vlna podľa režisérovej predstavy na Slovensko ešte nedorazila. Celý komparz je ponavliekaný do starých handier: ženy majú dlhé sukne a neforemné kabátce, na hlavách šatky, žiadne účesy, žiadny strih, chlapi sú zarastení, neupravení a na hlavách majú čiapky ako chudobní robotníci, ktorí práve vyšli z niektorej fabriky v 20. rokoch minulého storočia. Skupinky postávajúcich, popíjajúcich a bezcieľne sa motajúcich ľudí pri slabom elektrickom osvetlení rafinovane dokresľujú strašidelný obraz slovenskej zaostalosti.

Režisér Eli Roth si dal vskutku mimoriadne záležať na rekvizitách, cez ktoré sa každý obyvateľ západnej Európy môže konfrontovať so zaostalosťou Východu a vyjsť z tejto konfrontácie ako šťastný obyvateľ Západu a najmä Ameriky. Priemerný americký divák je tak utvrdzovaný v predstave, že je to Západ a najmä Američania, ktorí prinášajú „zaostalým“ krajinám Východu civilizáciu. O to väčším sklamaním pre slovenského diváka bola herecká

účasť bývalého slovenského ministra kultúry Milana Kňažka (v úlohe mafiána Sashu) v druhom pokračovaní *Hostelu*. Sklamaním sú aj českí spolutvorcovia filmu, ktorí sa ochotne pridali k tomuto druhu americkéhomu kultúrneho parazitizmu. Ich znalosti o Slovensku určite nie sú na úrovni amerického diváka, takže je zrejmé, že motívom bol zárobok. Nebol zrejme až taký veľký, pretože podľa dostupných informácií šlo o nízkorozpočtové filmy,[6] ale koniec koncov: z cudzej kultúrnej identity krv netečie.

Zoznam literatúry:

BURKE, Edmund: *O vkuse, vznešenom a krásnom.* Bratislava: Tatran, 1981, 170 s.

FOUCAULT, Michel: *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram, 2000, 338 s. ISBN 80-7149-329-5

FOUCAULT, Michel: *Dějiny šílenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993 (prel. V. Dvořáková), 209 s. ISBN 80-7106-085-2

FOUCAULT, Michel: *Vůle k vědení. Dějiny sexuality I*. Praha: Herrmann § synové, 1999, 189 s.

LOVECRAFT, Philip, Howard : *Nadprirodzená hrôza v literatúre*. Bratislava – Pezinok: Agentúra Fischer&Typoset, 1997, 116 s. ISBN 80-967229-2

Internetové odkazy:

https://sk.wikipedia.org/wiki/Horor

https://sk.wikipedia.org/wiki/Hostel

http://www.kinema.sk/recenzia/26462/hostel-2-hostel-part-ii.htm

https://sk.wikipedia.org/wiki/Hostel_(film)

LUČIVJANSKÝ, Michal: Hostel II, 2007. In: *Cinemaview* [online]. [citované: 2016-04-10] Dostupné na: http://www.cinemaview.sk/clanok/798/detail/hostel-2

PhDr. Soňa Svoráková, PhD.
Katedra európskych kultúrnych štúdií
Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40
sona.svorakova@umb.sk

[6] Film stál 4,8 milióna amerických dolárov a zarobil až 80,5 milióna dolárov. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Hostel_(film)

LINGUISTIC AND CULTURAL INFLUENCE OF ENGLISH ON FRENCH IN THE NAMES OF SHOPS AND OTHER ESTABLISHMENTS IN FRANCE

Andrej Timko

Abstract

The main aim of the article is description and analysis of the growing number of anglicisms, pseudo-anglicisms and franglicisms in French and their linguistic but also cultural impact. Dominant position of English, as current lingua franca, influences also specific areas of social and cultural life in France, such as the names of shops, products, services, bars, casinos, hairdresser's and other specialised establishments. Globalisation, glocalisation and market forces are also changing the public space in France. In the article, we describe and analyse these tendencies and demonstrate them by means of selected visual materials.

Key words: globalisation, americanisation, public space, anglicisms, franglais

Introduction

The French language, as one of the most important elements of national and cultural identity, played a very important role in the processes of the creation of French nation and determined its position and identification in Europe and in the world. The French language, sometimes referred to as „the language of Moliére", is in France perceived as a national heritage, as an institution and is regarded as a very important component of national culture and identity. The fact, that mother tongue represents an important embodiment of homeland or country and, at the same time, it is an instrument of national and cultural identity and in France, is felt very strongly. There are crucial social, historical, cultural and also political reasons to it.

The present situation and phenomena, such as globalisation, processes of glocalisation, influence and market power of American business and culture, procedures of the creation of the European Union, European structures and formation of the EU citizens and consumers resulted in bigger intervention from the part of the French state and also from some linguistic and cultural organisations and institutions. This intervention is also reflected in stronger language policies in order to protect and guarantee primacy and priority of French in the country. The main elements and key points, which have been involved in the creation of the

French language policy since as early as so-called *Ordonnance de Villers-Cotterêts (1539)*, have been based on the importance of language as the instrument of unification of the French nation. Language policy in France, which is a vast country with many regional and local lingustic and cultural differences and regional dialects (so-called *patois*), was based on the unifying forces by means of the French language itself. At present, regional and local languages do not present any danger (as it was thought in the past) for the unity and integrity of the French Republic, which proves their gradual, although slow acceptation. If we look at the approach towards local dialects and their long elimination in France in the past, we can see certain similarities with the present approach towards growing influence of English and towards the use or adaptation of anglicisms, pseudo-anglicisms and so-called *Franglais*. These similarities are, of course, only partial as the power and dominace of English comes from outside and *Franglais* is no regional or minority language, but very specific and complex phenomenon. The term *Franglais* was widely popularized by French linguist and professor at the Sorbonne University, René Etiemble, in the 60's of the last century. For many linguists, philosophers, culturologists but also for wide public, *Franglais* (or Frenglish) became a synonymous expression of the growing power of English, Anglo-American culture and negative impacts, which they have on the French language and culture. Since the second half of the 20th century, France has started to impose stronger tendencies and steps leading to the defence of French and against the expansion of Anglo-American culture and the spread of anglicisms. They are regarded as a threat, not only for the language, but also for the whole French culture, customs, traditions and way of life. There are many critical voices, negative social feelings and reactions towards the use and adaptation of anglicisms and *Franglais*, but they do not apply equally to everyone. Critics, language purists and ´defenders´ of French point out that growing trends of adaptation and use of anglicisms and creation of so-called pseudo-anglicisms do not influence only the language, but they bring and impose other negative extra-lingustic aspects. What emerges is that globalisation, influence of Anglophone (especially American culture) and increasing dominance of English, can be felt in almost every sphere of social and cultural life in France. Spheres, in which can be these influences strongly felt, are generally considered to be business and working environment, music and entertainment industry, advertising, mass media (press, television, radio, the Internet) as well as specific language used by the young generation. They can be even seen in such specific domains, as for example the names of shops, buildings, shopping centres, bars, restaurants, hairdresser's and other specialized shops and establishments. Impact of anglicisation (or rather americanisation) is, according to certain opinions, reflected also in the image and

appearance of the French cities, towns and their streets, boulevards or public spaces. This impact was, for some, strongly felt already in the Pre-World War I period. According to Bonnafée (1920), the rising influence of English language and Anglo-American culture was also supported by the creation of English and American war camps and bases during WWI. In them, the concentration of English-speaking soldiers and people was quite high and British and American customs, way of life and English language were spread. Bonnaffé (1920) points out such military camps in the *Nord-Pas de Calais* region as *Dunkerque, Boulogne-sur-Mer, Dieppe* or *Calais.* In Paris itself, certain city quarters were exposed to strong Anglo-American influence and were described as much anglicised. *´A Paris, cette emprise s'affirme surtout dans les quartiers avoisinant l'Opéra et la Place d'Etoile, où l'élément britannique étend sans cesse son champs d'action´* (Bonnaffé, 1920, p. 10). French diplomat and writer, Eugène-Melchior de Vogüé, described the anglicisation processes of French cities in the eight chapter of his novel, *Le Maître de la mer*, as follows: *´Sur nos boutiques nationales, les désignations, les réclames anglaises s'accolent aux françaises: tailleurs, coiffeurs, joailliers, pharmaciens anglicisent leur proffesions, leur annonces. Les bars et les drinks se substituent à nos cafés (...) Dans vingt ans, si Dieu nous prête vie, nous arpenteront un boulevard qui ne différera guère de Piccadilly´* (Vogüé, 1902, p. 64). There are many other descriptions, which indicate that these tendencies of anglicisation or americanisation of French cities and their streets and boulevards as well as anglicised names of boutiques and different shops and establishments were visible already at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century and they have never disappeared ever since. With the beginnig of the 20th century, France partially lost its position of the world power, which was transferred to Anglo-American space. Dominance of the British Empire and gradual growth of economic and political power of the USA caused changes also at lingustic and cultural levels. Tendencies of americanisation and use of English in the public space grew in France also in the post-WWII. period. This was strongly felt especially in the 60's and was accompanied by the spreading movements of hippies (so-called *époque yé-yé* in France), *rock'n'roll* and American music. The power of English, as a present *lingua franca*, use of anglicisms and *Franglais* in the names of different shops, bars and different establishments as well as anglicisation of Francophone environment remain actual and, at the same time, a bit controversial linguistic and cultural topics and issues of contemporary French society and culture.

1 Effects of Globalisation, Glocalisation and Americanisation on French Cities and Towns

Globalisation, which is in France usually understood as americanization, represents a strong factor, which directly influences and, according to some opinions, threatens French culture and identity. According to certain part of the society, this threat is reflected especially through the raising power of English language to the detriment of French. The statement of a French politician, former Minister of Culture and member of the French Academy, Maurice Druon: *´la langue est l'âme d'un peuple´* (Gordon, Meunier, 2002, p. 103) only proves the exceptional position of language and points out its importance in relation to the national and cultural identity. Druon called the French language as a soul of the nation, which can be regarded as the main substance or essence of the nation's beeing and pride. Former Minister of Foreign Affairs of the Lionel Jospin's Government, Huber Védrine, pointed out the importance of the defence of French and stated, that the defence and protection of the language is essential for the maintenance of the national's identity and defined it as the nation's genetic code. *´La langue française reste vitale pour notre identité (...) notre langue est comme notre code génétique, voilà qui me dépasse!´* (Gordon, Meunier, 2002, p. 103). Nowadays, the French language has the same important position and place as it was in the past and is one of the most important elements of the French national and cultural identity. Globalisation and americanisation of the public space in France was also described by a philosopher and member of the French Academy, Michel Serres, who stated that *´Il y a plus d'anglais aujour'hui sur les murs de Paris qu'il n'y avait d'allemand sous l'Occupation´* [1]. This statement is very powerful because it compares the present situation with one of the darkest parts of the French history, the German occupation. Of course, we cannot speak about military occupation. What Serres suggests with this statement is that cultural and linguistic invasion of English in France is growing and crosses its limits.

The last decade of the 20th century and beginning of the 21th century were affected by a rapidly changing situation, which also started to change the image, desing and concept of French cities and their squares, streets, boulevards and public space. Paris, as one of the world's largest megacities, is becoming more and more cosmopolitan and globalisation is reflected to a large extent in the image of the city. Among typical French restaurants and cafés started to appear in large numbers golden arches, which are the symbols of McDonald's fast food chain restaurants, green logos of Starbucks cafés, but also of other fast food chains, as for example Burger King, KFC, Subway or Belgian chains of fast food hamburger restaurants.

These establishments and facilities have already become a routine part of every large French city. Over the last decade, their numbers have been increasing even more rapidly and one can easily get an impression that they are present in almost every single Paris city quarter (or so-called *arrondissement*). Emmanuelle Lallement (2010), French urban ethnologist, describes in her studies urban ethnology of some Paris city quarters and points out the idea of so-called *ville marchand* (or merchant city). She also highlights the increasing importance of business and trade in urban development and changes, which are taking place in different city quarters. In the case of the city of Paris, she is more closely specifying the *franchisation* of the city, which is caused by a masive arrival and inflow of major international brand names and franchises *(enseignes internationales et franchiseurs)*. It is not rare to hear that global businesses contribute to the processes of the loss of cultural identities of different cities and towns worlwide. Everywhere identical, this development of international and global businesses around the world could be considered a serious factor of cities´ uniformisation and growing homogeneity. Everywhere we can find the same or almost the same designs of shopping windows, the same advertisements, the same market economies. According to Péron (2004. p. 163), these *´boîtes à vendre" seraient des facteurs d'uniformisation des villes.´* City, which is taken over by franchise businesses and international network of global businesses loses its soul and becomes a great global publicity space. David Mangin points out a specific term, *´une ville franchisée´*, which is designed and managed uniquely according to commercial urbanism and marketing. Bruce Bégout goes even further and in his work, *Zeropolis*, noted that: *´Las Vegas n'est rien d'autre que notre horizon urbain. A la manière de Las Vegas, chaque ville mondiale, que ce soit Paris, Tokyo, Sao Paulo, Moscou, prendrait le chemin d'un urbain partout organisé autour de la consommation (...) Las Vegas comme horizon de la métropole parisienne, cauchemar ou réalité?´* (Bégout, 2002, p. 64).

Paris, like other megacities, e.g. New York, London, Milan, Dubai or Hong Kong has over the last few years redevelopped a new design of how to attract tourists. There are large numbers of visitors, who come to Paris with the sole aim – shopping. Fast connection between London and Paris thanks to rapid train *Eurostar*, high-speed trains *TGV Thalys*, that operate between Paris and other western Europe cities, like Brussels, Amsterdam and Cologne in Germany have brought new waves of tourists to the French capital. Faster connections and transportation, growing numbers of international businesses, brands and companies are changing the way of life and also bring more communication in English to the French capital but also to other bigger French cities and turistic destinations. This is accompanied by the growing numbers of anglicisms and creation of pseudoanglicisms, which are used on

everyday basis and can be seen also in public space. One of the examples are also the names of different shops, bars, hairdresser's, souvenir (gift) shops and other different estabishments.

Picture 1

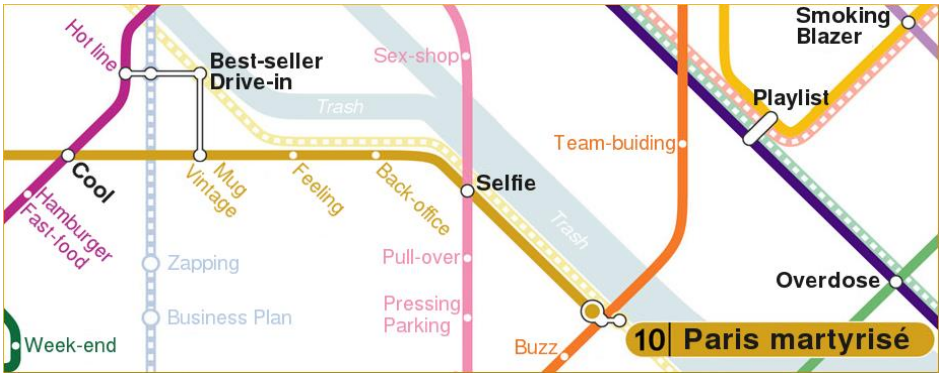

Picture 2

2 The Use of Anglicisms, Pseudo-Anglicisms and *Franglais* in the Names of Shops, Hairdesser's, Bars and Other Establishments in France

2.1 Anglicisation and Americanisation of *Carrefour*

A very specific case, which created and activated in France a strong opposition and negative reactions against anglicisation and americanisation of sales and marketing, represents language policy of the French multinational retailer and one of the largest hypermarket chains, *Carrefour*. The company was accused of promoting English and anglicisms, breaking the *Toubon Law* and of americanisation of the selling practices, marketing strategies and of the

whole working environment. *The Toubon Law (Loi Toubon)*, with its full name: law 94-665 of 4 August 1994 relating to usage of the French language, is a law of the French government mandating the use of the French language in official government publications, in all advertisements, in all workplaces, in commercial contracts, in some other commercial communication contexts, in all government-financed schools, and some other specific contexts. Issues, that became the object of criticism, are far too many English expressions and anglicisms in the names of shops, outlets, but also many anglicised names of products and services of this French hypermarket chain. Examples include: *Carrefour Market, Carrefour City, Carrefour On Line, Cerrefour discount* etc. The same situation can be also seen in the case of anglicised names of products, such as *Home, Top Bike, Green Cut, First Line, Blue Sky, Ink set, Pomelos Drink, Apple Nectar's* etc. and also in so-called working expressions (or expressions connected with work) e.g. *e-learning, cross marchandising, street-palette, self-scanning* etc. Similarly, *Carrefour* hypermarkets were described as almost bilingual working environment, proofs of which are present everywhere in its outlets. Particular instances are all inscriptions, instructions or announcements like, for example, safety instructions, sanitary instructions and other things, which are both in French and in English and English music playing almost all the working time. Great antipathy and dislike were activated also by American advertising slogan, or, rather an accompanying melody and song *´...Sunday, Monday, happy day... ´,* which was introduced in *Carrefour* TV and Internet ads. *Happy Days* is an American sitcom, which was popular in the 1970's and 80's and represented an idealised American dream life and American way of life of the 50's and 60's. This sitcom was broadcast also in France and its initial song became famous and notorious almost worldwide. Despite this, the use of the song in *Carrefour* adverts was not welcomed and appreciated and set off a wave of negative reactions, as it was evoking American culture, and way of life and not the French one. The same scenario happened in the case of *Carrefour loyalty card* for customers, which was named *La carte Happy Days.* This excessive and over-exuberant use of anglicisms and promotion of American way of life and, according to some opinions, also of American consumer society and culture were critised by a big part of French society, but also by many *Carrefour* employees. Syndicate of CGT hypermarkets, *Carrefour Nîmes-Sud*, in the French city of Nîmes, launched in September 2013 a campaign, which was aimed at the prevention of the spreading use of anglicisms and *Franglais* expressions in *Carrefour* outlets and hypermarkets. Americanisation of Carrefour exceeded, according to many employees and also to wider public, its limits. This activity was also supported by the French Academy, which is traditionally seen as a conservative lingustic and cultural institution fighting

anglicisms. In November 2014 was published in the French daily paper, *Le Figaro,* an article titled: *Quand la CGT défend la langue française.*

´Le syndicat CGT du magasin Carrefour Nîmes-Sud lance une campagne contre la politique marketing de Carrefour qui privilégie les mots anglais pour nommer ses produits: First line, Blue Sky, Top Bike, Bootstore, Ooshop, Powder Flash, Carrefour Discount, Tex Baby, Tex Fashion Express, Energy Drink, Ananas Juice, Carrefour Light, Carrefour on line. etc. Le syndicat fait circuler une pétition qui demande à M. Georges Plassat, président-directeur général du groupe Carrefour, de faire le nécessaire pour que le caractère anglicisant de Carrefour cesse, afin de ne plus polluer l'environnement francophone de notre pays ´ [2].

As the part of this protest activities, a petition named *Non à l'anglicisation de Carrefour, de la France et de l'Europe* was created. As an important point, the petition demanded the creation of specialised terminology commission, which should regulate and prevent the over-use of anglicisms. As examples, the petitioners cited, amongst others, such expressions as *le Cross marchandising, le remodeling, la Supply Chain* or *le self-scanning.* As a model, they took the Canadian Francophone province Quebec. Quebec is famous for its strict language policy, which is eliminating the use and adaptation of anglicisms to a very large extent. If the French language policy is generally regarded as strict, in Quebec, far bigger puristic actions take place and are imposed. In Quebec, there is a very strong feeling of Francophone origins and roots and the defence of Quebec French is understood as a national duty. As an appropriate alternative, the petitioners suggested, instead of the expression *Carrefour drive,* its francised equivalent, *au volant,* which has been used in Quebec for some time now. Although, it is true that the expression *drive* is not used in France only by *Carrefour*, but also by many other businesses and was largely adopted by the French society, petitioners emphasised, that it would be a good step to replace it by a French equivalent, which respects Francophone origins of the country. According to petitioners, it would also declare a defence of domestic linguistic background, respect the local French customers and maintain the significant position of French culture. They defended these steps as important and suggested that such approaches would distinguish *Carrefour* from other hypermarket chains and businesses in France. They also pointed out, that *Carrefour* should not blindly obey the current trends of americanisation of French language and culture, but be an example of French traditions, culture and promotion of Frenchness. At the same time, they appeal and call for French names of products, services, slogans and also for more of French music to evoke domestic atmosphere and the feeling of home.

We can look at these activities from different points of view. Some would consider these actions to be a little bit radical and maybe even nationalistic. Others think that americanisation in the case of *Carrefour* exceeded its limits and these steps are necessary to stop, or at least to slow down, these processes and bring to this French hypermarket chain more domestic spirit and cultural background.

Picture 3

Picture 4 **Picture 5**

2.2.1 Anglicisation and Americanisation in the Names of Gift (Souvenir) Shops in Paris

Another example of the growing anglicisation trends in the names of different establishments are gift or so-called souvenir shops. They represent a paradoxical situation, as these are specific and specialised shops that offer typical French gifts, souvenirs and various

products. Although they offer typical French stuff, it turns out that the occurence of English names of this type of shops became in France, namely in Paris, quite popular and trendy. According to certain owners, these trends help to globalise local stuff, raise profits and attract foreign tourists and clientele. During his visit of Paris, the mayor of the Canadian Quebec City, Régime Lebaume, met with a former mayor of Paris, Bertrand Delanoë, with whom he also discussed the issues of raising anglicisation and americanisation of Paris. During their discussions, Delanoë himself expressed his concerns as the use of English, expansion of English names of shops, premises, public notices and anglicisation of Paris and its public space were growing rapidly. The Quebec daily paper, *Le Soleil*, published on 16. November 2011 an article titled *Labeaume s'insurge contre l'anglais à Paris.* In this article, Lebaume expressed a high concern about the situation in Paris and anglicisation or, as it was stated, globalisation of the city, which is, as he said, increasing and spreading with his every single visit to the city. He also expressed serious concerns regarding the current situation and changing image of the city, which, in his opinion, is becoming more and more global with far too many English notices, signs, posters, adverts, American franchises and English names of shops. He also underlined the negative impact, which can have this situation on the proper functiong of the Francophonie. *´Régis Labeaume n'en reviens pas: chaque fois qu'il visite Paris, l'usage de l'anglais est de plus en plus répandu dans les conversations et dans l'affichage. Au point où le maire de Québec se demande s'il n'est pas temps de dénoncer en public ce que plusiers élus français lui disent en privé: si la France ne se réveille pas, qui le fera dans la francophonie? ´* [3].

During Lebaume's visit of France, a series of meetings took place under the auspices of *L'Association internationale des maires francophones (AIMF).* At these meetings, Lebaume expressed his concerns about exceeding use of anglicisms and English itself in the Francophone environment and also the necessity to deal with these trends, which are understood and regarded as a certain threat for the Francophone culture and traditions. The former mayor of Paris, Bertrand Delanoë, expressed the view that the public use of English and anglicisms in Paris are out of control and that the city is flooded with far too many Anglo-American inscriptions, adverts, notices, signs, posters, and anglicised names of different types of establishments. Only a few steps from the famous Louvre Museum are, along Rivoli street, can be found many gift shops which offer a great variety of typical French souvenirs and are mainly intended for tourists and foreign visitors. Notable and extraordinary are the names of these gift shops, such as, for example, *Souvenir Center, Rivoli Street, Gift Shop, Love Paris, From Paris with Love* or *World Souvenirs* and many others. The interesting phenomenon is

that, although, these shops offer a great variety of typical French stuff and are intended for tourists, who want to bring home something, which is typically French, there is a certain feeling of americanisation about them. The question is, why the owners of these shops choose English names. It is possible that they use English as a current *lingua franca* and global language, which is easy to comprehend for a greater variety of foreigners and they want to create a global universe of tourism, in which they offer local souvenirs depicting typical French or Parisian scenes of life and culture. We can talk about a glocalised way of dealing with these issues. In the eyes of tourists, the inscriptions like *I LOVE PARIS* can evoke typical American inscriptions, as it is in the case of the famous *I LOVE N.Y.* inscription. There are many T-shirts, baseball caps, cups and many other products, which have this English inscription. Next to a wide range of products, such as cups, mugs, fridge magnets, toys, typical French berets, posters and pictures depicting typical Parisian monuments or scenes of life and many other objects featuring French cultural elements and patterns, we can find also typical American baseball caps with „PARIS“ inscriptions and other souvenirs and clothes, which are rather depicting Anglo-American pop culture but which are modified by certain French features. In this case, we can also talk about instances of glocalisation through modification of typical American pop culture and mainstream culutral items and elements mixed with domestic French elements or symbols. Of course, these trends are not taking place only in Paris or in France, but also in other cities and countries across the globe.

Picture 6

2.3 Use of Anglicisms and Pseudo-Anglicisms in the Names of Hairdresser's in Paris

A unique example of anglicisation, americanisation and the use of anglicisms has spread in France in the names of hair salons. Names in English or anglicised names of hairdesser's became in France enormously popular. If we have a look at different names of hairdresser's in Paris, we can find out that the French expression *coiffure* is not as frequent and quite often si replaced by various English or hybrid anglicised names, which very often contain an English expression *hair*. Linguist Lionel Meney, who specializes in sociolingustics, dealt in one of his studies with the phenomenon of anglicised names of hair salons in Paris. His findings indicated that anglicised are not only the names of the salons themselves, but also names of different haircuts and hair-styles. According to Meney (2014), this also contributes to the spread of anglicised approaches in the domain of hair care. *´Les salons de coiffure ayant un nom français semblent minoritaires. Comme si la mode capillaire avait basculé entièrement du côté de la Grande-Bretagne et des États-Unis. La mode des termes anglais touche aussi le nom des coupes de cheveux et des coiffures... ´* [4].

The most frequent anglicisms and pseudo-anglicisms used in the names of Parisian hairdresser's can be divided into the following categories:

- combinations with the English expression *hair*:

1. the whole word *hair* in the names od salons: *H William Beauty Hair, Hair and Wave, Hair Bar, Hair Beauty, Hair Dress, Hair Energy, Hair Jungle, Hair Show, Hair Studio, Hairdresser, Pretty Hair, Rock Hair Cut, Magic Hair Shop, So Hair, Space Hair...*
2. hybrids, (half English, half French): *Art et Hair, Coiff'Hair, Coup'Hair, Hair Beauté, Hair'Coiff, Hair Élégance, Hair Jeanne d'Arc, Hair Saint-Miche, Hair Design...*

- combinations with the word *air*: e.g. *Agnès Fashion Air, Maurice Coiff-Air...*
- combinations with the consonant *r*: *Absolut R, Attitude R, Imagin'R, New R2, Shany'R, Technics R, R Vegetal, R'blue, R'Color, R'Concept, R. Nicky...*

In these cases, it is about different forms of word play and puns. English word *hair* (in French *cheveu*) and *air*, which can be used in English context in the meaning of French *apparence, allure*.

- replacement of the French morphemes: *Atmosp'Hair, Capil'Hair, Comment'Hair, FM Hair, Imagin'Hair, Karact hair, Mist'Hair, Vision Hair, Volt'Hair* (this hairdressing salon is located directly at Boulevard Voltaire).

- replacement of the French word *air*: *Besoin d'Hair, La Chambre à Hair, Des Hair à la mode, Gram'Hair* (located in the Parisian street, *rue Gramme*), *Hair Show, L'Hair du temps, L'Hair du théâtre* (salon located in the street, *rue du Théâtre*), *Nouvel'Hair, Planet Hair...*
- growing popularity of the English possessive case of nouns (or so-called Saxon genitive -*'s*): *Hair Day's, Ilan's Coiffure, Joe's Coiffure, King's Coiffure, Yvan's Paris, Parner's Coiffure, Length's France Pat's Coiff, Tiffy's* a iné...

The names of diffrent haidresser's and beauty salons represent a specific case of anglicisation of French cities, towns and French environment itself.

Picture 7

Picture 8

2.4 Other Examples of Anglicisation and Americanisation in the Names of Different Establishments in France

Anglicised names and the use of anglicisms or pseudo-anglicisms in the case of different French enterprises, businesses, shops and establishments were identified and researched also by French economist, Michel Volle, who is also an administartor of so-called *Insee (L'Institut national de la statistique et des études économiques).* Volle, who publishes his ideas and research results on his blog, volle.com, thinks that excessive use of anglicisms represents symptoms of absurdity and vulgarity and creates global approach to the domestic business. He is rather opposed to the use of English names of the domestic French shops and establishments. *'Voici des enseignes glanées rue Notre-Dame-de-Nazareth, dans le 3ème arrondissement de Paris: The Phone House, Be Ice Be, Blue Attitude, Box Office, CAF Distribution Baxter, Italian Fashion France, My Moon, Shooter-Spinash, Trust Police Company City, Work Products ... j'abrège. Les grandes entreprises sacrifient elles aussi à*

cette mode: nous avons déjà cité la Poste. France Telecom (qu'il convient d'écrire sans accent, anglicisme oblige) offre pour sa part les produits Business Everywhere, Business Internet Office, Business Talk IP Centrex, Flotte on Line, Livebox, Orange Business Services, Transfer Mail … j'abrège encore´ [5]. Volle also points out the use of anglicisms and pseudo-anglicisms in the big French businesses, which follow these global trends, such as *Leader Price, Go Sport, Buffalo Grill, Inter Hotel* etc. Volle emphasises, that such forms of language as *Franglais* can strongly affect and change the impression and vision of the world and contribute to the growing dominance of Anglo-American culture and globalised consumer society in France. His ideas aim at negative impacts of the rising role and position of English in the French society. Similar situation with the frequent use of English and anglicisms can be seen in so-called *Grands Magasines*. In the article of the French daily newspaper *Le Parisien* published in August 2015 with the title *La clientèle dope les soldes des grands magasins* is the present situation of the use of English as a dominant element in Parisian department stores described as follows: *´Des annonces faites en englais Des panneaux d'orientation où le chinois passe avant la langue française...Dans les grands magasins du doulevard Haussmann (IXe), les clients étrangers sont rois. « C'est sûr qu'en ce moment, nous parlons plus souvent l'anglais que le français pour renseigner et encaisser les clients », confirme poliment une employée d'un stand de parfumerie ´* [6]. As it is described by the employees, the situation in these traditional grand department stores in Paris is, that they speak more frequently in English than in French, which is naturally caused by the customers, who are predominantly tourists and foreigners. There is no doubt that in such world city as Paris, the main factors and reasons of the excessive use of English and larger adaptation and use of anglicisms, pseudoanglicisms or *Franglais* expressions in the names of shops, sales announcements, instructions or different signs are the vast numbers of tourists and foreign clients.

Examples of anglicisation and americanisation in the names of the shops and other various establishments and premises do not apply only for Paris. Although, we can presume that the concentration and spread of this phenomenon is the highest and strongest in the French capital, due to its cosmopolitan outlook and international position as well as the size of this city, it is not an isolated issue. The same or similar tendencies, can be also seen in other big French cities, such as Lyon, Marseille or Bordeaux, in main tourist destinations, e.g. the French Riviera or some ski resorts in the French Alps and other middle-sized French towns. On the other hand, the pattern: ´smaller the city, lower the impact of English´ can probably be applied.

Conclusion

The processes of adaptation of lexical units from source language (in our case English) to target language (in our case French) bring not only a new lexical unit itself, but very often also new cultural and social objects, ideas, thoughts, ideals or patterns. We consider this processes to be very fascinating as new linguistic, socio-cultural and geographical environment frequently modifies not only new lexical units, but also things, phenomena, trends or tendencies which they design. As a result, there can emerge interesting semantic, contextual, connotation, visual but also social and cultural differences. Dominant position of English, as a lingua franca, influences also specific areas of social and cultural life in France, such as the names of shops, products, services, bars, casinos, hairdresser's and other specialised establishments. Globalisation, glocalisation and market forces are also changing the public space in France as well as the whole image of French environemt.

Literature:

BONNAFFÉ, Edouard: *L'anglicisme et l'anglo-américanisme dans la langue française. Dictionnaire étymologique et historique des anglicismes.* Paris: Librairie Delegrave 1920. 193p.

VOGÜÉ, Eugène-Melchior: *Le maître de la mer.* Paris: Librairie Plon 1903. 472 p.

GORDON, Philippe. – MEUNIER, Sophie: *Le nouveau défi français. La France face à la mondialisation.* Paris: Odile Jacobs 2002. 241 p. ISBN 978-2-7381-6455-1

PÉRON, René: *Les boîtes: les grandes surfaces dans la ville.* Nantes: L'Atalante 2004. 221 p. ISBN 2-84172-291-0

BÉGOUT, Bruce: *Zéropolis: L'Expérience de Las Vegas.* Allia, Petite Collection 2002. 124 p. ISBN 978-2844850812

LALLEMENT, Émmanuelle: *La ville marchande, enquête à Barbès.* Paris: Téraèdre 2010. 251 p. ISBN 978-2912868749

Internet sources:

[1] HOWSE, Christopher: Lancer une grève de l'anglais: un drôle de boycott. In: *Courrier international*, 2013 [online]. [quoted: 2016-06-16]. Available at: http://www.courrierinternational.com/article/2013/10/30/lancer-une-greve-de-l-anglais-un-drole-de-boycott

[2] LARMINAT, Astrid: Quand la CGT défend la langue française. In: *Le Figaro, Culture,* 2014 [online]. [quoted: 2016-06-23]. Available at:

http://www.lefigaro.fr/culture/2014/11/14/03004-20141114ARTFIG00355-quand-la-cgt-defend-la-langue-francaise.php

[3] GAUDREAU, Valérie: Lebaume s'insurge contre l'anglais à Paris. In: *Le Soleil*, 2011 [online]. [quoted: 2016-06-26]. Available at: http://www.lapresse.ca/le-soleil/dossiers/labeaume-en-france/201111/16/01-4468326-labeaume-sinsurge-contre-langlais-a-paris.php

[4] MENEY, Lionel: Carnet d'un linguiste. In: *Le blog de Lionel Meney,* 2014 [online]. [quoted: 2016-06-29]. Available at: http://carnetdunlinguiste.blogspot.sk/2014/01/un-exemple-danglomanie-les-noms-des.html

[5] VOLLE, Michel: Le site de Michel Volle. In: *Le ridicule des traîtres.* 2006. [online]. [quoted: 2016-07-21]. Available at: http://www.volle.com/opinion/trahison.htm

[6] Le Parisien: La clientèle internationale dope les soldes des grands magasins. In: *Le Parisien*, 2015. [online]. [quoted: 2016-06-21]. Available at: http://www.leparisien.fr/paris-75/paris-75009/la-clientele-internationale-dope-les-soldes-des-grands-magasins-04-08-2015-4990185.php#xtref=https%3A%2F%2Fwww.google.sk%2F

Mgr. Andrej Timko
Ústav cudzích jazykov
Technická univerzita
Zvolen
andrej.timko@tuzvo.sk

ELEMENTS SUR LES POLITIQUES CULTURELLES EN FRANCE

Fabrice Thuriot

Abstract

Contrary to what is often asserted, it is not local governments that have caught up with the State in terms of public funding, but the reverse as the state accounted for 38.7% of thefunding in 1981 and around 50% since 1993. Municipalities continue to be the main contributors, but their percentage share has fallen as a result of the growth of other ministries rather than Culture and Communication, as well as the emergence of new communities. These new communities can be found mainly in regional areas, groups of communes, or the cities. The disengagement of the State and, more recently, even the local authorities, call into question the balances achieved.

Key words: cultural policy, spending, State, local authorities, Europe

Introduction

Le président de la Réunion des Musées Nationaux RMN-Grand Palais, Jean-Paul Cluzel, déclarait, dans un entretien publié par News Tank Culture (NTC) le 08 janvier 2013 et retiré depuis, que «la réflexion sur la place du ministère dans la culture française est très différente aujourd'hui, où les interventions de l'État doivent représenter 20% des dépenses totales de la culture en France, qu'à l'époque de Jack Lang où elles devaient être de l'ordre de 50 % ou plus». Il est incroyable qu'un inspecteur du ministère de la Culture et de la Communication puisse avancer avec autant de légèreté le chiffre complètement faux de "50% ou plus" concernant la part du ministère dans les dépenses culturelles nationales à l'époque de Jack Lang.[1]

La plupart des représentants du ministère, des collectivités et de la communauté scientifique font l'erreur de dire que les collectivités dépensent maintenant autant ou même plus que l'État en matière culturelle, hors comptes d'affectation spéciale issus de taxes et

[1] Cf. Fabrice Thuriot, « Années 80 : les dépenses des collectivités étaient supérieures à celles de l'État », News Tank Culture, 9 janvier 2013 (sur abonnement), Article n° 2907 http://culture.newstank.fr/fr/article/printable/2907/annees80depenses, 3 p.

redevances.[2] L'État, grâce au ministère de la Culture et de la Communication et des autres ministères dans les années 1990 et 2000, s'est au contraire rapproché des dépenses des collectivités qui étaient bien supérieures aux siennes dans les années 1980. La raison en est évidente mais sûrement trop évidente pour être prise en considération: la plupart des équipements culturels sont à la charge, totale ou partielle, des communes![3]

Contrairement à ce qui est souvent affirmé, ce ne sont donc pas les collectivités locales qui ont rattrapé l'Etat en termes de financement public mais l'inverse (38,7 % en 1981, environ 50 % depuis 1993 pour l'Etat). Les communes sont toujours les premiers financeurs mais leur part en pourcentage a baissé du fait de l'augmentation des autres ministères que celui de la Culture et de la Communication, ainsi que de l'apparition de nouvelles collectivités, principalement les régions et communautés de communes ou d'agglomération.

Nous examinerons d'abord l'évolution des dépenses culturelles des collectivités locales avant de constater des désengagements de l'Etat et des collectivités à plusieurs facettes.

1 Evolution des dépenses culturelles des collectivités locales

La répartition des dépenses culturelles publiques en 1990 (48 milliards de francs, soit 7,32 milliards d'euros) attestait de l'importance des collectivités locales et plus particulièrement des communes dans les dépenses culturelles publiques, avec seulement 38,2 % de crédits étatiques (dont presque la moitié ne provenait pas du ministère de la Culture, mais de l'Éducation nationale, des Affaires étrangères, de la Justice, de l'Agriculture…). Les autres 61,8% étaient financés par les communes à 50,8%, les départements à 8,5% et les régions avec les 2,5% restants. La revalorisation des dépenses culturelles des autres ministères[4] a changé les pourcentages en 1993, les rendant paritaires: 50% gouvernement central (dont seulement 20% environ du ministère de la Culture et 2,5% des comptes spéciaux pour le cinéma, l'audiovisuel et le livre), 41% communes, 7% départements et 2% régions sur 73 milliards de francs, soit 11,14 milliards d'euros.[5] Les

[2] Cf. Marie Masclet de Barbarin et Céline Viessant, Le financement de la politique culturelle, in Marc Leroy et Gilbert Orsoni, dir, Le financement des politiques publiques, Bruylant, 2015, p. 83-94.

[3] Cf. aussi Pierre Moulinier, Les politiques publiques de la culture en France, coll. Que sais-je ?, PUF, 2013, p. 33 et Politique culturelle et décentralisation, L'Harmattan, 2002, 340 p.

[4] Cf. ministère de la Culture, « Les dépenses culturelles des ministères autres que le ministère de la Culture en 1993 », in *Développement culturel, bulletin du département des études et de la prospective,* n° 116, mars 1997.

[5] Cf. ERIES - DAFSA sous la dir. du DEP, *Statistiques de la culture en Europe : premiers éléments*, La Documentation française, 1996, p. 135 (source : ministère de la Culture), et ministère de la Culture, « Les

pourcentages étaient sensiblement les mêmes en 1996, mais n'étaient plus comparés à l'État pour des raisons techniques qui devraient pouvoir être résolues (doublons entre les subventions de l'Etat aux collectivités et les dépenses de ces dernières; forfait estimatif pour les communes de moins de 10 000 habitants).[6]

De tous les niveaux confondus, ce sont les communes qui allouaient les sommes les plus importantes en 2002 (4,1 milliards d'euros), dont 58% provenaient des communes de plus de 10 000 habitants qui, par contre, comportaient 49% de la population française.[7] En fait, ces communes consacraient en moyenne 9% de leur budget général à la culture en 2002[8], alors que l'intercommunalité n'avait pas contribué à diminuer les dépenses des communes. Au contraire, il s'y était ajouté une part de 3,9% des budgets des intercommunalités (286 millions d'euros). Enfin, les départements et les régions consacraient respectivement à la culture 2,8% (1,1 milliard) et 2,4% (358,5 millions) de leur budget.[9]

A noter que les dépenses culturelles des intercommunalités ont fortement augmenté depuis 2002 mais que les dépenses des communes ont continué également à croître, même si cela est plus modéré.[10] Cela reflète la situation générale dénoncée par la Cour des Comptes

---

dépenses culturelles des collectivités territoriales en 1993 », in *Développement culturel, bulletin du DEP*, hors-série, juin 1996, 40 p. NB : chiffres arrondis.

[6] Ministère de la Culture, « Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 1996 » in *Développement culturel, bulletin du DEP*, hors-série, octobre 2000, 50 p. Ce document, comme le précédent, analyse les dépenses par fonctions et domaines selon les tailles de villes, 10 000 à 80 000 habitants ou plus de 80 000 habitants, un forfait étant établi pour les communes de moins de 10 000 habitants, afin d'abonder les statistiques portant principalement sur les villes de plus de 10 000 habitants.

[7] Ministère de la Culture et de la Communication, *Les dépenses culturelles des collectivités locales en 2002*, Les Notes statistiques du DEPS (Département des études, de la prospective et des statistiques), n° 21, juillet 2006, p. 81. 170 communes ont été enquêtées sur les 850 de plus de 10 000 habitants, puis « les résultats ont été extrapolés sur la base de la population et du type de communes afin d'établir une estimation (…) » (cf. note 1, p. 5).

[8] Ibid., p. 8.

[9] Ibid., p. 8-9.

[10] Cf. notamment Culture études, L'intercommunalité culturelle : un état des lieux, ministère de la Culture et de la Communication, 2008-5, 12 p. et Hélène Girard, « Hausse sensible des financements de l'intercommunalité culturelle », La Gazette des Communes, 5 mai 2014, www.lagazettedescommunes.com/232622/hausse-sensible-des-financements-de-lintercommunalite-culturelle/, 5 p.

depuis 2005,[11] les intercommunalités étant surtout censées reprendre des compétences et donc des dépenses des communes, mais on sait qu'à la fois des besoins nouveaux et des possibilités nouvelles s'offrent aux groupements intercommunaux mieux dotés en moyens financiers, matériels et en personnels, et rayonnant sur des espaces plus grands que les communes, et que les communes ne veulent pas et ne peuvent pas être dépossédés de tout, en particulier pour les compétences partagées par nature comme la culture. Celle-ci est d'ailleurs consacrée comme telle par la loi du 7 août 2015 portant Nouvelle organisation territoriale de la République (NOTRe) dans son article 104**,** aux côtés de la promotion des langues régionales, l'éducation populaire, du sport et du tourisme, même si ces deux dernières compétences font l'objet de répartitions plus nettes entre collectivités.[12]

Dépenses publiques en matière de culture des différents paliers de gouvernement, en millions d'euros en France en 2002		
	Total (millions d'euros)	**%**
Communes	4 100,0	34,04 %
Départements	1 100,0	9,13 %
Régions	358,5	2,98 %
EPCI*	286,0	2,37 %
Total collectivités locales	***5 845,0***	***48,52 %***
Ministère de la Culture	2 600,0	21,59 %
Autres ministères	3 600,0	29,89 %
Total Etat	***6 200,0***	***51,48 %***
Total général	**12 045,0**	**100 %**

[11] Cf. Cour des comptes, L'intercommunalité en France : rapport au Président de la République suivi des réponses des administrations et des organismes intéressés, JO, octobre 2005, 392 p., et 2e Rapport sur les finances publiques locales, 2014, 402 p.

[12] Cf. notre article « Compétences partagées entre collectivités et possibilité de guichets uniques », in Jean-Claude Némery, dir., Quelle organisation pour les grandes régions en France et en Europe ?, L'Harmattan, 2015, p. 257-264.

* EPCI: Établissements publics de coopération intercommunale. Source: Ministère de la Culture et de la Communication, *Les dépenses culturelles des collectivités locales en 2002*, Les Notes statistiques du DEPS (Département des études, de la prospective et des statistiques), n° 21, juillet 2006, p. 6.

«En 2010, les dépenses culturelles des collectivités territoriales (régions, départements, communes de plus de 10 000 habitants et leurs groupements, DOM compris) se sont élevées à 7,6 milliards d'euros soit 118 euros par habitant. Les communes et leurs groupements assument près des trois quarts (73%) de ces dépenses (respectivement 4,6 milliards et 1 milliard d'euros), les départements 18% (soit 1,4 milliard) et les régions 9% (0,7 milliard). Ces dépenses représentent en moyenne une part plus élevée des dépenses totales des communes et de leurs groupements (8,0% et 7,0%) que de celles des régions (2,7%) et des départements (2,1%). Par rapport à 2006, année de la précédente édition de l'enquête, les dépenses culturelles territoriales ont progressé de près de 10% soit + 2,3% par an en France métropolitaine.»[13]

Budgets culturels de l'Etat et des collectivités locales en France

Budgets culturels/ type de structures publiques	**Budgets culturels 2006, DEPS 2009** (2010, DEPS 2014)	**% / Budget moyen**	**% / Autres adm.**	**Budgets 1984 (et 1981)**
Etat (hors comptes spéciaux)	**6 615 M€** (env. 7,5 M€)	**1,9 %**	**48,42 %** (49,34 %)	**46 %** **(38,7 %)**
Ministère Culture (hors comptes spéciaux)	**2 776 M€** (3 500 M€)*	**0,8 %**	**20,32 %** (23,03 %)	25,2 % (16,6 %)
Autres ministères *(non revalorisés)*	**3 839 M€** (env. 4 M €)	**1,1 %**	**28,10 %** (26,32 %)	20,8 % (21,9 %)

[13] Synthèse de l'étude de Jean-Cédric Delvainquière, François Tugores, Nicolas Laroche, Benoît Jourdan, Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 2010, Ministère de la Culture et de la Communication, mars 2014, 32 p., http://culturecommunication.gouv.fr/Politiques-ministerielles/Etudes-et-statistiques/Les-publications/Collections-de-synthese/Culture-chiffres-2007-2014/Les-depenses-culturelles-des-collectivites-territoriales-en-2010-CC-2014-3.

Municipalités (> 10 000 hab.)	**4 357 M€** (4 600 M€)	**8,1 %** (8,0 %)	**31,89 %** (30,26 %)	**47 % (52,5 %)**
Intercommunalités	**842 M€** (1 000 M€)	**5,7 %** (7,0 %)	**6,16 %** (6,58 %)	**-**
Départements	**1 292 M€** (1 400 M€)	**2,2 %** (2,1 %)	**9,46 %** (9,21 %)	**5,3 % (+ régions avant 1982 : 8,8%)**
Régions	**556 M€** (0,700 M€)	**2,5 %** (2,7 %)	**4,07 %** (4,61 %)	**1,7 %**
Total collectivités locales	**7 047 M€** (7 700 M€)		**51,58 %** (50,66 %)	**54 % (61,3 %)**
Total collectivités publiques	**13 662 M€** (15 200 M€)		**100 %** (100 %)	**100 % (100 %)**

Sources: Culture chiffres, Les dépenses culturelles des collectivités locales en 2006, Ministère de la Culture et de la Communication, 2009-3, 32 p.; Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 2010, 2014-3, 32 p.[14] * Calculs effectués en crédits de paiement sur http://www.legi-spectacle.org/pdf/budget_culture_2010.pdf, p. 8.

[14] « Il est ainsi possible d'estimer à 7 232,3 millions d'euros l'effort financier de l'État en matière culturelle, soit 2,2 % de ses dépenses totales (auxquelles on a ajouté celles des comptes d'affectation spéciale). Ces dépenses n'intègrent pas le montant de la redevance audiovisuelle, de l'ordre de 2,7 milliards d'euros ni l'estimation des dépenses fiscales (montant estimé à 608 millions d'euros dont 85 millions d'euros hors communication). Quel que soit le montant retenu, il convient de souligner que ce montant ne peut être agrégé aux montants de dépenses des collectivités locales, pas plus qu'il ne peut en principe leur être comparé. En effet, il faudrait pour cela disposer des montants des subventions culturelles accordées par l'État aux collectivités locales, pour les défalquer des dépenses culturelles de celles-ci afin d'éviter les doubles comptes. Une agrégation dans le but d'évaluer la dépense publique en faveur de la culture supposerait en outre de disposer de la totalité des dépenses des collectivités locales, ce qui n'est pas le cas. » (Enquête 2009 sur les comptes 2006, p. 26).
« *L'enquête nationale sur les dépenses culturelles des collectivités locales* a été menée en 2008 auprès de l'ensemble des départements et des régions de France métropolitaine ainsi qu'auprès d'un échantillon de communes de plus de 10 000 habitants et auprès de tous les établissements de coopération intercommunale (EPCI) à fiscalité propre comportant en leur sein au moins une commune de plus de 10 000 habitants et ayant

Publiés quatre ans après leur réalisation, les chiffres du ministère n'ont plus qu'une valeur indicative relative et la réalité des dépenses comme des pratiques culturelles devrait être mesurée à une échelle plus pertinente, à savoir la région, par des observatoires mis en place par l'État et les collectivités de manière conjointe (cf. ARTECA en Lorraine)[15] et non concurrente comme c'était le cas en Nord-Pas-de-Calais. La fusion de certaines régions début 2016 devrait rationaliser ces outils.

Les chiffres publiés masquent aussi des désengagements de diverses natures.

2 Des désengagements des collectivités publiques à plusieurs facettes

L'enquête sur les chiffres 2010 publiée en 2014 a réussi à traiter les flux croisés de subventions pour calculer les dépenses consolidées entre collectivités (p. 4-5) et à identifier la dépense nette des collectivités hors subventions de l'Etat, de l'Union européenne et de la participation des usagers aux services culturels gérés par les collectivités locales: 6,9 milliards d'euros sur 7,6 milliards déclarés (p. 6). Les dépenses nettes sont donc moins importantes que celles annoncées mais on peut remarquer que les subventions du ministère de la Culture et de la Communication aux collectivités locales sont relativement peu importantes.

Les financements culturels des collectivités locales étaient en phase montante jusqu'en 2010, dernière année statistique disponible (sic!)[16], mais commencent à montrer des signes de stagnation. La baisse des dotations de l'Etat aux collectivités locales à partir de 2013 mais

---

déclaré la compétence culturelle, ainsi que l'intégralité des cinq syndicats d'agglomération nouvelle (SAN) ayant déclaré la compétence culturelle. » (Enquête 2009 sur les comptes 2006, p. 30).

« Les collectivités du champ de l'étude peuvent bénéficier de subventions en provenance de villes et de groupements qui n'entrent pas dans le champ. Le biais est cependant faible puisque, à titre d'exemple, les subventions reçues par les villes et les EPCI en provenance d'autres collectivités du bloc communal, pour lesquelles il n'est pas possible de préciser si elles font partie ou non du champ de l'enquête (*i.e.* s'il s'agit de communes de plus de 10 000 habitants, et pour les groupements, s'il s'agit ou non de groupements comportant au moins une commune membre de plus de 10 000 habitants), ne représentent que 4,6% du total des subventions reçues par les villes et EPCI du champ. » (Enquête 2014 sur les comptes 2010, p. 4, qui porte aussi sur les collectivités territoriales d'outre-mer).

[15] http://www.arteca.fr/

[16] Synthèse de l'étude de Jean-Cédric Delvainquière, François Tugores, Nicolas Laroche, Benoît Jourdan, Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 2010, Ministère de la Culture et de la Communication, mars 2014, 32 p., http://culturecommunication.gouv.fr/Politiques-ministerielles/Etudes-et-statistiques/Les-publications/Collections-de-synthese/Culture-chiffres-2007-2014/Les-depenses-culturelles-des-collectivites-territoriales-en-2010-CC-2014-3

surtout de 2015[17] a entraîné, prétexte ou opportunité, des baisses de financement de la part de communes suite aux élections municipales de mars 2014 et de départements, asphyxiés par les dépenses sociales et en passe de perdre leur clause de compétence générale, comme les régions, en 2016. La «Cartocrise – Culture française tu te meurs» lancée début 2015 pour recenser les festivals, structures et associations supprimés ou annulés fait apparaître plus de 200 manifestations ou organismes touchés.[18] Les prochaines statistiques du ministère de la Culture devraient donc être moins favorables pour les collectivités locales, à moins qu'elles ne s'arrêtent en 2014.

Le désengagement du ministère de la Culture et de la Communication ces dernières années vient parfois de la baisse de ses crédits dépensés mais surtout de la concentration des crédits à Paris. Cette concentration s'est à nouveau opérée dans les années 2000 du fait du renouveau des grands travaux dans la capitale et des charges de fonctionnement qu'il faut ensuite assumer,[19] après un desserrement au profit des régions dans les années 1990, au temps où l'aménagement du territoire avait repris de la vigueur. Le désengagement de l'Etat pour les festivals et des petites structures a débuté en l'an 2000 environ, l'Etat se consacrant de plus en plus aux grands festivals et structures, en particulier parisiennes. Il est désormais complété par celui des collectivités locales après toute une période de montée en puissance et de substitution aux crédits manquants de l'Etat.

Il est malheureusement à remarquer que les dépenses culturelles françaises n'apparaissent plus dans les tableaux comparatifs du Compendium des politiques culturelles en Europe du Conseil de l'Europe et d'Ericarts après 2002, ce qui est un comble concernant un pays qui se pense l'inventeur des politiques culturelles publiques…[20] Pour quelles raisons les autres pays arrivent-ils à mettre en parallèle les dépenses de l'Etat (ministères de la Culture et autres) et celles des collectivités locales et non plus la France? Les arguments avancés des doublons potentiels de subventions de l'Etat aux collectivités comptabilisés aussi pour les collectivités et de l'absence des comptes des communes de moins de 10 000 habitants ne sont-ils pas valables pour les autres pays?

---

[17] Cf. Cour des Comptes, 2e Rapport sur les finances publiques locales, 2014, 402 p.

[18] Cf. http://umap.openstreetmap.fr/fr/map/cartocrise-culture-francaise-tu-te-meurs_26647#6/50.632/2.000

[19] Cf. aussi Marie Masclet de Barbarin et Céline Viessant, op. cit., p. 111.

[20] Cf. http://www.culturalpolicies.net/web/statistics-funding.php?aid=118&cid=80&lid=en (vu le 02/05/16). Sur un total affiché de 12 M€, 51 % proviendraient de l'Etat, 12 % des régions et départements et 36 % des municipalités (et intercommunalités).

De plus, à partir de loi de finances 2011, le périmètre budgétaire du ministère de la Culture et de la Communication a changé: il «comprend la mission Culture, la mission Médias, livre et industries culturelles et le programme "Recherche culturelle et culture scientifique" de la mission interministérielle "Recherche et enseignement supérieur" avec le ministère en charge de l'enseignement supérieur et de la recherche. Il a été modifié par rapport aux années précédentes suite à la redéfinition de ses missions et de sa réorganisation comme ont été modifiées les répartitions entre les différentes actions», ce qui rend encore plus difficile une comparaison longitudinale avec la situation d'avant.[21]

Le projet de loi de finances pour 2015 prévoyait un budget total de 7 milliards d'euros, répartis de la façon suivante: 2,7 milliards d'euros en faveur des secteurs de la culture et de la recherche; 4,3 milliards d'euros en faveur des médias, des industries culturelles et de l'audiovisuel public, avant transferts et mesures de périmètre. L'audiovisuel public représente à lui seul 3,85 milliards d'euros [soit 3,15 milliards d'euros pour le reste de la culture]. Traduisant une inflexion significative par rapport aux efforts consentis sur la période 2012-2014, le projet de loi de finances pour 2015 réaffirmait l'importance de la culture et des industries culturelles pour le Gouvernement. «Illustrant la volonté affichée par le Gouvernement en faveur de la culture, le budget du ministère augmente de 2,7% par rapport à la loi de finances pour 2015 (+ 190 M€) et de 2,6% par rapport au montant 2016 initialement prévu dans le budget triennal 2015-2017. En 2016, le budget du ministère de la Culture et de la Communication s'élèvera à 7,3 Mds € (montants hors réserve parlementaire, avant transferts et avec les pensions).» On constate donc une remontée des budgets du ministère de la Culture et de la Communication, mais encore en-deçà de 2013 («7,4 milliards d'euros : 3.55 milliards d'euros en faveur des secteurs de la culture, de la recherche et des médias et 3.83 milliards d'euros en faveur de l'audiovisuel public»). [22]

Conclusion

La compréhension des contextes locaux et nationaux et leur intégration dans la définition des politiques culturelles territoriales doivent pouvoir mener à l'insertion de celles-ci dans des approches globales. L'enjeu est donc la définition de politiques culturelles

[21]http://www.culturecommunication.gouv.fr/Politiques-ministerielles/Etudes-et-statistiques/Les-statistiques-culturelles/Donnees-statistiques-par-domaine_Cultural-statistics/Financement-de-la-culture/(language)/fre-FR, lien vers Budget du Ministère de la Culture et de la Communication - Subventions aux opérateurs du Ministère.

[22] http://www.culturecommunication.gouv.fr/Ministere/Budget, consulté le 2 mai 2016.

territoriales ne répondant pas uniquement aux critères sectoriels définis par le ministère de la Culture et de la Communication ou par les acteurs culturels, ce qu'ont largement commencé à faire les collectivités locales, aidées en cela par l'impécuniosité du ministère de la Culture et de la Communication pour les projets non conventionnés ou labellisés par lui. L'autonomie financière des collectivités locales est donc limitée par les normes et les crédits du ministère de la Culture et par les volontés politiques territoriales.

Bibliographie:

BARBARIN, Marie Masclet (de) et VIESSANT, Céline : Le financement de la politique culturelle, in Marc Leroy et Gilbert Orsoni, dir, Le financement des politiques publiques, Bruylant, 2015, p. 83-94.

COUR DES COMPTES, L'intercommunalité en France : rapport au Président de la République suivi des réponses des administrations et des organismes intéressés, JO, octobre 2005, 392 p.

COUR DES COMPTES, 2e Rapport sur les finances publiques locales, 2014, 402 p.

ERIES - DAFSA sous la direction du DEP (Département des études et de la prospective) du Ministère de la Culture, *Statistiques de la culture en Europe : premiers éléments*, La Documentation française, 1996.

MINISTERE DE LA CULTURE, « Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 1993 », in *Développement culturel, bulletin du DEP*, hors-série, juin 1996, 40 p.

MINISTERE DE LA CULTURE, « Les dépenses culturelles des ministères autres que le ministère de la Culture en 1993 », in *Développement culturel, bulletin du département des études et de la prospective,* n° 116, mars 1997.

MINISTERE DE LA CULTURE ET DE LA COMMUNICATION, *Les dépenses culturelles des collectivités locales en 2002*, Les Notes statistiques du DEPS (Département des études, de la prospective et des statistiques), n° 21, juillet 2006,

MINISTERE DE LA CULTURE ET DE LA COMMUNICATION, L'intercommunalité culturelle : un état des lieux, Culture Etudes, 2008-5, 12 p.

MINISTERE DE LA CULTURE ET DE LA COMMUNICATION,, Les dépenses culturelles des collectivités locales en 2006, Culture Chiffres, 2009-3, 32 p.

MINISTERE DE LA CULTURE ET DE LA COMMUNICATION,, Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 2010, Culture Chiffres, mars 2014, 32 p.

MOULINIER, Pierre : Les politiques publiques de la culture en France, coll. Que sais-je ?, PUF, 2013, 127 p.

MOULINIER, Pierre : Politique culturelle et décentralisation, L'Harmattan, 2002, 340 p.

GIRARD, Hélène : « Hausse sensible des financements de l'intercommunalité culturelle », La Gazette des Communes, 5 mai 2014, 5 p.

THURIOT, Fabrice « Compétences partagées entre collectivités et possibilité de guichets uniques », in Jean-Claude Némery, dir., Quelle organisation pour les grandes régions en France et en Europe ?, L'Harmattan, 2015, p. 257-264.

THURIOT, Fabrice : « Années 80 : les dépenses des collectivités étaient supérieures à celles de l'État », News Tank Culture, 9 janvier 2013 (sur abonnement), Article n° 2907 http://culture.newstank.fr/fr/article/printable/2907/annees80depenses, 3 p.

Fabrice Thuriot, docteur en droit public HDR,
Ingénieur d'études au Centre de Recherche sur la Décentralisation Territoriale
CRDT (EA 3312 – GIS GRALE CNRS), Université de Reims Champagne-Ardenne
fabrice.thuriot@univ-reims.fr

II.

INTERKULTÚRNE A INTERDISCIPLINÁRNE ASPEKTY JAZYKA A LITERATÚRY

INTERCULTURAL AND INTERDISCIPLINARY ASPECTS OF LANGUAGE AND LITERATURE

WEBOVÁ ALTERNATÍVNA TLAČ NA KOMUNIKAČNO-KULTÚRNOM PRIESEČNÍKU HOVOROVÉHO A VIZUÁLNEHO KÓDU[1]

Vladimír Patráš

Abstract

The paper is aimed at selection, clarification and bringing into relation content (in-depth) means, means of expression (surface means) and procedures, which form the conceptual base and compositional structure of contemporary alternative media on the web. The alternative media under research are determined to introduce media products fixed in a printed communication sphere. The paper includes a definition of the term alternative media, its media and communication determinants, code synergy and sociocultural consequences.

Key words: language, media communication, alternative media, printed communication sphere, colloquiality

„Foucaultova disciplinární společnost špitálů, ústavů pro choromyslné, žalářů, kasáren a fabrik již není společností dneška. Její místo už dávno zaujala docela jiná společnost, totiž společnost fitness center, kancelářských věží, bank, letišť, nákupních galerií a genetických laboratoří. Společnost jednadvacátého století již není disciplinární společností, ale společností výkonu. A jejími obyvateli už ne jsou „subjekty poslušnosti“, nýbrž subjekty výkonnosti. Jsou podnikateli sebe samých. Zdi oněch disciplinárních ústavů, které oddělovaly prostory určené normálním jedincům od prostorů, jež jsou vyhrazeny těm, co se nějak odchylují, dnes již působí jako anachronismus.“

(Byung-Chul Han)[2]

1 Východiskové úvahy, ciele, metodologický pôdorys predmetu pozornosti

Bezprostredné podnety na sústredenie pozornosti a rozpracovanie problematiky utvára **a)** autorov kontinuálny vedeckovýskumný záujem o pragmaticko-komunikačne tvárnu oblasť mediálnej komunikácie a pribúdajúce poznatky o reálnej prítomnosti skupiny mediálnych produktov a prejavov v mediálnej krajine[3], ktoré vznikajú a pôsobia mimo tzv. stredného prúdu médií, a **b)** (zámerne?) divergentné – nejasné či nepresné, rozpačité, nevýrazné,

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA č. 1/0142/14 *Hovorová slovenčina v nadregionálnom priestore a sociálno-komunikačnej dynamike.*

[2] HAN, Byung-Chul: *Vyhořelá společnost*, 2016, s. 15.

[3] Slovné spojenie *mediálna krajina* napriek jeho terminologickej neustálenosti a štylistickej zafarbenosti (obraznosti) používame bez úvodzoviek.

spochybňujúce, sprofanované, zavádzajúce etc. – pojmovo-terminologické vymedzenie, objektivizujúca charakteristika a typologizovanie médií s *iným, odlišným* profilom a komunikačno-kultúrnym predurčením. Spolujestvovanie tejto kategórie popri väčšinovej, mainstreamovej mediálnej ponuke a istý vplyv *inak naladenej a rezonujúcej* mediálnej produkcie na publikum síce paradoxne, pritom opatrne, ale vcelku zreteľne pripúšťajú aj internetové súpisy „stránok so sporným obsahom“, t. j. „...zoznam webov, o ktorých členovia našej komisie majú pochybnosti o ich dôveryhodnosti a kvalite obsahu. Je iba na vás, či s naším zoznamom súhlasíte a či ho budete využívať. Zoznam webov bol zostavený členmi komisie, na základe odborného posúdenia webov podľa jasne stanovených kritérií“.[4]

S rozmachom elektronicky podmienenej komunikácie a s jej vstupom do života ľudských spoločenstiev – vo svete od 70. rokov minulého storočia (o rozvinutí technotronickej éry cez politologický fokus pozri Brzezinski, 1970), v našich podmienkach prinajmenšom po roku 1990 – vcelku už bez ohľadu na dejinno-kultúrne podložie komunikujúcich sociét, ich etnosociálnu výbavu, jazykovo-komunikačné špecifiká a pod., informačno-komunikačné technológie (technotronické prostriedky, teletechnológie a pod.) stále výraznejšie spoluutvárajú aj mediálnu komunikačnú sféru. Už sa stalo objektívnou skutočnosťou, že popri masívnom a plošnom skomercionalizovaní väčšiny mediálnych produktov s informačným poslaním na mediálnom trhu prostredníctvom tzv. infotainmentu a „štandardne prítomnej“ eskalácie emócií s ťažiskom na prežívaní okamihu, nie na výsledku komunikačných aktov, do náročného rozpoloženia sa dostáva aj základný komponent mediálnej komunikácie – fakt (príbeh, udalosť). Fakt ako nevyhnutné informačné podložie vcelku každého mediálneho produktu sa stal súčasťou zápasov o priazeň publika, uchádza sa o miesto v reklamnom riečišti a podlieha kolobehu charakteristickému pre lukratívny tovar.
Tieto všeobecné poznatky sa viažu aj na časť mediálnej produkcie, ktorá utvára jadro príspevku – na internetovú produkciu s parametrami tlačovín.

Ciele pristavení členíme do troch hierarchizovaných okruhov, prepojených mediálnokomunikačnou trajektóriou:

1.1 nahliadnuť na areál mediálnej krajiny v e-prostredí cez komunikačno-kultúrny priezor,

[4] V slovenských podmienkach https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php (Online. Cit. 3. 12. 2016.) Ide o analógiu, paralelu, príp. odvodeninu súpisov s rozmanitou početnosťou položiek a rozličnou výpovednou hodnotou a povereniami, napr. http://www.fortliberty.org/hoax-sites.html, http://www.propornot.com/p/home.html a ďalšie.

1.2 načrtnúť teoreticko-metodologické súradnice vhodné na spoznanie a interpretáciu všeobecných osobitostí webových stránok hlásiacich sa ku koncepcii a kompozícii tlačových, resp. tlačených médií,

1.3 spriezračniť miesto a úlohy alternatívnej mediálnej produkcie v elektronickom prostredí, operatívne a výhodne ťažiacej z vizuálnych a multimediálnych kódových sústav, avšak súbežne podliehajúcej kolokvializovanému spoločenskému diskurzu.

Súčasné e-prostredie a v ňom internetová mediálna sféra už nepríliš rešpektuje princípy a sociokomunikačné stereotypy, ktoré boli vybudované, rozvinuté a overené v skorších, tradičných podmienkach svojich predchodcov. Teletechnológie svojou viackódovosťou (multimodálnosťou) a multimedialitou dynamicky a významne zmenili komunikačnokultúrnu paradigmu mediálnej krajiny. Podmieňujú nástup komunikačných stratégií s črtami prakticizmu, predurčenia na individualizovaný príjem a spracúvanie a fragmentarizácie obrazu sveta v dôsledku násobenia informačných podnetov, nezriedka s rozmanitou faktografickou a celkovou výpovednou hodnotou. Predchádzajúca konštatácia sa viaže aj na časť mediálnej produkcie, signalizujúcu autorské väzby s nežurnalistickým medializovaním. Napr. častými pôvodcami weblogov – dnes už bežných textových útvarov s mediálnym potenciálom – sú ambiciózni, pohotoví a zruční komunikanti schopní zverejňovať svoje individuálne postrehy, zámery a postoje aj bez novinárskej prípravy a štandardného redakčného zázemia.

Na antropokultúrnu situáciu, v ktorej sa ocitá „homo digitalis“ 21. storočia, upozorňujú najmä interdisciplinárne orientovaní vedci. Neostýchajú sa charakterizovať digitálnu kultúru ako civilizačný regres s psychickými nemocami ľudí – poruchami pozornosti s hyperaktivitou, depresiami a syndrómom vyhorenia (Han, 2016). Netreba pripomínať, že uvedené symptómy a prejavy sa viažu aj na mediálnu krajinu a v jej akčnom rádiu na webovú tlač a jej publikum. Zvlášť vtedy, ak v jej/jeho časti – ako následok zaplavenia momentálne aktuálnymi príhodami, pseudopikantériami, margináliami s umelo nadsadzovanou dôležitosťou, zväčša bez poskytnutia možností zvážiť zmysel jednotlivín a zamýšľať sa nad ich výpovednou hodnotou – silnie pociťovanie informačného deficitu či vzrastá povedomie o účelovom zaobchádzaní s fakticitou, vykonávanom rozmanitými postupmi a technikami, presviedčanie a manipuláciu nevynímajúc. V tomto sociokultúrnom rozpoložení vidíme jeden z podnetov na rozvinutie a dynamizovanie aj webovej alternatívnej tlače.

K agresívnejším stránkam života médií na línii propagovanie – persuázia – manipulácia zaujímajú postoj viacerí autori v publikácii z lodžského mediologického prostredia; pozri Habrajska – Obrębska, 2007. Manipulovanie ako súčasť niektorých

novinárskych stratégií približuje cez reportérsku skúsenostnú prizmu B. Goldberg (Goldberg, 2005). Na sociokultúrne, jazykovo-komunikačné a praxeologické charakteristiky a osobitosti elektronicky podmienenej komunikácie vrátane podmienok a dosahov na mediálnu komunikačnú sféru systematicky, z viacerých aspektov v ich kontaktoch i konfliktoch poukazuje V. Patráš (Patráš, 2001; 2002; 2003; 2007; 2009; 2012a; 2015; 2016).

2 Komunikačno-kultúrne a tematické osobitosti webovej tlače

Mediálna komunikácia printového typu popri predstavení východiskového (iniciačného) textu obvykle počíta s interaktívnou diskusiou. Aj dialóg zaznamenaný na internetovej stránke vtedy vnáša do vizuálne koncipovaného textu kolokvializačné (zhovorňujúce) prvky, prostriedky a postupy. Hranice medzi donedávna opozične vymedzovanými a rešpektovanými kategóriami ústnosť (hovorenosť, hovorovosť) – písanosť (tlačenosť) sú už nevýrazné a ľahko priestupné. Komunikačné funkcie naviazané na dvojicu ústnosť – písanosť v interaktívnej komunikácii rozširujú svoj akčný rádius, preskupujú svoje miesta a najmä integrujú členy „klasickej“ dvojice expedient (pôvodca, žurnalista; *writer*) – percipient (príjemca, čitateľ; *reader*) do dvojjediného postavenia „wreadera“. [O presune pozícií ústnosti a písanosti a dôsledkoch viac Patráš, 2012b.] Rozpad polarity sa zužitkúva pri tzv. občianskej žurnalistike a najmä pri jej charakteristických útvaroch – weblogoch: pôvodca iniciačného textu je zvedavý na odozvy, očakáva reakcie na svoj produkt, zapája sa do diskusií a spolutvaruje či dotvára permanentne nehotový názorový obraz o predmete pozornosti.

Osobitné situácie nastávajú pri medializovaní faktu so spravodajským predurčením, pričom sa vyberajú podnety a spracúva sa tematika mimo spoločenského nastoľovania dôležitých tém, tzv. agendy setting, príp. sa vyhľadávajú a predkladajú „okolnosti, o ktorých sa príliš nehovorí“ napr. v tlači hlavného či stredného prúdu. V súčasnej spoločnosti niet o ne núdze na viacerých úrovniach a najmä tam, kde dochádza k vážnym udalostiam a zásahom do života spoločenstiev. Máme na mysli najmä napätia a preskupovanie síl na geopolitickej mape, globalizáciu a jej súčinitele, výživu a zdravie, finančné a ekonomické turbulencie, eskalujúcu problematiku chudoby a biedy, zbrane a vojensko-priemyselné komplexy vrátane kozmického zbrojenia, vojenské manévre a vojnové konflikty, ekologické záťaže a ich následky, narušanie atmosféry a zhoršovanie klímy a i. Ak vezmeme do úvahy sprievodné psychosociálne aspekty (emotívne podložie, obavy, nejasné perspektívy a pod.) mediovaný fakt ako jadro mediálneho produktu je zraniteľný pri výbere, overovaní validity a zvažovaní

informačno-kultúrnej hodnoty. Patričné postrehnutie, primerané uchopenie, zodpovednú predprípravu a presvedčivé medializovanie dôležitých faktov prevrstvuje prílev nepodstatných informačných podnetov, nezriedka povrchností a banalít ako prejav rozptyľujúcich, odpútavacích zámerov. Početnosť a dostupnosť zdrojov je pritom značná; pričinením mediálnych prienikov, preberania, kopírovania, upravovania a virálneho šírenia hotových informačných panelov, reťazca kvázihodnoverných deklarácií a nezaručených správ s derivovaním pochybných informácií sa utvára povedomie hodnovernosti mediálnych produktov. Nevytvára sa však požadovaný priestor na overenie, spoznanie objektívneho podložia a skutočných okolností faktu. Vzťahová sieť na jeho umiestnenie do primeranej poznatkovej sústavy totiž chýba, príp. je nepevná. Menej ostražitý (pohodlnejší, zaneprázdnený, dôverčivý a pod.) príjemca/*wreader* ako súčasť publika je zasahovaný nadmierou „odľahčených“ podnetov bez ich jednoznačnejších väzieb k podstate mediovaného faktu. V takomto rozpoložení sa čitateľ ľahšie stotožňuje s predmetom mediácie, podlieha presvedčeniu o jeho stabilite a dôveryhodnosti a je tak uvádzaný do pomykova, resp. do omylu. Ide o jeden z posunov persuazívnej funkcie k manipulovaniu – prenášanie falošných hodnôt. [O metódach manipulácie podnetne uvažuje napr. Parenti, 1997, s. 30; na manipulačné metódy propagujúco-zanietene, avšak bez jediného odkazu na použitú literatúru a odborné zdroje poukazuje Víchová, 2016, a viacerí ďalší.]

Súčasník, náročný príjemca mediálnej produkcie – v elektronicky podmienenej mediálnej krajine obvykle aj ako diskutujúci participant – trpí záplavou rozmanitých, protichodných impulzov, nie nedostatkom podnetov. E-prostredie svojou multimodálnosťou, viackódovosťou a komplementárnosťou mu poskytuje pohotovú, pritom prístupnú interaktivitu s aktualizovanými textami a otvorenými diskusiami. Okamihovo, nezriedka intuitívne, *ad hoc* volené siete a uzly uňho predznačujú vlastné putovanie po kyberpriestore a posilňujú neformálnosť a spontánnosť orientácie v mediálnom teritóriu. Na pokrývanie svojich informačno-komunikačných potrieb popri mainstreamových (oficiálnych, „korporátnych“, mienkotvorných, nebulvárnych a pod.) médiách siaha po zdrojoch a napĺňa si skúsenostné informačné konzervy mimo masového záberu. Ide o spektrum webových médií, synonymicky označovaných aj *slobodné, nezávislé, neformálne, konzervatívne, nekonformné, alterwebové, amatérske, nedominantné, komunitné, nekonformné, necenzurované, netradičné,* resp. *bez cenzúry, inovatívne, antipolitické, politicky nekorektné,* resp. *antipoliticky korektné, bez lhaní, pro lidi s myslí otevřenou,* s expresívnou hodnotiaco-zaraďovacou štylistickou príslušnosťou *proruské, prokremeľské, dezinformačné, falošné, manipulátorské médiá, fejky* (fake), *hoaxy*, distingvovane aj *stránky so sporným obsahom,* alebo aj (so signálmi odstupu)

webové stránky „...s neserióznym, klamlivým, podvodným, konšpiračným alebo propagandistickým obsahom“[5] a pod. V našich úvahách používame pragmaticky a štylisticky neutrálne združené pomenovanie „alternatívne médium“.

3 Alternatívna webová tlač a jej miesto v mediálnej krajine a „spoločnosti výkonu“

Alternatívne médium ponímame ako „...otvorený, dovnútra i navonok priestupný sociálno-komunikačný priestor, ktorý je poskytovaný, moderovaný (redigovaný) a tvárnený pod vplyvom neinštitucionalizovaných, neformálnych zámerov, individuálnych očakávaní, resp. skupinových záujmov a cieľov. V ňom sa náročnému, kriticky uvažujúcemu komunikačnému partnerovi predostierajú motívy, fakty (udalosti) vedno s ich širším pozadím ako autentické, overiteľné, zdrojovo a kompozične neupravované pôvodiny. Asertívnemu účastníkovi mediálnej komunikácie alternatívne médium poskytuje impulzy na vlastné, dobrovoľné utváranie, príp. dopracovanie názorovo-informačného obrazu, a tak mu sprostredkúva hodnotový skelet, prinajmenšom však sociokultúrny rámec mediovaného posolstva“. [K pojmovo-terminologickému vymedzeniu slovného spojenia *alternatívne médium* pozri Patráš, 2016.] Vymedzenie a charakteristika alternatívneho média si nárokuje na všeobecnejšie pojmové uplatnenie v mediálnych podmienkach, teda bez ohľadu na mediálny sektor (tlač – rozhlas – televízia – film – internet) či mediálny produkt (tlačovina – film – hudba, pieseň – multimédium). Treba zdôrazniť, že do uvedenej pojmovej náplne nevčleňujeme iniciačné webové produkty otvorene alebo skryto prekračujúce etickú hranicu, t. j. komunikáty s evidentnými rozpormi medzi faktmi, útočno-provokačným nasmerovaním, extrémistickými kontúrami, exhibicionistickými črtami a verbálno-pornografickými sklonmi a s vyložene alogickým, naturalistickým, insitným stvárnením či prepojeniami na produkciu podobného druhu.

Médiá hlásiace sa k alternatívnej mediálnej produkcii popri prejavovaní svojej základnej identifikačnej charakteristiky – necenzúrovanosti, nezávislosti (doplňme: od väčšinových, „kamenných“ médií a komerčného inzertného zázemia) a interaktivite (priestore na vkladanie poznámok s povinnosťou prihlásenia) – zdôrazňujú neziskovosť, nebulvárnosť, žánrovú pestrosť, polytematickosť, sústredenie najmä na komunálne občianske postoje; podporujú propagovanie lokálnych a filantropických motívov, ale nebránia sa ani zverejňovaniu postrehov s celospoločenským kontextom. Tie obvykle preberajú z iných

[5] Bližšie pozri https://www.konspiratori.sk .(Online. Cit. 3. 12. 2016.)

zdrojov. Z textovokomunikačného hľadiska prinášajú štruktúrované príspevky s príslušnosťou k rubrikám, ktoré sú overené, ustálené a vžité aj v tzv. veľkej žurnalistike – domáca a zahraničná politika, kultúra, šport, šoubiznis, ostatné, napr. zábava, životný štýl, recenzie filmov, kníh a i. (k všeobecnému vymedzeniu prvkov štruktúry pozri napr. DeFleur – Ball-Rokeach, 1996).

Sledovanú a diskutovanú súčasť alternatívnej mediálnej produkcie utvárajú interview so stálymi, resp. pozývanými respondentmi, a to pre svoju autentickosť, dynamickosť a dialogické spracovanie.

Alternatívna webová mediálna produkcia ako súbežec, komplement, častý náprotivok médií hlavného prúdu sa celkom prirodzene stáva aj predmetom pozorovania a sociologického vyhodnocovania. Na jar 2016 sa uskutočnil anketový prieskum[6] názorov čitateľov na miesto, koncepciu, žánrovú štruktúru a fungovanie v alternatívnej mediálnej sfére. 97 % oslovených oceňuje kvalitný výber autorov. Favorizovanými okruhmi podľa prieskumu sú politické témy (85 %) a geopolitické analýzy (84 %). 93 % sleduje komentáre pod príspevkami, z toho 42 % ich číta vždy, 52 % občas. Úplne otvorenú diskusiu podporuje 35 %, za čiastočne moderované diskusné fóra sa prihovára 43 % anketovaných. 85 % členov výskumnej vzorky poníma alternatívne médium ako protiváhu mainstreamovej sféry. Zisťovanie slabých a silných stránok webového alternatívneho média prináša pestré, zväčša kompetentné náhľady na profil a prevádzku skúmaného portálu. Ich podrobná vzťahová analýza si zasluhuje samostatné pristavenie.

Prieskum zo všeobecného hľadiska svedčí o jestvovaní mentálne a názorovo koncízneho publika komunitného typu. Možno teda hovoriť o štruktúrovaných cieľových skupinách čitateľov, diskutérov a prispievateľov so svojimi potrebami a zámermi, avšak s vyvinutým kritickým zmyslom pre tematické spektrum webových alternatívnych médií a s vyhranenými používateľskými schopnosťami (participanti rešpektujú sledovanie viacerých zdrojov, overovanie platnosti informácie a vyvodzovanie záverov po patričnom zvážení).

---

[6] https://docs.google.com/forms/d/1BuvpylhghEc6ABI6ffpaSmHlAnh9tcgKiXD2Mbx1CMI/viewform (Online. Cit. 18. 4. 2016.) Účasť v internetovom prieskume s 20 zatvorenými a polootvorenými otázkami vo vzťahu k alternatívnemu médiu *Zvědavec* – http://www.zvedavec.org – prijalo v čase analýzy 490 responendov, z toho 90 % mužov a 10 % žien; 93 % oslovených malo nad 30 rokov, 93 % sa hlásilo k pobytu na Slovensku a v Českej republike. Takmer 49 % uvádzalo dennú návštevnosť média, 42 % niekoľkokrát do týždňa. 95 % víta prekladové texty od kvalitných autorov; 71 % účastníkov považuje prácu alternatívneho média za dobrú. [Autor štúdie bol v čase výskumu členom výskumnej vzorky.]

Náhľadová jednostrannosť až rigoróznosť zo strany oslovených členov výskumnej vzorky je v alternatívnom prostredí podľa výsledkov výskumu vskutku marginálnou záležitosťou.

Charakteristické vymedzenie miesta i profilu alternatívneho média a zásad prispievania do diskusie na alternatívnom webovom portáli uvádzame vo vybranej pasáži. Text je uvedený v pôvodnom znení; viditeľné jazykové znaky kolokvializovania, napr. expresivizovanie lexiky prostredníctvom pejoratívnych pomenovaní či ironizovania, integrovanie dvoch pomenovaní v okazionalizme (*rozšírne* = rozsiahle vz obšírne), častica vo vytyčujúcom postavení na čele výpovede, hovorový slovosled – sú stvárnené ***bold-kurzívou***; hovorený/hovorový ráz podporuje preexponované členenie na odseky, apelatívnosť, intenčnosť a návodnosť textu; emotikon a obchádzanie pravopisu čiarky sú zreteľnými signálmi priestupných hraníc medzi parametrom ústnosti a písanosti:

„Vítame Vás v novom nezávislom internetovom magazíne o dianí na Slovensku, o ľuďoch a ich problémoch, radostiach a starostiach.

Náš – Váš magazín nie je ***bulvárny plátok***, kde sa robia z kohokoľvek ***celebrity***, kde vlastný názor nemá miesto. Sme tu pre Vás, občanov , ktorí chcú vyjadriť svoje postoje, názory, komentáre alebo sa len podeliť s úspechom, projektom či už v zahraničí alebo vo svojej malej obci.

Od teraz máte možnosť povedať a zverejniť do sveta čo si myslíte o dianí na Slovensku, o problémoch s ktorými sa stretávate každý deň, alebo sa môžete pochváliť čo dobré ste kde zažili, pripravujete. U nás môžete prezentovať svoje názory bez strachu z cenzúry, ohovárania. Sme nezávislý magazín, ktorého obsah tvoríte Vy, občania.

Píšte vlastné články, reagujte na staršie, na ***život ako taký***, vkladajte komentáre - každý jeden občan má možnosť prispieť svojou troškou možno aj k zlepšeniu života tu na Slovensku.

Takže ako to vlastne funguje. V našom magazíne sa budú objavovať články nielen zo Slovenska, ktoré budú rozdelené do rôznych kategórií (Politika, Šport, Zdravie,...). Každý zaregistrovaný návštevník má možnosť napísať vlastný článok o dianí napr. v jeho kraji, o problémoch s ktorými sa stretol či už v práci alebo pri návšteve štátnych úradov, propagovať akciu na napr. hody v meste a to o dĺžke min. 1000 znakov s minimálne jednou ***fotkou***. Propagovať je možné iba také akcie, ktoré sú pod záštitou miest, prípadne neziskových organizácií - bez reklamných odkazov.

Ako v každom magazíne a projekte aj u nás sú pravidlá. Nie sú vôbec ***rozšírne***, hlavné a základné pravidlo, ktoré musia (***naschvál'*** píšeme MUSIA) dodržiavať všetci prispievatelia do diskusií a autori článkov je: Žiadne vulgarizmy, žiadna reklama!

Inak môžete písať o čomkoľvek (ak to, samozrejme, nebude porušovať platné zákony) čo Vás zaujalo v posledných dňoch, s čím ste sa stretli (pozitívne aj negatívne), čo sa udialo vo Vašom okolí alebo čo sa chystá, aký máte názor na dianie na Slovensku a pod.

A možno sa z Vás časom stane plnohodnotný redaktor... ***:-)***

[…]” [7]

Nasleduje modelový príklad e-komunikácie s jeho genézou na webových stránkach interaktívneho alternatívneho portálu. Východiskový text **A.** bol prvý raz publikovaný ako weblogový príspevok 29. 2. 2016 v e-verzii periodika HN ako exkluzívny obsah sprístupnený po prihlásení[8], 7. 3. 2016 zverejnený v identickej podobe na stránkach Institute of Economic

[7] http://www.nazorobcana.sk/o-magazine (Online. Cit. 3. 12. 2016.)

[8] http://komentare.hnonline.sk/dnes-pise/592985-nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu (Online. Cit. 14. 3. 2016)

and Social Studies – INESS[9], a súbežne bol prevzatý/poslaný v pôvodnom znení do alternatívneho mediálneho prostredia Dôležité.sk[10] – odtiaľ pochádza aj výlomok z diskusie s niekoľkými vláknami.

A. *Nová vláda musí byť pripravená aj na krízu*

Vo svetovej ekonomike panuje nervozita ako pred maturitou. Ťažko nájsť významnejší index, ktorý by neklesal. **Sfukujúce sa burzy, napumpované svetovými centrálnymi bankami, ešte nemusia byť žiadnou tragédiou**. Práve naopak, **vymazanie trochy „papierového" bohatstva môže byť skôr ozdravný proces**.

Varovania ale **neprichádzajú len z úst brokerov**. Najnižší hospodársky rast Číny za 20 rokov je realitou. Dva bankové giganty zaznamenali minulý rok rekordné straty. Komoditné štáty od Brazílie, cez Saudskú Arábiu až po Rusko majú vážne problémy kvôli obrovským výpadkom príjmov. Viacerým európskych automobilkách hrozia veľké pokuty. Centrálne banky od roku 2008 väčšinu svojich nástrojov využili až za historické hranice. Ďalšie znižovanie mínusových úrokových sadzieb, či rozširovanie kvantitatívneho uvoľňovania na stále menej kvalitné aktíva **sa už teraz pohybuje na hrane** toho, čo „mainstreamová" ekonómia považuje za bezpečné. Šanca na **príchod novej vlny recesie** v nasledujúcom roku či dvoch nie je zanedbateľná.

Bude na takúto situáciu nová slovenská vláda po voľbách pripravená? Posledné dva roky **ide Slovensko tak povediac samospádom**. Ekonomický rast zvýšil daňové príjmy a pomohol tak **udržať rozpočet pokope** aj bez potreby konsolidácie výdavkov, či nebodaj akýchkoľvek reforiem sociálneho systému, či zdravotníctva. Ak ku tomu ešte riadne „prikúrime" eurofondami z končiaceho sa 7-ročného obdobia, **slovenská ekonomika sa zdá byť v lepšej a trvalejšej forme ako Jarda Jágr**. Ministerstvo financií aj Komisia si pre Slovensko na rok 2016 zhodne tipli slušný rast 3,2 % HDP.

Že všetko môže byť aj inak, nám hovorí nedávna skúsenosť. V roku 2007 si Slovensko zapísalo hospodársky rast 10,4% HDP. Informácie o kolabujúcej banke Bear Stearns, či o **náhlej injekcii 155 miliárd Eur finančnému trhu od ECB toho leta ani nedokázali poraziť novinársku uhorkovú sezónu**.

V roku 2008 si s pádom Lehman Brothers začali **ekonomickú tsunami** všímať už aj médiá. No dokonale ich prehliadla vtedajšia slovenská vláda. **Dobre rozbehnutý rok** 2008 **sa pýšil** stále skvelým rastom 5,6 % a ministerstvo financií aj NBS **v žiare horiacich finančných trhov** spokojne predpovedali na rok 2009 najskôr (v 3. kvartáli 2008) takmer 5 % rast, koncom roka predpovede upravili na 3 % rast HDP. Realitou roka 2009 bol prepad -5,1 % HDP. Vláda nedokázala zareagovať a za rok 2009 **zaknihovala** 8 % deficit verejných financií a ten ďalší rok 7,7 %. Zaplatili to občania zvýšenými daňami.

Predvolebné obdobie **sa končí rozdávaním sociálnych balíčkov**, na ktoré **sa nechali nachytať** aj opozičné strany. V diskusii neznie, ako sú strany pripravené na prípadnú potrebu rýchlej konsolidácie rozpočtu, na **zmrazenie plánov** veľkých investorov, na **prudký prepad** rastu HDP. Nová vláda by ale mala byť pripravená na všetko.

Martin Vlachynsky # SubiFatu21

B. DISKUSIA (fragment):

Vlachynsky, ty uctovnicky keket, liberalny kapitalizmus je v totalnej prdeli uz 30 rokov... Nepomohla mu ani kolonializacia byvalych socialistickych krajin a na tu vynalozili jeho lidri nemale usilie a obrovske prostriedky z vrecak svojich danovych poplatnikov... Nepomohli mu ani nove takto ziskane trhy a ani armada otrokov takto z tych krajin ziskanych... Liberalny kapitalizmus totiz okrem lupenia a vrazdenia, dokaze naozaj tvorit len krizy...

V najhlbsej ekonoimickej priepasti sa nachadzaju prave tvorcovia vsetkych svetovych hospodarskych a financnych kriz a zurivo sa podkopavaju dalej... Ak by sme chceli najst analogiu americkeho hospodarstva v banictve, tak uz sa prekopali aj cez stred Zeme a o chvilku sa vykopu na jej druhej strane a potom sa nasou atmosferou zacnu prekopavat do medziplanetarneho priestoru...

Pokial teda budu prave tvoji sponzori, americania, urcovat ton svetovej ekonomike, dostaneme sa do trvalej krizy (my v nej uz 10 rokov aj sme, len toto zatial otvorene nikto nepriznal), ktora sa bude do momentu

[9] http://iness.sk/stranka/11413-Nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu.htm (Online. (Cit. 14. 3. 2016.)

[10] http://dolezite.sk/Nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu-PMPKdB.html (Online. 14. 3. 2016.)

tretej sv. vojny len prehlbovat a akakolvek slovenska vlada sa moze aj posrat, aj tak s tym nic neurobi... Hospodarske cykly liberalneho kapitalizmu su svetova vojna, hospodarsky boom, svetova vojna, hospodarsky boom... Inymi slovami, vsetko rozjebat, vsetko obnovit, vsetko rozjebat, vsetko obnovit... Liberalny kapitalizmus inak ani nikdy nefungoval a inak fungovat ani nikdy nebude, pretoze prave na tychto principoch je postaveny... […]

To uz ale samozrejme nepovedia, ze v neslobode ich rodicia zili z vlastnej viny, ze im takto len nebolo umoznene dalej rozvijat cinnost namierenu proti vlastnemu narodu... Takze si uzite kolko len mozete pokial je este cas... Tretia svetova sa blizi a po nej budete v totalnej prdeli, aj s celym liberalnym kapitalizmom...

vlachynskolog # GimeLaco33
2016-03-07 18:17:20

:}}
Len taky nastrel.Neni volne miesto u vas optimistov..?
cau,drz sa.
tavak # DoqeFopu93

Pre teba sa vzdy nejake najde, to predsa uz vies, nie...? :)
Tiez sa drz, ak este mas coho... :)))
vlachynskolog # GimeLaco33

Zdroj: http://dolezite.sk/Nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu-PMPKdB.html

Charakteristickou kolokvializačnou črtou plasticky vytvarovaného vstupného textu **A.** je očividná prítomnosť emocionálno-expresívnych súčastí. Sú rozvinuté do podoby hyperbolizovaných slovných spojení, personifikovaných parcelátov a **textových panelov**, zväčša ako priezračných žurnalistických klišé vrátane aktualizovaných prirovnaní. Uvedeným arzenálom sú poprestýkané nosné faktografické údaje (ekonomická terminológia, vlastné mená v podobe združených pomenovaní, číselné údaje rozmanitého druhu, použitie úvodzoviek s metajazykovým poslaním na signalizovanie odstupu). Kríženie faktu s persuazívnym poslaním svedčí o účelovom, oprávnenom a prijateľnom strete základnej výstavbovej dvojice žurnalistického textu – automatizovanosti a aktualizovanosti, charakteristickej práve pre komentatívne žánre. Zhovornenie pomáha akceptovať toto kríženie. Text sa i napriek viacnásobnému presunu z pôvodného prostredia až na stránky alternatívneho portálu nezbavil „rýchlených“ gramatických anomálií (*Viacerým európskych automobilkách hrozia veľké pokuty*; *tak povediac*). Možno sa len domnievať, že takéto osobitosti ponímané v tradičných printových podmienkach ako jazykové nedostatky sa v eprostredí počítajúcom s príznakmi a prejavmi multitaskingu svojimi väzbami na bezprostrednú ústnu komunikáciu takto rigorózne neponímajú. Dodajme, že alternatívne médium siahlo po uvedenom texte najmä pre jeho diskusno-polemický podtón a patričné persuazívne predurčenie, teda poverenia fungujúce vo verejnej (t. j. aj mediálnej) komunikácii s monologickým skeletom.

Diskusia **B.** poskytuje komplementárny názorovo-postojový priestor na potvrdenie, posilnenie, resp. vyvrátenie motívov iniciačného textu. Zvýšenie polemického až útočného rozmeru sa uskutočňuje na vlnách apoziopetických konštrukcií a najmä nehateného vulgarizovania. Diskutér s počítačovou prezývkou (*nick-name, nick*) sa presunul do anonymity neverejnej komunikačnej sféry s dialogickými črtami a s väčšími možnosťami na expresivizovanie; komunikačné synapsie s príspevkom pritom udržiava prostredníctvom odbornej terminológie a hatenej obraznosti. Na spoludiskutéra (s nickom *tavak*) reaguje výrazne hovorovou replikou, potvrdzujúc tak ponášku na reálny dialóg. Neprítomnosť diakritických súčastí v diskusii aj v mediálnych e-diskusiáchje štandardným znakom. Pokiaľ predchádzajúce publikačné platformy neumožňovali zaujať postoje k iniciačnému textu v diskusii, alternatívne médium tak postupuje a dodáva pôvodcovi podnety na utváranie spätnej väzby.

Slabšiu stránku časti alternatívnej mediálnej produkcie utvára výber, prispôsobenie a zatriedenie reálneho faktu (príbehu, udalosti) do nenáležitých vzťahovo-interpretačných sietí, resp. rámcov s vyústením do účelového sledovania komunikačných zámerov a cieľov a opakované publikovanie takto spracovanej fakticity v prepojenosti médií. Preberaním a násobením mediovanej skutočnosti v výdatným podnecovaním virálneho šírenia v kyberpriestore sa môže upevňovať povedomie o hodnote i „hodnote“ stvárňovaného posolstva. Ako psychokomunikačný katalyzátor sa pritom uplatňuje objektívna nemožnosť viacstranne postrehnúť východiskový zdrojový dokument a komplexne ho uchopiť a pochopiť. Tieto „slabšie“ stránky slúžia kritikom alternatívnych webov ako argumenty na spochybňovanie obsahu a významu alternatívnej mediálnej produkcie. Pripomeňme, že manipulujúcemu stvárňovaniu fakticity v mediálnej krajine sa ne(u)bráni ani tzv. mienkotvorná žurnalistika. Na rozvinuté, osvedčené a dodnes vy-/zneužívané postupy kompozičnej kamufláže sú poruke presvedčivé argumenty už na konci minulého storočia (cez priezor jazykovej komunikácie výstižne Findra, 1998, s. 89 – 98), t. j. z obdobia, keď webová mediálna produkcia v prvopočiatkoch internetu ešte len hľadala svoje možnosti na uplatnenie a ovplyvňovanie. Jednou z reakcií na časté zneužívanie kompozičnej kamufláže najmä v spravodajstve a publicistike racionálneho typu je aj pribúdanie alternatívnych médií.

4 Zhrnutie a závery

Argumentačnú bázu na interpretačné a zovšeobecňujúce zaujímanie postojov k problematike utvára naše viac než 10-ročné kontinuálne, systematické, viacúrovňové pozorovanie alternatívnych metainformačníkov a približne 70 alternatívnych portálov v

slovenskom, českom, chorvátskom, srbskom, ruskojazyčnom, anglo- a germanofónnom jazykovom stvárnení vrátane prekladovej produkcie. [Metainformačné kondenzáty výberovo uvádzame v zozname bibliografických odkazov; približne 40 % exploatovaných zdrojov slovenskej a českej proveniencie nachádzame na príslušnom indexe[11].]

Pojmovo-definičné vymedzenie alternatívneho média okrem zdôrazňovania „nekonzumentského", avšak ani elitárskeho, obvykle aktívneho partnera poukazuje aj prinajmenšom na tri komunikačno-kultúrne okolnosti:

3.1 V hĺbkovej – motivicko-tematickej rovine sa alternatívna mediálna produkcia zameriava na výber a pertraktovanie tém, ktoré nie sú nasadzované do celospoločenského diskurzu, resp. pri tzv. nastoľovaní agendy (McCombs – Shaw; bližšie McCombs, 2009) zaujímajú okrajové, nedôležité postavenie. Z hľadiska ich (nezriedka zámerne vytváraného, konkurenčne znevýhodňujúceho) „záveterného" umiestnenia sa v kognitívnej skúsenostnej matrici náročného *wridera* považujú keď už nie za vysoko hodnotný, tak prinajmenšom za motivujúci, doplnkový informačný zdroj.

3.2 Na povrchovej – výrazovej rovine sa pri podpore dôležitosti oznámenia a umocňovaní persuazívnej funkcie webového alternatívneho produktu zapája doň komunikačné inštrumentárium, ktoré evokuje zmenšovanie komunikačných rozostupov medzi pôvodcom a publikom prostredníctvom kolokvializačných postupov. Zhovorňovanie, zneoficiálňovanie komunikácie vo (verejnom) webovom prostredí sa napĺňa nielen vo vzťahu medzi východiskovým textom a príslušnou vetvenou diskusiou, ale aj v samotnom iniciačnom texte. Tento poznatok možno považovať za ďalší paradox „spoločnosti výkonu": *agenda setting* je spoločensky dôležitou, prvorado verejnou, oficiálnou záležitosťou, ale v e-podmienkach sa buduje, šíri a presadzuje neoficiálnym, individualizovaným spôsobom dorozumievania.

3.3 Medializovanie tém, „o ktorých sa príliš nehovorí" a kolokvializácia mediálneho diskurzu v e-prostredí pôsobí aj na zrýchľujúce reštruktúrovanie dominantných mediálnych žánrov. Dochádza k prelínaniu spravodajstva a (prinajmenšom) publicistiky

racionálneho typu a k ďalšiemu zneurčiteniu pásma medzi informovaním a presviedčaním. Presadzujú sa črty a trendy názorovej žurnalistiky so zreteľným úsilím

[11] https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php (Online. Cit. 12. 12. 2016.) – na konci roka 2016 súpis utváralo 83 webových alternatívnych médií s domicilom v slovenskom a českom jazykovom prostredí.

o (seba)vyjadrenie, presviedčanie a ovplyvňovanie. Aj v uvedenej konštatácii sa potvrdzujú slová V. Cílka (2016) o vplyve e-médií na ľudskú myseľ: „Jedním z hlavních rysů moderních digitálních médií je schopnost rychle přeskakovat z tématu na téma a téměř najednou zvládat víc různých úkolů. Tuto činnost, kdy zároveň telefonujeme, mailujeme či odpovídáme na sociálních sítích, obvykle popisujeme jako multitasking. [...] Multitasking je tak spíš charakteristický pro starší a víc animální vrstvu mysli, zatímco kulturní mysl je založena na pomalé, prožívané výměně krásy a souměrnosti“.

Napokon ostáva predostrieť ešte niekoľko zovšeobecňujúcich námetov, pragmatických požiadaviek a zároveň prakticistických odporúčaní pre *wriderov* s ambíciami pohybovať sa na zatiaľ nerozsiahlych, ale nezriedka podnetných územiach alternatívnej webovej produkcie. Pohotový, náročný, kriticky uvažujúci a konajúci návštevník či obyvateľ alternatívnej mediálnej krajiny by mal byť vybavený schopnosťou

a) vnímať multikódové strety v ich synergii a prijímať kolokvializačné (zhovorňujúce) trendy v alternatívnej webovej mediálnej produkcii ako komunikačno-kultúrny úzus, ktorý rozširuje pásmo kultúry vyjadrovania vo verejnom diskurze,

b) vyhľadávať dôveryhodné zdroje, zručne overovať ich autenticitu[12], porovnávať výpovednú hodnotu nadobudnutých poznatkov s publikovanými dátami zo súbežnej „kontraalternatívnej“ mediálnej produkcie,

c) rozoznávať, spochybňovať a triediť tzv. novinárske kačice, hoaxy (poplašné, zbytočné reťazové komunikáty) a vyložené konštrukty, a to aj v „mienkotvorných“ mediálnych prostrediach a v produkcii stredného prúdu,

d) identifikovať, vyberať, porovnávať a interpretovať najpravdepodobnejšie, najprirodzenejšie príčiny faktu (javu, udalosti) vo vzťahovej sieti a v čitateľnom vyjadrení,

e) prisúvať do diskusií zásadné, reprezentatívne, nosné príklady v dostatočnom počte a výpovedne silnom umiestnení, hľadať a premyslene nasadzovať argumentačne silné protipríklady,

f) odlišovať časovú zhodu a koreláciu faktov a objasňovať lineárne smerovanie od príčiny k následku, zaraďovať pri číselných údajoch relatívny a absolútny výskyt veličín.

[12] Napr. http://fotoforensics.com – Fotoforensics; http://tineye.com – Reverse Image Search; http://www.amnestyusa.org/citizenevidence - Youtube DataViewer, a pod.

Namiesto koncovej bodky je povinnosťou navrátiť sa k vstupnému citátu úvahou V. Cílka: „...vcelku nenápadně vznikla nová, ale přesto násilná společenská norma výkonnosti, která tím, jak rozbila model disciplíny předcházející společnosti, se sama sebe považuje za svobodnou a pokrokovou. Ve skutečnosti vede přemíra dat k znejistění a zakrytí světa a novým, vysoce účinným typem otrokářství se stal sebeútlak. Ten se neustále stupňuje a může vést až k „infarktu duše“ či výbuchu davu.

Lék je celkem banální. Každý jej zná, protože vyrůstá z přirozených potřeb těla i duše – pomalejší pohyb, málo věcí i málo informací, ale zato pečlivě vybraných a hlavně schopnost naslouchat sobě, lidem, přírodě a okolnímu světu“ (Cílek, 2016).

V symbolickej úlohe lieku sa môže ocitnúť aj webová alternatívna tlač, oscilujúca na rozhraní audio-orálneho a graficko-vizuálneho kódového prostredia. Hlási sa k podmienkam a postupom tzv. veľkých médií, k používateľským a technologickým skúsenostiam internautov a zároveň chce a vie poskytovať aj menej konvenčné impulzy, medializovať aj háklivé motívy, a tak utvárať farbistejšie rámce na svet a žitie človeka v ňom.

Zoznam literatúry:

a) Knižné publikácie, štúdie, internetové príspevky:

BRZEZINSKI, Zbigniew: *Between Two Ages. America's Role in the Technetronic Era.* New York : Viking Press, 1970. 334 s. ISBN 0670-16041-5

CÍLEK, Václav: *Vyhořelá generace. Hrozí nám infarkt duše.* (Online. Cit. 11. 12. 2016.) http://echo24.cz/a/ia4jt/vyhorela-generace-hrozi-nam-infarkt-duse

DeFLEUR, Melvin L. – BALL-ROKEACH, Sandra L.: *Teorie masové komunikace.* Z angl. do češt. prel. O. Šoltys – J. Jirák. Praha : Karolinum, 1996. 364 s. ISBN 80-71840-99-8

FINDRA, Ján: Text v ohrození: publicistika a (est)etika. In: *Jazyk, reč, človek.* Bratislava : Vydavateľstvo Q 111. 111 s. ISBN 80-85401-69-X

GOLDBERG, Bernard: *Jak novináři manipulují.* Z angl. orig. do češt. prel. V. Lásková. Praha : Ideál, 2005. 232 s. ISBN 80-901017-8-X

HABRAJSKA, Grażyna – OBRĘBSKA, Anna (eds.): *Mechanizmy perswazji i manipulacji.* Łódź : Piktor, 2007. 515 s. ISBN 978-83-6004-21-2

HAN, Byung-Chul: *Vyhořelá společnost*. Z nem. orig. do češt. prel. R. Baroš. Praha : Rybka Publishers, 2016. 288 s. ISBN 978-80-87950-05-0

McCOMBS, Maxwell: *Agenda setting. Nastolování agendy; masová média a veřejné mínění.* Z angl. do češt. prel. T. Kačer – V. Nečas. Praha : Portál, 2009. 256 s. ISBN 978-80-7367-

591-2

PARENTI, Michael: Methods of Media Manipulation. In: Jensen, Carl (ed.): *20 Years of Censored News.* New York : Seven Stories Press, 1997, s. 27 – 32. ISBN 1-888363-52-5

PATRÁŠ, Vladimír: The Problem of Commercialism and Communication in Non-state Radio Broadcasting. In: *Filološki pregled (Filological Review)*, 28, 2001, č. 1 – 2, s. 169 – 176.

PATRÁŠ, Vladimír: „Chatmánia“ v internetovej tlači versus mediálna komunikačná kultúra? (Nad elektronickými stránkami slovenských a poľských periodík.) In: *Tekst w mediach.* Red. K. Michalewski. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2002, s. 163 – 184.

PATRÁŠ, Vladimír: Elektronicky sprostredkovaná komunikácia a novinový text. In: *Komunikácia a text.* Ved. red. Z. Stanislavová. Prešov : Náuka, 2003, s. 244 – 257.

PATRÁŠ, Vladimír: Žánrové prieniky v internetovom novinárstve a tzv. (we)blogoslovenčina. In: *(Ko)médiá: monografia odborných a vedeckých štúdií.* Zost. K. Fichnová. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2007, s. 119 – 131.

PATRÁŠ, Vladimír: *Sociolingvistické aspekty elektronicky podmienenej komunikácie / Sociolinguistic aspects of electronically determined communication.* Studia Oeconomica. Vědecké monografie / Scientific monographs. Karviná : Slezská univerzita v Opavě – Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, 2009. 149 / 155 s. ISBN 978-80-7248-522-2

PATRÁŠ, Vladimír: Sociolinguistic Opinions on the Embedded Text of E-Periodicals in the Slavic Language Environment. In: *Czech and Slovak Linguistic Review*, 2, 2012a, č. 2, s. 90–105. Olomouc : Palacky University, 2012. ISSN 1805-1502

PATRÁŠ, Vladimír: Sociolingvistické výskumy bezprostrednej komunikácie a dynamika pojmu ústnosť. In: *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym.* Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Slawistów, Mińsk 2013. Biblioteka „LingVariów”, T. 15. Red. H. Kurek. Kraków : Uniwersytet Jagielloński – Wydział Polonistyki, 2012b, s. 171–182. ISBN 978-83-7638-237-1

PATRÁŠ, Vladimír: Sociolinguistic Insights on the Relationship of Linearity – Area – Space in the Globalised Electronic Press. In: *Fluminensia*, 27, 2015, č. 1, s. 137 – 151. ISSN 03534642. E- verzia: http://fluminensia.ffri.hr/e-clanci.html (Online.) ISSN 1848-9680

PATRÁŠ, Vladimír: Názvy živlov a ich pragmaticko-komunikačné roly pri medializovaní ozbrojeného konfliktu. In: *Żywioły w języku zamknięte – Żywioły w poznaniu i kulturze w językach i literaturach słowiańskich i germańskich (23. – 24. 11. 2015).* Częstochowa : Instytut Filologii Obcych, Wydział Filologiczno-Historyczny Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2016. (V tlači.)

VÍCHOVÁ, Veronika: *Manipulační techniky dezinformačních webů*. Praha : Think-tank Evropské hodnoty, 2016. 8 s.

b) Alternatívne metainformačníky, výbery, smerníky a rázcestníky (výber):

http://www.nwoo.org

– domovská stránka, podsúbor *Odkazy*, cca 90 odkazov; http://nezavisle-alternativni-zpravy.webnode.cz
– rázcestník s alternatívnou produkciou v rozmanitých jazykoch; http://www.otvoroci.com/about.html
– intermediálny portál alternatívnych médií s viacjazykovou ponukou; bez prepojení s tzv. sociálnymi sieťami; https://www.inespravy.info
– vybrané mediálne produkty v prierezovom predstavení a rozčlenení do rubrík; http://www.zvedavec.org/vezkratce
– správy-avíza s prístupom k plnotextovým verziám v rozličných zdrojoch; http://www.stripkyzesveta.cz
– denné zostrihy (cca 30 hyperlinkovaných titulkov) s navigovaním na zdrojové webové stránky bez žánrového členenia;

https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php

– súpis „stránok so sporným obsahom“

http://neovlivni.cz/databaze-proruskeho-obsahu-od-a-z

– „jmenný seznam prokremelských webů“ http://manipulatori.cz
– „Jsme nezávislí. Věříme, že diskuze není boxerský zápas a že skrývání faktů nemůže přinést nic dobrého. Svá tvrzení nestavíme na domněnkách a předsudcích, ale na ověřitelných a ozdrojovaných faktech. Naším cílem je vytvořit otevřenou neideologickou platformu pro relevantní a faktickou diskuzi.“ http://www.fortliberty.org/hoax-sites.html
– „Web Sites Which Publish Fake News and Other Hoaxes“ http://www.propornot.com/p/home.html
– „...a resource for people who want to understand Russian influence operations targeted at US audiences, distinguish between propaganda and commercial "clickbait", and help identify propaganda and push back.“

c) Pramene

http://fotoforensics.com

– Fotoforensics;

http://tineye.com –

Reverse Image Search;

http://www.amnestyusa.org/citizenevidence

– Youtube DataViewer; http://www.zvedavec.org v

– portál webového alternatívneho média *Zvědavec*;

https://docs.google.com/forms/d/1BuvpylhghEc6ABI6ffpaSmHlAnh9tcgKiXD2Mbx1CMI/viewform

– anketový formulár na prieskum postojov k alternatívnemu webovému periodiku *Zvědavec*;

http://www.nazorobcana.sk/o-magazine – webové alternatívne médium *Názor občana*;

http://komentare.hnonline.sk/dnes-pise/592985-nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu

– webový portál HN Online http://iness.sk/stranka/11413-Nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu.htm

– webový portál agentúry INESS; http://dolezite.sk/Nova-vlada-musi-byt-pripravena-aj-na-krizu-PMPKdB.html – príspevok prevzatý do webového alternatívneho média *Dôležité.sk*

Prof. PaedDr. Vladimír PATRÁŠ, CSc.

Katedra slovenského jazyka a komunikácie

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela

Banská Bystrica

Vladimir.Patras@umb.sk

LE *LANGUAGING* (*LANGAGEMENT*) ET L'INCORPORATION DE LA CULTURE PAR LA LANGUE

Didier Bottineau

Abstract

In this study, human speech in the French language is reconsidered in the light of enactivism, embodiment and interactive participation in the consensual domain of interactions. After a brief presentation of the basic concepts, the paper shows how an enactive outlook on the language affects our understanding and teaching of its particular grammar (with the examples of the determiners and verb tenses) along with those of pronunciation. Emphasis is laid on the experience of interactive practices and learning in their socio-psychological and intercultural dimensions.

Key words: Languaging, French, enactivism, interaction, experience, embodiment, culture, grammar, determiners, tenses, pronunciation.

Introduction

Dans cette étude, on repart d'une idée très commune: une langue est dépositaire d'une culture; apprendre une langue, c'est s'ouvrir à la culture de l'autre; et devenir plurilingue, c'est être capable de communiquer avec des interlocuteurs avec qui l'on partage des modes de pensée différenciés. Sur cette base, on présente quelques éléments d'une recherche en cours dans le cadre de la cognition incarnée et distribuée (Bottineau, 2013). Sans entrer dans la présentation détaillée du paradigme, on s'inspire de la cognition énactive (Varela et al.) qui envisage le *languaging* - le processus langagier envisagé à tous ses niveaux de réalisation: individuel et collectif, instantané et historique, sémantique et acculturant - comme une manifestation du domaine *consensuel d'interactions*: la dynamique biologique et écologique par laquelle une espèce vivante se caractérise comme système social incarné par des corps agentifs qui la réalisent comme entité particulière autorégulée en devenir (en relation avec d'autres espèce munies de la même dynamique, *l'autopoïèse*), fait advenir son propre Umwelt par les moyens perceptuels et conceptuels développés par sa communauté de corps interagissant, et contribue par là-même à faire co-évoluer son environnement extérieur et le système de corps interactifs qui la réalise. Je traduis le terme *languaging* en français par *langagement*, qui restitue l'idée de base en ajoutant un jeu de mot, *l'engagement*, en totale

conformité avec l'esprit de l'énaction, la phénoménologie de la perception de Merleau-Ponty, la relation entre corps et socialité chez Lafont 1978 et 1994, aussi ce jeu de mot contribue-t-il à étayer le sens plutôt qu'à le dénaturer. On aborde donc le langage humain comme une sorte d'éthologie dont il importe de décrire les manifestations incarnées à l'échelle individuelle, interactive et collective, en vue de s'interroger sur la nature des pratiques langagières (morphèmes, mots, syntaxe, phrases, prosodie, discours) dans leur dimension comportementale et située, et par là-même, d'interroger la nature du sens linguistique en tant qu'effet bénéfique et efficace produit sur les acteurs du *languaging* dans leur dimension subjective, interactive et collective (Simondon, 1989, Ogien, 2007), gestuelle et motrice (Olivier, 2012). La question est autant de savoir ce que fait le sujet en s'exprimant dans une langue donnée que ce que reçoit le sujet en s'inscrivant dans une communauté déjà engagée dans un système collectif de pratiques interactives productrices de sens et contraintes par une auto-régulation qui se déploie en diachronie (l'histoire de la langue comme système de pratiques) et dans l'histoire (la co-évolution de l'espèce humaine et de son environnement catalysée, orientée et accélérée par le *languaging*, ce qu'indique clairement le mot «histoire» - concept que l'on ne peut penser hors de sa propre vectorisation par le langage): à la question *Que faisons-nous quand nous parlons?* répond la question antagonique *Que nous fait le languaging quand il nous recrute en tant que joueurs de la partie de parole en cours à laquelle il nous inclut ?* d'où la question synthétique *En quoi notre engagement dans le languaging en tant qu'acteurs, joueurs et inventeurs contribue-t-il à sa réalisation et aux devenirs autopoïétiques corrélatifs du système, de la communauté, et des individus qui l'incarnent?* Cette problématique repose la question du sens dans sa globalité et polysémie, et permet d'en faire émerger le contenu à partir d'une construction raisonnée de ses manifestations dynamiques, matérielles et culturelles.

Le *languaging* se manifeste en premier lieu par un comportement vocal articulé propre à l'espèce, qui permet de produire des événements cognitifs intersubjectifs, corrélatifs entre les individus engagés dans l'interaction: on pense pour faire advenir des évènements sémantiques à la conscience d'autrui et/ou de soi-même (dans le cas de l'endophasie, la pensée verbale réflexive par phonation imaginaire ou simulée qui produit des actes de conscience intentionnels intimes). Pour tout individu, cette expérience immédiate du *languaging* se concrétise en réalisant des prestations vocales conformes au système de pratiques (ressources et régulations) en vigueur au sein de la communauté de *languaging* à laquelle participe le sujet parlant au moment de son engagement par la parole, et que l'on nomme la langue. L'épilangue est le système intégré par chaque sujet parlant à travers la pratique du discours et

qui permet le discours, et la métalangue, sa construction descriptive et théorique par le linguiste, les deux niveaux étant habituellement confondus sous le nom de «langue». Traditionnellement, la métalangue des linguistes est formalisée: désincarnée, expurgée des dimensions biologique et écologique, et réduite à un système de formes symboliques munies de propriétés variationnelles (morphologie), combinatoires (syntaxe), et éventuellement calculatoires (le générativisme et les grammaires formelles). Notre démarche, à l'inverse, consiste à réécrire la grammaire de la métalangue en la contraignant par une intégration systématique des dimensions biologique, écologique et interactive qui caractérisent la mise en œuvre et l'expérience de la grammaire intuitive de l'épilangue au niveau des pratiques réalisées par les locuteurs en tant qu'agents profanes, peu informés de la métalangue des linguistes, mais artisans et experts dans l'art de produire le sens en recourant à cette technique empirique.

Reconsidérée sous langue de l'énaction, une «langue» est donc un ensemble particulier de ressources comportementales de natures diverses: la grammaire avec sa morphologie et sa syntaxe, le lexique avec ses unités et sa phraséologie, la prosodie avec parfois ses corrélats gestuels. La parole dans une langue donnée consiste à faire advenir le sens en improvisant des enchaînements où interviennent ces ressources de manière régulée; cette régulation permet de produire le sens en réalisant des opérations et parcours précis tout en mettant en scène l'interlocution et le rapport à autrui dans des conditions caractéristiques de chaque langue. On s'intéresse donc ici aux formes procédurales qui constituent la "culture commune de bas niveau" ancré dans la manière de faire, le plus souvent inconsciente, et non directement liée à la culture de haut niveau, celle qui s'expose au regard de tous et fait l'objet d'un travail discursif, identitaire et idéologique. Notre propos sera centré sur le français, avec quelques comparaisons avec d'autres langues pour la mise en contraste; il abordera successivement

- la culturalité des formes de langue (le lexique et la grammaire)
- la culturalité des pratiques langagière (l'importance de la phonologie dans sa dimension articulatoire).

1 L'inscription lexico-grammaticale d'une normativité culturelle

Le système grammatical et lexical de la langue n'est pas seulement dépositaire de schémas de représentations comme les formes de l'espace ou du temps, il est également le siège de procédures de présentation du sens que l'on peut penser comme des routines théâtrales à fonction diplomatique. L'énaction envisage le locuteur non pas comme un

observateur extérieur à un monde étranger qu'il décalquerait par des représentations signifiées par des formes symboliques, mais comme un acteur engagé dans la transformation de la situation par diverses actions dont la parole collaborative avec autrui: la sémantique lexicale et grammaticale est prioritairement une pragmatique interactive. Ceci n'empêche pas que les formes, mots, expressions, figements, constructions (au sens des grammaires de constructions), puissent être pris comme objets de focalisation attentionnelle, manipulés, combinés, transformés, traités dans leur dimension symbolique émergente, et contribuer à la co-constructions de savoirs qui se distinguent de l'action engagée en situation, et spécifient une dimension épistémique qui s'affranchit de la pragmatique. Il faut donc penser la sémantique comme la transition continue d'une pragmatique engagée à une épistémique dégagée, l'une et l'autre collaboratives dans l'interaction dialogale, et conformes à un système de routines collectives constitutives du code implicite de la parole (l'épilangue), explicité et transfiguré par les dictionnaires et les grammaires (la métalangue). Appliquons cette conception de la morphosémantique à deux exemples, l'article et les temps verbaux du français.

1.1 Le système de l'article

Suspendons momentanément la dimension épistémique du système de l'article: différons les effets de sens représentationnels de type «indéfinitude» et «définitude»; et intéressons-nous à sa dimension pragmatique, à savoir, sa fonction *diplomatique* de réguler la co-construction de la référence par les partenaires en interaction. Demandons-nous comment l'article articule la progression des savoirs et points de vue confrontés par l'interaction et concertés par la conversation. Moreau (2001) réalise une approche comparable mais dans le cadre théorique de la théorie de la pertinence de Sperber et Wilson, qui suppose une approche calculatoire de l'interprétation et de la théorie de l'esprit : le questionnement est convergent, mais les présupposés très divergents de ceux de l'énaction.

En français, le système des articles indéfini et défini *un* et *le* joue un rôle d'huissier, d'introducteur sémantique: les articles annoncent à l'auditeur qu'il va recevoir une notion lexicale dont le référent sera soit préétabli et instantanément récupérable (*j'ai le livre [que tu connais]*), soit à établir et compléter par un apport d'information ultérieure (*j'ai un livre [que tu ne connais pas]*) (pour une approche instructionnelle du déterminant français, cf. Delbart, 2007). Cette opposition concerne aussi bien les emplois génériques que spécifiques distingués par Guillaume (1919), et elle forme une sorte de pragmatique schématique intégrée aux

systèmes de langue, que les interlocuteurs se doivent de mettre en œuvre par automatisme psychologique (au sens de Janet, 2005) sous la forme de psychomécanismes (tels que les conçoit Guillaume, 2003). Une telle grammaire contraint le locuteur à toujours positionner la référence d'un nom comme cible des feux croisés des interlocuteurs et à déterminer mécaniquement, inconsciemment, sans y réfléchir, si les points de vue coïncident (article défini) ou divergent (article indéfini), si le référent est conçue dans des termes partagés ou décalés. Le système de l'article réalise un appareil formel de la co-détermination qui contraint tout locuteur à coordonner psychomécaniquement les points de vue des inter-agents autour d'une tâche microsémantique spécialisée: l'amorçage de la production d'un référent concerté en discours à partir de la notion activée par une unité lexicale de langue. Cette définition illustre en quoi l'article réalise la transition d'une fonction diplomatique, la concertation de vues présumées conjointes ou distinctes, à la fonction épistémique, l'avènement d'un référent dont la prise de connaissance est présentée comme insuffisante (*un*) ou suffisante (*le*). Cette distinction est plus nette dans certaines langues comme l'arabe, qui post-pose l'indéfini au nom, mais antépose le défini; ou le breton, dont l'article indéfini est tonique, alors que le défini est atone: dans les deux cas, des moyens syntaxiques ou prosodiques soulignent l'effet d'alerte déclenché par l'indéfini, en contraste avec la neutralité apaisante du défini comme activateur de satisfaction épistémique concertée.

Inversement, une langue comme le japonais ne dispose pas de cet appareil grammatical de différenciation des regards portés sur le référent du nom. Ceci explique la difficulté des apprenants japonais en français: ce système grammatical leur échappe, il apparaît *insignifiant* et superflu; l'apprenant ne ressent pas quel effet il est censé produire sur l'autre en utilisant *un* ou *le*: l'article *ne fait pas sens* et s'avère inutilisable. Le locuteur japonais, dont la langue communautaire (plutôt que maternelle) ne l'a pas *conditionné* à concerter psychomécaniquement l'accès pragmatique à un référent épistémique, ne *répond* pas en ignorant à l'interprétation l'effet produit par l'article et en omettant de réaliser pour sa part cette étape du protocole imposé. On ne réduit évidemment pas la langue à une machine behaviorienne formée de couples stimulus-réponse, mais on admet que celles de ses composantes les plus mécanistes, psycho-mécaniques, contribuent à former le sujet individuel à des règles ignorées de psychologie interactive proches du conditionnement, auxquelles on ne déroge pas sans même le remarquer, et auxquelles on répond en cas *d'infraction*: le malaise causé au francophone par la phrase sans article malgré son intelligibilité à peine réduite.

Pour sa part, le japonais présente des mises en scène des points de vue interlocutifs à d'autres niveaux. Dans le système de la conjugaison verbale, le verbe final porte une marque

dite de registre, qui précise si le locuteur entre en relation avec l'allocutaire sur un mode informel (en position dominante), distant (à égalité) ou honorifique (en position d'infériorité), et ces registres verbaux s'associent à certains mots du lexique, qui ne s'emploient que corrélés à un registre verbal déterminé: le verbe final met en scène un couplage hiérarchisé, et certains mots lexicaux annoncent ce couplage, créant un effet d'huissier comparable à celui de l'article français, même si le domaine où s'exerce l'introduction n'a aucun rapport avec la concertation d'un référent nominal. Ces gymnastiques mentales énonciative et interprétative jouent sur le même terrain mais sont dédiées à des tâches microsémantiques spécialisées différentes et son activés par des marqueurs grammaticaux non comparables du fait de l'altérité typologique des deux langues et des modèles normatifs d'interactions diplomatiques dont elles sont porteuses. Ces procédures normatives qui s'ignorent forment une culture en tant que système de bonnes pratiques caractérisant une communauté dont les membres se reconnaissent mutuellement à travers des réalisations qui s'emboîtent avec fluidité, à la manière d'engrenages bien profilés et bien huilés. Dans la perspective de la didactique des langues secondes, le repérage contrastif d'analogies systémiques de ce type, accompagné d'un modèle interprétatif correct de la pragmatique cognitive et collaborative qui se joue à travers eux, permet ensuite au praticien de former une vue claire des protocoles à faire découvrir, puis d'imaginer des solutions diversifiées. C'est dire que l'on se situe sur le terrain de l'interactivité en tant que compréhension et gestion des divergences entre système psychosociaux formalisés par des grammaires. La démarche professionnelle de l'enseignant s'avère complexe et se situe sur le délicat terrain de la transgression, à laquelle il s'impose qu'il soit formé. Ce n'est pas pour rien que l'inculcation contrainte et l'incorporation forcée d'une *langue* littéralement *étrangère* peut être vécue comme dérangeante, si ce n'est intrusive, voire traumatisante, selon le profil psychologique différencié de l'apprenant (cf. la *vicariance*, Berthoz, 2013).

1.2 Temps verbaux

Dans le domaine des temps verbaux, en recherche donc la même morphosémantique que pour l'article: par quelle concertation diplomatique le temps verbal (*tense*) alimente-t-il la production aux consciences interactive d'un évènement sémantique qui apparaît comme la figuration d'un procès, d'un acte, d'un évènement, d'une situation situés dans le temps chronologique (*time*)? Rappelons d'abord que du point de vue de l'énaction (entre autres), le temps ne pré-existe pas. Il ne correspond à aucun paramètre physique détectable et mesurable (Buser et Debru, 2011); pour tout objet matériel dans l'univers physique, sa fluence apparente

est relative à la vitesse de cet objet relativement au champ gravitationnel émis par l'objet massif le plus proche (la Terre dans notre cas, raisons pour laquelle nous humains énactons tous le «même» temps, évoluant à la « même » surface, alors que les horloges embarquées sur satellites mesurent un décours temporel différent et nécessitent un logiciel de correction) (Rovelli, 2011); les êtres vivants simples et complexes (micro-organismes, végétaux, animaux de tous niveaux de conscience) ne disposent jamais d'une horloge interne spécifique pour mesurer le temps environnemental (Pöppel, 1998) ou réguler les chronologies internes comme le sommeil, l'appétit ou les menstrues. Dans chaque espèce (caractérisée par son domaine consensuel d'interactions), l'individu produit des effets de temporalité en réalisant des synthèses où se comparent des séries de rythmes intracorporels avec des rythmes extracorporels ; par exemple, le chat compare sa motricité avec celle de la souris qu'il a repérée et réalise des projections de type protension / rétension qui vont lui permettre de sauter là où il anticipe que la souris va aller et non là où elle se trouve, comme s'il calculait les rapports de cause à effet et avait un modèle interne de représentation du temps et des évènements : en fait, ce qui apparaît à l'observateur humain comme un modèle interne résulte de l'incorporation plastique de ces confrontations rythmiques par le corps félin, qui intègre un système d'anticipation non exclusivement cérébral, et non représentationnel.

En somme, *il n'y a pas de temps à représenter* et la problématique des temps verbaux (et de la phraséologie du temps par les marqueurs lexicaux) doit être reconsidérée en s'interrogeant sur la manière dont l'énonciation de marqueurs grammaticaux et lexicaux contribue à faire advenir la concertation des consciences sur une focalisation attentionnelle conjointe dévolue à la production d'un vécu sémantique impliquant ce qu'on pense être de la temporalité *du fait même d'employer le mot temps pour en parler*. Concrètement, il est impossible d'accéder à une représentation mentale de «hier» ou «demain», «le passé» ou «le futur», sans mobiliser dialogalement ou réflexivement les mots qui convoquent le focus attentionnel activé par le lexique inscrit dans les interactions verbales et modélisé par la métalangue comme composante de l'épilangue. C'est dire que la «représentation du temps» telle que la conçoit Guillaume (image-temps, époques) est en fait un modèle lexico-grammatical de chronologie émergeant des interactions verbales réalisées par une communauté réalisant son histoire matérielle et culturelle par son activité et ses engagements productifs; ceci est une relecture énactivisante du «Grammar is conceptualization» de Langacker 1999 qui, dans le paradigme représentationnaliste de la grammaire cognitive, voit dans les formes l'encodage symbolique de représentations psychologiques sous-jacentes, l'ensemble formant des «constructions» par appariements forme / sens et sans que le vécu

incarné des signifiants routiniers ne soit responsable de l'avènement des effets de représentations, là est toute la différence: cette construction métalinguistique est inadéquate parce que le linguiste se pose en observateur d'un phénomène étranger à la corporalité sociale alors que son propre corps d'acteur social est partie prenante dans le *languaging*, qu'il s'agisse de la parole spontanée ou du discours métalinguistique réflexif sur le *languaging*… une cécité phénoménologique à compenser. Il va donc falloir considérer que l'expression des «époques» (passé, futur) est ancrée dans les termes qui «désignent» ces époques, les mots lexicaux passé, présent, futur, et toute la phraséologie des circonstants, l'ensemble formant un répertoire de *chronolexes* : ensemble des activateurs lexicaux des actes de représentation temporelle, y compris la dénomination des temps verbaux (*tenses*: *présent*, *passé composé*, *futur*), qui nous donnent à croire que les marqueurs grammaticaux, les *chronogrammes*, représenteraient ce que désignent les chronolexes. Survolons donc les temps verbaux du français en recherchant l'effet diplomatique de concertation et de convergence attentionnelle qu'ils activent en y voyant une procédure collaborative de progression ou synthèse sémantique plutôt que l'encodage d'une représentation spécifiée; l'effet global de «représentation», qui survient avec l'analyse de l'ensemble de l'énoncé, suppose la pris en compte de toutes les relations nouées entre les chronogrammes et les chronolexes temporels, raison pour laquelle on ne peut ramener des «morceaux de représentation» à des segments lexicaux ou grammaticaux.

Le français possède l'imparfait, qui permet de simuler une scène irréelle à l'instant de parole, empiriquement immatérielle à la sensorialité, mais munie de l'impression psychologique de réalité propre au présent immédiat. Selon le type de contexte dans lequel on l'utilise, ce temps participe de l'expression ou de la simulation des souvenirs (ponctuels ou étendus), des fictions (hypothèses, conditions), et des réminiscences de récits déjà entendus (cas de l'imparfait journalistique de l'introduction d'articles de presse):

1. *Le 26 avril 1986 explosait le réacteur numéro 4 de la centrale nucléaire de Tchernobyl.*

Explicitons par une glose instructionnelle (au niveau métalinguistique) le protocole épilinguistique de synthèse du sens activé par le chronogramme imparfait dans le contexte des chronolexes temporels de cet énoncé: «souvenez-vous, vous avez déjà entendu cette histoire, le récit est en cours, je le reprends là où un autre locuteur l'avait laissé, et je vais ajouter du nouveau.» L'imparfait donne à imaginer comme réelle une situation immatérielle que la perception immédiate *autre que langagière* ne construit pas: l'imparfait induit l'expérience mentale d'une réalité vécue comme exclusivement ancrée dans la partie langagière de

l'expérience du rapport à l'environnement et par autrui. L'imparfait a donc deux composantes corrélatives: le sentiment de réalité d'un vécu immatériel et non percevable à l'instant de parole, et l'ancrage exclusif à l'interaction verbale garante de cette réalité. Selon les contextes, l'interprétation met en saillance plutôt l'immatérialité (expression ou simulation de souvenirs, évènements et habitudes passées; imagination de scènes fictives mais explorées «sérieusement» comme espaces mentaux correspondant à des réalités possibles méritant d'être explorées) ou plutôt la verbalité sous la forme de la polyphonie (Ducrot, 1978), du dialogisme (Bres, 2009) et de la médiativité (Guentcheva, 2010) (l'imparfait dans sa dimension polyphonique, l'élocution comme réitération et poursuite d'une énonciation antérieure, le dialogisme), comme dans l'énoncé (1), typique des introductions journalistiques adossées à une filiation discursive. L'imparfait en tant que chronogramme de langue forme un réseau complexe impliquant des paramètres hétérogènes tel que le profilage d'un geste mental et la concertation interlocutive relativement à une chaîne dialogique: tel est son profil micro-pragmatique diplomatique spécialisé; pour les effets de sens dans leur dimension épistémique (émergence d'un effet de représentation), tout dépend des effets de mise en saillance, orientations et spécifications en contexte à l'occasion de la rencontre avec les chronolexes et les inscriptions contextuelles (Gosselin, 1996), la connaissance et habitude des contraintes du genre discursif (ici le journalisme) chez le scripteur et le lecteur, etc. L'imparfait constitue ce que Berthoz (2009) nomme un *opérateur simplexe*: le chronogramme de langue anticipe la gestion d'un réseau hétérogène complexe à la limite de l'incohérence, et sa mise en œuvre discursive participe de facto à un protocole pragmatique diplomatique à finalité épistémique que la métalinguistique modélise comme anormalement complexe mais que le vécu épilinguistique appréhende comme ergonomique, convivial (*user-friendly* pour les interlocuteurs), simplexe. Par définition, une grammaire énactive doit modéliser la simplexité des appareils formels de la co-conceptualisation incarnée: ce faisant, elle rend compte de l'aisance de la parole et permet le développement d'une didactique efficace et accueillante. Le paradoxe est que plus un chronogramme réalise un réseau d'apparence ingérable, plus il est simplexe, et mieux il a réalisé sa mission sans que les usagers ne s'en aperçoivent, à la plus grande perplexité des linguistes (et des enseignants ou des traducteurs) qui ignorent ce principe. L'occultation de la complexité des processus et de l'écart entre la logistique émergentiste et les effets de conscience est la condition nécessaire à la formation d'une croyance en la matérialité et réalité du monde, dont soi-même, et du sens qui leur donne cohérence (cf. Frith 2010 sur la fabrication de l'esprit par le cortex, ce mauvais génie qui nous veut du bien, et qui nous veut tout court). Abordons rapidement les autres temps dans cet

«esprit».

Pour le passé simple, le locuteur se pose en narrateur *créateur*, exclusif et autoritaire, qui comprime et résume chaque événement narré dans l'instant de parole, ce qui détermine la succession avec la variation de vitesse de déroulement des événements selon le degré de compression (*il dormit un instant / trente heures*). Et surtout, le passé simple déclare le locuteur comme expert et maître habilité à décréter ce que le passé est dans les récits historiques ou de fictions. Pour cette raison, le passé simple est muni de conditions pragmatiques identiques à celles de l'acte de langage austinien: il est exigé que le locuteur soit une autorité reconnue par l'auditoire en fonction de normes institutionnelles – l'historien, l'enseignant, le journaliste, l'auteur; de ce fait, écrire *Didier Bottineau naquit le premier avril 1967* proclamerait le rédacteur de ces lignes comme historiographe habilité à faire entrer un personnage dans l'Histoire, une usurpation qui confinerait au ridicule. Certains enfants en bas âge, fascinés par le passé simple des contes de fées, tendent à raconter leur propre vie avec ce temps, jusqu'à ce que le sourire complaisant de l'adulte révèle l'incongruité de l'infraction aux exigences sociales et recadre l'enfant en l'initiant à cette dimension. Guillaume soulignait l'analogie *marchA-marcherA* (passé simple / futur catégorique), impliquant sans oser le dire ouvertement que les formes de passé simple des personnes singulières des verbes du premier groupe contiennent un marqueur analogique de présent qui rattache le passé simple au *habere* latin qui s'est suffixé à l'infinitif pour former les futurs catégorique (*marcher-a*: infinitif + présent) et hypothétique (*marcher-ai*: infinitif + imparfait); par réfection systémique en diachronie, se forme le couple analogique passé simple *march-a* (base + présent) et *march-ait* (base + imparfait). Si l'idée d'un sous-opérateur présent au sein du passé simple semble radicalement incompatible avec «l'image-temps» représentée par cette forme dans le système guillaumien des modes et temps (la chronogenèse), elle s'accommode parfaitement de la définition sociale du passé simple comme chronogramme de la proclamation autocratique d'une vision du passé par le locuteur investi d'une autorité pour la collectivité qui l'accepte du fait de l'avoir investi: il s'agit là d'un micro-acte de langage procédural intériorisé par le marqueur à la prédication verbale et qui affecte l'ensemble de l'énoncé. Ceci constitue le modèle de ce chronogramme comme opérateur *diplomatique* de régulation de la concertation du passé au sein d'une collectivité hétérogène et la manière dont cette dynamique engage l'effet de représentation dans sa dimension narrative, temporelle et aspectuelle. Par contraste, le passé composé et son ancrage présent partagé (par l'auxiliaire) donne accès au révolu à partir d'une simulation du présent interlocutif commun, ce qui le prive de la dimension autocratique et ouvre la voie à une co-construction démocratique et concertante de l'accompli,

d'où son succès dans les situations dialogales et l'exclusion du passé simple.

Pour le futur simple, on se pose en locuteur expert et autoritaire qui détermine de quoi le futur épistémique ou pragmatique est fait en optant pour un scenario à l'exclusion de tout autre envisageable, ce qui en fait un temps autocratique; par contraste, avec le futur proche en *aller* + infinitif, le locuteur s'associe à autrui dans le présent et projette l'avenir en fonction du point de vue commun adopté (futur démocratique), comme l'illustre ce dialogue:

2. - *Dépêchez-vous, il va nous attendre.*
   - *Eh bien, il attendra.*

Le futur simple du français, que Guillaume qualifiait opportunément de "catégorique", impose au francophone de se manifester comme prédicteur ou décideur autocrate face à autrui, acte social que certaines langues marginalisent (anglais *shall*, cf. les Dix Commandements) ou ignorent complètement (auxiliaire allemand *werden* "devenir": la grammaire de l'allemand ne possède pas de futur autocratique, ce qui va à l'encontre certaines attentes générées par les stéréotypes culturels issus de l'histoire contemporaine. Comme le passé simple, le futur catégorique intègre une marque de présent (Camussi-Ni, 2009) et implique un micro-acte de langage: la détermination autocratique du futur prédit ou programmé face à autrui, par opposition au futur proche, dont l'auxiliaire aller au présent fait de la situation l'ancrage partagé à partir duquel le futur se projette ensemble (*il va pleuvoir*) dans un cadre interlocutivement partagé et, en ce sens, *démocratique*. Comme on l'imagine, la distribution des schémas de figuration collaborative du passé ou du futur dans une langue donnée n'est pas sans effet psychosocial sur les sujets parlants contraints d'y recourir quotidiennement (Flamm 1990).

Pour en finir avec le verbe, signalons que les périphrases verbales liées à l'aspect, comme les progressifs anglais (*be* + V-*ing*) et français (*être en train de* + infinitif), sont utilisés non pas pour souligner la durée d'un événement matériel, mais pour imposer à l'allocutaire un travail interprétatif particulier rendu possible par *la mise en durée de l'interprétation elle-même*. En anglais, il s'agit normalement de la récupération des présupposés et de la projection des implications pragmatiques:

3. *I am seeing pink elephants! "j'hallucine!"*

Un éléphant rose, ça n'existe pas: avec le progressif, le message métalinguistique est une instruction implicite du type "cette vision est anormale, prenons le temps d'y réfléchir et tirons-en les conséquences". Autres exemples parlants: un conflit conjugal

4. *If we are not playing golf, I'm not going anywhere!!!*
   Si on ne va pas / plus au golf, moi je ne vais nulle part!!!

ou la présentation d'une délibération de jury:

5. *The jury is going to be choosing the top model of the year*
   Le jury va procéder à l'élection du mannequin de l'année.

Implication: ça dure (*be choosing*) non pas parce que ces hommes se rincent l'œil, mais parce qu'il s'agit d'une sélection technique répondant à une procédure avec un cahier des charges, des grilles d'évaluation, etc., ce qu'explicite la traduction française par la phraséologie du métier, vu l'absence d'opérateur grammatical pour mettre cette dimension en ellipse. Derrière la mise en durée du procès se cache celle de l'interprétation elle-même, comme par un effet d'hypallage et de recentrage phénoménologique sur le point de vue du locuteur-observateur, qui impose son témoignage et jugement implicite à l'allocutaire. L'apprenant qui n'acquiert pas cette dynamique interprétative passe à côté de l'essentiel du sens recherché et s'expose à des contresens parfois comiques.

Le français *être en train de* fonctionne différemment: la présence du nom *train*, déverbal du verbe *traîner*, focalise à la fois l'origine du mouvement (d'où vient celui qui "traîne" l'action, d'où la préposition ablative *de*) et sa destination (l'infinitif avec sa dimension prospective, orientée vers un résultat). L'usage de cette périphrase laisse entendre à l'allocutaire (ou au locuteur lui-même, réflexivement) qu'il a raté le début de l'action et ferait bien de la revisualiser depuis le début pour en tirer les conséquences, comme par un effet de mise à jour cognitive:

6. *Je te signale que tu es en train de tacher ta cravate.*
7. *La Chine est en train de rafler tous les marchés africains.*

Ce cheminement est plus spécifique que celui de l'anglais. Pour cette raison, il existe des zones de chevauchement entre les emplois des deux périphrases, mais aussi des divergences (*être en train de* est inutilisable pour l'exemple anglais de la partie de golf): le progressif anglais, grammaticalisé à l'extrême, peut être employé quand on cherche uniquement à ralentir l'interprétation alors même que le processus lui-même n'est pas en déroulement, ce que ne permet pas le progressif français, plus déictique.

Il est remarquable que l'anglais dispose d'un tel "ralentisseur interprétatif" à usage parfois exclusivement métalinguistique alors que d'autres langues ne le possèdent pas. Dans *l'analyse psychogrammaticale*, Flamm (1990) estime qu'une grammaire reflète une mentalité culturelle. Mon point de vue sera plutôt inverse: l'auto-organisation d'un système de langue en diachronie, avec les aléas que cela suppose du fait des contacts et invasions, crée des possibilités de mise en scène que les communautés explorent aléatoirement au gré des interactions verbales, créant des systèmes de pensée qui ne les reflète pas au départ, mais

auxquels ils se conforment par pratique régulière; la langue nous précède tous et c'est elle qui fait ce que nous sommes plutôt que l'inverse, et elle évolue bien malgré nous dans l'interaction, même si nous y contribuons subjectivement par la créativité accidentelle ou intentionnelle. Illustrons cela avec un fait lexical.

L'anglais distingue deux verbes signifiant "atteindre", *reach* et *attain*. Le premier, d'origine germanique, conserve dans sa sémantique lexicale le regard des communautés qui l'ont introduit dans la langue, à savoir les Saxons, essentiellement des familles d'agriculteurs et de guerriers: *reach* est pensé dans sa dimension matérielle, corporelle, pragmatique, ancré dans une réalité terre à terre. *Attain*, d'origine romane, a été introduit plus récemment dans le contexte d'écrits philosophiques, religieux, économiques, politiques: sa sémantique lexicale hérite de la "culture" des communautés qui l'ont introduit par leurs discours dans son contexte et genre dissertatoire. C'est dire que les anglophones d'aujourd'hui, qui utilisent les deux verbes, sont invités à se penser ou se présenter soit comme des agents dans le monde matériel, soit comme des penseurs dans le monde idéel. On dira donc:

8. *I can't reach for the jam on the shelf*
   Je n'arrive pas à atteindre la confiture sur l'étagère

Dans ce contexte, le verbe *attain* est exclu.

Dans une présentation au cours d'un conseil d'administration, on pourra dire:

9. *We are not going to attain our goals this year*
   Nous n'atteindrons pas nos objectifs cette année

En employant *attain*, le locuteur se met en scène comme l'expert qui manipule les abstractions; ce verbe figure un geste d'esprit. Mais le même locuteur peut la jouer décontractée en disant informellement pendant la pause café:

10. *I'm afraid we are not going to reach our goals this year*

Le fait d'employer le verbe "corporel" n'est pas contre-indiqué, il permet simplement d'éviter de se mettre en scène comme un professionnel expert de la phraséologie du domaine d'activité en un moment où tel n'est pas l'enjeu. Comme on le voit, le lexique héberge des traditions culturelles implicites héritées des groupes humains contrastés, porteurs des lignées dialogiques où se forge le sens du mot par ses emplois récurrents; le locuteur actuel qui mobilise tel ou tel mot réinvestit symboliquement ces rôles historiques subliminaux, se produisant sans le savoir comme la poursuite de telle lignée culturelle plutôt que telle autre. Cependant, ce qu'il sait intuitivement, c'est que le choix entre *reach* et *attain* détermine les rôles symboliques qu'il distribue entre lui-même et les auditeurs: avec *reach*, des *coopérateurs* engagés dans la réalisation d'un projet matériel; avec *attain*, des collaborateurs

en uniforme institutionnel impliqués dans une projection spéculative. La valeur d'opposition entre *reach* et *attain* ne s'affirme pas tant par le type de schéma de représentation et d'*affordances* qu'ils semblent encoder (Gibson, 1979) que par leurs manières de mettre en scène, «énacter», l'interaction verbale, conformément à la fonction diplomatique des opérateurs, exactement comme les interjections émotionnelles (Bottineau, 2013).

Tout ceci nécessite que s'écarte d'une conception représentationnelle et spectatorielle du sens lexical et grammatical au profit d'une conception énactive et actorielle de la parole dans une langue: en parlant, on se produit au sens théâtral, on *existe* au sens étymologique, en adoptant les formats culturels transmis par les lignées d'interactions verbales où se forge le lexique et se systématise la grammaire. Pour cette raison, le lexique et la grammaire sont porteurs d'une culture très profonde et largement inconsciente, qu'il faut pourtant ressentir et découvrir pour la partager. Tout ceci est vrai de la langue dans sa dimension technique des marqueurs linguistiques, mais ça l'est encore plus de la parole dans sa dimension incarnée, à laquelle nous en venons à présent.

2 L'inscription corporelle de la normativité culturelle dans les langues

La parole dans une langue est aussi un sport physique, une coordination articulatoire et gestuelle, une manière de se coproduire avec autrui dans le dialogue par des réalisations kinésiques incarnées. Or ces "prestations" sont elles-mêmes chargées de sous-produits culturels inconscients et perçus de manière divergentes selon que l'on adopte un point de vue intérieur ou extérieur à la communauté qui les pratique, ce qui est à l'origine de bien des clichés, voire des préjugés communautaristes, et des difficultés d'apprentissage.

Delattre (1953) a décrit le français comme relevant de ce qu'il appelle le "mode tendu" en phonétique articulatoire. Par cette expression, il désigne le fait que le système musculaire de l'articulation au niveau buccal l'emporte sur le système expiratoire au point d'asservir l'expiration au profit de la phonation: l'articulation contrôle et régularise le flux expiré. Il en résulte la stabilité des voyelles, la quasi inexistence de l'accent d'intensité, la faible variation des longueurs vocaliques, la robustesse des oppositions voisées / non voisées au niveau des consonnes plosives (le voisement commençant avant la plosion, contrairement à ce qui se passe en allemand).

Au-delà de la description, au niveau de l'incarnation, ceci correspond à une coordination motrice hiérarchisée: (i) on maîtrise l'expiration par la phonation, et (ii) pour les consonnes voisées, on prépare la plosion par le voisement. D'autres langues possèdent les

coordinations inverses. En allemand, pour une consonne voisée, c'est la plosion qui prépare le voisement, d'où son audibilité faible ou nulle. En anglais, c'est la phonation qui est asservie par l'expiration, d'où la tendance générale des syllabes et des voyelles à s'adapter de manière plastique à la décroissance de la pression expiratoire: dans les diphtongues, le second phonon est plus faible que le premier (cf *I* vs *aïe*, *bay* vs *abeille*); dans les voyelles longues, le parcours vocalique est souple et varie entre le début et la fin (cf. *sure* / *shore*). Dans les monosyllabiques, la plosive non voisée initiale est séparée de la voyelle par une légère expiration (*pit* [p^{h}it]), sauf si cette plosive est précédée d'une sifflante, qui affaiblit la pression expiratoire en début d'attaque (*spit* [spit] et non pas [sp^{h}it]). Pour le francophone, l'anglophone britannique peut sembler asthmatique et éventuellement séduisant, comme Jane Birkin qui conserve en public ses expirations chuintantes, alors qu'en privé elle s'exprime dans un français plus authentique. Inversement, le francophone parlant anglais semble coincé du fait de conserver le mode tendu et de déformer la syllabation en l'appliquant indument. Il faut dire que la terminologie invite à se méprendre: pour les voyelles longues comme *heat* [hi:t] on parle de voyelles tendues, si bien que l'apprenant tend à l'allonger par une tension musculaire et une vocalisation prolongée activement [hiiiiit] alors qu'il faut faire l'inverse, relâcher la tension phonatoire et laisser l'expiration prendre le dessus, comme dans des exercices de relaxation. On laisse imaginer le malentendu et le stress que cela génère, et les efforts d'imagination nécessaires pour inventer des modèles d'apprentissage qui corrigent ces écarts de manière conviviale, des détours simplexes (Berthoz, 2009).

Pour donner deux autres exemples, une langue comme l'espagnol ibérique se caractérise par un léger prognathisme de la mâchoire inférieure: ceci écrase légèrement les phonèmes apicaux (*s* chuintant, *t* assourdi), libère la vibration apicale du *s*, approfondit la laryngale (*jota*), raccourcit les mouvements de la mâchoire, et donc, accélère naturellement le débit du nombre de syllabe par minute. Inversement, l'italien se caractérise par l'ampleur remarquable des mouvements coordonnés de la mâchoire et des bras, d'où l'ampleur des voyelles, porteuses de fluctuations intonatives marquées, et la tendance générale à occuper l'ensemble de l'espace articulatoire et interlocutif. Ces différentes coordinations motrices font de la parole des "sports nationaux" qui identifient ceux qui les pratiquent et les caractérisent au regard d'autrui. Comme tout sport, la parole dans une langue donnée, physiquement contraignante, oriente le vieillissement corporel dans des directions divergentes: avec l'âge, les voix française, anglaise, allemande, espagnole, italienne, arabe, russe progressent dans des directions particulières, exactement comme le cavalier chevronné a des chances de former les jambes arquées de Lucky Luke chevauchant Jolly Jumper à longueur de journée. Cette

plasticité fédératrice et vicariante passe inaperçue du point de vue intérieur des membres de la communauté qui la partage mais s'impose à l'observateur extérieur qui participe lui-même d'une communauté divergente sans s'en rendre compte. Il s'ensuit des perceptions interculturelles réciproques qui ne se rencontrent pas et des malentendus intercommunautaires - malentendus qui, par définition, *s'ignorent* dans tous les sens du terme.

Le français fournit un exemple saisissant de l'impact culturel et de l'ancrage subliminal des coordinations motrices. En français, les voyelles fermée /y/ et /u/ sont produites accompagnées d'une projection bilabiale sous-tendue par un geste musculaire actif que l'on ne retrouve pas dans d'autres langues comme l'anglais, où se réalise un simple arrondissement (cf. *foule* vs *fool*); les coordinations musculaires respectives diffèrent bien plus que ne le laissent imaginer les indices visuo-faciaux si on les considère hors de la perçaction (Berthoz, 2011), la perception comme système fonctionnel coordonnant les motricités neuronales, nerveuses et musculaires réparties sur l'ensemble du corps. En français, ce geste de protraction bilabiale fait donc partie de la coordination motrice caractérisant le phonème /u/. De ce fait, il est relié au système neurophysiologique de contrôle moteur langagier. En outre, il est intégré à la matrice gestuelle du /u/, laquelle se contrôle globalement par un "neurone pyramidal" dédié, qui joue le rôle d'interrupteur commun pour activer l'ensemble de la coordination: le locuteur produisant /u/ n'a pas à projeter les lèvres séparément de manière sélective ni intentionnelle; ce geste échappe au contrôle ciblé ainsi qu'à la proprioception sélective au niveau de la gestualité faciale. En conséquence, l'ensemble forme une Gestalt, et ses composantes, comme la protraction bilabiale, ne comportent aucune connotation particulière. Il en va autrement pour un visage non francophone: pour des langues comme l'anglais ou le japonais, les phonèmes plus ou moins homologues ne recrutent pas la protraction bilabiale dans la coordination motrice définissant le phonème dans le cadre d'une phonologie motrice et incarnée. En conséquence, ce geste n'entre pas dans une Gestalt et sera remarqué visuellement, singularisé, et incorporé par le *perçacteur* sous la forme d'une simulation motrice qui n'accèdera pas à sa conscience rationnelle mais «parlera» à son système émotionnel dans sa dimension incarnée et intégratrice. Apprendre sa production exigera de l'apprenant dans un premier temps un contrôle neuromoteur séparé et non relié au système langagier, mais aux systèmes d'activités non verbales qui le mobilisent comme le sifflement, la succession, le baiser: le geste est inévitablement connoté et relié au système des émotions, ce qui le rend difficile à accepter en cas d'interdiction culturelle puissante. Toute la difficulté est de susciter l'intégration du contrôle moteur du geste de protraction bilabiale au système de coordination motrice que constitue le phonème redéfini dans la perspective

énactive et incarnée: une fois l'intégration réalisée, cette composante gestuelle de la Gestalt n'est plus singularisée, cesse d'être intrinsèquement parlante, et ses effets connotatifs sont inhibés.

En outre, la théorie motrice de la perception auditive (Liberman et Mattingly, 1985) montre que la présentation d'un son langagier à la conscience perceptive ne réside pas uniquement dans le traitement analytique des propriétés du signal comme la reconnaissance des formants vocaliques en tant que matrice fréquentielle articulant fréquence fondamentale et harmoniques; elle implique également la réalisation d'une simulation motrice par le cerveau qui se "joue" le contrôle moteur du son vocal correspondant tout en bloquant sa réalisation somatique phonatoire par un jeu d'inhibiteurs qui empêche la transmission de la simulation aux muscles de la phonation. Le cerveau de l'auditeur simule un geste fantôme qui réplique l'articulation du locuteur, mais cette réplication n'accède pas à la conscience: elle contribue simplement à l'intériorisation de la motricité de l'autre. La raison en est très simple: à une configuration audible de formants acoustiques, correspond *biomécaniquement* une configuration motrice du système phonatoire capable de produire la voyelle; l'auditeur reconnaît les gestes qui lui sont familiers.

Cette *incorporation* de la motricité d'autrui passe par divers canaux. D'une part, le système visuel et les neurones miroirs, comme le montre l'effet McGurk (McGurk et McDonald, 1976): l'expérience consiste à fausser l'interprétation auditive d'un son langagier en synchronisant l'audition d'une syllabe (signal acoustique) avec la visualisation à l'écran écran d'une autre syllabe dont la gestualité faciale suggère une articulation différente (signal optique conflictuel); la rapidité et la préséance de l'input optique crée un effet d'amorçage visuel inconscient qui amène le cerveau à "décider" de la voyelle entendue sur la base de l'indice moteur visuo-facial avant même de recevoir le signal acoustique et de le traiter par un autre schéma de motricité, ce qui inhibe sa prise en compte et génère une erreur de simulation audio-motrice. Ceci montre que l'évènement auditif qui émerge à la conscience dépend entièrement du modèle de simulation motrice qui a été stimulé par les divers signaux et que l'on peut dérouter par un input de signaux incohérents à vitesses de traitement contrastés: le son entendu ne résulte pas du traitement calculatoire des fréquences acoustiques, mais de la coordination motrice qu'elles activent - si un visuel fallacieux ne les en empêche pas. La chose est tellement vraie que si on projette simultanément à l'écran les deux visages, celui articulant la même syllabe que celle du signal acoustique et celui articulant la syllabe divergente, alors le spectateur est libre de se faire l'une ou l'autre des deux syllabes inspirées par le signal optique à motricité visuelle sans que le signal acoustique ne varie: alors même

qu'on connaît le «truc», il marche aussi bien, ce qui est très perturbant. La raison en est que les amorçages des schémas de motricité qui profilent l'expérience auditive relèvent de mécanismes de cognition incarnée de bas niveau et d'un automatisme psychologique de type stimulus / réponse typiquement perçactif qui ne se laissent pas atteindre par des processus cognitifs de haut niveau comme la cogitation réflexive portant sur un conflit audio-visuel déjà réalisé au moment où il est repéré comme problématique. *L'observacteur* a beau faire, il ne peut pas détricoter le travail du *perçacteur* même s'il le trouve mal fait.

L'incorporation auditive de la motricité phonatoire passe également par *l'oreille*: dans des travaux expérimentaux confirmés par d'autres, Tomatis (1991) montre comment des micromuscles règlent la tension du tympan et des étriers de l'oreille interne de manière à profiler sa courbure et l'ajuster pour saisir de manière optimale les fréquences des formants vocaliques dont la configuration est connue par avance, exactement comme une main s'ajuste différemment à la forme et texture d'un ballon ou d'un savon dont elle connaît les propriétés mécaniques et anticipe les «réactions», la traitant comme un partenaire dans l'interaction, selon une relation de protagoniste à antagoniste. Or, cette micro-motricité de l'oreille interne est neurophysiologiquement liée à la motricité en général, dont celle de la phonation, ce qui permet l'existence de relations directes et de corrélations entre schémas d'action motrice phonatoire et auriculaire pour une même voyelle: l'audition de la voyelle active directement la simulation phonatoire, même sans relai visuel. En somme, dans le paradigme de la cognition incarnée, une voyelle est à définir comme une matrice de traits corrélant les motricités auditive et phonatoire. Pour cette raison, le traitement perceptuel multimodal de la voyelle ouïe ne peut pas ne pas déclencher la simulation motrice du geste correspondant. En écoutant autrui et en le regardant parler, on partage ses gestes, et l'audition langagière réside dans cette expérience, d'où la surdité de qui ne sait *faire sa part*, comme certains auditeurs francophones passant une épreuve de *listening* du TOEIC, produit commercial d'évaluation linguistique dont la conception même occulte l'interactivité incarnée, au risque de contrefaire de l'expérience des interactions verbales et d'imposer au candidat de se conformer à la technique d'évaluation plutôt que d'apprendre à participer au *languaging*.

En conséquence, la conscience de l'auditeur xénophone de la voyelle francophone peut détecter intuitivement l'irruption d'un geste transgressif comme la protraction bilabiale, et ressentir au niveau du conscient une gêne ou un malaise qui manifeste discrètement un mécanisme de défense spontanée au niveau inconscient. Décrire cette dynamique de l'incorporation suppose une phraséologie du type "pénétration" qui n'est pas dénuée de connotations dérangeantes, et la chose se vérifie. Au plan théorique, cette question a été

abordée de manière ludique et provocatrice par le philosophe et traductologue germaniste Jean-René Ladmiral dans le chapitre 2 de *La communication interculturelle* (Ladmiral et Lipiansky, 1989): la personne subjective incorpore et incarne un système de relations (Dinis, 2010) qui se matérialise dans l'expérience de la diversité des interactions verbales dans les langues, que mettent en scène certains auteurs comme Vassily Alexakis, chez qui les langues sont des personnages-esprits venant investir et habiter celui qui les apprend (Mazauric, 2005), comme dans la symbolique des masques balinais qui, posés sur le visage humain, font advenir en lui l'esprit qui donne accès à la connaissance du monde vu par les yeux du masque derrière lequel il se cache. Au titre d'anecdote, j'ai moi-même testé l'imitation de voix africaines, où se joue un conflit entre un resserrement glottalique et une surpression pulmonaire appuyée par le diaphragme, avec pour effet une constriction vocale caractéristique; réaction d'une des étudiantes d'une quarantaine d'années dans un Séminaire du Master de Management Interculturel: "Arrêtez, ça me fait mal au ventre, ça me rappelle mon père". Compte tenu du caractère distribué de ce type de coordination motrice, sa réplication et incorporation par l'intéressée a affecté bien plus que la zone phonatoire; plus exactement, la zone phonatoire est dans ce cas plus étendue que la cavité buccale.

Dans le même ordre d'idées, Tomatis a montré expérimentalement que la proprioception de notre propre voix passe par divers canaux: aérien, liquide (le sang) et osseux, vecteurs de propagation à des vitesses distinctes et qui amplifient ou atténuent les propriétés acoustiques de manières contrastées, ce qui complexifie l'expérience de la voix dans son rapport à la motricité par divers effets de saillance. On comprend donc que cette notion de l'incorporation motrice de l'articulation langagière d'autrui est un processus bien réel, vécu dans l'expérience quotidienne, accessible à l'étude scientifique instrumentée; et cette incorporation joue un rôle structurant dans la perception mutuelle des psychomotricités langagières, en particulier quand des comportements connotés sont diversement impliqués et jugés. En la matière, on sait aujourd'hui que l'inconscient et le refoulement sont en partie des produits cognitifs culturels appris et imposés par un système de prohibitions normatives, communes, les tabous: comme le dit lapidairement le titre d'un séminaire de psychologie à l'Université Paris Ouest - Nanterre, *l'inconscient est social*.

3 Tels problèmes, quelles solutions?

Pour ce qui est des représentations langagières simulées par le lexique et la grammaire, la compréhension précise de la nature des problèmes permet aux enseignants praticiens en

langues étrangères d'imaginer des mises en scènes et activités pragmatiques interactives concrètes, souvent ludiques, pour mettre en place les "bonnes pratiques mentales" par des voies détournées, ce que Berthoz 2009 nomme des *détours simplexes*. Pour ma part, le français, j'ai imaginé de présenter l'article français comme un *timbre* que ferait sonner le facteur (locuteur) pour annoncer au destinataire (l'allocutaire) qu'il s'apprête à déposer un paquet emballé (le mot) dont le contenu (référent) sera reconnu et apaisant (timbre grave: l'article défini) ou inconnu et alarmant, à examiner avec attention pour obtenir satisfaction (timbre aigu: l'article indéfini). Une fois introduite cette métaphore scénique, il est possible, en cas d'erreur de l'apprenant (*j'ai pas trouvé livre*), de refuser le "paquet nominal" en s'exclamant "eh! la sonnette!") à la manière du résident d'un domicile qui s'insurgerait contre une intrusion sans avis préalable: on fait comprendre qu'en français, un nom indéterminé est reçu comme une intrusion sémantique. La concertation préalable sur la co-construction planifiée du référent d'un signifié lexical est une routine diplomatique propre au français, sa "culture" interactionnelle implicite, efficace, cohérente, mais non nécessaire en elle-même, donc pas universelle. Sensibiliser à l'expérience de la transgression diplomatique est un détour simplexe qui ouvre une voie, ou voix, d'accès indirecte, mais efficace et rassurante, à la concertation sémantique énactée par l'article. Pour l'enseignant, la connaissance des tenants et aboutissants descriptifs et théoriques (épi- et méta-grammaire, fonction diplomatique des opérateurs, concertation d'effets de représentation émergents) aide à la conception de ce type de démarche, mais elle ne suppose pas nécessairement un discours explicite sur ces questions en cours: l'acte grammatical n'est pas nécessairement un cours de grammaire. La manière de mobiliser une linguistique énactive dans une perspective didactique raisonnée, efficace et réaliste est en soi un vaste champ de recherche et d'expérimentation encore incipient.

Dans le domaine de l'incorporation motrice, la métaphore incarnée, autre forme de détour simplexe, peut remplir la même fonction. Par exemple, un groupe de recherche français en FLE teste une sorte de chorégraphie manuelle où la motricité phonatoire des articulateurs de la cavité buccale est répliquée par une motricité mimétique et symbolique au niveau des bras et mains: le poing droit représente les lèvres, le poing gauche l'apex de la langue, et la différence de hauteur, le degré d'aperture. Pour un /i/, poings gauche et droit sont en contact (pas de rétraction apicale ni de mouvement labial). Pour un /a/, le poing droit descend (accroissement du degré d'aperture). Pour un /y/, le poing droit s'avance d'un degré (premier degré de protraction labiale) alors que le poing gauche recule d'un degré (premier degré de rétraction linguale, voyelle centrale). Pour un /u/, le poing droit s'avance d'un second degré (second degré de protraction, plus avancé et resserré) alors que le poing gauche recule d'un

second degré (second degré de rétraction linguale, voyelle d'arrière). Les autres voyelles (*e* ouvert et fermé, *o* ouvert et fermé) s'obtiennent par les configurations kinésiques correspondantes en jouant sur l'axe vertical pour le degré d'aperture et l'axe horizontal pour le couplage de la rétraction linguale et de la protraction bilabiale.

Le système a sa complexité et son caractère ludique et sa maîtrise demande une certaine pratique: il focalise l'attention. Quand on synchronise parfaitement les articulations manuelles et corporelles, le cortex développe spontanément de nouveaux réseaux neuronaux qui coordonnent les motricités associées de manière à les contrôler comme matrices solidaires, comme les phonèmes. La relation entre les motricités manuelle et phonatoire passe du mimétisme au symbolisme au sens étymologique: elles deviennent les parties solidaires d'une même totalité gestaltique. Dans ce nouveau contexte, la protraction bilabiale se retrouve intégrée à un "commando" manuo-vocal, et l'attention portée sur la partie externe de la gymnastique place les lèvres hors du focus attentionnel, le libérant de l'interprétation ciblée et des connotations indésirables: hors du regard et de la gêne qu'il occasionne, le phonème en tant que coordination motrice se met en place, se construit. Enfin, il acquiert son autonomie, et le relais extérieur devient superflu. La méthode a ses chances de fonctionner parce que le système neurophysiologique, simplexe, cherche toujours à optimiser ses performances en créant les coordinations partout où la détection d'analogies et de synchronisations motrices les rend pertinentes. Le détour simplexe consiste ici à utiliser le corps kinésique comme levier pour maîtriser la création et le contrôle de coordinations phonatoires réfractaires. En cours, on peut aussi bien jouer la chose avec de jeunes élèves que l'expliquer à des élèves ingénieurs qui exigent la compréhension et légitimation d'une démarche non conventionnelle avant d'y participer, ce qui se comprend.

Pour comprendre ce qu'est une coordination motrice, deux exemples: d'une part, le jeu de la rotation de la main gauche au-dessus de la tête et de la main droite simultanément près de l'abdomen; personne ne parvient à inverser l'une des rotations sans inverser l'autre: leur commande est coordonnée. ensuite, le *moonwalk* de Michael Jackson dans *Billie Jean*, où il recule tout en paraissant marcher vers l'avant, comme si un tapis roulant invisible truquait la scène: le "truc" consiste à (i) lever le talon gauche sur la pointe, (ii) faire porter le poids du corps sur la jambe gauche (ce qui demande un grand entraînement et une forte musculature, comme pour les pointes en danse classique), (iii) reculer le pied droit en le glissant posé à plat au sol (ce qui n'est possible que si le poids du corps porte effectivement sur la jambe gauche à ce moment); puis recommencer (lever le talon droit appuyé sur la pointe en y reportant le poids du corps, etc.). L'exercice est complété par d'autres motricités des épaules, de la tête et

du regard, qui créent là aussi les apparences inverses aux attentes de l'observateur. L'ensemble du *moonwalk* se construit en décoordinations multiples contre-intuitives à la limite de l'absurde, comme le fait de reposer le poids sur la pointe alors que la plante de l'autre pied, apparemment bien posée, glisse à plat sans rien porter, comme si la force de gravité avait disparu. L'incongruité de cette orchestration place le cerveau de *l'observateur* dans l'incapacité de simuler une matrice de décoordinations totalement inconnue, ce qui rend l'ensemble non seulement inimitable, mais visuellement inintelligible, *inincorporable*, donc magique, inaccessible à *l'observacteur* tenu en échec. La phonologie incarnée se base sur les principes inverses de la coordination systématique et de la quête de simplexité génératrice d'ergonomie et de confort dans l'interaction. Pour cette raison, elle est praticable dans des conditions conviviales, et le caractère un peu "far west" des apparences qu'elle se donne parfois est compensé par les fondements théoriques, descriptifs, expérimentaux et terminologiques sur lesquels elle s'appuie; et comme on l'a suggéré, elle peut contribuer à faire contourner des barrières interculturelles inconscientes très profondes et parfois marquantes.

Conclusion

Au terme de ce survol, on a évoqué des moyens grammaticaux, lexicaux et phonatoires par lesquels l'expression dans une langue affecte le sujet parlant par le jeu d'un entraînement procédural et d'une incorporation motrice approfondis, avec conformation à des normes psychosociales à la fois abstraites et incarnées, intuitives et subliminales. La question a été abondamment traitée en littérature et éprouvée par diverses expériences poétiques et musicales comme Roy Eales and Friends (Bottineau, 2012), mais elle émerge tout juste en linguistique théorique et appliquée et en didactique des langues-cultures, expression qui prend un sens renouvelé au prisme de l'énaction. Les enjeux sociétaux sont considérables pour l'interculturalité populaire spontanée comme pour l'interculturalité professionnelle réflexive et instrumentée. Le *languaging* dans une langue est, par nature et par culture indissociablement, par «étance» et essence pour citer Damourette et Pichon, la réalisation d'un domaine consensuel d'interactions par les corps vivants des individus qui composent la communauté comme on compose une mélodie, et se composent au sein de la communauté en participant à la composition du groupe : les autopoïèses individuelles et colelctives sont indissociables et mutuellement intégrées. Du point de vue épistémique de la construction de la connaissance scientifique, on estime qu'à l'heure actuelle, le paradigme de l'énaction est de ceux qui

contraignent le mieux leurs hypothèses par une construction phénoménologiquement motivée des observables qu'ils modélisent et formalisent. Et du point de vue applicatif et pragmatique des activités professionnelles, une construction théorique et descriptive à ce point en prise avec la question de l'expérience des interactions se place au cœur des problèmes rencontrés par l'activité langagière et devrait être à même de proposer des solutions adaptées (Damar, 2009 sur la valeur d'applicabilité d'une théorie linguistique des articles). Pour cette raison, il serait logique et souhaitable que ce type d'approche, encore confidentiel, se déploie pleinement dans l'avenir; non pas qu'il explique tout, mais que son horizon de développement s'avère considérable, et ses limites réductionnistes, hors de vue pour le moment.

Bibliographie:

ALEXAKIS, Vassily: *Les mots étrangers*. Paris: Stock 2002.

BERTHOZ, Alain: *La simplexité*. Paris: Odile Jacob 2009.

BERTHOZ, Alain: *La vicariance*. Paris: Odile Jacob 2013.

BERTHOZ, Alain et ANDRIEU, Bernard: *Le corps en acte – Centenaire Maurice Merleau Ponty*. Nancy: Presses Universitaires de Nancy 2011.

BOTTINEAU, Didier: L'émergence du sens par l'acte de langage, de la syntaxe au submorphème. In M. Banniard & D. Philps (éds): *La fabrique du signe, Linguistique de l'émergence*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, Interlangues, linguistique et didactique 2010. p. 299 - 325.

BOTTINEAU, Didier: Language and enaction. In J. Stewart, O. Gapenne, E. Di Paolo (eds): *Enaction: toward a new paradigm for cognitive science*. Cambridge: MIT 2010 p. 267 - 306.

BOTTINEAU, Didier: La fabrique de la langue, fabrique de l'humain. In K. Nassikas, E. Prak-Derrington, C. Rossi (eds): *Fabriques de la langue*. Presses Universitaires de France 2012. p. 161-197

BOTTINEAU, Didier: La poésie multilingue de Roy Eales: 'le corps entre quatre langues' ou la pratique de 'l'inverbation'. In F. Lautel-Ribstein et J.-Y. Masson (éds.): Revue SEPTET, *Des mots aux actes n°3 : Jean-René Ladmiral : une oeuvre en mouvement, Actes du colloque international organisé les 3-4 juin 2010 à l'université de Paris-Sorbonne*. Perros-Guirec: Anagrammes, septembre 2012. p. 271 - 288.

BOTTINEAU, Didier: Pour une approche enactive de la parole dans les langues. In: *Langages, 192, 4/2013 (décembre),* G. Louÿs & D. Leeman (dir.), *Le vécu corporel dans la pratique d'une langue* p. 11 - 27.

BOTTINEAU, Didier: OUPS ! Les émotimots, les petits mots des émotions: des acteurs majeurs de la cognition verbale interactive. In: *Langue française*, 180, 4/2013 (décembre), Chatar N. (dir.), *L'expression verbale des émotions*, 2013. p. 99 - 112.

BRES, Jacques: Dialogisme et temps verbaux de l'indicatif. In: *Langue française* 3/2009, 163, p. 21 - 39.

BUSER, Pierre et DEBRU, Claude: *Le temps, instant et durée. De la philosophie aux neurosciences*. Paris : Odile Jacob 2011.

CAMUSSI-NI Marie-Armelle: De la présence du présent dans le futur simple. In: *Faits de Langues* 33, Ophrys 2009, p. 19 - 26.

DAMAR, Marie-Eve: La valeur d'applicabilité d'une théorie linguistique. L'exemple des articles *un* et *le* en FLE. In: *Les Cahiers de l'Acedle*, 2009, 6, 2, p. 101 - 128.

DELATTRE Pierre. Les modes phonétiques du français. In: *The French Review*, 1953, 27/1, p. 59 - 63.

DELBART, Anne-Rosine: Jalons pour une grammaire instructionnelle de l'article français. In Bouchard, D. ; Evrard, Ivan ; Vocaj, E. (éds), *Représentations du sens linguistique II*, Bruxelles: De Boeck 2007 p. 91 - 100.

DINIS, Alfredo: From my-self to our-selves: persons as either 'individual substances' or 'relations'. In Cowley Stephen J., Major João C., Steffensen Sune V., Dinis Alfredo. (Eds): *Signifying Bodies: Biosemiosis, Interaction and Health*, The Portuguese Catholic Faculty of Philosophy, University of Braga, 2010 p. 75 - 100.

DUCROT, Oswald: L'imparfait en français. In: *Linguistiche Berichte*, 1979, 60, p. 1 - 23.

EALES, Roy: *Just in case. Music / Poetry in five languages.* CD. 2010. roy.eales@orange.fr.

FLAMM, Alexandre: *L'analyse psychogrammaticale*. Lausanne: Delachaux et Niestlé 1990.

FRITH, Chris: *Comment le cerveau crée notre univers mental*. Paris: Odile Jacob 2010.

GIBSON James J.: *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin 1979.

GOSSELIN, Laurent: *Sémantique de la temporalité*. Louvain-la-neuve: Duculot 1996.

GUENTCHEVA, Zlatka: Référentiels aspecto-temporels : imparfait et aoriste en bulgare et imparfait et passé simple en français. In: A. Bonova e O. Inkova (eds), *L'analisi linguistica e litteraria 28/1 Categorie verbali del organizzazione testuale. Studi contrastivi slavo-romanzi*, 2010 p. 69 - 80.

GUILLAUME, Gustave: *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*. Paris: Hachette, 1919.

GUILLAUME, Gustave: *Prolégomènes à la linguistique structurale 1.* Québec: Les Presses

de l'Université Laval 2003.

GUILLAUME, Gustave: *Prolégomènes à la linguistique structurale 2*. Québec: Les Presses de l'Université Laval 2004.

JANET, Pierre: *L'automatisme psychologique - Essai de psychologie expérimentale sur les formes inférieures de l'activité humaine*. Paris: L'Harmattan [1889] 2005.

LADMIRAL, Jean.-René & LIPIANSKY, Edmond Marc: *La Communication interculturelle*. Paris: Armand Colin 1989.

LAFONT, Robert: *Le travail et la langue*. Paris: Flammarion 1978.

LAFONT, Robert: *Il y a quelqu'un. La parole et le corps*. Limoges: Lambert-Lucas [1994] 2007.

LANGACKER, Ronald W.: *Grammar and Conceptualization*. Berlin: De Gruyter 1999.

LIBERMAN, Alvin M. & MATTINGLY, Ignatius G.: 1985. The motor theory of speech perception revised. In: *Cognition* 21 p. 1 - 36.

McGURK, Harry et McDONALD, John: Hearing lips and seeing voices. In: *Nature*, 1976, 264, p. 23 - 30.

MAZAURIC, Catherine: Fatigue d'être soi et mots étrangers : les Afriques de Vassilis Alexakis. In: *Ethiopiques* 2005, 74,
http://ethiopiques.refer.sn/spip.php?page=imprimer-article&id_article=270

MERLEAU-PONTY, Maurice: *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard 1954.

MOREAU, Gaëtan: Améliorer l'usage des déterminants en FLE pour les apprenants japonais. Université de Chiba 2001. http://www.f.chiba-u.jp/about/plc07/plc07-03.pdf

OGIEN, Albert: *Les formes sociales de la pensée, La sociologie après Wittgenstein*. Paris: Colin 2007.

OLIVIER, Gérard: *La cognition gestuelle, ou de l'écho à l'ego*. Presses Universitaires de Grenoble 2012.

PÖPPEL, Ernst: Wie kommt die Zeit in den Kopf ? In: *Zeitschrift für Kultur Austausch*, 1998, 3, p. 29 - 31.

ROVELLI, Carlo: *Et si le temps n'existait pas ?* Paris: Dunod 2011.

SIMONDON, Gilbert: *L'individuation psychique et collective*. Paris: Aubier1989.

TOMATIS, Alfred: *Nous sommes tous nés polyglottes*. Paris: Fixot1991.

VARELA, Francisco, THOMPSON, Evan et ROSCH, Eleanor: *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge: MIT Press 1993.

VARELA, Francisco: The Specious Present. In Petitot J. et al. (Eds), *Naturalizing Phenomenology: Issues in Contemporary Phenomenology and Cognitive Science.* Stanford:

Stanford University Press 1997, p. 266 – 329.

Didier Bottineau
CNRS, LDI (Lexiques, Dictionnaires, Informatique)
Université Paris Nord (Villetaneuse), France
didier.bottineau@free.fr

PRÍČINY INTERDISCIPLINARITY A JEJ DÔSLEDKY V HUMANITNÝCH VEDÁCH

Eva Höhn

Abstract

The aim of this paper is to investigating the causes of the process of interdisciplinary humanitarian sciences of the last decades. We earmark two key moments of the process: The first is the emergence of CCCS (Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies) in 1964 in Birmingham, United Kingdom, and the second moment is the linguistic turn. The linguistic turn was a prerequisite for the philosophy of postmodernism of R. Rorty, who in 1967 used the term in his book The Linguistic Turn. The consequence of the linguistic turn is the cultural turn, a concept including other "turns" (postcolonial turn, spatial turn, performative turn, etc.). The cognitive-theoretical (epistemological) turn meant a focus on verbal-linguistic cognitive resources and affected primarily philological disciplines as linguistics, translation studies, literary studies, foreign languages and so on. Humanitarian sciences, as a result of the linguistic turnover, turned to exploring the process of the language constructs of reality, or we can also call it the ways of creating the world. Through these the forms and motifs of creating collective ideas, mentalities and mental dispositions of the same epoch are gained. This includes the belief that culture is created by human, respectively constructed, thus not only the material aspect – but also the social and mental aspect (religion, language, morality, law, etc.). The last part of the paper is an attempt to demonstrate the principles of literary science as cultural science.

Key words: cultural studies, postmodern, linguistic turn, cultur, literature, postcolonialism

Úvod

Príčiny procesu interdisciplinarity možno v humanitných vedách sledovať približne od obdobia druhej polovice 50. a začiatku 60. rokov 20. storočia. Tento proces je potrebné vnímať v širšom kontexte politických, hospodárskych a sociálnych zmien, ktoré v tomto období nastali hlavne v Európe a v USA a boli úzko späté so študentským hnutím ´68. Hlavnou príčinou vtedajšej revolty mladých bola spoločenská kríza, ktorú dnes už mnohí

autori považujú za začiatok postindustriálnej éry.[1] Pre toto prelomové obdobie boli charakteristické zmeny ako zosilnenie monopolizácie v hospodárskych odvetviach, ekonomická recesia, začiatky bulvárnej tlače (nemecký koncern Axel Springer apod.), rozmach sociálnych hnutí (hippies, feminizmus, mierové, ekologické hnutie apod.), renesancia marxistickej teórie.

Príčiny interdisciplinarity treba teda hľadať v tomto historickom a sociálnom kontexte a to najmä z toho dôvodu, že jeho dôsledky možno veľmi dobre pozorovať aj v súčasnosti. Tento proces sa totiž neodohráva len na teoretickej úrovni, ale priamo zasiahol aj univerzitnú prax. Pripomeňme množstvo interdisciplinárne orientovaných študijných programov, a to nielen v rámci humanitných vied. V 90. rokoch zasiahli tieto zmeny aj filologické disciplíny – anglistiku, romanistiku, germanistiku, slavistiku, ktoré sa odvtedy začali rozvíjať interkultúrnym smerom.[2]

V našom článku sa pokúsime najprv charakterizovať dva hlavné teoretické impulzy, ktoré majú podľa nášho názoru podiel na procese interdisciplinarity. Boli to: vznik britských kultúrnych štúdií a kulturologický obrat. V ďalšej časti článku pôjde o charakteristiku teoretickej disciplíny v rámci literárnej vedy, kultúrovednej literárnej vedy, ktorá sa etablovala ako výsledok procesu interdisciplinarity.

1 Teoretické impulzy interdisciplinarity

1.1 Britské kultúrne štúdiá

Interdisciplnaritu britských kultúrnych štúdií zdôrazňujú viacerí autori.[3] Neodmysliteľné sú pritom impulzy Stuarta Halla, Raymonda Williamsa, Edwarda Palmera Thompsona, Richarda Hoggarta ai. Hlavne vďaka poslednému z nich bolo v roku 1964 na univerzite v Birminghame založené Centrum pre súčasné kultúrne štúdiá (Centre for Contemporary Cultural Studies – CCCS), ktoré predstavovalo opozíciu voči elitárnemu „Oxbridge“ a zaujímalo sa najmä o populárnu kultúru a kultúru robotníckej triedy. Nie objektivizácia vysokej kultúry, ale každodenný svet stáli v centre ich úvah, čím sa kultúra

[1] Pozri napr. Gerlach, Ingeborg. 1994. *Abschied von der Revolte*

[2] Aby sme uviedli len pár z mnohých príkladov: v 90. rokoch vzniká v Nemecku *Časopis pre interkultúrnu germanistiku* (Zeitschrift für interkulturelle Germanistik, ZIG), na univerzite v Bayreuthe sa v tomto období zakladá Spoločnosť pre interkultúrnu germanistiku (*Gesellschaft für interkulturelle Germanistik*, GIG)

[3] Pozri: Hepp A. - Krotz, F. - Thomas, T. (Hg.) 2009. *Schlüsselwerke der Cultural Studies*, alebo Dörner, A.- Vogt. L. 2013. *Literatursoziologie.*

priamo podieľa na sociálnych a politických procesoch. Významným dôsledkom takého určenia kultúry bolo, že kultúrne objekty je potrebné vnímať nielen z hľadiska ich obsahov a textuálnych príznakov, ale taktiež v ich vzťahu k sociálnym štruktúram. Kultúrna prax bola tým vložená do vzťahu s bežným životom.

Dôležité výsledky ukázal najmä výskum vplyvu médií (Stuart Hall). V prvom rade poukázal na vplyv kultúrneho priemyslu, ktorý pasívnych konzumentov sýti svojou ideológiou (reklamy, politické udalosti a pod.). No a v druhom rade výskumy zamerané na publikum analyzovali nielen triednu príslušnosť, ale aj rasu, pohlavie, vek, rodinný status a pod., čo podnietilo okrem iného vznik teórie postkolonializmu. V 80. a 90. rokoch sa v rámci britských kultúrnych štúdií vyvinulo ďalšie spektrum prístupov a metód.

Na základe toho možno vymedziť 5 základných znakov britských kultúrnych štúdií (Dörner – Vogt, 2013, s. 181-183):

- prístup ku kultúrnej analýze, ktorý zahŕňa politiku, estetiku, jazyk a vizuálnu komunikáciu musí byť nutne zameraný **interdisciplinárne**
- kritika kultúrneho priemyslu vyplývajúca z poznatku o politickom charaktere kultúrnej praxe (najmä médií)
- inklúzia pojmu populárna a zábavná kultúra (postmoderné tendencie)
- tradícia marxistickej kritickej kultúrnej analýzy prepojená s novšími semiotickými konceptami
- ťažiskom je diskurz orientovaný na masmédiá

Nielen on, ale ja ďalší členovia CCCS vnímali kultúrnu prax z dvoch pólov – ako moc upevňujúcu na jednej strane a ako moc ohrozujúcu na strane druhej. Prvý prípad nastáva vtedy, ak sa podarí etablovať významové modely a hodnoty ako všeobecne platné. Vtedy sa tým sociálny a politický poriadok legitimizuje a upevní. Vhodným príkladom je Schillerov a Goetheho program nemeckej klasiky.[4] Ak sa ale podarí zaužívané zvyky, postoje a hodnoty spochybniť a vytvoriť nové, môžu byť prostredníctvom kultúrnej praxe spochybnené aj aktuálne systémy. Toho vhodným príkladom je Kleistova dráma *Die Hermannsschlacht*.[5] Ak je kultúra spoločensky účinným nástrojom, vyplýva z nej záväzok kritiky a nápravy

[4] Cieľom programu nemeckej klasiky bola výchova človeka k duchovnému rastu. Prostriedkom pre dosiahnutie tohto cieľa bolo umenie. Výchova človeka viedla k náprave celej spoločnosti.

[5] Dráma vznikla v roku 1807 po porážke Pruska Napoleonom. Heinrich von Kleist v nej tematizuje víťazstvo Germánov nad Rimanmi v bitke v Teutoburskom lese. Bitku viedol germánsky hrdina Arminius (Hermann).

nesprávnych postojov a hodnôt, a to prostredníctvom odkrývania mechanizmov utláčania, manipulácie, moci a pod.

Je to podľa nášho názoru práve semioticky orientované vnímanie kultúry Birminghamskou školou, ktoré tvorí predpoklad pre širšie metodologické možnosti intedisciplnarity. Zaujímavý je v tejto súvislosti semiotický model Stuarta Halla. Autor ho vypracoval vo svojom texte *Encoding/Decoding*.[6] Aj keď je Hallov semiotický model orientovaný hlavne na mediálnu prax, je takisto vhodne uplatniteľný napríklad pre oblasť literatúry alebo iných druhov umenia. Pre Halla bolo havným východiskom zistenie, že komunikačné procesy sú znakové procesy. Tieto sa ale neodohrávajú vo vzduchoprázdne, ale sú súčasťou spoločnosti so štruktúrovanými zákonitosťami a technickou infraštruktúrou. Hallova marxizmom motivovaná perspektíva spočíva v tom, že mediálna komunikácia je porovnateľná s tovarovou výmenou a preto je potrebné bližšie nahliadnuť do podmienok produkcie týchto tovarov. Hall preto podrobuje analýze inštitucionálne štruktúry médií, ich produkčné praktiky, podmienky a vplyvy vzniku „mediálneho tovaru“ a pod. Napríklad v televíznom spravodajstve možno nájsť profesionálny kód. Tento znamená, že komentáre, príhovory politikov a pod. sprostredkujú recipientovi kód, že aktérmi politického života nie je systém, ale jednotlivci, čím upevňujú hodnotovú bázu tradičnej liberálnej demokracie a publikum sa žiaľ len podieľa na upevňovaní daného systému (Hall, 1999).

Hall avšak upozorňuje na to, že cirkulácia mediálneho produktu nie je identická s cirkuláciou tovarov ako autá, šperky a pod., ale v mnohom je závislá od vlastnej aktivity recipienta. V tom spočíva semiotická perspektíva Hallovho modelu. Impulzom preto je obyčajné zistenie, že významy znaku nie sú nezávislé od kontextu, ale sa nanovo formujú a vytvárajú v závislosti od situácie a sociálnej štruktúry. Čitatelia a diváci nie sú len receptori, ale individuálne zvažujúci, komunikačný kód prijímajúci v závislosti od ich socializácie, sociálneho postavenia, tradície, hodnotového systému a pod. V texte kódovaný význam nemusí byť teda rovnako dekódovaný každým recipientom. V tom spočíva otvorenosť Hallovej znakovej komunikácie, ktorá ho odlišuje od ortodoxne marxistických prístupov. Hall rozlišuje tri základné konštelácie mediálnej komunikácie (Hall, 2002):

1. *Dominant-hegemonic position* sa vytvára vtedy, keď čitateľ úplne preberá kódované významy. V literatúre možno ako príklad uviesť román domoviny, ktorý vyzýva

[6] Tento pôvodom z Jamajky pochádzajúci sociológ bol v rokoch 1968-1977 riaditeľom birminghamského Centra súčasných kultúrnych štúdií. Aj keď nikdy nevydal rozsiahlejšiu monografiu, sú jeho články a prednášky dôležitou súčasťou kultúrnych štúdií (cultural studies).

k službe vlasti. Čitateľ verne dekóduje toto posolstvo, pričom sa nadšene stotožňuje s patriotickou výzvou. „Toto by bol ideálny prípad dokonale transparentnej komunikácie- resp. je k nej čo možno najbližšie“ (Hall, 2002, s. 119).

2. *Negotiated postion* je kompromisom medzi textom a recipientom, pričom do procesu dekódovania zasahujú vlastné skúsenosti. Tým čitateľ/recipient vytvára „vlastné pravidlá a do procesu zasahujú ako adaptívne tak opozičné prvky“ (Hall, 2002, s. 121). V prípade románu domoviny sa napríklad čitateľ stotožní s témou avšak odmietne napríklad vojnu, boje a pod.
3. *Oppositional position* znamená prijímanie kódu s úplnym odmietnutím. „On/ona odtotalizujú správu prostredníctvom uprednostneného kódu, aby ju v rámci alternatívneho vzťahujúceho rámca hneď nato re-totalizovali. Toto napríklad vystihuje diváka, ktorý sleduje debatu o nevyhnutnosti znižiť platy, ale každý odkaz na „národný záujem“ interpretuje ako triedny záujem. On/ona používa opozičný kód“ (Hall, 2002, s. 122).

Pre Halla bola otázka realizácie dekódovania v prvom rade otázkou príslušnosti k istej spoločenskej vrstve, t.j triedna príslušnosť rozhoduje o prijatí alebo odmietnutí komunikačného kódu. V neskorších štúdiách poukazujú iní autori na to, že na rovnakej úrovni zohráva úlohu takisto napríklad etnická príslušnosť, vek, pohlavie a pod. Hlavný význam Hallovho modelu spočíva v tom, že okrem aplikácie kultúrnej teórie marxizmu analyzuje komunikačné procesy ako aj vplyvy kultúrneho vedomia.

1.2 Lingvistický obrat

Za druhý impulz pre rozmach interdisciplinarity v humanitných vedách považujeme epistemologickú zmenu podnietenú filozofiou kritiky jazyka, najmä tzv. lingvistický obrat (linguistic turn). Podľa nemeckej kulturologičky Doris Bachmann-Medick došlo v dôsledku lingvistického obratu ku kulturologickému obratu (cultural turn), ktorého výsledkom sú interdisciplinárne orientované zmeny vo vedeckej a univerzitnej praxi (Bachmann–Medick, 2006). Ako príklad uveďme teóriu postkolonializmu, teóriu kultúrovednej literárnej vedy, sociolingvistiku, sociotranslatológiu a pod. Humanitné vedy sa obrátili ku skúmaniu procesu jazykových konštrukcií reality, teda môžeme to nazvať aj ku spôsobom vytvárania sveta. Týmito sa získava prístup k spôsobom a motívom utvárania kolektívnych predstáv, mentalít a mentálnych dispozícií istej epochy. Ku tomu patrí aj presvedčenie, že kultúra je človekom vytváraná, resp. konštruovaná, teda nie je len materiálnou stránkou (kultúrne statky národa)

ale má sociálnu a mentálnu stránku (náboženstvo, jazyk, morálka, právo a pod.) (Bachmann–Medick, 2006, s. 36). Tento poznávaco-teoretický obrat znamenal orientáciu na verbálno-jazykové poznávacie prostriedky a zasiahol v prvom rade filologické disciplíny ako lingvistiku, translatológiu, literárnu vedu apod (porov.Štefaňáková, 2013).

Termín linguistický obrat (*linguistic turn*) použil pôvodom rakúsky filozof Gustav Bergmann už začiatkom 50. rokov minulého storočia, pričom základom jeho skúmania sa stala analytická filozofia Wittgensteina, Russela, Moora ai. Linguistický obrat označil za novú filozofickú revolúciu. Jeden z centrálnych významov malo preňho Wittgensteinovo dielo *Tractatus logico-philosophicus* (1921).[7] V 70. rokoch nadviazal na Bergmanna americký filozof postmoderny Richard Rorty, ktorý v roku 1967 vydal knihu pod názvom *The Linguistic Turn*. Ako Bergmann tak aj Rorty vychádzali z presvedčenia, že za používaním jazyka sa neskrýva žiadna realita, čo viedlo k závažnému konštatovaniu, že „každá analýza »skutočnosti« je jazykovo determinovaná […], že cez jazyk je štruktúrovaná aj skutočnosť a realitu takisto ako jazyk treba chápať ako systém znakov, ako systém reprezentácií a diferencií“ (Bachmann-Medick, 2006, s. 34).[8]

---

[7] Vplyv Tractatus logic-philosophicus na Bergmanna analyzuje Kokai, Karoly v článku *Wittgensteins „Tractatus“ im Lichte der Linguistic und der Pictorial Turns.* Kokai sa pritom odvoláva na Bergmannov článok z roku 1952 „Two Types of Linguistic Philosophy“, ktorý vyšiel v *The Review of Metaphysics,* 5, March, Yale University, New Haven, Connecticut. Za centrálne miesto *Traktátu* považuje Kokai vetu 6.54 : „Moje vety objasňujú prostredníctvom toho, že ten, kto mi rozumie, ich na konci rozpozná ako nezmyselné, keď pomocou nich – po nich – vystúpil nad ne. (Musí, takpovediac, odhodiť rebrík potom, čo po ňom vystúpil hore.)“ Wittgenstein v tejto vete konštatuje, že to, čo sa nedá povedať, je možné ukázať a vidieť. Znamená to, že tam, kde je vytýčená hranica jazyka, tam je určené miesto pre „ukázanie sa“ a „videnie“, teda pre obraz. Kokai takisto konštatuje, že Wittgenstein chcel zároveň vytýčiť hranice logiky, o čom podľa neho vypovedá veta *Traktátu* 6.13: „Logika nie je náuka, ale zrkadlový obraz sveta. Logika je transcendentálna,“ ako aj prvá veta *Traktátu*: „Svet je všetko, čo je faktom.“

[8] Uvedené postuláty však viedli k závažnej zmene perspektívy, akou bolo spochybnenie významu tradičnej racionalistickej filozofie: „Rortyho chápanie racionality je protikladom tradične chápanej racionality „zdedenej“ po Aristotelovi a Descartovi. Aristotelovské chápanie racia ako schopného uchopovať univerzálie a karteziánska viera, že rozum je východiskom i kritériom pravdivosti poznania, určili na dlhú dobu tendovanie filozofie v duchu priam zbožnej viery v silu rozumu pri poznávaní toho, čo je skutočné a pravdivé. Takéto chápanie racionality je podľa Rortyho zodpovedné za mnoho omylov vo filozofii a vede. V duchu viery v rozum sme si slovo „racionálny“ zvykli považovať za synonymá slov ako „objektívny“, „vedecký“, „metodický“. [...] Dôsledkom takto ponímanej racionality humanitné vedy ťahali vždy za kratší koniec v porovnaní s prírodnými vedami, nakoľko sú len „subjektívne“, nezaoberajú sa faktami, ale len hodnotami a nedisponujú nezávislými kritériami, na základe ktorých si dopredu určujú svoje ciele“ (Kubíková 2006, s. 49 – 50).

Na rozdiel od pozitivizmu sa lingvistickým obratom vychádza z predpokladu, že prístup k autentickej skutočnosti nie je prostredníctvom jazyka možný. Jazyk je skôr len nástrojom na konštitúciu skutočnosti, neexistuje realita, ktorá by nebola preniknutá jazykom. Pre vedu to napríklad znamená, že vytvára prístup k nie skutočným skúsenostiam človeka. Lingvistický obrat je preto náhľadom do konštrukcie reality. Dôsledkom je poznanie, resp. názor, že: „[...] realita je vytváraná človekom, spracovaná totiž v symboloch a prostredníctvom symbolov vytvorená tak, že ruka v ruke s kultúrnou konštrukciou skutočnosti ide aj o potenciálny zápas o presadenie významových systémov. Reprezentácie môžu teda vytvárať reality“ (Bachmann-Medick, 2006, s. 36). Príkladom sú počítačové jazyky, fyzikálne, matematické či chemické vzorce a pod. Výsledkom tohto poznania je, že sa záujem presunul od štruktúr jazyka k aktuálnej reči, subjektívnym predpokladom vzniku jazyka, jeho individuálnemu používaniu a ku komunikácii.

2 Literárna veda ako kultúrna veda

Na vplyv britských kultúrnych štúdií na etablovanie kultúrovednej literárnej vedy poukazujú viacerí filológovia.[9] Richard Hoggart, zakladateľ CCCS a do roku 1973 a aj jeho riaditeľ, bol literárny vedec a svojimi prácami (*The Uses of Literacy,* 1957) sa usiloval o prepojenie literatúry ako konštruktu reality s kolektívnymi predstavami, mentalitami apod. Takisto Raymond Williams, ďalší predstavitel CCCS v knihe *Culture and Society* (1958) spojil literatúru so sociálnymi otázkami ako aj otázkami rozličných štruktúr verejného a individuálneho života. Vďaka tomu sa stala literárna veda formou sociálno-kritickej analýzy. Tým sa začína diskusia o literárnej vede ako o kultúrnej vede.

V nemeckom prostredí sa diskusia o kultúrovedne orientovanej literárnej vede rozpútala v 80. rokoch 20. storočia a možno ju vnímať v kontexte kulturologického obratu.[10] Podľa Nünninga sa kultúrny obrat v Nemecku odohrával pod vplyvom anglo-amerických Cultural Studies, avšak recepcia zahraničných modelov sa nedá odlúčiť od domácej tradície.[11] Tento proces podporili pritom nové organizačné a inštitucionálne formy. Ako príklad uveďme

[9] Pozri: Bachmann-Medick (2009), Nünning (2004), Schößler (2006) a pod.

[10] Vychádzam pritom hlavne zo štúdií Ansgara Nünninga z textov z roku 2004.

[11] Nanovo sa objavujú pritom aj nemecké kultúrne koncepty zo začiatku 20. storočia z oblasti kultúrnej sociológie, ktoré sa snažili konkurovať prírodným vedám. V nemeckom prostredí je takisto jednou z prioritných teórií kultúrovednej literárnej vedy „teória pamäte“ (Aleida Assmann), ďalej východonemecká kultúrna veda ako aj kritická teória. Z týchto dôvodov majú v porovnaní s britskými kultúrnymi štúdiami nemecké kultúrne štúdiá svoje špecifiká a odlišnosti.

Spoločnosť pre interkultúrnu germanistiku (GIG – Gesellschaft für interkulturelle Germanistik), časopis *KulturPoetik, Gießener Graduiertenzentrum Kulturwissenschaften* (Vzdelávacie centrum pre kultúrne vedy v Gießene) na univerzite v Gießene a pod.[12]

Spoločne s tým treba zároveň hľadať odpovede na otázky teoretickej a metodologickej rôznorodosti jednotlivých prístupov. Najviac teoretických impulzov prichádza zo semiotiky, systémovej teórie, konštruktivizmu, diskurznej analýzy, postštrukturalizmu, recepčnej estetiky, kultúrnej antropológie a pod. V posledných rokoch je badateľný najmä semioticky a konštruktivisticky motivovaný prístup k literatúre ako kultúrnej vede, podľa ktorého národné kultúry nemajú len materiálnu stránku, ale aj mentálnu a sociálnu (Nünning, 2004b, s. 18). Znamená to, že literatúra by sa mala chápať ako symbolický a sociálny systém. Podľa semiotického výkladu literatúry Rolanda Posnera rozlišujeme tri dimenzie kultúry: sociálnu, materiálnu a mentálnu (Posner, 1991). „Ak sa kultúra definuje ako súčinnosť materiálnych, sociálnych a mentálnych fenoménov, môže analýza tematických selekcií a literárnych foriem […] poskytnúť informácie o mentálnych dispozíciách príslušnej epochy“ (Nunning, 2004b, s. 19).

Znamená to, že ak skúmame mentálnu kultúru spoločnosti literárnovednými metódami, rekonštruujeme komplexný systém kultúrnych hodnôt, noriem, kolektívnych predstáv a pod., čím literárne texty prispievajú ku skúmaniu kultúr. Literatúra je potom dôležitým aspektom materiálnej stránky kultúry. Mentalita zas označuje súbor kolektívnych spôsobov myslenia, citov, predstáv a presvedčení. Pre literárny výskum sa týmto otvárajú nové témy ako násilie, druhá svetová vojna, vzťah matka-dcéra, rodinné vzťahy, priateľstvo, obraz detstva a dieťaťa, náboženstvo a pod.

2.1 Postkolonializmus v literatúre nemecky hovoriacich krajín

Ako príklad kultúrovednej literárnej teórie by sme radi predstavili literárny postkolnializmus, a to cez prizmu literatúry nemecky hovoriacich krajín. Postkolonializmus sa ako kultúrny a duchovný smer etabloval v druhej polovici 20. storočia a jeho predpokladom bolo oslobodenie sa kolónií od kolonizačných veľmocí. Impulzy preň pochádzajú najmä zo

[12] Pre zdôraznenie rozsahu tohto procesu treba spomenúť vznik nových študijných programov na množstve príkladov. Ako jeden z mnohých možno uviesť univerzitu v Münsteri, kde vznikol študijný program *Angewandte Kulturwissenschaft* (Aplikované kultúrne vedy), na univerzite v Karlsruhe zas študijný a vzdelávací program *ZAK - Zentrum für angewandte Kulturwissenschaft und Studium generale* (Centrum pre aplikovanú kultúrnu vedu a štúdium) apod.

záujmu ľavicových intelektuálov v druhej polovici 20. storočia o tretí svet[13]. Cieľom postkolonializmu je vytváranie pojmových párov a následné odhaľovanie nástrojov moci. Postkoloniálny výskum otvára pohľad na mimoeurópske krajiny a pomáha dekonštruovať kultúry a histórie iného než euro-amerického priestoru. Nejde pritom len o obrátenie pomeru utláčateľ-utláčaný, ale pozornosť sa prenáša z globálneho na fragmentárne, z centra na periféria, či už ide o výskum indiánskych kultúr, lokálnych histórií a pod.

V literárnej teórii nevládne jednotná predstava o predmete výskumu. Niektorí literárni teoretici sem totiž zahŕňajú aj literatúru kolonializmu, iní zas zdôrazňujú, že predmetom výskumu má byť len literatúra postkoloniálneho obdobia, pričom poukazujú na politiku dekolonializácie nutnú pre tento prúd. Ako bolo vyššie uvedené, hlavným znakom a cieľom postkoloniálnej literatúry je takisto odhaľovanie binárnych schém v globalizujúcom sa svete. P. M. Lützeler (Lützeler, 2005, s. 102− 103) zoradil nasledovné tematické okruhy postkoloniálnej literatúry nemecky hovoriaceho priestoru:

1) Témy islamskej kultúrnej oblasti,[14]

2) O súčasnej Afrike a jej problémoch,[15]

3) Téma Latinská Amerika a Karibik,[16]

---

[13] Na začiatku k tomu prispela okrem iného kniha amerického literárneho teoretika Edwarda Saida *Orientalism* (1978). Said bojoval za nezávislý Palestínsky štát a kritizoval vojnu USA v Iraku. Nastolil otázky kultúrnej a politickej reality Orientu a relativizoval prístup Západu k Orientu.

[14] Thorsten Becker (*Tagebuch der arabischen Reise*, 1991), Nicolas Born (*Die Fälschung*, 1979), Ingeborg Drewitz (*Mein indisches Tagebuch* 1983), Dieter Kühn (*Und der Sultan von Oman*,1979), Christian Kracht (*1979*, 2001) a Michael Roes (*Rub´Al-Khali. Leeres Viertel: Invention über das Spiel*, 1996).

[15] Hans Christoph Buch (*Kain und Abel in Afrika*, 2001), Hubert Fichte (*Psyche. Glossen*, 1990), Bodo Kirchhoff (*Herrenmenschlichkeit*, 1994), Sabine Reberová *(Die Schwester des Schattenkönigs*, 1998), Erika Rungeová (*Südafrika*, 1974), Arnold Stadler (*Ausflug nach Afrika*, 1997), Urs Widmer *(Im Kongo*, 1996) a Eva Zellerová (*Die magische Rechnung*, 1965).

[16] Hans Christoph Buch *(Haiti-Trilogie*, 1984 – 1992; *Die Scheidung von San Domingo. Wie die Negersklaven von Haiti Robespierre beim Wort nahmen*, 1976; *Karibische Kaltluft: Berichte und Reportagen*, 1985; *Tanzende Schatten oder Der Zombie bin ich*, 2004), Katja Behrensová (*Chilenische Erzählungen*, 1977), Martin R. Dean (*Der Guayanaknoten*, 1994), Hubert Fichte (*Xango. Die afroamerikanischen Religionen II, Bahia, Haiti, Trinidad*, 1984; *Explosion*, 1993), Gert Hofmann (*Vor der Regenzeit*, 1988), Marie-Thérèse Kerschbaumerová (*Die Fremde. Erstes Buch*, 1992), Bodo Kirchhoff (*Mexikanische Novelle*, 1984), Hugo Loetscher (*Wunderwelt. Eine brasiliansiche Begegnung*, 1983; *Zehn Jahre Fidel Castro. Reportage und Analyse*, 1969), Angelika Mechtelová (*Das kurze heldenhafte Leben des Don Roberto. Ein karibischer Roman*, 1999), Robert Menasse (*Selige Zeiten. Brüchige Welt*, 1991), Gudrun Pausewangová (*Bolivianische Hochzeit*, 1985), Ralf Rothmann *(Der Windfisch*, 1988), Peter Schneider („Botschaft des Pferdekopfs“. In: *Die Botschaft des Pferdekopfs und*

4) O ázijských krajinách tretieho sveta (hlavne Indii).[17]

Literatúra ako aj literárna teória sa zameriavajú na subtílne formy vykorisťovania a utláčania. V Nemecku sa stali v poslednom období veľmi populárnymi knihy nastoľujúce koloniálnu minulosť Nemecka. Tematizujú najmä vykorisťovanie kolónií, pričom možno menovať autorov ako Hans Georg Stelzer (*Die Deutschen und ihr Kolonialreich*, 1984; *Die deutsche Flotte*, 1989) alebo Henning Melber (*Namibia, Grenzen nachkolonialer Emanzipation*, 2003) a pod. V Nemecku sa na túto tému organizuje každoročne množstvo podujatí a výstav.

V súčasnosti je jedným z najdôležitejších predstaviteľov postkoloniálnej literatúry v nemecky hovoriacom priestore spisovateľ Hans Christoph Buch (nar. 1944). Jeho starý otec mal lekáreň na Haiti a stará mama bola kreolka. Známy sa stal knihami, v ktorých sa venuje následkom koloniálnej politiky v krajinách tretieho sveta[18]. V 80. rokoch sa venoval karibskej oblasti, hlavne ostrovu Haiti. V 90. rokoch písal reportáže z afrických krízových regiónov, neskôr z Latinskej Ameriky, Afganistanu, Pakistanu, Číny a pod. O svojich osobných skúsenostiach sa v jednom z rozhovorov autor vyjadril nasledovne:

> „Ja a kozmopolita? Váham na túto otázku odpovedať áno, pretože nechcem podporovať obchod s etiketami […]. Môj otec mal problém preukázať dôkaz o svojom

---

andere Essais aus einem friedlichen Jahrzehnt, 1981, s. 7 – 58), Arnold Stadler (*Feuerland*, 1992), Uwe Timm (*Der Schlangenbaum*, 1984) a Martin Walser (*Variationen eines Würgegriffs. Bericht über Trinidad und Tobago*, 1985).

[17] Marcus Braun (*Delhi*, 1999), Eva Demski (*Unterwegs*, 1988), Ingeborg Drewitzová (*Mein indisches Tagebuch*, 1983), Günter Grass (*Zunge zeigen*, 1988), Gerd E. Hoffmann (*Wenn ich Vishnu Sharma heiße. Geschichten, Berichte, Notizen aus Indien*, 1981), Martin Kämpchen (*Das Gehiemnis des Flötenspielers*, 1999), Bodo Kirchhoff (*Infanta*, 1990), Gerhard Köpf (*Borges gibt es nicht*, 1991), Jeanette Landerová (*Jahrhundert der Herren*, 1993), Christoph Ransmayr (*Der Weg nach Surabaya. Reportagen und kleine Prosa*, 1997), Henrik Rhyn (*Om. Eine Geschichte aus Tibet*, 1999), Luise Rinserová (*Dem Tode geweiht? Lepra ist heilbar!*, 1974; *Wenn die Wale kämpfen. Porträt eines Landes: Süd-Korea*, 1976; *Nordkoreanisches Reisetagebuch*, 1988; *Khomeini und der islamische Gottesstaat. Eine große Idee, ein großer Irrtum?*, 1979) a Josef Winkler (*Domra. Am Ufer des Ganges*, 1996).

[18] Postkolonializmu sa venuje v knihách *Die Scheidung von San Domingo* (1976) alebo *Die Hochzeit von Port-au-Prince* (1984), *Wie Karl May Adolf Hitler traf und andere wahre Geschichten* (2003), *Standort Bananenrepublik. Streifzüge durch die poskoloniale Welt* (2004), *Black Box Afrika* (2006), *Tod in Habana* (2007), *Sansibar Blues* (2008), *Das rollende R der Revolution* (2008), *Apokalypse Afrika* (2011). V knihe *Haiti. Nachruf auf einen gescheiterten Staat* (2010) opísal zemetrasenie na Haiti v roku 2010. Najnovšími textami autora sú *Nolde und ich – Ein Südseetraum* (2013), *Baron Samstag oder das Leben nach dem Tod* (2013), *Boat People. Literatur als Geisterschiff* (2014).

árijskom pôvode, pretože bol synom Nemca a Haiťanky: Nielen židovskí, ale aj africkí predkovia boli v Tretej ríši zakázaní a môj otec sa nacistickým štátom cítil byť ohrozený“ (Buch, 2011, s. 4) [online].

O analýzu výstavbových prvkov poetiky postkoloniálneho pohľadu sa Hans Ch. Buch pokúsil vo svojich frankfurtských prednáškach.[19] V centre jeho záujmu v nich stojí literatúra nemeckého priestoru 18. a 19. storočia, ako aj prvej polovice 20. storočia. Autorov prístup k analýze literárnych textov je veľmi zaujímavý, pretože pri utváraní obrazu o cudzine sa odhaľuje množstvo klišé. Výnimkami sú podľa Hansa Ch. Bucha len texty etapy nemeckého osvietenstva a romantizmu. Začnime 18. storočím. Sociálnu obžalobu kolonializmu a otroctva nachádza autor už v Diderotovej *Encyklopédii*. Ukazuje, ako cestu na Tahiti opísal nemecký bádateľ a spisovateľ Georg Forster v knihe *Entdeckungsreise nach Tahiti und in die Südsee 1772 – 1775* (1843). Život domorodcov na Tahiti je podľa toho, čo napísal Forster, pre Bucha stavom v raji, pretože „človek je pánom svojich zmyslov a svojho sebou vytvoreného okolia“ (FP, s. 25). Pojem „Nähe und Ferne“ (blízkosť a diaľka) použil v texte *Talianska cesta* ako prvý Johann Wolfgang von Goethe (FP, s. 38). Goethe v nej zobrazuje idylu talianskej prírody a krajiny, pričom uvádza pojmy cudzina – blízkosť do nového, prekríženého vzťahu. Len pochopením protikladov, odcudzením známeho a priblížením sa k neznámu môže človek pochopiť a realizovať harmóniu antického rozmeru.

Pozitívny obraz o cudzine nachádza Hans Ch. Buch takisto v textoch Alexandra von Humboldta. Zaoberá sa najmä jeho poviedkou *Der rhodische Genius*[20], v ktorej nachádza Humboldtovu kritiku vykorisťovania Indiánov v Južnej Amerike.

Leitmotív frankfurtských prednášok H. Ch. Bucha „blízkosť a diaľka“ preniká ešte aj textom Adelberta von Chamissa *Reise um die Welt*. Chamisso v ňom na rozdiel od Forstera, Goetheho a Humboldta podľa Bucha už vyjadruje smútok nad stratou autochtónnej kultúry nielen na ostrove Tahiti, ale aj na Veľkonočných ostrovoch, Kamčatke či Kalifornii. Nielen príroda, ale aj cudzina stratili svoju nevinu. Svet konzumu a blahobytu je podľa autora už u Chamissa všadeprítomný, cestovanie je kratšie, vnímanie je redukovanejšie.

Iný obraz o cudzine nám Hans Ch. Buch odkrýva v druhej polovici 19. storočia, kedy sa exotika stáva žiaľ už len kostýmom, prázdnou floskulou odhaľujúcou vnútornú prázdnotu.

[19] Na univerzite vo Frankfurte nad Mohanom prednášal v letnom semestri 1990. Jeho prednášky majú názov *Die Nähe und die Ferne. Bausteine zu einer Poetik des kolonialen Blicks* (Blízkosť a diaľka. Výstavbové prvky k poetike postkoloniálneho pohľadu).

[20] In: Alexander von Humboldt. *Ansichten der Natur*. Stuttgart : Reclam, 1986.

V textoch *Die Flucht ins Gebirge* od kniežaťa Pückler-Muskaua (1785 – 1871) a *Semilasso in Afrika* a *Eine Frau fährt um die Welt* od Rakúšanky Idy Pfeifferovej (1797 – 1858) spisovateľ síce odhaľuje odpor oboch autorov k otroctvu krajín tretieho sveta, avšak v prípade Idy Pfeifferovej sa stavia kriticky ku kultúrnym stereotypom tejto spisovateľky, ktoré vyúsťujú do latentného rasizmu voči černochom, Indiánom a Polynézanom.

Autor je zároveň skeptický aj k porozumeniu cudziny v civilizovanom svete 20. a 21. storočia. Dnešný človek stratil podľa neho zmysel pre chápanie veľkých súvislostí, pretože proces deštrukcie pokročil. Koncepciu návratu k prírode Hansa Christopha Bucha zvyknú niektorí teoretici porovnávať aj s tvorbou nemeckého spisovateľa Heinricha von Kleista[21], pretože tento, podobne ako Buch, nastoľoval vo svojich dielach myšlienku o prirodzene morálnom neskazenom stave človeka v pravekých spoločnostiach.[22]

Záver

Hlavným cieľom nášho príspevku bolo určenie príčin pre interdisciplinárne smerovanie humanitných vied ako v teoretickej tak praktickej oblasti. Podnetom bol pritom fakt, že na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici sa s týmto procesom stretávame už niekoľko desaťročí. Na Katedre odbornej jazykovej komunikácie Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela bolo za posledné desaťročie iniciovaných množstvo publikácií a projektov v oblasti interkultúrnej komunikácie, kompetencie a vzdelávania. Na Filozofickej fakulte UMB bola zas založená Katedra európskych kultúrnych štúdií a Centrum pre jazyk a jazykovú prax (Center for Language and Language Practices, CLLP). Jazyková a literárna veda tejto fakulty sa okrem toho uberá smerom k sociolingvistike, sociotranslatológii a kultúrovednej literárnej vede. V rámci nášho výskumu sme sa pokúsili načrtnúť aspoň dva dôležité teoretické impulzy, ktoré proces interdisciplinarity podľa nášho názoru podnietili. Sú nimi: britské kultúrne štúdiá a lingvistický obrat vo filozofii. V druhej časti nášho textu sme predstavili kultúrovednú literárnu vedu a ako jej príklad uviedli literárny postkolonializmus.

[21] Porov. Lützeler. 2005. Zum Beispiel Hans Christoph Buch, *Haiti Trilogie* (1984 – 1992).

[22] Menujme len Kleistove diela ako *Das Erdbeben in Chili, Der zerbrochene Krug, Der Prinz von Homburg* a i. Jeho veľkým vzorom bol v tomto ohľade Jean-Jacques Rousseau.

Zoznam literatúry:

BACHMANN–MEDICK, Doris: *Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt 2006. 410 s. ISBN 978- 3- 49955675-8.

BUCH, Hans, Christoph: *Die Nähe und die Ferne. Bausteine zu einer Poetik des kolonialen Blicks*. Frankfurt am Main : Suhrkamp. 1991.142 s. ISBN 978-3518-11663-0.

BUCH, Hans, Christoph: *Wer bin ich, woher komme ich, wohin gehe ich? Bausteine zu einer Poetik der Nicht- Identität. Aesthetics Lecture Written for Cornell University* [online] [citované: 2015-05-12]. Dostupné na: http://igcs.cornell.edu/files/2013/09/HC-Buch-Poetiktext-ohr452.pdf. 2011.

GUTJAHR, Ortrud: „Vorwort zur Sektion Literturwissenschaft als Kulturwissenschaft.“ In: WIESINGER, P. (Hg.) *Zeitwende – Die Germanistik auf dem Weg vom 20. ins 21. Jahrhundert*. Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses, Wien 2000. Bern : Peter Lang 2003. s. 11–14. ISBN 978-3-906766-05-8.

HALL, Stuart: Die zwei Paradigmen der Cultural Studies. In: HÖRNIG, K. – WINTER, R. (Hg.): *Widerspenstige Kulturen. Cultural Studies als Herausforderung*. Suhrkamp 1999, s. 13–42. ISBN 978-3-518-29023-1.

HALL, Stuart: Kodieren/Dekodieren. In: Ralf Adelmann u. a. (Hg.): *Grundlagentexte zur Fernsehwissenschaft. Theorie – Geschichte – Analyse*. Konstanz : UTB 2002. s. 105–124. ISBN 978-38252-2357-1.

HEPP, Andreas – KROTZ, Friedrich – THOMAS, Tanja. (Hg.): *Schlüsselwerke der Cultural Studies*. Wiesbaden : Verlag für Sozialwissenschaften. 2009. 304 s. ISBN 978-3-531-15221-9.

GERLACH, Ingeborg: *Abschied von der Revolte*. Würzburg: Königshausen & Neumann 1994. 152 s. ISBN 3-88479-908-8.

LÜTZELER, Paul, Michael: *Postmoderne und postokoloniale deutschsprachige Literatur*. Bielefeld : Aisthesis 2005. 255 s. ISBN 3-89528-527-7.

LÜTZELER, Paul, Michael: Zum Beispiel Hans Christoph Buch, *Haiti Trilogie* (1984-1992). In: Lützeler, Paul, Michael (Hg.): *Postmoderne und postokoloniale deutschsprachige Literatur*. Bielefeld : Aisthesis, 2005. s. 105-117.

NÜNNING, Ansgar: Literatur, Mentalitäten und kulturelles Gedächtnis: Grundriß, Leitbegriffe und Perspektiven einer anglistischen Kulturwissenschaft. In: NÜNNING, A. – JAHN, M. – BUCHHOLZ, S. (Hg.): *Literaturwissenschaftliche Theorien, Modelle und*

Methoden. Handbuch. Eine Einführung. Trier : Wissenschaftlicher Verlag, 2004 a, s. 173–198. ISBN 3-88476-698-8.

NÜNNING, Ansgar: Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft: Disziplinäre Ansätze, theoretische Positionen und transdisziplinäre Perspektiven. In: NÜNNING, A. – SOMMER, R. (Hg.): *Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2004 b, s. 9–32. ISBN 3-8233-6031-0.

POSNER, Roland: Kultur als Zeichensystem. Zur semiotischen Explikation kulturwissenschaftlicher Grundbegriffe. In: ASSMANN, A. – HARTH, D. (Hg.): *Kultur, Lebenswelt und Monument*. Frankfurt am Main : Fischer 1991. s. 37–74. ISBN 978-359-6107-254.

RIEGER, Dietmar: Literaturwissenschaft als Kulturwissenschaft – aus der Perpektive eines Literaturwissenschaftlers. In: NÜNNING, A. – SOMMER, R. (Hg.): *Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft* 2004. s. 97–114. ISBN 978-3-8233-6031-5.

SCHÖßLER, Franziska: *Literaturwissenschaft als Kulturwissenschaft. Eine Einführung.* Tübingen : UTB 2006. 230 s. ISBN 3-8252-2765-0.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, Jana: Gefährdung der Sprachkultur durch neuartige sprachliche Mittel? In: *Wege zu Sprache und Literatur : Festschrift Anlässlich des 70. Geburtstages von Ladislav Sisák* / Hg. Martina Kášová ; rec. Eleonóra Dzuriková, Ladislav Šimon. - Prešov : Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, 2013. - ISBN 978-80-555-0817-7. - s. 202-220.

TURNER, Graeme: *British Cultural Studies. An Introduction*. Third Edition. London/New York: Routledge 2002. 272 s. ISBN 0-203-99484-1.

Mgr. Eva Höhn, PhD.
Katedra európskych kultúrnych štúdií
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Banská Bystrica
eva.hohn@umb.sk

RELATIONS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE STORY OF KALLIGRAM

Zoltán Németh

Abstract

The study deals with the story of the publishing house Kalligram, one of the most important cultural and literary institutions in the Central-European region. Kalligram is the publishing house of the Hungarian minority in Slovakia and its activity is focused on Hungarian and Slovak literature and – naturally speaking – on the Hungarian literature in Slovakia. Among its most significant activities there are: the publishing of journals, books in the field of the theory of literature, philosophy, Central-European studies, poetry, fiction, translations to Slovak and Hungarian. The study deals with the "Kalligram story" and the new Kalligram-canon of progressive literary, cultural and political processes using the network theory.

Key words: Central-European literature, Kalligram, intercultural communication, network theory, literary canon

The publishing house Kalligram and the related periodical entitled *Kalligram* have, since the mid-nineties, come to be a unique grassroots institutions in the Central European region, whose structure and operation should be analysed along the lines of the contextual viewpoints of network theory. The publisher which, in the year of its foundation, 1991, brought out all of four books, in 2011 published eighty (80) books in Hungarian and fifty (50) in Slovak, that is to say, altogether a hundred and thirty books within a single year. The seemingly marginal Slovak Hungarian publisher has gradually become one of the most significant intellectual and cultural centres of the region, having an important influence on the development of contemporary Hungarian and Slovak literature.

The publisher's website lists twenty-six series (URL1), all of which are important achievements in their own right. *Csallóközi Kiskönyvtár* (*Small Library of Csallóköz*) includes the essential works of regional historical-cultural memory, from re-publishing (Mátyás Bél, Arnold Ipolyi, etc.) to first editions of key books (e.g. by László Koncsol, József Liszka, etc.). The volumes of the *Mercurius Books* series endeavour to process minority, especially Slovak Hungarian life situations in a scholarly manner, by the means of historical science, sociology or linguistics. The *Visegrád Books* series strengthens the image of Central Europe as a

coherent cultural region, through the works of Czech, Polish and Slovak authors such as Tadeusz Konwicki, Adam Michnik, Bohumil Hrabal, Jan Patočka, Dominik Tatarka. In the spirit of the transmission of culture, Kalligram publishes in a life-work series the most significant works of important authors of world literature, such as Witold Gombrowicz, Maurice Blanchot, Robert Musil, Pier Paolo Pasolini and William Faulkner. A similarly monumental endeavour is the publication of classic Hungarian authors in critical editions, such as the complete works of Dezső Kosztolányi in some 30 to 33 volumes, as well as the complete works of Gyula Krúdy. 23 of the planned fifty volumes have been published to date.

The importance of the role played by Kalligram in contemporary Hungarian literature far exceeds the assigned role of a Hungarian publisher "across the border", in Slovakia. Its activities are especially significant in two areas: one is creating a space for literary theory and the other is the modern critical reception of post-1945 Hungarian literature. The series *Tegnap és Ma (Yesterday and Today)*, having published 31 monographs between 1994 and May 2011, is an important enterprise because it brought contemporary literary understanding and the Hungarian literary theory boom of the nineties into the interpretation of post-1945 literature as well as into the re-interpretation of the important works of post-war Hungarian literature. Besides the series editor Mihály Szegedy-Maszák, literary scholars such as Ernő Kulcsár Szabó, Péter Balassa, Beáta Thomka, Gábor Tolcsvai Nagy, Péter Szirák, Zoltán Kulcsár-Szabó and Tibor Bónus have participated in this project, and interpretations of monographic standard have been written about such important contemporary authors as János Pilinszky, Miklós Mészöly, Imre Kertész, Péter Esterházy, Imre Oravecz, Péter Nádas and Géza Ottlik. The volumes of the monograph series set next to each other can be regarded as a hidden, non-traditional literary history, whose role in re-evaluating the Hungarian literary canon is also undeniable.

The volumes of the series Contemporary Hungarian Literary Studies play a similarly important role in the modernisation of literary theory. Attila Bombitz, in his book entitled *Mindenkori utolsó világok* (*All Time Last Worlds*) (2001), describes the typical features of the Austro-Hungarian Monarchy through the literary art of the representative authors of post-1945 Austrian literature, such as Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard, Peter Handke, Robert Menasse and Christoph Ransmayr. The monograph entitled *Catullus noster* (2003) by Anikó Polgár is not only an essential work of Hungarian Catullus-reception but also has become a basic work on the theory of literary translation by applying the four basic patterns of literary translation: domestication, integration, reconstruction and application. Besides the aforementioned series, contemporary Hungarian literary theory plays an exceptionally

important role among the activities of Kalligram Publishing, a significant example of which is Mihály Szegedy-Maszák's series *Selected Works*.

Beyond all this, Kalligram functions as one of the most important creative workshops of contemporary Hungarian fiction. Firstly, it is the publisher of significant contemporary authors, among others Endre Kukorelly, Szilárd Borbély, Lajos Grendel, András Pályi, Vilmos Csaplár, Mihály Kornis, and secondly, the most progressive, young Hungarian literature is unimaginable without Kalligram's books. Without the books of Zsuzsa Csobánka, Dénes Krusovszky, Zoltán Csehy, Gábor Lanczkor, Attila Mizser, Gergely Vida, László Lövétei Lázár, Imre Bartók, Gábor Kálmán, Ádám Mestyán, András Gerevich and others, all published by Kalligram, young Hungarian literature would be indescribably poorer.

Therefore, we can rightfully say that Kalligram has become part of a process during which it has turned into a kind of trademark, and the periodical *Kalligram* also plays an important role in this. Starting in 1992, the latter has gradually become a forum that captivated readers by its openness, by encouraging cultural dialogue as well as by its provocative actions and aesthetic radicalism. The extreme openness of the journal was also apparent in the fact that it published thematic issues, in a relatively short period, like the April 1996 issue entitled *Éneklő Borz* (Singing Badger), featuring Hungarian authors from Romania, the October 1996 issue *In memoriam* Juraj Špitzer or the summer 1998 pornographic material. Thanks to the activities of editor-in-chief Zoltán Hizsnyai (1995-2003), thematic blocks and issues were also published, about Miklós Mészöly, Péter Esterházy, Péter Nádas, Lajos Parti Nagy, among others, which surpassed the scope of a contemporary literary journal. These essays placed the oeuvres of the examined authors in a literary historical context, thus both inspiring and setting further directions for their reception.

Furthermore, the periodical has continually provided a platform for the transmission of culture in the broadest sense, the perspective of Central Europeanness in a narrower sense and, within that aspect, for the conscious presence of Hungarian-Slovak cultural dialogue. By the transmission of Slovak culture and fiction in the Hungarian language and by encouraging translations, *Kalligram* has provided a forum for rethinking the cultural possibilities of the Central European region. At the same time, it appears as a key strategy that, unlike most contemporary Hungarian literary periodicals, *Kalligram* has, from the outset, also employed the perspective of world literature, and literature in translation has always formed an important part of its profile. It has devoted a block to late modern American poetry, to contemporary Afro-American gay poets, to Portuguese, Belarusian and Finnish literature as well as to Flaubert's *Madame Bovary*.

Kalligram has become an important part of Hungarian literary periodical culture not only because of the thematic issues edited by Zoltán Hizsnyai and its authors playing an important role in contemporary Hungarian literature, but also because of the visual shift that occurred during the chief-editorship of Zoltán Csehy (2004-2006), thanks to graphic editor Tibor Hrapka. The provocative, often shocking visual effects (a penis held in a fist on the cover, naked female and male bodies, nipples, outstretched tongue) strengthened the direction of fiction that was manifested through a dialogue generated on the themes of the body, identity, differentness, alienness, cultural diversity, etc. This strategy also carried the added bonus that it attracted some authors of contemporary Hungarian literature to the journal, which often meant a direct route to publication in book form.

In other words, there gradually developed a network of editors and authors who can be placed in the context of the publisher and the periodical that made Kalligram one of the most important workshops of contemporary Hungarian literature. What is more: Kalligram far transcended the context of Hungarian literature. It has a very strong positions in Slovak literature, too. Kalligram's first books in the Slovak language were published in 1994. These were translations of Zoltán Fábry's *Obžalovaný prehovorí* (*The Accused Speaks*) and Wolfgang Kraus's *Budúcnosť – Európa* (*Our Future: Europe*), followed by three further books in Slovak in 1995: *Masky sa vracajú* (*The Masks Return*) by György Konrád, *Samota motýľa* (*The Loneliness of the Butterfly*) and *Domov a svet* (*Home and the World*) by Miklós Mészöly. In 1996, Kalligram started publishing Slovak authors in Slovak too. The first books were *Moja maďarská otázka* (*My Hungarian Issue*) by Rudolf Chmel, *Čas stretnutí* (*Time of Encounters*) by František Mikloško, *O plameni a nočných motýľoch* (*Moths to the Flame*) by František Šebej, *Svitá, až keď je celkom tma* (*It is Dawning When All is Dark*) by Juraj Špitzer and *Sen o krajine* (*Dream of a Country*) by Peter Zajac.

The publication of the above books was the first step of a successful project that resulted in Kalligram gaining equally strong positions in the Slovak and Hungarian cultural and literary life and on the book market. The publisher is represented in Slovak book publishing by twenty-two (22!) series of books which are each significant in themselves, as is the case with the Hungarian series. The series *Ad fontes*, for example, publishes essential philosophical literature in Slovak translation, such as the works of Plutarch, John Stuart Mill, Thomas Hobbes, Arthur Schopenhauer, Søren Kierkegaard, Bertrand Russell, Jürgen Habermas, Peter Sloterdijk, etc. the books in the series *Anthropos* represent professional literature from sociology to literary theory by Antoine Compagnon, Arthur C. Danto, Gérard Genette, Jean Leduc, Francoise Susini-Anastopoulos, etc. *Domino*-books represent the

humanist ideals of Central-Europeanness. Several books by Slovak (Adam Bžoch, Ján Čarnogurský, Fedor Gál, Miroslav Kusý, František Šebej, Tomáš Štrauss, Pavel Vilikovský, Peter Weiss) as well as Hungarian authors (Zoltán Fábry, Lajos Grendel, György Konrád, Miklós Mészöly) have been published in this series. Kalligram is planning a series of sixty volumes of Classic Slovak literature, similar to the one on world literature. The latter includes *Esőváros (Rain City)* by Éva Bánki, *Fehér király (White King)* by György Dragomán, *Egy nő (A Woman)* by Péter Esterházy, *Tündérvölgy (Fairy Valley)* by Endre Kukorelly and *Zsidó vagy? (Are You Jewish?)* by Gábor Németh in Slovak. Besides the above-mentioned series, there are a lot of Hungarian authors present in the Slovak book market, thanks to Kalligram. Let us mention Péter Nádas for example, five of whose books have already been published in Slovak. His *Emlékiratok könyve (Book of Memoires)* was translated into Slovak before any other foreign language thanks to Juliana Szolnokiová. We must also mention that, besides the works of Michel Foucault, those of Sándor Márai were also published by Kalligram as a separate series. The publication of Márai's complete works in Slovak fosters the Slovak reception of Hungarian literature as well as cultural transfer between the two nations, and has also given rise to a new generation of Slovak-Hungarian translators: Gabriela Magová, Renata Deáková, Jitka Rožňová, Peter Macsovszky, Denisa Pochylá-Kečkéšová and Peter Kováč. Kalligram has also started a series of Slovak monographs similar to the Hungarian series *Yesterday and Today*, with a similar intention. The volumes appearing in the series *Váhy (Scales)* reinterpret the most important authors and texts of post-1945 Slovak literature from the latest aspects of literary theory. Some of these works are *Ľubomír Feldek* by René Bílik, *Mila Haugová* by Stanislava Chrobáková-Repar, *Pavel Vilikovský* by Peter Darovec, *Ján Buzássy* by Ján Gavura, *Dušan Mitana* by Tomáš Horváth, *Dušan Dušek* by Dana Kršáková, etc. The fact that the publisher Kalligram is also present in the Slovak journal culture further extends its playing field. Kalligram publishes the Slovak journals *Anthropos* and *Os* – the profile of the former being cultural science and of the latter political science and sociology.

In other words, similarly to Hungarian culture and literature, a very strong network structure can be observed in Slovak culture, literary science, philosophy and generally in the humanities: the trademark Kalligram builds itself through editors, poets, prose writers, translators, literary scholars, philosophers, historians, sociologists, ethnographers and even politicians. Therefore, the question we raise relates to the well-known question of network theory: "What is the reason that a well-organised group works more efficiently than a set of the same (or larger) number of unrelated people? What causes the whole to be more than the sum of its parts? What is the reason for this »extra«?" (Christiakis – Fowler, 2010, p. 24).

The success stories articulated in the context of literature – be they individual writing careers, those of literary texts or of a publisher or brand – create such real networks that can be interpreted on the basis of scale-independent network-building, and which are "governed by two laws: growth and popularity connection. Every network starts from a small core and gets expanded by the addition of new points. When these new points decide where to connect, they prefer the points that have more links." (Barabási, 2011, p. 98) This model, which was first observed by Albert László Barabási, is governed by the principle "the rich are getting richer" (Barabási, 2011, p. 100), or a "simple algorithm" which consists of two rules: growth and popularity connection. (Barabási, 2011, p. 98)

This description may also shed light on the characteristics of literary career stories. Writers' success stories are characterised by the fact that, after a while, almost all literary journals would like to get hold of and publish the manuscript of the same author, and every literary journal wants to have critiques and reviews written about the successful writer's books. As a result of this, the author becomes better and deeper embedded in the system of literary institutions (for example, by awards, grants, readings and contacts) so that it re-generates the number of introductions, performances, readings, the circle of professional acquaintances, reviewed books, further awards, etc., thus creating a complex network. The successful author becomes ever more successful, and gradually entwines the significant areas of the literary space.

This is not dissimilar in the case of building a publishing network. The situation is only much more complicated that a publisher as a network creates and presents itself along with all the relationships of all the individuals participating in it. We must not forget, either, that these relationships are generated along with elements of the literary life and institutional system which are not part of human nature. The opportunities for growth and the popular connections of the institution and brand are multiplied by positions of literary life, literary awards and memberships of professional organizations.

Consequently, literary institutions, publishers, periodicals, authorial groups, oeuvres of writers, etc. begin to function as super-organisms which "have a life of their own, grow and develop" (Christiakis – Fowler, 2010, p. 12), and thus, the nodes (texts, authors, oeuvres, etc.) creating the network "may exceed themselves and their limitations". (Christiakis – Fowler, 2010, p. 24) The literary network creates itself as a super-organism with the help of its own components, connecting points and relationships graphs and wires between them. The components of the literary super-organism imagined in this way are created on the one hand by the authors (including editors, translators, etc.) and on the other by institutional elements

(literary and social positions, awards, the areas of literature, etc.). The super-organism described above represents itself in literary space as a network by moving these two categories together and within each other.

The foundation of Kalligram publisher and periodical and its registration as a company in Bratislava on 2 May 1991 did not come of nothing, either, as the persons participating in it – László Szigeti, Lajos Grendel, Gábor Farnbauer, József Juhász R., József Fazekas (and, as a supporting-founding institution, the Agricultural Association (PD) of Orechová Potôň) – had brought the network of their previous relationships with them.

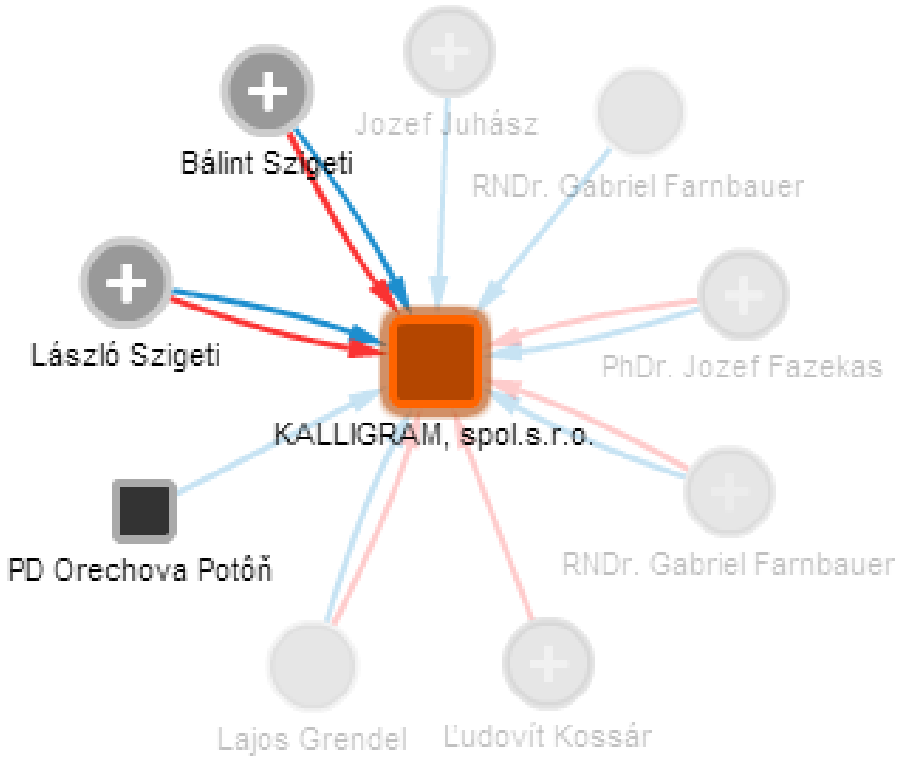

Figure 1: The company-like network of Kalligram from its foundation to the present (URL2)

Thanks to the logic of growth and popularity connection, this brand has, since the nineties, become a complicated super-organism, which has gradually come to include characters who brought with them their own, already established networks and also extended them with the help of Kalligram. Thus, by the early 2010s, a complex network had been established which created hundreds of names and institutional elements and tens of thousands of relationships, webbing all the important areas of literary life.

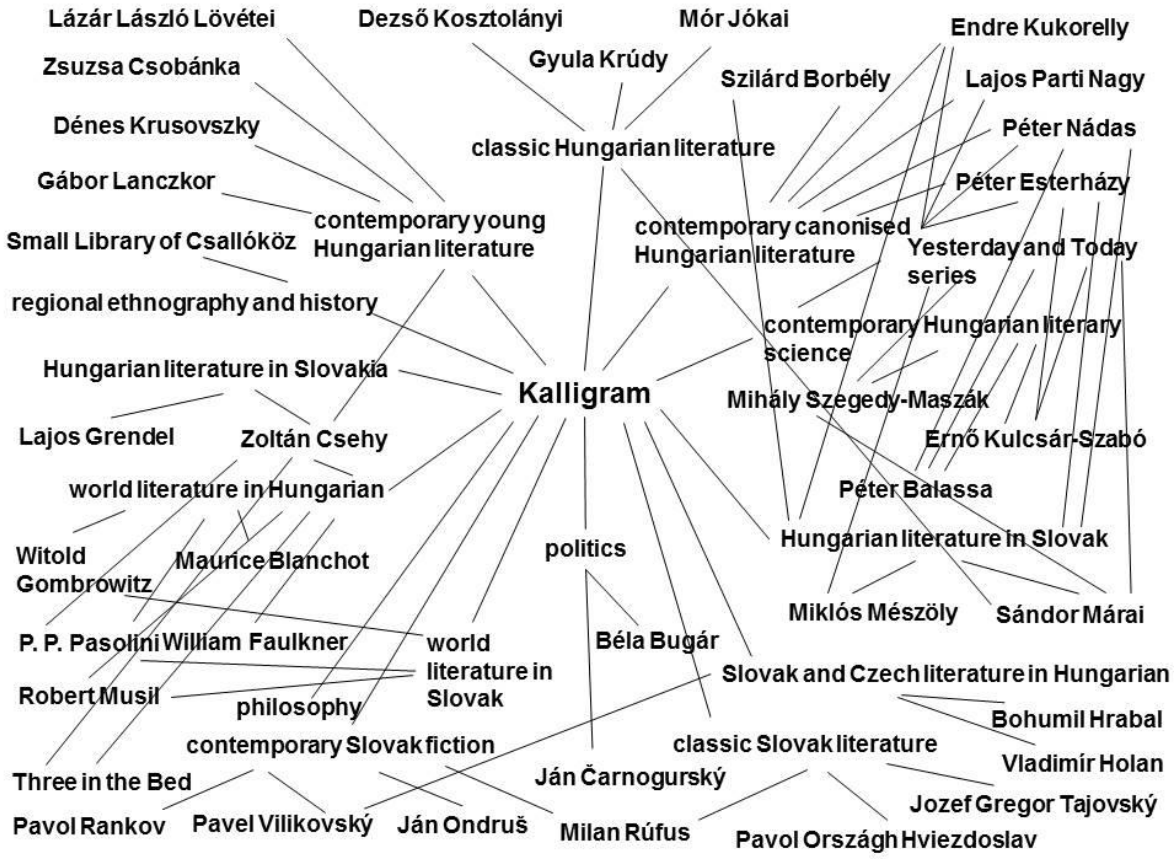

Figure 2: The schematic, symbolic model of the birth and operation of the Kalligram network

The Kalligram network could also be drawn on the basis of a different kind of logic, depending on the institutional background brought along and displayed by persons representing the publisher in this super-organism. Therefore, in order to show the intricate interplay of these two components: individuals and institutions within the same brand, it is actually necessary to show these two components of different statuses and to move them within each other. As there are several hundred people represented by and with the help of the publisher Kalligram, we are only able to draw a symbolic, schematic model of networking.

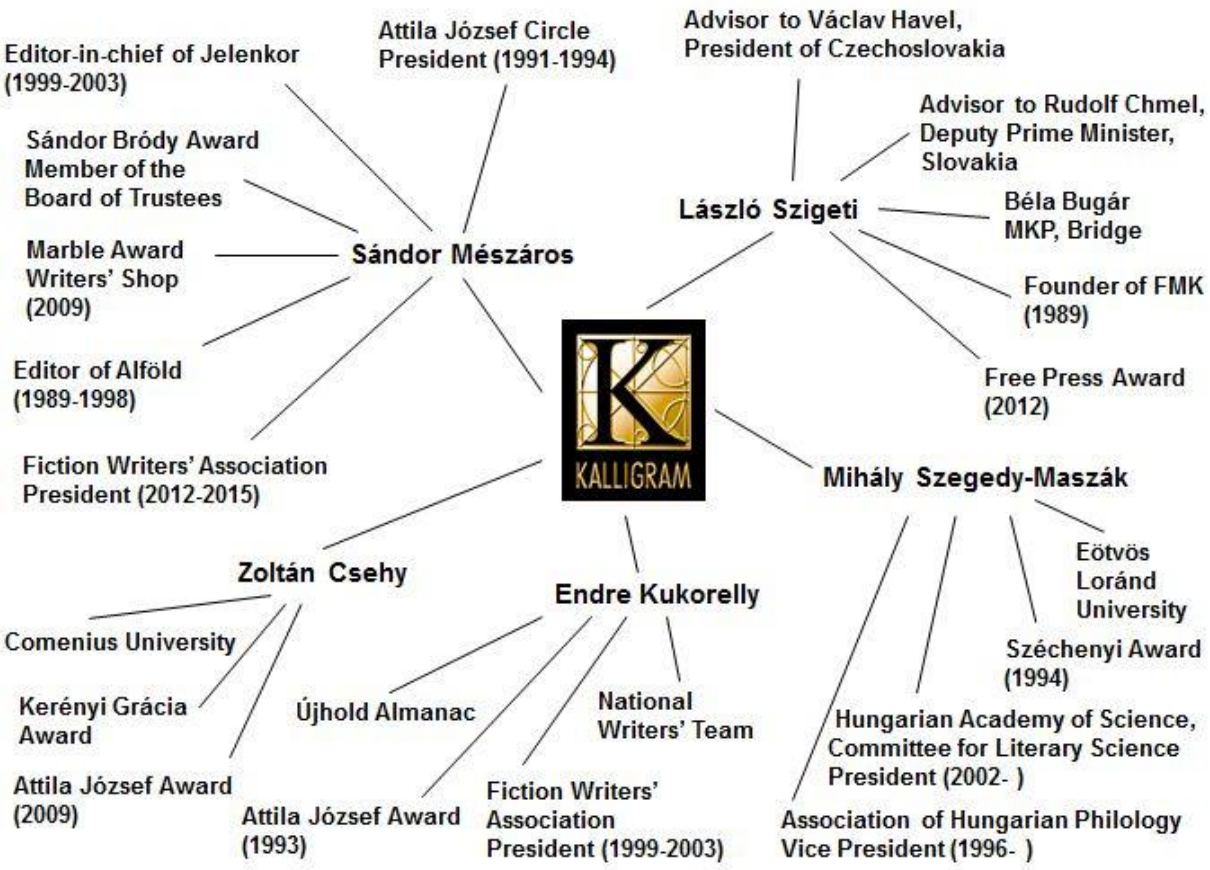

Figure 3: The schematic, symbolic model of the institutional embeddedness of the Kalligram network

Therefore, since 1991, Kalligram as a publisher, periodical and intellectual workshop has gradually become a super-organism through the authors, co-workers, editors, translators present in it and (also) represented by it as well as through other institutional elements represented by them which is able to influence the Central European, especially Hungarian (in Hungary, Slovakia and Transylvania) and Slovak literary medium. Thanks to this process and state of affairs, Kalligram has become a kind of trademark due to the intellectual openness, tolerance and provocative voice of the authors represented by it and has assumed the role of the generator of progressive literary, cultural and political processes. It has become an intellectual workshop that has been able to transform the subordinated positions of minority existence into a central position by utilising its intercultural status. The border situations, border conflicts and cultural differences have thus gained a position of discussability and become the generators of European mentality, knowledge, progressivity and value-centeredness. All this has been achieved through the medium of the book, and would have been unimaginable without its components operating as a network.

Bibliography:

BARABÁSI, Albert-László: *Behálózva: A hálózatok új tudománya*. Budapest: Helikon 2011. 320 p. ISBN 9789632272931

CHRISTIAKIS, Nicholas A. – FOWLER, James H. *Kapcsolatok hálójában: Mire képesek a közösségi hálózatok, és hogyan alakítják sorsunkat?* Budapest: Typotex 2010. 376 p. ISBN 978-963-2791-55-5

URL1:http://www.kalligram.com/?cl=edicia&iid=1&PHPSESSID=a759b0451979786ba186c68e0f8f0f95 [online]. [cited: 2014-08-11].

URL2: http://firemny-register.sk/firma/17311527-KALLIGRAM-spolsro/ [online]. [cited: 2014-08-11].

Dr. habil. Mgr. Zoltán Németh, PhD.
Department of Hungarian Language and Literature
Faculty of Central European Studies
Constantine the Philosopher University
Nitra
znemeth@ukf.sk

VIVIAMO IN UNA LINGUA? UN ESEMPIO DI CATEGORIZZAZIONE SOCIALE ATTRAVERSO IL LESSICO: IL VOCABOLO ITALIANO *TRANSALPINO*.

Michele Paolini

Abstract

The cognitive need to determine verbally conceptual schemes is a strong push towards the creation of new lexical solutions, especially semantic restatements obtained through code switching, context passages, changes in enunciative circumstances. These solutions help to give coherence and continuity to the schemes and, at times, seem to include instructions for their application to extra-linguistic experience, as in the case of the Italian lexeme *transalpino.*

Key words: categorization, lexicon, dictionary, encyclopedia, Italian.

Introduzione

"Voi sapete che quando un popolo ha perduto patria e libertà e va disperso pel mondo, la lingua gli tiene luogo di patria e di tutto. " Così Luigi Settembrini nelle sue *Ricordanze*. "On n'habite pas un pays, on habite une langue. Une patrie c'est cela et rien d'autre." È invece aforisma più recente di Cioran, in *Aveux et anathèmes*. Tuttavia, è soprattutto dantesca l'idea che la lingua (per Dante il volgare letterario) surroghi e quasi istituisca la nostra esperienza dello spazio. Si veda il *De vulgari eloquentia*, XVIII:

> Quia vero aulicum nominamus, illud causa est, quod, si aulam nos Ytali haberemus, palatinum foret. Nam si aula totius regni comunis est domus et omnium regni partium gubernatrix augusta, quicquid tale est ut omnibus sit comune nec proprium ulli, conveniens est ut in ea conversetur et habitet; nec aliquod aliud habitaculum tanto dignum est habitante.
>
> [Poiché poi lo denominiamo aulico, la causa è questa, che, se noi Italiani avessimo la reggia, esso sarebbe proprio nel regale palazzo. Infatti se la reggia è casa comune di tutto il regno e augusta governatrice di tutte le parti del regno, tutto quanto sia tale da essere comune a tutti e proprio di nessuno, conviene che in essa abbia consuetudine e dimori; né alcuna altra abitazione è degna di sì grande abitante.]

Questi passi possono essere tenuti in considerazione come riferimenti a una serie di cruciali questioni linguistiche che anche la semantica lessicale evidenzia. Innanzi tutto, da Hjelmslev a Chomsky il significato della parola è stato spesso concepito come un insieme analizzabile per singoli 'pezzi' che concorrono alla composizione di una totalità. Alcuni di questi 'pezzi' rinviano variamente a nozioni di spazio.

È d'altra parte vero che i significati possono avere, all'opposto, "valore di schemi, di nuclei di condensazione delle nostre conoscenze intuitive ed empiriche, concettuali ed astratte" (De Mauro 1970 [1965], p. 79). Fino a che punto dunque è lecita, o fruttuosa, l'analisi che scompone il significato in parti? È anche in funzione di questa verifica che qui intendiamo lavorare.

1 La varietà degli schemi

La nozione di schema rimanda a un dibattito che ripropone la filiazione 'filosofica' dell'analisi scientifica sui fatti del linguaggio[1]. Ne ricaviamo, con la gnoseologia kantiana della *Analitica dei principi*, una più viva consapevolezza del nesso necessariamente esistente tra una 'rappresentazione immediata' e una 'rappresentazione discorsiva'.

> Alla base dei nostri concetti sensibili puri non ci sono immagini di oggetti, ma schemi. Nessuna immagine di triangolo potrebbe mai essere adeguata al concetto di triangolo in generale. Essa infatti non adeguerebbe il concetto in quella sua generalità per cui vale tanto per il triangolo rettangolo quanto per l'isoscele ecc., ma resterebbe limitata soltanto a una parte di questo ambito. *Lo schema* del triangolo non può esistere altrove che nel pensiero, e significa *una regola della sintesi della immaginazione* rispetto a figure pure nello spazio. Molto meno ancora un oggetto dell'esperienza o una sua immagine adeguano il concetto empirico; ma questo si riferisce sempre immediatamente a uno schema dell'immaginazione, che è *la regola della determinazione della nostra intuizione* conforme a un determinato concetto generale. Il concetto del cane designa una regola secondo cui la mia immaginazione può descrivere la figura di un quadrupede in generale senza limitarla ad una forma particolare che mi offra l'esperienza, o a ciascuna immagine possibile, che io possa concretamente rappresentarmi. Questo *schematismo* del nostro intelletto, rispetto ai fenomeni e alla loro forma immediata, è una tecnica (*Kunst*) celata nel profondo dell'anima umana, il cui vero maneggio noi difficilmente strapperemo mai alla natura per esporlo scopertamente dinanzi agli occhi.[2]

[1] De Mauro, 1970 [1965], p. 70-71 n 17.

[2] Cit. in De Mauro, 1970 [1965], p. 70. Si veda su questi aspetti De Mauro, ibid, p. 73-83.

L'intuizione è 'rappresentazione immediata', a partire dalla quasi istantaneità della percezione visiva, il 'vedere' del latino *intueor*. I concetti sono 'rappresentazione discorsiva', generata mediante un'attività conoscitiva e ordinatrice di ordine superiore. Essa riconduce a sintesi l'ammasso informe delle singole esperienze istantanee, o meglio quasi istantanee, sperimentate attraverso la percezione.

Gli schemi su cui faremo osservazioni assumono varie configurazioni, a seconda degli oggetti a cui si riferiscono. Vediamone alcune:

1) *Schemi ecologici*: la lingua (il lessico) presenta il tracciato semantico degli schemi cognitivi riguardanti la nostra e altrui esperienza dello spazio o del territorio (percezione, giudizi, etc.): per es. *transalpino*, ma anche *extracomunitario* oppure l'inglese *cosmonaut* per "astronauta dell'ex Unione sovietica".
2) *Schemi eidetici*: la lingua (il lessico) presenta il tracciato semantico di immagini totalmente soggettive, relative ad altri soggetti od oggetti, per come essi si trovano situati nello spazio. Queste immagini sono proiettate sul mondo, in funzione di specifiche stratificazioni diacroniche, indipendentemente dalla presenza reale degli oggetti a cui esse si riferiscono: per es. *barbaro*, *vandalo* o *indiano* per "nativo americano".
3) *Schemi stereotipici*: la lingua (il lessico) presenta il tracciato semantico di generalizzazioni effettuate a livello cognitivo e riguardanti gruppi di persone, in cui caratteristiche identiche vengono attribuite a tutti i membri del gruppo, senza tenere conto delle variazioni interindividuali: per es. *zingaro*, oppure, analogamente, il tedesco *Itaker* – ottenuto per tamponamento delle parole *Italien* e *Ithaka* – per "giramondo", "vagabondo" e più spregiativamente "italianacci".
4) *Fuzzy concepts*: nell'uso lessicale, non attribuiamo la stessa proprietà a entità diverse appartenenti alla stessa classe: "aquila è più uccello della gallina" (Eco, 1984, p. 114): per. es. *americano* per "cittadino degli Stati Uniti", ma non del Canada o del Messico.

2 'Informazione lessicale' e 'informazione sul mondo'

Quando diciamo: "passami il sale", per noi "sale" è – fondamentalmente – una cosa, non una parola o un concetto. Il nostro approccio al problema della distinzione tra 'parole' e 'cose' non può ignorare questa realtà così profondamente radicata nell'esperienza linguistica di tutti i giorni. Tuttavia noi sappiamo anche che le parole denotano categorie concettuali. *Pioggia* è una precipitazione atmosferica, *bottiglia* è un recipiente, *triangolo* è una figura,

casa è una costruzione, *cane* è un animale, etc. Una categoria concettuale può o deve essere descritta come un insieme di proprietà. La categoria concettuale *pioggia* è composta di una sostanza allo stato liquido (acqua), assume una forma (gocce), si verifica sotto certe condizioni: congelamento delle gocce nella nube, contatto con particelle solide di forma cristallina, crescita e aggregazione dei cristalli in formazioni più grandi, loro successiva fusione in presenza di temperature abbastanza elevate, etc.

Il nostro interrogativo riguarda quali e quante informazioni siano pertinenti alla definizione della parola, quali ne debbano rimanere escluse. Fino a che punto sia corretto spingere la disaggregazione analitica del contenuto semantico della parola. E questo è un punto controverso. In genere si ritiene che l'informazione principale contenuta in una parola sia il suo 'significato'. Il 'significato' sarebbe un'informazione incapsulata nel significante, ma anche una delle sue qualità. Tuttavia il 'significato' è traguardabile come un agglomerato di 'significati', cioè di elementi diversi, i più rilevanti dei quali sono due: 1) il contenuto semantico; 2) il contenuto grammaticale. Il contenuto semantico è però a sua volta il prodotto di una segmentazione ulteriore in almeno due elementi: 1) il contenuto denotativo (la parte oggettiva del significato) e 2) il contenuto connotativo (proprietà aggiunte e soggettive, implicate nel significante). Così, se la denotazione del lessema *spaghetti* è "pasta alimentare lunga e sottile (…)" (Zingarelli 2014, 2013, p. 2214), la sua connotazione può essere "italiani", con intenzione scherzosa o, più o meno affettuosamente, denigratoria. È però assolutamente chiaro che senza il primo significato ("pasta etc.") non si discenderebbe al secondo né a quelli successivi, perché sono tipicamente gli italiani a produrre e consumare il tipo di pasta che chiamiamo *spaghetti*. Nella stessa serie lessicale si potrebbero peraltro elencare i significati di *maccheroni* (franc. *macaroni*), *peperoni* (ingl. *pepperoni*), etc. La connotazione comunque precisa ulteriormente – in termini di pragmatica – alcuni dei dati inerenti al significato: l'atteggiamento del soggetto enunciante (contenuto emotivo), il suo modo di inquadrare la situazione comunicativa e il rapporto con il destinatario (contenuto stilistico), l'intenzione (contenuto discorsivo). Una seconda conseguenza è che il nostro andare alla ricerca di ciò verso cui il segno rinvia si realizza in processi a catena in cui un elemento chiama in causa un altro elemento e così via:

spaghetti → pasta → abitudini alimentari → italiani → (…), etc.

Umberto Eco (1984, p. 70-71) evidenzia come faccia parte di un sapere enciclopedico "la nozione che di solito i superiori danno ordini agli inferiori" oppure "la regola per cui i magistrati rispondono evasivamente ai giornalisti su questioni coperte da segreto istruttorio."

Gli usi figurati (metafora, sineddoche, metonimia, similitudine) rientrerebbero, ad un altro livello, in questo stesso sapere enciclopedico.

Sono perciò 'competenze enciclopediche' anche quelle che forniscono le istruzioni di composizione a storielle popolari arcinote (situate in realtà a un grado zero della cognizione) come quella del "paradiso e inferno europeo":

> Il paradiso europeo: i poliziotti sono inglesi, i meccanici tedeschi, i cuochi francesi, gli amanti italiani e tutto è organizzato dagli svizzeri.
>
> L'inferno europeo: i poliziotti sono tedeschi, i meccanici francesi, i cuochi inglesi, gli amanti svizzeri e tutto è organizzato dagli italiani.

Ancora, quando l'aggettivo etnico sostantivato al singolare viene a esprimere "il tipo etnico inteso come paradigma" (Marcato, 2009, p. 193), p. es. "*il tedesco* è un gran lavoratore", siamo comunque all'interno di una 'competenza enciclopedica'. La nostra è, per quanto infondata o non molto accurata, sempre un''informazione sul mondo'.

3 Distinzione 'dizionario vs. enciclopedia'

La *communis opinio* vuole però che la 'conoscenza del mondo' debba essere esclusa dalla definizione lessicale. Una domanda ricorrente è: "C'è demarcazione netta e dimostrabile tra 'informazione sul mondo' e 'informazione lessicale'?" Sappiamo intuitivamente che una distinzione 'deve esistere', perché essa appartiene alla nostra esperienza di formulazione spontanea dei giudizi. Sappiamo cioè che si tratta di un 'giudizio naturale'. Alcune informazioni infatti le valutiamo "più da dizionario", altre "più da enciclopedia".

Il silenzio della linguistica, su questo punto, potrebbe essere attribuito al fatto che essa, per statuto, non indaga né sui giudizi (lo fa se mai la logica) né sulle strutture del sistema cognitivo-neurale, a cui però molto spesso allude o si deve riferire necessariamente. Pensiamo qui, in particolare, agli studi sul riconoscimento naturale del significato della parola scritta (l''accesso lessicale'), che concordano in un'ipotesi di 'modello a due vie': la comprensione seguirebbe cioè un percorso duplice: la 'via visiva semantica', tipica del locutore/lettore esperto, che consentirebbe di accedere rapidamente al 'sistema semantico' (il dizionario psichico contenente i significati delle parole); la 'via fonologica prelessicale', tipica invece del locutore/lettore inesperto, che procede mediante l'identificazione delle lettere, poi la conversione grafema-fonema, per arrivare al sistema semantico soltanto attraverso il riconoscimento uditivo. La prima via corrisponderebbe (a livello mentale) al piano del

contenuto, la seconda via al piano dell'espressione (o di realizzazione linguistica di contenuti mentali e di riflessione metalinguistica). Una distinzione concettuale tra 'enciclopedia' (l'informazione sulle cose, ciò che è fattuale o oggettuale) e 'dizionario' (l'informazione sulle parole, ciò che è lessicale, linguistico o metalinguistico) troverebbe quindi, oltreché un'interfaccia di tipo teorico nella distinzione espressione-contenuto, una giustificazione nella struttura (a quanto ne sappiamo oggi) della nostra organizzazione mentale.

Linguistica e filosofia del linguaggio studiano tuttavia gli enunciati e il materiale linguistico di cui essi si compongono. E su di essi non sappiamo dire ancora in che cosa consista e 'dove passi esattamente' (Marconi, 1994, p. 23) la distinzione 'enciclopedia vs. dizionario'. Diamo un esempio del problema. È stato osservato che una proposizione del tipo "le mucche sono mammiferi" può essere intesa tanto come 'spiegazione di una cosa' (enciclopedia) quanto come 'spiegazione del significato di una parola' (dizionario) (Marconi, 1994, p. 23). Questi problemi inducono a pensare che la posizione di Haiman (1980), secondo cui tutte le informazioni sono informazioni sul mondo, sia (oggi) la più condivisibile. Possono cambiare cioè le espressioni definitorie e i significanti, ma le informazioni hanno sempre una sola natura: dicono qualcosa sopra qualcosa, che dice qualcosa sopra qualcosa, etc. Ciò avverrebbe attraverso una 'catena di interpretanti' (ne parla tra gli altri Eco, sulla base di Peirce). E questo 'qualcosa', alla fine, è sempre il mondo.

4 L'etnonimo italiano *transalpino*

Questo risolve però solo una parte dei problemi. Per esempio, quando traduciamo, quando ricorriamo a un traduttore automatico, quando siamo spinti da condizionamenti esterni a ipersemplificazioni necessarie, che riducono la catena dei significati al suo primo anello, o tutt'al più ai primi due anelli. In questi casi, cosa possiamo e dobbiamo fare? Possiamo rinunciare a questo inafferrabile 'sapere enciclopedico' annidato, o meglio consustanziale al contenuto semantico delle parole?

Il caso degli etnonimi è particolarmente interessante, perché ci pone di fronte a problemi le cui conseguenze, sul piano extralinguistico, potrebbero determinare perdite d'informazione decisive e, con queste, specialmente in un contesto interculturale, incomprensioni serie o bizzarre. Ne conseguirebbe la necessità di ricorrere a complesse ma indispensabili informazioni storiche ed etimologiche. Pensiamo in particolare ai cosiddetti blasoni popolari, in cui l'intenzione svalutativa o satirica deve sempre essere contestualizzata storicamente. Si pensi alla problematicità dell'uso di vocaboli come *filisteo*, *baciccia* o

portoghese, nel cui contenuto semantico sembrano annidarsi variamente le scorie di un *esprit de clocher* risalente a stratificazioni culturali premoderne e (perciò) oggi chiaramente inappropriate. Vedremo qui un solo esempio, quello dell'etnonimo italiano *transalpino,* evidenziandone il funzionamento come "falso amico", almeno sotto specifiche condizioni.

Il lessema italiano *transalpino* rinvia, mediante la confissazione con il prefisso di origine latina *trans*, a un popolo "che è al di là delle Alpi" e, per estensione, viene usato come sinonimo di *francese*. Ora, se volessimo tradurre questa parola dall'italiano al francese, facendo ricorso a un traduttore automatico, cosa verrebbe fuori? Il traduttore automatico di Google indurrebbe alla traduzione con un francese *transalpin*. Tuttavia, com'è noto, il francese *transalpin* designa un popolo "au-delà des Alpes" che assume come punto di vista la Francia e come bersaglio dello sguardo, in realtà, l'Italia. Dunque, per il francese, *transalpin* "transalpino" è l'italiano. Abbiamo quindi un esonimo (il nome attibuito dall'esterno) incrociato. Impossibile però tradurre ricorrendo all'equivalente e senza un'apposita spiegazione semantica. Fin qui, in ogni modo, tutto va abbastanza bene. Lo stesso però vale anche per la Svizzera. Il che rende l'uso della parola decisamente più complicato. Quando uno svizzero dice, in francese, *transalpin*, vuole indicare "italiano". Cioè non un abitante del Sud geografico, ma un abitante del Sud della carta politica. Il che corrisponde allora a un concetto *fuzzy*, perché c'è un "al di là della Alpi" (tra l'altro) anche entro la Svizzera, ed è la Svizzera detta italiana, che sta appunto a Sud delle Alpi, oltre il Gottardo, ma a Nord dell'Italia. E come la mettiamo poi con gli svizzeri italiani? Anche loro sarebbero "transalpini" dal punto di vista (extralinguistico) dello svizzero francese. Invece, secondo l'uso lessicale, no. Ci poniamo una domanda: cosa fanno gli stessi svizzeri, quando dicono in italiano *transalpino*? Seguono l'uso della lingua italiana, che indica "francese", oppure danno alla parola un significato particolarmente 'elvetico'? A rigore, per gli svizzeri della Svizzera italiana è molto più "transalpino" uno zurighese che un parigino. Ma tant'è. E che cosa dire, ancora, dell'italiano? Dal punto di vista italiano sarebbero ugualmente "transalpini" gli abitanti della Francia, della Svizzera interna, dell'Austria e della Slovenia. Eppure il *transalpino*, per l'italiano è il solo "francese". Altro concetto *fuzzy*. Si noti ancora che, in termini geografici, dal punto di vista italiano è più "transalpina" la Svizzera, escluso (per gran parte) il Ticino. L'Italia infatti condivide con la Svizzera più di 700 chilometri di frontiera, contro i 480 circa che condivide con la Francia. Infine, se riprendiamo il punto di vista francese ma ci situiamo nel passato, dobbiamo fare questa operazione esplicativa: dire che *transalpin* era nome dato anticamente dai Romani alla Gallia al di là delle Alpi: "Gallia transalpina", che il francese

indicherà come *Gaule transalpine*. E per lui questo *transalpine* sarà detto da un altro punto di vista. Qui il francese decentra la prospettiva dello sguardo e deve ricorrere alle indicazioni di profondità dell'altro, cioè del latino e dell'italiano.

Dunque, i procedimenti di confissazione prevedono l'inserimento del prefisso *trans* "al di là" come indicatore di profondità, presupponendo sia la posizione di un soggetto che la prospettiva di uno sguardo, in genere unidirezionale, sia la posizione di un bersaglio dello sguardo. C'è però anche un'interessante eccezione. Quando si utilizza la coppia di equivalenti it. *transalpino* / fr. *transalpin* come coppia di aggettivi accompagnati all'it. *trasporto* / fr. *transport* o simili, in entrambe le lingue il primo elemento della composizione (it. *trasporto* / fr. *transport*) indica le due direzioni di marcia, il che viene registrato conseguentemente dalla semantica del secondo elemento. In questo caso allora *trasporto transalpino* e *transport transalpin* sono perfettamente corrispondenti sul piano semantico. Così, il treno Torino-Lione è tanto *treno transalpino* per i torinesi quanto *train transalpin* per i lionesi. Qui né gli uni né gli altri sono prigionieri di una semantica egocentrica, perché l'hanno risolta nella visione di un movimento bidirezionale. Diverso è infine il caso dei parlanti italiani extrapeninsulari, che continueranno a parlare di "transalpino" da un punto di vista peninsulare anche quando siano fisicamente situati a Nord delle Alpi, in Francia o altrove. Ovviamente ricorreranno ad altre soluzioni deittiche per precisare la loro posizione extralinguistica: quando noi diciamo in italiano "qui", intendiamo, in questo preciso momento, il centro fisico 'vero' della nostra allocuzione: oggi per noi "qui" è la Slovacchia, non l'Italia. Ma, nel nostro uso di *transalpino* prevale, sulla referenzialità, la normatività dell'abbinamento tra significante e significato, che rivela le sue valenze sociali e convenzionali. *Verba res non sequuntur*. Davvero abitiamo in una lingua.

Conclusioni

La necessità cognitiva di determinare verbalmente schemi concettuali costituisce una forte spinta verso la creazione di nuove soluzioni lessicali, soprattutto rideterminazioni semantiche ottenute attraverso commutazioni di codice, passaggi di contesto, variazioni delle circostanze enunciative. Queste soluzioni contribuiscono a dare efficacia, coerenza e continuità agli schemi e, qualche volta, sembrano contenere anche istruzioni per la loro attualizzazione, come nel caso di *transalpino*. In una prospettiva generale, il lessico che designa i nomi di popolazione può istituire categorie concettuali, a partire dalla relazionalità

con lo spazio, ed essi possono successivamente trasmettere anche giudizi di valore, ordinati sotto forma di conoscenze enciclopediche.

Bibliografia:

APRILE, Marcello: *Dalle parole ai dizionari*. Bologna: il Mulino 2008 [2005]. 259 p. ISBN 978-88-15-12748-8

DE MAURO, Tullio: *Introduzione alla semantica*. Roma-Bari: Laterza 1970 [1965]. 307 p. BNI 70-5962

ECO, Umberto: *Semiotica e filosofia del linguaggio*. Torino: Einaudi 1997 [1984]. 318 p. ISBN 88-06-14611-4

HAIMAN, John: Dictionaries and Encyclopedias. In *Lingua*, 1980, nº50. p. 329-357.

JEŽEK, Elisabetta: *Lessico. Classi di parole, strutture, combinazioni*. Bologna: il Mulino 2011 [2005]. 223 p. ISBN 978-88-15-23299-1

MARCATO, Carla: *Nomi di persona*, *nomi di luogo*. Bologna: il Mulino 2009. 234 p. ISBN 978-88-15-13207-9

MARCONI, Diego: Dizionario/enciclopedia: una metrica basata sulle intuizioni. In *AI*IA Notizie*, 1994, nº3, p. 22-26.

MARCONI, Diego: *Dizionari e enciclopedie*. Torino: Giappichelli 1982. 182 p.

MARELLO, Carla: *Le parole dell'italiano*. *Lessico e dizionari*. Bologna: Zanichelli 1996. 259 p. ISBN 88-08-17326-7

Edizioni di testi citati

CIORAN, Emil: *Aveux et anathèmes*. Paris: Gallimard 1987. 145 p. ISBN 2070708306

DANTE: *De vulgari eloquentia* in *Opere minori*, Del Monte, A. (a cura di). Milano: Rizzoli 1960. 935 p. BNI 609319

SETTEMBRINI, Luigi: *Ricordanze della mia vita*. Volume primo. Milano: Rizzoli 1964. 254 p. BNI 645929

Vocabolari citati

ZINGARELLI 2014: *Vocabolario della lingua italiana,* di N. Zingarelli. Bologna: Zanichelli 2013.

Dr. Michele Paolini, PhD
Università "Comenio" di Bratislava
Facoltà di Pedagogia
paolini@fedu.uniba.sk

INTERKULTÚRNY ASPEKT SLOVENSKÝCH A ANGLICKÝCH AKTUALIZOVANÝCH FRAZÉM (NA POZADÍ PUBLICISTICKÝCH TEXTOV KOMENTÁROV)

Dagmar Škvareninová

Abstract

This paper presents various types of Slovak and English phraseological expressions with foregrounding tendencies that are frequently used in media communication. With regard to media, the attention is focused on an analytical genre of commentaries in print media. In this background, the paper highlights pragmatic aspects of phraseological expressions with foregrounding tendencies which reflect culture as well as changes in the compared societies.

Key words: phraseological expressions with foregrounding tendencies, media communication, commentaries, pragmatics of phraseological expressions

Úvod

Náš príspevok *Interkultúrny aspekt slovenských a anglických aktualizovaných frazém (na pozadí publicistických textov komentárov)* už v názve indikuje jeho hlavné línie. V prvej časti stručne sumarizujeme teoretické pohľady na frazeologickú lexiku a aktualizované frazeologické spojenia, ktoré radíme ku skupine hodnotiacej lexiky. Z uhla pohľadu štylistiky tieto lexikálne jednotky patria do skupiny emocionálno-expresívnych štylém, ktoré svojou obraznosťou pútajú pozornosť recipienta a práve preto sú vo veľkej miere využívané v mediálnej komunikácii. Z hľadiska mediálnej komunikácie pozornosť sústreďujeme na analytický útvar komentárov z printových médií *Hospodárske noviny* a *The Economist*, ktoré sú považované za reprezentatívne printové médiá odzrkadľujúce ekonomické a politické dianie v dvoch odlišných societách. Druhá časť príspevku predstavuje konkrétne príklady frazeologických spojení s ich aktualizujúcimi tendenciami, čím sa akcentuje pragmatický aspekt ich využitia v mediálnej komunikácii, keďže takmer vždy sú odzrkadlením kultúry a zmien v odlišných societách.

1 Pohľady na frazeologickú lexiku

Frazeologická lexika zahŕňa všetky frazeologické jednotky (frazeologizmy), ktoré sa klasifikujú ako ustálené slovné spojenia vyznačujúce sa obraznosťou, nerozložiteľnosťou významu, ako aj expresívnosťou (Mlacek, 1984, s. 46).

Otázkam frazeológie ako osobitnej vrstvy slovnej zásoby sa doposiaľ v oblasti jazykovedy venovalo dosť pozornosti, porov. napríklad J. Mlacek (1972, 1981), E. Smiešková (1974, 1982), E. Kučerová (1974), Ľ. Mešková (1998) a iní. S komplexnou teóriou slovenskej frazeológie prišiel napokon J. Mlacek, na ktorého vedecké práce a závery sa odvolávame aj v našom príspevku.

Frazeologická jednotka je výsledkom procesu frazeologizácie, pri ktorom ide o zmenu voľného slovného spojenia až na výraz úplne frazeologizovaný. Tento proces je v jazyku postupný a používatelia jazyka si ho často neuvedomujú, pretože frazeologickú jednotku považujú za hotovú systémovú jednotku s pomenovacou platnosťou.

Ako konštatuje J. Mlacek (1984, s. 67), frazeologická jednotka sa vyčleňuje ako relatívne samostatná jazyková jednotka, ktorá sa okrem iných uvedených vlastností vyznačuje taktiež aj funkčnosťou, významovou i formálnou rôznorodosťou. J. Mlacek (1984) na základe sémantického kritéria vyčleňuje nasledujúce typy frazeologických jednotiek: frazeologické zrasty, frazeologické celky a frazeologické spojenia (bližšie pozri Mlacek, 1984, s. 69 – 73). Toto triedenie je len základné. Frazeologické jednotky sa ešte členia na rôzne skupiny a podskupiny aj podľa iných kritérií (konštrukčné, funkčné, slovnodruhové a pod.), ktoré ale nie sú z hľadiska našich výskumných cieľov relevantné.

1.1 Frazeologizmy z funkčného hľadiska v publicistickom texte

Naším primárnym cieľom v príspevku nie je kategorizácia frazeologizmov do podskupín na základe daných kritérií. Pozeráme na ne skôr z ich funkčného hľadiska v texte, konkrétne v komentári, kde ich funkčnosť spočíva v jazykovej aktualizácii a intenzifikácii výrazu (Minářová 2011, s. 175). Chceme sledovať predovšetkým ich použitie zo sémantickej perspektívy, ktoré, ako sa domnievame, spôsobuje napätie medzi aktualizáciou a automatizáciou publicistického textu. Vychádzame pritom z publikácie J. V. Bečku (1992), ktorý označil automatizované prostriedky za charakteristické pre odborný i publicistický štýl. V publicistickom štýle automatizácia súvisí predovšetkým s potrebou rýchlo a pohotovo reagovať na udalosti, ale na druhej strane sa pre ňu stáva príznačná stereotypnosť výrazov. Práve preto automatizácii vždy chýba pôsobivosť a osobitosť.

V protiklade s procesom automatizácie stojí proces aktualizácie, pretože aktualizované prostriedky umožňujú osobitý a tvorivý prístup autora k jazyku, pomocou ktorého v publicistickom štýle spracováva a hodnotí danú skutočnosť. Keďže publicistické texty reagujú na spoločenskú, hospodársku a politickú situáciu, musí sa to prejaviť aj pri výbere lexikálnych prostriedkov, ktoré sú v nich zastúpené (Junková, 2010, s. 71). Automatizované prostriedky sú nenápadné, očakávané, a preto často tvoria ustálené pomenovacie jednotky. Patria k nim hlavne lexikálne prostriedky, ktoré majú ráz oficiálnych pomenovaní, z ktorých mnohé fungujú ako termíny. Tieto lexikálne prostriedky patria do skupiny nocionálnych, bezpríznakových štylém.

Aktualizované prostriedky sú v protiklade k automatizovaným nové alebo použité v nových súvislostiach, neočakávané a spravidla nápadné (Junková, 2010, s. 72). Sú zastúpené predovšetkým štylémami emocionálno-expresívnej paradigmy, pre ktorú sú typické rôzne typy obrazných pomenovaní, ktoré texty publicistického štýlu aktualizujú, čím zároveň plnia aj ich persuazívnu funkciu. Jednou zo skupiny uvádzaných štylém, ktorá v sebe nesie „náboj“ expresívnosti a aktualizuje texty komentárov publicistického štýlu, je aj skupina frazeologickej lexiky, ktorú v príspevku analyzujeme z hľadiska jej funkčného využitia.

1.2 Výskyt frazeologickej lexiky v slovenských a anglických komentároch

Na základe výskumného materiálu, ktorý je zastúpený reprezentatívnymi vzorkami 150 slovenských a 150 anglických komentárov z ekonomickej tlače *Hospodárske noviny* [HN] a *The Economist* [ECON] konštatujeme, že hoci výskyt frazeologických spojení je všeobecne nižší ako výskyt metaforických a metonymických pomenovaní (1,62 % v anglických textoch a 5,01 % v slovenských komentároch), stále sú obľúbeným prvkom obraznosti v analytickom žánri komentára, kde sa ich funkcia javí ako opodstatnená. Z nasledujúcich číselných údajov je zrejmé, že v anglických komentároch je v priemere 0,42 % frazeologických spojení, čo predstavuje 3 spojenia tohto typu na priemerný počet 712 lexikálnych jednotiek v texte komentára z týždenníka *The Economist*. V prípade slovenských komentárov je ich percentuálne zastúpenie vyššie, čo dokladujeme priemerným počtom 1,06 % frazeologických spojení. Tento číselný údaj značí, že na priemerný počet 128,6 slovných jednotiek vo vzorke komentára z denníka *Hospodárske noviny* pripadá 1,36 jednotiek na frazeologické spojenia. Vo všeobecnosti ale konštatujeme, že hoci je ich zastúpenie v porovnávaných jazykoch odlišné, tento rozdiel nie je taký markantný ako v prípade obrazných metaforických a metonymických spojení.

2 Pragmatika frazeologických spojení v komentároch ekonomickej žurnalistiky

V našej výskumnej vzorke sme zaznamenali rôzne typy frazeologických jednotiek, z ktorých sa ako najpočetnejšie javia jednotky z proveniencie hovorovej, napr. *treaties are like roses and young girls; they last while they last* [ECON 26. 2. 2013], *both leaders bear scars* [ECON 26. 2. 2013], *now the boot is on the foot* [ECON 16. 2. 2013], *in the blink of an eye* [ECON 12. 1. 2013], *fixed today, hobbled tomorrow* [ECON 5. 1. 2013], *out of the blue* [ECON 19. 1. 2013], *it can stand on its own feet* [ECON 2. 2. 2013], *to clean up back yard* [ECON 16. 1. 2013], *it is under fire* [ECON 16. 2. 2013], *to make the blood boil* [ECON 13. 4. 2013], *zaspať na vavrínoch* [HN 26. 2. 2013], *Malatinský ešte flintu do žita nezahodil* [HN 27. 5. 2013], *Lipšicovi tečie do topánok* [HN 27. 5. 2013], *namotať Lipšica je husársky kúsok* [HN 27. 5. 2013], *hádzanie špiny* [HN 25. 2. 2013], *zmiesť šmahom ruky* [HN 18. 4. 2013], *mať smolu* [HN 27. 6. 2013], *držať palce* [HN 27. 6. 2013], *zbaliť kšeft* [HN 27. 6. 2013], *mať zlé tušenie* [HN 27. 6. 2013], *ani reči, ani slychu* [HN 10. 6. 2013]; publicistickej, napr. *but neither is about to leave the stage* [ECON 16. 2. 2013], *Italians and French are on the board* [ECON 2. 2. 2013], *the truce is meant to clear the air* [ECON 2. 2. 2013], *restrictions represent the lion's share of output* [ECON 2. 2. 2013], *one man's cliff is another's ladder* [ECON 12. 1. 2013], *to kick can down on the road*[1] [ECON 5. 1. 2013], *investors lost their shirt*[2] [ECON 5. 1. 2013], *the Nordics have changed course* [ECON 2. 2. 2013], *to get around the rules* [ECON 16. 2. 2013], *to lack sharp elbows* [ECON 13. 4. 2013], *ide o prázdne gesto* [HN 26. 2. 2013], *začali padať silné slová* [HN 27. 6. 2013], *Union vyrazil do boja* [HN 27. 6. 2013], *hrať prvé husle* [HN 27. 6. 2013], *povedať si na rovinu* [HN 21. 3. 2013], *podať pomocnú ruku* [HN 21. 3. 2013], *vystaviť reálne zrkadlo* [HN 21. 6. 2013], *veľa pozlátka rozhoduje* [HN 21. 6. 2013], *byť terčom kritiky* [HN 31. 1. 2013], *výnosy napchať do ponožky* [HN 10. 4. 2013], *mať zviazané ruky* [HN 10. 6. 2013], *zatvárať oči pred nespravodlivosťou* [HN 10. 6. 2013]; a napokon biblickej, ako napr. *take the planks from their own eyes*[3] [ECON

[1] Toto frazeologické spojenie znamená odďaľovať rozhodnutie v nádeji, že problém sa vyrieši sám, alebo niekto iný neskôr spraví rozhodnutie, teda zbaviť sa vlastnej zodpovednosti. Pozri Malý frazeologický slovník.

[2] *To lose one's shirt* znamená prerobiť peniaze. Dostupné na http://idioms.thefreedictionary.com/lose+shirt

[3] Porov. *You hypocrite, first take the plank out of your own eye, and then you will see clearly to remove the speck from your brother's eye. Mathew 7:5*. Pozri The Bible. Preklad v Biblii: Ty pokrytec, najskôr vytiahni brvno z Tvojho oka a až potom uvidíš, ako vytiahnuť íver z oka Tvojho brata.

5. 1. 2013], s*acred cows no more*[4] [ECON 16. 3. 2013], *Jóbova zvesť* [HN 27. 3. 2013] a antickej, ako napr. *jablko sváru* [HN 27. 6. 2013]. Publicistické frazémy sú v textoch komentárov najmenej nápadné, pretože veľa z nich sa už v súčasnosti zautomatizovalo. Patria sem predovšetkým frazémy, ktoré majú svoj pôvod v oblasti verejného a politického života. Frazeologické jednotky literárnej proveniencie sme v našej výskumnej vzorke neevidovali. Nezaznamenali sme ani frazeologické jednotky s prvkami vulgarizmov. Pokiaľ ide o výstavbu frazeologických jednotiek, nepovažujeme za potrebné detailne analyzovať ich štruktúru, preto iba vo všeobecnosti konštatujeme, že tieto jednotky sú vždy viacslovnými pomenovaniami, ktoré sú vytvorené z prvkov lexikálnej úrovne, viet či súvetí. Sú často súčasťou metaforických spojení, niektoré sa považujú za lexikalizované spojenia, obmieňajú a dopĺňajú sa. Ich štruktúru detailne predstavil J. Mlacek (pozri Mlacek, 1972, 1982, 1984, 2007).

Všetky frazémy, ktoré boli použité v analyzovaných komunikátoch, sa nám javia ako sémanticky dešifrovateľné, čo by malo byť aj primárnym záujmom komentátora. Pomocou nich sa komunikát estetizuje a do značnej miery sa aj aktualizuje a dynamizuje za predpokladu, že autor využije či už modifikované alebo aktualizované, ale dešifrovateľné podoby frazém. Mnohé z týchto pomenovaní sa totiž stávajú postupom času i frekventovaným používaním v publicistických textoch schematickými. V našej výskumnej vzorke sme zaznamenali niekoľko typov modifikovaných frazeologických spojení (variantov frazém rôznej povahy)[5], ktorých príklady uvádzame: *to put the economy back on its feet* [ECON 1. 6. 2013][6], *take the planks from their own eyes* [ECON 5. 1. 2013][7], *držme mu palce* [HN 27. 2. 2013], *ani reči, ani slychu* [HN 10. 6. 2013][8], *ako keby im išlo o kariéru* [HN 12. 3. 2013][9], *na to nemôžeme dať svoj krk* [HN 7. 6. 2013][10], *sekeru ďalej znižovať* [HN 10. 4. 2013][11],

---

[4]*Sacred cow* is a person, institution, custom, etc, unreasonably held to be beyond criticism. Dostupné na http://www.thefreedictionary.com/sacred+cows. V slovenčine tomuto frazeologickému spojeniu zodpovedá frazeologizmus *posvätná krava.*

[5] Bližšie pozri Mlacek 2007.

[6] Porov. *to put one on one's feet*–to get someone back to normal, financially, medically, mentally. Dostupné na http://idioms.thefreedictionary.com/put+one+on+feet

[7] Porov. *to take the plank out of your own eye*

[8] Porov. *ani chýru, ani slychu* – pozri Malý frazeologický slovník.

[9] Porov. *ako keby im išlo o dušu* – pozri Malý frazeologický slovník. Pri tomto type lexikálneho variantu frazémy by sme mohli polemizovať zároveň aj o sémantickom posune, ktorý naznačuje aktualizačné tendencie.

[10] Porov. *dať krk na niečo* – pozri Malý frazeologický slovník. V tomto prípade existujú paralelne obe formy frazeologického spojenia.

[11] Porov. *vyrovnať sekeru* – pozri Malý frazeologický slovník.

v tom istom komentári autor použil aj variant *sekeru ďalej sekať* [HN 10. 4. 2013], *jablko sváru* [HN 7. 6. 2013][12]. Ako dokladajú uvedené príklady vyexcerpované zo slovenských komentárov, autori zväčša využívajú lexikálne varianty frazém. V prípade frazeologických spojení vyexcerpovaných z anglických textov sa ich variantné podoby, ako sa zdá, nepoužívajú často, čo odôvodňujeme skutočnosťou, že angličtina sa radí k analytickému typu jazykov.

V oveľa väčšej miere v porovnaní s variantmi frazém sme zaznamenali prípady aktualizovaných frazeologických spojení, ktoré svedčia o profesionálnych jazykových zručnostiach komentátorov. Za typické aktualizované podoby frazeologických spojení pokladáme príklady nasledovných transformovaných frazém: *America must put its ficsal house in order*[13] [ECON 19. 1. 2013], *the happy ending to this corporate fairy tale*[14] [ECON 2. 2. 2013], *začali sa Taliansku obracať chrbtom* [HN 26. 2. 2013], *nepovedali nepríjemnú pravdu priamo do očí* [HN 27. 5. 2013], *bez politických klapiek na očiach* [HN 27. 2. 2013], *nechajú sa opiť populistickým rožkom* [HN 26. 2. 2013]. Uvedené frazémy sú typickým príkladom rozštiepených frazém, kde sa vložili kontextové slová do pevného zloženia frazémy.

Príkladom aktualizačného doplnenia frazémy, teda voľného rozvitia väzbových alebo iných možností niektorých komponentov, sú aj frazeologické jednotky *both leaders bear scars* [ECON 26. 1. 2013], *given a fair wind in markets* [ECON 16. 2. 2013], *it would be the beginning of the end of global banking* [ECON 16. 2. 2013], *to take an axe to public services* [ECON 19. 1. 2013], *„we are digging the grave of bankig union“* [ECON 6. 4. 2013], *the federal government twiddles its thumbs* [ECON 16. 3. 2013], *she bears no grudges against Mr Obama* [ECON 2. 2. 2013], *pod velením Roberta Fica ide karta* [HN 22. 4. 2013], *domáce úrady majú zviazané ruky* [HN 10. 6. 2013], *tieto nožnice sa aj naďalej roztvárajú* [HN 30. 5. 2013], *podnikateľovi z mafiánskych zoznamov pomocnú ruku podala prokuratúra* [HN 21. 6. 2013]. Vo všetkých uvedených prípadoch aktualizovaných, teda transformovaných frazeologických jednotiek pozorujeme, že aktualizačný zásah sa realizuje v niektorej z ich výstavbových rovín tak, že dochádza k zmene ich sémantických alebo paradigmatických vlastností. Zároveň konštatujeme fakt, že kým v prípade variantného obmieňania frazém ide o uzuálnu zmenu, v prípade aktualizácie ide naopak o individuálnu, subjektívnu, teda

[12] Porov. *jablko sporu* – pozri Malý frazeologický slovník. Spojenie *jablko sváru* pokladáme za knižné, resp. archaické frazeologické spojenie.

[13] Porov. *to put the house in order.* Dostupné na http://idioms.thefreedictionary.com/put+house+in+order

[14] Porov. *happy ending.* Dostupné na http://encyclopedia.thefreedictionary.com/happy+ending

neuzuálnu zmenu, pri ktorej sa pretvárajú ich pragmatické parametre. Nazdávame sa, že práve narušanie sémantických hodnôt vlastných frazeologických jednotiek, ako aj ich dispozičnosti má v textoch komentárov za následok ich jedinečnosť a pútavosť, ktoré vo veľkej miere zároveň zosilňujú ich persuazívny či hodnotiaci zámer. V slovenskom texte komentára sme zaevidovali aj príklad frazeologickej kontaminácie, kde došlo ku skríženiu dvoch frazém, a to *firmy si hádžu polená pod nohy, aby kus diaľničného koláča pripadol práve im* [HN 10. 4. 2013]. V anglickom komentári sa objavil aj príklad tzv. useknutej frazémy, kde frazeologický komponent zostane nedopovedaný, ako v prípade *the new broom*[15] [ECON 11. 5. 2013]. Tento istý príklad useknutej frazémy sme zaznamenali aj v titulku komentára *A new broom* [ECON 5. 1. 2013]. V tomto prípade komentátor využil aktualizovanú frazému ako „lákadlo" pre čitateľa komentára, v ktorom hodnotiace spojenie použil ako obraz vzťahujúci sa na novú politiku riadenia Mr. Davida Nicholsona, ktorý sa stal výkonným riaditeľom „National Health Service" v Británii. V anglických komentároch sme zaevidovali aj frazeologické jednotky s hypersyntagmaticku konštrukciou: *Sink or Swim* [ECON 1. 6. 2013], *Too much of a good think* [ECON 3. 2. 2013], *Money talks* [ECON 27. 4. 2013], *Fresh blood* [ECON 11. 5. 2013], *Slamming on the brakes* [ECON 12. 1. 2013]. Ako dokazujú uvedené príklady, frazémy s hypersyntagmatickou konštrukciou sa s obľubou využívajú v titulkoch komentárov. Podobné príklady hypersyntagmatických frazeologických spojení sme vyexcerpovali aj v komentároch denníka Hospodárske noviny, z ktorých ako príklady uvádzame: *Sme v pasci* [HN 28. 1. 2013], *Daň z transakcií stratila veľké oči* [HN 23. 1. 2013], *Pranie čistých peňazí* [HN 6. 3. 2013], ktoré sú zároveň aj príkladom variantu a aktualizácie frazeologických jednotiek. Uvedené príklady hypersyntagmatických frazeologických spojení opäť dokazujú, že komentátori radi využívajú ich transformované podoby, ktoré vedú k sémantickým posunom a využívajú sa predovšetkým kontextovo. Práve tieto typy idiomatických spojení svojou obraznosťou či expresívnosťou sú lexikálnymi prostriedkami, ktoré čitateľovu pozornosť vždy pritiahnu. Za veľmi zaujímavý a efektný považujeme aj príklad transformácie frazémy a *nudge and a think* [ECON 27. 4. 2013][16], ktorá bola vytvorená z tvaru *a nudge and a wink*[17]. V tomto prípade transformácie dochádza

[15] Porov. *a new broom sweeps clean.* Dostupné na http://idioms.thefreedictionary.com/a+new+broom

[16] Ide o sémantickú aktualizáciu frazémy, ktorú autor použil kontextovo, bez konotácie na sex. Ide teda o obrazné spojenie, pri ktorom autor naráža na politikov, ktorí svojimi narážkami v politických diskusiách niečo iba naznačia, ale nedopovedia, nekonkretizujú explicitne – pozn. autorky.

[17] Idiomatické spojenie *a nudge and a wink* je sexuálnou narážkou, znamená niečo nedopovedané, iba naznačené v oblasti sexu. Pozri Malý frazeologický slovník a http://www.thefreedictionary.com/nudge+nudge+wink+wink.

k úplnému sémantickému posunu pôvodnej frazémy, čo ale aj na základe uvádzaných príkladov aktualizovaných frazeologických spojení považujeme za dosť bežný typ. Všetky typy aktualizovaných frazeologických jednotiek sú obrazné pomenovania, ktoré text dynamizujú, preto ich v textoch komentárov pokladáme za prostriedky aktualizácie. My sme sa na tieto jednotky pozerali z pragmatického uhla pohľadu, teda ako na štylémy z expresívnej paradigmy, ktoré posilňujú hodnotiacu zložku komentárov. Uvedomujeme si, že oblasť frazeológie je veľmi špecifická, ponúkajúca rôzne námety na vedecké výskumy, ktoré v budúcnosti môžeme perspektívne realizovať.

Záver

Sumarizujúc funkciu lexikálnych prostriedkov s persuazívnou tendenciou v textoch komentárov ekonomickej žurnalistiky, môžeme potvrdiť, že všetky analyzované typy hodnotiacej lexiky, ktorej neoddeliteľnou súčasťou sú aj analyzované aktualizované typy frazeologických spojení, svojou povahu radíme ku skupine štylém emocionálno-expresívnej paradigmy, ktoré sú protipólom štylém z nocionálnej paradigmy. Pre všetky typy metaforických, metonymických ako i frazeologických spojení je príznačná obraznosť. Preto sú pre čitateľa komentárov príťažlivé a nezriedka aj nápadné, na čo sme upozornili v rámci analýz. V tejto súvislosti sa tieto štylistické prostriedky javia ako aktualizované, keďže prijímateľ ich vníma ako protipól neutrálnych prostriedkov. Tento jav môže však byť do istej miery relativizovaný, pretože okrem subjektívnych aspektov pri ich posudzovaní zo strany čitateľa, je tu aj aspekt času a frekvencie ich používania, ktoré mnohé z týchto obrazných prostriedkov radia ku skupine klišéovitých výrazov či automatizovaných spojení. Všetky analyzované typy obrazných pomenovaní majú okrem ich druhotnej estetizačnej tendencie predovšetkým persuazívny zámer, keďže komentátori sa pomocou ich originality a expresivity snažia apelovať na čitateľa a získať jeho záujem. Preto skrytou súčasťou mnohých obrazných pomenovaní je aj hodnotiaca lexika, ktorú komentátori využívajú v rôznej miere expresívnej exponovanosti. Nazdávame sa, že práve hodnotiaca lexika v obrazných pomenovaniach je vo veľkej miere odrazom kultúry národa. Zastávame názor, že rôzne typy obrazných spojení a s nimi súvisiaci hodnotiaci aspekt sa môžu využívať aj na komerčné účely, prirodzene, v súčinnosti s ich persuazívnym zámerom. Medzi najefektívnejšie, a domnievame sa, že aj „čitateľsky“ najpríťažlivejšie zo všetkých typov hodnotiacej lexiky, radíme okrem perifráz, alúzií, katachréz taktiež aj aktualizované frazeologické spojenia, rôzne typy prirovnaní a v neposlednom rade aj kontaminovanú kompozičnú metaforu. Hoci mnohé z uvádzaných

a analyzovaných typov frazeologických spojení vyžadujú istý stupeň znalostí a skúseností zo strany recipienta, sú u neho obľúbené práve vďaka ich aktualizačnej povahe a s ňou spojenou tendenciou dynamizácie textu komentárov. Tu však zároveň musíme zdôrazniť skutočnosť, že tieto tendencie, ako i zintenzívnený persuazívny zámer komentátora, sa nemusia stretnúť s úspechom, ak prijímateľ vníma rozptýlenosť ich asociačných polí. V tomto prípade komentátorove snahy môžu mať opačný účinok a vyvolávajú nepochopenie, nezáujem a nezriedka aj nesúhlas zo strany recipienta. Otázka je, či je toto zahmlievanie faktov, ako i exponovaná expresivita zámerom komentátora, alebo ide len o nevhodne zvolený výber lexikálnych prostriedkov. Nazdávame sa, že odpovede na tieto otázky treba hľadať v širších sociokultúrnych, politických, historických ako i ekonomických súvislostiach.

Zoznam literatúry:

BEČKA, Josef, Václav: *Česká stylistika.* Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.

FRONEK, Josef, MOKRÁŇ, Pavel: *Slovensko-anglický frazeologický slovník. Veľký výber slovných spojení.* Bratislava: Nová Práca, spol. s. r. o.2000. 929 s. ISBN 978-80-8935027-8.

JUNKOVÁ, Bohumila: *Jazyková dynamika současné publicistiky.* Praha: ARSCI, 2010. 239 s. ISBN 978-80-7420-007-6.

KUČEROVÁ, Eleonóra: Z problematiky slovných spojení. (Lexikalizované spojenie ako pomenovacia jednotka.) In: *Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie.* Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda, 1974, s. 7 – 40.

MEŠKOVÁ, Ľudmila: Voľné a ustálené spojenia v odbornom texte. In: *Ekonomika a cudzie jazyky, Cudzie jazyky a odborná jazyková výučba v krajinách strednej a východnej Európy.* Banská Bystrica: Verlag Repro-Hupl, 1998, s. 283 – 290.

MINÁŘOVÁ, Eva: *Stylistika pro žurnalisty.* Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. 289 s. ISBN 978-80-247-2979-4.

MLACEK, Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava: SPN, 1972.

MLACEK, Jozef: Slovenské súslovia. In: *Slovenská reč,* 1981, roč. 46, s. 65. ISSN 0037-6981.

MLACEK, Jozef: Syntax a frazeológia. In: *Syntax a jej vyučovanie. Zborník referátov z konferencie.* Red. J. Oravec. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre, 1982, s. 47 – 66.

MLACEK, Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: SPN, 1984. 165 s.

MLACEK, Jozef: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. 2., *uprav. vyd*. Bratislava: Stimul, 2007. 160 s. ISBN 80-889-8240-5.

Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2000. 1552 s. ISBN 978-0-1943-15104.

Oxford Idioms Dictionary for learners of English. Oxford: Oxford University Press, 2006. 468 s. ISBN 978-0-19-431723-8.

SMIEŠKOVÁ, Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava, 1974.

SMIEŠKOVÁ, Elena: Okrídlené výrazy a tzv. citátové frazeologizmy v slovenčine. In: *Slovenská reč,* 1982, roč. 47, s. 76. ISSN 0037-6981.

Mgr. Dagmar Škvareninová, PhD.
Katedra odbornej jazykovej komunikácie
Ekonomická fakulta UMB
Banská Bystrica
dagmar.skvareninova@umb.sk

Kultúra prekladu v médiách − vulgarizmy v televíznych filmoch a seriáloch

Ľudmila Mešková

Abstract

The culture of translation attracts considerable attention. We have observed more vulgarisms in mass media recently. This phenomenon is typical for TV, social networks, the Internet, radio, advertising, and so on. The study is focused on the translation of vulgarisms in dialogues of French TV series into Slovak (target language), and their analysis. The translation of vulgarisms is an obvious issue for translators as intercultural aspects of translation should be taken into consideration.

Keywords: Translation, mass media, vulgarisms, intercultural aspect.

Úvod

Preklad sa považuje za interkultúrny fenomén. Kultúrne špecifiká ako translatologická kategória sú vyjadrením komplementárneho vzťahu medzi jazykom a kultúrou. Okrem iného sú charakterizované subjektivitou (Gromová, Müglová, 2005, s. 21). V centre našej pozornosti sú kultúrne špecifiká prekladu vulgarizmov. Subjektívny prístup prekladateľa zohráva významnú úlohu pri ich preklade. V súčasnosti sa v médiách vyskytuje čoraz viac vulgarizmov. Tento fenomén je typický pre dialógy dabovaných filmov, internet, sociálne siete, reklamné bilbordy, rozhlas (piesne, kultúra jazyka komentátorov niektorých staníc a pod.). Konštatujeme, že najmä prekladu filmov a filmových seriálov sa nevenuje dostatočná pozornosť. Naše dlhoročné skúsenosti s vyučovaním prekladu na univerzite a zároveň prekladateľky televíznych filmov a seriálov pre Rozhlas a televíziu Slovenska (RTVS) ako verejnoprávnej inštitúcie nás doviedli k zamysleniu nad problematikou procesu prekladu vulgárnej lexiky (slová, frazémy, slang – v hovorovej a slangovej rovine jazyka). Sústredili sme sa na dialógy televíznych filmov. Zistili sme, že vulgárne slová alebo výrazy vo východiskovom jazyku nemusia byť vulgárne v cieľovom jazyku a naopak. Navyše stupeň percepcie vulgárnosti niektorých lexikálnych jednotiek, či už slov alebo ustálených slovných spojení (frazém), nie je vždy rovnaký v jazykoch, ktoré porovnávame.

1 Preklad a médiá

Existujú početné definície prekladu. P. Mogorrón Huerta (2012, s.10 a 83) tvrdí, že preklad je produkcia obsahov prehovorov v cieľovom jazyku, ktoré sú vyjadrené najprv vo východiskovom jazyku. Vyžaduje si to istý počet predvídavých krokov, aby sme sa vyhli možným stratám v dvoch rovinách: formálnej a konceptuálnej. Prekladateľ sa nemôže uspokojiť s jednoduchým porovnávaním lingvistických štruktúr, musí brať do úvahy aj kultúrne, rétorické, štylistické a iné obsahy, ktoré sa musia odrážať v cieľovom jazyku. E. Gromová a D. Müglová (2005, s. 81) konštatujú, že preklad v poslednom období nadobudol iný charakter a stal sa predovšetkým komerčným produktom. S ich kritickým pohľadom na preklad možno len súhlasiť. Tento fenomén sa týka nielen prekladu pre médiá, ale často aj umeleckého prekladu a prekladov detskej literatúry. Dokonca po roku 1989 (prechod na trhovú ekonomiku) sa v kníhkupectvách objavili preklady kníh pre deti a mládež bez uvedenia autorov týchto diel a, pravdaže, chýbali aj mená prekladateľov. Komerčný vývoj prekladu možno vysvetliť a zdôvodniť politickými, ekonomickými a sociálnymi zmenami po páde Berlínskeho múru. Je to výsledok komercializácie médií. Ich programy podliehajú rôznym vplyvom, dokonca až istej demagógii. V súčasnosti médiá tolerujú vulgarizmy vo zvýšenej miere. Objavujú sa v textoch vysielaných piesní alebo v dialógoch televíznych filmov a televíznych seriálov. D. François-Geiger (1991, s. 8) konštatuje, že prostredníctvom médií sa dostáva medzi všetky vrstvy obyvateľstva hovorený jazyk, ktorý je „in“ *parler branché*. Autor má na mysli argot. Tým si možno vysvetliť vysokú mieru výskytu jeho synoným.

Pri analýze prekladov francúzskych televíznych filmov sme pozorovali, že prekladatelia nevenujú dostatočnú pozornosť významu jednotlivých vulgárnych výrazov. Uvedomili sme si, že ich neprekladajú správne, to znamená, že prekladové ekvivalenty v cieľovom jazyku nezodpovedajú významu pôvodných vulgarizmov. Prekladatelia nevystihujú správnu mieru vulgarizmu. Ako sme už spomenuli, je veľmi dôležité poznať význam vulgárnych výrazov vo východiskovom jazyku, je nevyhnutné poznať nuansy ich významov, identifikovať ich v kontexte a nájsť príslušné ekvivalenty v cieľovom jazyku. Je potrebné zdôrazniť, že prekladateľ musí poznať širokú škálu synoným týchto vulgárnych lexikálnych jednotiek. Tu sa vynára otázka, či sa prekladateľ zaujíma o to, ako publikum, teda verejnosť vníma vulgarizmy, ktoré sa používajú v prekladoch televíznych dabovaných filmov. Alebo jednoducho vulgárny spôsob vyjadrovania postáv v televíznych filmoch je publiku nanútený? Podobná situácia existuje zrejme aj v iných krajinách, nielen na Slovensku. J. Cohenová (2013) tvrdí, že vo francúzskej televízii by sa nemali používať isté vulgárne slová.

Spisovná forma jazyka sa teda nedodržiava a nerešpektuje sa ani používanie vulgarizmov do istej prípustnej hranice. Nevenuje sa pozornosť využívaniu bohatej synonymie v tejto oblasti. Narastá tendencia preniesť vulgarizmy z jednej kultúry do druhej bez rešpektovania ich skutočných významov.

Používanie vulgarizmov súvisí so správaním ich používateľov. Správanie mladých, ale aj starších ľudí je často arogantné a to sa prejavuje v ich reči. Bežná komunikácia jednotlivcov je významne ovplyvnená vekom, vzdelaním, povolaním, sociálnym prostredím a pod. Charakterizuje ju heterogénnosť – prítomnosť ústnej a písomnej formy. Vplyv masmédií a digitálnej techniky je tu značný. Komunikácia mladých je čím ďalej tým viac uvoľnenejšia a expresívnejšia (V. Patráš, 2010, s. 143 ; 2012, s. 175). Nie je možné oddeliť vulgarizmy, argot od prostredia, v ktorom sa používajú. C. Laplace, M. Lederer a D. Gile (2009*)* tvrdia, že reálne poznatky prekladateľa zahŕňajú aj tematické poznatky o danej oblasti, o danej téme, poznatky o príslušnej komunikačnej situácii, o spoločenských hodnotách a normách v spoločensko-kultúrnej skupine, do ktorej patrí vysielateľ východiskového jazyka a príjemcovia cieľového jazyka. Komunikácia žien medzi sebou môže vyznieť vulgárnejšie ako ten istý rozhovor medzi mužmi. To isté platí pre istú špecifickú skupinu ľudí, ktorí nevnímajú hrubý charakter niektorých vulgarizmov. V tejto skupine teda dané výrazy nepôsobia vulgárne. Stupeň vulgárnosti niektorých výrazov nie je rovnaký. B. Hochel (1988, s. 183) považuje kontext, situáciu a používateľa jazyka za modifikátory vulgárnosti.

2 Problémy s prekladom vulgarizmov

Vplyv lexikálnych jazykových prostriedkov východiskového jazyka na prekladateľa je značný. Najmä pri preklade dialógov televíznych filmov môže byť prekladateľ presvedčený, že je potrebné použiť rovnaký štýl a rovnaké vulgarizmy v cieľovom jazyku. Táto stratégia nie je správna. Prekladateľ sa často dopúšťa chýb, pretože prekladá vulgarizmy bez toho, aby sa zamyslel nad ich pravým významom v danom kontexte. Takýto postup svedčí o neprofesionálnom prístupe prekladateľa. Podľa nášho názoru časté používanie toho istého vulgárneho výrazu v jednom filme spôsobuje prekladateľom problém. Tento jav pozorujeme nielen vo francúzskych filmoch, ale aj vo filmoch, ktorých pôvodný jazyk je angličtina. Podľa J. Cohenovej (2011) hlavným problémom amerických filmov je opakujúce sa používanie vulgárneho slova *fuck.* Dokonca existujú slová vytvorené pomocou lexikálnych prvkov *fuck* alebo *fucking.* Podľa tejto autorky problém spočíva v tom, že vo francúzštine sa tieto slová nedajú preložiť jedným slovom, pretože ich významov je oveľa viac. V jednom filme

Woodyho Allena sa slovo *fuck* vyskytlo až 97-krát. Takýto výskyt uvedeného vulgarizmu je zarážajúci.

Vo francúzskom jazyku spôsobujú rovnaký problém vulgárne slová *putain* alebo *merde*. Ako nájsť najvhodnejší ekvivalent, aké riešenie je najprijateľnejšie pre danú situáciu a daný kontext? Zaujímavý je názor zahraničných turistov na vulgarizmus *putain.* Podľa niektorých Američanov jediné magické slovo, ktoré má cudzinec poznať, keď cestuje do Francúzska, je slovo *putain.* Prvý význam daného slova je prostitútka. Američania si teda myslia, že toto slovo možno použiť v bežných situáciách až v 99,5 %, a to vtedy, keď sa stratíte, keď uvidíte pekné dievča, keď ste hladný alebo keď chcete ísť na toaletu. Zoznam podobných bežných životných situácií môže byť oveľa dlhší.

Francúzsky film "Les beaux mecs", ktorý vysielal RTVS (druhý televízny program), je výstižným príkladom nadmerného používania slova *putain* (34-krát v jednej časti, ktorá trvala 48 minút). Na ilustráciu uvádzame úryvok z dialógu dvoch zabijakov. Hlásateľka televíznych novín oznamuje prestrelku v centre Paríža.

Príklad 1:

Kenz: Moi aussi j'aimerais bien passer à la télé comme toi là. ***Putain****! Eh même pas ils parlent de moi, ils sont sérieux là... hein? Même pas, ils parlent de moi là, comme si j'existais même pas!* ***Putain****.*

Présent.TV: ... permet de penser qu'il a été la cible d'un règlement de compte. Voilà donc pour l'infor...

Kenz: *Eh t' sais quoi j' vais allez les voir moi! Moi j' vais leur dire.* ***Putain*** *éteins moi cette vieille télé d' merde!* ***Putain****! J'vais aller les voir, moi, j' vais leur dire tu vas voir. J' vais leur dire qu' t'es ici, qu' t'es avec moi et tu vas voir si je vais pas passer à la télé...*

Oh ! Oh qu'est-ce qui t'arrive là? ***Putain*** *qu'est-ce qui m' fout celui là,* ***putain****?!*

Študenti translatológie alebo neskúsení prekladatelia majú tendenciu použiť vulgárny ekvivalent, t. j. prvý význam slova *putain = prostitútka.* V preklade do slovenského jazyka si zvolia ekvivalent *kurva*, čo je vulgárny výraz. Nepoznajú totiž všetky významy tohto francúzskeho slova. V uvedenom dialógu ide o 4. význam slova *putain.* Podľa výkladového francúzskeho slovníka ide teda o vyjadrenie zlosti, neskôr údivu. Vo všeobecnosti existujú štyri významy slova *putain* (Le Nouveau Petit Robert, 2012, 1624):

1) *pej. vulg*. prostitútka,

2) *pej. vulg*. ľahká žena, ktorá vedie veľmi voľný sexuálny život,

3) *hovor*. osoba, ktorá sa chce zapáčiť každému,
4) *citoslov. hovor. putain*! vyjadruje údiv, obdiv, hnev, atď., *putain de (subst.),* vyjadruje pohŕdanie, zúfalstvo.

Analýzou prekladov študentov prekladateľstva-tlmočníctva sme dospeli k nasledujúcim výsledkom. V hranatých zátvorkách uvádzame doslovný preklad do francúzskeho jazyka z dôvodu poukázania na ťažkosti pri preklade, ako aj upozornenia na chyby študentov. V príklade 1 slovo *putain* sa vyskytuje 6-krát. V prvom prípade slovo *putain* študenti preložili ako *hajzlíci! [emmerdeurs],* pre druhé pslovo zvolili citoslovce *tsss!,* v poradí tretie toto slovo náročky vynechali, štvrté preložili vulgárnym výrazom *do riti! [au cul, dans le cul],* piate takisto vulgárnym výrazom *do riti! [au cul]*, šieste preložili citoslovcom *hej!*

Ponuka ekvivalentov je teda široká. Po kritickej analýze zistíme, že v prvom prípade vulgárne slovo *putain* je možné zameniť za menej vulgárne spojenie *do hája[dans le bois]* a štvrté podobným výrazom, teda menej vulgárnym *do čerta,* piate ďalším synonymom *do psej matere [à la mère de chien]*, ktoré skôr znesie ucho citlivé na vulgarizmy. Žiaľ, vulgárny výraz *do riti! [au cul, dans le cul]* prekladatelia verejnoprávnej inštitúcie RTVS používajú až príliš frekventovane bez ohľadu na to, či ide o dabované francúzske, americké alebo iné filmy. Opakovanie toho istého vulgarizmu desať ráz, prípadne viackrát pôsobí na divákov veľmi rušivo. Prekladatelia by mohli používať celý rad synoným toho istého výrazu s miernejším stupňom vulgárnosti. Poznamenajme, že vynechanie slova *putain* (v poradí tretie použitie) v preklade tohto úryvku dialógov do slovenského jazyka je úplne oprávnené, teda je namieste. Vulgarizmus *putain* tu plní funkciu citoslovca, ktorým sa vyjadruje hnev (pozri preklad príkladu 1)

Príklad 1 (preklad do slovenského jazyka):

*Kenz***:** *Hej, aj ja chcem byť v telke ako ty.* ***Hajzlíci****![****emmerdeurs****]. Ani o mne nerozprávajú, to myslia vážne, hm? Ani ma len nespomenú, ako by som ani neexistoval.* ***Tsss!*** **(citoslovce)**

Redaktor TV: ...svedčí o tom, že bol terčom vybavovania účtov. Zatiaľ toľko z informácií

Kenz: Á, vieš čo, ja sám za nimi pôjdem! Ja im dám. XXX Vypni ten posratý televízor [télé de merde]. ***Do riti! [Au cul, dans le cul****] Ja pôjdem za nimi, sám, a poviem im, uvidíš. Poviem im, že ty si tu, že si so mnou a uvidíš, že aj ja budem v telke...*

Ó, čo sa ti stalo? ***Do riti! [Au cul, dans le cul****] Čo s ním teraz? Ó! Hm! Oh!* ***Hej!***

(citoslovce)

Príklad 2:

V nasledujúcom príklade môžeme takisto nájsť vulgárnu frazému *couper les couilles*, ktorú možno preložiť do slovenčiny viacerými ekvivalentmi.

Tony: Bravo, le professionnel! Ça fait 3/4 d'heure qu'on t'attend. Bon, tu les as, les cagoules?
Moussa: Tiens, fais gaffe, c'est à ma soeur. Si elle voit que j'ai pris ses collants, elle va me ***couper les couilles****!*
Tony: Des cagoules j'avais dit! ***Putain des*** *cagoules*

Príklad č. 2 (preklad do slovenského jazyka):
*Tony**:** Bravo, ty profesionál! Už tu tvrdneme trištvrte hodiny. Doniesol si tie kukly?*
Moussa: Na. Ale dávaj bacha, sú sestrine. Keď zistí, že som jej zobral silonky,
urve mi gule/odreže mi semenníky/vykastruje ma [elle m'arrache les couilles/elle me coupe les couilles/elle va me castrer]
Tony: Kukly, povedal som kukly, ***ty dutá hlava****! [tête vide]* – nesprávny preklad
Tony: Kukly, povedal som kukly, ***sprosté kukly[bêtes cagoules]*** – správny preklad

Vulgárna frazéma v slovenčine *urvať gule niekomu [arracher les couilles à qqn d'une façon violente/castrer qqn]* síce najviac zodpovedá francúzskej vulgárnej frazéme *couper les couilles à qqn,* ale vhodnejší by bol výraz *odtrhnúť gule*, pretože sloveso *urvať* má v slovenčine iný význam, napr. *každý chce pre seba urvať čo najviac.* Tento vulgárny výraz sa v slovenčine často nepoužíva. Je to variant frazémy *casser les pieds à qqn,* ktorá nie je taká vulgárna. Vulgárny variant *casser les couilles à qqn* môže byť nahradený miernejším synonymom *les casser à qqn.* Vulgárne podstatné meno sa nahradilo zámenom, čo je typický znak francúzskeho jazyka. Slovenčina v písanom prejave nepozná takúto substitúciu. V hovorovej rovine je to však možné.

Pozorovali sme, že aj výraz *putain des cagoules* spôsoboval študentom pri preklade problém z dôvodu nedostatku vedomostí, prípadne skúseností. Podľa slovníka *Le dictionnaire de l'argot* (2010, s. 657) *un* alebo *une putain de*...je formulácia, ktorá vyjadruje buď pohŕdanie, alebo jednoducho netrpezlivosť, zlú náladu. To je práve prípad tohto spojenia *putain des cagoules*. Vo Francúzsku televízny seriál *Les beaux mecs* bol neprístupný deťom mladším ako 10 rokov, v Spojených štátoch amerických ho zakázali mladším ako 17 rokov. Jedným z dôvodov mohol byť práve zvýšený výskyt vulgarizmov.

Študenti vo svojich komentároch vysvetľujú, že existuje viacero možných prekladateľských prístupov:

1) isté vulgarizmy sú možné (film neprístupný osobám mladším ako 15 rokov),

2) zákaz používania vulgarizmov (film neprístupný deťom mladším ako 10 rokov),

3) ak dialógy pôvodného filmu obsahujú vulgarizmy, prekladateľ ich ponechá, rešpektuje sociálne prostredie filmu.

Posledná skupina prekladateľov nemyslí na publikum. Dospelých, adolescentov i deti „hodia do jedného vreca“ bez rozmýšľania. Nebolo ľahké im vysvetliť, že ide o televíziu ako verejnoprávnu inštitúciu. Dosah na divákov je taký istý bez ohľadu na to, či ide o verejnú alebo súkromnú televíziu. Z toho jasne vyplýva, že prekladateľ má v rukách istú moc a môže ovplyvniť mieru vulgárnosti v danom preklade. Môže ovplyvniť jazykovú úroveň dialógov, môže do istej miery zmierniť vyjadrovanie postáv pri zachovaní drsného a vulgárneho charakteru daného prehovoru. Každý vulgárny výraz má svoje varianty, synonymá, ktoré vyjadrujú štýl jazykového prehovoru v istom sociálnom prostredí. B. Hochel (1988, s. 186) tiež upozorňuje na to, že vulgárnosť môže byť modifikovaná, zmiernená v závislosti od kontextu, situácie a osoby, ktorá hovorí. Netreba zabúdať na kultúru prekladu.

Existuje aj iný problém v procese prekladu. Jeden z najčastejšie kritizovaných aspektov prekladu je fakt, že prekladateľ je značne ovplyvnený východiskovým jazykom. V tom prípade preklad nepôsobí prirodzene, ale umelo (T. Hrehovčík, 2006, s. 31). Pozorovali sme to najmä pri niektorých študentoch, ktorí len začínali prekladať, teda nemali dostatok skúseností. Podľa nášho názoru existuje spôsob, ako zvýšiť úroveň prekladu a dosiahnuť želateľný cieľ: čo najlepšie ovládať východiskový jazyk, ako aj cieľový jazyk, a citlivo rozlišovať stupne vulgárnosti daných výrazov. Ide o zdĺhavý proces, nie je možné ho zvládnuť zo dňa na deň.

Príklad 3 poukazuje na častý výskyt slova *putain*:

Dialo: J' vais t' la faire boire ta ***putain d*** *'pisse!*

Ahhh!

Kenz: Dialo ***putain****! Dialo* ***putain****! Dialo!*

Putain d' *sa mère! Eh Dialo! Eh Dialo!* ***Putain putain putain****! Dialo Dialo Dialo! Dialo! Hé Mec! Eh tu veux qu' j'appelle ma soeur? Eh parle-moi* ***putain****! Tu veux qu' j' appelle ma soeur? Eh Dialo* ***putain****! Dialo* ***putain****!*

Dialo!

Príklad 4

*Tony**:** Je change les plans parce qu' avec ta **voiture de merde**, on peut pas s'garer devant l' café. Abruti*

Príklad 4 (preklad do slovenského jazyka)

*Tony**:** Zmena plánu, pretože s tvojím posratým autom sa nedá pred kaviarňou zaparkovať. Idiot.*

Vulgarizmus *voiture de merde = posraté auto* [*voiture chiante*] možno nahradiť miernejším vulgárnym synonymom *poondiate auto.* Toto synonymum je hovorová podoba použitého vulgarizmu, v ktorom sa vulgárnosť stráca.

Príklad 5 poukazuje na celý rad možností, ktorými disponuje prekladateľ. Môže citlivo zvoliť najvhodnejší ekvivalent.

Kenz: Fais gaffe à qui? À Dialo? Écoute bien. Dialo, ***j' l'emmerde!*** *=* ***mám ho na háku, mám ho v paži [je l'ai sur un crochet/ sous l'aisselle]***

Emmerder qqn = tenir quelqu'un pour inexistant, pour insignifiant = *mať niekoho na háku, mať ho v paži [avoir qqn sur un crochet/sous l'aisselle]*. Študenti bežne používajú nespisovné spojenie *mať niečo, niekoho v paži.* Existuje aj vulgárny variant = *bozať niekoho v riť [baiser qqn dans le cul],* ktorému sa treba radšej vyhnúť.

Stretli sme sa aj s ďalším problémom. Študenti preferujú skôr vulgárne synonymum, nechcú pripustiť ďalšie možnosti, teda menej vulgárne synonymá. Svoj výber odôvodňujú konštatovaním, že dnes je všetko vulgárne, že používanie vulgárnych výrazov v bežnom prehovore je normálne, že nie je možné zmierňovať tento typ lexiky. A práve v tomto sa mýlia. Predovšetkým nepoznajú v dostatočnej miere používanie uvedeného vulgárneho slovesa alebo vulgarizmov vo všeobecnosti. P. Guiraud (1991, s. 33) tvrdí, že tieto slová či výrazy nemožno chápať ako čisté obscénnosti, o to viac, že v súčasnosti strácajú svoju motivovanosť, dnes sú teda nemotivované. V mysli tých, ktorí ich používajú, nevyvolávajú obraz prvotného významu. Ide teda o negovanie tejto hodnoty. Autor ďalej konštatuje (1991, s. 119), že za takýmto slovným vyjadrením, za každou nadávkou sa skrýva pocit neistoty, úzkosti, menejcennosti.

Podľa našej mienky je potrebné myslieť na divákov, snažiť sa vyjadrovať čo najvhodnejšími lexikálnymi prostriedkami a nepreháňať s vulgárnosťami. Ako konštatuje V. Patráš (1997), problematike obscénnych prvkov, prostriedkov a postupov sa v slovenskej lingvistickej tradícii nevenovala takmer žiadna pozornosť, nieto ešte v médiách. Napokon

treba mať na mysli aj deti a mladú generáciu. Sme za nich zodpovední, ovplyvňujeme ich pozitívne alebo negatívne. Pripomeňme, že prekladatelia musia rešpektovať jazykovú normu. Práve oni vplývajú na vývoj jazykovej normy, za ktorý sú zodpovední (S. Ondrejovič, 2006, s. 35).

3 Jazyk a kultúra

Preklady literárnych i audiovizuálnych diel, a najmä preklady filmov zahraničnej produkcie, prispievajú významnou mierou ku globalizácii životného štýlu a spôsobu myslenia tým, že otvárajú dvere k poznaniu cudzích kultúr. No je nevyhnutné, aby sa preklad východiskového jazyka aspoň minimálne prispôsobil kultúre divákov cieľového jazyka. J. Bírová (2012, s. 37) zdôrazňuje, že používateľ jazyka by mal byť schopný dať do vzájomnej súvislosti východiskovú a cieľovú kultúru, byť vnímavý voči cieľovej kultúre, byť schopný prekonať stereotypné vzťahy a nadviazať s cieľovou kultúrou sociálny vzťah. Podľa výskumov F. Schmitta (2014, s. 340) francúzska a slovenská televízia sú ešte stále poznačené národnými špecifikami napriek tomu, že sa práve tento typ médií často považuje za faktor uniformovanosti kultúry. Poznamenajme, že zintenzívnením vulgárnosti v médiách sa prejavuje uniformovanosť kultúry a zároveň aj špecifickosť istého kultúrneho kontextu.

Prekladateľ konfrontovaný s problémom prekladu vulgárnych výrazov je nútený brať do úvahy kultúrny aspekt textu východiskového jazyka, musí však dobre poznať aj kultúrne špecifiká cieľového jazyka. Proces prekladu skutočne závisí tak od kultúrneho kontextu východiskového jazyka, ako aj od kultúrneho kontextu cieľového jazyka (V. Biloveský, 2011, s. 13 a 33; A. Schneiderová, 2012, s. 73). Keďže každý jazyk je úzko spojený s kultúrou svojich predstaviteľov, P. Mogorrón Huerta (2012, s. 83−85) poukazuje na to, že práca prekladateľa sa nemôže obmedziť na obyčajné porovnávanie jazykových štruktúr. Musí brať do úvahy kultúrne obsahy, štylistickú stránku a pod. Aj keď je niekedy náročné pochopiť výrazy s kultúrnym obsahom a s referenciami špecifickými pre istú komunitu a jej kultúru (V. Patráš, 1998, s. 118). P. Poliak (2015, s. 21) upozorňuje na dynamický charakter každej kultúry, ktorá sa rozvíja v kontakte s inými kultúrami. Prekladateľom spôsobujú problémy práve špecifiká jednotlivých kultúr. Do týchto špecifík možno zaradiť aj vulgarizmy. Súhlasíme s názorom S. Ondrejoviča (2006, s. 41), že vulgarizmy, či sa nám to páči alebo nie, tvoria súčasť nášho života, aj keď ich nepoužívame práve my. S vulgárnou lexikou je potrebné pri preklade narábať opatrne. Stáva sa, že prekladateľ nedokáže v kontexte odhadnúť intenzitu daného vulgárneho výrazu a nezvolí primeraný ekvivalent. Často sa rozhodne pre

najvulgárnejší variant, ktorý vyznie v cieľovom jazyku nevhodne. Napokon možno konštatovať spolu s J. Klinckovou (2010, 148), že lexika je najdynamickejšou vrstvou jazykového systému, v ktorej sa odrážajú spoločenské zmeny a potreby používateľov jazyka. Vnímanie vulgárnosti konkrétneho slova alebo výrazu sa s vývojom spoločnosti prehodnocuje a postupne mení.

Záver

Existuje spôsob, ako chrániť jazyk dialógov filmov v masmédiách pred prehnanými a neadekvátne preloženými vulgarizmami? Univerzitní učitelia by mali viesť budúcich prekladateľov k rešpektovaniu jazykovej normy. Televízia a rozhlas ako verejnoprávne inštitúcie by mali venovať pozornosť kvalite prekladu. Prekladateľ ovplyvňuje významnou mierou úroveň prekladu. Stáva sa dôležitým nástrojom transferu jazyka a jeho kultúrneho aspektu so všetkými nuansami. V súčasnosti médiá majú značný vplyv na vývoj hodnotového systému. Diváci, čitatelia, používatelia internetu si vždy neuvedomujú, že produkty kultúry, s ktorými sa stretávajú, sú zväčša preklady (v našom prípade dabované filmy). Z tohto dôvodu je práca prekladateľa významná, pretože práve prekladateľ môže posunúť text dialógu do roviny intenzívnejšej vulgárnosti. Môže však aj zmierniť vulgárne vyjadrovanie. Divákom a najmä mladej generácii môže ponúknuť preklady, v ktorých sa citlivo pristupuje k hovorovej a zvlášť vulgárnej jazykovej rovine, pričom sa zachováva vysoká kvalita prekladu. Prekladateľ a kultúra prekladu sú dva neodmysliteľné pojmy.

Zoznam literatúry:

BILOVESKÝ, Vladimír: *Zázraky v orechovej škrupinke*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied. 2011. 158 s. ISBN 978-80-557-0249-0.

BÍROVÁ, Jana: Sociokultúrne a sociolingvistické obsahy ako podnet k vypracovaniu aktivít pre rozvoj interkultúrnej kompetencie. In *Didactique du FLE dans les pays slaves.* Édition SAUF 2012,vol 3, n.1, s. 34-48. ISSN 1337-9283.

COHENOVÁ, Jacqueline: Le métier de "sous-titreuse". [online]. [citované : 2015-12-15]. Dostupné na: http://www.bifi.fr/public/ap/article.Php?id

COHENOVÁ, Jacqueline: 2011. [online]. [citované : 2016-01-30]. Dostupné na: http://www.buzzmoica.fr/video/putain-le-mot-francais-magique-pour-lesamericains-27775 30.1.2016.

COLIN, Jean-Paul – MÉVEL, Jean-Pierre – Leclère, Christian : Le dictionnaire de l'argot et du français populaire. Paris : Larousse. 2010. 904 s. ISBN-10: 2035852994.

FRANÇOIS-GEIGER, Denise: 1991. Panorama des argots contemporains. In D. François-Geiger,− J.-P. Goudaillier (eds.), *Langue française,* 90, Parlures argotiques, s. 5 – 9. Paris: Larousse.

GROMOVÁ, Edita – MÜGLOVÁ, Daniela: *Kultúra – Interkulturalita – Translácia.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta. 2005. 102 s.ISBN 80-8050-946-8.

GUIRAUD, Pierre: *Les gros mots*. Paris: Presses Universitaires de France. 1991. 124 s. ISBN 978-2130477983.

HOCHEL, Branislav: Tabuizované slová v slovenčine. In *Studia Academica Slovaca*. 17. Red. J. Mistrík, 1988. s. 179 – 187, Bratislava. ISBN 063-217-8802.

HOCHEL, Branislav: Preklad literárneho diela. In *Acta Universitatis Carolinae – Philologica*, 1990. 2-3, s. 213 – 221. Praha: Univerzita Karlova.

HOCHEL, Branislav: *Slovník slovenského slangu*. Bratislava: Hevi. 1993. ISBN 80-85518-05-8.

HREHOVČÍK, Teodor: *Prekladateľské minimum*. Bratislava: Iris 2006. ISBN 80-89256-023.

KLINCKOVÁ, Janka: Konkurencia a kooperácia lexikálnych prostriedkov v profesijnej komunikácii. In *Slovo – tvorba – dynamickosť.* Bratislava: Veda. 2010. s. 143 – 150. ISBN-10: 9788022411073.

LAPLACE, Colette − LEDERER, Marianne − GILE, Daniel (eds.) : La traduction et ses métiers. Aspects théoriques et pratiques. *Cahiers Champollion*, n.12, 2009. s. 73 – 86 Caen: Lettres Modernes Minard. ISBN 978-2-256-91143-9. [online]. [citované : 2016-01-20]. Dostupné na: http://cirinandgile.com/DGCVEN.htm

MEŠKOVÁ, Ľudmila: Frazeologické jednotky s vulgárnou konotáciou. In *15 x o překladu*, 1999. s. 40 – 42. Praha: JPT.

MOGORRÓN HUERTA, Pedro: La traduction des unités phraséologiques à contenu culturel. In *Rencontres Méditerranéennes* n. 4, Langues spécialisées, figement et traduction. Mogorrón Huerta, P., - Mejri, S. (eds.). Alicante: Quinta Impresión, S. L. 2012. s. 81 – 95. ISBN : 978-84-9717-209-7.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Keď cieľovým jazykom je slovenčina. In *Letná škola prekladu*, 2006, n. 4, s. 33 – 45. Medzikultúrny a medzipriestorový faktor v preklade. Bratislava: AnaPress. ISBN 80-89137.

ORAVEC, Peter: *Slovník slangu a hovorovej slovenčiny.* Praha: Maxdorf 2014. 328 s. ISBN 978-80-7345-326-8.

PATRÁŠ, Vladimír: Sociolingvistické výskumy bezprostrednej komunikácie a dynamika pojmu ústnosť. In *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym*, 2012. s.171 – 182. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Slawistów, Mińsk 2013. Biblioteka „LingVariów", T. 15. Red. H. Kurek. Kraków: Uniwersytet Jagielloński – Wydział Polonistyki. ISBN 978-83-7638-237-1.

PATRÁŠ, Vladimír: Hovorená podoba jazyka v meste ako metodologický odkaz a výzva. In *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie*, 2010. s. 138 – 150. Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 09. 2009 v Banskej Bystrici, J. Klincková, (ed). Banská Bystrica, Slovakia: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-8083-1992-81.

PATRÁŠ, Vladimír: Vulgarizmy v postmodernom čase (slovensko-poľské lexikografické paralely). In *Słowo i czas,* Red. S. Gajda – A. Pietryga. Opole: Uniwersytet Opolski.1998. s. 116 – 123.

PATRÁŠ, Vladimír: Obscénnosť a jej sociolingvistické parametre (*Na fragmentoch slovenskej prózy 90. rokov*). In *Studia Academica Slovaca,* 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 127 – 136.POLIAK, Peter: *Interkultúrne rozdiely v manažmente organizácií.* Banská Bystrica : Belianum 2015. 141 s. ISBN 978-80-557-1029-7.

RAKŠÁNYOVÁ, Jana: Preklad v kultúre a kultúra v preklade. In *Letná škola prekladu*. Medzikultúrny a medzipriestorový faktor v preklade. Bratislava: AnaPress 2006. 4, s. 9 – 20. ISBN 80-89137.

SCHMITT, François: Comparaison interculturelle de journaux télévisés français et slovaques. In *Lingua, cultura e media*. Roma: Aracne editrice 2014. s. 333 – 353. ISBN : 978-88-548-511-5.

SCHNEIDEROVÁ, Anna: SKOPOS Theory in the translation process. In *Journal of Modern Science,* 2012, n. 2/13, s. 71 – 76. ISSN 1734-2031.

Doc. PhDr. Ľudmila Mešková, PhD.
Departement of European Cultural Studies
Faculty of Arts, Matej Bel University
Banská Bystrica
Slovakia
ludmila.meskova@umb.sk

KULTÚRNY ASPEKT METAFORICKÝCH MODELOV V ODBORNOM JAZYKU

Mária Polčicová

Abstract

A linguistic performance of the world can be called an interpretation of the world in a specific language. The cultural coherence is considered to be one of the characteristic features of metaphoric concepts in the Slovak and German specialized language. Although the schemes of recipients are understood in a different way (it is a sign of difference in languages), the metaphoric concepts of both languages are the same in their essence. The understanding of specific features of specialized language, such as the sphere of metaphors (more precisely its cultural aspect) should be a part of language competence of the future experts in the economy, political science and international relations.

Key words: metaphors, specialized language, culture, coherence

Úvod

Jazyk a kultúra sú dve oblasti, ktoré neodmysliteľne patria k sebe, vzájomne sa prelínajú, ovplyvňujú, vyytvárajú i v procese komunikácie zanikajú. Jazyk je reprezentantom každej kultúry a každá kultúra odzrkadľuje stupeň používateľov jazyka. Táto vzájomná interakcia sa uskutočňuje v konkrétnom čase a priestore, ktoré vstupujú do tohto procesu so svojimi špecifickými prvkami. Jazykové znaky sa viažu na mimojazykovú realitu, ktorá v sebe zahŕňa široké spektrum aspektov, napr. spoločenských, politických, ekonomických. V našom príspevku sa venujeme v rámci porovnania odborných textov nemeckého a slovenského jazyka paralelám, resp. odlišnostiam nami zistených metaforických konceptov v súvislosti s charakteristickým príznakom kultúrnej koherentnosti.

1 Metaforické obrazné pomenovania

Významnú skupinu možnosti pomenovania reality ľudského myslenia tvoria metaforické obrazné pomenovania. Patria k zaujímavej, ale súčasne veľmi náročnej skupine jazykových prostriedkov, ktorá však v súčasnosti zohráva významnú úlohu v komunikácii. Pojem metaforickosti korešponduje s pojmom obraznosti výrazu. Je to jedna zo zákonitostí kognitívneho procesu – prechod od konkrétneho, zmyslovo vnímateľného k abstraktnému. V oblasti používania jazyka podobne ako slovo nemôže existovať v jazykovom systéme bez

akýchkoľvek vzťahov na paradigmatickej alebo syntagmatickej rovine, je potrebné aj metaforu zaradiť do súvislosti s jej obrazným poľom. Toto pole vzniká spojením dvoch lexikálnych polí, ktoré korešpondujú s jazykovými znakmi. Jazykové znaky, ktoré sa viažu na mimojazykovú realitu, sú charakterizované v podstate dvomi rôznymi kategóriami znakov:

- jednotlivé prvky významu jazykového znaku (sémy); minimálne dištinktívne príznaky, ktoré spoločne charakterizujú celkový význam jazykového znaku;
- prvky významu, ktoré sa spájajú s denotátom len z hľadiska empirickej skúsenosti, podmienené napr. špecifickým hodnotením denotátu istým príjemcom v rámci interkultúrnej komunikácie alebo dané istým kontextom.

Podľa Mary B. Hesse (1966, s. 25) je každá metafora modelom, vedecká metafora je súčasne *modelom in nuce*. Každá metafora vytvára okolo seba súbor pozitívnych, negatívnych a neutrálnych analógií. Za pozitívne analógie sa považujú v čase vzniku metafory známe paralely medzi metaforou a ňou vyjadrovaným vecným obsahom. Pri negatívnych analógiách ide o také predmety a javy, o ktorých je známe, že nie sú prítomné žiadne paralely. Neutrálne analógie sú vlastne akoby pracovným materiálom pre vedecký výskum, a preto je potrebné zaradiť ich pomocou experimentov, resp. pozorovaní do skupiny negatívnych alebo pozitívnych analógií. Neutrálne analógie slúžia ako predmet ďalšieho vedeckého výskumu. Okrem známych charakteristických znakov metaforických prostriedkov je potrebné spomenúť aj jej heuristickú funkciu spolu s explikatívnou funkciou. Popri objavovaní nových vlastností predmetu má metafora za úlohu pomôcť objasniť nejasnosti istého predmetu.

Davidsonova teória radikálnej interpretácie (2004) je zaujímavou z aspektu spojenia metafory a komunikácie. Schémy sú nesúmerateľné, keď sa vysvetlenia a opisy z jednej schémy nedajú preložiť alebo vyjadriť pomocou výrazov druhej schémy. Tam, kde sa líšia pojmové schémy, tam sa líšia aj jazyky. Skúmať kritériá identity pojmových schém znamená študovať kritériá prekladu.

Dlhodobý proces, ktorý prebieha zákonite v každom jazyku na základe každodenného používania príslušného jazyka a v nemalej miere aj vplyvom paralelnej koexistencie iných jazykov, resp. ich používateľov, poukazuje na rôznorodé vývinové trendy, uplatňujúce sa nielen pre všeobecný jazyk, ale aj pre odborný jazyk.

Podľa Lakoffa a Johnsona (1980) metaforické pomenovanie vzniká na princípe kognitívneho procesu a spoznávania, na základe ktorého je potrebné chápať metafory v odbornom jazyku nielen ako osamotené jazykové výrazy. To zohráva dôležitú úlohu najmä pri ich interpretáciách, kde je potrebné zohľadňovať aj isté špecifické myšlienkové štruktúry

daného odboru. Ovládanie odbornej metaforiky je možné pokladať za paralelné osvojenie odbornosti predmetu a jazykovej kompetencie.

Podobne ako uvádzajú autori spomenutej teórie metafory, možno konštatovať, že šírka, resp. rozpätie istého konceptu sa vyčleňuje na základe historických procesov, vedecko-spoločenského a technického rozvoja, pričom môže dochádzať k istým paralelám pri porovnávaní jednotlivých jazykov so spoločnými kultúrno-historickými faktormi. Tým je určená podmienenosť kultúrnej závislosti metaforických konceptov v rámci porovnávania viacerých jazykov.

V súvislosti so zostavením metaforických konceptov je zaujímavý model Haralda Weinricha (1976), ktorý vznikol v 60. rokoch. Považuje sa za typ klasického modelu medzi modernými metaforickými modelmi v lingvistike. Odmieta tézu stotožňovania metafory a porovnania, ako aj charakteristiku metafory ako výslovne rétorickej figúry. Metaforu definuje ako slovo v kontradeterminovanom kontexte: *„Es entsteht ein Überraschungseffekt und eine Spannung zwischen der ursprünglichen Wortbedeutung und der nun vom Kontext erzwungenen unerwarteten Meinung. Wir wollen diesen Vorgang Kontradetermination nennen, weil die tatsächliche Determination des Kontextes gegen die Determinationserwartung des Wortes gerichtet ist. Mit diesem Begriff ist die Metapher definierbar als ein Wort in einem kontradeterminierenden Kontext“* (Weinrich, 1976, s. 319). Vo svojej teórii používa termín obrazné pole *Bildfeld,* následne báza obraznosti, príjemca obraznosti *(Bildspender; Bildempfänger)* analogicky k používanému termínu *Wortfeld* v spomínanej teórii lexikálnych polí. Podobne ako slovo nemôže existovať v jazykovom systéme bez akýchkoľvek vzťahov na paradigmatickej alebo syntagmatickej rovine, je potrebné aj metaforu zaradiť do súvislosti s jej obrazným poľom *(Bildfeld).* Toto pole vzniká spojením dvoch lexikálnych polí.

2 Analýza korpusu metaforických pomenovaní

Oblasť odbornej metafory cudzieho jazyka a práca s ňou predpokladá vynikajúce znalosti všeobecného cudzieho jazyka, odbornej problematiky, ako aj všeobecného spoločenského, politického, kultúrneho, sociologického rozhľadu a jednotlivých interkultúrnych špecifík. V rámci nášho výskumu sme sa zamerali na odborné texty ekonomického a politologického zamerania. V súvislosti s korpusom odborného jazyka politológie sme analyzovali texty knižnej publikácie (Internationale Politik, 2015), ktorú aktívne používajú študenti Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

v Banskej Bystrici na svojich seminároch. Korpus odborného jazyka ekonomického zamerania sme vytvorili z textov odbornej knižnej publikácie (Im Kreislauf der Wirtschaft: 1999), ktorú aktívne používajú študenti Ekonomickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Okrajovo uvádzame aj zaradenie jednotlivých príkladov metaforických modelov, ktoré sme vytvorili na základe nášho predchádzajúceho výskumu všeobecnej motivačnej modelovosti hospodárskej nemčiny. Tu sme zistili možnosť zostavenia 5 motivačných modelov na základe identických báz obraznosti (*Bildspender),* ktoré korešpondujú s jednotlivými motivačnými faktormi[1]**:**

I. motivácia zákonitosťami pohybu, priestorovými súvislosťami (*Orientierungsmetapher* v kognitívnej teórii Lakoffa a Johnsona); t. j. báza obraznosti (*Bildspender)* – pohyb, priestor; motivácia priestorovými súvislosťami (hore-dole, napravo-naľavo, na boku-v strede, vpredu-vzadu),
II. motivácia človekom , napr. motivácia ľudským poznaním viacerých vedných odborov súčasne (medicíny, filozofie, psychológie, sociológie, teórie komunikácie, etnológie a pod.),
III. motivácia prírodou, prírodnými javmi, zvieratami,
IV. motivácia vlastnosťami predmetov, javov, ich charakteristických znakov,
V. motivácia činnosťou akéhokoľvek druhu.

Na základe úvah teoretického východiska o kultúrnej podmienenosti metaforických konceptov, sme si definovali pojem kultúrne koherentnej metafory, ktorá bola v rámci komparatistickej analýzy dvoch príslušných jazykov charakteristická využitím prekladateľského postupu sensu stricto, príp. substitúcia (typológiu sme prevzali od R. van den Broecka, 1981). V prípadoch, kde sa uplatňuje prekladateľský postup parafráza, sme vytvorili skupinu tzv. konvenčných metafor, typických len pre príslušnú kultúru a jazyk, v našom prípade nemecký jazyk a kultúru. Následne uvádzame niektoré konkrétne príklady.

K metaforickým výrazom s príznakom vyššieho stupňa výskytu v jednotlivých textoch širšieho použitia napr. aj v iných komunikačných situáciách patria uvedené metaforické výrazy: (ide súčasne o skupinu konvenčných metaforických výrazov, charakteristických pre obe kultúry, čo korešponduje s rovnakou rovinou myslenia politikov, ekonómov i odbornej verejnosti).

[1] Bližšie pozri POLČICOVÁ, Mária: Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie. Studia linguistica 2 Banská Bystrica 2007.

(1) Denn *wenn Marken sterben*, dann nicht durch Marktbedingungen, sondern durch Managementfehler.

(2) Argumentationsmacht, Zwangsmacht

(3) vertikale Handlungskooperation im Schatten der Anarchie

(4) *lockere Verbände* zwischen unabhängigen Staaten

(5) Bündnisverhalten der Staaten

(6) in den Händen der Vereinten Nationen

(7) politische Gleichheit

(8) skeptische Stimmen der Politik

(9) Die Sprache ist Visitenkarte einer Firma.

(10) Mechanismus des Machtgleichgewichts

(11) Vereinigungsfreiheit

Zaujímavým konceptom metafory, ktorý sa vyskytuje v značnej miere v oboch typoch odborného jazyka, je motivácia priestorom, resp. úrovňou – innen, über, unter, mittel, hoch.

V korpusoch sme našli veľa príkladov metaforického vyjadrenia, čo je výsledkom rovnakých myšlienkových procesov v oboch jazykoch a kultúrach. Ide o príklady:

(12) interne Gleichgewichtspolitik,

(13) Einmischung in innere Angelegenheiten,

(14) externe Gleichgewichtspolitik,

(15) Herrschaft beruht auf einem Verhältnis von Über- und Unterordnung, Befehl und Gehorsam zwischen sozialen Akteuren

(16) Innenpolitik

Na rozdiel od koncepčnej metafory *Innenpolitik* pri metaforickom výraze *Außenpolitik* však nemožno hovoriť o kultúrnej koherentnosti.

Nasledujúci príklad je podobný:

(17) Im *Haushaltsplan* gibt die Soll-Zahlen für ein Jahr vor; die nachträglich erfassten Ist-zahlen nach Ablauf der aushaltsperiode werden in der Haushaltsrechnung der jeweiligen Gebietskörperschaft zusammengefasst.

V slovenskom jazyku sa používa jeho prekladový ekvivalent *rozpočtový plán, rozpočet,* ktorý nemožno považovať za metaforický ekvivalent. V nemeckom jazyku došlo k zjavnej motivácii spoločnosťou, v ktorej jej členovia žijú podľa istých stanovených princípov.

Domácnosť je charakteristická svojou usporiadanosťou, plánovanosťou, systematickosťou, ale aj vzájomnou pomocou a súdržnosťou jej členov. Doslovný preklad ekonomického termínu *Haushaltsplan* korešponduje práve v nemeckom jazyku s uvedenými vlastnosťami, potrebnými pri stanovovaní rozpočtu štátu[2].

Pri analýze celého korpusu sme zistili nasledujúci príznak maximálnej a minimálnej kultúrnej koherentnosti metaforiky v závislosti od druhu motivácie a jednotlivých typov.

Stupeň kultúrnej koherentnosti	**Typ modelovosti**	
Maximálna kultúrna koherentnosť	Model II	
Minimálna kultúrna koherentnosť	Model III	

Tab. 1: vlastné spracovanie

Maximálna kultúrna koherentnosť nemeckého a slovenského odborného jazyka sa dosiahla v metaforickom koncepte motivácia človekom, napr. motivácia ľudským poznaním viacerých vedných odborov súčasne (medicíny, filozofie, psychológie, sociológie, teórie komunikácie, etnológie a pod.), čo si môžeme vysvetliť rovnakou kultúrnou a spoločenskou blízkosťou oboch národov. Rozdiel výsledkov analýz korpusov odborného zamerania politických vied a ekonómie sme nezaznamenali.[3]

Záver

Jazykový obraz sveta možno nazvať interpretáciou sveta v určitom konkrétnom jazyku. V rámci komparatistickej analýzy metaforických konceptov nemeckého a slovenského odborného jazyka je pre oba jazyky charakteristický príznak kultúrnej koherentnosti, aj keď sa jednotlivo vyskytujú príklady, ktoré sú špecifické priamo len pre jeden jazyk a kultúru. Dochádza síce k rozličnému chápaniu pojmových schém u prijímateľov, čo je vlastne znakom odlišnosti jazykov, avšak koncepty metafor oboch jazykov sú vo svojej podstate identické.

[2] Pozri bližšie POLČICOVÁ, Mária: Modely metafory v odbornom ekonomickom jazyku. Studia linguistica2 Banská Bystrica 2006.

[3] Pozn.: Indikátor maximálnej kultúrnej koherentnosti sme zistili na základe percentuálneho pomeru súčtu výskytu prekladateľských postupov sensu stricto a substitúcia; indikátor minimálnej kultúrnej koherentnosti sme zistili na základe percentuálneho pomeru výskytu prekladateľského postupu parafráza v súvislosti so stratou metaforickosti.

Poznanie špecifík odborného jazyka, ku ktorým sa v súčasnosti oblasť metaforiky, konkrétne jej kultúrnych aspektov neodmysliteľne zaraďuje, by malo byť súčasťou jazykovej kompetencie budúcich odborníkov v oblasti ekonómie, politických vied i medzinárodných vzťahov.

Zoznam literatúry:

BROECK, Robert Van Den: The Limit sof Translatibility Exemplified by Metaphor Translation. In : *Even-Zohar, I./Toury, G. (Hrsg.)* 1981. ISSN 03335372

HESSE, Mary B. : *Models and analogies in science.* Notre Dame: Ind. 1966. ISBN 3-527-89563-9.

LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metaphors we live by.* Chicago; London: The University of Chicago Press 1980. ISBN 9780226470993.

LIPPENS, Weinrich: *Im Kreislauf der Wirtschaft*. Köln: Bank-Verlag Köln 1999.

POLČICOVÁ, Mária: *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, OZ Ekonómia 2007. ISBN 978-80-8083-510-1.

POLČICOVÁ, Mária: *Modely metafory v odbornom ekonomickom jazyku.* Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, OZ Ekonómia 2006. ISBN 80-8083-190-4.

SCHIMMELFENNIG, Frank: *Internationale Politik*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöning 2015. ISBN 978-3-8252-4372-2.

WEINRICH, Harald: *Linquistik der Lüge.* Heidelberg 1976. (bez ISBN).

WEINRICH, Harald: Zur Definition der Metonymie und zu ihrer Stellung in der rhetorischen Kunst. In ARNOLD, A. *Textetymologie. Untersuchungen zu Textkörper und Textinhalt.* Festschrift für Heinrich Lausberg zum 75. Geburtstag. Stuttgart 1978. s. 105–110.

WHELLER, Darrell: *Davidson. Osobnosti filozofie.* Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT 2004. ISBN 80 88912 56- 3.

PhDr. Mária Polčicová, PhD.
Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Banská Bystrica
maria.polcicova@umb.sk

ASPECT VERBAL EN SLOVAQUE UTILISÉ PAR UN APPRENANT FRANCOPHONE

Lucia Ráčková

Abstract

In our research, we are interested in grammatical interference produced by Francophone learners in Slovak language. A part of our research concerns the use of verbal aspect in texts written in Slovak language by Francophone learners. For this particular group of Non-Slavic learners, the verbal aspect as a grammatical category is a new phenomenon.

In Slovak language, the perfective verb form explains an action finished before the time of speaking and only the present and past forms exist. The present may also express the future. On the other hand, the imperfective verb does not establish any distinct form in Slovak language and expresses actions proceeding at the moment of speaking and not limited in time. It may occur in the past, present or future.

The mother tongues (French in this study) and the other languages learned before constitute a linguistic background for the new language. This background causes grammatical or verbal interference perceptible in texts in Slovak produced by Francophone learners. It is seen neither in grammatical phenomenons present in both languages nor in phenomenons existing only in Slovak (e.g. the use of neutral conjugation of the third person singular or the grammatical category of verbal aspect).

Analyzing how the verbal aspect is understood and explained by Francophone learners, we are asking if the acquisition of new grammatical categories, non-existent in the learner's mother tongue is easier or more difficult for Francophone learner of Slovak language than the acquisisition of grammatical phenomenons present in both languages.

Key words: Francophone learners, verbal aspect, grammatical verbal interference, Slovak verb

Introduction

Nous nous intéressons dans notre recherche à l'interférence interlinguistique, c'est-à-dire au transfert négatif existant entre deux ou plusieurs langues. Dans le cas présenté, il s'agit de l'influence de la langue maternelle (le français) sur la langue étrangère étudiée (le slovaque). Notre étude vise en particulier à observer l'interférence interlinguistique qui se

produit au niveau de la morphosyntaxe et l'interférence grammaticale dans le groupe verbal lors de l'apprentissage du slovaque langue étrangère par des apprenants francophones. Les erreurs liées au groupe verbal dans les énoncés en slovaque produits par des apprenants francophones peuvent ainsi être des erreurs d'interférence verbale. Plusieurs éléments du système verbal slovaque devraient susciter un intérêt spécial de la part d'un apprenant dont le français est la langue maternelle. C'est notamment le cas de la négation, mais aussi des verbes réfléchis, de la valence verbale et de l'aspect verbal. Ce dernier constitue un phénomène nouveau et plus ou moins difficile à assimiler pour un locuteur non-slave.

Il est à supposer que l'influence de la langue maternelle (le français) mais aussi celle d'autres langues étudiées auparavant (en premier lieu l'anglais) forment l'arrière-plan linguistique de la nouvelle langue apprise (le slovaque). Dans le cas du phénomène grammatical de l'aspect verbal, il est important de prendre en compte la biographie linguistique des répondants. 14,3% des locuteurs ont été en contact avec une autre langue slave auparavant. Il est donc est fort probable que cela ait influé leur connaissance générale de l'aspect verbal. 55,6% des locuteurs ayant étudié des langues slaves auparavant ont appris le tchèque, 33,3% le russe et 22,2% le serbe. Un seul locuteur a étudié deux langues slaves (le tchèque et le serbe) avant d'apprendre le slovaque.

Il est donc primordial de se demander si l'acquisition d'un nouveau phénomène – l'aspect verbal – non-existant dans la langue maternelle sous la même dénomination et ne fonctionnant pas de façon similaire, va s'effectuer sans difficultés ou, au contraire, plus difficilement chez un locuteur francophone. Nous présumons que l'aspect verbal est un élément de grammaire particulier et donc difficile à maîtriser par un apprenant dont la langue maternelle est le français. De plus, l'accès des locuteurs francophones à des sources documentaires décrivant la grammaire des langues slaves se révèle être souvent limité voire insuffisant:

«A French-speaking learner has the best access to these languages by means of Russian and/or Polish. Grammars of other Slavic languages, including Slovak, are little represented in the French-speaking environment, as it results from the overview of available ressources classed chronologically in an enunciative typology.» [1] (Chovancová, 2014, p. 302-303)

[1] [Traduction libre] Un apprenant francophone a le meilleur accès à ces langues par le biais des grammaires russes ou polonaises des langues slaves. Les autres, y compris celle du slovaque, sont peu représentées dans un contexte francophone comme l'indique la synthèse des ressources disponibles classées chronologiquement sur la base d'une typologie énonciative.

1 La catégorie grammaticale de l'aspect en slovaque et en français

L'aspect verbal se manifeste et existe principalement en tant que catégorie grammaticale dans les langues slaves et baltes mais son sémantisme est bien évidemment présent dans d'autres langues.

«[...] probably all languages can lexicalise time reference, i. e. have temporal adverbials that locate situations in time, such as English today, *the year before last, at five o'clock.* In treatments of aspect, there is no such uniformity, so that the term 'aspect' is now used to refer to the general semantic oppositions possible, now restricted to particular grammaticalised oppositions based on these semantic distinctions in individuals languages.» [2] (Comrie, 2001, p. 6)

Dans les langues slaves, y compris en slovaque, l'aspect verbal fonctionne sur l'opposition perfectif/imperfectif, comme en latin.

«En latin, le système des formes verbales était organisé autour de deux pôles, l'infectum – les temps de l'inaccompli – et le perfectum – ceux de l'accompli [...]» (Reinheimer - Tasmowski, 1997, p. 190).

«[...] the perfective looks at the situation from outside, without necessarily distinguishing any of the internal structure of the situation, whereas the imperfective looks at the situation from inside, and as such is crucially concerned with the internal structure of the situation, since it can both look backwards towards the start of the situation, and look forwards to the end of the situation, and indeed is equally appropriate if the situation is one that lasts throught all time, without any beginning and without any end.»[3] (Comrie, 2001, p. 4)

[2] [Traduction libre] Il est probable que toutes les langues puissent lexicaliser la référence temporelle, à l'aide par exemple d'adverbes localisant la situation dans le temps comme c'est le cas dans l'expression *year before last, at five o'clock.* Les traitements de l'aspect ne revêtent cependant pas une telle uniformité. Le terme d'aspect est aujourd'hui utilisé afin de référer aux possibles oppositions générales sémantiques, actuellement réduites aux oppositions particulières et grammaticalisées basées sur ces distinctions sémantiques dans des langues données.

[3][Traduction libre] [...] l'aspect perfectif voit la situation de l'extérieur, sans nécessairement distinguer aucune des structures internes de la situation tandis que l'aspect imperfectif voit la situation de l'intérieur et se retrouve en tant que tel concerné de façon déterminante par la structure interne de celle-ci. Il peut en effet tout à la fois regarder vers l'arrière et le point de départ de la situation ou vers l'avant en direction de sa conclusion. Il se trouve donc équitablement approprié dans le cas d'une situation qui se perpétue, sans début ni fin.

En slovaque, le verbe perfectif exprime une action terminée avant le moment de la parole. Il peut avoir deux formes : le passé ou le présent. Son présent possède d'ailleurs une valeur de futur; ex. : *navštívil som – navštívim (j'ai visité, je vais visiter).* De son côté, le verbe imperfectif constitue une forme non-marquée de la langue et exprime des actions en train de se dérouler et non-limitées dans le temps, ex. *navštevujem – budem navštevovať (je visite, je visiterai).*

La majorité des verbes slovaques sont couplés en paires perfectif/imperfectif. Vlasta Křečková l'explique ainsi:

«La majorité des verbes slovaques ont deux formes: l'une qui exprime une action vue dans sa conclusion (verbes perfectifs ou «conclusifs», en slovaque *dokonavé slovesá*), par exemple *skočiť (sauter),* et l'autre qui exprime une action vue dans son déroulement (verbes imperfectifs ou «non conclusifs», en slovaque *nedokonavé slovesá*), par exemple *skákať (sauter).* Certains verbes imperfectifs expriment aussi la répétition, par exemple *kupovať (acheter),* par contre, le verbe perfectif n'indique que l'action unique qui n'est pas répétée, par exemple *kúpiť (acheter)"* (Křečková, 2008, p. 94).

La langue française connaît plusieurs types d'oppositions aspectuelles: *accompli/inaccompli* (opposition des formes composées et des formes simples du verbe), *perfectif/imperfectif* (opposition essentielle pour l'étude du verbe slave et qui se manifeste notamment en français par le sens du verbe lui-même), *sécant/ non sécant* (exprimée en français par les temps du verbe), *inchoatif/terminatif* (périphrases verbales ou semi-auxiliaires suivis de l'infinitif), *semelfactif/itératif* (indiquée notamment en français par les compléments circonstanciels de temps ou la forme du verbe: préfixe *re-*, sufixe *-ailler*) (Wilmet, 2010).

D'autres auteurs s'expriment de façon similaire en parlant de catégorie grammaticale de l'aspect. Pour le français, l'opposition perfectif/imperfectif n'est pas typique, la durée, le début ou la fin d'une action peuvent être exprimés à l'aide de verbes semi-auxiliaires (*se mettre à, commencer à, être sur le point de, être en train de, continuer à, finir de, cesser de, arrêter de*); ou par l'opposition des temps simples aux temps composés. Ces nuances sont également exprimés par des préfixes ou par des suffixes: *re-* (aspect itératif), *-iser* (aspect inchoatif), *-oter, -eter* (aspect itératif) ou par le sens du verbe: *sortir/marcher* (Delatour et al., 1991).

De plus, la bipolarité perfectif/imperfectif est alors la plus visible dans le passé où les valeurs sémantiques du passé simple (ex.: *j'écrivis* – forme synthétique) et du passé composé (ex.: *j'ai écrit* – forme analytique, utilisée dans la langue courante) expriment les nuances du

perfectif alors que l'imparfait (*j'écrivais* – forme synthétique) portent les nuances de l'imperfectif. L'aspect imperfectif de la langue française se trouve également dans la construction périphrastique *être en train de* (ex.: *Je suis en train de sortir le chien*.) alors que la construction *venir de* exprime le perfectif (ex.: *Je viens de sortir le chien*.).

Bien que le français soit considéré comme une langue analytique, nous avons pu observer dans le groupe verbal des formes synthétiques dans les temps du passé. Nous avons également noté que les terminaisons des verbes étaient liées à la flexion, propriété des langues flexives ou à flexion riche. En revanche, le slovaque, connu comme langue flexive avec des caractéristiques synthétiques, utilise la forme analytique pour exprimer le futur des verbes imperfectifs, ex.: *bude bývať (il/elle habitera)*. L'emploi du pronom personnel avant la forme verbale est facultatif.

Concernant l'expression du futur en slovaque, il existe un temps périphrastique, descriptif et simple qui s'exprime de manière analytique ou synthétique (ex. : *budem cestovať, pocestujem – je voyagerai*). Il s'utilise pour exprimer l'aspect imperfectif. De son côté, l'aspect perfectif s'exprime grâce au présent utilisé dans le futur et ayant une forme synthétique (ex.: *prídem – je viens/viendrai*).

«Il existe en slovaque quelques verbes à deux aspects, notamment les verbes d'origine étrangère finissant en *–ovať (inštalovať – installer, adoptovať - adopter)* ainsi les verbes à un seul aspect (imperfectif), dont les verbes *être –byť* et *avoir – mať* ainsi que les verbes modaux (qui n'ont pas de verbes correspondants perfectifs). Les verbes *byť* et *mať* ont (comme d'ailleurs une grande partie des verbes slovaques) un verbe correspondant itératif qui exprime une répétition de l'action: *byť – bývať* et *mať – mávať*. Le verbe perfectif se distingue souvent du verbe correspondant imperfectif par un préfixe (ou préverbe), par exemple: *robiť – urobiť, volať – zavolať.* Parfois le préfixe ne porte pas seulement sur l'aspect du verbe mais il modifie le verbe aussi lexicalement, soit *robiť = faire > vyrobiť = fabriquer*, ou modifie le mode de déroulement de l'action (Aktionsart) *niesť = porter > priniesť = apporter*, *písať = écrire > zapísať = inscrire.* Automatiquement, le perfectif dont le préfixe a «modifié» le sens lexical est complété par son correspondant imperfectif: *vyrobiť > vyrábať, priniesť > prinášať, zapísať > zapisovať;* à l'aide des suffixes. L'aspect (perfectif ou imperfectif) est lié non seulement au verbe dans toutes ses formes conjuguées, mais il est lié aussi à toutes les formes «dérivées» du verbe comme par exemple le substantif verbal: *vyrobenie – vyrábanie, prinesenie – prinášanie* ou l'adjectif issu du participe passé passif: *vyrobený – vyrábaný*» (Křečková, 2008, p. 94).

2 Analyse d'erreurs liées à l'aspect verbal dans des productions en slovaque écrites par des francophones

Notre corpus comprend des énoncés erronés produits par des apprenants slovacophones dans les exercices d'un questionnaire à choix multiple élaboré sur le modèle des activités proposées par Viera Barková et Alžbeta Uhrinová dans le manuel *Pripravujeme sa na jazykovú skúšku* (2004), mais aussi des productions écrites rédigées par les apprenants en réponse à différentes questions posées dans le cadre de la pré-enquête de notre thèse de doctorat.

2.1 Aspect verbal dans les productions écrites

En utilisant uniquement le système verbal français, les locuteurs ne peuvent faire la distinction entre les aspects perfectif et imperfectif, cela peut expliquer les imprécisions suivantes : *Teraz som spat vo Francuzsku, stale sa stretnem zo slovenské znami, tak mam este moznosti porozpravat' po Slovensky./Som rada, že som mala prazniny na slovensku lebo bolo teplo a sme často chodili na kúpalisko.*[4] Dans la construction *stale sa stretnem,* il serait nécessaire d'employer la forme conjuguée de l'infinitif *stretávať sa* (aspect imperfectif) au lieu de *stretnúť sa* (aspect perfectif) qui a été employé par la locutrice francophone. La forme correcte serait donc *stále sa stretávam.* Le même phénomène se produit avec la paire *chodiť* (perfectif)*/chodievať* (imperfectif) dont la forme correcte serait *často sme chodievali.*

Les oppositions *stretnúť/stretávať (rencontrer ou revoir)* et *chodiť/chodievať (aller*) fréquemment utilisées en slovaque n'existent pas dans la langue française. Ni le préfixe *re-* présent dans la langue maternelle ni les adverbes *stále* (toujours) et *často* (souvent) n'ont pu aider la répondante à identifier l'aspect imperfectif. Quelques imprécisions liées à l'ordre des mots sont également visibles.

2.2 Aspect verbal dans les exercices du QCM

Dans le questionnaire à choix multiple, nous avons testé les connaissances des personnes interrogées quant aux propriétés suivantes du verbe slovaque : valence verbale,

[4] [Traduction libre] Je suis à présent de retour en France mais je revois toujours les personnes que j'ai connues en Slovaquie alors j'ai encore la possibilité de parler slovaque./Je suis heureuse d'avoir passé mes vacances en Slovaquie parce qu'il faisait chaud et nous sommes souvent allés à la piscine.

irregularités dans le présent de l'indicatif, verbes réfléchis, impératif et aspect verbal au passé et au futur.

Au premier abord, un enseignant de slovaque langue étrangère exerçant auprès d'un public francophone peut considérer le système verbal slovaque comme une tâche simple. Le slovaque ne comprend que trois temps verbaux de base : le passé, le présent et le futur. Il existe également un temps exprimant une action déroulée avant le passé, mais celui-ci s'emploie rarement. Si on le compare à la structure du français qui dispose de six temps verbaux exprimant le passé *(passé composé, passé récent, imparfait, plus-que-parfait, passé simple, passé antérieur),* le verbe slovaque peut paraître facile à maîtriser.

Malgré cette simplicité apparente, c'est la dichotomie de l'aspect perfectif et imperfectif qui rend l'apprentissage du slovaque langue étrangère plus compliqué. Il est donc souhaitable que le locuteur francophone apprenne chaque verbe slovaque par paires.

C'est le passé composé (ou le passé simple qui est son pendant dans les textes littéraires et historiques) qui exprime le sens de ce qu'on appelle l'aspect perfectif slovaque dans le passé.

27. Trouvez la bonne réponse.
Včera som ..... z dovolenky pri mori.

sa vracal	7	11.1%
sa vraciam	6	9.5%
sa vrátil	45	71.4%
si vrátil	5	7.9%
Súhrn odpovedí	63	

Tableau n°1: L'aspect perfectif au passé

Comme nous pouvons l'observer dans le tableau n°1, la majorité des répondants (71,4%) a choisi la bonne réponse. Le contexte de l'exemple choisi a pu les y aider. Cependant, 11,1% des apprenants n'ont pas remarqué l'accomplissement de l'action et ont donc choisi la réponse *sa vracal* qui est la forme imperfective du verbe demandé. Certains locuteurs (9,5%) ont choisi la forme du présent *sa vraciam,* également imperfective. 7,9% ont confondu les pronoms réfléchis du verbe *si* et *sa.* En français, ces derniers fonctionnent de façon différente et sont distingués en fonction de la personne verbale.

Dans l'exercice présenté dans le tableau n°2 qui concerne la catégorie grammaticale de l'aspect verbal, il a fallu réfléchir à son emploi dans une phrase interrogative. 57,1% des

répondants ont choisi la réponse correcte, c'est-à-dire *videl* qui est la forme perfective du verbe *vidieť.* Seuls 2% ont choisi la forme imperfective *vídal.* Il semble que la majorité (34.9%) aient rencontré des difficultés concernant la graphie adéquate du verbe conjugué. Ils ont choisi la réponse *vidiel* qui n'existe pas dans la langue slovaque. Nous supposons ici qu'une prononciation incorrecte a pu avoir un impact sur le code écrit du locuteur francophone. Le reste des répondants a choisi la forme négative *nevidel.* Il s'agit ici d'une interférence intralinguistique et donc d'une confusion entre les adverbes *ešte (encore)* et *už (déjà).*

32. Trouvez la bonne réponse.
Už si ..... ten film?

videl	36	57.1%
vidiel	22	34.9%
vidal	2	3.2%
nevidel	3	4.8%
Súhrn odpovedí	63	

Tableau n°2: L'aspect perfectif dans une phrase interrogative

Dans l'exercice traitant de l'aspect verbal au futur dont les résultats sont visibles dans le tableau n°3, la plupart des répondants a choisi la forme périphrastique *budem si kúpiť.* Cette forme renvoie à l'aspect imperfectif grâce au verbe auxiliaire *budem* mais aussi à l'aspect perfectif par la forme de l'infinitif *kúpiť.* 14,3% ont choisi la forme imperfective *kupujem si.* Mais dans le cas de cet item, il suffit d'utiliser la forme présente qui a la valeur de l'aspect perfectif dans le futur. 15,9% des locuteurs ont choisi la forme perfective *nakúpim si* qui n'entre pas dans le sémantisme de la phrase. 33,3% ont choisi la forme perfective et correcte *kúpim si.*

33. Keď budem pracovať, ... si auto.

kupujem si	9	14.3%
kúpim si	21	33.3%
budem si kúpiť	23	36.5%
nakúpim si	10	15.9%
Súhrn odpovedí	63	

Tableau n°3: L'aspect perfectif au futur

Conclusion

La présente recherche nous a permis de distinguer différents types d'erreurs liées à des phénomènes grammaticaux existants ou non-existants. On peut y voir selon les cas un transfert de la relation sémantique ou un transfert de la relation grammaticale. La catégorie de l'aspect verbal appartient au transfert sémantique dans les phénomènes non-existants et ne constitue que 5% des énoncés erronés de notre échantillon représentatif. Les phénomènes inexistants ne représentent donc pas une source fréquente de confusion, voire d'interférence.

Concernant le groupe verbal slovaque, les faits grammaticaux les plus problématiques pour les locuteurs francophones ont été les verbes réfléchis (seulement 25,4% ont répondu correctement), les irrégularités au présent de l'indicatif (31,8% de réponses correctes), la valence verbale (32,6% de réponses correctes), l'impératif (39,7% de réponses correctes) et pour finir, l'aspect verbal (54% de réponses correctes).

Bien que l'aspect verbal constitue un phénomène nouveau et spécifique, il n'est cependant pas source d'un grand nombre de cas d'interférence verbale, bien au contraire. Cela est visible en le comparant à d'autres phénomènes ayant occasionné plus de difficultés (notamment les verbes réfléchis et les irrégularités du présent des verbes slovaques), comme nous l'avons déjà mentionné précédemment, 54 % des répondants francophones ont choisi les bonnes réponses dans le QCM. L'aspect verbal au passé a été plus facile à identifier que celui du futur. Nous supposons que cela est dû au fait que les verbes imperfectifs existent au passé, au présent ainsi qu'au futur. Les verbes perfectifs n'existent en revanche qu'au passé et au présent avec des formes à partir desquelles est formé le futur des verbes perfectifs.

L'aspect verbal est néanmoins un fait grammatical à part et ne se confond pas avec un phénomène similaire dans la langue maternelle. Les locuteurs francophones ayant déjà étudié une autre langue slave au préalable n'ont pas fait d'erreurs portant sur l'aspect verbal dans leurs productions écrites.

Réferences bibliographiques:

BARKOVÁ, Viera – UHRINOVÁ, Alžbeta: *Pripravujeme sa na jazykovú skúšku.* Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004. 289 strán. ISBN 9638657308

CHOVANCOVÁ, Katarína: Grammars of Slavic languages for French-speaking public. In: European Scientific Journal, febr. 2014, vol. 2, pp. 299 – 305. ISSN 1857 – 7431.

COMRIE, Bernard: *Aspect.* [2015-04-20]. Disponible en ligne: http://user.phil-fak.uni-duesseldorf.de/~filip/Comrie.Aspect.pdf

DELATOUR, Yvonne et al.: *Grammaire du français*. *Cours de civilisation française de la Sorbonne.* Paríž : Hachette, 1991. 336 p. ISBN 2-01-015601-3.

KŘEČKOVÁ, Vlasta: L'expression linguistique de l'aspect en slovaque et en français. In: *Philologia* XVIII, 2008, pp. 93-103. ISBN 80-224-0160-9.

REINHEIMER, Sandra – TASMOWSKI, Liliane: *Pratique des langues romanes.* Paríž : L'Harmattan, 1997. 285 p. ISBN 2-7384-5617-0.

WILMET, Marc: *Grammaire critique du français*. 5e édition revue et corrigée. Bruxelles : Duculot, 2010. 743 p. ISBN 978-2801116104.

Lucia Ráčková
Département des Langues Romanes
Faculté des Lettres, Université Matej Bel
Banská Bystrica
lucia.rackova@umb.sk

NOMAD STORIES BY THREE CONTEMPORARY WOMEN WRITERS OF HUNGARIAN ORIGIN: MELINDA NADJ ABONJI, ILMA RAKUSA, ILDIKÓ NOÉMI NAGY

Magdalena Roguska

Abstract

This paper offers an analysis of three prose written by women writers of Hungarian origins: *Fly away, Pigeon* by Melinda Nadj Abonji, *Mehr Meer* by Ilma Rakusa and *Urban Nomad* by Ildikó Noémi Nagy. All of the texts can be referred to as nomad or migrant literature, considering both the biographies of the authors, as well as the subjects treated. The concept of such kind of literature is described in the very beginning of the paper. Further on, the paper deals with three different identity concepts, which are presented in the analyzed texts.

Key words: nomadism, identity, women's literature, Hungarian literature

Introduction

Nomadism, as a lifestyle, relates to people and tribes that has no permanent abode but move about from one place to another, often following a traditional route or circuit according to the state of the pasturage or food supply. In Western culture, travelling was extremely rare and it was reserved only to some social groups. Zygmunt Bauman, in his famous essay *Two sketches on postmodern morality*[1], lists professions and activities, which were associated with a change of residence:

> *"Apart from sailors, merchants, itinerant monks or soldiers, only a few people ventured outside the city gates or village boundaries, in which they spent their lives from birth to death […]".* (Bauman, 1994, p. 10)

In a postmodern world the development of technology, which enabled us to move rapidly over large distances, the miniaturization of the equipment necessary for everyday life on the go, on the one hand, and on the other – the fragmentation of the various spheres of human activity and the movement of the global labor market contributed to the fact that the frequent changes

[1] This text was published only in Polish under the following title: *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. It was translated into English by the author of this paper.

of residence have become much easier. As a matter of fact, traveling is currently one of the possible forms of life.

There are many reasons that push people to leave home. Hans Christian Trepte lists three motives of emigration: the search (1) for better living conditions, (2) for individual and collective freedom, and (3) for a (better) job. At the same time, he emphasizes that after 1989 the reasons for emigration changed significantly. Whereas before that time it was mainly the politics that pushed people to escape from their homelands, from the beginning of nineties the reason for emigration has gradually become purely economic. (Trepte, 2013)

The feminist scholar, Rosi Braidotti, divides travelers into three groups: nomads, migrants and outlaws (2009). For nomads traveling is a matter of choice, migrants are motivated by economic terms, whereas outlaws' drive for leaving is political in nature.

This division differs from the classification of Bauman, who, in opposition to Guattari, Deleuze and Melucci, draws attention to the fact that nomads (similarly to Braidotti's migrants and outlaws) has always had very serious motivations for travel (traditionally they moved in order to adjust to seasonal change and make effective use of pastures), their journey has had its "relentless rhythm", and a time schedule fixed once and for all. It is a vagabond and a tourist who have much more freedom in their movements and are, therefore, considered by Bauman to be two of the four types of the postmodern identity. (1994)

Finally, it is worth mentioning the last and the most recent generation of travelers. The third generation of emigrants'children, whose grandparents together with their families left their homeland most likely for political reasons. These are people who are multilingual from birth and whose home is where they happen to reside. Their identity isn't rooted in their homeland but in the family stories passed down from generation to generation[2].

The literature describing these and other experiences related to the life in motion is usually referred to as nomadic or even more often as migrant. The concept of such kind of literature emerged in the literary discourse more or less in the eighties and has been considered in the light of various methodological concepts and issues, such as postnational and minority literature, postcolonialism, hybridity, border studies, extraterritoriality, bi- and translingualism, globalization, transnationality, multi- and transculturality. Different concepts resulted in various definitions of this phenomenon. Most of them however describe the so-called migrant/nomadic literature as a kind of extraterritorial prose, which mediates between

[2] This subject was raised by Grażyna Plebanek, Polish writer living nowadays in Brussels, in her novel *Dangerous relationships*, 2010.

cultures and peoples and no longer focuses on the issues of one nation, drawing attention to international problems related to the new, global consciousness and identity. A migrant/nomad writer forms a bridge between the culture of the country of his/her origin and the place of his/her residence. He/she conducts a dialogue that results in "the narratives which transcend the limits of cultures and literary conventions"[3]. (Trepte, 2013)

The prose of the protagonists of this article constitutes an excellent example of this kind of literature, considering both the biographies of the authors, as well as the subjects treated in their literary works. The first of them, Melinda Nadj Abonji, is a Swiss author who writes in German, originally from Vojvodina, which is a Hungarian part of Serbia. She was born in 1968 in Bečej, from where, at the age of five, she emigrated together with her family to Switzerland. In Zurich she graduated from German philology and history. She has published two works of prose. The second and last one – *Fly Away, Pigeon* – which will be the subject of this analysis, was released in original form in 2010[4] and has been awarded two prestigious prizes: The German Book Prize and the Swiss Book Prize.

The second distinction was given also to Ilma Rakusa for a novel *Mehr Meer* [More see], which was written in German and published in 2009. The volume tells the story of her childhood, perturbed by continuous changes of place of residence. Rakusa was born in 1946 in southern Slovakia (in Rimavská Sobota) to a Hungarian mother and a Slovenian father. She spent her early years in Budapest, Ljubljana and Trieste, from where she went to Zurich, her current place of residence. In Switzerland she began her studies, which she continued in Paris and Leningrad (now St. Petersburg).

Getting to know the work of Rakusa and meeting her personally inspired Ildikó Noémi Nagy to write the short story *Urban Nomad*, the third and the last text, which will be analyzed in this paper. The author was born in 1975 in Vancover, Canada, and then lived also in Brooklyn, Connecticut and Budapest, where she resides since 1993. Despite the English title, the work of Nagy is written entirely in Hungarian, what distinguishes it from the novels of Nadj Abonji and Rakusa (both written in German). The common point of all three texts is, however, their clearly autobiographical character. They all use the first-person narration with

[3] It must be pointed out, that the term "nomadic literature" can also refer to the mobility of the literary texts which, thanks to the work of translators, move across borders to make home in new cultures and languages. Such definition was, for instance, assumed by the author of a paper devoted to the analysis of the novels by a Dutch novelist, poet and journalist Cees Nooteboom: *Nomadic Literature. The Novels of Cees Nooteboom Inaugural Lecture given by Jane Fenoulhet at UCL on 4 November 2010.*

[4] It was translated into English and published by Seagull Books in 2014.

evident marks of confession. As a matter of fact, the narrators of each texts are young women, who, considering the storyline, can be easily identified with the authors. Finally, the chosen texts share a common topic: the quest for identity of a female protagonist, who, being forced to live in a constant motion, finds it extremely difficult to construct a stable subjectivity.

1 From Migrant to Nomad: Melinda Nadj Abonji, *Fly Away, Pigeon*

The main protagonist of the volume of Melinda Nadj Abonji, as well as its first-person narrator, is Illdikó Kocsis. Along with her younger sister Nomi, she leaves her hometown in Serbian Vojvodina in order to join her parents who had emigrated to Switzerland almost four years earlier. This is where she grows up, finishes school and goes to university, makes friends for the first time and falls in love. Switzerland is quickly becoming a home for her. Her family apparently smoothly adapts to life in Western society, managing to pass the state exam and to obtain the coveted Swiss citizenship. The crowning achievement of their efforts is the acquisition of a popular cafeteria "Mondial" in the city centre from a Swiss family.

The Kocsis make every effort in order to win the acceptance of the existing customers of the cafeteria. However, despite their hard work they are never treated on an equal footing with the native Swiss. Local guests regard the Kocsis as strangers, evoking opposing emotions. On the one hand they find the Kocsis intriguing and fascinating, on the other, they are a source of fear and hatred. In this context, it is worth noting the comments of the guests of Mondial about the origins of the Kocsis:

> *"You must be aware our waitress comes from the Hungarian region of the Balkans […] the Vojvodina, south of Hungary, that's what it's called, that region, an autonomous province until recently, wasn't it? […] Your mother tongue is Hungarian, then, not Serbo-Croatian […] yes, I confirmed. So you are not from the Balkans at all, then? Not really, I answered, but still somehow we are, I thought. Mr Berger suddenly wrinkled his brow, lectured his wife Annelis, you see, I told you, people from the Balkans have a different shape to the backs of their heads) […]"* (Nadj Abonji, 2014, p. 160-161)

For most guests of the cafeteria they are, however, *homo balcanicus*, emigrants from the war-torn Yugoslavia: backward people, who "[…] never went through the Enlightenment" (Nadj Abonji, 2014, p. 71). They clearly realize it when one of their elegant, well-groomed and seemingly benevolent customers smears the walls of cafeteria's toilet with their excrement.

Both mother and father accept this event with silent humility, adhering to the principle that human treatment from the Swiss is something that must be earned. Illdikó, however, cannot deal with it, as the incident is, in her eyes, a confirmation of what she had always feared; namely, that the Kocsis have never been and will never be treated in Switzerland as locals. They are strangers, who will never be able to become "full-fledged" Swiss. That is why, both for the parents as well as for their daughters the real homeland is not Switzerland, but Vojvodina, which they visit once every few years on the occasion of family celebrations. Despite the relatively infrequent visits, their relationship with the place of birth seems to be incomparably stronger than the one with Switzerland. For Illdikó the Serbian province is almost like Arcadia. Their love for the homeland is unconditional, and its immutability constitutes for Ildikó and her sister Nomi the main point of reference in their quest for identity:

> *"[…] it was immensely comforting to be able to orient ourselves with banal, mundane things – the chopping block that fortunately is always in the same place, next to the pigsty, near the outhouse, Mamika, who hasn't bought any cows or pheasants in the meantime but still makes do with her pigs, chickens, geese and ducks, the tiny pigeon loft that we find in the attic […]"* (Nadj Abonji, 2014, p. 11)

Mamika, the girls' grandmother, is for them the embodiment of their homeland. She is their first teacher, and she is someone they can confide in and who comforts them. It is she who tells them the tragic story of their grandfather, accompanies them on their way to Switzerland and helps them settle into their new environment. Ildikó treats Mamika like a mother and at the time of her departure from Switzerland back to Vojvodina she feels as if she has lost a part of herself.

Ildikó until the very end remains torn between Switzerland, where she lives, and Vojvodina, where she spent the first years of her life. It should be emphasized, however, that we are not dealing with a simple binary opposition, in which Switzerland would be identified with the "otherness" and Vojvodina with the "familiarity". This is clearly illustrated by the way the Kocsis are treated by their Hungarian cousins. Most of them perceive them as strangers from far, and for the vast majority of them, from the unreachable West. In this context, it is worth noting how the wedding guest react to the arrival of the Kocsis at the wedding reception:

> *"[...] the wedding guests stop eating, soup spoons frozen in mid-air, mouths full of bread paused in chewing, and for a moment it feels like we should back out of the tent for everything to start up again without us [...]"* (Nadj Abonji, 2014, p. 20)

The Kocsis arouse excessive interest because they clearly stand out amongst the Vojvodian villagers. One of the reasons is that their outfits are so unusual to make them visible among Hungarian peasants. Another, is their air-conditioned, dark brown Chevrolet, which glides smoothly on the rough roads of the Serbian villages and is admired by the male part of the wedding guests. Finally, the painful reason of the alienation of the Kocsis is that they cannot participate in the most important events of their family and are not able to experience emotions associated with them. Their isolation gets even more exacerbated by the outbreak of war in the Balkans. The Kocsis fear for their loved ones, but they are not able to help them and are forced to live through the drama that hit their homeland only indirectly.

Given the whole period of the life of the Kocsis, which is described in the novel, not too often, but still regular returns to Vojvodina determine the rhythm of the family's life. The novel describes, in total, five journeys: in 1980, 1984, 1986, 1988 and 1989, which are interspersed with the images of life in Switzerland. This staggered arrangement of the novel allows us to consider it as an example of extraterritorial literature, and its protagonist as a specific type of "nomad traveler". Under the term of extraterritorial literature, as explained also before, I understand the kind of prose which mediates between cultures and peoples, and reflects efforts to develop a new identity, giving a sense of freedom, openness and not belonging to any nation. Repeated trips between Switzerland and Vojvodina are aimed at establishing the identity of Ildikó and are associated with the continuous repetition of the questions about who am I? Ultimately Ildikó does not favor any side and decides to replace the question about who I am with a question about who I can become. It happens, however, gradually. First Ildikó must symbolically say goodbye to both Vojvodina and Switzerland in order to be able to create room for the construction of a new identity, which will be "uncontaminated with the past" and not ingrained in any of the two nations.

The first watershed event in this context is the passing away of Mamika. Her death in 1989 is tantamount to closing a certain stage in the life of the protagonist. The second breakthrough is in turn the outbreak of war in the Balkans, which eventually cuts off the Kocsis from their family and painfully reminds them that they have no influence on what is happening to them:

> *"[…] Nomi […] a few days after my twentieth birthday told me that we should scrap our plan for the future, that it would never work, we can't go back, it's just a childish dream, we opened up our hearts and a hollow dream wormed its way in, everyone knows the usual fate of the emigrant, you save up for the future, only to end up unhappy in your old homeland. No! I then asked Nomi if she was happy here, in Switzerland, Nomi, who laughed and said we're hybrid creatures and they tend to be happier because they are comfortable in several worlds, they can feel at home just about everywhere but don't have to feel at home anywhere in particular […]"* (Nadj Abonji, 2014, p. 106)

The words of Nomi quoted above describe the situation of Ildikó and her loved ones in an extremely accurate manner. As "hybrid creatures", Kocsis will never really be Swiss or Hungarian, and will not be able to, but what is even more important, will not have to consider any one place home. The crowning of Ildikó's identity quest is her transformation from migrant to nomad. As a migrant she was doomed to eternal sense of alienation in the place of her residence, her life was marked by longing and nostalgia, while the past connected with her homeland was a kind of stigma affecting the way she perceived reality. As a nomad, she is no longer tied to one place, she is "in between" places, in constant mental journey, not longing for the homeland, because she doesn't have one homeland, and every place can become a homeland for her if only for a moment:

> *"[…] I'm no traveler, but someone who leaves without knowing if I'll ever return, and each time before I left, I carefully cleaned my room, washed all the clothes I wasn't taking with me, folded them neatly or hung them in the closet, I covered my mirror so it wouldn't see the room without me, my empty writing desk, alphabetized bookshelves and freshly made bed, I always prepared for a departure with no return […]"* (Nadj Abonji, 2014, p. 91-92)

The transformation of the protagonist comes into effect after the incident in the toilet of Mondial when Illdikó decides to change her life fundamentally and moves out from home. It is no coincidence that the new flat of Ildikó is located near the so-called western bypass of the city, which is full of cars day and night. The apartment near the highway is a clear metaphor of temporariness, as well as the lack of curtains (*"You should close your curtains, advises Mrs Gründler, the building's caretaker, it's a bit much to have everyone staring in your bedroom window, isn't it?"* [Nadj Abonji, 2014, p. 203]), and unpacked boxes, which strike the father

dumb *("unpack at least two boxes each week, that's the goal I have set myself […]"* [Nadj Abonji, 2014, p. 208]). Ildikó does not treat her new place of residence as home, but as the first stop on her new way of life. That does not mean, however, that she completely dissociates herself from the roots. The last scene of the novel is a description of a visit of Ildikó and Nomi in the cemetery on All Saints' Day. Nomi comes up with an idea on how to stop *"always avoiding this holiday"* and *"try to recapture its meaning"* (Nadj Abonji, 2014, p. 210). The sisters lay flowers on the mass grave, remembering all those who "remained in Vojvodina forever".

2 From Forced to Voluntary Nomad: Ilma Rakusa, *Mehr Meer*

Also the protagonist of the volume by Ilma Rakusa can be described as nomad, although in this case we are dealing with a completely different kind of nomadism. *Mehr Meer* begins with information about the death of the heroine's father and a brief synopsis of who he was. From Slovenian Maribor, where he grew up and gained a high school diploma, he went to study in Ljubljana. From there he moved to Budapest, a place from which he has left several times (he was interned to Csáktornyi and went to Rimavská Sobota, where he met his future wife), to eventually settle with his family in Zurich. The multiple change of residence determined also the life of his family, which was forced, often against their will, to follow him:

> *"I was never asked […] about anything. The others decided about the departure. My parents, the circumstances. You are going with us, they said. And so I went with them. Towards the unknown. Until the next interim. And so on throughout all the childhood"*[5]. (Rakusa, 2014, p. 35)

Initially, therefore, the protagonist of Rakusa leads a life of a nomad not out of her choice but out of coercion. She never treats the places of her residence as home, while the repeated movements she is forced into, are always associated with traumatic experiences. Moreover, the stops are usually so short that they do not give the heroine a chance to assimilate, resulting in her relentless feeling of alienation:

[5] The author of all the translations of Rakusa's novel is Magdalena Roguska.

> *"Night trains reminded of […] a further journey, which always has continuation. This dark chest of drawers did not belong to us, as the bed did not neither. I moved among foreign objects, surrounded by sounds of a foreign language".* (Rakusa, 2014, p. 26)

The heroine copes with this situation in different ways. First of all, she tries not to attach to places and objects in order to avoid the disappointment associated with the farewells. The only object that guarantees her safety, is the old glove of fur, which she always has with her, regardless of the season and the place of her current residence:

> *"It was light brown and molt. Outworn. I used it often. […] During breakfast it was lying next to a bowl of milk […]. In the bathroom I hung it on the doorknob. I talked to her. It patiently followed my first attempts in Slovenian, although it was used to Hungarian. Its name was KESZTYE. Kesztye and I were inseparable".* (Rakusa, 2014, p. 47)

The way to deaden the sense of alienation is also an escape into a fantasy world, as well as the dream that allows the protagonist to "dip between the waves of oblivion".

A clearly negative attitude of the protagonist towards travels changes when she becomes an adult. As a child, she was forced to a continuous movement, while as a young woman she cannot imagine living in one place. The desire to explore the world and people does not let her stop in one place for more than a year. The novel describes longer or shorter stays of the protagonist in a total of fifteen places, which include, among others, cities like Paris, Prague, Leningrad, Tartu, Riga, Tallinn, Uzbekistan and Tbilisi. The trips to Eastern Europe, where the protagonist is originally from satisfy her curiosity in terms of otherness. On the other hand, it help her to understand herself and construct an identity. The attitude of the protagonist towards travel remains, however, ambiguous until the very end, what is best illustrated by the figure of the wind, which appears several times in the novel. On the one hand, the bora that rages in Trieste and makes it impossible for the protagonist to stay near the sea, as it fills her with fear and arouses revulsion. On the other hand, the main character identifies with the wind, that is, like her, on the move, and wants to trust it:

> *"Don't we move constantly from place to place, like the wind? Did I follow the winds, or they followed me? Never mind, catching it is out of the question. All buckets, lassos in vain. / Look, I say to the child, the wind rose. It will definitely indicate the direction. Admire it and trust it".* (Rakusa, 2014, p. 322-323)

3 From Nomad to Traveler: Ildikó Noémi Nagy, *Urban Nomad*

The last and the youngest protagonist of this presentation, Ildikó Noémi Nagy, refers directly to the novel of Rakusa in the short story *Urban Nomad*, written at the invitation of the organizers of Haza/Heimat/Home Autumn International Literary Festival, and published in 2012 in „Élet és irodalom" magazine. Both Rakusa and Nagy, as the guests of the festival, were asked to answer the questions of, what does "home" mean in today's Hungary, and how can this concept be re-(e)valu(at)ed? Nagy's answer corresponds with one of Rakusa, however, despite the initial observation regarding the absolute community of experience of the two writers *("[...] our stories are the same"*[6] [Nagy, 2012, URL]), Nagy goes even further in her reevaluation of the concept of "home".

Her short story begins with metafictional reflections on how one can describe home, which are interspersed with the facts from the life of an old Hungarian family (*"Is three hundred years enough? Or let it be rather five hundred?"* [Nagy, 2012, URL]), who emigrated illegally from their homeland. It quickly occurs, however, that their house, full of old furniture, books and valuables, does not really exist, it is only the heroine's unfulfilled dream, who lives a life of a traveler with no permanent residence:

> *"I hold in my hand the hundredth plane ticket, I close my twentieth suitcase, I enter the thousandth hotel room or temporary apartment for rent, where I spend only one day or twelve, or twenty-six".* (Nagy, 2012, URL)

Later in the text this clearly positive image of home gives way to a nightmare, which bothers the protagonist. She dreams about an abandoned house that literally grows out of the top of a steep mountain. It is raining, the slope is covered with mud, and when the heroine is trying to grab the tree roots in order not to fall into the abyss, she hears a voice, that advises her in a foreign language to let go of them. The terrifying dream is a clear metaphor of heroine's ambivalent attitude towards "home". She feels torn, because on the one hand, she would like to live in the comfort of hearth and home, or have at least a place where she could come back, while on the other, she dreams of freedom and the possibility of choice, which can only be achieved via travelling.

Finally, the heroine comes to the conclusion that home does not necessarily have to be located in any particular place on the map: *"Look at my Facebook page – birthplace: suitcases, parents. Current residence: I. I as an eternal change in the permanent"* (Nagy,

[6] The author of all the translations of Nagy's short story is Magdalena Roguska.

2012, URL). Following the suggestions of "the Helper", as she calls Rakusa, she recognizes that it is not worth supporting the roots of an imaginary home:

> *"These roots are the strands of my hair. My toes. The smell of chalk in the fifth grade. The home button on my keyboard. Asphalt under the wheels of my car. The air which rises the airplane wings. [...] The crumbs on a starched white tablecloth, wet with red wine. Beet taste in my mouth".* (Nagy, 2012, URL)

Instead, she chooses a life of a constant traveler, "urban nomad", who does not even try to find her homeland, having as a homeland the whole world.

Conclusion

The main topic of the texts analyzed above is the experience of migration and the quest for identity of female protagonists, who live in a constant motion. Each of the authors, however, asks about the identity in her own way, just as different are the results of their search.

The protagonist of Melinda Nadj Abonji from the very beginning is torn between her homeland (Vojvodina) and the place of her migration (Switzerland). Repeated trips between these two places are aimed at establishing the heroine's identity and finding an answer to the question about who am I? Ultimately, Ildikó undergoes a kind of transition and from migrant, who was doomed to eternal sense of alienation, she becomes a nomad, who is extremely free and not tied to any one place.

The heroine of Ilma Rakusa, who can also be described as nomad, is forced to the constant change of her residence during all her childhood. As a result, initially her life is marked by nostalgia for the abandoned places and the fear of the unknown. Later, however, when she becomes an adult, her attitude toward travel changes, and "being in constant movement" becomes her way of life.

Also, the existence of the protagonist of Ildikó Noémi Nagy's metafictional short story can be described as "living in motion". Differently from the heroine of Rakusa, *Urban Nomad*'s protagonist cannot feel like home anywhere in the world, what initially makes her suffer from the continuous feeling of homelessness. Later, however, she comes to the conclusion that home does not have to be any specific place. It is a kind of a construct, that we can build wherever we happen to be in a very moment.

The main difference in the life attitudes of the analyzed texts' characters refers, therefore, to their attachment to the (home)land. Ildikó Kocsis struggles with the feeling of

being torn between two places, the protagonist of Rakusa suffers whenever she has to leave one place and move to another, while the protagonist of Nagy is not attached to any land. It should be emphasized, however, that ultimately all characters manage to find a satisfactory solution and construct an identity regardless of where they happen to be.

Literature:

BAUMAN, Zygmunt: *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa: Instytut Kultury 1994, 88 p. ISBN: 8385323805.

BRAIDOTTI, Rosi: *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*. Warszawa: Wydawnictwa akademickie i profesjonalne 2009. 306 p. ISBN: 9788360807392.

NADJ ABONJI, Melinda: *Fly Away, Pigeon*. London: Seagull Books 2014. 212 p. ISBN: 9780857422125.

NAGY, Ildikó Noémi: *Urban Nomad*, [online]. [cited: 2016-04-08]. Available at: http://www.es.hu/nagy_ildiko_noemi;urban_nomad;2012-12-12.html.

NOOTEBOOM, Cees: *Nomadic Literature. The Novels of Cees Nooteboom Inaugural Lecture given by Jane Fenoulhet at UCL on 4 November 2010,* [online]. [cited: 2016-04-01]. Available at: https://www.ucl.ac.uk/dutch/about_us/staff/Nomadic_Literature.finalversion_2_.pdf.

PLEBANEK, Grażyna: *Niebezpieczne związki*. Warszawa: W.A.B. 2010. 336 p. ISBN: 9788328014398.

RAKUSA, Ilma: *Mało morza mało*. Warszawa: Od do 2014. 327 p. ISBN: 9788393407569.

TREPTE, H. Christian: *W poszukiwaniu innej rzeczywistości*. In *Między językami, kulturami, literaturami. Polska literatura (e)migracyjna w Berlinie i Sztokholmie po roku 1981. Tom 22 z Stockholm Slavic Papers*, ed. E. Teodorowicz-Hellman, J. Gesche M. Brandt, Stockholm: Stockholms universitet. Slaviska institutionen 2013, p. 81-96. ISBN: 9789187290893.

Magdalena Roguska, PhD.
Department of Hungarian Studies
Warsaw University, Poland
m.roguska@uw.edu.pl

ПОНЯТИЕ «ДУША» В ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ (КУЛЬТУРНО - ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Алла Борисенкова

Abstract

The article analyzes the explication of the concept of "soul" in modern humanities in line of the linguocultural. We study language in particular phraseological conceptualization of the notion of "soul." The actual study material served as a "Russian-Czech-Slovak Dictionary phraseological synonyms" (Olomouc, 2014), which contains over 7,000 Russian phraseological units and about 900 synonymous series.

Key words: explication, cultural and linguistic aspect, conceptualization, phraseology, paradigm

Введение

В наши дни, когда происходит переоценка и отказ от традиционных ценностей, особое значение приобретает обращение к категориям духовного бытия. Внимание учёных привлекают такие проблемы, как: дефиниции сакрального в философско-культурологическом дискурсе, конфигурации духовного и культурного бытия, концепт «*душа*» в историко-философской парадигме и др.

В связи с развитием когнитивной лингвистики, рассматривающей язык не только как способ материального воплощения мысли, но и как принцип осмысления бытия, особую актуальность приобрело исследование языковой картины мира. В современной научной трактовке *картина мира* понимается как «общее интегральное восприятие мира, совокупность знаний, формирующаяся при участии всех уровней и форм познания: теоретического, эмпирического, логического, чувственного, научного, философского, обыденного, религиозного и мифологического (Захарова Т. В., с. 118-119). Центральное место в национальной языковой картине мира занимают слова с духовно-нравственным содержанием. В духовно-нравственной лексике русского языка особое место занимает концепт «*душа*». Появилось большое количество гуманитарных исследований, посвященных интерпретациям сущности понятия «*душа*» (Н. Д. Арутюнова, С. А. Аскольдов, М. Ю. Михеев, А. Вежбицкая, Т. В. Топорова).

Цель работы – проанализировать разные толкования понятия «*душа*», раскрыть основные образные воплощения концепта «*душа*» в русле научных парадигм.

В «Национальном корпусе русского языка» (НКРЯ) слово «*душа*» встречается в 6269 документах, также и в акцентологическом корпусе (209 документов), газетном (3395), диалектном (16), параллельном (675), поэтическом (5420), синтаксическом (15), устном (352). В НКРЯ слово «*душа*» присутствует в разных текстах: публицистических, художественных, учебных, научных, диалектных, деловых.

1 Концепт «Душа» в русской и зарубежной литературе

Многие русские классики обращались к духовно-нравственным категориям. Концепт «*душа*» очень актуален для лирических произведений Пушкина. По данным словаря поэзии Пушкина («Материалы к частотному словарю языка Пушкина»), лексема *«душа»* встречается 491 раз. Слово «*душа*» репрезентуется у поэта как некое нематериальное начало в человеке, продолжающее жить после его смерти: «Когда бы верил я, что некогда *душа*, / От тленья убежав, уносит мысли вечны, / И память, и любовь в пучины бесконечны...» (Пушкин А. С., с. 142). Следует отметить, что это понимание души в русской языковой картине мира гармонично сочетается и с древним, еще языческим пониманием души как жизненного начала. Кроме того, в концепте нашло отражение древнее значение слова «дъхъ» – дыхание, и как дух, бестелесная сущность.

Концепт «*душа*» встречается и в древнеанглийских текстах рукописей: Vercelli Book I. и Exeter Book II. Исследователь Т. В. Топорова указывает, что в древнеанглийских текстах «типичная христианская оппозиция души как небесного, идеального, положительного начала и тела как земного, материального и отрицательного (греховного) начала включаться в иную систему противопоставлений, свойственную германской мифопоэтической модели мира» (Топорова Т. В., 2009. С. 503.)

Интересна интерпретация понимания *души* у Р. Я. Гаязова. Он подчеркивает, что «душа есть особое образование, которое имеет особый набор из общих свойств, функций, структурных элементов с их соматико-психо-духовной энергетикой, детерминацией, специализирующихся на особых функциях. Отдельного вида и топоса (места) душа не имеет. Но можно сказать, что она дуальна, находится на стыке

соматического и психического, телесного и духовного, души – это их мостик» (Гаязов, 2001, с . 27).

Исследователь О. М. Скороход обосновывает идеалистическо-материалистический подход к пониманию души. Данная концепция базируется на том, что «Божественный мир – единая система, которая складывается из компонентов материального и идеального. Материальное – тело (автор называет его материальной системой). Душа – идеальное. Душа индивида является и источником его жизни, открытым и сложным континуумом (Скороход О. М., 2012). Как предполагает автор, качественные характеристики души являются индикаторами её состояния. В этом ракурсе интересна гипотеза Скороход о том, что концепция души человека как источника жизни может в определенной мере соотносится с языковой, в частности фразеологической концептуализацией понятия «*душа*». Именно фразеология аккумулирует и передает опыт познания мира народом – носителем языка.

2 Образное воплощение концепта «Душа»

В русском языке можно выделить несколько основных образных воплощений концепта «*душа*»: *Душа как сосуд* – она может быть пустой или полной. Сюда же относится представление о невозможности увидеть душу и её содержимое, о непроницаемости её для чужого взгляда. Душа может принимать определённые размеры (быть большой или маленькой).

Часто по смысловому значению концепты «*душа*» и «*сердце*» близки, что, безусловно, связано с представлением о сосредоточении души в сердце. В русской языковой картине *душа* выступает как символ внутреннего духовного мира человека, место концентрации эмоций, желаний. Можно сказать, что русская модель личности основывается на противопоставлении тела душе. Часто противопоставление души и тела рассматривается как противопоставление земной жизни и духовной. Причём акцент делается на тленности и несовместимости земного и вечного. Сюда же примыкают пословицы, говорящие о несовместимости богатства и души: «Деньгами души не купишь». Это же мы видим и в выражениях «заложить душу», «душу продать дьяволу». В христианском вероучении *душа* рассматривается как важнейший и основной элемент человеческой сущности. Кроме того, *душа* рассматривается как личное пространство каждого человека, как то, что в первую очередь зависит от самого человека, и никто не может проникать в чужую душу извне. Это нашло отражение в

таких фразеологических выражениях: «лезть в душу», «плюнуть в душу», «чужая душа - потёмки».

Итак, концепт «душа» в русской языковой картине мира – важнейший элемент человеческой сущности.

3 Понятие «душа» и фразеологическая картина мира

Фактическим материалом для исследования послужил «Русско-чешско-словацкий словарь фразеологических синонимов» (авторы: Людмила Степанова, Петра Фойту, Милада Янковичова, Оломоуц, 2014). В данном словаре *душа* рассматривается во многих ипостасях. Например, как:

Душа - источник энергии (душевные силы)

Отдать Богу душу - odobrať sa na večnosť

Душевный порыв - nadšenie pre nejakú vec

Душевное равновесие - kľud, pohoda

Душа как сосуд, некий орган (сердце)

Душа (сердце) болит - Duša bolí /krváca

«..Как мучительно потерять уважение к человеку, как от этого *сердце болит* (Горький, пьеса «Зыковы, Афоня),

Открыть свою душу (сердце) - otvoriť srdce

С открытой душой - s otvoreným srdcom

Душа нараспашку - srdce na dlani

В рассматриваемых языках присутствуют качественные характеристики души, например,

Цвет: чёрная душа - zlý človek

Красочно характеризует “*чёрный цвет души”* картина «Чёрт в раздумье» из серии "Славянская вера". Сказочный персонаж чёрта ассоциируется с царством тьмы, зла. В этот тёмный мир попадают чёрные/тёмные души.

Картинка №1."Черт в раздумье", серия "Славянская вера.

Характерно, что лексемы «белый» и «чёрный» употребляются в переносно-метафорическом значении. В христианской традиции «тёмная душа» противопоставлялась «белой» (кристальной). Кристальная, иными словами, чистая (рождённая) душа.

Кристальная (чистая) душа - čistá duša

Чистейшей души человек - úprimný človek

Картинка №2. «Рождение новой души», Милена Сочилина

В русской языковой картине мы встречаемся с термином «*большая русская душа»*, который раскрывает особенности русского менталитета, с присущими ему характерными свойствами, такими как: правдивость, доброта, сердечность. «Русская, правдивая, горячая душа звучала и дышала в нём и так и хватало вас за сердце, хватало прямо за его русские струны (из произведения И. С. Тургенева «Певцы»). (http://tululu.org/read71641/8/)

Во фразеологизмах раскрывается величина (размер) души*:*

Широкая душа -člověk z veľkým srdcom

Мелкая душонка (заячья душа) - malička dušička, bojko

Человек большой души - člověk z veľkým srdcom

Идеально-материалистические проявления души: эмоции и состояние:

Душа радуется - na srdce radosť

Сердце/душа ноет - v duši nepokoj

Душа в пятки ушла - srdce mu padlo za sáru / do nohavíc

Кошки скребут на душе - ťažko na srdci

Ад кромешный на душе - hotové peklo/ o neznesiteľnej situácii/

Не чаять души - vidieť sa v niekom

Всей душой/всем сердцем/: любить, ненавидеть, ощущать,

чувствовать - z celej duše

Душой и телом (преданный) - oddaný telom aj dušou

Отдыхать душой - okrievať na duši

Изливать душу - otvoriť si srdce niekomu, pred niekým

Влезать в душу - nazerať niekomu do duše

Кривить душой - hovoriť polopravdy

Заключение

Анализируя фразеологизмы, представленные в русско-чешско-словацком словаре, мы пришли к следующим заключениям: во-первых, в сопоставляемых языках отражаются качественные характеристики души; во-вторых, во фразеологизмах раскрывается языковая картина мира того или иного языка.

Таким образом, концепцию души человека в философско-культурологическом дискурсе можно соотнести с концептуализацией понятия «душа» во фразеологии

русского и словацкого языков, что позволяет приблизиться к пониманию феномена души.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

ГАЯЗОВ, Равиль.: 2004. «Эволюция понимания души человека», автореферат, Казань 2004. С. 27.

ЗАХАРОВА, Татьяна.: 2008. Термин «картина мира» в современных лингвистических Исследованиях. Челябинск, Изд-во Рекпол» 2008. С. 118-119.

ПУШКИН, Александр.: Надеждой сладостной младенчески дыша... // Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. — Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1977—1979. Т. 2. Стихотворения, 1820—1826. — 1977. — С. 142.

РУССКО-ЧЕШСКО-СЛОВАЦКИЙ СЛОВАРЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ СИНОНИМОВ (авторы: Людмила Степанова, Петра Фойту, Милада Янковичова, Оломоуц, 2014

РУССКО-СЛОВАЦКИЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ (Петер Дюрчо, Братислава, 1998

СКОРОХОД, Оксана.: 2012. Трактат "Про душу" в сучасній інтерпретації / О. М. Скороход // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. - 2012. - Вип. 8. - С. 247-257. {Электронный ресурс}. Доступно по адресу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2012_8_24

СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА под ред. А. П. Евгеньевой (МАС) {Электронный ресурс}. Доступно по адресу: http://slovari.ru/default.aspx?s

ТОПОРОВА, Т. В.: «Душа и тело в древнеанглийской концепции». Индоевропейское языкознание и классическая филология-XIII (чтения памяти И. М. Тронского). Материалы международной конференции, проходившей 22–24 июня 2009 г. / Отв. Редакторы Н. А. Бондарко, Н. Н. Казанский. СПб.: Наука, 2009. С. 503. ISBN 978-5-02-025562-3)

Электронные ресурсы

http://picterzone.ucoz.ru/, картинка №1

http://web-kapiche.ru/446-milena-sochilina-kartiny.html, картинка № 2

http://ruscorpora.ru/

Алла Борисенкова

Докторант, кафедра Европейских культурных исследований, УМБ

Словакия

Borisenkova.Alla@umb.sk

III.

INTERKULTÚRNA KOMUNIKÁCIA V TEÓRII A PRAXI

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THEORY AND PRACTICE

UN ASPECT DU MULTILINGUISME: MOTIVATION ET TENDANCES DANS l'APPRENTISSAGE DES LANGUES PAR LES ADULTES LITUANIENS ET LES ÉTRANGERS VIVANT EN LITUANIE

Genovaitė Kačiuškienė, Irena Kruopienė

Abstract

As new members enter the European Union, there have been more European people speaking various languages and people of various religions, ethnic and cultural origin. Cultural dialogue is playing a more important role forming the European identity and its people's public spirit. Lithuania having entered the EU, the status of the Lithuanian language has essentially changed: it has become, not only the native, state or official language of the EU, but also one of the foreign languages for foreign people living and working (or wishing to live and work) in Lithuania.

This research was performed to find the motivation and tendencies of foreign language learning. Students (Lithuanian people) attending the Life Long Learning University for the Seniors of the Faculty of Humanities, Šiauliai University, and people (foreigners) attending the courses organized by Language and Culture Institute LINGUA LITUANICA participated in the research. Having generalized the results of the questionnaires, it has been noticed that Life Long Learning University for the Seniors students (Lithuanian people) use one to three foreign languages, whereas foreigners use one to six foreign languages. A majority of those polled (Lithuanian people) can speak two foreign languages while foreigners' answers are different.

Moreover, the aim of the research was to find out where and when those polled use foreign languages (and where and when foreigners use the Lithuanian language), why they learn them, what languages are the most difficult, interesting to learn. The results are compared and presented in diagrams.

Key words: Multilingualism, European Union, Lithuanian language, learning of foreign language, sociolinguistic research.

Introduction

La politique de multilinguisme de l'Union européenne poursuit deux objectifs : protéger la grande diversité linguistique de l'Europe et encourager l'apprentissage des langues. Le cadre

stratégique pour l'éducation et la formation à l'horizon 2020 fait de l'apprentissage des langues une priorité (Györffi, 2016, 1).

Un des objectifs de la politique de multilinguisme de l'UE est que chaque Européen parle deux langues en plus de sa langue maternelle. L'Union européenne soutient l'apprentissage des langues, car «*l'amélioration des compétences linguistiques permettra à un plus grand nombre d'Européens d'aller étudier et travailler ailleurs dans l'UE, améliorant ainsi leurs perspectives d'emploi; la connaissance de langues étrangères facilite la compréhension interculturelle, qui est essentielle pour vivre ensemble dans une Europe multilingue et multiculturelle; les entreprises ont besoin de personnel multilingue pour pouvoir mener leurs activités dans toute l'Europe; le secteur des langues (traduction et interprétation, enseignement des langues, technologies linguistiques, etc.) compte parmi ceux qui connaissent la croissance la plus rapide*» (*http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-679_fr.htm?locale=FR*). L'enquête Eurobaromètre de 2012 sur les Européens et les langues montre que les Européens «*ont une attitude très positive à l'égard du multilinguisme: 98% considèrent que la maîtrise de langues étrangères est un atout pour l'avenir de leurs enfants; 88% jugent cette connaissance utile pour eux-mêmes; 72% soutiennent l'objectif de l'UE selon lequel chacun devrait apprendre au moins deux langues étrangères; pour 77%, l'amélioration des compétences linguistiques devrait être une priorité politique*» (*http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_fr.pdf*).

Pour l'Europe de demain, il est nécessaire de favoriser la diversité linguistique qui influence l'économique, la mobilité et l'intégration des citoyens, dans la mesure où les langues ne sont pas seulement un moyen de dialogue interculturel, mais aussi un investissement du pays à long terme. (Dörnyei, 1998; Gardner, MacIntyre, 1993). C'est pourquoi on cherche en Lituanie de quelle manière mettre à profit l'enseignement/apprentissage des langues pour garantir une meilleure intégration sociale et civique du pays à la Communauté européenne multilingue (Sušinskienė, 2006, 10; Žindžiuvienė, Sruogaitė-Kuliešienė, 2015). Ces thèmes sont débattus dans de nombreux colloques et séminaires portant sur les questions de politique des langues, mais aussi avec les autorités de l'UE compétentes en la matière (Mačianskienė, 2004; Pukevičiūtė, 2008; Kačiuškienė, Kruopienė, 2008; Jonušas, 2015).

1 Situation linguistique en Lituanie

Après l'entrée de la Lituanie dans l'Union européenne, le statut de la langue lituanienne a totalement changé: le lituanien est non seulement devenu la langue maternelle et officielle de

l'État et une des langues officielles de l'UE, il est aussi devenu une des langues étrangères pour les représentants des autres pays vivant ou travaillant (ou bien souhaitant vivre et travailler) en Lituanie. C'est pourquoi une part assez importante des étrangers qui désirent se rendre en Lituanie s'initient à la langue lituanienne avant même leur arrivée en Lituanie et continuent l'apprentissage de cette langue après leur arrivée en Lituanie. Pour la plupart d'entre eux, le lituanien est déjà la troisième ou quatrième langue étrangère qu'ils apprennent avec entrain, et dès qu'ils en ont acquis les rudiments, ils n'hésitent pas à la faire figurer dans leurs CV. À cet égard les Lituaniens sont beaucoup plus discrets. Il est rare de voir un Lituanien se vanter de parler plusieurs langues étrangères. La plupart mentionne seulement une langue (le plus souvent le russe), donnant l'impression qu'en Lituanie l'enseignement des langues est faible, qu'il n'existe pas de possibilité d'apprendre les langues, ou bien que les Lituaniens ne sont pas habiles en langues étrangères.

La réalité est pourtant différente. Ayant vécu pendant des siècles dans un espace multiculturel, la plupart des Lituaniens parlent, en plus des dialectes locaux (qui sont très développés et très vivaces) et du lituanien usuel, le letton, le polonais, le biélorusse, le russe, et comprennent, mais sans oser s'exprimer dans ces langues de peur de faire de fautes, l'anglais, l'allemand ou le français.

Quelle est donc la situation réelle? Dans cet article nous ne prétendons pas examiner en détails et généraliser le point de vue des Lituaniens et des étrangers sur le multilinguisme et l'apprentissage des langues. En nous appuyant sur des enquêtes, nous voudrions faire le point sur les besoins d'apprentissage des langues et sur la motivation des apprenants en Lituanie.

Protocole expérimental

Souhaitant éclaircir la motivation des Lituaniens et des étrangers dans l'apprentissage des langues étrangères, nous avons effectué une étude à laquelle deux groupes différents de locuteurs ont participé[1]: des auditeurs de l'Université du troisième âge de la Faculté des sciences humaines de l'Université de Šiauliai (il s'agit de Lituaniens âgés), apprenant actuellement l'italien au niveau élémentaire, et des étrangers suivant des cours de lituanien, à

[1] Les groupes interrogés se composaient de 25 Lituaniens et 20 étrangers. Un plus grand nombre de questionnaires a été distribué, mais ici nous indiquons uniquement le nombre de questionnaires remplis. L'âge des participants issus de l'Université du troisième âge est compris entre 54 et 79 ans, avec le niveau d'études suivant: secondaire professionnel (8 participants) et études supérieures (17 participants).

des niveaux différents, à l'Institut de la langue et de la culture LINGUA LITUANICA de Vilnius[2].

Au cours de l'enquête, un questionnaire anonyme a été soumis aux participants de l'expérience. Les enquêtés ont été interrogés sur les sujets suivants : *Combien de langues étrangères ils pratiquent; Où et quand ils pratiquent ces langues; Pourquoi ils apprennent les langues étrangères; Quelle est la langue la plus difficile à apprendre; Quelle est la langue la plus intéressante à apprendre.*

2.1 Traitement des résultats de l'enquête

Les réponses collectées ont été classées en 4 groupes en fonction des critères suivants: 1) la diversité linguistique, 2) les domaines de l'utilisation des langues étrangères, 3) la motivation dans l'apprentissage des langues et 4) l'opinion personnelle sur l'apprentissage des langues étrangères.

2.1.1 La diversité linguistique

Les résultats de l'enquête nous ont révélé que la plupart des Lituaniens interrogés (52%) connaissent deux langues étrangères, 28% trois, 16% une seule langue (voir diagramme 1). Un seul participant à l'enquête (soit 4% des enquêtés) a indiqué pratiquer quatre langues.

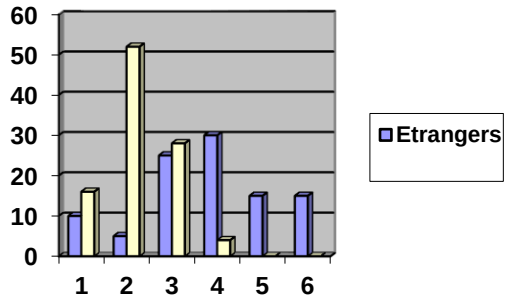

Diagramme 1. Combien de langues pratiquent les citoyens de Lituanie et les étrangers.

[2] La durée d'apprentissage de la langue lituanienne est très variée: de 2 mois à 17 ans. Pour la plupart des personnes interrogées, l'apprentissage a cependant duré moins d'un an. 13 pays étaient représentés parmi les participants de l'institut LINGUA LITUANICA: l'Italie, la Russie, les États-Unis, la Suède,la République tchèque, etc. L'âge des personnes interrogées variaient entre 18 et 51 ans. Les participants à l'enquête ont été répartis selon leur niveau d'études: enseignement supérieur – 11 participants, enseignement supérieur non achevé – 7 participants, enseignement secondaire – 1 participant, 1 participant n'a pas indiqué son niveau d'études.

Les réponses des étrangers sont reparties différemment. La plupart des étrangers maîtrisent plus souvent trois ou quatre langues (proportionnellement 25% et 30%), seulement 5% maîtrisent deux langues, 10% une seule langue, 15 % des personnes interrogées parlent cinq ou six langues. En résumé, les Lituaniens autant que les étrangers pratiquent habituellement plus d'une langue étrangère, mais il faut reconnaître que les étrangers maîtrisent généralement plus de langues. Nous n'avons cependant pas interrogé les participants sur leur niveau de maîtrise des langues étrangères qui est sans doute inégal d'une personne et d'une langue à l'autre. Les Lituaniens interrogés ont, par ailleurs, indiqué avoir étudié de quatre à neuf langues étrangères au cours de leur scolarité ou ailleurs, pourtant ils ne maîtrisent pas ou n'utilisent pas réellement ces langues. Interrogés sur la fréquence de leur pratique des langues, les Lituaniens interrogés ont donné les réponses suivantes: 40% chaque jour, 24% une fois par mois, 4% une fois par an. 36% ont indiqué d'autres types de réponse: 2 fois par semaine, parfois, rarement, en cas de nécessité, etc.

2.1.2 Les domaines de l'utilisation des langues étrangères

Pour indiquer à quelles occasions ils pratiquaient les langues étrangères, les personnes interrogées ont fourni les réponses variées que nous reprenons ici.

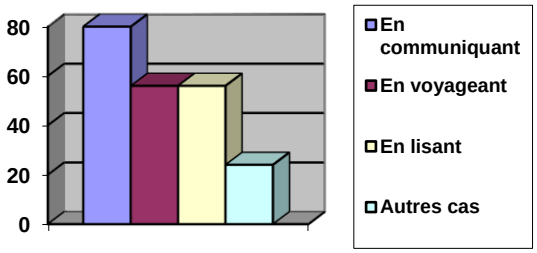

Diagramme 2. Où les Lituaniens interrogés partiquent les langues étrangères.

Comme on peut le voir sur le diagramme 2, les Lituaniens interrogés parlent le plus souvent les langues étrangères en communiquant avec les habitants des autres pays (80% des personnes interrogées), en lisant (56%) et en voyageant (56%), et 24% ont choisi d' autres réponses. La plupart des personnes interrogées avaient choisi plusieurs réponses (ou bien toutes les réponses).

Avant d'analyser les réponses des étrangers interrogés sur leur pratique du lituanien, il faut préciser que l'anglais ou d'autres langues étrangères prédominent quand ils communiquent avec des Lituaniens, en particulier au niveau académique. Bien que ce point n'ait pas été analysé, il ressort généralement que les locuteurs étrangers interrogés commencent leurs

conversations avec les Lituaniens en lituanien, mais que la conversation se poursuit souvent en langue étrangère, les Lituaniens s'adaptant aux interlocuteurs étrangers après avoir reconnu leur accent. Pour expliquer ce phénomène, les étrangers interrogés fournissent différents types d'explication : par politesse et envie «d'aider», par impatience et intolérance par rapport aux fautes, par désir de se perfectionner en langues étrangères, etc. Cette question pourrait représenter l'objet d'une nouvelle enquête. Mais une chose est claire, c'est que les Lituaniens parlent et pratiquent les langues étrangères en communiquant avec les étrangers.

Pendant l'enquête il s'est avéré (voir diagramme 3) que les étrangers parlent le plus souvent le lituanien au travail et en communiquant avec leurs collègues (35%). 30% des personnes interrogées parlent le lituanien dans la rue, dans les magasins, les banques et dans les autres lieux publics, 25% des étrangers participants à l'enquête essayent de parler le lituanien partout. 10% des étrangers parlent le lituanien seulement pendant les cours de la langue lituanienne. Il est intéressant et important de noter que l'envie de certaines personnes interrogées de parler le lituanien ne dépend absolument pas du niveau d'apprentissage. Les personnes qui n'ont pas peur de faire des fautes et essayent de pratiquer la langue après avoir appris la base, font des progrès et apprennent la langue plus vite que leurs collègues plus timides.

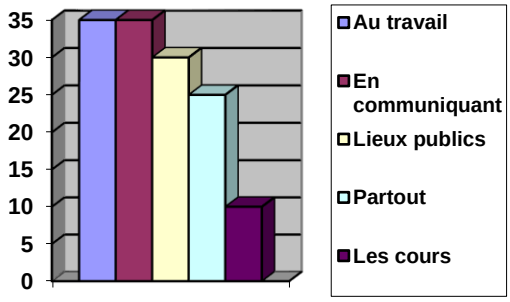

Diagramme 3. Où les étrangers utilisent la langue lituanienne.

Le besoin de communication en langue étrangère est donc typique pour tous les deux groupes des utilisateurs de la langue interrogés.

2.1.3 La motivation d'apprentissage des langues

Les raisons pour lesquelles on étudie les langues sont assez claires, bien que certaines réponses des groupes des utilisateurs de la langue interrogés varient pour des raisons de clarté. Les Lituaniens (d'âge mûr) apprennent les langues étrangères pour connaître les autres

cultures (48%), pour leur plaisir (72%), parce que la langue est inscrite dans le programme (42%), pour des raisons professionnelles ou de carrière (16%, voir le diagramme 4). Ce groupe indique comme avantage le plus important de l'apprentissage des langues étrangères la pratique de la gymnastique de la mémoire.

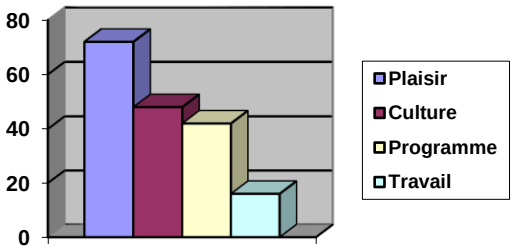

Diagramme 4. Pourquoi les Lituaniens apprennent les langues étrangères.

Le besoin des étrangers d'apprendre la langue lituanienne est déterminé par le travail et la carrière (75%), 20% des personnes interrogées apprennent la langue parce qu'elle est inscrite dans le programme, 5% pour des raisons familiales (voir diagramme 5).

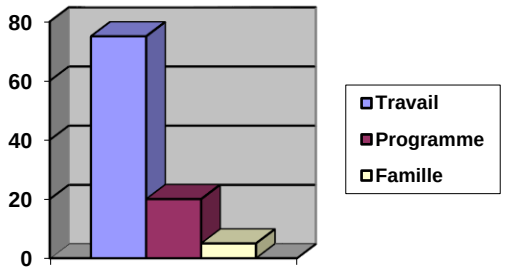

Diagramme 5. Pourquoi les étrangers apprennent la langue lituanienne.

D'autre part, tous les étrangers interrogés, en plus des raisons mentionnées, ont aussi indiqué apprendre la langue lituanienne pour connaître le pays, sa culture et ses habitants. Les résultats de l'enquête montrent donc un environnement très favorable au dialogue interculturel.

2.1.4 L'opinion personnelle sur l'apprentissage des langues étrangères

Le diagramme 6 indique quelle est la langue la plus difficile à apprendre pour les Lituaniens et pour les étrangers interrogés.

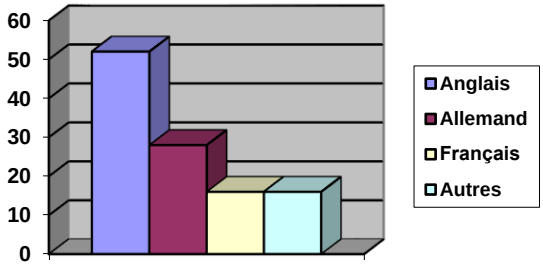

Diagramme 6. Quelle est la langue la plus difficile à apprendre pour les Lituaniens.

Le diagramme 6 montre que 52% des Lituaniens interrogés considèrent l'anglais comme la langue étrangère la plus difficile. On peut ici soupçonner qu'un tel résultat a été déterminé par la grande diffusion de cette langue (la plupart des participants à l'enquête avaient étudié cette langue). 28% des réponses sont pour l'allemand, le français et les autres langues sont maîtrisées par 16% des personnes interrogées . Personne n'a indiqué le russe comme langue difficile. Il faut aussi remarquer que certains Lituaniens participant à l'enquête ont classé leur langue maternelle – le lituanien – parmi les langues les plus difficiles à apprendre.

Pour plus de la moitié des étrangers interrogés (même 55%), ce qui rend difficile l'apprentissage de la langue lituanienne est le système compliqué des déclinaisons, la formation des mots, le mode de prononciation (probablement en raison de l'accentuation). Les autres langues sont rangées selon leur difficulté de la façon suivante: le français, l'anglais, le russe, l'allemand. Les opinions des deux groupes sur le français sont similaires: la prononciation est indiquée comme la caractéristique la plus difficile de cette langue.

Il serait donc difficile de nier le fait que la langue lituanienne est difficile non seulement pour les étrangers, mais aussi pour les Lituaniens eux-mêmes. Cependant une chose difficile est souvent aussi intéressante. Ce fait est affirmé par les réponses reçues des personnes interrogées. 35% des étrangers déclarent le lituanien comme la langue la plus intéressante à apprendre, les autres 35% pensent que toutes les langues sont très intéressantes à apprendre (voir diagramme 7). Le français et l'espagnol sont intéressants pour 10% des étrangers, l'apprentissage des langues n'est pas intéressant pour 10% des étrangers. Seuls 5% des personnes interrogées considèrent le russe et l'anglais comme des langues étrangères intéressantes à apprendre.

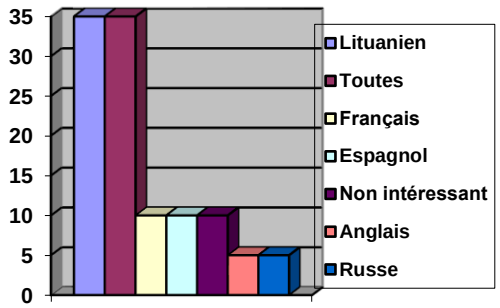

Diagramme 7. Quelle est la langue la plus intéressante à apprendre pour les étrangers.

La langue italienne est la plus intéressante à apprendre pour 40% des Lituaniens interrogés Les autres langues se rangent de la façon suivante: le russe (20%), l'allemand et le français – chacune de ces langues obtient 16%, les autres langues sont intéressantes pour 12% des personnes interrogées.

Conclusions

Après l'analyse des réponses, nous pouvons tirer les conclusions suivantes:

1. Les Lituaniens interrogés, qui sont des gens plus âgés choisis parmi les auditeurs de l'Université du troisième âge de la Faculté des sciences humaines de l'Université de Šiauliai, utilisent réellement 1-3 langues étrangères, et les étrangers examinés, des gens plus jeunes, (les participants des cours de l'Institut de la langue et de la culture LINGUA LITUANICA) 1-6 langues. C'est la différence la plus évidente entre ces deux groupes examinés qui peut être expliquée par le fait que les Lituaniens interrogés étaient plus âgés que les étrangers. Si nous avions comparé les langues utilisées par la jeunesse lituanienne et celles utilisées par les étrangers, les résultats auraient été différents.
2. Tous les deux groupes participant à l'enquête ressentent le besoin de communiquer en langue étrangère. Le plus souvent les Lituaniens pratiquent les langues étrangères en communiquant avec les étrangers, pendant les voyages et en lisant, et les étrangers au travail, en communiquant avec les collègues et dans les lieux publics.
3. Les raisons principales indiquées par les Lituaniens interrogés pour apprendre les langues étrangères sont le désir de connaître les autres cultures et la satisfaction ressentie. Le besoin des étrangers d'apprendre la langue lituanienne est déterminé par le travail et la carrière ainsi que par le désir de connaître la Lituanie et sa culture.

4. La langue la plus difficile à apprendre pour les étrangers est le lituanien, et pour les Lituaniens interrogés l'anglais.

5. Les étrangers classent parmi les langues intéressantes à apprendre le lituanien, bien qu'une assez grande partie des personnes interrogées (les Lituaniens autant que les étrangers) pensent que toutes les langues étrangères sont intéressantes. Pour les Lituaniens âgés, la langue la plus intéressante est l'italien, qui a été enseigné à ce moment-là.

6. En résumé, nous pourrions dire que l'attractivité de l'apprentissage des langues est indépendante de leur complexité. Ceci est déterminé par différents facteurs: le niveau de l'étudiant, la motivation, les manuels et les méthodes d'enseignement, l'attitude et le caractère du professeur, etc.[3] Comme l'a bien remarqué Paul Holdsworth dans son article *Promouvoir l'apprentissage des langues et la diversité linguistique en Europe*, «*chaque adulte devrait être encouragé à continuer à apprendre des langues étrangères, pour son plaisir, pour son épanouissement personnel, pour les voyages à l'étranger, pour nouer de nouvelles amitiés, ou simplement pour faire un peu de gymnastique cérébrale. Après tout, l'apprentissage des langues peut se révéler amusant. Pour les adultes, il existe de nombreuses manières, institutionnalisées ou non, d'apprendre des langues: cours du soir, activités culturelles centrées sur de la musique, de la littérature ou des films étrangers, vacances à l'étranger, activités de jumelage, service volontaire à l'étranger: toutes peuvent se révéler des occasions idéales pour se familiariser avec d'autres langues et d'autres cultures. Enfin, les travailleurs devraient avoir la possibilité d'améliorer les compétences linguistiques qui présentent de l'intérêt pour leur vie professionnelle*» (Holdsworth, 2003, p. 114).

7. Et finalement, nous pouvons dire que les résultats de notre recherche sont proches des données officielles de l'UE. D'après l'enquête Eurobaromètre de 2012, les principales différences dans l'attitude des jeunes Européens vis-à-vis des langues, en particulier ceux âgés de 15 à 24 ans par rapport à ceux âgés de 55 ans et plus portent sur: «*communiquer en ligne (44% contre 13%); lire des articles de presse (41% contre 20%); suivre les actualités à la radio ou à la télévision (41% contre 20%); utiliser une langue étrangère sur Internet (50% contre 19%); étudier des langues (41% contre 4%); le fait d'avoir poursuivi l'apprentissage d'une langue au cours des deux dernières années (45% contre 5%) et d'avoir commencé à apprendre une nouvelle langue au cours des deux dernières années (18% contre 3%); la*

[3] Pour finir, nous voudrions remercier les étudiants - les auditeurs de l'Université du troisième âge de la Faculté des sciences humaines de l'Université de Šiauliai et les participants aux cours de l'Institut de la langue et de la culture LINGUA LITUANICA pour leurs réponses détaillées et sincères. Nous leur souhaitons à tous beaucoup de succès dans leur apprentissage des langues.

préférence pour les films et les émissions sous-titrés plutôt que doublés (55% contre 35%); le fait de penser que la traduction joue un rôle important dans la vie quotidienne (54% contre 35%); la fréquence à laquelle ils citent, comme principaux avantages de l'apprentissage des langues étrangères, le fait de pouvoir étudier à l'étranger (54% contre 39%); d'améliorer ses chances de pouvoir travailler à l'étranger par la suite (29% contre 6%) ou ses perspectives de carrière/ de promotion (29% contre 6%)» (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_fr.pdf).

Bibliographie:

DÖRNYEI, Zoltán: Motivation in second and foreign language learning. In *Language Teaching*,1998, vol. 31, p. 117–135. ISSN 0142-6001.

GARDNER, Robert, MACINTYRE, Peter: A student's contributions to second language learning. Part II: Affective variables. In *Language Teaching*, 1993, vol. 26, p.1–11. ISSN 0142-6001.

EUROPA – Action de l'Union européenne – Multilinguisme. [en ligne]. [cité: 2016-07-01]. Disponible à: http://europa.eu/pol/mult/index_fr.htm.

GYÖRFFI, Miklós: La politique linguistique. In *Fiches techniques sur l'Union européenne*, 2016. [en ligne]. [cité: 2016-07-01]. Disponible à: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/fr/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.6.html.

HOLDSWORDH, Paul: Promouvoir l'apprentissage des langues et la diversité linguistique en Europe. In *Revue internationale d'éducation de Sèvres*, 2003, vol. 33, p. 107–115. ISBN 978-2-85-420-557-1; ISSN électronique 2261-4265.

JONUŠAS, Jonas: Kalbos, kultūros ir tradicijų komunikaciniai aspektai. In *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2015, vol. 37, no. 1, p. 48–59. ISSN 1822–6760 / eISSN 2345–0355.

KAČIUŠKIENĖ, Genovaitė, KRUOPIENĖ, Irena: Suaugusiųjų kalbų mokymosi motyvacija ir tendencijos. In *Language as a Pathway to a multilingual Europe.* Vilnius: Ciklonas 2008. p. 86–93. ISBN 978-9955-880-08-0.

Les Européens et leurs langues. In *Eurobaromètre spécial 386*, 2012. [en ligne]. [cité: 2016-07-01]. Disponible à: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_fr.pdf.

MAČIANSKIENĖ, Nemira: *Užsienio kalbos mokymosi strategijos*. Vilnius: Mokslotyros institutas 2004. 267 p. ISSN 1392-4044.

PUKEVIČIŪTĖ, Virginija Jūratė: Studentų užsienio kalbos mokymosi motyvacija. In *Acta Paedagogica Vilnensia,* 2008, vol. 20, p.66–77. ISSN 1392-5016.

SUŠINSKIENĖ, Vilija: Enseignement d'une matière par l'intégration d'une langue étrangère. In *Integruotas dalyko ir užsienio kalbos mokymas.* Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras 2006. p.1–62. ISBN 9986-03-601-1.

ŽINDŽIUVIENĖ, Ingrida, SRUOGAITĖ-KULIEŠIENĖ, Austė: Lifelong language learning in Europe. In *Society, integration, education. Proceedings of the International Scientific Conference.* Rēzekne: Rēzeknes Augstskola 2015, vol. 2, p. 503–513. ISSN 1691-5887.

Prof. Genovaitė Kačiuškienė, DrSc.
Département de la langue lituanienne, littérature et communications
Faculté des sciences sociales, des lettres et des arts, Université de Šiauliai
Šiauliai, Lituanie
geno@splius.lt

Prof. Irena Kruopienė, CSc.
Institut de la langue et de la culture LINGUA LITUANICA
Vilnius, Lituanie
irena@lingualit.lt

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ: КОНФИГУРАЦИИ АКАДЕМИЧЕСКОГО ПОЛЯ

Larisa Nikiforova

Abstract

In spite of borders that divide Russia and East European countries including Slovak Republic general educational trends have common qualities. Many educational programs and disciplines that refer to culture (culturology, history of culture, intercultural communication, etc.) appeared in 1980-90-s and become a symptom not only of educational but of ideological renewal as a whole. Up to the present after more than a quarter of a century we can summarize some points. It seems that the conceptions of social fields especially "scientific field" (Pierre Bourdieu) and the idea of general types of rival experts (Peter L. Berger, Thomas Luckmann) are productive for this goal. A brief history of Culturology in Russia is presented in the paper. The phenomenon of Culturological textbook is analyzed as a form of autolegitimation, and in certain cases even as form of defense and apology in competitive struggle for the monopoly of academic authority. Institutions of "consecration" and forms of visual representation of Culturology are also considered.

Key words: culturology, cultural researches, education, scientific field, competitive struggle

Введение

Одной из тенденций 1980-1990-х годов, связанных с обновлением не только образования, но идеологического климата в целом, стало появление научной специальности »культурология« и дисциплин, изучающих культуру. Сегодня – спустя более четверти века – имеет смысл подвести некоторые итоги. В дальнейших планах автора – сравнение ситуации культурологического образования в России и Словакии. Настоящая статья, посвященная обзору культурологического образования в России, послужит для этой работы отправной точкой.

Разным аспектам культурологического образования посвящено большое количество научных публикаций – база данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ http://elibrary.ru) фиксирует более 150 статей с ключевыми словами «культурологическое образование» и более 50 000 с ключевыми словами «культура» и «образование». Общим местом для многих из них является

парадоксальное признание большой значимости предметов, изучающих культуру, и в то же время констатация неустойчивого, уязвимого положения культурологических дисциплин и кафедр в современной системе высшего образования.

Исходя из концепции полей символического производства Пьера Бурдье, в особенности функционирования »поля науки«, ситуация „конкурентной борьбы, специфической ставкой в которой является монополия на научный авторитет", представляется нормальной (Бурдье, 2005, с. 473). Образование является инструментом поддержания установленного научного порядка, наряду с институциями признания, инстанциями распространения и публичной репрезентации науки. Образование обеспечивает „производство и воспроизводство потребителей научных благ, систематически внушая ее (научные габитусы) всей совокупности легитимных получателей педагогического воздействия" (Бурдье, 2005, с. 481).

Продуктивным представляется обращение к типологии экспертов, участвующих в социальном конструировании реальности, предложенной П. Бергером, Т. Лукманом. Три типа экспертов (эксперт-практик, универсальный эксперт, эксперт-интеллектуал) характризуют в самом общем виде ситуацию соотношения наук и научных авторитетов, а также меру публичного признания науки. Понимание места культурологии среди названных типов экспертов имеет прямое отношение к положению культурологического образования.

На основании кратко представленных структурных особенностей образования и научного поля, которому оно принадлежит, в статье предлагается анализ истории и современного состояния культурологического образования в России.

1 Краткая история культурологии в России

Культурология как образовательная дисциплина в российских университетах и как научная специальность, по которой можно защищать кандидатские и докторские диссертации, появилась в обозримом прошлом – в конце 1980-х- начале 1990-х годов. Возникновение университетских кафедр и научных учреждений, имевших в своем названии слово »культурология«, было следствием масштабных идеологических реформ в СССР и Российской Федерации. В отличие от многих наук, социальный контекст возникновения которых не столь очевиден, обстоятельства институциализации культурологии находятся еще живой памяти. Вероятно, будет

преувеличением сказать, что культурология родилась в результате борьбы – сражения тогда велись на других фронтах.

1.1 Накануне культурологии

Первый период – назовем его кануном культурологии – приходится на вторую половину 1980-х годов. Его можно назвать периодом инициативы снизу (Касьянов Г.А., 2016). Действительно, государственная политика гласности и атмосфера перестройки ослабили идеологический контроль и коньюнктуру. Тогда в рамках прежних общественных дисциплин – научного коммунизма, научного атеизма, эстетики, исторического материализма – стали появляться новые темы, а затем и отдельные курсы, которые впоследствии в том или ином виде вошли в структуру и содержание культурологии.

Альтернативой общественно-политической догматике выступали две основные стратегии. Во-первых, включение имен и философских текстов, которые прежде были под прямым или косвенным запретом – среди них, русская религиозная философия, русский космизм, французский структурализм, философская герменевтика. Во-вторых, обращение к искусству как традиционной альтернативе политической догме. Успех таких курсов – признание в студенческой аудитории и авторитет среди коллег – во многом зависел от личности преподавателя, что, впрочем, обычное дело в образовании. Бывшие студентами во второй половине 1980-х с благодарностью вспоминают имена тех, кто разрывал ритуальный формат общественно-политических дисциплин и открывал новые темы и сюжеты. Часть этих педагогов 1990-е продолжили работу на кафедрах культурологии, теории и истории культуры и т.п. Другие оказались на других гуманитарных кафедрах и, порой становились оппонентами культурологии.

Тогда же в конце 1980-х происходило обновление художественного образования. Из среды педагогов-новаторов была выдвинута идея мировой художественной культуры – учебной программы и самого подхода к комплексному и целостному освоению мира искусства. Тогда же появился и утвердился в школе предмет «Мировая художественная культура» (Мосолова Л.М., 2015).

1.2 Институциализация культурологии

Затем наступила пора институциализации культурологии (1987 – 1992), что произошло вместе с переформатированием прежнего общественно-политического сегмента высшего образования – исчезли кафедры истории партии, диалектического и исторического материализма, научного коммунизма, марксистко-ленинской эстетики и этики, научного атеизма, появились кафедры философии, истории философии, философской антропологии, социальной философии, эстетики.

Как отмечает Н.Т. Багдасарьян, „Термин »культурология« появился не сразу. Этот период вполне описывается одним из »опытов« Мишеля де Монтеня: ‚Я знаю, от чего я бегу, но не знаю, чего ищу" (Багдасарьян, 2001, с. 3). В.М. Межуев вспоминает, что Э.С. Маркарян „первым в нашей стране стал использовать понятие »культурология« для обозначения дисциплины, занимающей в ряду социальных наук место, сопоставимое по своему значению с социологией" (Межуев, 2006. с. 47). А. Я. Флиер уточняет, что слово »культурология« Маркарян ввел в рамках распространенной тогда критики взглядов буржуазных ученых – неоэволюционистов и Л. Уайта, что было одной из форм знакомства с этими взглядами (Флиер, 2010, с. 20). Имея в виду не только имя науки, но и авторитет разработанного им деятельностного подхода, А.В. Бондарев называет культурологию 1990-х »проектом Э.С. Маркаряна« (Бондарев, 2014, с.14).

Первой кафедрой, имевшей в своем названии слово »культурология« стала открытая в 1987 кафедра социологии и культурологии Московского государственного технического университета им. Н.Э. Баумана (Багдасарьян, 2001, с. 3; Флиер, 2010, с. 23). Кафедра художественной культуры, открытая в 1988 в Российском государственном педагогическом университете им. А.И. Герцена, переименованная впоследствии в кафедру теории и истории культуры, возникла при разделении кафедры искусствоведения и эстетики. Она никогда не носила имени культурологии, но именно так иденифицировала свою деятельность. В 1989 открыта специальность высшего образования »культурология«, в 1992 разработан первый Государственный стандарт по культурологии и паспорт специальности. В 1992 году Всесоюзный научно-исследовательский институт культуры был переименован в Российский институт культурологии (РИК), ставший единственным научно-исследовательским культурологическим институтом.

1.3 Период борьбы за доминирующие позиции в образовании и науке.

Вслед за институциализацией культурологии наступил период конкурентной борьбы. Пик его пришелся на 2000-е годы**.** Автор статьи хорошо помнит публичные дискуссии, разворачивавшиеся на трех культурологических конгрессах 2006, 2008, 2010 годов: может ли культурология соперничать с философией культуры, философской антропологией, в чем специфика истории культуры, может ли вообще существовать одна наука о культуре (Мосолова, 2016). Горячая полемика велась в научной периодике, РИК провел серию конференций с общим подзаголовком: »новые водоразделы и перспективы взаимодействия«: »Этнология — культурология – антропология« (2008); »Филология – искусствознание – культурологи« (2009); »Социология и культурология« (2010) »Философия – философия культуры – культурология« (2011); »История — история культуры — историческая культурология – cultural history« (2012); »Политология – экономическая теория – культурология« (2013).

1.4 Период новых реформ и частичная утрата позиций

Следующий этап (продолжающийся по сей день) связан утратой культурологией некоторых позиций в социальном пространстве. Условной точкой отсчета можно считать 2014, когда перестал существовать РИК: сначала был существенно сокращен штат, а затем присоединен к Российскому научно-исследовательскому институту культурного и природного наследия. Также в 2014 наука культурология оказалась неожиданно понижена в статусе – в Федеральных государственных стандартах постдипломного образования она стала частью более общего раздела »Культуроведение и социокультурные проекты«. Одновременно отмечается сокращение культурологических дисциплин в вузах, в рамках общей политики »оптимизации образования« происходит слияние кафедр, факультетов и вузов, в результате которого нередко кафедры культурологии либо присоединяются к иным кафедрам, либо растворяются в них. Впрочем, это ситуация касается не одной только культурологии.

Культурологический ареопаг, сосредоточенный, в основном, в Москве, повысил активность в интернет-пространстве и в форме независимых научных объединений, что является своеобразной формой борьбы с реформами. Так, например, научный капитал

ведущих сотрудников расформированного РИКа позволил им продолжить деятельность в формате некоммерческой (т.е. по сути общественной) организации »Новый институт культурологии« - в противовес официальному закрытию института. Создатель же »Научной ассоциации исследователей культуры« А.Я. Флиер прямо заявляет, что цель ассоциации – сохранить фундаментальный уровень исследований, противопоставив индивидуальную инициативу ученых реформам науки и образования (Флиер, 2014).

2 Топография культурологического образования в России

Культурологическое образование это зонтичное название для самых разных форм образования, связанных с высокой долей в содержании образовательных программ изучения идеи культуры, философской мысли о культуре, теорий и концепций культур[1]. Институционально оно закреплено в названиях учебных предметов, кафедр и факультетов – это не только культурология, но и многочисленные названия с корнем »культура«: от межкультурной коммуникации до »социокультурной экспертизы«. Речь не идет о единстве подходов, но о проблематизации культуры в содержании образования, а также о формальном признании компетенций педагога / студента как культурологических (соответствующие дипломы, тематика публикаций). Итак, выделим следующие зоны культурологического образования:

1) Собственно культурологическое образование, т.е. программы бакалавриата и магистратуры на базе кафедр культурологии, теории и истории культуры (и близких к ним), лингвокультурологии, нередко на факультетах культурологии или философских факультетах. Это, главным образом, теоретическое гуманитарное образование, хотя в последние десять лет увеличилась доля практикориентированных дисциплин в области культурной политики, менеджмента культуры, культурных индустрий.

2) Т.н. образование в сфере культуры, преемственное по отношению к советской системе институтов, высших школ и колледжей культуры, в которых ведется подготовка сотрудников домов и дворцов культуры, руководителей художественных коллективов. Здесь изучение истории и теории культуры (в различных ракурсах и наименованиях учебных предметов) служит общим фоном освоения художественного творчества и педагогических навыков.

[1] Это предложение не бесспорно, но допустимо. О круге вопросов в связи с культурологического образования, культурологической теории образования, о романтической идее культурологизации образования в целом с помощью культурологии см. (Янутш, 2014).

3) Отдельные учебные курсы в программах бакалавриата или магистратуры по таким направлениям, для которых идея культуры и концепции культуры являются значимой составляющей профессии. Например, музейное дело и охрана памятников, музейная педагогика, регионоведение, краеведение, а также филология и лингвистика, история искусства, академическое художественное образование.

4) Сегмент предметов о культуре в рамках естественно-научного и технического, инженерного образования. Чаще всего он представлен одной дисциплиной »культурология«или »мировая художественная культура«. Иногда, но все реже, несколькими дисциплинами.

5) Культурологическое образование в дошкольных учреждениях и средней школе нельзя назвать сегодня широко распространенным, но и сбрасывать со счетов его не стоит. Традиционно культурологическим считается в России предмет »Мировая художественная культура«, который присутствует в средней школе, иногда можно встретить предмет »Культурология«. В Москве существует культурологический лицей № 1310, в Санкт-Петербурге – частная культурологическая школа-детский сад »Праздник+«. Детский сад № 110 Санкт-Петербурга много лет работает по образовательной программе »Воспитание культурой« на основе идеи мировой художественной культуры и музейной педагогики.

6) Образование и самообразование в области культуры и культурологии как досуг и хобби. Сегодня растет доля различных форм самоорганизации – творческих центров, клубов и т.п., которые идентифицируют свои занятия и интересы как культурологические. Чаще всего такие центры связаны с традиционной культурой – ремеслами, фольклором, боевыми искусствами, исторической реконструкцией. Образование носит здесь неакадемический характер, но преподаватели и руководители стремятся к получению ученых степеней по теории и истории культуры.

7) Уровень постдипломного образования (ступень подготовки кадров высшей квалификации, согласно современной бюрократической терминологии) является не только продолжением вузовского культурологического образования, но формой расширения влияния культурологии и взаимодействия с другими социальными полями. Начиная с конца 1990-х, когда стали присваиваться первые научные степени кандидата культурологии, и по сей день уровень постдипломного культурологического образования служит институтом признания междисциплинарных и трансдисциплинарных исследований, отторгаемых более традиционными научными

специальностями. Нередко диссертации по теории истории культуры защищают выпускники некультурологических специальностей, в т.ч. технических.

3 Инстанции признания и антиномии легитимности

Создание в 2004 году журнала »Вопросы культурологии« было заявкой на равноправие с заслуженными »Вопросами философии«, издающимися с 1947 года. И хотя к этому времени уже издавался дайджест »Культурология« (с 1997, учредитель ИНИОН РАН), журнал »Studia culturae« (с 2001, Санкт-петербургское философское общество), »Вопросы культурологии« нередко позиционируются как первый культурологический журнал. С 2004 издается »Обсерватория культуры« (учрежден Российской государственной библиотекой) и появился первый полностью электронный журнал »Аналитика культурологии«. В 2010 году к ним добавилось еще два – »Международный журнал исследований культуры«, »Культурологический журнал« (оба учреждены РИКом). В 2011 »Культура и цивилизация«, »Культура и искусство«, в 2014 »Культура культуры«. Согласно данным РИНЦ более 80 российских журналов публикуют статьи по культурологии.

Поскольку уже больше десяти лет действует правило, по которому соискатели ученых степеней должны публиковать статьи только в журналах, прошедших процедуру специального отбора, печатные издания делятся на две неравные части – включенные в заветный список и не включенные в него. Однако, это обстоятельство не мешает неофициальной иерархии. Так, по результатам независимых экспертных опросов самым авторитетным недавно был признан не включенный в список ВАК «Международный журнал исследований культуры», обладающей индивидуальной издательской политикой.

Инстанции признания возглавляют диссертационные советы и экспертный совет Всероссийской аттестационной комиссии, которые решают вопросы о присуждении ученых степеней по культурологии.

В 2006-2008 году оформились институты самоорганизации культурологического сообщества. В 2006 было создано Научно-образовательное культурологическое общество. Оно объединяет более 500 членов, включает 20 региональных организаций по всей стране. Базой широких контактов стали связи, заложенные на этапе 1980-х, когда в Российский государственный педагогический университет со всей страны съезжались педагоги на курсы профессиональной переподготовки по мировой

художественной культуре (Мосолова, 2015). При наличии межрегиональной по своему составу системы управленческих органов общества культурологи РГПУ им. А.И. Герцена остается неформальным координирующим центром общественной организации. Проводятся ежегодные конференции, с 2011 года издается альманах «Мир культуры и культурологии». Ведутся совместные научные исследования, в том числе поддержанные грантами.

Иную форму самоорганизации представляет сетевое сообщество «Российская культурология» (http://culturalnet.ru/), созданное по инициативе Санкт-Петербургского отделения Российского института культурологии. Интернет-ресурс включает базу данных культурологов, состоящую из персональных страниц ученых и форума, позволяющие проводить интернет-конференции, размещать информационные материалы. Сетевое сообщество насчитывает более 1800 членов.

Два общества представляют собой противоположные формы организации академической коммуникации. В первом, более традиционном, формате – иерархия, бюрократия, членские взносы и удостоверения, конференции и публикации. В другом, современном, – свобода входа и выхода, доминанта саморепрезентации, личных персонализированных коммуникаций, обмен информацией.

4 Экспертный и публичный статус культурологии

Это довольно проблемный вопрос. Мнения о том, в каком вопросе специалист по культуре является экспертом, очень отличаются внутри и вне культурологического сообщества. Уровень ожиданий культурологов и уровень ожидания от культурологии почти не пересекаются. В профессиональном сообществе культурологов, где принято широкое понимание культуры, культуролог представляется как универсальный специалист, способный к анализу любой сферы деятельности. За пределами сообщества облик культуролога довольно эклектичен. Он представляется знатоком мелочей жизни прошлых эпох, этикета, традиций. Культуролога представляют также как специалиста по новейшим и нетрадиционным видам художественного творчества – кино, фотография, медиа-культуре, моде. А также – как специалиста по культурному наследию и т.н. сфере культуры, включающей музеи, библиотеки, театры (подробнее см. Никифорова, Кривич, 2016).

Попробуем взглянуть на экспертный статус культурологии, с точки зрения типологии экспертов П. Бергера, Т. Лукмана. Они выделяют три трипа экспертов.

Первый – это эксперт-практик, эксперт в каком-либо секторе практической реальности, наличие такого сектора определяется самим фактом разделения труда и профессионализацией трудовых навыков. Второй – универсальный эксперт, претендующей на понимание основ знания или знания как такового. „Это не означает, что они претендуют на всеведение. Скорее, они притязают на знание конечного смысла того, что все знают и делают. Другие люди могут по-прежнему помечать вехами свои особые сектора реальности, тогда как они претендуют на экспертизу относительно конечных определений реальности как таковой" (Бергер – Лукман, 1992, с. 190).

Названные типа экспертов представляют собой и два взаимосвязанных типа экспертной деятельности. Первый (эксперт-практик) занимается анализом конкретных нарушений порядка в своем сегменте реальности. Компетенция эксперта-практика может быть проверена непосредственно, практически – достаточно выполнить его рекомендации и станет ясно, прав он или нет. Второй (универсальный эксперт) – отвечает за порядок вещей. Его компетенция непосредственно практически не проверяется, вместо практической проверки своих советов он прибегает к аргументации, к убеждению (Бергер – Лукман, 1992, с. 193). Эксперты первого и второго типа не конкурируют между собой, они компетентны не просто в разных вещах, а в разных уровнях реальности. Однако от универсальных экспертов зависит сам факт существования экспертов-практиков.

Существует еще и третий тип – эксперт- интеллектуал. »Его мы можем определить как эксперта, экспертиза которого не является желательной для общества в целом« (Бергер – Лукман, 1992, с. 205). Он занимает особое – маргинальное – положение по отношению к легитимным в данном обществе системам знания. Миссия эксперта-интеллектуала состоит в проблематизации универсальных типов знания, он способен поставить их под сомнение, подорвать статус-кво. Наличие экспертов-интеллектуалов мобилизует универсальные системы знания, функционирование которых подразумевает и противостояние нежелательным угрозам.

Культурологи, вдохновленные высокой миссий своей науки, претендуют на статус универсальных экспертов, способных определять конечные значения реальности. Извне ждут экспертов-практиков, отвечающих за конкретный, узкий сегмент реальности и обращаются к культурологам не по поводу культуры вообще, а по поводу решения проблем, которые отчетливо не маркированны принадлежностью к научным дисциплинам (т.е. к тем сегментам реальности, где вехи еще не расставлены или не крепко вбиты). Экспертами-интеллектуалами можно было считать

представителей гуманитарной науки, которые в 1970-е- 1980-е годы писали и размышляли о культуре, отбрасывая схематизм марксистко-ленинской методологии. Они самим фактом своего существования ставили под сомнение универсальность официальной системы знания. Современная культурология такой потенциал утратила, что не мешает ей занимать место эксперта-практика. Однако претензии на статус универсального эксперта пока видятся завышенными.

5 Феномен учебника культурологии

5.1 Нарративы учебника как аргументы в конкурентной борьбе

Специфическую роль в научном поле культурологии играет учебник. Лишь отчасти он выполняет прямую функцию – известно, что многие преподаватели вообще не рекомендуют студентам пользоваться учебниками, а рабочие программы по культурологии Высшей школы экономики (одного из самых динамичных образовательных учреждений России) учебники не включают совсем, только оригинальные тексты. Представляется, что учебник выполняет в значительной степени функцию автолегитимации – подтверждения существования системы культурологического знания, присяги на верности дисциплине; и одновременно функции аргумента в конкурентном поле борьбы с другими науками. Последнее подтвержается несколькими устойчивыми нарративами.

Нарратив непрерывной исторической длительности и различные стратегии удревления культурологического дискурса убеждают самих культурологов и их оппонентов в глубоких исторических корнях дисциплины. Одна из них – включение по умолчанию истории понятия культура в историю культурологии, так словно функционирование слова »культура« ей уже тождественно. Этот ход свойственен многим учебникам культурологии, особенно раннего этапа 1990-х годов. Другой прием – прямое называние дат, веков, имен. Так, например, в учебнике А.С. Кармина утверждается: »Культурология — сравнительно молодая наука. Она начала выделяться в особую область знаний с XVIII в….« (Кармин, 2003, с. 3). За всем этим стоит то, что Марк Блок называл »идолом истоков«, »манией происхождения«, как будто истоки означают причины (Блок, 1973, с. 20) .

Другой прием — умаление значимости 1990-х годов для появления культурологии, стремление забыть этот этап, пропустить, тем самым превратить в эпоху осуществления заранее заданной программы и миссии. Или даже решительно

отмежеваться от них, видя в этой преемственности посягательство на честь науки: »это в корне неверное представление, насаждаемое со вполне определенными целями« (Бондарев, с.10). Еще одна – утвердить юбилеи, например, «столетие открытия идеи культурологии» (Бондарев, 2014, с.11). Впрочем, сегодня это довольно распространенный прием, что показывает, например Т.В. Артемьева в анализе юбилейных дат Санкт-Петербургского университета (Артемьева, 2016).

Представление о том, что современная культурология венчает длительную историю развертывания рефлексии о культуре, ослабляет хватку в конкурентной борьбе, позволяет расслабиться и… упустить позиции.

Нарратив многообразия определений культуры – еще одна из стратегий «удревления» истории науки, но также фактор амбивалентной легитимации, это оружие, которое в сражении поражает хозяина. Одна из проблемных зон культурологии – сложность понятия культуры и отсутствие монополии на конечное определение. Внутри культурологического сообщества существует более или менее сложившийся консенсус, но при дискуссиях с представителями других гуманитарных дисциплин согласие достигается нелегко.

Ситуация усугубляется тем обстоятельством, что активно идет процесс девальвации самого слова «культура», поскольку частотность его использования сегодня зашкаливает. Вполне возможно, что появление культурологии в России подтолкнуло этот языковой процесс. Так или иначе, сегодня понятие культура чаще функционирует не как термин или слово с конкретным значением, а как эвфемизм, позволяющий избежать конкретизации проблемы. Или становится симптомом „неосознанного стремления к упрощающему обобщению" (Касьянов, 2016).

Одна из плодотворных тенденций сегодня – исследование истории понятия культура (Асоян - Малафеев, 2000; Сугай, 2000), которое ведет к пониманию прерывистости исторической ткани и к уникальности сложившейся ситуации. Именно с этим пониманием следует, на наш взгляд, продолжать работать в новых обстоятельствах.

Представляется, что учебник культурологии и сложившаяся высокотеоретическая, порой схоластическая форма преподавания культурологии, не достигает своих целей. Стоит разделять внутренние проблемы культурологии, вопросы демаркации с другими научными, вопросы истоков и истории, которые не имеет смысла выносить на общее обозрение. И вместе с тем создавать привлекательный образ культурологии для широкой публики, соблазнять ее исследованиями культуры и

культорогией, для чего университетское образование представляется важнейшей площадкой (подробнее см. Никифорова, 2016).

Ограничимся приведенными замечаниями, хотя, конечно, сюжет не исчерпан.

5.2 Обложка учебника культурологии как визуальная самореференции

Специфический срез публичных ожиданий от исследований культуры представляют визуальные репрезентации культурологии – прежде всего, в обложках учебных изданий. Выбор дизайна не всегда зависит от воли автора, нередко решение принимает редактор или директор, почти всегда в расчете на коммерческую привлекательность издания. Т.е. это каждый раз компромисс представлений о культурологии изнутри и извне научного поля. Но поскольку представленные ниже тенденции обладают заметной устойчивостью, значит авторы в принципе с таким положением дел согласны.

Варианты дизайна можно разделить на две неравные группы: с абстрактным графическим оформлением и иллюстративным. Во втором случае преобладают произведения высокого искусства. Безупречная классика открывает претензии культурологии на глубокие корни и вечные истины: краснофигурный стамнос (Г. Драча, 2016, изд. »Феникс«); ионическая колонна (Данилова И.В. »От лингвистики к мифу: Лингвистическая культурология в поисках этнической ментальности«, 2016); колонны античного Иераполиса (А.В. Костина, 2016, изд. »Кнорус«). Выражают недвусмысленные мессианские претензии »Благовещение« С. Ботичелли, А.П. Садохин, 2016), »Мадонна Литта« (А.Г.Шаповалов и соавт, 2004 «Владос»); »Петроградская мадонна« (В.М. Пивоев, 2016, «Кнорус»); »Девы разумные« Страсбургского собора (Маркова А.Н., 2008, »Юнити-Дана«); окликающий взгляд »Девушки с жемчужной сережкой« Вермеера (Л. Никитич, 2009, »Юнии-Дана«); »Рассвет« Клода Монэ (Н.О. Воскресенский, 2008). Убеждают в универсальной учености: портрет Ломоносова (П.С. Гуревич, 2010, »Омега-Л«), бюст Вольтера (Г.В. Драч, 2002, »Феникс«).

Краткий анализ возвращает нас к типологии экспертов и демонстрирует претензии на статус универсального эксперта, что поддерживается внутри культурологического поля и вызывает сомнения вне его.

Заключение

Целью статьи было показать процесс автономизации научного поля культурологии в России и его современную институциональную топографию. Охарактеризованы основные этапы истории культурологии: канун культурологии 1987-1992, 2000-е-2010-е период борьбы за научную монополию; с 2014 – период утраты некоторых позиций в результате реформ образования и науки. Охарактеризованы основные сферы культурологического образования, образующие подвижную целостность с размытыми границами. Учебник культурологии проанализирован как форма автолегитимации дисциплины, что представляется нетипичным случаем. Предложено воспринимать обстоятельства борьбы культурологии за монополию на научную истину как нормальную и перманентную социальную ситуацию и учиться в ней жить и работать.

Библиография

АРТЕМЬЕВА, Татьяна: История как нестрогая наука. От чего зависит хронология российских университетов. In: *LiteraruS-Литературное слово*, 2016, № 3 (52), с. 23-29. ISSN 1459-2673.

АСОЯН Юлий – МАЛАФЕЕВ Александр: *Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX - начала XX веков*. Москва: Объединенное гуманитарное издательство, 2000. ISBN 5-94282-038-4

БАГДАСАРЬЯН, Надежда: *Культурология. Учебник для студентов технических вузов*. Москва: Высшая школа, 2001. 511 с. ISBN 5-06-003475-5

БЕРГЕР, Петер – ЛУКМАН, Томас: *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания*. Москва: Медиум, 1992, 323 с. ISBN 5-85691-036-2.

БЛОК, Марк: *Апология истории или ремесло историка*. Москва: Наука, 1973, 254 с.

БОНДАРЕВ, Алексей: История культурологии. Память научного сообщества и проблема самоидентификации. In: *Человек в мире культуры*, 2014, № 3, с. 8-16. ISSN 2227-9857.

БУРДЬЕ, Пьер: *Социальное пространство. Поля и практики*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2005. 576 с. ISBN 5-89329-761-X.

КАРМИН, Анатолий: Культурология. Санкт-Петербург: Лань, 2003, 928 с. ISBN 5-8114-0471-9.

КАСЬЯНОВ, Григорий: Дисциплина с темной историей: Мифы об истоках культурологии и их критика. In *XX Юбилейные Царскосельские чтения. Материалы международной научной конференции*. Санкт-Петербург: Ленинградский государственный университет им. А.И. Пушкина, 2016. с. 95-102. ISBN: 978-5-8290-1555-8.

МЕЖУЕВ, Вадим: Культура как деятельность (из истории отечественной культурологии). In: *Личность. Культура. Общество,* 2006, вып. 1(29), с. 37-59. ISSN 1606-951X.

МОСОЛОВА, Любовь: Мировая художественная культура в российском образовании (от периода оттепели до современности). In: *Общество. Среда. Развитие*, 2015, № 4. с. 128-130. ISSN 1997-5996.

МОСОЛОВА, Любовь: Культурология в современной России. Публичная лекция в Санкт-Петербургском Доме учёных 01.11.2016 г. In: *Вопросы культурологии,* 2016, № 12, с. 6-10. ISSN 2073-9702.

НИКИФОРОВА, Лариса: Эффективная культурология: как заставить учебную дисциплину работать на отдаленную перспективу. In: *Ярославский педагогический вестник*, 2016, № 4, с. 281-286. ISSN 1813-145X.

НИКИФОРОВА, Лариса – КРИВИЧ, Наталья: Культурологическая экспертиза. Предыстория, современное состояние, перспективы развития. In: *Пространство и бытие современной культуры: теоретические и прикладные аспекты исследования*. Саратов: Саратовский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского, 2016, с. 17- 27. SBN: 978-5-91879-657-3.

СУГАЙ, Лариса: Термины »культура«, »цивилизация« и »просвещение« в России XIX – начала XX века. In: *Труды Государственной академии славянской культуры*. Вып. 2. Мир культуры. М: ГАСК, 2000, с. 39-53. ISBN 5-85291-005-8.

ФЛИЕР, Андрей: *Культурология для культурологов. Учебное пособие для магистрантов, аспирантов и соискателей, а так же преподавателей культурологии*. Москва: Согласие, 2010. 672 с. ISBN 978-5-86884-134-7.

ФЛИЕР, Андрей: Научная ассоциация исследователей культуры. In: *Культура культуры*, 2014, № 1. Available at: http://cult-cult.ru/nauchnaya-associaciya-issledovatelej-kulitury/

ЯНУТШ, Ольга: Пролегомены к культурологической теории образования. In: *Общество. Среда. Развитие*, 2014, № 3. с. 56-59. ISSN 1997-5996.

Professor Larisa Nikiforova
Department of theory and history of culture
Herzen State Pedagogical University
Saint Petersburg, Russian Federation
lv.nikiforova@gmail.com

INTERKULTÚRNE UČENIE AKO SÚČASŤ GLOBÁLNEHO VZDELÁVANIA

Viktória Dolinská – Katarína Orságová

Abstract

This article deals with the issue of intercultural learning with an emphasis on the development of intercultural awareness of students - future economists by strengthening their intercultural sensitivity to different, sometimes conflicting aspects of cultural diversity. Cultural differences manifest themselves in different areas of human interaction. Their ignorance and disrespect can have a negative impact not only on relations in everyday life, but also on labor relations in a culturally mixed work environment.

Communication in a multicultural world requires skills related to intercultural interaction, i.e. creating linguistic, pragmatic and cultural awareness. Developing intercultural competence is the development of flexibility, adaptability and tolerance to other languages and cultures. The priority is to make a person coming from another cultural background was not in the communication process misunderstood. It is therefore very important to increase students' intercultural sensitivity threshold, the only way to intercultural learning becomes a means of social transformation. Appropriate teaching methods can enhance students' sensitivity to cultural differences and opinions of people from other cultures.

The aim of intercultural learning is to reach a state where difference is perceived as normal and is integrated into one's identity. Thus, we emphasize that intercultural learning is a challenge for our identity, because it can bring enrichment. Promoting interest in other cultures is a way to spread the culturally specific knowledge and a prerequisite for the successful entry of future economists in intercultural interactions and helps to increase intercultural literacy.

Key words: intercultural learning, intercultural interaction, intercultural sensitivity

Úvod

Medzi jazykom a kultúrou je vzácna interakcia a z toho vyplýva aj vplyv jazyka na vnímanie sveta, vývoj názorov a myšlienok. Naše komunikačné schopnosti môžeme rozvíjať vtedy, keď správne analyzujeme faktory ovplyvňujúce správanie komunikačného partnera. To

predpokladá zaoberať sa vnútornými faktormi, ako sú hodnoty, pocity, názory, očakávania, postoje a podobne.

Problematika interkultúrneho učenia je rozsiahla a má viaceré línie. Interkultúrne učenie v užšom slova zmysle chápeme ako individuálny proces získavania znalostí, postojov alebo správania, ktoré sú spojené s interakciou s odlišnými kultúrami. V širšom slova zmysle ide o spoluexistenciu ľudí odlišného pôvodu. Interkultúrne učenie je súčasťou spoločenskovedného diskurzu, avšak mnohokrát sa sústreďuje len na reálie odlišných kultúr, na ich zvyky a tradície. Tieto informácie však rýchlo zastarávajú a stávajú sa irelevantné pre život. Interakcia s odlišnosťou musí byť aktívna. Kritická a nedogmatická pedagogika sa vyznačuje tým, že chápe kultúru ako sociálny konštrukt a nie ako ontologickú danosť. Pri výučbe medzikultúrnej komunikácie obyčajne sledujeme u študentov zvyšovanie prahu medzikultúrnej citlivosti ako kľúčovej schopnosti a predpokladu kontaktu s inými kultúrami. Ide o citlivosť voči významu kultúrnych rozdielov a názorom ľudí v iných kultúrach (Bhawuk, Brislin, 1992, s. 414).

Skutočné učenie prebieha na troch úrovniach: kognitívnej, emocionálnej a behaviorálnej. Zároveň môže byť náhodné, alebo môže byť výsledkom plánovaného procesu. Veľa vecí sa učíme zo zážitkov bez toho, aby sme si to plánovali. Aby to bolo efektívne, tento náhodný zážitok však musíme zámerne reflektovať. “To, ako vnímame svet, život a ľudí okolo nás, aké vzťahy si vytvárame, aké očakávania máme, ako definujeme šťastie … to všetko je výsledkom našej výchovy a vzdelania v danom regióne a kontexte” (Andreotti, Labašová, 2015, s. 195). Problematika interkultúrnosti musí byť aktivizujúca, zapájajúca každého jednotlivca autenticky a tak, aby sa rozvíjala adaptívna identita. Zle adaptujúca sa identita je prístupnejšia negatívnym vplyvom stereotypov.

1 Interkultúrne učenie

Interkultúrna komunikácia ako interdisciplinárny odbor je pomerne mladým odborom štúdia, jej počiatky datujeme do štyridsiatych rokov minulého storočia. Východiskom pre autorov riešiacich túto problematiku bola kniha “The Silent Language” (1959), autorom ktorej bol E. T. Hall. Interkultúrna komunikácia má rôzne formy od medzirasovej a medzietnickej až po intrakultúrnu. Keď je používaná v prostredí ľudí, ktorých kultúrne vnímanie a systém symbolov sú odlišné a menia komunikačnú situáciu, vtedy takúto situáciu hodnotíme ako medzikultúrnu. V súlade so zmenami a svetovým trendom sa hovorí o dvoch neoddeliteľných

elementoch: kultúre a komunikácii a ich spojení. Samovar a Porter (2000) to nazývajú "hlasom" a "ozvenou".

Neformálne aj formálne vzdelávacie systémy pre uľahčenie učenia používajú štruktúrované procesy. Za takýto považujeme aj zážitok interkultúrneho učenia na seminári – v našom prípade sledovanie dokumentárneho filmu, ktorý sa zaoberá inou kultúrou a kritickým incidentom. Našou úlohou bolo zistiť, do akej miery sú študenti (budúci ekonómovia) citliví nielen voči inej – pre nich neznámej kultúre, ale i to, ako vnímajú problém, ktorý sledovaný dokumentárny film rieši. Keď vychádzame z materiálu, ktorý rieši problematiku inej kultúry, ľahšie sa identifikujú kultúrne rozdiely a kritizuje problém. Podľa A. Zelenkovej (2010, s. 13) "keďže kultúra preniká celý jazykový systém a jeho kontextuálne použitie, každý aspekt komunikatívnej kompetencie nadobúda kultúrnu dimenziu." V prípade, že v podmienkach vysokej školy poskytneme študentom interkultúrnu skúsenosť formou vhodného cvičenia na seminári, spontánne reakcie, prežívanie pocitov a ich následné vyjadrenia sú prínosom pre obidve strany.

Ideálne učenie je také, ktoré ponúka metódy, na základe ktorých dochádza k zážitku a reflexii na všetkých troch úrovniach. Učiť sa interkultúrne však predpokladá dobre poznať svoju vlastnú kultúru. Bez poznania vlastnej kultúry nie je možné porozumieť iným kultúram. Cieľom interkultúrneho učenia je nielen poznať a zvyšovať medzikultúrnu (interkultúrnu) citlivosť vysokoškolských študentov, ale je to aj budovanie ďalších interkultúrnych zručností vrátane flexibility v správaní. Ideálne je spojenie výučby jazyka a interkultúrnej komunikácie v rámci jedného predmetu alebo medzipredmetovo.

My sa budeme pozerať na kultúru ako na interakciu kultúr, lebo ľudia rozdielne premýšľajú, cítia a konajú (interakcia kultúr a interkultúrne zážitky). Okrem viditeľných častí kultúry (architektúra, hudba, jazyk …) rozlišujeme aj tie ťažšie viditeľné – ale tvoriace základ kultúry (história, normy, hodnota …). To vysvetľuje, prečo je ťažšie porozumieť ľuďom odlišnej kultúry aj napriek tomu, že vieme, aký jazyk používajú, z akej kultúry pochádzajú.

2 Medzikultúrna citlivosť a filmový dokument

Hofstedeho model kultúrnych dimenzií je oceňovaný ako empirický základ. I keď Hofstedeho dimenzie vysvetľujú odlišnosť kontextov, v ktorých žijeme, núti nás to pýtať sa, do akých hĺbok podstaty tej – ktorej kultúry prenikáme a či cez tento model nevytvárame ďalšie nechcené stereotypy?

Naproti tomu behaviorálny model E. T. a M. R. Hallových je založený na odlišnostiach v správaní: rozlišujú rýchle (reklama, televízia, prvotné zoznámenie sa) a pomalé odovzdávanie informácií (umenie, hlboké vzťahy, dokumentárne filmy).

Medzikultúrna (interkultúrna) citlivosť je súčasťou interkultúrnej komunikácie. Stotožňujeme sa s tvrdením, že interkultúrna citlivosť sa u väčšiny ľudí vyvíja na základe priamej skúsenosti s inakosťou. J. M. a M. J. Bennett (2004) hovoria o šiestich štádiách osobného rastu medzikultúrnej citlivosti, kedy každé štádium vyjadruje iný spôsob prežívania a reagovania na odlišnosť:

1. popretie,
2. obrana,
3. minimalizovanie rozdielov,
4. akceptovanie,
5. adaptácia,
6. integrácia.

Prvé tri štádia označuje ako rôzne úrovne etnocentrizmu a posledné tri ako vzostupné úrovne etnorelativizmu. Najnižšou úrovňou etnorelativizmu je popretie, kedy ľudia odvodzujú svoje vnímanie sveta z hľadiska nadradenosti svojej kultúry, majú potrebu izolovať sa od iných kultúrnych vplyvov.

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia sa rozvíjali interkultúrne výskumy vnímania s dôrazom na rozdiely vo vnímaní medzi západnými a tradičnými kultúrami. My sme však zaznamenali rozdiely vo vnútri tej istej kultúry, čím sa nám potvrdila teória holistického a analytického kognitívneho štýlu, že rozdiely vo vnímaní nemusia vznikať len medzi modernými a tradičnými kultúrami. Praktickým príkladom je vybraná časť nášho výskumu, ktorý sme realizovali na vzorke študentov výberového seminára. Študentom – budúcim ekonómom sme na seminári predmetu Sociokultúrne dimenzie medzinárodných vzťahov (SKDMv) premietli filmový dokument od T. Ryšku "Zajatci bílého boha" o domorodom horskom národe Akha. Našou pracovnou stratégiou bolo nasmerovať študentov na to, aby po pozretí dokumentu napísali svoje dojmy. Zvolili sme výskum s uzavretou výskumnou vzorkou z toho dôvodu, lebo sme náš zámer nechceli ďalej rozširovať. Písomné záznamy študentov sme spracovali formou analýzy a interpretácie. Kvalitatívny prieskum sa nám osvedčil aj z toho dôvodu, že sme nemali vopred stanovenú teóriu o skúmanom jave. Cieľom nášho výskumu bolo rozvíjať medzikultúrnu citlivosť vysokoškolských študentov nasmerovaním ich mysle na písanie dojmov a taktiež odhaliť skryté prejavy písaných produktov, t. j. motiváciu, hodnotové orientácie a postoje. Ako príklad uvádzame vyjadrenie študentky prvého stupňa

štúdia, kde nedošlo k zvýšeniu miery jej medzikultúrnej citlivosti, potvrdila popretie: "*Film ma absolútne nezaujal. Nie je pre mňa žiadnou novinkou, že kresťanstvo je choré a zvrátené".* Ostatné študentky, ktoré si tiež pozreli tento dokument, prejavili vyššiu mieru medzikultúrnej citlivosti a oveľa zrelšie sa vyrovnávali s týmto konfrontačným dokumentom. I keď v písomných záznamoch slovne vyjadrili iný spôsob prežívania a reagovania na odlišnosť, ich reflexie sú v zásade dosť podobné. Ilustrujeme na príkladoch nie popretie, ale skôr potvrdenie druhého a štvrtého štádia rastu medzikultúrnej citlivosti – a to: obranu a akceptáciu.

- *„Ľudia by nemali pretvárať druhých na ich obraz. Nemali by im núkať pomoc, ktorú nepotrebujú ... spoločnosť je pokrivená, ľudia už nevedia rozoznať dobro a zlo..."*
- *„Nadobudla som akýsi pocit úzkosti a strachu, začala som sa pýtať samej seba, či my, ľudia, dokonca veriaci ľudia, dokážeme byť takí bezcitní a zvrhlí..."*
- *„Myslím si, že nie je správne iným národnostiam vnucovať našu vieru. Veď každý národ/etnikum je len vtedy národom/etnikom, ak sa líši od iných..."*
- *„Film vo mne zanechal zvláštne pocity a dojmy. Nikdy predtým som podobný dokument nevidela, a teraz viem, že to bola chyba. Film mi pomohol viackrát sa zamyslieť nad životom národa Akha, ale aj nad mojím životom. Uvedomila som si, že čo všetko mám ja a oni v podstate nič, len jeden druhého a to, čo si sami vyprodukujú ..."* (prípadné ortografické a štylistické chyby sú opravené autorkou článku).

Naša výskumná vzorka naznačila, že emócie a ich prejavy majú nielen kultúrne univerzálne zložky, ale aj kultúrne špecifické zložky. K. Scherer (1997) sformuloval teóriu emócií založenú na hodnotení udalostí, ktoré predchádzali vzniku emócií. Štruktúra emócií je podľa neho založená na subjektívnom hodnotení udalostí, ktoré ovplyvňuje novosť stimulu, jeho príjemnosť, coping, legitimita udalosti, kompatibilita s osobnými a spoločenskými normami a podobne. Väčšina jazykov má veľa výrazov, ktorými popisuje emocionálne prežívanie. Keď ľudia hovoria, že sa cítia šťastní, alebo sú sklamaní a zhnusení, napovedá to aj o ich konkrétnej emočnej skúsenosti. To potvrdzujú aj prvé dve vety študentky na uvedenom seminári, ktorá už od začiatku štúdia riešila dlhodobý osobný problém a prejavovala sa negativisticky voči každej aktivite na seminári, pokiaľ sa jej zúčastnila. V našom prípade boli študenti postavení pred závažný medzikultúrny problém. Naším cieľom bolo zistiť, cez voľné písanie rukou (nie na počítači), ako zareagujú na uvedený filmový dokument. Písanie rukou bolo z našej strany zámerné, na chvíľu ich to zastavilo a nútilo jednoducho premýšľať nielen nad tým, čo videli v dokumente, ale aj nad ich preferenciami, názormi a nad vlastným životom. Niektoré vybrané vyjadrenia sú toho dôkazom.

Jazyk sa od kultúry nedá oddeliť, čo potvrdili vedecké výskumy v lingvistike, antropológii, sociológii, filozofii, psychológii a iných vedách. Kultúra poskytuje ľuďom spoločné kognitívne rámce, ktoré majú vplyv na jazykové zručnosti. Jazyk, naopak, vyjadruje, symbolizuje a stelesňuje kultúrnu realitu (Zelenková, 2010).

Záver

Medzikultúrne porozumenie je dôležitá súčasť života v multikultúrnom svete. Aj svet podnikania a obchodovania je podmienený rýchlou internacionalizáciou a nemôže obchádzať problematiku budovania kvalitného mnohokultúrneho pracovného prostredia, v ktorom budú pôsobiť nielen odborne ekonomicky zdatní, ale aj medzikultúrne citliví absolventi. „Rýchla internacionalizácia ekonomík a celková globalizácia hospodárskych procesov vytvárajú úplne novú situáciu nielen pre nové modely systémov vnútropodnikového manažmentu, ale najmä menia sociálnu úlohu manažéra, jeho odbornú, sociálnu, ako aj interkultúrnu kompetenciu“ (Poliak, 2015, s. 69). Vzdelávanie budúcich ekonómov je v súčasnosti aj o rozširovaní medzikultúrnej citlivosti, predstavivosti a kreativity, pretože vzdelávanie by malo byť prostriedkom spoločenskej premeny. Takémuto vzdelávaniu potom môžeme hovoriť, že je globálne, lebo zasahuje celý okolitý svet a má etický životný rozmer.

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia výskumnej úlohy v rámci projektu „Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia“, ktorý je finančne podporený Slovenskou agentúrou pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS/2015/RV/1/10).

Zoznam literatúry:

ANDREOTTI, Vanessa de Olivier. – LABAŠOVÁ, Zuzana: Vzdelávanie z pohľadu pôvodných národov. In: *Environmentálna výchova v súvislostiach.* Zvolen: Technická univerzita, 2015, s. 195 – 211. ISBN 978-80-228-2794-2.

BENNETT, Janet, M. – BENNETT, Milton. J.: Developing intercultural sensitivity: an integrative approach to global and domestic diversity. In D. Landes, J. M. Bennett, M. j. Bennett (Eds.) *Handbook of intercultural training* (pp. 147 – 165). Thousand Oaks, CA: Sage.

BHAWUK, Dharon. P. S. – BRISLIN, Richard: The Measurement of Intercultural Sensitivity Using the Concepts of Individualism and Colectivism. In: *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 16, 1992, 4, s. 413 – 436.

POLIAK, Peter: *Interkultúrne rozdiely v manažmente organizácií.* Banská Bystrica: Belianum, 2015. 141 s. ISBN 978-80-557-1029-7.

SAMOVAR, Larry, A. – PORTER, Richard, E.: Understanding Intercultural Communication: An Introduction and Overview. In: Samovar, L. A., Porter, R. E. (Eds.): *Intercultural Communication.* A Reader Londýn: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 5 – 16.

SCHERER, Klaus, R.: The role of culture in emotion-antecedent appraisal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (5), s. 902 – 922.

ZELENKOVÁ, Anna: *Interkultúrne vzdelávanie v cudzích jazykoch na vysokej škole.* Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2010. 188 s. ISBN 978-80-557-0014-4.

Viktória Dolinská, doc. PhDr., PhD.
Ekonomická fakulta
Katedra ekonómie – oddelenie aplikovaných spoločenských vied
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
viktoria.dolinska@umb.sk

Katarína Országová, Ing., PhD.
Ekonomická fakulta
Katedra ekonómie – oddelenie ekonómie
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
katarina.orsagova@umb.sk

USING STUDENT LEARNING JOURNALS TO DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE

Anna Zelenková

Abstract

The need for intercultural competence as part of a university graduate´s profile has been acknowledged by many official European and national documents, yet the realisation in the day-to-day teaching practice has not been stated or attained clearly. Most authors agree on an activating or interactive methodology to be most appropriate for developing the necessary intercultural knowledge and skills, as it uses interaction to prepare for intercultural encounters. Nevertheless, there are other innovative methods that help university students reflect on what and how they are learning and at the same time raise their cultural awareness. The article focuses on the role of reflective methodology, particularly on the use of student learning journals in the development of intercultural competence. Student journals are considered to be self-reflective tools in the learning process and at the same time allow the teacher to trace culture-related issues and check progress in students´ intercultural learning. The article first defines the reflective learning methods, then provides information on research methodology and, finally, exemplifies the results of raised intercultural competence.

Key words: intercultural competence, teaching, learning, reflective learning, student learning journals

Introduction

The development of intercultural competence is an inevitable component of today´s university graduate´s profile. The beginning of the 21st century is marked by accelerated global processes that have impact on all aspects of social and economic life. The advances in information technologies and transportation are creating a more mobile and global community. The global economy is building a network of relationships between companies, businesses, communities and countries, and people with different cultural backgrounds are connecting with each other more often than ever before. Similarly, the academic community is creating networks through mobility of students, researchers, which is reflected in the internationalization of higher education. Culture plays an essential role in these contacts. Culture is a phenomenon that is present in daily communicative situations and as such

influences also the educational environment (Höhn, 2011). We believe that all stakeholders should possess intercultural competences in order to communicate effectively without creating conflicts in the intercultural situations.

1 Intercultural competence and how to teach it

We define intercultural competence as some knowledge, attitudes and skills that enable smooth communication and interaction between members of different cultures which can avoid conflicts, misunderstandings and the lost of the actors´ integrity (Zelenková, 2010). Mader and Camerer (2010) put the stress in this triad on attitudes as it is the personal qualities which play a more important role than the knowledge of cultures. Similarly, Byram et al. state, that intercultural dimension of teachers (and the learners) does not constitute "more knowledge of other countries and cultures but… skills that allow them to take risks in their thinking and feeling; such skills are best developed in practice and in reflection on experience" (Byram et al, 2002, p. 34). Deardorff´s model of intercultural competence goes beyond the acquisition of these components - the intercultural competence is considered to be „the ability to develop targeted knowledge, skills and attitudes that lead to visible behaviour and communication that are both effective and appropriate in intercultural interactions" (Deardorff, 2006, p. 241). The reasons for developing this competence lie both in students´ present academic needs and their future professional requirements. The internationalization of education is bringing students and teachers into one classroom where the interaction becomes intercultural. Even if the differences may seem small or tiny, the culture will always be present in the background that makes communication a cultural act (Kramsch, 1998). The future professional needs lie in the internationalisation of business, the labour market and free trade. The university is the last formal educational stage to ensure the development of the competence required for successful functioning in the international and intercultural environment. Since the mid-20th century the research has investigated the nature of cultural components that influence the way people think, act and behave. However, the field of intercultural communication is relatively young and since the mid-20th century, pedagogy has been developing more effective intercultural teaching and training methods. These evolved from earlier teacher-centred approaches (lectures, films and discussions, to more student-centred methodologies in the 1990s (Seelye, 1993, Byram, 1997, Byram et al, 2002, Kramsch, 1993, Tomalin, Stemplesky, 1993) up to the interactive and reflective methodologies at the end of 20th and the beginning of 21st century (Byram, 2002, Landis, Bennett and Bennett,

2004, Gibson, 2002, Utley, 2004). As Byram et al. state, the intercultural dimension of learners (and the teachers) does not constitute "more knowledge of other countries and cultures but… skills that allow them to take risks in their thinking and feeling; such skills are best developed in practice and in reflection of experience" (Byram et al, 2002, p. 28). Spencer and Oatey (2009) see in intercultural communication not only a language communication act; they view it as a whole process of interaction, in which the attitudes and behaviours play an equally adequate role.

Based on these examples we can assert that intercultural education has undergone a tremendous transformation in the past decades (Fowler, Blohm, cited in Landis, Bennett and Bennett, 2004) and teachers can now use a range of methods to teach culture, intercultural relations, communication and interaction. In our article we focus on the reflective methodology, which can help raise students´ cultural awareness and develop their intercultural competence.

2 Defining terms: reflective methodology and student learning journals

By methodology we understand a "body of methods and rules followed in a science or profession, or the study of principles and procedures in a particular field" (Landis, Bennett, Bennett, 2004, p. 38). In the teaching of intercultural competence, reflective learning practices and methods are part of the reflective methodology. These methods and techniques help individual students or groups of students reflect on their learning experiences and make them engaged in the learning process. For the teacher, the reflective practice enables recognition of patterns of thought and behaviour that shape students´ thinking and actions. It allows the teachers to explore such questions as: how students perceive what they are learning, how they connect the new knowledge to the old one and what their attitude to what they are learning is.

Moon J. A. in her books (2004, 2006) explains the nature of reflective and experiential learning introducing principles based on Kolb´s experiential learning cycle, where reflection plays an important part. One of the reflective methods introduced in literature is the learning journal. It is often called the student learning journal or diary, reflective, or self-reflective journal (writing). According to Heinz (2004), the student learning journals can be seen as a source for the evaluation and assessment of students´ progress in developing their intercultural skills. We agree with the author that the writing of self-reflective learning journals enables students to:

- express themselves without fear and embarrassment,
- organize their thinking and explore complex issues,
- improve their language skills,
- become more autonomous and take control of their own learning,
- reflect upon and make sense of the learning experiences,
- express their feelings and emotional responses,
- become more self-motivated and better learners.

On the other hand, student learning journals allow the teacher to track the acquisition and development of some culture-related issues, and see which of these issues contribute to the development of intercultural competence. It can answer such questions as:

- What new intercultural knowledge do students acquire?
- What intercultural issues are relevant to students at the tertiary level?
- How do students view the content of the course?
- Which intercultural attitudes do they demonstrate?
- How do students develop as learners?
- What critical cultural awareness of their own and other cultures do they demonstrate?
- Which future-oriented behaviour results from their learning?

The results of writing a learning journal are not only the recorded events (happening in and outside of the classroom), but also a kind of reflection on the process of learning as they document students´ ideas, feelings, observations and vision (Moon, 2004).

3 Aims and Method of Research

Our research represents an ongoing qualitative classroom research focused on methodology of intercultural teaching and training. We have used the student learning journal with two aims in mind: a) to allow students to document their ideas about the learning process ("me as a learner") and b) to record the learning of new intercultural issues (knowledge, attitudes, skills) and their possible application in the future ("me becoming intercultural"). This method was applied in specific courses on intercultural communication in business over a period of two years (2014 – 2015). For students, this was the first time they were exposed to this way of learning and asked to continuously record the events in class and their own reflection on them. There were two groups of students (each one in the winter semester with 13 weeks´ entries from September to December). Altogether 17 journals were analysed. As

the research is continuing in the following academic years, only partial results are presented in this article focused on one event and activity in class: the lecture given by a visiting professor. These lectures are organized by the teacher (author of this article) or by students themselves within a series of lectures entitled *Intercultural Dialogue* delivered in English by invited professionals from different fields (diplomacy[1], international tourism[2], higher education[3], student organization AIESEC[4]), and some foreign teachers visiting within the Erasmus teacher mobility programme or other international projects of the Faculty of Economics, Matej Bel University. These lectures are considered a complement to the syllabus and an enrichment of the course content. Generally, these lectures are welcomed by students and they like to engage in the discussion (even if they are shy in the beginning). For these particular groups of students, who were keeping their journals in that semester, the lecture did not finish by saying good bye to the invited lecturer. Their task was to make another journal entry for that week and reflect on the content of the lecture, the atmosphere in class; record their thoughts, ideas and any culture-related issues that they were aware of. For the purpose of this article we would like to give the analysis of students´ journal entries concerning only one specific event (lecture on Canada and Canadian Culture). The purpose is to show how the teacher can track the cultural learning through some of the chosen indicators.

To be able to analyse the entries, it was important to make a set of criteria (indicators) through which we would be able to spot the cultural learning. In the entries we were looking for

a) Personal reflection on learning (what do I think about what I heard/learned; how do I connect it with what I already know).
b) Some of the items that constitute intercultural competence (according to Byram, 1997)
    - critical cultural awareness about students´ own and other cultures,
    - intercultural attitudes, such as curiosity, openness and tolerance,

[1] In co-operation with the Embassy of the USA in Bratislava and the Info-USA section of the State Scientific Library in Banska Bystrica.

[2] Slovak Tourist Board.

[3] e.g. Penn-State University, USA; University of Waterloo, Canada, represented in the past three years by Profesor Robert Shipley.

[4] Some of the intercultural trainers in this organisation are foreigners who are invited to speak to students in this particular course.

- impact on or possible implication for future action (how will I use in the future what I have learned, how will it change my thinking and believing (according to Kolb, 1984).

The possible implication for future action is part of Kolbs´ experiencial learning cycle (Kolb, 1984). In the intercultural education, this stage of learning, the active implication in future action, can be attained through the exposition of learners to intercultural events (interactive lectures, simulations, role plays, etc.), their reflection or reflective observation, and the abstract conceptualization of the observed situation.

4 Results and Discussion

For the illustration of the above, we are giving extracts from some of the journals entries documenting students´ thinking about the lecture itself, reasoning its contribution to their learning, and exemplifying the acquisition of new cultural learning:

"This was a very special lecture. Firstly I was a bit afraid about the accent and how well I would understand, but the professor´s English, tone of voice and tempo were very pleasant to listen to. However, I realised that I had very little knowledge about Canada. I just wonder why I did not get it earlier. I appreciate his (professor´s) answer to my question about maple leaf, the national symbol of Canada. ... To sum it up, this possibility of having a foreign lecturer, a visiting speaker has a huge benefit for me as a student studying in the English-medium programme. I am glad I had the experience that not many students can enjoy." (Martin, a Slovak Master-degree student studying in the English-medium program).

*"I found this presentation really interesting. The French and Canadians have a strong connection because we speak the same language and also because of history..., once we called Canada the New France.... "*and *"This presentation makes you want to discover Canada´s culture, their habits their values...."* (Samuel, a French student spending a semester on the Erasmus mobility programme).

*„The speaker gave very interesting numbers on the divergence from the USA; the most interesting was that on guns ownership... (*Antoine, a French student spending one semester on the Erasmus mobility programme).

"I learned a lot of interesting facts but what I found most interesting was the information on Canadian multiculturalism - a society in which no one is discriminated because of skin

colour, religion or origin; it must be admitted it is rare even though we live in the 21st century. Therefore Canada is a unique case, a state that gives everyone the same opportunities .... Also the relationship to the indigenous population... I heard for the first time the term First Nations. From this very name we can notice that culture of these people is respected and valued. It is a good example for other countries..." (Igor, a Croatian Master degree student of Marketing Management)

"I really liked this presentation and the way of presenting. The professor explained a lot of things that I have always wondered why they are like that in Canada and did not have the answers for them, for example why the official head of Canada is the British Queen and why people speak French there…Now I have got some insight…" (Milan, a Slovak Master-degree student).

"Firstly, I would like to point out that I value the fact that he (visiting lecturer) tried to make the presentation as interactive as possible by asking us about our opinion and imagination about his home country…Moreover, I liked the kind of information he was providing that I did not know before this talk. For instance the term First Nations….Another thing I wasn't really aware of before was the fact that there is actually such a huge diversity of people in Canada and that tolerance is one of the fundamentals when it comes to creating laws…." (Adonia, a student from Germany studying at an Austrian University, spending one semester on the Erasmus mobility programme).

"It was very beneficial as the opinions and experience of a native inhabitant of Canada cannot be compared to any other source of information. You can read books and search for information on the Internet but the views of a person who was actually born and lives in Canada are from real life and of great value." (Eva, a Slovak English-medium programme student).

"When he spoke about how the Canadian society is diversified I was thinking of how it would work in some Slovak schools if there were such different nationalities of students… I think that we are a small country and there are still a lot of people who have prejudices toward different nationalities…" "I really liked the way of professor Shipley's presentation, he was very informal but on the other hand very professional…" (Martina, a Slovak English-medium programme student).

These extracts from journal entries were chosen to answer he researcher´s answers as stated above: which of the indicators are to be found in the writing, which of them mirror what and how students learn. Reading these entries gives an idea of what students´ journals are, how they can be utilized in the intercultural learning process and particularly, in the development of the intercultural competence. To sum up, we are giving the summarized overview of examples of individual items relating to the following indicators:

What happened in class	**Visiting professor´s lecture** **PPT presentation** **Interactive lecture with questions and answers**
Indicators of personal reflection: **What and how do I think about it?**	*I realised that I had very small knowledge of…* *I just wonder why I did not know it earlier…* *I appreciate his answer to my question.* *Having a lecturer from Canada was so valuable for me as the opinions and experience of a native inhabitant cannot be compared with any other source of information…* *Another thing I wasn't really aware of…* *I liked the kind of information he was providing that I did not know before this talk…* *The iceberg model of culture helped me understand the term culture better; I have never thought of those invisible parts of culture…* *I was really grateful for the lecture given by the native speaker (visiting lecturer); it showed me how important for me learning English as a global language is…* *This is what I heard for the first time…* *…having a foreign lecturer, a visiting speaker has a huge benefit for me as a student studying in the English-medium programme.*
Indicators of critical cultural awareness: How do I relate my culture to the other culture?	*I was thinking of how the multicultural policy would work in some Slovak schools…* *I think that in a multicultural society it is necessary to pay attention to those invisible parts of every culture…*

	I think that in our country there are still a lot of people who have prejudices against minorities… *What is used in one country is not obvious in another one…* *It is necessary to think about stereotypes and check whether they are true.*
Indicators of implications for future action: **What have I learned and how will I use it?**	*I realized that in a multicultural society tolerance is one of the fundamentals when it comes to creating laws…* *I think that in a multicultural society it is necessary to pay attention to those invisible parts of every culture because only then we can be tolerant to others…* *I realized how important English is in intercultural working environment (my future job)…* *I have to improve my knowledge of English.* *This gave me another impulse for exploring the world …* *In some cultures work and action orientation is the rule; in other cultures the values are different; I must think of these differences when I work in an international company.* *I learned that culture of native inhabitants should be respected and valued.* *This presentation makes you want to discover Canada´s culture, their habits their values....“* *I was thinking of the reasons why people emigrate….I will look differently at the refugees now.* *I learned how we can look at a multicultural society and how it was formed in Canada or US.* *At home I had to consult the dictionary to check the meaning of …* *Because I study tourism I searched for other examples of tourism development in Canada on the internet.* *It is necessary to think about stereotypes and check whether they are true.* *For people who travel a lot it is useful to know…*

Table 1: Indicators and their examples

Conclusion

The journals represent one possible way of engaging students in their own learning. This method offers students a platform to learn through active reflective writing about the learning situation, the abstract conceptualization of the direct experience and its relation to their previous knowledge, which, in the end, can lead to some changes in their behaviour or attitudes. The author´s ongoing research in methodology and its results show that university students are able to build on their own previous knowledge and develop their attitudes to the content and to the learning process (meta-learning). The journal entries can serve as a base for the assessment of intercultural learning. As the quantity of the items suggests, the attitudes to learning are easy to trace. Similarly, we found many examples of future action orientation and the prospect of utilization of the newly gained knowledge and attitudes in intercultural settings. We do not know whether this "vision" of future action will come true. But we believe that – just to use a metaphor – the seed fell on a fertile soil. The cultural items which would relate to the cultural learning are not represented in the same quantity in all students´ journals entries. That can suggest that the internalization of cultural knowledge and beliefs does not happen in a prescribed manner, but it is rather dependent on student´s personal qualities and cultural sensitivity. The implications for intercultural teaching are clear: to build more on the development of the personal traits that can lead to interculturally competent personalities.

References:

BYRAM, Michael: *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence.* Clevedon, UK: Multilingual Matters 1997. ISBN 978-1-8535-9377-2.

BYRAM, Michael – GRIBKOVA, Bella – STARKEY, Hugh: *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: a Practical Introduction for Teachers (Modern languages).* Strasbourg: Council of Europe 2002. Retrieved from: http://www.coe.int /t/dg4/linguistic/source/guide_dimintercul_en.pdf.

DEARDORFF, Darla. K.: The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States. In *Journal of Studies in International Education*, 10, pp. 241-266.

GIBSON, Robert: *Intercultural Business Communication*. Oxford: OUP 2000. ISBN 0-19-442180-5.

HEINZ, Krystyna: Assesing students´progress in intercultural communication based on self-reflective learning diaries. In *SGEM2014 Conference Proceedings, Vol. 1,* September 1-9, 2014, pp. 643-650.

HÖHN, Eva: The sociology of culture in the context of cultural regional development. In: Universities in Central Europe, 20 years after. Volume 1: Transformations and stakes. Bruxelles: Bruylant 2011. pp. 225-235. ISBN 978-2-8027-2933-4 .

KOLB, David A.: *Experiential Learning: Experience As The Source Of Learning And Development.* Prentice Hall 1984. ISBN 978-0132952613.

KRAMSCH, Claire: *Language and Culture.* Oxford: Oxford University Press 1998. ISBN 0-1943-7214-6.

LANDIS, Daniel – BENNETT, Janet, Milton: *Handbook of Intercultural Training.* 3rd edition. Thousand Oaks: Sage Publications 2004. ISBN 0-7619-2332-2.

MADER, Judith – CAMERER, Rudi: International English and the Training of Intercultural Communicative Competence. In *Interculture Journal* roč. 9/12, s. 97 – 116 [online]. http://www.frankfurt-school.de/clicnetclm/fileDownload.do?goid=000000265922AB4

MOON, Jennifer, A.: *A Handbook of Reflective and Experiential Learning. Theory and Practice.* London: Routledge 2004. ISBN 978-041-533516-4.

MOON, Jennifer, A.: *Learning Journals. A Handbook for Reflective Practice and Professional Development.* 2nd edition. New York: Routledge 2006. ISBN 978–0–415–40375–7.

SPENCER-OATEY, Helen – FRANKLIN, Peter: *Intercultural Interaction. A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication.* Palgrave Macmillan: 2009. ISBN 978-1-4039-8630-6.

TOMALIN, Barry, STEMPLESKI, Susan: *Cultural Awareness*. Oxford: OUP 1993. ISBN 978-0194371940.

UTELY, Derek: *Intercultural Resource Pack*. Cambridge: CUP 2004. ISBN 0-521-53340 6.

ZELENKOVÁ, Anna: *Interkultúrne vzdelávanie v cudzích jazykoch na vysokej škole. Metódy a ich reflexia.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta 2010. ISBN 978-80-557-0014-4.

Acknowledgement

I would like to thank Professor Robert Shipley from the University of Waterloo, Canada, for delivering the lectures on Canadian culture and agreeing on being part of this research. I also

thank all the students who made the efforts to overcome the initial reluctance and, finally, successfully fulfilled the assignments of writing the learning journals as part of the teaching/learning methodology research.

doc. PhDr. Anna Zelenková, PhD.
Katedra odbornej jazykovej komunikácie
Ekonomická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
anna.zelenkova@umb.sk

CULTURAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Dana Benčiková

Abstract

For a long time in history, there had been no clear understanding in how exactly the term intelligence should be defined. Defining an intelligent person merely from the point of view of their mental capabilities, abilities, reasoning, etc., narrows intelligence down to thought processes or processes of the mind. Howard Gardner, the author of the Theory of Multiple Intelligences, suggests that intelligence must entail such set of skills which enable an individual to resolve genuine problems and difficulties. Daniel Goleman proposed a way how to measure the emotional intelligence of an individual. In 2003, the team of researchers at the Michigan State University coined the term cultural intelligence (CQ), which has been gaining popularity mainly throughout the business world. This paper presents the concept of cultural intelligence and describes the primary phase of our research into measuring CQ via 20-item 4-factor CQ scale, in international organizations in Slovakia.

Key words: cultural intelligence, intercultural relations, barriers, international organizations, tolerance

Introduction

For a long time in history, there had been no clear understanding in how exactly the term intelligence should be defined. There were attempts to label people on basis of considering them clever, smart, or, on the other hand, unwise and unintelligent. The concept of general intelligence had not been described uniformly, but rather remained controversial until the previous century, when numerous experts in the field attempted to characterize it. The definition that is most commonly referred to is that intelligence is a *'general mental capability which involves the abilities to reason, plan, solve problems, think abstractly, comprehend complex ideas, learn quickly and learn from experience.* We may argue that these abilities are characteristic of each individual and at the same time dependent on the circumstances this individual finds themselves in, i.e. they may be inconsistent. Moreover, defining an intelligent person merely from the point of view of their mental capabilities, abilities, reasoning, etc., narrows intelligence down to thought processes or processes of the

mind, which, in our opinion, is insufficient when judging a person's ability to function as an individual and within a group. For this reason, we are incline to the ideas of Howard Gardner, who is the author of The Theory of Multiple Intelligences, suggesting that the concept of intelligence must entail such set of skills which enable individuals the ability to resolve genuine problems and difficulties they are confronted with, and to act effectively in real life (Gardner, 1999). Garner also suggests that logical-mathematical and linguistic intelligences are overestimated in traditional and basic models of human intelligence, and what is more, this overestimation is moved to the methods of teaching and curriculum in schools (Gardner, 1993).

There were other experts who objected to understanding a person's intelligence as one general, or cognitive intelligence measured by the intelligent quotient (IQ). Robert Sternberg (1999) has created a Triarchic Theory of Intelligence, proposing that intelligence encompasses three components: analytical (associated with cognitive processes and acquiring knowledge), creative (using experience as a way to foster insight), and practical (as the ability to adapt to the contexts of everyday life), and a successfully intelligent person is able to learn how to balance the three types of intelligence effectively. The concept of emotional intelligence, defined as *the ability to monitor one's own and other´s feelings and emotions, to discriminate among them and to use this information to guide one's thinking and actions* (Salovey, et al., 2011, p.89), suggests viewing intelligence not as strictly related to analytic tasks (e.g. memory, judgment, reasoning, abstract thinking and other mental abilities), but rather considering it as a broader array of abilities, e.g. creativity, or practical knowledge, which could be acquired through careful navigation of one's everyday environment (Salovey, et al., 2011). Daniel Goleman (1995), the leading personality in developing and describing the concept of emotional intelligence, defines the term emotional competencies, which arise from emotional intelligence. He divides these competencies into two groups; personal, including self-awareness and self-management, and social competencies, i.e. social awareness and relationship management. The individual constructs of emotional intelligence are as follows:

- self-awareness – ability to know one's emotions,
- self-regulation – controlling one's emotions and impulses,
- social skill – managing relationships,
- empathy – considering other people's feelings, and
- motivation – being driven to achieve.

It has been accepted that emotionally intelligent people are able to understand their own emotions and those of others, and are able to use this information to bring about the best

outcome for all concerned. Multiple authors mention the importance of emotional intelligence in management, and in organizations in general, as most of the personal qualities that a good organizational leader is characterized by, fall into the concept of emotional, rather than cognitive, intelligence (Malá, 2012).

The globalized world of the 21st century has created potential for development of a new concept of intelligence – cultural intelligence. The term was coined in 2003 by Christopher Earley and Soon Ang and defined as *a person's capability to function effectively in situations characterized by cultural diversity* (Earley – Ang, 2003). Earley and Ang's work offered a new look at the skills of global leaders through understanding the importance of possessing culture-related skills and qualities to be effective not only at the national level but also internationally. CQ can be measured by the cultural quotient using the twenty-item four-factor CQ scale, developed by the Cultural Intelligence Center at the Michigan State University, USA.

1 Relationships between multiple intelligences, EQ, and CQ

We have identified common characteristics in definitions of multiple intelligences (Gardner, 1999), emotional intelligence (Goleman, 1995), and cultural intelligence (Earley – Mosakowski, 2004), which enable us to identify some of the factors that are essential in considering a person intelligent, or smart, to function in a diverse environment. In his book Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century (1999), Gardner defines eight intelligences that are encompassed in every individual but vary in what they attribute: linguistic, logical, spatial, bodily-kinesthetic, musical, interpersonal, intrapersonal and naturalistic intelligences. Later, Garner suggested to add the existential intelligence to this context, and in January 2016 in an interview, he proposed teaching-pedagogical intelligence, which allows people to be able to teach things successfully to others. Table 1 summarizes what the attributes of the individual intelligences appear to be.

intelligence	skill	ability to…	attribute
linguistic	word smart	find the right words to express oneself	using language to present ideas, express feelings or persuade others
logical-mathematical	number/reasoning smart	quantify things, make and prove hypotheses	reasoning, logical thinking and handling mathematical problems

visual-spatial	picture smart	visualize the world in 3D	creating and interpreting visual images or thinking in three dimensions
musical	music smart	discern sounds: pitch, tone, rhythm, timber	feeling and expressing things physically
bodily-kinesthetic	body (movement) smart	coordinate one's mind and body	creating and feeling rhythm to express a mood or analyzing musical themes
interpersonal	people smart	sense people's feelings and motives	understanding the feelings, needs and purposes of others
intrapersonal	self-smart	understand oneself, own needs and wants	understanding own interior thoughts and feelings in a very clear way
naturalistic	nature smart	understand living things; read nature	understanding nature, seeing patterns in the way nature works
(existential)	spirit smart	tackle questions of why we live and die	capacity to tackle deep questions about human existence
(teaching-pedagogical)	*not defined yet*	*not defined yet*	*not defined yet*

Table 1: Gardner's multiple intelligences
Source: adapted from Gardner, 1999, adjusted

We are finding some common attributes of the two of Gardner's multiple intelligences (MI), and the concept of emotional intelligence (EQ) by Goleman. We suppose that interpersonal intelligence, defined as the *capacity to understand the intentions, motivation and desires of other people which allows people to work effectively with others*, and intrapersonal intelligence, suggesting *having a deep understanding of the self, one's strengths and weaknesses, uniqueness and ability to predict one's own reactions and emotions*, overlap in many aspects with emotional intelligence, which supposes possession of such skills that help *manage one's feelings so that they are expressed appropriately and effectively, enabling people to work together toward their common goals*. Moreover, the overlap between MI and cultural intelligence (CQ) can be seen in Gardner himself relating the intellect and culture by placing emphasis on the role of culture as an inseparable part of intellect from cultural setting. He claims that both culture and intellect are individual constructs which shape and at the same time constrain each other. His interest was to inspire anthropologists to develop *a model of*

how intellectual competencies of an individual may be fostered in different cultural settings (In: Benčiková, 2013). Therefore, we find Gardner's theory extremely significant for further research in the field of cultural intelligence.

Another overlap can be found between emotional and cultural intelligences. While the emotional intelligence manifests in five domains, as noted in the previous chapter: knowing one's emotions (self-awareness), managing them (self-management), motivating oneself and others (motivation), recognizing and understanding other people's emotions (empathy), and managing relationships, i.e. managing the emotions of others (social skills). Cultural intelligence, on the other hand, manifests through four CQ factors (Van Dyne et al., 2008) which are: CQ strategy (at the metacognitive level), CQ knowledge (at the cognitive level), CQ motivation (at the motivational level), and CQ action (at the behavioral level). By researching more deeply into the construct and concept of cultural intelligence, as well as the scale by which CQ is measured, we have realized a distinct relation between the two intelligences. Consequently, we may assume that cultural intelligence complements emotional intelligence in such way that EQ seems to be oriented on general abilities to deal with and manage the emotions, but without considering the cultural context. Interestingly, Earley and Ang (2003) claim that the ability to deal with emotions in one's home culture does not automatically transfer to unfamiliar cultures. Cultural intelligence thus focuses on a specific domain which is intercultural settings.

In an attempt to find common characteristics between EQ and CQ, we have concluded that both intelligences overlap in certain aspects. Assuming that EQ focuses on general abilities to deal with emotions, and CQ on dealing with emotions in culturally diverse settings, the similarities were found, as shown in Figure 1.

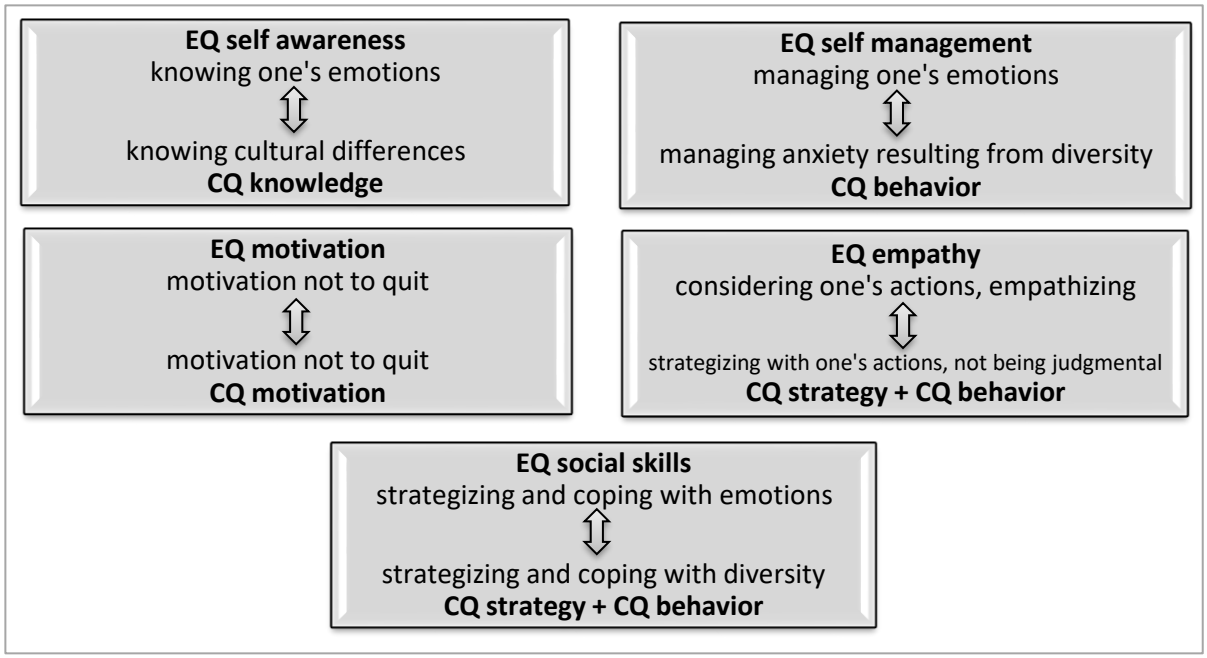

Figure 1: Overlaps between EQ and CQ

Source: author

All these findings and comparisons led us to a conclusion that cultural intelligence and the awareness of CQ has an undoubtable place in today's society. Measuring CQ may show us the way towards a more open and tolerant dialogue between diverse cultural groups, subgroups, or nationalities.

2 Measuring cultural intelligence

It has been stated above that cultural intelligence can be measured by a twenty-item four factor CQ scale, developed at Michigan State University. Scholars and researches gathered around the Cultural Intelligence Center developed, tested, and verified the use of the CQ scale, and published their results. Inspired by the concept of cultural intelligence and the research into the field, we have conducted several attempts to measure CQ in Slovakia, with the focus on managers and employees in different types of organizations. Currently we are able to present the results of a partial research, enabled through a research project VEGA 1/0934/16 – Cultural intelligence as an essential prerequisite for competitiveness of Slovakia in global environment, which is scheduled for the years 2016-2018.

Cultural intelligence, which may be considered an extension of the emotional intelligence as applied in culturally diverse environments, focuses on specific capabilities important for high quality personal relationships and effectiveness in culturally diverse

situations. According to Earley and Mosakowski (2004), cultural intelligence is related to the emotional intelligence but picks up where the emotional intelligence leaves off. CQ has been defined as a *person's capability to function effectively in situations characterized by cultural diversity* (Earley – Ang, 2003). It must be pointed out, however, that cultural intelligence is not culture-related, or culture-specific, which means that how an individual behaves in one culture does not automatically apply to all other cultures.

The CQ scale consists of four different sections, based on the CQ factors, as defined by Cultural Intelligence Center: metacognitive (CQ strategy), cognitive (CQ knowledge), motivational (CQ motivation), and behavioral (CQ action) factors. It is, in fact, a questionnaire, where the respondents are asked to express their agreement with the twenty statements. This is done with the use of Likert scale 1-7, where 1 represents strong disagreement, and 7 stands for strong agreement with the given statement. Table 2 presents the complete CQ scale as used to measure the score for cultural intelligence quotient. Four statements relate to the metacognitive CQ factor, six to the cognitive, five to motivational, and the remaining five to the behavioral CQ factor.

Read each statement and select the response that best describes your capabilities. Select the answer that best describes you as you really are. Scale: 1=strongly disagree; 7=strongly agree	
MC1	I am conscious of the cultural knowledge I use when interacting with people with different cultural backgrounds.
MC2	I adjust my cultural knowledge as I interact with people from a culture that is unfamiliar to me.
MC3	I am conscious of the cultural knowledge I apply to cross-cultural interactions.
MC4	I check the accuracy of my cultural knowledge as I interact with people from different cultures.
COG1	I know the legal and economic systems of other cultures.
COG2	I know the rules (e.g., vocabulary, grammar) of other languages.
COG3	I know the cultural values and religious beliefs of other cultures.
COG4	I know the marriage systems of other cultures.
COG5	I know the arts and crafts of other cultures.
COG6	I know the rules for expressing non-verbal behaviors in other cultures.
MOT1	I enjoy interacting with people from different cultures.
MOT2	I am confident that I can socialize with locals in a culture that is unfamiliar to me.
MOT3	I am sure I can deal with the stresses of adjusting to a culture that is new to me.
MOT4	I enjoy living in cultures that are unfamiliar to me.

MOT5	I am confident that I can get accustomed to the shopping conditions in a different culture.
BEH1	I change my verbal behavior (e.g., accent, tone) when a cross-cultural interaction requires it.
BEH2	I use pause and silence differently to suit different cross-cultural situations.
BEH3	I vary the rate of my speaking when a cross-cultural situation requires it.
BEH4	I change my non-verbal behavior when a cross-cultural situation requires it.
BEH5	I alter my facial expressions when a cross-cultural interaction requires it.

Table 2: Twenty-item four-factor CQ scale
Source: http://www.linnvandyne.com/futureres.html

We have used the CQ scale in our research among managers and employees of international organizations in Slovakia. The results, analysis, and the conclusions provided in the next chapter, cannot be considered final, as this paper is only presenting the first stage of the preliminary research of cultural intelligence in Slovak international organizations.

3 Methodology of the research

The main objective of our primary research within the project VEGA 1/0934/16 – Cultural intelligence as an essential prerequisite for competitiveness of Slovakia in global environment, was to measure the CQ scores among individuals working in international organizations in Slovakia, in all four CQ factors. Further goals of our research project are to suggest ways to efficiency via applying the measurement methods, and the findings into their organization culture. The object of our research was cultural intelligence, and the subject was respondents from different types of international organizations operating or having offices in the Slovak Republic. We used the questioning method – questionnaire (CQ scale), which, as it has been mentioned above, is evaluated on the basis of Likert scale 1-7, i.e. from strong disagreement with the given statement, to strong agreement. To analyze the final scores, we used the method of mathematical and statistical analysis, mainly by calculating the mean values for each of the given statements, as well as for the individual CQ factors.

Our sample consisted of representatives of different positions (managerial, non-managerial, supervisory, subordinate) in three main types of international organizations: the intergovernmental organizations (IGOs), representing the governmental and other public institutions, non-governmental organizations (NGOs), as representatives of the non-profit sector of the Slovak economy, and the multinational companies (MNCs), for the private

sector. By MNCs we understand all businesses of international character, i.e. small and medium business enterprises, as well as privately owned corporations.

We chose our respondents through applying the method of random sampling, with the purpose of having representatives of all types of the defined IOs, taking into consideration the ability of our field researchers to establish contact with the representative of IOs in their respective regions. The respondents were asked to fill in the twenty-item four factor CQ scale, which they could do either with the presence of the interviewer, or via an online questionnaire. This was created in Google Documents, and for this purpose it was translated into the Slovak language for Slovak respondents. Since the original CQ scale is written in English, it was necessary to translate each individual item precisely, which was done very carefully through a method of back-translation, to ensure correctness of embracing, and thus letting respondents understand, all the potentially hidden nuances of each question/statement. The author wishes to highlight the fact that the research is still ongoing and thus the data collected for the purpose of this paper are not final. The preliminary phase of the research is planned to be completed by the end of 2016 and will be followed by the next stages towards finding out the potentials of cultural intelligence and its awareness in international organizations in Slovakia.

4 Analysis of the research

We plan to address as many as 1,000 respondents working at different positions in three general types of international companies all round Slovakia. For the purposes of this paper, we are using the data collected from the first round of the interviews, which makes 188 completed questionnaires. Due to the fact that this research will continue and more data will be collected within the next few months, we have not determined the representativeness of our sample. However, we have approached the data analysis through a comparative method to see if the type of the international organization, and the frequency of contact with foreign cultures at work affects cultural intelligence of the involved respondents.

The scores obtained in all twenty questions were calculated by individual factors by determining the mean value for each factor, as the average of the scores of all involved respondents. Figure 2 shows the total scores in each of the CQ factors.

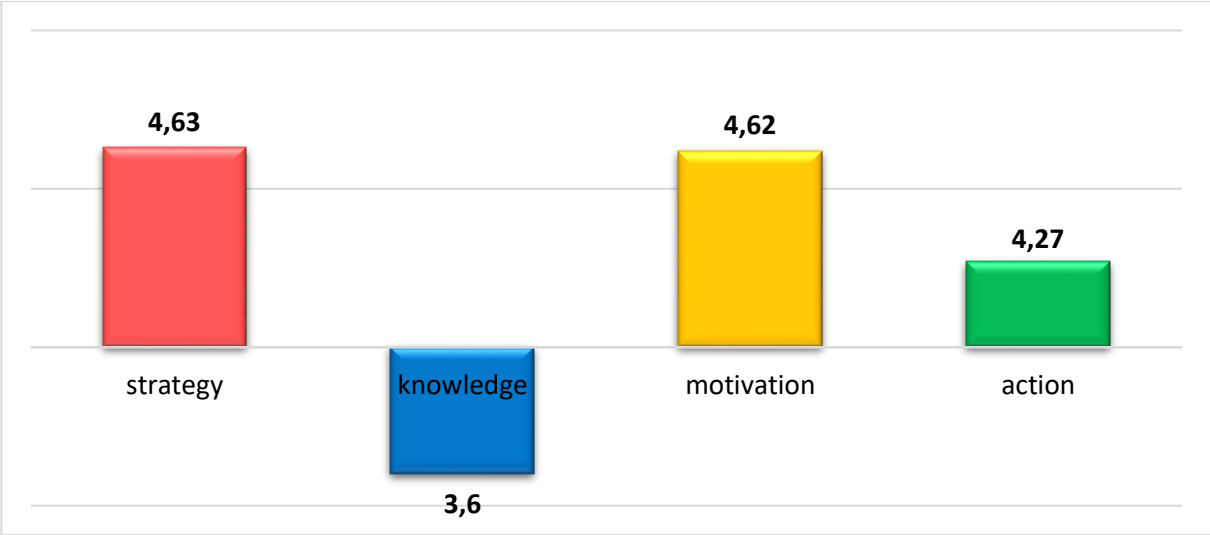

Figure 2: Total scores in all four CQ factors in Slovak international organizations

Source: author

In an attempt to view the differences between the scores in individual factors, and relating the responses to the phrasing of the Likert scale options (from strong disagreement to strong agreement), we are considering the value 4 as the middle value, above which the responses are on the positive side – agreement with the statement, and below the responses are on the negative side, i.e. disagreement with the statement. As seen in the diagram, our respondents prove to be using their strategic thinking most (value 4.63 of 7), are motivated towards experiencing intercultural situations (4.62), which is followed by a lower score in CQ behavior, signifying less ability to adjust to intercultural situations and adapt their behavior if an intercultural situation requires it. The lowest score was achieved in the cognitive factor, which proves a rather sad fact, i.e. that our respondents do not know much about foreign cultures (for details, see Table 2 – CQ scale).

We were interested in finding out the differences between two groups of respondents – those who are in frequent (or relatively frequent) contact with diversity at the workplace, and whose who work in a mono-cultural environment. The differences are very significant (Figure 3) and suggest that more frequent contact with a foreign culture or any type of diversity in a workplace greatly benefits the people in their ability to know and strategize, stay motivated and adapt their behavior in intercultural situations.

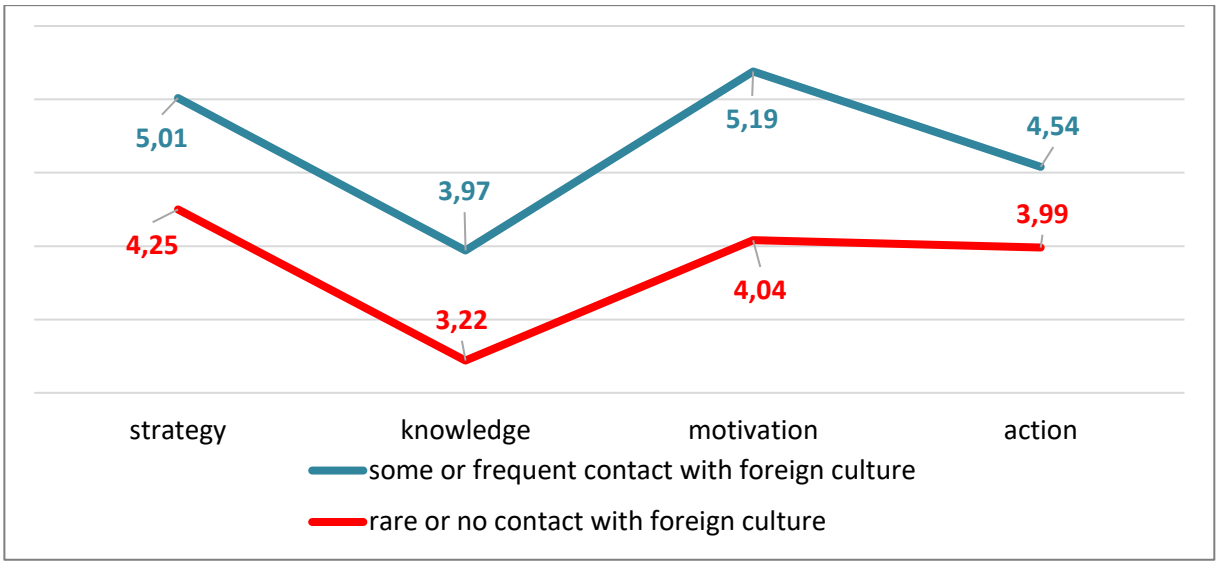

Figure 3: Score by frequency of intercultural contact

Source: author

The first group of respondents who are in daily, frequent, or relatively frequent contact with diversity, prove to be more culturally intelligent in all four CQ factors, achieving the highest score in motivation (5.19), followed by strategy (5.01), action (4.54), and knowledge (3.97, which is slightly below the critical value of 4). On the other hand, the second group of respondents, who have rare or no contact with diversity in their workplace, scored significantly lower. Unlike the previous group, these respondents achieved the highest score in strategy (4.25), followed by motivation (4.04, only very slightly above the critical line of 4), behavior (3.99), and finally knowledge (3.22). This group does not appear to be very motivated to experience diverse intercultural situations, which is most probably caused by the fact that they are not pushed into working in diversity since their working environment does not provide such conditions. Similarly, they scored low in CQ knowledge, due to the fact that very little or no knowledge of foreign cultures is required from them, and low in behavior, i.e. adaptability, for the same reason, as we assume.

The last comparison we made in analyzing the obtained data relates to the type of organization. It must be said that not all questionnaires were taken into consideration, and only slightly above two thirds (127) were analyzed for this purpose. It was caused by the fact that not all our respondents answered the question concerning the type of the organization they work in. Therefore, the scores differ from the total scores and show a more optimistic view (Figure 4).

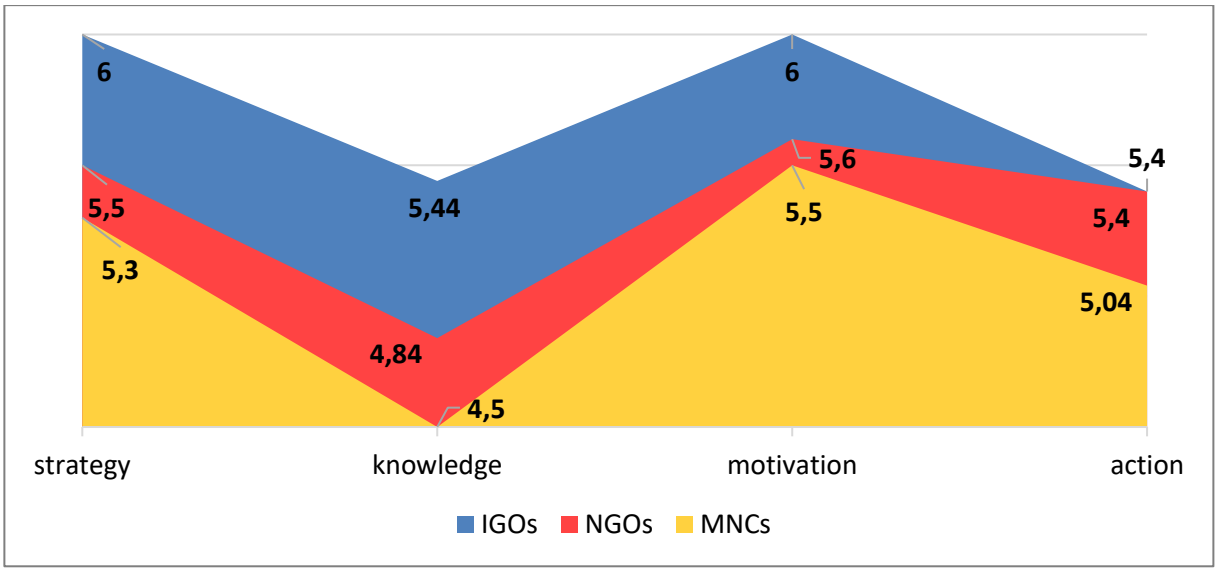

Figure 4: Score by type of organization

Source: author

The last comparison enables us to observe differences between the defined types of international organizations. International intergovernmental organizations in Slovakia achieved highest score in all CQ factors. We assume this is due to the fact that working in an IGO is to some extent a governmental mission, or a public service. Employees are ambassadors of their own culture, and therefore are more skilled in perceiving and tolerating otherness and diversity in their working environment. Non-governmental organizations also scored relatively high, mainly in the motivational factor, however not so much in CQ knowledge. It can be argued that although employees of NGOs are relatively highly motivated to work in diverse settings, they are not so knowledgeable of the existing cultural issues and potential problems. The lowest scores in all four CQ factors were achieved by private businesses (MNCs). This was a surprising finding for us, as from our experience and observations, we assumed more training and courses are provided, and more business managers are prepared for functioning at managerial positions in international companies, than it proved to show in the CQ scores.

Conclusion

There is a multitude of culturally diverse situations that managers and employees of international organizations must deal with. To be able to function effectively in their job, they need to realize the existence of cultural differences in international organizations, cope with the otherness and with culturally determined problems, be motivated to deal with

representatives of different cultures and subcultures, and be able to tolerate differences and adapt their actions to those required by specific intercultural situations.

Our research, inspired by studying various sources related to cognitive intelligence, theory of multiple intelligences, and emotional intelligence, led to discovering the construct of cultural intelligence, which was developed at the beginning of the 21st century in the United States. Having conducted the preliminary phase of the research under the project VEGA 1/0934/16, we are currently focusing on measuring cultural intelligence of individuals working in international organizations in Slovakia. So far, our research has proved relatively high motivation to experience diversity, and good use of strategies necessary to function in a diverse environment. Low scores were achieved in the behavioral CQ factor, which signifies low adaptability to different cultural conditions, as well as low tolerance of otherness, and in the cognitive CQ factor, which means that employees of international organizations in Slovakia are not knowledgeable enough of differences between cultures and subcultures, and of different values, norms, attitudes, customs, and assumptions. Not being prepared to cope with diversity could lead to a disadvantage of organizations in the globalized and competitive world. International organizations should be aware of cultural intelligence and its potential that is represents for them, as well as improvement of the organization's working and communication processes towards mutual cooperation and understanding.

References:

BENČIKOVÁ, Dana: Cultural intelligence - fiction or reality? In *Management: Science and Education: Slovak scientific journal*. Žilina: University of Žilina, Faculty of management science and informatics, 2013, Vol. 2, No. 2., p. 5-9. ISSN 1338-9777.

EARLEY, Christopher. – ANG, Soon: *Cultural Intelligence: Individual Interactions Across Cultures*. Stanford: Stanford University Press 2003. 400 p. ISBN 9780804743129.

EARLEY, Christopher - MOSAKOWSKI, Elaine: Cultural Intelligence. In *Harvard Business Review*. Harvard: Harvard Business Publishing, 2004, Vol. 10. ISSN 0017-8012.

GARDNER, Howard: *Multiple Intelligences*: *New Horizons*. New York: Basic Books 2006. 300 p. ISBN: 978-0-465-04768-8.

GARDNER, Howard: *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*. New York: Basic Books 1999. 304 p. ISBN 978-0-4650-2611-1.

GOLEMAN, Daniel: *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books 1995. 352 p. ISBN 978-0-5533-7506-0.

MALÁ, Denisa – BENČIKOVÁ, Dana – MINÁROVÁ, Martina: Towards cultural intelligence in Slovak small and medium businesses. In *Manažment: teória, výučba a prax 2012: zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika 2012. ISBN 978-80-8040-452-9.

SALOVEY, Peter – BRACKETT, Marc A. – RIVERS, Susan E: Emotional Intelligence: Implications for Academic, and Workplace Success. In *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 5, No. 1, pp. 88–103, 2011. ISSN 1751-9004.

STERNBERG, R. J. 1999. The Theory of Successful Intelligence. In: *Review of General Psychology*, 1999, Vol. 3, pp. 292-316. ISSN 1089-2680.

VAN DYNE, Linn – ANG, Soon – KOH, Christine: Development and validation of the CQS: The cultural intelligence scale. In ANG, Soon – VAN DYNE, Linn (Eds.) *Handbook on cultural intelligence: Theory, measurement and applications*. New York: M. E. Sharpe 2008. p. 16-38, ISBN 978-0- 7656-2262- 4.

Mgr. Dana Benčiková, PhD.
Department of Language Communication in Business
Faculty of Economics
Matej Bel University in Banská Bystrica
dana.bencikova@umb.sk

PROBLEMS AND PERSPECTIVES IN COMMUNICATION OF CITIZENS AND LOCAL MUNICIPALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC

Katarína Vitálišová, Kamila Borseková, Anna Vaňová

Abstract

The paper maps the ways and forms of communication between citizens and local municipalities by the theory and by the results of empirical research in local municipalities in Slovakia. The research results present the opinions of local municipalities as well as citizens. It identifies weaknesses and challenges of the municipal communication, and suggests the new possible communication tools that can solve the identified problems and lack of citizen participation based on examples of good practices from abroad.

Key words: communication, local municipality, citizens

Introduction

Communication of local municipality with all stakeholders in a territory and their participation in the development, cooperation and partnership are the main preconditions for an integrated approach to a dynamic and progressive development of the territory (Foret, Vaňová, 2009). The aim of communication in local municipalities is to create and maintain attitudes and behaviour of stakeholders and to influence their change and mutual understanding. The smooth communication process with stakeholders helps initiate their participation and integration into the local development activities and persuade them about its necessity and benefits.

The aim of the paper is to identify the role of communication with the citizens, as main stakeholders in the development of local municipality; its current forms, strengths and weaknesses with examples from the Slovak Republic, and to propose new perspective communication tools based on trends and examples of good practices from abroad.

The paper is composed of 3 main sections. The first section is more theoretically oriented and generally explains the specifics of communication in the local municipalities. The second section presents the results of the empirical research conducted in the municipalities of the Slovak Republic. The last section of the paper defines a few best examples from abroad in the field of communication process and tools.

1 Communication as an elementary tool in the development of local municipalities

Communication in the territory can be defined from different points of views. In marketing places, communication is created by a set of tools to provide information about the territory; persuade people about its advantages; to motivate people to "buy" its products; to enforce territorial markets; to inform the public about local self-government activities for its inhabitants; to create interest and understanding by solving its problems; to achieve public advancement; to obtain mutual agreement between subjects; and influence its development etc. (Vaňová, 2006). Even the whole strategic planning process is based on communication with the target market in local municipality with citizens and other relevant stakeholders. It helps in defining their needs and wishes and subsequently integrates them into development activities.

From the view of regionalists, (Maier, Todling, 1998, Čapková, 2004) communication as an information tool for marketing are in the hands of local municipality with the goal of implementing the local development strategies. From the political point of view, communication is an inevitable part of good public governance in the territories. It includes various forms of negotiation, coordination, facilitation and advocacy (Peters, 2003, Cresbo. Cabral, 2010, Schaap, Dool, Hendriks, Gianoli, 2014). Moreover, all approaches recognize communication as an interactive process incorporated into the all levels and stages of decision making within the planning process of future development in municipality.

Because of our research orientation, for deeper analysis, we chose the marketing places approach combined with local governance (Vaňová, 2006; Vitálišová, 2015). Communication as a tool for the marketing mix includes advertising, public relations, sales promotion, personal communication, direct mail and events (Kotler, 2007). However, their forms and preference in usage are adapted to the special character of the local municipality.

The most used tool for communication mix is public relations. The internal PR includes mainly circulars, internal newspaper, an minutes or reports. To these forms of external communication, can also be added press conferences, press articles, news, annual events professional conferences and seminars, sponsorship and so on. (Bernátová, Vaňová, 2000). A special position in PR in public organisation has crisis management, which in a crisis or a problem should keep the organization's credibility, reputation, but also the trust of customers, public and also staff (Svetlik, 2003). Because of globalisation and increase of differentiation of needs also includes lobbying activities that are influenced by interests groups to elected representatives of local government using formal and informal tools

(Kuvíková, 2008). The formal instruments include, for example, petitions, complaints, formal visits and other delegations. The informal instrument can include informal meetings; the support of important personalities and so on. One of the most integrated forms of PR is an event organisation. It includes the range of steps from planning and organization of event within corporate communication till real implementation of activities oriented at the psychical and emotional impulses to support the purchase of products and build the positive image of the organisation and loyalty. (Clow, Baack, 2008). The result of effective public relations is to build a positive image of the organization. It creates favourable conditions to build good relationships with various target groups including citizens (Nemec, 1996).

Due to the development of IT, the importance of electronic communication has also increased in local municipalities. This communication is closely linked to the process of e-government. For the smooth running of electronic communication, it is necessary to build good technical and IT infrastructure, to train computer-skilled employees in new ways of communication such as social networks (e.g. Facebook, Twitter, Linked in) and communication applications (e.g. Skype, Viber Messenger).

Personal communication, or in personal selling through commerce marketing, an provides information or service to local municipalities. It should integrate the legislative rules, needs and requirements of citizens, and is reflected in citizen satisfaction too.

Advertising is a less common form of communication. It is the preferred advertisement in printed form such as brochures and leaflets. Modern and popular form of advertising is a promo website of local municipality at relatively low cost and with reaching a wide target audience (Rostášová, Kremeňová 2005; Vaňová, 2006). The less used communication tools are sales promotions such as free local services, gifts to customers, free admission to cultural events, theaters, participation in fairs and exhibitions, presentations to journalists, professional public etc.

As we indicated, the communication should be integrated in all activities of the local municipalities. The decisive factor of its quality is a human factor represented by elected representatives, employees of local authority and also citizens. The human factor is also a driver of local development, an initiator of changes and new projects. The fact, if the territory will prosper and develop or not, depends on people, who live, work, do business, shopping, and relax in the territory. It also depends on people, who administrate the territory, on their ability to use all of its existing resources and to create supplies, which will be interesting for the market (Petríková, Vaňová, Borseková, 2010). By experts in public sector marketing (Christopher, Payne, Ballantyne, 2002, Bovaird, 2003, Pasquier, Villeneuve, 2012) and also

by our own research within the national and international projects oriented towards the functioning of local municipalities the most common and effective way of local development integrates the stakeholders from different sectors by communication tools and creating a formal or informal public-private partnership.

As a partnership on the local level, we understand free and coequal partnership of two or more subjects, which by coaction (finding consensus through complimenting principle) will find common purpose. Partnership as a form of relationship should respect settled principles (Borseková, Foret, Vaňová, 2010). No one subject should feel the partnership be a liability or is treated as a loss of one's own identity. The purpose of the partnership in the local municipality is to share resources, abilities, skills and experience between subjects of partnership in achieving a common purpose. Subjects of partnership share responsibility, contribution and risks. It means that the relationship should be free, each other profitable, bringing innovative impulses and reward to all parties concerned.

2 Communication with citizens in the local municipalities of Slovak Republic - empirical research

Referring to the theory of public governance and marketing, we made empirical research in 2009-2011 in 100 local municipalities of the Slovak Republic (SR) aimed at identifying tools used by local municipalities in building partnership with citizens. The form of research was a structured interview with mayors, their deputies or heads of public authorities. The representativeness of research sample was guaranteed by two criteria – location within the regions and size of municipality and verified by Pearson's chi-squared test.

To compare the research results with the citizen's view we also presented the selected results of questionnaire surveys among 150 citizens conducted in 2011 (50 citizens from small city (0-999 inhabitants), 50 citizens from middle-sized city (1000-4999 inhabitants), and 50 citizens from big city (5000+ inhabitants). These research results we use only as an additional medium how to identify the suitable forms of communication accepted by citizens.

Firstly, we identified the used tools in the local municipalities in SR based on results of both researches. From all defined tools we included into table 1 only the 10 the most used tools from the municipality's point of view and ten of the most important tools defined by citizens. Subsequently, we marked the tools that belong to communication. They are illustrated by bold letters in the table 1. The last two columns of the table presented the evaluation of importance and quality of tools from the citizen's point of view. The scale for

evaluation consists of 5 grades, from 1 - the less important, less quality to 5 – the most important, highest quality.

10 most used tools by citizens from the local municipality view	**%**	**10 most important activities for citizens**	**importance by citizens**	**quality by citizens**
cultural events	89	sports events	4,15	3,53
promotion	85	cultural events	4,02	3,65
events organised by municipality (e. g. children day; open day)	82	consultation with citizens about their problems	3,90	3,08
personal non-formal communication	76	articles in newspaper	3,74	3,21
public relations (public meetings, newspapers,..)	66	infrastructure in investment projects	3,73	2,72
communication via internet	56	assistance in obtaining grants from EU funds	3,68	3,00
tools of financial support (discounts, local taxes,..)	55	social events	3,65	3,68
renting premises with better conditions	55	public opinion surveys and satisfaction surveys	3,64	2,82
personal formal communication	53	discounts for local public services	3,56	2,94
providing space for advertising activities	35	involvement of citizens in the developing of plans, strategies and programs	3,46	2,35

strength of communication	2,5-5 b.
weakness of communication	0-2,5 b.

Table 1: Most used tools in the local municipalities

Source: own survey results

Table 1 shows the most used communication tools by local municipality – cultural events, promotion in the form of brochures, obligatory published information at the

municipality website, and municipal notice-boards, events organised by municipality as a part of image building (e. g. open day, children day); personal communication in formal and also in informal way, communication via internet and PR activities. From the citizen point of view, the most important communication tools are events – sports and cultural. They prefer formal communication in addressing the problem areas of their life and to be informed by articles in local newspaper. They confirm the importance of surveys aimed at researching their needs and satisfaction. Generally, we can conclude that all 10 most important activities are evaluated higher than 2.5, so on the defined scale, they are important or the most important for the citizens. The evaluation of quality are almost all defined tools in good or very good quality. The problem is indicated in the involvement of citizens in the developing of plans, strategies and programs.

However, in comparison of both views (municipal and citizen) we can identify the match only in two communication tools – events and partially in personal communication. The presented summary of tools used by local municipalities are primary oriented towards one way communication – from municipality to citizens, but there is an absence of feedback and investigation of citizen needs, claims and also opinions on the future development of municipality. Moreover, these activities were evaluated by citizens as very important, so there appears to be a significant gap in communication also in the real implementation of local governance principles.

The problem with communication tools and lack of information was confirmed also by the question aimed at identification of the most often problems in relationships with citizens from the local municipality point of view. The list of problems is illustrated in table 2.

Problems in relationships with citizens	%
No interest in public affairs	84
Unwillingness to cooperate	56
Inadequate information	41
Lack of financial sources	39
Different aims and priorities	36
Negative interpersonal relationships	34

Conflicts from past	30
Mistrust	25
Ignorance of law	24

Table 2: Most often problems in relationships with citizens

Source: own survey results

41 % of local municipalities stated that there was a problem with providing adequate information to citizens; 36 % of local municipalities reported different objectives for prioritazation. However, the most significant problem is not enough interest of citizen in public affairs – 84% of local municipalities. We assume that the reasons indicated for the problems are interconnected. The initial problem is the use of inadequate communication tools without two-way communication. It causes dissatisfaction from citizens because the local municipalities do not reflect their needs. In fact, they do not know about them. It can also be a strength of the citizen's disinterest in public affairs and also conflicts with objectives and priorities.

The research results indicate that Slovak municipalities have implemented activities and have a portfolio of various communication tools, but prefer one-way communication. That is why the communication as a tool of local governance and part of partnership loses its real meaning. To find the possible solutions we map some good examples from practice from local municipalities that can be used as a source of inspiration and not just for the municipalities of the Slovak Republic.

3 Good examples from practice in communication with citizens

To inspire the Slovak local municipalities, we introduce a few good examples from practice. The first selected example – Middletown, N. J. confirms the importance of various communication integration tools. The city keeps its residents informed about important news through their website, email and text alerts, Facebook, Twitter, and a mobile application. In redesigning the website of the municipality, the township engaged the public by holding focus groups to get feedback on what they would find most useful on the new site. They developed a marketing campaign, promoting the website as a place to go when residents are having a problem, which helped to limit calls to staff. Another new aspect of this campaign was the creation of a recognizable character called "Middletown Marvin," that would indicate the

location to go for help or to submit requests. Redundancies were also included across the site so that users can find the same information in multiple places. All of these elements help to address the public's concerns in the new design (Municipal communication strategy, 2015).

As a second example we chose a tool - the Public Participation Spectrum designed by the International Association for Public Participation. The spectrum is a tool for determining the level of engagement the municipality can manage given its capacity and access to resources. The tool provides several examples of techniques that could be used on each level of the spectrum. It divides the spectrum in 5 levels. At the basic level, the public is informed about a project or activity; one-way communication is realised. The most used forms of communication include print material, paid advertising, electronic media, news releases, press conferences, static displays, and public service announcements. At the next level, communication becomes two-way and information is shared with the public and opportunities for feedback are provided. At this stage, the city and the public have the opportunity to listen and to learn about each other's plans, views, issues and expectations. Examples of tools include open houses, public meetings, surveys, polls, presentations, interviews, small group meetings, focus groups, community events and expert panels. At the involvement level, the two-way communication increases. At this level, the public has more influence on decision-making, and feedback from the public is analysed. Examples include workshops and roundtables. Moving through the continuum, the final level is collaboration. This level is characterized by joint planning and shared decision-making. Here the public participates in the analysis of issues, contributes to the development of alternatives and directly influences recommendations, decisions and outcomes. Tactical examples include advisory committees, task forces, study circles and third party facilitation (Lake, 2013).

The third example for improving the communication and also increase the interest of citizens in public affairs is to organise a citizen academy. It is a common tool used in the American cities. A citizen academy is an event for citizen and people who work in the city and what to better understand to the public issues and tasks of various departments at the municipal authority. The Citizen's Academy is a free 7-week, two evenings per week classroom based course with the empirical experience. This tool can influence the citizen's perception, better understanding of public tasks (MRSC, 2016).

Conclusion

In the paper, we mapped the communication tools used by local municipalities in communication with the citizens in the Slovak Republic in comparison with the theoretical approaches. The research results indicated a few significant problems or challenges for the future in the analysed communication, e. g. inconsistency of the used tools; orientation at one-way communication; low level of citizen involving in the developing of plans, strategies and programs and also in public surveys.

The last part of the paper was devoted to the examples of good practices from abroad that are possible to implement in the Slovak local municipalities. They are oriented at the integrated communication, engagement of public into the municipal affairs and education of citizens. We hope that these examples will be inspiring for all representatives of local municipalities.

Acknowledgements

The paper presents the results of the project VEGA V-14-101-04 Creative industries delivering the crucial intangibles to public sector in context of innovation and smart growth and the project KEGA 007UMB – 4/2015 Marketing in regional and local development.

Bibliography:

BOVAIRD, Tony – LÖFFLER, Elke. (eds.): *Public Managment and Governance*. New York: Taylor & Francis 2003. 374 pp. ISBN 9780415430425.

CHRISTOPHER, Martin – PAYNE, Adrian – BALLANTYNE, David: *Relationship marketing: creating stakeholder value.* Oxford: Butterworth Heinemann 2002. 501 pp. ISBN 0 7506 3626 2.

CLOW, Kenneth E. – BAACK, Donald: *Reklama, propagace a marketingová komunikace*. Brno : Comupter Press, 2008. 484 pp. ISBN 978-80-251-1769-9.

CRESBO, José Luís – CABRAL, João: The institutional dimension to urban Governance and territorial management in the Lisbon metropolitan area. In: *Análise Social*, 2010, vol. XLV, no. 197, pp. 639 – 662. ISSN 0003-2573.

ČAPKOVÁ, Soňa: *Rozvoj miestnej ekonomiky*. Banská Bystrica: UMB Ekonomická fakulta, 2004. 95 s. ISBN 80-8055-994-5.

KOTLER, Philip: *Moderní marketing.* Praha: Grada, 2007. 1041 pp. ISBN 80-2471-5452.

KUVÍKOVÁ, Helena: Lobovanie a jeho legalizácia v Slovenskej republike. In: *Ekonomika a spoločnosť*, 2001, vol. 2, no. 1, pp. 83 – 86. ISBN 1335-7069.

LAKE, Jennifer: Public Engagement – Back to Basics. In *Papers in Canadian Economic Development*, vol. 14. 2013. Available at: http://pced.uwaterloo.ca/index.php/pced/article/view/51 (cit. 7. 7. 2016)

MAIER, Gunther – TÖDLING, Franz: *Regionálna a urbanistická ekonomika*. Viedeň: Springer Verlag, 1997. 240 s. ISBN 80-8044-044-1.

MRSC. *Communication and Citizen Participation Techniques.* 2016. Available at: http://mrsc.org/Home/Explore-Topics/Governance/Citizen-Participation-and-Engagement/Effective-Communication-and-Public-Participation/Communication-and-Citizen-articipation-Techniques.aspx (cit. 31. 3. 2016).

Municipal Communications Strategy. 10 Points. New Action. 2015. Available at: http://www.sustainablejersey.com/actions-certification/actions/?type=1336777436&tx_sjcert_action[actionObject]=538&tx_sjcert_action[action]=getPDF&tx_sjcert_action[controller]=Action&cHash=f3bfb280120b0e3a3b632500ab6e3631 (cit. 31. 3. 2016).

NĚMEC, P. 1996. *Public relations: Prax komunikácie s verejnosťou*. Praha : Management Press, 1996. 166 s. ISBN 80-85943-20-4.

PASQUIER, Martial – VILLENEUVE, Jean-Patrick: *Marketing Management and Communications in the Public Sector*. London: Routledge, 2012. 261 s. ISBN 978-0-415-44898-7.

PETERS, B. Guy: The Changing Nature of Public Administration: From Easy Answers to Hard Questions. In: *Viešoji Politika IR Administravimas*, 2003, vol. 5, pp. 1 – 14. ISSN 1648-2603.

PETRÍKOVÁ, Katarína – BORSEKOVÁ, Kamila – VAŇOVÁ, Anna: Places marketing as a tool of territorial development and its application in the Liptov region in Slovak Republic. International Congress „*Regulation and Best Practices in Public and Nonprofit Marketing*“, Bukurešť, Rumunsko. Conference proceedings. pp. 1-10. ISBN 978-973-709-514-5

ROSTÁŠOVÁ Mária – KREMEŇOVÁ Iveta: *Marketing v službách – Algoritmy marketingových činností.* Žilina: EDIS – vydavateľstvo ŽU. 2005. 150 pp. ISBN 80-8070-355-8.

SCHAAP, Linze – DOOL, Leon van den – HENDRIKS, Frank – GIANOLI, Albero: *Good City-Regional Governance*. Paper presented at the conference the City Futures Conference, Paris, 2014. 21. Available at: http://www.univ-paris-

est.fr/fichiers/candidatures/1541401712807; PaperGoodCityRegionGovernance.pdf (cit. 31. 7. 2015).

SVĚTLÍK, Jaroslav: *Marketing pro evropský trh*. Praha: Grada, 2003. 272 pp. ISBN 80-247-0422-6.

VAŇOVÁ, Anna: *Strategické marketingové plánovanie rozvoja územia*. Banská Bystrica: UMB Ekonomická fakulta, 2006. 140 pp. ISBN 80-8083-301-X.

BERNÁTOVÁ, M. – VAŇOVÁ, Anna: *Marketing pre samosprávy I.* Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2000. 180 pp. ISBN 80-8055-337-8.

VAŇOVÁ, Anna – FORET, Miroslav: The partnership for local development. Proceedings of International Scientific Conference *Nové trendy – nové nápady 2009*. Znojmo: SVŠE Znojmo. 2009. pp. 412 – 419.

VAŇOVÁ, Anna – BORSEKOVÁ, Kamila – FORET, Miroslav: Importance of partnership and cooperation for territorial development. In: *Theoretical and Applied Economics*, vol. XVII, no. 10(551), 2010, pp. 73-78. ISSN 1841-8678.

VITÁLIŠOVÁ, Katarína: *Marketing vzťahov v miestnej samospráve.* Ekonomická fakulta UMB, 2015. 226 pp. ISBN 978-80-557-0924-6.

Ing. Katarína Vitálišová, PhD.,
Department of Public Economics and Regional Development,
Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica,
Banská Bystrica,
katarina.vitalisova@umb.sk

Ing. Kamila Borseková, PhD.,
Research and Innovation Centre,
Faculty of Economics,
Matej Bel University in Banská Bystrica,
Banská Bystrica,
kamila.borsekova@umb.sk

Doc. Ing. Anna Vaňová, PhD.,
Department of Public Economics and Regional Development,
Faculty of Economics,
Matej Bel University in Banská Bystrica,
Banská Bystrica,
anna.vanova@umb.sk

ERASMUS+ PROGRAM – PRIESTOR PRE INTERKULTÚRNY DIALÓG MEDZI ŠTUDENTMI VŠETKÝCH VEKOVÝCH KATEGÓRIÍ

Žaneta Balážová

Abstract

The importance of foreign language learning is increasing among students of all ages, seniors as well. Universities of the Third Age play the most important role in senior education in the academic environment in Slovakia. Besides foreign language education they provide the space for the intercultural dialogue through projects within the Programme Erasmus+. The objective of the paper is to present the opportunities for education quality improvement which are offered by the ERASMUS+ programme to students of all ages. This programme increases the rate of availability of adult education and improves professional skills of European citizens. Strategic partnerships provide the opportunities for organisations focused on adult education, vocational training, as well as for enterprises, local authorities, public representatives active in various socio-economic sectors to cooperate on implementation of innovations affecting the improvement of quality of education, training, institutional modernisation and social innovation. The paper deals with the relation between culture and language, and cultural awareness following the specific examples of projects for students at an elderly age which the University of the Third Age at the Technical University in Zvolen has participated in recently. International activity "My Passion, Happiness – Add to Favourites" is an example of cooperation of six organisations focused on seniors in Poland, Portugal, Lithuania, Turkey, Romania and Slovakia. The main objective of the project is to inspire participants through creative activities, meetings, to motivate individual countries to be interested in each other, to make friendships and the sense of happiness at the elderly age, too. The awareness of various cultural frameworks, including the cultural backgrounds of learners is an essential step in the process of foreign language learning. These new cultural phenomena can be understood only through cultural experience of learners.

Key words: ERASMUS+ programme, foreign language education, senior, culture, intercultural awareness

Úvod

Keďže plnohodnotnú Európu predstavuje súžitie rôznych kultúr schopných rozvoja a vzájomného obohacovania sa, jeden z podstatným znakov výchovy a vzdelávania je aj jej multikultúrny charakter, ktorý rešpektuje rozdiely ako hodnotu. „*Rozvoj schopnosti tolerovať iné kultúry, resp. rešpektovať existenciu iných kultúr znamená schopnosť aspoň čiastočne sa pozrieť na svet z hľadiska inej kultúry, prípadne pripustiť právo pozerať sa na svet inými očami, ale aj schopnosť rešpektovať rôznorodosť*“ (Zelenická, 2006, s. 267). Proces globalizácie a vstup do Európskej únie zintenzívňuje stretávanie sa predstaviteľov rozličných kultúr. Rešpektovanie rozmanitosti kultúr a rozmanitosti jazykov je základným princípom existencie a fungovania Európskej únie. S týmto princípom úzko súvisí aj podpora štúdia cudzích jazykov – trend pre budúce smerovanie, ktorý vedie k otvorenosti sa voči ostatným a k tolerancii odlišného. „*Komunikovať však môžeme rôznymi spôsobmi, nielen hovoreným slovom, ale aj mlčaním, písomným prejavom, rečou tela, úpravou zovňajšku, vôňou, farbami, zvyklosťami, ale aj určitými symbolmi, ktoré odrážajú postavenie v spoločnosti*“ (Olejárová, 2007, s. 3).

1 Interkultúrny prístup vo výučbe cudzích jazykov

„*Jazyk je súčasťou každej národnej kultúry a je nástrojom vedúcim k poznaniu a pochopeniu*“ (Očenášová-Štrbová, 2007, s. 86). Cieľom vzdelávania v oblasti cudzích jazykov by malo byť nielen vytvoriť priestor poznať vlastný jazyk kultúru a históriu, ale aj vedomosti a schopnosti porozumieť vonkajšiemu svetu, porozumieť druhému, inému a byť k nemu tolerantný, uvedomovať si jeho odlišnosť a chápať ním prinášané hodnoty. Jazyk je produktom kultúry a na druhej strane je prostriedkom, pomocou ktorého sa súčasti kultúry formujú a odovzdávajú v komunikácii. Sú to navzájom prepojené nádoby. Porozumením kultúry sa nám vytvára priestor na lepšie ovládanie jazyka a ovládanie jazyka nám poskytne možnosti na lepšie pochopenie a hlbší prienik do tajomstiev kultúry. Na jazyk sa už nedá nazerať bez akceptácie jeho kultúrneho pozadia.

Milton J. Bennnett (1993) tvrdí, že interkultúrna citlivosť nie je človeku prirodzená. Takáto citlivosť nie je súčasťou väčšej časti ľudskej histórie. Interkultúrna kompetencia môže byť definovaná ako schopnosť vhodne a efektívne reagovať v interkultúrnych situáciách (Steixner, 2012)[1]. Pri vyučovaní jazykov sa interkultúra prejavuje interkultúrnym prístupom, ktorý vyvoláva záujem pochopiť „ druhého“ nielen jazykovo, ale aj kultúrne. Zároveň ponúka

[1] Pôvodný citát: „Intercultural competence can be defined as the ability to interact effectively and appropriately in intercultural situations.”

každej zainteresovanej strane možnosť naučiť sa myslieť po novom. Interkultúrna kompetencia nie je individuálna zručnosť, ale je to kombinácia rôznych schopností , ktoré sú úzko prepojené s osobnosťou jednotlivca. Steixner (2012) vo svojej práci uvádza nasledovný zoznam schopností (obr.1):

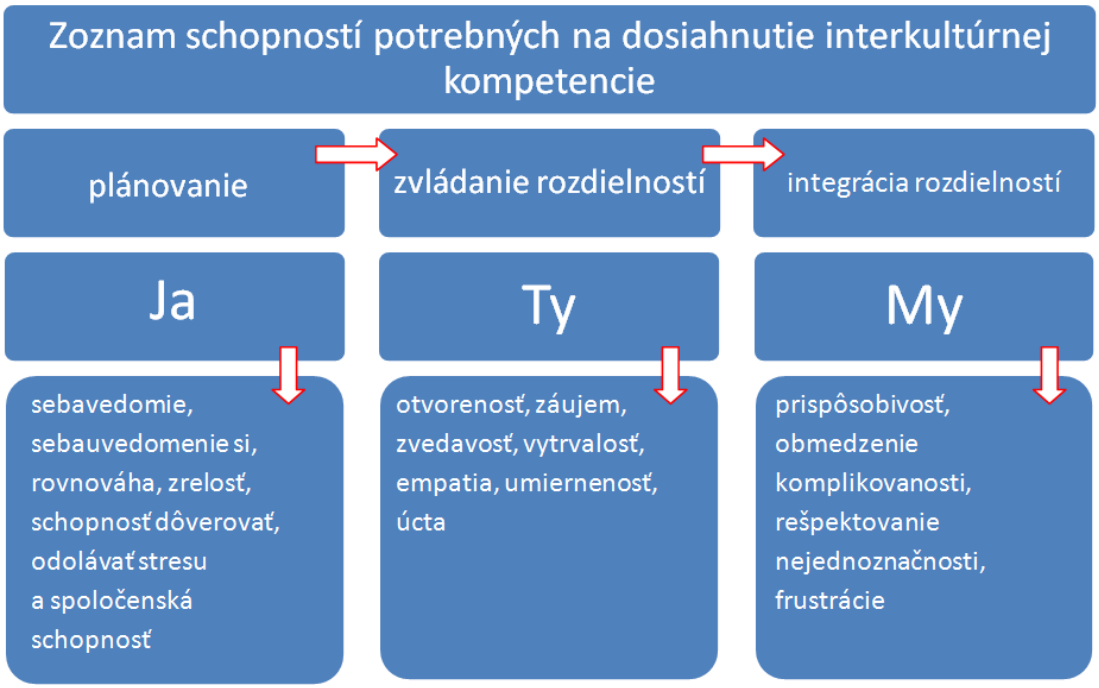

Obrázok 1: Zoznam schopností potrebných na dosiahnutie interkultúrnej kompetencie
Zdroj: Steixner (2012)

Nie všetky schopnosti sú zastúpené u každého človeka, ale s ohľadom na slabé a silné stránky by mal mať každý niektorú zo schopností vo všetkých oblastiach.

Kultúrna dimenzia v rámci interkultúrnej kompetencie a zvyšovanie interkultúrneho uvedomenia sa vo výučbe cudzích jazykov sa nechápe ako statický jav, ale ako dynamický systém uvedomenia si skutočnosti a vzoru konania, ktoré pôsobia nad kognitívnou rovinou v afektívnych a rozumových oblastiach. Keďže sa interkultúrne rozdiely prejavujú v každodenných situáciách, je potrebné vyvinúť také interaktívne formy, metódy a činnosti, ktoré tieto rozdiely zviditeľnia a odzrkadľujú sa v jazykovej a kultúrnej kompetencii. Bennett (1997) hovorí: „ *Ak sa chceme vyhnúť tomu, aby sme sa stali plynule hovoriacim ´hlupákom´, potrebujeme pochopiť kultúrnu dimenziu jazyka. Jazyk neslúži ako kľúč pre komunikáciu, ale predstavuje systém prejavu vnímania a myslenia*.“[2]

[2] Pôvodný citát: „To avoid becoming a fluent fool, we need to understand more completely the cultural dimension of language. Language does serve as a tool for communication, but in addition it is a ’system of representation’ for perception and thinking.“

2 Systém vzdelávania seniorov na Slovensku

Vzdelávacia ponuka formálneho a neformálneho vzdelávania seniorov na Slovensku je pomerne široká. Jednotlivé inštitúcie sa však od seba mierne líšia svojím obsahovým zameraním a hlavne úrovňou formálnosti. K najznámejším a medzi seniormi najrozšírenejším patria univerzity tretieho veku a akadémie tretieho veku. Nesmieme však opomenúť aj ďalšie vzdelávacie aktivity, ktoré sa seniorom nielen v rámci týchto inštitúcií ponúkajú.

2.1 Univerzity tretieho veku

Najpopulárnejšie vzdelávacie možnosti pre seniorov ponúkajú nepochybne univerzity tretieho veku (ďalej UTV). Prvá UTV vznikla v roku 1973 vo francúzskom meste Toulouse. Poľsko bolo prvým stredoeurópskym miestom, kde sa myšlienka UTV ujala v roku 1975. Jej zakladateľom bol profesor práva Pierre Vellas. V Českej republike vznikla prvá UTV v roku 1986 v Olomouci. O rok neskôr sa UTV vytvorila aj na Lekárskej fakulte UK v Prahe (Mühlpachr, 2004, s. 140). Na Slovensku vznikla prvá UTV v roku 1990 na Univerzite Komenského v Bratislave. UTV patrí medzi najnáročnejšie spôsoby vzdelávania určené pre seniorskú populáciu, ktoré sa stali prvkom v systéme celoživotného vzdelávania. Už od svojho vzniku boli zamerané na záujmové vzdelávanie pre špecifickú cieľovú skupinu seniorov. Univerzity tretieho veku sú akreditované, teda oficiálne uznané inštitúcie, ktoré poskytujú seniorom štúdium na najvyššej možnej úrovni a v rôznych odboroch. Podmienkou pre účasť na UTV je dosiahnutie určitého stupňa vzdelania (minimálne maturita) a vek nad 45 rokov.

Ak sa pozrieme späť do obdobia začiatkov univerzít tretieho veku, samotný termín pre tento typ vzdelávania seniorov bol vnímaný v širšom kontexte. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia tento pojem predstavoval novú ideu sociálnej politiky zameranej na seniorov. Reprezentoval požiadavku pre umožnenie vzdelávania aj osobám tretieho veku. Tento termín tiež označoval špecifické formy vzdelávania seniorov, ktoré sa realizovali na pôde vysokých škôl alebo v ich úzkej spolupráci. „*Pojem UTV sa v minulosti a dokonca i dnes používa ako nadradený termín pre rôzne typy seniorských edukačných aktivít*“ (Čornaničová, 2007, s. 85).

Univerzity tretieho veku sa môžu svojim zameraním a prístupom mierne odlišovať. Mitro (1993, s. 17) popisuje dva základné prístupy organizácie práce UTV. Prvý je tradičný osvetový pohľad na funkciu UTV. Zameraný je na výchovno-vzdelávaciu prácu pre veľký počet poslucháčov. Druhým prístupom je tzv. francúzsky model, ktorý kladie dôraz na

individuálne zameranie vzdelávacích podujatí, hlbšie vzťahy medzi účastníkmi UTV a zdôrazňuje intelektuálnu aktivitu poslucháčov. V súčasnosti sa však oba prístupy vzájomne prelínajú a dopĺňajú.

V súvislosti s koncipovaním vzdelávacích programov pre seniorov v celosvetovom ponímaní sú zaužívané dva modely organizácie vzdelávacích obsahov. Prvým je segregačný model edukácie seniorov. Spočíva v separácii denných študentov od seniorov, kde nedochádza k prepojeniu týchto cieľových skupín. Táto forma sa zameriava na záujmové neprofesijné vzdelávanie bez možnosti zvyšovania kvalifikácie. Druhým je model integračný, ktorý naopak spája denných študentov so seniorskými poslucháčmi. Výhodou je prepájanie generácií a vzájomná výmena skúseností medzi nimi (Veteška, 2009, s. 167).

Z vyššie uvedeného teda vyplýva, že každá UTV má svoju vlastnú organizačnú štruktúru vyučovania a je teda ťažké hovoriť o jednotnej organizácii. Čornaničová (2007, s. 85) opisuje model, ktorý UTV využívajú na organizáciu vyučovania najčastejšie. Štúdium na UTV zvyčajne pozostáva z dvoj- až trojročných vzdelávacích cyklov. Vo vzdelávacej ponuke je široká paleta kurzov na rôznych fakultách. Tematika jednotlivých kurzov sa stanovuje na základe potrieb a záujmov účastníkov a tiež závisí od možností jednotlivých fakúlt. Spôsoby hodnotenia sú dané štatútom UTV.

Základným poslaním UTV bolo od ich vzniku zlepšenie kvality života seniorov prostredníctvom vzdelávacích aktivít. „*V posledných rokoch sa kladie dôraz hlavne na prevenciu pred neznášanlivosťou medzi mladšou a staršou generáciou (tzv. ageizmus). Cieľom je teda vytvorenie zmysluplného dialógu medzi generáciami založený na vzájomnej výmene skúseností*“ (Mühlpachr, 2004, s. 82).

Univerzity tretieho veku pôsobia na osobnosť človeka v seniorskom veku. Poslanie UTV vidí autorka Hrapková (2010, s. 92) vo viacerých oblastiach:

- realizácia záujmov,
- zaistenie práva na vzdelávanie seniorov,
- kvalitné a efektívne trávenie voľného času,
- utváranie kvalitného životného programu,
- pomoc pri ľahšom prechode do dôchodkového veku a adaptáciu na novú životnú situáciu,
- obohacovanie poznatkov, vedomostí, schopností,
- spomalenie procesov starnutia a zlepšenie psychickej aj fyzickej kondície,
- postupné odstraňovanie konzervativizmu a predsudkov,
- zabránenie samote a obáv zo smrti,

- upevňovanie a zlepšovanie medziľudských vzťahov a formovanie pozitívneho postoja k sebe samému.

UTV v sebe teda zahŕňajú hlavne spoločenskú, edukatívnu, zdravotnú, ekonomickú, psychologickú, vedecko-výskumnú, pracovnú a filozofickú funkciu, ktoré sú indikátorom kvality života seniorskej populácie.

„*Univerzity tretieho veku sú teda inštitúcie, ktoré sa zameriavajú na zabezpečenie záujmového vzdelávania seniorov na základe a v súlade s koncepciou celoživotného vzdelávania v nadväznosti na program UNESCO*“ (Veteška, 2009, s. 168).

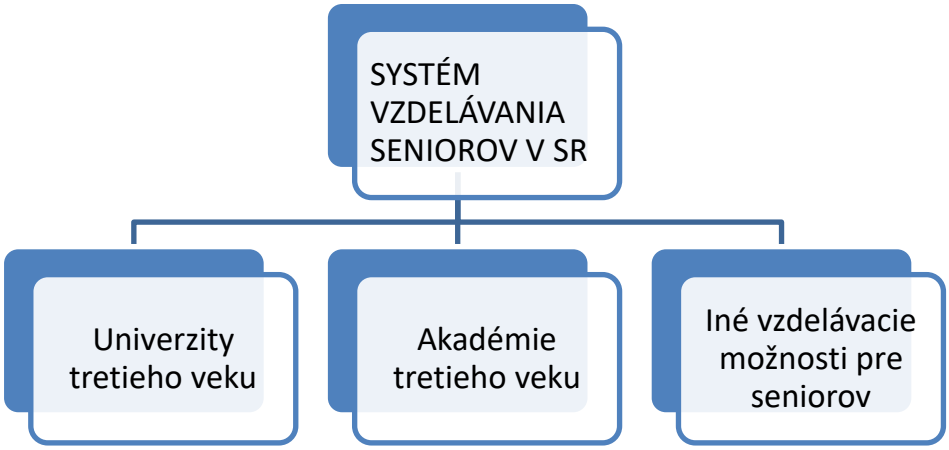

Obrázok 2: Systém vzdelávania seniorov v SR

Zdroj: vlastné spracovanie

„*Poznatky získané štúdiom pomáhajú starším ľuďom riešiť existenčné otázky, nachádzať nové hodnotové orientácie, novú filozofiu života a zvyšujú ich sociálnu aktivitu*“ (Hrapková, 2004). Rozhodujúcu úlohu pri výbere z možností vzdelávania ponúkaných pre seniorov zohráva hlavne miesto bydliska a finančná náročnosť. UTV a ATV nie sú z finančného hľadiska náročné, pretože poplatky požadované poskytovateľmi sú zväčša symbolické, avšak sú dostupné väčšinou len vo väčších mestách. Dochádzanie v tomto veku môže znamenať veľkú prekážku. Na druhej strane možnosti poskytované súkromnými organizáciami sú pre väčšinu seniorov finančne nedostupné.

3 ERASMUS+ program

Príkladom aktívnej činnosti Európskej únie v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy, mládeže a športu v rokoch 2014-2020 je nový ERASMUS+ program[3], ktorý zlučuje všetky

[3] http://www.erasmusplus.sk/index.php?IDprj=0

doterajšie programy EÚ vrátane programu celoživotného vzdelávania (Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius, Grundtvig), programu Mládež v akcii a piatich programov medzinárodnej spolupráce (Erasmus Mundus, Tempus, Alfa, Edulink a program pre spoluprácu s industrializovanými krajinami).

Erasmus+ umožňuje, aby sa viac ako 4 milióny Európanov mohli uchádzať o zahraničné štúdium, odbornú prípravu, pracovnú stáž alebo dobrovoľnícku prácu v zahraničí. „*Je to program, ktorý podporuje nadnárodné partnerstvá medzi inštitúciami a organizáciami pre vzdelávanie, odbornú prípravu a mládež s cieľom rozvíjať spoluprácu a spojiť vzdelávanie s požiadavkami pracovného trhu, aby sa odstránili nedostatky v zručnostiach, s ktorými v súčasnosti Európa zápasí*“ (EK, 2014). V rámci programu sa podporujú aj vnútroštátne opatrenia na modernizáciu systémov vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže. V oblasti športu sa Erasmus+ sústreďuje na projekty na miestnej úrovni a činnosti zamerané na cezhraničné problémy, akými sú boj proti ovplyvňovaniu výsledkov zápasov, doping, násilie a rasizmus.

Jednou z oblastí, na ktoré program Erasmus+ zameriava svoju pozornosť, je aj zvýšenie kvality vzdelávania dospelých v celej Európe. Profesionálom, pracujúcim v sektore vzdelávania dospelých, poskytuje príležitosti vzájomne sa od seba učiť a budovať strategické partnerstvá. Zameriava sa na spoločné problémy, akými sú uznávanie zručností získaných mimo formálneho vzdelávacieho systému. Erasmus+ zvýši mieru dostupnosti vzdelávania dospelých a zlepší odborné zručnosti občanov celej Európy. Strategické partnerstvá sú otvorené pre všetky typy organizácií, ktoré pôsobia v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže alebo v iných sociálno-ekonomických odvetviach, a tiež pre organizácie vykonávajúce prierezové aktivity pokrývajúce rôzne oblasti (napr. kultúrne organizácie, inštitúcie regionálnej a miestnej správy, poradenské centrá, a pod.). Strategické partnerstvá môžu byť:

- jednosektorové – odrážajúce európske priority, výzvy a potreby špecifického sektora vzdelávania (vysokoškolské vzdelávanie, odborné vzdelávanie a príprava, školské vzdelávanie, vzdelávanie dospelých a mládeže),
- medzisektorové – odrážajúce európske priority, výzvy a potreby relevantné pre viac sektorov vzdelávania a/alebo predstavujúce spoluprácu organizácií z rôznych sektorov na spoločnú tému[4].

[4] http://www.erasmusplus.sk/index.php?sw=241&faq=46&shw=1

Projekt Strategické partnerstvo musia tvoriť minimálne tri organizácie so sídlom v troch rôznych krajinách programu. Inštitúcie z tzv. partnerských krajín môžu byť do projektu zapojené iba za špecifických podmienok – v prípade, že ich účasť na projekte znamená významnú pridanú hodnotu. Maximálny počet organizácií nie je stanovený, ale rozpočet na riadenie projektu zodpovedá účasti desiatich partnerov. Počet partnerov a financovanie sa líši v závislosti od cieľov a činností projektu.

Svet sa mení rýchlo a vzdelávacie systémy je potrebné modernizovať a prispôsobiť ich novým metódam vyučovania a učenia sa, využívajúc nové existujúce možnosti. Vzdelávanie, odborná príprava a neformálne učenie sa sú kľúčom k tvorbe pracovných miest a zlepšeniu konkurencieschopnosti Európy. Erasmus+ program môže výrazným spôsobom prispieť ku zvládaniu týchto výziev.

4 Projekt „My Passion, Happiness – Add to Favourites“

Univerzita tretieho veku pri Technickej univerzite vo Zvolene je inštitúcia, ktorá okrem poskytovania vzdelávania hľadá aj iné možnosti, ako získané vedomosti prakticky využiť. Aktívna účasť v projektoch v rámci programu ERASMUS+ alebo ešte donedávna podprogramov Grundtvig alebo Tempus vytvára priestor pre vymieňanie si skúseností a medzinárodnú spoluprácu. Medzinárodná aktivita „My Passion, Happiness – Add to Favourites“ je príkladom spolupráce šiestich organizácií, ktoré zameriavajú svoju činnosť na seniorov v Poľsku, Portugalsku, Litve, Turecku, Rumunsku a na Slovensku. Hlavným zámerom projektu je vzájomná inšpirácia účastníkov prostredníctvom kreatívnych činností, stretnutí a vzbudenie záujmu o jednotlivé krajiny, vytvorenie priateľstiev a pocit šťastia aj v staršom veku. Rozvoj jazykových ako aj počítačových zručností prostredníctvom inovatívnych metód je jednou z mnohých aktivít zahrnutých v medzinárodných stretnutiach projektu. V medzinárodných projektoch znalosť anglického jazyka, ktorý je najčastejším projektovým jazykom, vytvára možnosti komunikácie, nadväzovania priateľstiev a v nemalej miere napomáha aj naplneniu cieľov projektu. Počítačové zručnosti a moderné technológie skracujú vzdialenosti, odstraňujú hranice a následne ponúkajú príležitosti pre vytvorenie sociálnych väzieb a zmiernenie pocitu samoty členov danej vekovej skupiny. Pozitívnym aspektom uvedeného projektu je snaha o zapojenie čo najväčšieho počtu účastníkov zo všetkých partnerských organizácií. Medzinárodné stretnutia v trvaní piatich dní v priebehu troch rokov trvania projektu sa vystriedali u všetkých partnerov. Súčasťou stretnutí boli kultúrne, športové ale aj spoločenské aktivity, ktorých hlavným cieľom bolo predstaviť svoju

krajinu, zvyky, tradície, kuchyňu, ako aj základy jazyka tej ktorej krajiny. Pozdravy, poďakovanie a základné spoločenské frázy boli precvičované v priebehu celého pobytu. Ukážka národných tancov a ich spoločný nácvik predstavovali možnosť aktívneho využitia voľného času a ako sa hovorí: „Tanec je univerzálny jazyk, možno ho pokladať za svojského vyslanca mieru, rovnosti a tolerancie vo svete.“ Zaujímavou myšlienkou, ktorej cieľom bolo nadviazať kontakt medzi účastníkmi, bol ´Secret Friend´. Pri úvodnej registrácii si každý vylosoval svojho tajného priateľa, ktorému sa musel počas celého stretnutia venovať, pomáhať mu a na záverečnom spoločenskom večeri ho obdarovať nejakým symbolickým darčekom. Na obrázkoch 3,4,5 vidíme príklady súdržnosti a spolupráce partnerských krajín.

Projekt „My Passion, Happiness – Add to Favourites“ je dôkazom, že rozvíjanie interkultúrnych kompetencií je potrebné a možné v každom veku. Má to veľký význam pre jedinca samotného, ale aj pre spoločnosť. Akoby sa vytváral prototyp nového človeka, ktorý si uvedomuje svoje možnosti a snaží sa dôstojne ustáť svoj „boj“ so životom, aj so sebou samým.

Obrázok 3: Medzinárodné stretnutie v Rumunsku

Zdroj: Fotogaléria z aktivít študentov UTV

Obrázok 4: Medzinárodné stretnutie v Turecku

Zdroj: Fotogaléria z aktivít študentov UTV

Obrázok 5: Medzinárodné stretnutie v Litve

Zdroj: Fotogaléria z aktivít študentov UTV

Záver

Interkultúrne učenie je veľmi dôležitou súčasťou globálneho vzdelávania. Aby sme dokázali plnohodnotne fungovať v dnešnom globalizovanom svete, je potrebné byť otvorený a schopný rešpektovať odlišnosť. Kultúra a jazyk sú neoddeliteľné komponenty a obom je možné sa naučiť. Podľa Brychtovej (2007, s. 19) rovnako ako povzbudzujeme študentov, aby si zvyšovali uvedomenie jazyka, mali by sme ich tiež motivovať ako rozvíjať paralelné uvedomenie si kultúry vlastnej aj cez poznatky a skúsenosti s cudzou, nie vlastnou kultúrou.

V našom príspevku sme chceli poukázať na možnosti zvyšovania kvality cudzojazyčného vzdelávania aj staršej vekovej skupiny prostredníctvom programu ERASMUS+. Vo výučbe cudzích jazykov je podstatné, aby si učiaci uvedomili rôzne kultúrne rámce, zahrnúc aj svoje vlastné kultúrne pozadie. Tieto nové kultúrne javy je možné pochopiť len prostredníctvom kultúrnych skúseností a zážitkov učiacich sa.

Zoznam literatúry:

BENNETT, Milton J.: Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity. In R. M. Paige (Ed.), *Education for the intercultural experience* (2nd ed., s. 21–71). 1993. Yarmouth, ME: Intercultural Press.

BENNETt, Milton J.: How not to be a fluent fool: Understanding the culturaldimentsions of language. In A. E. Fantini, (Vol. Ed.) & J. C. Richards (SeriesEd.). (1997). *New ways in teaching culture. New ways in TESOL series II: Innovative classroom techniques* (s. 16–21). Alexandria, VA: TESOL.

BRYCHTOVÁ, Sylvia: Interkultúrny prístup vo výučbe cudzích jazykov. In: *Retrospektíva a perspektívy poslania pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.* Bratislava: UK, 2007. s. 19-24. ISBN 978-80-223-2416-8 .

ČORNANIČOVÁ, Rozália: *Edukácia seniorov*. Bratislava: UK, 2007. 163 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

ERASMUS+ - Európska komisia [online]. [citované: 2016-06-16] Dostupné na: ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/discover/index_sk.htm

HRAPKOVÁ, Nadežda: Osobnosť lektora vo vzdelávaní seniorov. In: *Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje*. Brno: Masarykova Univerzita, 2010. s. 89-100 .

HRAPKOVÁ, Nadežda: Myšlienky k metodike vyučovania seniorov [online]. In: *Zborník z metodického seminára*. 2004. [citované: 2016-07-15] Dostupné na: http://www.uniba.sk/asociaciautv

MITRO, Jozef: Formy využitia voľného času u dôchodcov. In: *Obohacovanie života starších ľudí edukatívnymi aktivitami*. Bratislava: Národné osvetové centrum, 1994.

MÜHLPACHR, Pavel: *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 204 s. ISBN 80-210-3345-2.

OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, Slavomíra: Odraz sociálnej a kultúrnej diverzity v koncepciách slovenského vzdelávacieho systému. In: *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku. Štúdie, dokumenty, materiály I.* [Cultural and social diversity in Slovakia. Studies, documents, materials.] Bilingválna monografia. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2007. 82 – 93 s. ISBN 978-80-8083-345-9

OLEJÁROVÁ, Miriam a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica: UMB Ekonomická fakulta, 2005. 88 s. ISBN 978-80-8083-507-1

STEIXNER, Margret: Development of Cultural Competence and Development Approaches to Intercultural Learning, In: Jančovič, J. a kol.: *Texty k efektívnej rozvojovej spolupráci*, Typi universitatis tyrnaviensis. 2012. s. 68-73. ISBN 978-80-8082-548-5

VETEŠKA, Jaroslav a kol.:. *Nové paradigma v kurikulu vzdělávání dospělých*. Praha: EDUCA Service, 2009. 344 s. ISBN 978-80-87306-04-8

ZELENICKÁ, Elena: Interkultúrne dimenzie a jazykové vzdelávanie dospelých. In: *Interkultúrni dimenze ve výuce cizích jazyku*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 265-270 s, ISBN 80-7194-893-4.

Mgr. Žaneta Balážová
Ústav cudzích jazykov
Technická univerzita vo Zvolene
Zvolen
zaneta.balazova@tuzvo.sk

VÝZNAM ZNALOSTÍ CUDZÍCH JAZYKOV A KULTÚR PRE ÚČASTNÍKOV AKADEMICKÝCH MOBILÍT

Vladimíra Shulginová

Abstract

The aim of this paper is to emphasize the importance of foreign languages for participants of academic mobilities, for university students, university teachers and foreign students coming at Slovak universities under the terms of academic mobilities. A foreign language knowledge is taken for granted nowadays. Foreign students, but also university students and university teachers in Slovakia must have foreign languages at their command and know at least the cultural basics of a given foreign country that they visit under the terms of academic mobility. A culturological legacy of foreign civilizations for our culture is knowing new facts in a development of our culture under the influence of academic mobilities in the context with an international co-operation among the European Union countries. Changes and news about lifestyle, in learning new knowledge and skills, that we can apply during lessons at Slovak universities, are among new facts that foreign students and university teachers bring. Our culture also develops through knowing other nationalities. We are enriched by knowing about our identity, about an area of our country on the basis of receiving. Slovakia as a country situated in Central Europe receives a status of foreign language in our society not only for the young generation, but also for older generations. Knowledge about new civilizations that are brought by foreign students or teachers, also emphasizes improvement in developing our culture through its application in many fields and social life in Slovakia.

Key words: culture, foreign languages, identity, foreign students, Erasmus, academic mobilities

Úvod

Cudzie jazyky sú faktorom, ktorý podstatne zlepšuje a skvalitňuje komunikáciu na akademických mobilitách. Bez znalostí angličtiny prípadne iného cudzieho jazyka by akademická mobilita nesplnila svoju podstatu. V súčasnosti problémy nie sú ani tak v znalostiach cudzích jazykoch ako skôr v tom, že pedagógogovia alebo študent, ktorí absolvujú alebo absolvovali akademickú mobilitu, nepochopili identitu krajiny, ktorú si zvolili ako cieľovú v rámci akademickej mobility. V príspevku upozorňujeme aj na prieskum

bratislavskej jazykovej školy, ktorá sa zamerala na respondentov z trhu práce, pre ktorých anglický jazyk a jeho znalosti znamenajú dosť podstatné obohatenie zručností a skúseností v ich práci. Slovenské porekadlo „Koľko rečí vieš, toľkokrát si človekom“ platí dnes dvojnásobne, a to v zmysle, že je vždy jednoduchšie a efektívnejšie cestovať po svete ak človek cudzie jazyky nielen ovláda, ale dokáže v nich komunikovať tak, aby nemal problémy pri štúdiu, pri hľadaní spráce, pri spoznávaní ľudí či životného štýlu. Je potrebné vyzdvihnúť význam jazykov, hlavne angličtiny, ktorú by mali ovládať hlavne mladí ľudia, ktorí sa vyberú do zahraničia za akýmkoľvek účelom, no pri študijných pobytoch je angličtina zvlášť dôležitá. Spoločnosť súčasnosti sa rozvíja hlavne na základe komunikácie, a to nielen medzi ľuďmi ale hlavne medzi národmi Európskej únie ako aj sveta, a to vo všetkých oblastiach. Preto je nutnosťou ovládať cudzie jazyky a aplikovať ich v praxi v rámci komunikácie s partnerom z inej krajiny. Aj takto sa dokážu nájsť riešenia na celosvetové problémy, ktoré sa týkajú či už vedy, zmien vo vzdelávaní, v obchode, v kultúre alebo iných oblastiach. Ak politici, študenti, či pedagógovia nájdu spoločnú reč v interpersonálnom dialógu, môžeme v spoločnosti veľa zmeniť. Znalosť cudzích jazykov je teda nutnosťou.

1 Znalosti cudzích jazykov v praxi

Cudzie jazyky sú významným faktorom pri komunikácii medzi inštitúciami, ako aj medzi študentmi a vedecko-výskumnými pracovníkmi na vysokých školách v celej Európskej únii. Podporujú schopnosť vnímania a pochopenia identity toho druhého, s ktorým práve komunikujeme, prípadne si nejakým iným spôsobom odovzdávame nadobudnuté skúsenosti. Bez znalostí cudzích jazykov nie je možné pochopiť identitu krajiny, prípadne viacerých krajín sveta. Navyše ak to súvisí práve aj s vykonávanými akademickými mobilitami. Je nutné, aby sme poznali základy histórie, základy životnej úrovne a jazyk krajiny, v ktorej budeme absolvovať výmenný pobyt. Cudzí jazyk je dnes prostriedkom komunikácie na medzinárodnej úrovni medzi štátmi Európskej únie. Cudzie jazyky tvoria súčasnú spoločnosť, sú jej pilierom, sú medzníkom v histórii vzdelávania, pretože vzostupom, rozvojom a aplikovaním cudzích jazykov do praxe si vzdelávacie inštitúcie zvyšujú svoju kvalifikáciu nielen na domácej, ale aj na medzinárodnej úrovni. Tým, že sa prehlbuje záujem o štúdium cudzích jazykov, rozvíja sa aj vzájomná spolupráca medzi vysokými školami v rámci akademických mobilít. Zvyšujú kvalitu vzdelávania na medzinárodnej úrovni, čím sa umocňuje práve komunikácia v cudzích jazykoch, na základe ktorej sa mladí ľudia alebo pedagógovia vysokých škôl snažia vytvoriť dôležité kontakty, vzťahy, či už v publikačnej

alebo edukačnej oblasti. Spolupráca a komunikácia v cudzích jazykoch rozširuje európsky a celosvetový univerzitný priestor a podporuje vzájomný dialóg. Cudzí jazyk, hlavne jazyk anglický je na vzostupe. Takmer vôbec nenastalo obdobie, kedy by bol na nižšej úrovni, stále je oň záujem. Európska komisia, ako aj iné inštitúcie a európske orgány sa zaoberajú výskumami záujmu o cudzie jazyky. Výsledkom týchto prieskumov sú potom zaujímavé štatistické údaje, ktoré nám poskytujú informácie o tom, ktorý jazyk má najvyššiu mieru používania. Výskumy a rôzne prieskumy medzi obyvateľmi hovoria o podstatnej úlohe anglického jazyka.

Angličtina má stále významné postavenie oproti iným cudzím jazykom. Druhým najpoužívanejším jazykom je nemčina. Novovznikajúce jazykové inštitúcie alebo vzdelávacie centrá využívajú v súčasnosti nové metódy pri výučbe cudzích jazykov, aby skvalitnili komunikáciu v cudzom jazyku.

Cudzie jazyky sa dostávajú do praxe a komunikácie aj prostredníctvom rôznych slangových výrazov, ktoré sú zaužívané najmä medzi mladými ľuďmi. Študenti sa so slangovými výrazmi stretávajú aj počas akademických mobilít. Jazyky v praxi všeobecne pomáhajú zvyšovať a udržiavať komunikáciu aj vo veľmi dôležitých oblastiach. Napríklad v diplomacii a všeobecne, ak ide o komunikáciu na medzinárodnej úrovni. Keď najvyšší ústavní činitelia a politickí predstavitelia, ktorí sa pohybujú v medzinárodnej sfére, neovládajú cudzí jazyk, vyznieva to v súčasnosti prinajmenšom nedôstojne voči politickým predstaviteľom krajiny, s ktorou sa rokuje alebo uzatvára dôležitá zmluva, prípadne iný veľmi podstatný dokument, ktorý zohráva významnú úlohu pri nadväzovaní partnerských vzťahov Slovenskej republiky na medzinárodnej úrovni. Niektorí politickí predstavitelia považujú neznalosť cudzieho jazyka za faktor, ktorý im naznačuje, že by s touto krajinou ako partnerom nemali ani rokovať. Zvlášť citliví na jazykové znalosti sú biznismeni, politickí predstavitelia a vládni činitelia z krajín Blízkeho východu. Tí považujú za nevyhnutné ovládať jazyk krajiny, s ktorou idú rokovať. Podľa nášho názoru otázkou zostáva v prípade medzinárodných a politických vzťahov, či skutočne tlmočníci dokážu dostatočne dobre preložiť všetky rečnícke vystúpenia politikov, vládnych predstaviteľov, prípadne vo firmách, kde pomáhajú pri rôznych rokovaniach. Tým nechceme znevažovať prácu tlmočníkov, ktorá je nesmierne ťažká a zodpovedná. Komunikácia sa stáva čoraz väčším problémom pre všetkých v internacionalizujúcej sa technicky vyspelej spoločnosti, kedy je dôležitosť komunikovať v cudzích jazykoch podstatná. *„Efektívne komunikovať, znamená vynaložiť vlastnú energiu“* (Horňáková, 2014, s. 80). Efektivita komunikácie v cudzom jazyku spočíva v tom, že nielen mladý človek porozumie tomu, s kým komunikuje, ale aj ostatní.

Akademické mobility, výmenné pobyty a stáže pedagógov či študentov si vyžadujú ovládanie anglického jazyka.

Podľa nášho názoru angličtina má teda prvenstvo aj v rôznych prieskumoch a výskumoch, po nej nasleduje nemčina a francúzština. V súčasnosti je v spoločnosti záujem aj španielčinu, ruštinu, taliančinu a dokonca aj o arabčinu.

Viac priestoru na učenie sa cudzích jazykov a ich využitie v praxi dávajú študentom vysokých škôl, ale aj pedagógom vysokých škôl jazykové kurzy a výmenné pobyty, ktoré v rámci akademických mobilít poskytuje SAIA. Počas týchto kurzov sa študent alebo pedagóg pripraví dôsledne na komunikovanie v cudzom jazyku, najmä v angličtine.

Tieto jazykové kurzy alebo výmenné jazykové pobyty špeciálne pripravia pedagógov na akademickú mobilitu tak, aby zvládli komunikovať na zahraničnej univerzite v jazyku danej krajiny, prípadne v angličtine. Je podstatné, aby v súčasnosti študent alebo pedagóg vedel komunikovať tak, aby sa dorozumel, aby nemal problémy vo vzťahu študent - študent, pedagóg - pedagóg a pedagóg - študent. Akademické mobility, a teda všeobecne výmenné jazykové pobyty prispejú k lepšej znalosti cudzieho jazyka tak študentov ako aj pedagógov. Akademické mobility, či výmenné pobyty, prípadne jazykové kurzy, na základe ktorých študent nadobudne počas svojho štúdia určité zručnosti v cudzojazyčnej komunikácii, mu uľahčia hľadanie práce. Dnešný trh práce je komplikovaný. Bez znalostí cudzích jazykov je ťažké nájsť si dobrú prácu s prijateľnými platovými podmienkami. Napríklad jazyková škola LEMON LANGUAGUE CENTER robila prieskum o znalostiach anglického jazyka v praxi na pracovnom trhu. Anglický jazyk je stále viac a viac potrebný. Prieskumu sa zúčastnilo 350 respondentov. Z prieskumu jazykovej bratislavskej školy vyplynulo, že viac ako stopäťdesiat respondentov potrebuje anglický jazyk v práci, ale angličtinu ovláda len dvadsať percent z nich. Realitou podľa prieskumu je aj to, že znalosť cudzích jazykov je na Slovensku napriek zvyšujúcej sa úrovni, stále na nedostatočnej úrovni. Polovica opýtaných potvrdila, že angličtina je pre nich v práci absolútnou nutnosťou a len desať percent ju nepotrebuje vôbec. Jazyk v súvislosti so svojim odborom dokonale ovláda len desať percent a až šesťdesiat sedem percent opýtaných má problém hovoriť v práci anglickým jazykom. *„Pre niekoho je to motivačný, pre iného demotivačný faktor, že v práci je angličtina vyžadovaná.“* (Oravcová, 2015, s.76).

Z uvedeného prieskumu vyplýva, že cesta poznávať a vedieť cudzí jazyk, začína už na základných školách, jeho výučba pokračuje alebo nepokračuje na stredných školách. Pedagógovia a študenti nadobudnú základy cudzieho jazyka zo svojho odboru až na vysokých školách. Sú to predmety, ktoré sa venujú cudzím jazykom, ďalej sú to prednášky v cudzom

jazyku ako aj možnosť štúdia na kurzoch. *„Ty máš talent na jazyky“. Počuť často z úst mladých ľudí „ Ja hovorím, že je tradičným pravidlom pri učení 90% námahy a len 10% talentu“* (Žarnay, 2015, s.3). V akademických mobilitách sú cudzie jazyky nesmierne dôležitým faktorom komunikácie. *„Cudzí jazyk je výsekom určitej kultúry“* (Harajová, 2009, s.70)

Zvyčajne aj tu dominuje medzinárodne uznávaný a celosvetovo používaný jazyk angličtina. Počas akademických mobilít študenti alebo pedagógovia hovoria hlavne angličtinou nemčinou a francúzštinou, ale dominuje aj španielčina a iné jazyky, ktoré sa mladí ľudia s obľubou učia skôr, než odídu do danej zahraničnej krajiny. Všeobecne hodnotiť, kto sa akým spôsobom a prečo učí cudzí jazyk, je veľmi ťažké. V každom prípade študenti, pedagógovia a všetci, ktorí majú záujem učiť sa cudzí jazyk, sa ho budú učiť. Napríklad kolektív autorov v publikácii *Svet cudzích jazykov* participuje na metódach, ako sa vhodne, rýchlo a efektívne naučiť cudzí jazyk. Demonštruje to obrazovým materiálom, na základe ktorého môžu pedagógovia vidieť, ako sa cudzí jazyk vyučuje.

V súvislosti s akademickými mobilitami a cestovaním, poznávaním nových kultúr, zdokonaľovaním sa v štúdiu, dáva učenie sa cudzích jazykov študentovi, ale i pedagógovi a všetkým, ktorí sa chcú vzdelávať v cudzích jazykoch, možnosť vstúpiť do mentality a chápania iných kultúr. A to je podstatný kulturologický odkaz učenia sa cudzích jazykov. Bez schopnosti komunikácie a vnímania prostredníctvom jazyka a kultúry ako takej je skutočný proces jej pochopenia nemožný. Prečo je to dôležité? V súčasnosti, kedy sú národy stále viac závislé jeden na druhom v dodávkach tovaru a služieb, riešením politických problémov ako aj riešením, ako zaručiť medzinárodnú bezpečnosť, je pochopenie cudzích etník a ich kultúr prvoradé a najdôležitejšie. Aj naďalej bude podstatné, aby sa v súvislosti s cudzími jazykmi vykonávali rôzne prieskumy, ankety a dotazníky, ktoré budú zisťovať a hodnotiť znalosti cudzích jazykov, a tým poukazovať na zlepšujúci alebo zhoršujúci sa trend poklesu alebo vzostupu záujmu o učenie sa cudzích jazykov a ich následné aplikovanie v praxi. Podľa nášho názoru je potrebné, aby súčasná spoločnosť bola na oveľa vyššej komunikačnej a vzdelanostnej úrovni, aby rozvoj vzdelania, komunikácie a riešenie vzájomných medzinárodných problémov napredoval. Celá spoločnosť by mala mať záujem o kvalitný dialóg .

Záver

Môžeme konštatovať, že potreba cudzích jazykov neustále rastie. Akademické mobility, ktoré sa pokúšajú o zlepšovanie kvality vzdelania vo vysokoškolskom európskom priestore, sú toho dôkazom. Do budúcnosti by sme sa mali viac zamerať na výučbu cudzích jazykov a ich aplikovanie v praxi. Dnes bez znalosti cudzích jazykov nie je možné riešiť problémy a prehlbovať medzinárodnú spoluprácu, nie je možné ani komunikovať na medzinárodnej úrovni s inými etnikami Európskej únie alebo sveta. Pre študentov a pedagógov sú užitočné rôzne publikácie, ktoré sa snažia poskytnúť návod, ako sa naučiť cudzí jazyk a akú najvhodnejšiu metódu pri vyučovaní cudzieho jazyka použiť. Prostredníctvom takýchto publikácií sa študenti a pedagógovia majú možnosť v cudzích jazykoch zlepšovať, a tak komunikovať v cudzom jazyku so zahraničným partnerom. Naďalej však zostáva doriešiť otázku: „Akým spôsobom by sa ešte mohlo skvalitniť aplikovanie cudzích jazykov v praxi?“

Zoznam literatúry:

GRADDOL, David: *The future of English?* London: British Council, 2007. 235s.

HARAJOVÁ, Alica: *Interkultúrna komunikácia a krajinoveda vo výučbe cudzích jazykov*. Bratislava, 2009, ISBN 978-80-8926-7354, 116 s.

RIES, L. – KOLLÁROVÁ, E. (eds.): *Svet cudzích jazykov dnes*. Bratislava, 2004, ISBN 8089160115, 188 s

GALLO, Ján – PULČÁR, Vlastimil – VIERIKOVÁ, Lucia: *Lexika súčasného ruského jazyka 5: kultúra – šport – vzdelávanie.* 1. vydanie. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2016. 318 s. ISBN 978-80-558-0970-0.

HORŇÁKOVÁ, Anna: *Ako komunikovať v cudzích jazykoch úspešne a efektívne.* Prešov, 2011, EAN kod 978805503776, 146 s.

Internetové zdroje:

Cudzie jazyky na Slovensku a v Európe. Dostupné na :
https://www.britishcouncil.sk/sites/default/files/prezentacia_bc_na_tb_bei.pdf, [cit. 2015].

Mgr. Vladimíra Shulginová
janovkova@centrum.sk

HOW INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS FACILITATE BUSINESS RELATIONS AND ENHANCE CUSTOMER SATISFACTION IN THE TOURISM BUSINESS

Svetla Nedeva

Abstract

The aim of the paper is to look at language as the main culture-forming factor and outline the difficulties in overcoming cultural stereotypes when communication and interaction of different nationalities take place.

Language with its prominent role as an element of culture is examined. A society's culture also determines the rules that govern how businesses operate in society and that is invariably reflected in a dynamic and competitive tourism business. Adapting constantly to customers' changing needs and desires, it is a global industry where cultures are meant to intermingle while avoiding major communication clashes and successful interaction finally leads to a complete holiday experience.

The paper outlines some problems and major errors in Bulgarian translations of tourism-related concepts due to language incompetence or unwillingness to accept other cultural perceptions. Intercultural communication skills in the tourism business are about overcoming these constraints and being able to respect other nationalities' culture while still keeping to your cultural identity.

Key words: intercultural communication skills, language competence, tourism business, customer satisfaction, cultural stereotypes

Introduction

By its very nature, foreign language teaching is predicated on the conviction that because we are all humans we can easily understand each other provided we share the same code; all we have to do is learn that code and use it accurately and appropriately. On this shared experimental basis, it is believed that one language is essentially translatable into another. The difficulty comes when we have to teach culture, for culture is difference, variability and always a potential source of conflict when one culture comes into contact with another.

Scientists share the opinion that culture is the collection of values, beliefs, behaviors, customs, and attitudes that distinguish one society from another. Culture is the collective programming of the mind that distinguishes the members of one category of people from another, a 'software of the mind' (Hofstede, 2010). It is deeply rooted inside us, consists of a hidden and a visible part, it directs our actions and our perceptions.

Culture is a system of values and norms that are shared among a group of people and when taken together constitute a design for living (Hill C., 2009). Culture must be considered as the context within which all transactions take place. Cultural orientations are neither right nor wrong - they are simply different.

Language is a major culture-forming factor. When a person decides to learn English, they are not merely absorbing the linguistics of the language, but also everything to do with the nations speaking it. They may not want to sample the food, or get to know the night-life, or visit places outside their work environment, or read about the history of the country, or chat with shopkeepers in a store. They might never have travelled outside their own country, and yet they are already immersed in another culture.

"*Every language carries the weight of a civilization. The decision to use a certain language means to support the existence of a given cultural matrix*" (Pennycook, 1994).

1 The Role of Language as a Main Culture-forming Factor

Language has a prominent role as an element of culture. A linguist and anthropologist, Benjamin Lee Whorf maintains the idea that the language we learn in the community where we are born and raised shapes and structures our world-view and our social behavior (Carroll, J. 1956). It influences the way in which we address issues, select those considered relevant, solve problems and finally act (Usunier, J. 1996). And if social theories of identity formation are to be believed a person's identity is a social construct, and is (in part or in whole) the product of societal perception (Brooke, 1991). People rarely articulate explicitly what a native speaker of a language is already assumed to know. So to acquire the stereotypical knowledge that underpins much of what is said in a given culture, one must look to what is implied by language rather than what is overtly stated (Veale et al, 2008).

The words people utter refer to common experience. They express facts, ideas or events that are communicable because they refer to a stock of knowledge about the world that other people share, words reflect their authors' attitudes and beliefs, their point of view, and

those of others. In both cases, language expresses cultural reality. Members of a community or social group do not only express experience, they also create experience through language.

Through all its verbal and non-verbal aspects language embodies cultural reality. Sometimes nonverbal communication may account for 80-90 percent of all information transmitted among members of a culture by means other than language.

A society's culture also determines the rules that govern how businesses operate in the society and that is invariably reflected in the tourism business with its essential 'broadening the mind' role. Tourism, so dynamic and competitive, adapting constantly to customers' changing needs and desires is a global industry where cultures are meant to intermingle while avoiding major communication clashes and successful interaction finally leads to a complete holiday experience.

2 Communication Skills and Customer Satisfaction in the Tourism Business

Considering the fact that the tourism business presents constant instances of interaction of nationalities and social groups, we should also admit this interaction is not always smooth. For language competence could not only be a facilitator of communication but it could also hamper it when it comes to overcoming differences in cultural stereotypes. The difference in thinking and resulting culture clash is clearly reflected in the English translations of advertising notices and roadside signs directing to tourist attractions or translations of menus in restaurants, or even more often in the everyday communication between holidaymakers and service providers. The question is could language help in achieving better customer satisfaction?

Customer satisfaction and loyalty in the tourism business is highly dependent upon the behaviour of front-line service providers. Service is about people, how they relate to one another, fulfill each other's needs and ultimately care for each other. Marketing theorists conduct numerous surveys to evaluate the factors determining customer satisfaction with the quality of service. Among those most often referred to are the *Criteria to Assess the Quality of Service Interaction,* developed by Zeithaml et al, (1990), who refined their model to five factors that enable the acronym RATER:

1. Reliability: The ability to perform the promised service dependably and accurately.
2. Assurance: The knowledge and courtesy of employees and their ability to convey trust and confidence.

3. Tangibles: The appearance of physical facilities, equipment, personnel and communication materials such as brochures or letters.
4. Empathy: The provision of caring, individualized attention to customers.
5. Responsiveness: The willingness to help customers and to provide prompt service.

Zeithaml's survey found that customers place more value on the 'human dimensions', such as empathy, responsiveness and communication skills. Customer satisfaction is higher when tourists feel reassured and understood. Respectively, they feel dissatisfied and not taken good care of when members of staff are unable or unwilling to communicate. In most cases the problem seems to be simply their poor language skills, which make them look shy or even unfriendly.

In another survey from the service provider perspective, Price et al (1995) identified five key dimensions of service provider performance namely;

- mutual understanding,
- authenticity,
- extra attention,
- competence,
- meeting minimum standards.

The functional quality focuses on "how" the service is provided, and considers issues such as the behaviour of customer-contact staff and the speed of service. Key skills concerning competence are those related to culture. Poor foreign language skills and low culture competence of service staff leads to the customer's perception of receiving unfriendly, inattentive service. It creates a lot of confusion among tourists but also a lot of amusement sometimes.

3 Understanding Cultural Stereotypes

Being able to understand customer preferences has a lot to do with understanding the nationality traits. In order to understand national culture, we need to dive below the surface.

Very often there is a great difference between the 'way we say we get things done' and 'the way we really get things done' (Herman S., 1970). The formal (overt) aspects of culture are more understandable through language, however, the informal (covert) aspects need careful observation and experience in intercultural interaction. Several examples can be outlined to illustrate this:

British tourists staying in Bulgarian hotels will always expect to find a stopper for the bathroom washbasin, for they would like to wash their face in the morning by splashing water with both their palms. Or successful service at dinner will always include soup served piping hot, with a bun of bread and butter on a side plate.

Then, British families can be easily recognized on the beach. They arrive totally weighed down with their personal possessions, towels, air beds, underwater swimming gear, all this equipment merely lugged to the beach to mark out the territorial boundaries of this family group. It forms a fence through which strangers cannot pass without having been invited. While on holiday they manage to transfer their concept for security and safety 'The Englishman's home is his castle' to the foreign land.

And then there is the question of spacing. The goal seems to be to find a spot equal distant from those already occupying the beach. Similar is the case in restaurant dining rooms, which seem to get quite crowded in high season. You can almost see some people doing the various calculations in their head to work out the right spot, on equal distance from those already there. Personal space is a very sensitive issue for the British, a very important consideration to be made by front-line staff, especially in face to face talk.

4 Language Competence and the Willingness to Accept Other Cultural Perceptions

There have been a number of scientific studies on errors in translations by Bulgarian learners of English and the term inter-language usually explains that native language interference, whether it be lexical or syntactical. Learners from every nation exhibit specific mistakes in lexical transfer and word order due to particularities of their own mother tongue. The following examples illustrate that point:

Holidaymakers on sightseeing tours are flattered when beautiful-looking young guides address them with the most tender tone of their voice saying 'Follow me!', instead of using the more formal and obviously more appropriate 'This way, please!'

Restaurant Hostesses at lunchtime usually greet tourists with the French 'Bon Appetit' or translate it to 'Enjoy your lunch', however tourists are not happy, saying 'I haven't been seated at the table yet', since these are the words they expect to hear by the waiter who serves them at the table. In another case they would smile reassured and relaxed when the waiter serves the main course with the friendly words 'There you go' instead of directly translating the Bulgarian expression in this case to 'Please', as it happens in many establishments.

Now that Spa Tourism is getting more and more popular, marketing specialists put a lot of effort in training their staff to sell ‘health’ and ‘wellness’ instead of stressing on the medical conditions that can be cured. It is a marketing rule to be able to perceive holidaymakers’ expectations and that should be reflected in the advertisement messages – Notices in the hotel should read: Health or Spa Centre, instead of Medical Centre or even Medical Ward. Then you find luxurious spa centers which offer various spa programs translated to ‘procedures’, instead of ‘therapies’.

Concerning direct translations of Bulgarian expressions, the most outrageous are those with Hotel road signs or notices like ‘House for Guests’ instead of Guest House, or the term ‘Family Hotel’ instead of a simple B&B. It could cause misunderstanding for foreigners wondering whether the establishment is for families only, or it might mean ‘family-ran’. Newly built guesthouses with perfect interior design and accommodation facilities have hotel-signs revealing strikingly incompetent use of English. The commonly used ‘free rooms’, instead of vacant rooms might cause misunderstanding again, the fear being that it might clash with the British idea of ‘free’ as ‘free of charge’. A struggling attempt is when randomly picking from the dictionary one of many words denoting the idea of ‘free’ or ‘at the disposal of’ leads to the ridiculous twist of meanings resulting in hotel-signs reading: ‘available rooms’. Good professionals in the tourism business seem not to have noticed the signs in UK reading ‘vacant rooms’. All it needs is the will to get to know the culture of the people whose language we use with such freedom.

Yet another example are advertisements like ‘Rooms for Rent’, ‘Sleeping Rooms’ or even ‘Nightings’, instead of the simple To Let. When something is ‘for rent’, in English the term implies renting the property for a longer period e.g. on a weekly, monthly or yearly basis, however ‘to let’ is an idea hard to be assimilated and foreign to Bulgarian culture and the language respectively, so the majority of English users in Bulgaria do not accept it as a familiar notion.

As to the usual cause of amusement when reading Restaurant menus with names of Bulgarian specialities, translated in English funny examples abound: There are the strikingly exuberant versions of ‘eggs on eyes’ to mean ‘poached eggs’, ‘long coffee or even ‘extended coffee’ which is equally foreign to native British, as they use the terms ‘small’ and ‘large. Then the absolutely disarming ‘complicated garnish’, a term explained by restaurateurs as a mix of cooked and uncooked vegetables served with a pork chop or chicken leg. However, when on your plate, you are relieved to find assorted vegetables.

However, if our culture is to be better integrated in the wider scope of European perspective we should learn to respect and comply with the differences in cultural stereotypes of nations whose language we are using. Failure to do so might lead to dissatisfaction with services or even condescending attitude on behalf of those English speakers whose language we so lavishly integrate into our culture. Such was the case with a notice at the entrance to one of our Seaside Holiday Complexes a few years ago reading; 'You are being watched by highly technical devices', instead of the simple Camera Surveillance. It is actually a matter of professional attitude to use the expertise of qualified translators when official advertisements, roadside notices and hotel-signs are translated into English.

5 Intercultural Interaction

Cultural stereotypes are so strong that they interfere in our everyday communication with English speakers. The reverse process is also observed. Once in Bulgaria foreign tourists immerse themselves in a whole new culture of the Balkans. So as to be better understood British tourists in Bulgaria start using a simpler, 'global version' of English or even its Bulgarian twist of English and start asking for a 'Cola', instead of a 'Coke', or they'd better order 'one Zagorka beer', instead of a 'lager', and they certainly love to say 'Opa' instead of 'oops'. Slowly but surely tourists get overwhelmed by the relaxed holiday atmosphere, eager to get to know the locals, who are also English users but with different mentality, strange customs and leisurely attitude to life. Eventually, they end up sipping their rakia, instead of taking shots, they then get used to taking time over salad and 'meze'(appetiser), while chatting with friends in a Bulgarian folk style restaurant.

Conclusion

So it seems the true clash of cultures is something yet to be overcome and language should act as a facilitator not an inhibitor. By speaking the language one automatically (to a greater or lesser extent) aligns oneself with the culture of the nation whose language is used. That is the power and the essence of a language as the soul of the country and people who speak it (Tang, 2009).

Finally, language is a system of signs that is seen as having in itself a cultural value. Speakers identify themselves and others through their use of language. They view language as a symbol of their social identity. Therefore, it is essential for any foreign language learner to make use of this tool so that they can transfer their ideas, perception of the surrounding world

and way of thinking in the best possible way for the other nationality members so that they better understand and get to know them. Deeper knowledge of a foreign culture and its language can contribute to a more congenial atmosphere for cross-cultural integration and better human understanding.

Bibliography:

BROOKE, Robert E. *Writing and Sense of Self*, National Council of Teachers of English, 1991, USA

CARROLL, John, B., *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, Cambridge, 1956, MA, USA

HERMAN, Stanley, 1970, TRW Systems Group, *in* French, Wendell L. and Cecil H Bell, Jr. *Organisational Development: Behavioural Science Interventions for Organisational Improvement*, 2nd Ed, 1978

HILL, Charles W.L., *International Business Presentations*, 2009,The McGraw-Hill Companies, Inc. USA

HOFSTEDE, Geert, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*., 2001, Thousand Oaks CA: Sage Publications, USA

HOFSTEDE, Geert, Hofstede Gert J., Minkov, M. 2010, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, 3rd Edition, McGraw-Hill, USA

PENNYCOOK, Alastair. *The Cultural Politics of English as an International Language*, 1994, Longman, UK

PRICE, Linda., Arnould, E., & Tierney, P., *Going to Extremes: Managing Service Encounters and Assessing Provider Performance*, 1995, Journal of Marketing, 59, (2), 83-97, 2011, ScholarWorks@UMass Amherst

TANG, Ramona, *The Place of "Culture" in the Foreign Language Classroom: A Reflection*, 2009, Available at: http://www.homestead.com/ramonatang/home.html

USUNIER, *Jean-Claude, Marketing Across Cultures*, 1996, Prentice Hall, UK

VEALE, Tony. Hao, Y. Li, G., *Multilingual Harvesting of Cross-Cultural Stereotypes*, 2008, Cambridge University Press, UK

ZEITHAML, Valerie at al., *Delivering Quality Service; Balancing Customer Perceptions and Expectations*, 1990, Collier Macmillan, London UK

Assist. Prof. Svetla Nedeva MSc
College of Tourism – University of Economics, Varna, Bulgaria
svetla.nedeva@abv.bg

POSKYTOVÁNÍ ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ POMOCI V AFRICE – ROZDÍLNOST KULTURNÍCH DIMENZÍ V POSKYTOVANÉ PÉČI

Monika Nová

Abstract

This paper deals with different approaches to health & social care and with different perception of the care as it is provided to Ugandan non-profit organizations. Relying on hands-on experiences, this research aims to investigate the subjects of health care and the approach of patients to the care.

Moreover, the subject will tackle the topic of natural-medical healing, a practice still popular among the locals despite the efforts from western medicine practitioners. Having first highlighted the differences in cultural dimensions of the given care, practical recommendations are introduce for specific health & social projects that Czechs and Slovaks carry out in Uganda.

Key words: Africa, cultural dimensions, health - social aid.

Úvod (Kulturní pestrost Afriky)

Africká kultura je velmi různorodá a je složité najít jednotící prvky, kterými by se dala vystihnout její charakteristika jako celku. V porovnání s ostatními světovými kulturami, které je možné popsat na základě jednoho či několika jednotících kořenů, je v případě africké kultury specifická především absence takových jednotících bodů. Proto je pro tento kulturní prostor typické spíše to, co ho rozděluje. *„Lze jej nejlépe charakterizovat jako kulturu, jejíž podoba je formována probíhajícími střety protichůdných vlivů na několika úrovních“* (Lehmanová, 2011, s. 295). V dnešní době je nejvýraznější rozpor mezi tradiční a moderní Afrikou. Ovšem ani v případě tradiční Afriky nelze hovořit o ucelené kulturní oblasti. Při snaze o zachycení rysů africké kultury je třeba obrátit se do předkoloniální minulosti a vzít v úvahu prostředí, ve kterém se tato kultura rodila. *„Především kvůli náročným geografickým a klimatickým podmínkám byla Afrika jen řídce osídlena. Každodenní boj o život i nebezpečí smrti bylo stále přítomno v životě lidí, ať již v podobě rozrůstajících se pouští, nízkých úrovní srážek nebo tropických nemocí a na tyto trýznivé podmínky reagovali obyvatelé vysokou porodností. Hlavními prvky ideologií afrických společností se tak staly plodnost a obrana před přírodou“* (Lehmanová, 2011, s. 295).

Vzhledem k nízké úrovni zalidnění a minimálním přebytkům úrody se v mnoha částech Afriky konstituovala společenství bez státního uspořádání. I když to pohledem „západních“ zvyklostí a představ o fungujícím společenství lidí vypadá jako zaostalost, jednalo se naopak o uspořádání, která byla vyvinuta přesně v souladu s prostředím, které je obklopovalo. Další vývoj nicméně umožnil vznik státního uspořádání, nejvíce v západní Africe. Bylo to možné především díky nadbytkům ze zemědělství nebo z obchodu. Pokud spolu státy vedly války, nebyly o hranice tak, jak bylo běžné v Evropě, ale o kořist, např. o zlato, dobytek nebo otroky. Pokud tak někdo chtěl uniknout nadvládě, prostě se odstěhoval z jejího dosahu. V předkoloniální Africe bylo jednodušší se přesunout, než bojovat. Proto se vnitřní konflikty ve společenstvích v podstatě nevyskytovaly a vyvinula se dlouhá tradice populačního pohybu skupin lidí, které si vytvářely nové politiky, přesouvaly svou komunitu a připojovaly se ke státním útvarům tak, jak uznaly za vhodné. Znaky předkoloniální africké společnosti jsou tedy především absence jasně vymezených státních hranic, volný pohyb lidí a fakt, že předkoloniální vlády uplatňovaly svou moc pouze v omezeném rozsahu. (Thomson, 2004). Toto uspořádání rovněž pomáhalo zachovat vysokou míru kulturní rozmanitosti, která souvisela především s rozdílnými způsoby obživy. Ty lze sledovat na mnoha úrovních. Mezi ty základní je možné řadit rozdíly mezi lovci a sběrači na jedné straně a zemědělci na druhé. Dále lze v zemědělských společnostech najít rozdíly mezi pastevci a farmáři. Neolitická revoluce postupně přeměnila celý svět, ve kterém se začalo rozvíjet zemědělství. I když se tento objev šířil z civilizačních center rychle do jejich okolí, v Africe to neplatilo. „*Černý kontinent se v období cca 10 tis. let před n. l. měnil jen velmi pozvolna. Mnohé africké populace žily ještě před několika stoletími na úrovni doby kamenné*“ (Lehmanová, 2011, s. 297). K prvnímu střetu kultur na africkém kontinentě došlo v prvních stoletích n. l. Skupina kmenů, označovaných jako bantuidní, se dala do pohybu. Byla vyspělejší než původní staronegroidní typ člověka, který byl vytlačen do nehostinných míst jako je prales nebo poušť. Tito původní obyvatelé Afriky jako např. Křováci nebo Pygmejové přežili do dnešní doby. Tento první střet je možné souhrnně označit jako střet lovecko-sběračských a zemědělsko-pasteveckých kultur. (Lehmanová, 2011). „*Pro tento typ společenství je typické, že nerovnost vůbec neexistuje, anebo se jen velmi málo uplatňuje. Společenství se řídí radami starších a principem participace, tzn., že k důležitým rozhodnutím se scházejí všichni dospělí muži. Složení jednotlivých skupin není pevné a migrace mezi nimi je hojná. Funkce náčelníka se většinou nevyskytuje“* (Lehmanová, 2011, s. 298).

1 Střet vlivů tří náboženství v kontextu zdravotně-sociální péče

Náboženství hraje ve většině kultur velice významnou roli i v kontextu zdravotní a péče mezi místními obyvateli. Nejinak je tomu v subsaharské Africe. Přestože docházelo i zde k mnoha konfliktům a ideologickým sporům, postavení náboženství to neohrozilo. Ostatní základní kultury jsou zpravidla spojené s jedním náboženstvím, či jedním náboženským směrem, považovaným za jednotící prvek (v případě asijských náboženských a filozofických směrů je tato problematika složitější). V Africe tomu tak není. Na jejím území se objevují tři významné náboženské proudy, které se většinou vymezují proti sobě. Jedná se o křesťanství a islám, tedy dvě importovaná náboženství, a o celou řadu tradičních afrických náboženství. (Lehmanová, 2011). „*Křesťanství se do Afriky dostalo ve dvou vlnách. První již na počátku našeho letopočtu, když se křesťané dostávali do severní Afriky. Tato forma křesťanství přežívá dodnes a to jako koptská církev v Etiopii. Druhý proud křesťanství si našel cestu na africký kontinent společně s bílými misionáři, ať už katolickými či protestantskými. Islám si našel cestu do severní Afriky již v prvních stoletích po jeho vzniku (rok 622 n. l.) společně s arabskými velbloudími karavanami. Společně s obchodem s sebou Arabové přinesli i svou víru, kterou začalo postupně přejímat i černošské obyvatelstvo*“ (Kandert, 1998, s. 7). V Subsaharské Africe byla ale situace odlišná. „*Byla to jediná a přitom obrovská oblast, kde se až do 19. století neuplatnilo žádné z takzvaných velkých náboženství. I tam, kde již od středověku žili muslimovébylo obvyklé, že v jejich okolí – obvykle na venkově – žili obyvatelé uctívající místní božstva či duchy a duše předků“* (Kandert, 1998, s. 7). Dominovala tak tradiční africká náboženství, což je celá řada kultů, u nichž je obtížné zobecňovat a definovat jejich společné prvky. Obecně lze říci, že se jedná o animistická či polyteistická náboženství. „*Náboženství se muselo přizpůsobit a vyrovnat s obtížnou realitou, především s náročnými přírodními podmínkami. Proto v náboženstvích hrála velice důležitou roli plodnost, dále kult předků a také léky, léčitelé a různá kouzla, jež mají chránit osoby i usedlosti před nebezpečnými silami*“ (Lehmanová, 2011, s. 300).

Čarodějnictví a kouzelnictví, obecně řečeno magie, hrají v africkém náboženství důležitou roli. Základem je představa o blíže neurčené síle, která existuje v přírodě a kterou je možno využít. Jsou lidé, kteří se s takovou silou narodí a dokáží ji ovládat, jiní se musí naučit ji ovládat a také jsou jedinci, kteří o svých schopnostech neví. Tuto sílu je možné použít proti lidem, ale i proti božstvům nebo duším zemřelých. *„Dobro a špatnost při užívání takové síly jsou určovány principem ego-, loco-, a etnocentrismu. Ten, kdo ublížil mně, mým příbuzným, sousedům a mému kmeni nebo státu, je čaroděj, a tedy špatný člověk, ten, kdo mně, mým*

příbuzným, sousedům a mému kmeni nebo státu pomohl, je kouzelník, a tedy dobrý člověk" (Kandert, 1998, s. 11). Kouzelník může použít své schopnosti proti nepřátelům a zůstává stále dobrý. Pokud ale jednou zradí své lidi, nevede již cesta zpět a stává se čarodějem. Těch se lidé obávají a pronásledují je. Je zajímavé, že podle Afričanů bohové jen málokdy škodí lidem úmyslně, a proto jsou všechny nehody a neštěstí přičítána na vrub čarodějům. (Kandert, 1998). Na území subsaharské Afriky existovalo velmi mnoho různých kultů. Některé jsou detailně probádané, jiné asi zmizely navždy.

2 Zdravotnictví v Africe v kontinuitě času

Obecně platí, že státy, kde je pevněji ukotvená demokracie a respektovaná lidská práva, mají vyšší standard zdravotní péče i školství, než je tomu v zemích, kde propukají občanské války, vládnou zkorumpovaní politici a státy jsou nestabilní (Záhořík, 2010). Prvními evropskými zdravotníky na africkém kontinentě byli misionáři. Ve frankofonních koloniích je brzy předstihly vlády. Ty se staraly primárně o svůj personál a zasahovaly v případech epidemických chorob. *„Preventivní medicína, veřejná hygiena a zřizování venkovských dispenzářů přišly na pořad dne až ve 30. letech"* (Iliffe, 2001 s. 289). Hlavní úspěch představoval přínos evropského lékařství především v boji proti epidemickým chorobám. Neštovice proto přestaly být od 20. let 20. století častou příčinou smrti. Zásadní pro africké zemědělce byla možnost léčit spavou nemoc, která jim umožnila obdělávat půdu v částech zamořených mouchou tse-tse. Evropští lékaři nedosahovali takových úspěchů při léčbě lepry a bohužel ani tuberkulózy. „*Podařilo se sice vymýtit nemoci způsobené ze znečištění vody a městskou malárii, ale na venkově už boj s touto nemocí nebyl tak úspěšný, protože se šířila s úpravami půdy pro zemědělství. Je zajímavé, že ve 30. letech 20. století se evropským lékařům nedařilo účinně léčit ženy a děti. Většinu pacientů totiž tvořili muži"*. (Iliffe, 2001 s. 289-290) *Demografická krize pokračovala v rovníkové Africe až do 30. let 20. století. Primární příčinou byla neplodnost žen, způsobená pohlavními chorobami. Tyto ženy pak byly „nešťastnice", neboť muži ovládané a propopulačně zaměřené společnosti kladly vinu za bezdětnost postiženým ženám samým, připisovaly ji cizoložství nebo zlovolným potratům*" (Iliffe, 2001 s. 291). Populační růst začal nejprve v regionech, které měly příznivé podmínky pro pěstování na trhu žádaných plodin. Počet obyvatel ale stoupal postupně i v dalších oblastech. Příčiny nejsou zcela jasné. Někteří badatelé dávají hlavní důraz na klesající úmrtnost, jiní na růst porodnosti. Podle dostupných podrobných studií byla nejdůležitějším faktorem klesající kojenecká a dětská úmrtnost, především díky prevenci, očkování proti

neštovicím. Samozřejmě se pozitivně odrazil i nárůst porodnických zařízení a poskytnutí základního vzdělání dívkám. *„Růst počtu obyvatel mezi 20. a 40. lety byl nejvýznamnějším důsledkem koloniální okupace“* (Iliffe, 2001 s. 291). Někteří představitelé koloniálních mocností v Africe v populačním růstu viděli nebezpečí, protože země na příliv tolika nových obyvatel a především na zajištění jejich obživy nebyly připravené. Kolem roku 1950 se růst obyvatelstva prudce zrychlil. Hlavním faktorem byl pokles úmrtnosti. Mezi lety 1950-2015 stoupla průměrná délka života v subsaharské Africe z 36 na 56 let (Baklina, 2015). Také výrazně poklesla úmrtnosti kojenců a dětí. Dalším pozitivním faktorem byl úbytek epidemií. Obrovský dopad měla hromadná očkování. Tak se v roce 1977 podařilo vymýtit neštovice a nasazení laciných syntetických léků po druhé světové válce přineslo úspěchy v léčbě TBC, syfilidy a lepry. Pokrok přinesla léčba dětí při nemocech jako zápal plic, malárie, spalničky, obrna a průjmy (Iliffe, 2001 s. 293). V růstu počtu dětí se odrážely nejenom výdobytky moderní medicíny, ale také touha mít velkou rodinu. Ta byla nejen důkazem mužné síly, ale znamenala i hospodářský přínos. S vyšším počtem dětí se zvyšovala pravděpodobnost, že některé z nich v životě uspěje a bude své rodiče podporovat ve stáří. Přestože je tato myšlenka z pohledu jedince pochopitelná, pro celou společnost měla nedozírné následky. I když se mnohé země a mezinárodní organizace snaží přispívat ke zlepšení situace ve zdravotnictví v Africe (Millenium Development Goals and Beyond, 2015; United Nations, 2015). Současný stav není stále zdaleka optimální. Problémem, který nyní dosahuje obrovských rozměrů, je rozšíření HIV/AIDS. V roce 2014 žilo v subsaharské Africe 25,8 milionu lidí nakažených HIV, což je skoro 70 % z počtu lidí nakažených tímto virem na světě (World Health Organization, 2015). Bohužel se tento virus stále šíří mezi dospělými a matky ho přenášejí na děti. Preventivní programy se sice snaží zlepšit situaci, ale jedná se o velice komplikovaný a složitý úkol. Složitost situace zvládání epidemií v Africe ukázalo i nečekané rozšíření eboly, které propuklo v prosinci 2013 a zasáhlo především západní Afriku, a to Guineu, Libérii a Sierra Leone. Tyto chudé země, zničené konflikty, se špatnou infrastrukturou a zdravotnictvím, nebyly na takovou situaci připravené. V regionu zemřelo kvůli ebole 11 tisíc lidí a hrozilo její nekontrolované rozšíření po celém světě. K rychlému šíření nemoci v západní Africe přispěly i charakteristiky regionu, a to velké přesuny obyvatel mezi státy, touha vrátit se do rodného města a být tam pochován, dále kulturní zvyky jako pohřební rituály (World Health Organization, 2015), či péče o nemocné, víra v moc tradičního léčitelství a nedůvěra k nemocnicím. Navíc západní léky nezaručovaly vyléčení, proto mnoho rodin zvolilo domácí péči o nemocné. Pokud byla smrt nevyhnutelná, volili raději zemřít mezi svými blízkými než v nemocnici. Sami odborníci tvrdí, že v okamžiku střetu technických

opatření s kulturou je to kultura, kdo vyhrává, tvrzení které uvádí Les facteurs qui ont contribué à la propagation cachée du virus Ebola et empêché son confinement rapide (World Health Organization, 2015). Světová zdravotnická organizace sice vyhlásila 14. ledna 2016 oficiálně konec epidemie eboly, ale zároveň varuje, že se může opakovat (Latest Ebola outbreak over in Liberia; World Health Organization, 2016). Tato poslední epidemie ukázala, že je v subsaharské Africe nejen nedostatek zdravotníků a zdravotnických zařízení, ale také, že kulturní zvyky a vztah k umírajícím jsou silnější než praktická technická omezení, která prosazují západní odborníci.

3 Vybrané výsledky z výzkumu

Výzkum byl proveden v roce 2016 v Ugandě u NGO poskytující zdravotně-sociální péči. Metoda výzkumu byla zvolena kvantitativní a technikou dotazník. Zúčastnilo se 204 respondentů z místního obyvatelstva. Výzkum se zaměřoval na inklinaci místních obyvatel k vyhledávání nejenom lékařů v případě onemocnění, ale laické péče poskytovanou herbal doctor či šamanem.

Léčba u lékaře: kritické výhrady vůči poskytnuté délce času, který je pacientům poskytnutý. Zaměřit se tedy i na délku vyšetření, po které se bude lékař věnovat pacientovi. Do rozhovoru zařadit i témata osobní a rodinná a ve větší míře nabízet poskytování poradenství. Srozumitelnost výkladu onemocnění je snížená tím, že lékař neposkytuje vysvětlení i do spirituálního kontextu nemoci (spojitost s minulými činy a nevhodnými skutky, nevyříkané věci se zemřelými atd.). Z pracovní zkušenosti pracovníků NGO s pacienty se ukazuje, že určitá skupina klientů vyhledává herbal doctor nikoliv za účelem zdravotní pomoci, ale z důvodu psycho-sociální nebo taktéž spirituální pomoci a časově dlouhé komunikace neomezené mezi sebou navzájem.

Léčba u herbal doctor: velmi překvapivý byl pro účastníky výsledek, že 22 % uvádí, že jim nic nevadí u herbal doctor. Nacházejí tam, respektive to, co jim schází u lékaře - popovídání i o soukromých věcech, delší čas, který jim je věnován, více léků na objem (seno, „zázračná“ voda či kameny, tráva atd.).

Diskuze poskytovatelů NGO z České republiky, Slovenské republiky, Německa a Irska působící v Ugandě a poskytující zdravotně-sociální péči nad výsledky dotazníku:

Všechny překvapilo vysoké procento pacientů, kteří v případě nemoci navštěvují herbal doctor.

Taktéž je zaujala skutečnost, že pacienti postrádají u lékaře čas, který je jim věnovaný a také, že u herbal doctor jim nic nevadí. Dále víra v účinku poskytovaných léku versus víra v léky od herbal doctor.

Shodně se všichni vyjádřili, že je nutné zaujmout zvýšenou péči ženám těhotným. Především těm, kteří zdravotně-sociální kliniku nenavštěvují, ale je možné je v terénu vyhledat a nabídnout lékařské doprovázení v těhotenství a přítomnost lékaře u porodu doma. Velmi překvapivý byl v diskuzi výsledek žen, které potratili či výsledek úmrtí dítěte našich respondentů ve výzkumu. Upozorňují také na řadu skutečností, které na základě vyhledávání zdravotní pomoci u herbal doctor ve většině případů sekundárně zhoršují pacientům jejich zdravotní stav. I přes tento výrok si participanti z NGO uvědomují, že pacientům mohou v některých případech pomáhat po psychické stránce.

Obecně můžeme konstatovat, že se všichni diskutující shodují v názoru, že klienti mají dostupnost péče jak po stránce finanční, tak i geografické.

Zlepšení v poskytování zdravotně-sociální péče diskutující spatřují především:

- zahájit službu lékaře na zavolání
- věnovat zájem ve volnočasových aktivitách nejenom dětem, ale i cílové skupině dospělých
- začít realizovat kurzy a workshopy pro dospělé, primárně se zaměřit na téma předporodní péče pro ženy a péče o dítě
- komunikovat i s herbal doctor, domluvit se na eventuální možné spolupráci
- zahájit či více podpořit poradenství, především v psycho-sociální oblasti
- zprostředkování méně dostupných informací z oblasti západní medicíny, jelikož mnoho obyvatel není schopno tyto informace dohledat (absence internetu a sociálních sítí, odborných knih)
- zvýšit terénní práci a vyhledávání nemocných pacientů v terénu
- těhotným ženám, které rodí doma, nabízet asistenci lékaře u porodu
- informovat o své činnosti nejširší veřejnost – propagovat svou činnost a nabídku i ve velmi odlehlých lokalitách
- vyplňovat mezery tam, kde není schopna nabídnout informační servis obec, škola, fara apod. Nabízet odbornou pomoc a zprostředkovat informaci, které jsou hůře dosažitelné běžnými způsoby, především těm skupinám místních obyvatel, kteří si je nejsou schopni dohledat.

Negativa v oblasti poskytování zdravotně-sociálních služeb především:

- léčení pacientů po neodborném léčení či „operativního“ zásahu herbal doctor

- nedostatek místního zdravotního personálu a lékařů, kteří by pracovali v odlehlých regionech
- v regionu chybí kvalitní nemocnice, do které by bylo možné odeslat pacienty se závažným onemocněním
- chybí politický vliv a podpora, nezájem vlády o NGO pracující mimo hlavní město a jeho distrikt
- byrokracie státu k práci zahraničních NGO
- nedostatečně vybudována infrastruktura v odlehlých lokalitách v příhraniční oblasti

Další zajímavé náměty a názory, které zazněly:

- respektovat kulturně-senzitivní přístup
- nutná spolupráce v rámci lokality s knězem, ředitelem školy, starostou atd.
- práce s místní komunitou
- spolupracovat se školou v rámci realizace pravidelných workshopů na zdravotní a sociální témata a také primární prevence
- práce s dětmi a mládeží mimo školu
- spolupráce mezi NGO navzájem
- podporovat i výdělečné aktivity, např. sociální podnikání v rámci NGO
- chodit mezi místní lidi, tzv. v rámci misijní činnosti metoda nazývaná „být s lidmi“
- zajímat se i o psychosociální pohodu pacientů. Dle účastníků focus group zaznělo i upozornění, že v lokalitě bydlí lidé trpící depresi, stresy a dalšími psychickými problémy, kteří se se svými starostmi nikdy nesvěřili.

Závěr

Zásadní roli pro budoucí rozvoj zdravotnictví v rozvojových zemích je nutné spatřovat v kontextu kvality a vybavení místních zdravotních institucí a existence poskytování sociálních služeb, které zcela chybí. Dále zajištění možnosti kvalitního vzdělávání v oborech zdravotních a sociálních na středoškolské úrovni a následné uplatnění absolventů na trhu práce. Chceme tak poukázat na skutečnost, že investice do zdraví přispívá k ekonomickému rozvoji každé země, jelikož následně zvyšují produktivitu a naopak snižují náklady na léčbu a péči.

V současnosti však lidé, zvláště v zemích s nízkými příjmy, stále umírají na nemoci, kterým je možné předcházet nebo které lze léčit - HIV/AIDS, plicní infekce, tuberkulóza, malárie, porodní komplikace, dětské nemoci atd. V souvislosti s tímto tématem hovoříme i o chudobě, která je jednou z hlavních příčin špatného zdraví, jelikož nemocní žijící v chudobě

mnohdy trpí nedostatkem pitné vody, nemají přístup k odborným zdravotnickým službám a lékům.

Organizace, které se snaží tento stav zlepšovat tím, že poskytují celoročně zdravotní a sociální pomoc, přímo v chudých regionech Ugandy, jsou z různých států. Taktéž zde působí i NGO z České a Slovenské republiky, které vykonávají záslužnou práci, která však je médii často opomíjená a zaslouží si větší prostor pro propagaci v médiích.

Zoznam literatury:

ILIFFE, John. Afrika a Afričané: dějiny kontinentu. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80702-1468-6.

KANDERT, Josef. Předmluva k českému vydání. In LAWSON, E. Thomas. Náboženství Afriky: Tradice v proměnách. Praha: Prostor, 1998. ISBN 80-7260-001-X.

LAWSON, E. Thomas. Náboženství Afriky: Tradice v proměnách. Praha: Prostor, 1998. ISBN 80-726-0001-X.

LEHMANNOVÁ, Zuzana. Paradigma kultur. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 511 s. ISBN 978-80-7380-297-4.

NOVÁ, Monika. Zdravotní a sociální pomoc NGO v Ugandě. Disertační práce. 2016.

THOMSON, Alex. An Introduction to African Politics. Abingdon - Oxon: Routledge, 2004. ISBN 0-203-40315-0.

ZÁHOŘÍK, Jan. Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-021-0.

Internetové zdroje

BAKILANA, Anne Margreth. 7 facts about population in Sub-Saharan Africa. In: World Bank [online]. 29. 10. 2015 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://blogs.worldbank.org/africacan/7-facts-about-population-in-sub-saharan-africa>.

Latest Ebola outbreak over in Liberia; West Africa is at zero, but new flare-ups are likely to occur. World Health Organization [online]. 14. 1. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2016/ebola-zero-liberia/en/>.

Les facteurs qui ont contribué à la propagation cachée du virus Ebola et empêché son confinement rapide. World Health Organization [online]. leden 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <http://www.who.int/csr/disease/ebola/one-year-report/factors/fr/>.

PhDr. Monika Nová, PhD.
Katedra Psychosociálních věd a etiky
Univerzita Karlova Praha
Husitská teologická fakulta
monika.nova@htf.cuni.cz

Názov: **Cudzie jazyky a kultúry v teórii a praxi**

Editori: Eva Höhn, Peter Poliak
Návrh CD potlače: Peter Poliak

Recenzenti: prof. Genovaité Kačiuškiené, CSc.
doc. PhDr. Anna Butašová, CSc.
doc. PhDr. Ľudmila Mešková, PhD.

Jazyková korektúra: Mgr. Alla Borisenkova
Mgr. Eva Höhn, PhD.
MFA David Cole. PhD.
Mgr. François Schmitt, PhD.

Náklad: 100 ks
Rozsah: 424 strán
Vydanie: prvé
Miesto vydania: Banská Bystrica
Rok vydania: 2016
Vydavateľ: Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1188-1